cat.

No. 101.

The
Mary Ann Beinecke
Decorative Art
Collection

STERLING
AND FRANCINE
CLARK
ART INSTITUTE
LIBRARY

Abraham Munting

NAUWKEURIGE BESCHRYVING DER AARDGEWASSEN,

TWEEDE STUK.

NAUWKEURIGE BESCHRYVING DER GEWASSEN,

ALS

BOOMEN, HEESTERS, KRUYDEN, BLOEMEN.

DERDE BOEKS TWEEDE STUK,

Vervolgende de

LAGE PLANTEN, KRUYDEN, BOLLEN en BLOEMEN.

CCLXIV HOOFDSTUK.

HYACINTH.

Namen.

En zeer ſchoone, bezienswaardige, en gantſch welriekende *Bloem*, dus genoemd in het *Neederlandſch* en *Hoogduytſch*; in het *Latijn* ook HYACINTHUS, en in het *Italiaanſch* HIACINTO.

Veelerley ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart veele veranderlijke ſoorten bekend; onnodig hier al te zamen verhaald te worden, wijl ze doch meeſt alle van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming* zijn.

Wat voor een aarde zij beminnen.

Zij beminnen uyt eygener aart een goede zeer zandige aarde, met matig twee-jarige Paerde-, of een-jarige Koeyemiſt en een weynig een-jarige Hoenderdrek doormengd; of alleen met twee-jarige Koeyemiſt, indien de plaats, daar ze gezet zullen worden, warm of droog van aart is: een opene, warme, welgeleegene plaats, en matige vochtigheyd. Konnen tamelijk wel de *Winter-koude* en andere ongeleegentheeden des tijds uytſtaan, wanneer de *Winters* niet al te ſtreng zijn; zoo dat men ze dan wel ongedekt mag laten blijven. Maar als zich de zelve zeer fel aanſtellen, met veel *Sneeuw*, of ook wel veel *koude vochtigheyd*, zoo is geraadzaam en goed, haar voor deeze ſchadelijkheeden met Stroo, Rùn, of iet anders te dekken; of te planten in een *Zonnebak*; welke met houte Venſteren op en toe gedaan kan worden, na de bequaamheyd of onbequaamheyd des tijds.

Bewaring in de Winter.

Opneeming, en weer inzetting.

Men neemt ze ieder jaar in 't laatſte van de Maand *Julius* uyt de aarde op, en men bewaard ze in een droge plaats. Naderhand de grond weer omgeſmeeten, en met nieuwe Paerde-, of twee-jarige Koeyemiſt voorzien zijnde, worden ze met een volle Maan van *September*, of ſtraks na 't eerſte Quartier (wijl ze niet boven de vijf of zes weeken zonder te verderven, uyt de aarde mogen blijven) weer ingezet. Hoe zulks dieper geſchied, hoe ze meer *Afzetzels* krijgen, ook minder van *Sneeuw-water* of veel *Reegen* gequeld worden. Men laat ze ook wel een jaar overſtaan, zoo dat men ze alleenlijk in de tweede *Zomer* opneemt.

Wat bij de zaying in acht te neemen ſtaat.

Geeven in deeze Landen volkomen rijp *Zaad*; het welk, vergaderd zijnde met een volle Maan van *September*, een vinger-breedte diep moet gezayd zijn in een houten Vat, in de aarde geſteld. Zoo komen 'er in 't volgende Voorjaar *jongen* van op; die in 't vierde, vijfde

vijfde of zeſde jaar haar eerſte *Bloemen* geeven: waar uyt dikmaal ſchoone veranderlijke coulcuren voortkomen, welke met vermaak worden aanſchouwd. Doch niet alleen hier door worden ze *vermeenigvuldigd*, maar ook *aangewonnen* door hare aangegroeyde *jonge Bolletjens*, welke men bij de opneeming van de *oude* afſcheyd.

Hyacinth van Peru, met een witte Bloem: en met een blauwe.

De HYACINTHUS PERUVIANUS FLORE ALBO, of *Hyacinth van Peru met een witte Bloem*; en FLORE CŒRULEO, of *met een blauwe Bloem*, en andere diergelijke, uyt warme Landen voortgekomen, zijn van naturen teederder dan de andere; verderven veel lichter door ſterke *koude*. En ſchoon men ze met droog Turfmul, Run of iet anders bedekt, of in de voorgemeldde *Zonnebak* plant, zoo geeven ze doch elke *Zomer* geen *Bloemen*; inzonderheyd niet als ze in vette aarde ſtaan.

Hoe waargenomen dient te worden.

Worden derhalven veel bequamer in Potten geſteld, gevuld met een goede, gemeene, zandige grond, en voor 't meeſte gedeelte met 't Mol der van binnen verdorvene Boomen, of in plaats van 't zelve met 't Mol der verrotte Boombladeren wel door een gemengt: en 's *Winters* droog binnens huys bewaard; zoo dragen ze veel beeter; en krijgen dikmaal *Bloemen*, onaangezien zij van *Capo de bon Eſperance*, of andere heete Geweſten van *Africa* en *America* herwaarts gezonden zijn; voornamentlijk als ze door de geheele Maand van *April* van de eene warme Paerdemiſt in de andere worden gezet. Ondertuſſchen leeveren ze noyt, of zelden, rijp *Zaad*. Konnen echter *aangewonnen* worden door hare aangewaſſene *jonge Bollen*, gelijk de voorgaande ſoort.

Welriekende Hyacinth uyt Virginien; van drie derley ſoorten.

Van de HYACINTHUS VIRGINIANUS ODORATISSIMUS, of *zeer welriekende Hyacinth uyt Virginien*, zijn mij in haren aart *drie* ſoorten bekend; als:

I. HYACINTHUS VIRGINIANUS ALBUS ODORATUS MAJOR. II. MINOR, of *groote* en *kleyne welriekende Hyacinth uyt Virginien met een witte Bloem*. III. HYACINTHUS VIRGINIANUS ODORATUS FLORE CŒRULEO, of *Virginiaanſche Hyacinth met een welriekende blauwe Bloem*.

Groote welriekende, met een witte Bloem.

De *groote* draagd de grootſte *Bloemen*, zijnde lang van *Kelk*; dik van aart, van binnen hol, gelijk de *Bloem* van *Tabak*; ook op de zelve wijze boven open; rond, zeer welriekend; inwendig voorzien met zes groene en kluchtig gedrayde *Draadjens*, ook inwendig blijvende. De verwe is grijs-wit. Duuren eenige dagen. Ruſten op een dikke, ronde, bleek-groene, ter hoogte van drie voeten regt-opſchietende, doch zwakke *Steel*, met twee of drie hol boven malkander geſtelde *Bladeren* voorzien. Welke *Steel* zijnen oorſprong neemt uyt het middenſte *Hert* der *Bladeren*; zijnde bleek-groen van verwe, tamelijk lang; voor in een ſpits, en gemeenelijk neerwaarts gebogen punt eyndigende: in 't midden geuts-wijze aan beyde de zijden met hare randen teegens malkander opſtaande, even gelijk die van het *Phalangium Virginianum*, of *Phalangium uyt Virginien*; ook in gedaante, ſubſtantie, en zachtheyd in 't aanraken de zelve zeer gelijk.

Bloemen.

Steel.

Bladeren.

Kleyne welriekende, met een witte Bloem.

De HYACINTHUS VIRGINIANUS ODORATUS MINOR, of *kleyne welriekende Hyacinth uyt Virginien*, heeft wel de zelve gedaante en *Bladeren*, doch ſchiet met zijne *Steel* niet zoo hoog op. Geeft ook wat kleyner *Bloemen*, zeer zuyver wit, en boven verdeeld in zes voor ſpits toegaande *Bladeren*, Stars-wijze. Deeze vergaan zijnde, laten in onze Geweſten noyt eenig volkomen *Zaad* na. Konnen echter genoegzaam *vermeenigvuldigd* worden door hare aangegroeyde *Bolwortel*.

Blauwe welriekende.

De HYACINTHUS VIRGINIANUS ODORATUS FLORE CŒRULEO, of *Blauwe welriekende Hyacinth uyt Virginien*, is die met de *witte Bloemen* in alles gelijk; uytgezonderd dat de *Bolwortel* wat ſterker en grooter valt.

Aanmerking.

Hier ſtaat aan te merken, dat de *Bollen* deezer *welriekende Virginiaanſche Hyacinthen* eens *gebloeyd* hebbende, zelden, of noyt weer *Bloemen* geeven.

Deeze zijn de teederſte van alle. Konnen gantſchelijk geen *Vorſt*, *Sneeuw*, *koude Reegenen*, of diergelijke ongeleegentheeden verdragen. Moeten derhalven niet alleen in Potten, maar ook in een warme plaats binnens huys worden gezet, waar in men, gedurende de *Winter*, door een yzeren Oven vuurd. Met geen Water moet men ze begieten, maar haar zeer droog houden, zoo wel in de *Herfſt*, als in de *Wintertijd*; ook niet voor *April* weer buyten ſtellen: dan noch haar wel wagten voor veel *vochtigheyd*, *koude nagten*, en *hayrige Winden*.

Deeze zijn de teederſte van al de andere ſoorten; en hoe derhalven waar te neemen.

Zij verliezen gemeenelijk 's *Winters* hare *Bladeren*. Worden met een volle Maan van *April* verplant in een goede, zandige aarde, doormengd met een weynig twee-jarige kleyn-gewreevene Paerdemiſt, een-jarige Hoenderdrek, en 't Mol der verrotte Boombladeren. Krijgen in deeze koude Geweſten niet ieder jaar, maar dikmaal eerſt om 't vierde, zeſde, agtſte of 't tiende, ja veeltijds noyt eenige *Bloemen*.

In wat grond te verplanten.

Indien nu dit mogt gebeuren, zoo neem *Weyte Zeemel*, of ook wel *Draf*. Giet er Reegenwater op, en roer het genoegzaam door malkander, zoo zal het *Fermenteeren*, of Geſten. Vul, dit gedaan zijnde, een Pot ten halven daar meê; en leg daar op een vingerbreed hoogte van de voorgenoemde goede aarde. Zet op de zelve in *April* een of twee *Bollen*, met de gemeldde volle Maan, en bedek ze geheel met eeven de zelve aarde. Leg voorts al weer daar op een duym breed hoogte van de *gefermenteerde Zemel*; dan weer aarde, tot dat de Pot tot boven toe vol is. Stel ze dan tot de bovenſte rand toe in varſſche warme Paerdemiſt, veertien dagen lang. Neem ze ten eynde diens tijds weer daar uyt, wijl de Miſt niet langer hare warmte behoud; en zet ze weer in nieuwe warme. Hier in moet men zoo lang voortgaan, tot dat de uyrgekomene *jonge* aan het waſſen zijn geraakt. Laat ze dan in de laatſte Paerdemiſt ſtaan, op een goede warme plaats; of neem ze uyt; zoo zullen ze doorgaans, ieder jaar, op een hooge *Steel* waſſende, veele bij malkander gevoegde, boven de andere lieffelijk riekende, en de eene na de andere opengaande *Bloemen* geeven.

Op wat voor een wijze men deeze ſchoone Planten bloeyende kan maken.

Doch naderhand heb ik door ervarentheyd bevonden, de volgende manier van *verplanting* beeter te zijn.

Andere, en beeter wijze

Neem in het *Voorjaar* een kleyne Pot: doe daar in een gedeelte een-jarige, kleyn-gewreevene Paerdemiſt; bedek die tot boven toe met een goede, vette, zandige aarde. Zet in 't midden der zelve een *Bol* teegens de volle Maan van *April*, zoo hoog, dat de bovenſte punt der *Bol* met de aarde gelijk kome, of even daar boven uytſteeke. Stel dan de Pot in warme Paerdemiſt, op een luchtige, en wel ter Zon gelegene plaats, of in een *Zonnebak*, en dek ze boven geheel toe met een Glas; zoo dat er niet een enige druppel Water bij kan komen, en de ſtralen der Zon daar op konnen ſpeelen. Neem, na agt of tien dagen, de Pot weer uyt, en zet ze andermaal in nieuwe varſſche Paerdemiſt; dus voortgaande, tot dat de *Bol* een lid van een vinger, of wat langer, geſchooten heeft. Dan neemt men de Pot uyt, en men ſtelt ze open voor Zon en Reegen, wijl ze dan die beyde genieten moet. Doch indien er te veel Reegen quam, zoo mag men ze nu en dan noch wel dekken, tot dat ze een geheele vinger lang heeft geſchooten.

Van vergeplanting en queeking.

Als de *Bollen* in den *Herfſt gebloeyd* hebben, mogen ze geen Reegen meer ontfangen; tot dat ze, in haar zelven droog geworden, binnens huys worden gebragt. Dus uyt de aarde opgenomen, legt men ze op een drooge, en voor de *Vorſt* bevrijdde plaats wech. Of ook, men laat ze wel in de Pot blijven, en de aarde te eenemaal uytdroogen; tot dat men ze eyndelijk weer in *April* op de gehoorde wijze aan de aarde beveeld, en de grootſte aangewaſſene *Bollen* van de oude, of de gebloeyd hebbende, afneemt; dan ook in Potten verplant.

Hoe met de Bollen te handelen.

Aanwijsning.

HYPERICUM ARBORESCENS.

verplant. Deeze zijn de beſte, om nieuwe *Bloemen* voort te brengen. Want die eens *gebloeyd* hebben, geeven (gelijk alreeds hier boven gezegt is) zelden voor de tweedemaal *Bloemen*, maar blijven gemeenelijk daar na onvruchtbaar.

KRACHTEN.

Dod. l. 7. c. 17. DE *Bolwortel* van *Hyacinth*, alleen in de Geneeskonſt gebruykelijk, doch geenzins ter ſpijs voor Menſchen of Beeſten, vermits in de zelve eenige quaadaardigheyd woond; is verdrogende in den eerſten, en verkoelende in den tweeden graad.

Dioſc. l. 4. c. 63. Geſtoten, met Wijn vermengt, en gelegt op de *heymlijke Leeden der kinderen*, ook op de *Lippen en Kinder jongelingen*, belet daar voor een lange tijd de *groeying des Hayrs*.

Durant. hiſt. Plant. fol. 229. Een *Drachma* van de zelve met Wijn ingenomen, of de Wijn, waar in de gekneuſde *Bolwortelen* gezoden zijn geweeſt, gedronken, *verſtopt* het Ligchaam: helpt de geene, die van *giftige Dieren* zijn geſtoken of gebeeten; en doed gemakkelijk *Water loſſen*.

Galen: lib. Med. Simp. 8. Het *Zaad* is verdrogende tot in het laatſte van den tweeden graad, eevenwel middelmatig, tuſſchen koud en warm; daar beneevens afvagende en tezamentrekkende van aart.

Laurenb. l. 1. App. Pl. c. 11. Het zelve geſtoten, en met Wijn gebruykt, heeft de zelve werking, doch veel krachtiger. Geneeſt daarenboven de *Geelzucht*, en de geene, welke van *Spinnen* of *Scorpioenen* geſtoken zijn. Stopt ook beyde de *buyk-* en *roode Loop*.

CCLXV. HOOFDSTUK.

SINT JANS KRUYD.

Namen. MEt deezen naam in 't *Neederlandſch* bekend, word in het *Latijn* geheeten HYPERICUM, PERFORATA, en ANDROSÆMUM: in het *Hoogduytſch* SANT. JOHANS KRAUT: in 't *Franſch* MILLEPERTUIS; en in 't *Italiaanſch* HIPERICO, PERFORATA, en HERBA DI SAN GIOVANNI.

Veelerley veranderlijke ſoorten; Hier van zijn mij in haren aart eenige veranderlijke ſoorten bekend; namentlijk:

I. HYPERICUM VULGARE, of *gemeen Sint Jans kruyd*. II. NON PERFORATUM, of *Sint Jans kruyd, met niet doorboorde Bladeren*; anders ook ASCYRUM genoemd. III. BACCIFERUM, *ſive* ANDROSÆMUM, of *Sint Jans kruyd met zwarte Beziën*, anders MANSBLOED geheeten. IV. NON BACCIFERUM, of *zonder Beziën*. V. TOMENTOSUM REPENS, of *wolachtig kruypende Sint Jans kruyd*. VI. ARBORESCENS, of *tot een kleyn Boomtje opwaſſende Sint Jans kruyd*. tot dertien in getal hier voorgeſteld. VII. HIRCINUM FRUTICESCENS, of *ſtruvellig Sint Jans kruyd*, *ſtinkende* gelijk een Bok. VIII. MINIMUM SUPINUM SEPTENTRIONALE, of *kleyn achterover leggend Sint Jans kruyd uyt de Ooſterſche en Noorder Landen*. IX. CRETICUM FLORE MAGNO, of *uyt Candien*, *met een groote Bloem*. X. LATIFOLIUM LUSITANICUM, of *breed-bladerig Sint Jans kruyd uyt Portugal*. XI. TOMENTOSUM SUPINUM MARINUM LUSITANICUM, of *wolachtig leggende Zee-Sint Jans kruyd uyt Portugal*. XII. PULCHRUM TRAGI, of *ſchoon Sint Jans kruyd, van* HIERONYMUS TRAGUS *zoo genoemd*. XIII. HYPERICUM MINIMUM REPENS MONTIS LIBANI, of *zeer kleyn kruypend Sint Jans kruyd van den Berg Libanus*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Wat voor een grond zij beminnen. Echter beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige, en met twee-jarige Paerdemiſt tamelijk voorziene grond; een vrije, welgeleegene plaats, en niet te veel Reegen. Verdragen in de *Winter* ſterke *koude*, en geeven de meeſte tijd rijp *Zaad*; 't welk met een waſſende Maan in *April* niet diep moet gezayd zijn; want alleenlijk hier door konnen ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden; behalven het HYPERICUM ARBORESCENS, of *boomachtig Sint Jans kruyd*, 't welk, neevens eenige andere, in deeze Landen geen volkomen *Zaad* geeft, doch eevenwel, gelijk ook het HYPERICUM HIRCINUM, of *Sint Jans kruyd ſtinkende als een Bok*, kan *vermeerderd* en *aangequeekt* worden door hare bij de *Wortel* uytlopende *jonge Looten*, van zelfs *Wortelen* ſchietende. Aanwinning.

Het Gemeldde HYPERICUM ARBORESCENS, of *boomachtig Sint Jans kruyd*, waſt in onze *Neederlanden* op ter hoogte van twee, twee en een halve, ook wel drie voeten uyt hare *Wortel*; *ſtruvels-wijze*, zich verdeelende in veele *Zijde-takjens*: welke men al t'zamen bij de *Wortel* moet weeh neemen, indien men begeerd dat'er een *Boomtje* van voortkome. Krijgt korte, en bij na ronde *Bladertjens*, met zeer kleyne *Tandjens* boven als ingezaagd, gemeenelijk met drie opwaarts lopende *Adertjens* in het midden voorzien. De verwe is donkergroen. Komen voort aan beyde de zijden van hare teedere, ronde, en voor een weynig gebogene *Steeltjens*; niet regt teegens, maar boven malkander. Zijn van naturen niet doorboord, gelijk die van het HYPERICUM VULGARE, of *gemeene Sint Jans kruyd*, maar bitter van ſmaak. Teegens de *Winter* vallen ze van zelfs af. Boomachtig Sint Jans kruyd. Bladeren.

De *Bloemtjens* ſchieten voort uyt een- en twee-jarige *Takjens*, op de wijze van *Hagedoorn*; zóo meenigvuldig, dat zommige der zelve van voren tot achteren daar meê als bezayd ſchijnen. Gemeenelijk zijn'er vijf of zes in een *Trosje* bij malkander gevoegd. De verwe is gantſch wit. Beſtaan uyt vijf *Bladeren*, van binnen voorzien met veele geele *Nopjens*. Als ze eenige dagen geduurd hebben, vallen ze ter neer, nalatende vijf-hoekige bruyne *Knopjens*, doch in de zelve bij ons geen volkomen *Zaad*. Moeten derhalven *aangewonnen* worden op de eeven hier boven aangeweezene wijze. Bloemen. Zaadknopjens zonder Zaad.

Het HYPERICUM LATIFOLIUM LUSITANICUM, of *breed-bladerig Sint Jans kruyd uyt Portugal*: TOMENTOSUM SUPINUM MARINUM LUSITANICUM, of *wolachtig leggend Portugalſch Zee-Sint Jans kruyd*, en HYPERICUM REPENS MINIMUM MONTIS LIBANI, of *alderkleynſte kruypende Sint Jans kruyd van de Berg Libanus*, zijn teeder van natuur. Brengen in deeze Geweſten noyt rijp *Zaad* voort. Konnen ook de harde *Winter-koude* gantſchelijk niet verdragen. Moeten derhalven, in Potten gezet, bij den aanvang van *October* binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet anders als bij vriezend Weêr word gevuurd, en gedurende dien tijd onderhouden met een weynig lauwgemaakt Reegenwater. Niet voor in het laatſte van *Maert*, of 't begin van *April*, na geleegentheyd van de tijd, mag men ze buyten ſtellen: dan noch eevenwel moet men haar dekken voor koude nagten, hayrige en ſchrale winden. Zij vergaan niet haaſt, maar blijven eenige jaren lang in 't leeven. Breed-bladerig; Wolachtig leggend Zee Sint Jans-kruyd uyt Portugal, en alderkleynſte Sint Jans kruyd van de Berg Libanus.

Het HYPERICUM CRETICUM FLORE MAGNO, of *Sint Jans kruyd uyt Candien, met een ſchoone groote Bloem*, is een beziens-waardig *Gewas*, doch het teederſte van alle. Bemind een goede, zandige aarde, met een weynig twee-jarige kleyn-gewreevene Paerdemiſt, Veen-aarde, en het Mol der van binnen verdorvene Boomen doormengt: een warme, welgeleegene plaats, en niet te veel vochtigheyd. Blijft ook eenige jaren in 't leeven. Sint Jans kruyd uyt Candien, met een ſchoone groote Bloem.

Geeft ieder *Zomer* ſchoone *Bloemen*, beſtaande uyt vijf goud-geele, breede, voor rond toegaande *Bladeren*. Drie, vier, ook wel vijf der zelve, ziet men bij malkan- Bloemen.

malkander, op de bovenſte punt van een ronde, dunne *Steel*, nauwlijks de lengte van een hand opſchietende: aan welke voortkomen veele opſtaande *Bladeren*, donker-groenverwig; onder een vinger-lid lang; tamelijk breed; aan de Steel ſmal, voor alderbreedſt, eevenwel in een punt eyndigende; doch boven kleyner; met veele *Adertjens* inwendig begaafd. In de gedagte *Bloemen* vind men zelden rijp *Zaad*, ten zij bij heete drooge jaren.

Bladeren.

Zaad.

Hoe waar te neemen in de Wintertijd.

Deeze foort kan gantſchlijk geen *koude Herfſt-* en zelfs *Zomer-reegenen* verdragen: moet derhalven, in een Pot ſtaande, in 't laatſt van *September*, of 't begin van *October*, na geleegentheyd van de bequaamheyd of onbequaamheyd des weërs, binnens huys gebragt en op een goede plaats geſteld werden, daar ze door de Venſteren de lucht en Zon mag genieten, tot dat de *koude* van buyten zulks komt te verbieden. 't Moet een plaats zijn, waar in niet anders als bij *vriezend* weër werd gevuurd. Verre van den Oven moet de Pot ſtaan, wijl deeze *Plant* zulk een haar onnatuurlijke hitte niet verdragen mag; inzonderheyd gantſchlijk niet eenige dagen of weeken agter den anderen. Gedurende dien tijd moet men haar alleenlijk een weynig lauw-gemaakt Reegen-water van boven geeven. Niet voor in 't begin van *April*, met een zoete lucht en Reegen, mag men ze weer buyten zetten. Dan ook noch haar wel wagten en dekken voor *koude nagten*, en *ſchrale winden*. In deeze Geweſten kan men ze bequamer *aanwinnen* door hare bij de *Wortel* uytlopende, en met'er tijd van zelfs *Wortelen* ſchietende *Jongen*, met een waſſende Maan in *April* van de *oude* afgenomen, en in Potten verplant, dan door haar *Zaad*.

Aanwinning.

Sint Jans kruyd zonder Beziën.

Het ANDROSÆMUM NON BACCIFERUM, of *Sint Jans kruyd zonder Beziën*, blijft uyt eygener aart twee of drie jaren lang in 't leeven. Schiet uyt een teedere, bruyn-verwige *Veezel-wortel* een, twee, en ook wel meer *Scheuten*, ter hoogte van twee voeten; zijnde rond, dun, uyt den geelen bruynachtig, en van binnen groen. Aan welke voortkomen aardige *Bladeren*, zittende twee en twee altijd regt teegens malkander over, gelijk als kruys-wijze; onder ontrent ten halven van de *Steel* een duym-breed, of wat meer, boven een; nu dus, dan weer zoo; maar boven wel zes vingeren breedte van den anderen, ook kleyner als de onderſte; en tuſſchen beyden de *Steel* als omhelzende. In aart en ſubſtantie zijn ze die van 't HYPERICUM VULGARE, of 't *gemeene Sint Jans kruyd*, gelijk: onder een weynig rauw in het aanraken, doch boven zacht, anderhalf lid van een vinger, wat meer of minder, lang; ruym een vinger-breed; in 't midden op 't breedſte; voor eyndigende in een gantſch ſtomp punt: boven donker- of zwart-groen; onder bleek-groen; en aldaar rondom aan hare ſlegte, effene randen met kleyne zwarte ſtipjens vercierd: inwendig voorzien met eenige groote, regt-oplopende *Aderen*, waar uyt voortvlocyen veele kleyne *dwars-adertjens*, helder en luchtig van aart. In de mond geknauwd werdende, vallen ze bitter van ſmaak, en genoegzaam te zamentrekkende.

Gedaante der Bladeren.

Geſtalte der Bloemen.

Op de bovenſte punten komen te voorſchijn vier, vijf, zes, of meer bij malkander te zaam-gevoegde lang-werpige groene *Knopjens*, ruſtende op korte *Steeltjens*. Al te zamen beſtaan ze uyt vijf groene, lang-werpige, kleyne *Bladertjens*, rondom met kleyne zwarte *Knopjens* aardig vercierd: welke, de eene na de andere geopend werdende, vertonen matig-groote, geele *Bloemtjens*, vijf-bladerig, voor ſtomp toegaande, en Stars-wijze geſteld; hebbende van binnen veele geele, lange *draadjens*, op welke haar laten zien kleyne, geele, ronde *Knopjens*. Als deeze *Bloemtjens* twee of drie dagen open geſtaan hebben, vergaan ze in haar zelven, nalatende veele niet zeer kleyne, ronde, dikke, boven puntige *knopjens*, gevuld met een zeer kleyn, langwerpig-rond, zwart-verwig *Zaadje*.

Zaad.

KRACHTEN.

Sint Jans kruyd, of *Hypericum*, is warm en droog van aart, ook verteerende, heelende, zuyverende, en dun van deelen. *Serapio de Tem. Sim.* 257.

De *Bladeren*, *Bloemen*, en *Knoppen* in Wijn gezoden, en daar van 's morgens en 's avonds een Roemertje gedronken, drijft het *Water der Blaas* uyt. Zet de *Maandſtonden* voort. Geneeſt de *beeten* en *ſteeken* der *giftige Dieren*; ook de geene, die van binnen *geſcheurd* of *gequetſt* zijn; inzonderheyd in oud Bier gekookt; ook alle *inwendige wonden*; en is goed voor de *Koortzen*; doch verſtopt het Ligchaam een weynig. *Dioſc. l. 3. cap. 171.*

De *Bladeren* geſtoten, en op *varſſche Wonden*, *Gezwellen*, *Zweeren*, *Zeeren*, en *verbrandheyd* gelegt, reynigen en heelen dezelve. *Ægin. l. 7. cap. 3.*

't *Poeder* der gedroogde *Bladeren* op *vuyle*, *vochtige Zweeren* gedaan, werkt het zelve. *Gal. lib. Simp. Med.* 8.

Het uytgeparſtte *Zap* der *Bloemen* en *Bladeren* op alle *wonden* gelegt, geneeſt ook de zelve; en dood de *wormen der Paerden*.

Het gediſtilleerde Water hier van gedronken, is goed voor de *vallende Ziekte*; ook voor *lamme* en *beroerde Leeden*. *Matth. l. 3. cap. 156.*

Het *Zout*, van deeze *Plant* gebrand, met eenig Nat ingenoomen, is zeer bequaam, om te helpen de geene die van 't *Pleuris* zijn gequeld. *Plin. l. 26. cap. 8.*

Het *Zaad* geſtoten, en daar van een of twee *Drachmen* met warme Wijn, of Vleeſch-nat, gedronken, zuyverd het Ligchaam van alle *galachtige vochtigheyd*; opend het zelve: drijft de *Steen* en 't *Zand der Nieren* af. Is goed teegens het *Bloedſpouwen*; de *derdedaagſche Koortzen*, allerley *vergif*; de beeten der *Slangen*, en der *dolle Honden*. *Tragus l. 1. cap. 23. Durant. Hiſt. Pl. fol. 232.*

De *Oly* van *Sint Jans kruyd* gemaakt, met warme Wijn gebruykt, is krachtig teegens het *Graveel*; de *Geelzugt*; allerley *quade Zeeren*, en *Gezwellen*; ook *verkoude Leeden*; ſpanning en trekking der *Zeenuwen*, *Heupen-pijn*, en 't *Fereſijn*, zoo warm, als men verdragen mag, daar op geſmeerd. *Luſit. l. 3. enarr. 168.*

De *Balſſem*, hier van bereyd, is zeer krachtig tot geneezing van alle *varſſche wonden*, heet gemaakt, en daar in gedaan zijnde.

CCLX HOOFDSTUK.

BILZENKRUYD.

DUs van een ieder in het *Neederlandſch* genoemd; werd in het *Latijn* geheeten HYOSCYAMUS: in 't *Hoogduytſch* ook BILSENKRAUT, anders TEUFFELSAUGEN, en DOLKRAUT: in 't *Franſch* HANNEBANE, ENDORMIE, en HERBE AUX TIGNES: in 't *Italiaanſch* HIOSCIAMO, JUSQUIAMO, FAVA PORCINA, TABACCO, en HERBA DI SANTA CROCE.

Verſcheyde namen.

Hier van zijn mij in haren aart bekend agt veranderlijke ſoorten; namentlijk:

Agt veranderlijke ſoorten.

I. HYOSCYAMUS NIGER VULGARIS, of *gemeen zwart Bilzenkruyd*. II. ALBUS CRETICUS FLORE AUREO, of *Wit Bilzenkruyd van Candiën met een goudgeele Bloem*. III. FLORE AUREO P. ALPINI, of *met een goud-geele Bloem van* PROSPER ALPINUS. IV. ALBUS ROTUNDIFOLIUS, of *Wit Bilzenkruyd met ronde Bladeren*. V. ALBUS MINOR TINGITANUS, of *kleyn wit Bilzenkruyd uyt Tingitanen in Africa*. VI. LUTEUS, of *met een geele Bloem*; ook NICOTIANA MINOR, of KLEYNE TABAK genoemd. VII. HYOSCYAMUS PERUVIANUS LATIFOLIUS, of *breedbladerig Bilzenkruyd uyt Peru*; anders ook TABACUM VERUM LATIFOLIUM, of OPREGTE BREED-BLADERIGE TABAK geheeten. VIII. HYOSCYAMUS PERU-

ANDROSEMUM NON BACCIFERUM.

PERUVIANUS ANGUSTIFOLIA, of *Bilzenkruyd uyt Peru met ſmalle Bladeren*, 't welk ook de naam draagd van NICOTIANA MAJOR ANGUSTIFOLIA, of SMALBLADERIGE TABAK. Beyde de laatſte werden ook wel genoemd PETUM, of HERBA SANCTA, weegens hare *deugdzame krachten*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zwart Bilzenkruyd, en wit, met ronde Bladeren.

Het HYOSCYAMUS NIGER, of *zwart Bilzenkruyd*, en ALBUS ROTUNDIFOLIUS, of *wit Bilzenkruyd met ronde Bladeren*, beminnen uyt eygener aart zoo wel een drooge als bequamelijk gemeſtte grond: een opene, luchtige, vrije, wel-geleegene plaats, en matige vochtigheyd. Verdragen felle *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*. *Bloeyen* in het tweede jaar; geeven rijp *Zaad*, en verſterven daar meê, wijl ze niet langer in 't leeven konnen blijven. Moeten derhalven om 't andere jaar, met een waſſende *Maeriſche* Maan, weer op nieuws gezayd zijn; of komen ook wel, door 't neergevallene *Zaad*, van zelfs genoeg op, inzonderheyd het *zwart*. Alleenlijk op deeze wijze konnen ze *vermeenigvuldigd* werden.

Wit Bilzenkruyd van Candien met een goudgeele Bloem: en met een goudgeele Bloem van *P. Alpini*.

Het HYOSCYAMUS ALBUS CRETICUS FLORE AUREO, of *wit Bilzenkruyd met een goud-geele Bloem*; en FLORE AUREO P. ALPINI, of *met een goud-geele Bloem van Proſper Alpinus*, beminnen een goede zandige aarde, doormengd met een weynig twee-jarige Paerdemiſt; een luchtige, warme, wel-geleegene plaats. Zijn teeder van aart. Konnen geenerley *koude*, *Herfſtreegenen*, of *Vorſt* verdragen. Moeten derhalven, in een Pot gezet, 's *Winters* binnens huys op een luchtige plaats gebragt, en met maar weynige vochtigheyd voorzien werden, niet alleenlijk in deeze tijd, maar ook in de *Zomer*. In 't laatſte van *Maert*, of 't begin van *April*, ſtelt men ze, met een zoete Reegen, weer buyten. In deeze Landen geeven ze de tweede Zomer volkomen *Zaad*, en verſterven dan. 't Zelve moet met een waſſende Maan van *May* weer gezayd zijn in een Pot, niet diep, maar hol en luchrig. Alleenlijk hier door kan men ze aanwinnen.

Peruaans Bilzenkruyd, of opregte Tabak.

Het HYOSCYAMUS PERUVIANUS, NICOTIANA, PETUM, of TABACUM, *Peruviaanſch Bilzenkruyd*, of *opregte Tabak*, zoo wel met *breede als ſmalle Bladeren*, beminnen een goede, gemeene, met twee-jarige Paerdemiſt wel voorziene grond: een warme, vrije, bequaam ter Zon geleegene plaats, en veel Water. Konnen geenerley *Vorſt* of *Winter-koude* uytſtaan. Indien de *Zomer* niet zeer goed en warm is, zoo verſterven ze, zonder eenig rijp *Zaad* na te laten. Is derhalven geraadzaam, van deeze ſoorten een of twee *Planten* 's *Winters* in een Pot binnens huys te brengen, op een luchtige plaats; droogachtig onderhouden. Daar na in het midden van *April* de zelve, met de geheele klomp aarde, weer op een warme plaats in te zetten; zoo geeven ze in den *Herſt* rijp en overvloedig *Zaad*: het welk met een waſſende Maan van *April* weer gezayd werd, niet diep; hol en luchtig. Door geen ander middel als dit konnen ze *aangewonnen* werden.

Kleyne Tabak, of Bilzenkruyd met geele Bloemen.

De NICOTIANA MINOR, *kleyne Tabak*, of HYOSCYAMUS LUTEUS, *Bilzen-kruyd met geele Bloemen*, bemind dezelve aarde, plaars, en veel water. Blijft niet meer dan eene Zomer in 't leeven. Geeft voor de *Winter* volkomen *Zaad*, en verſterft daar meê. Behoefd niet weer gezayd te werden; want daar ze eens heeft geſtaan, ſlaat ze, door het neergevallene *Zaad*, van zelfs genoeg op; en kan hier door overvloedig *vermeenigvuldigd* werden.

Hoe men Tabak kan winnen;

Wil iemand *Tabak* winnen, om dezelve tot veelerley nuttigheyd te gebruyken, die plukke de *Bladeren* af, wanneer ze een weynig geel beginnen te werden (want dan zijn ze rijp) en legge ze dik op malkander in een Kelder, of donker-vochtige plaats; zoo beginnen ze te zweeten. Als zulks agt of tien dagen heeft geduurd, moet men ze weer van den anderen leggen; op de Zolder ophangen, om te drogen, en dan voorts bewaren.

Het *Stof*, of *Poeder*, van deeze *Tabak*, is voor alle Liefhebbers der Kruyden en Hoveniers zeer dienſtig. Want zoo men 't ſtroyd op de aarde, daar 't een of 't ander gezayd is, zoo zal 't opgekomene niet beſchadigd werden van *Wormen*, *Slekken*, of *Aardvloyen*; want deeze ongedierten vlieden'er voor wech. De *Wormen*, daar aan komende, ſterven terſtond. De *Slekken* zwellen'er van op, als ofze van de Waterzugt waren geplaagd; en die'er niet van ſterven, kruypen wech; derven'er niet weer ontrent komen; inzonderheyd als men dit een tijd lang ieder week tweemaal doet. en door Tabakspoeder de Kruyden bewaren voor alle ongedierten;

De *Kruys-* of *Doornbeezieënboomen*, *Koolplanten*, of *Kruyden*, welke van de gemelde ſchadelijke *Dieren* geplaagd en geſchonden werden, kan men van de zelve verloſſen en bevrijden, als men die eerſt een- twee- of driemaal begiet met Reegen-water, waar in opregte *Virginiſche Tabaks-bladeren*, vijf of zes in getal, opgekookt zijn geweeſt, en dan, terwijl ze noch nat zijn, ſtof van de zelve *Tabak* daar op ſtroyd. ook allerley Planten;

De *Karſſeboomen*, 't zij kleyn of groot, ook andere ſoorten, welker *teedere Takken* door *Luys-* of andere jonge *Vliegen*, groote overlaſt lijden, vermits ze, door de daar om zittende meenigte, van haar nodig voedzel werden beroofd, en daar door ligtelijk komen te verſterven, met 't gedagte Water vier, vijf, of zes dagen agter malkander, ieder dag tweemaal, als het vochrig weêr is, anders maar eens, begoten, en met 't zelve Poeder beſtroyd werdende, zullen'er in weynig tijds van bevrijd zijn. Indien men naderhand dit ongediert weer daar aan verneemt, zoo moet men dit middel hervatten. Kars en andere,

Alle *Oranje- Limoen- Citroen-* en andere *Boomen*, welker *Bloemen*, ook *nieuwe Scheutjens*, van de *Mieren* dikmaal niet alleen beſchadigd, maar ook wel gantſch afgebeeten worden, kan men al meê voor dit quaad bewaren, als men aan de Stam een ring van twee of drie vingeren breedte *Tabak-ſtof* legt, en boven over de *Bladeren* heenen ſtroyd. Want hier voor vlieden de *Mieren* ſnellijk weeh, en komen ook niet weer, zoo lang de gedagte *Tabaks-cirkel* daar om leggen blijft. ook Oranje- Citroen- en diergelijke Boomen.

Daarenboven, wil iemand in zijnen *Hof* geheele *neſten der Mieren* verſtoren, die ſmijte de aarde, waar onder zij zich verborgen houden, om verre, en ſtroye het gemelde *Tabaks-poeder* daar in, drie- of viermaal. Doe ook, als hij de grond weer effen en gelijk gemaakt heeft, 't zelve Stof wat dik boven op de aarde; zoo verlaten ze al hare Eyeren, en, zoo veel als'er niet ſterven, vertrekken na een andere plaats. Om Mieren-neſten te verſtoren.

KRACHTEN.

ALle ſoorten van *Bilzenkruyd*, of *Hyoſcyamus*, van welke de *witte* ſoort, of *Hyoſcyamus albus*, voor de beſte, de *zwarte*, of *Hyoſcyamus niger*, voor de ſlimſte werd gehouden, zijn verkoelende van aart, in den derden Graad. *Luſit. l. 4. enarr. 72. Ætius Serm. 1. Gal. lib. Simp. 8. Fuchſ. Hiſt. Pl. cap. 324. Arn. de Villa Nova in Hort. Sanit. Tract. de Herb. cap. 228. Dioſc. l. 4. cap. 69. Plin. l. 25. cap. 9. Lonicer. l. 2. cap. 58.*

De *Bladeren*, *Bloemen*, *Steelen*, *Wortelen*, en het *Zap*, verwekken *ſlaap*; verkoelen alle verhitting, uytwendig, doch marig, en niet te veel of te lang gebruykt; anders zouden ze aan de uytwendige Leeden meer quaad als goed doen. Moeten inwendig gantſchlijk niet ingenomen werden; want dan zouden ze beyde Beeſten en Menſchen dolzinnig maken; ook geheel om 't leeven brengen.

Eevenwel, de *Bladeren* geſtoten, met eenig Vet en Wijn vermengd, en Plaaſters-wijze gelegt op *Gezwellen* en *ontſteekingen*, zoo der *heymelijke* als *andere Leeden*; deſgelijks op de ſcharpe en heete *Zinkingen der Oogen*, doen dezelve vergaan. Geneezen ook de *beeten* en *ſteeken* der *Spinnen*, *Adderen*, en *Slangen*.

Het uytgeparſte *Zap* der *Bladeren* op het Vel der Menſchen, en de Huyd der Honden geſtreeken, doen de *Luyzen* en *Vloyen* ſterven.

Apul. de Herb. Med. cap. 4. Het zelve *Zap* met Oly van Roozen in de *Ooren* geſtoken, drijſt'er de *pijn* van wech, en dood ook der zelver *Wormen*. Een weynig daar van met Wijn gedronken, neemt wech de *ſmerten* der *Leever* en *Longe*. Verwekt luſt tot de *Bijſlaap*. Van de Vrouwsperſoonen gebruykt met een weynig Saffraan, verdrijſt de pijn aan de *Vrouwlijkheyd*.

Dod. l. 14. c. 21. Ruell. l. 3. c. 107. Het *Zaad* geſtoten, en met Meede en Honig, of Wijn en Zuyker ingenomen, is goed voor den *Hoeſt*, en voor *leepe Oogen*. Stild zoo wel der *Vrouwen* als andere *Bloedvloeden*. Het zelve met Wijn geſtoten, en op de voeten gelegt, verzacht de ſmerten van 't *Podagra*; geneeſt de *gezwellen* der *manlijke Leeden*, en maakt dun de dikke *Borſten*.

Durantes hiſt. Plant. fol. 231. De rook van dit *Zaad* dood de *Wand-* en *Platluyzen*: verdrijſt de *kloven*, 't *jeukzel*, de *gezwellen* aan *Handen* en *Voeten*, veroorzaakt door *koude*. Het zelve *Zaad* van de Vogelen en Hoenderen gegeeten wordende, doed haar ſterven.

Met de Oly, uyt dit *Zaad* geparſt, het Hoofd beſtreeken, neemt het *verſtand wech*.

CCLXVII HOOFDSTUK.

HYPECOON.

Namen. DUs, en, mijns weetens, niet anders, word dit aardig kleyn *Gewas* in het *Neederlandſch* genoemd: in het *Latijn* HYPECOUM: in het *Italiaanſch* HIPECOO.

Twee veranderlijke ſoorten Hier van zijn mij in haren aart bekend *twee* veranderlijke ſoorten; te weeten:

I. HYPECOUM LATIFOLIUM FLORE PHŒNICIO, of *breed-bladerig Hypecoon met een ſchoone, lichtroode Bloem*. II. HYPECOUM TENUIFOLIUM FLORE LUTEO, of *Hypecoon met ſmalle teedere Bladeren en een geele Bloem*. Beyde zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, welgemeſtte grond: een opene, luchtige, warme, vrije, genoeg ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven; geeven in den *Herfſt* volkomen rijp *Zaad*, en vergaan daar meê.

Aanwinning. Moeten derhalven met een waſſende Maan van *Maert*; of ook van *September*, om dat 't *Zaad* lang in de aarde blijſt leggen, weer op nieuws, ruym een ſtroobreed diep, gezayd zijn. Komen anders van zelfs dikmaal genoeg op door 't neergevallene *Zaad*, een *Bokshoorn* zeer gelijk zijnde. Hier door konnen ze alleenlijk *aangewonnen* en *vermeerderd* worden.

Breed-bladerig Hypecoon met een ſchoone licht-roode Bloem. Het HYPECOUM LATIFOLIUM FLORE PHŒNICIO, of *breed-bladerig Hypecoon met een ſchoone licht-roode Bloem*, krijgt uyt een kort, bruynachtig *Worteltje* ſchoone *Bladeren*, doch maar een of twee in getal, zijnde geheel geſcheyden in neegen deelen: ruſten echter al te zaam alleenlijk op een eenig tamelijk-lang *Steeltje*; drie en drie bij malkander; waar van beyde de onderſte drie aan haar *Steeltje* regt teegens malkander over, de derde drie in 't midden van de zelve zitten. Elk deezer deelen is eeven groot; een halve vinger breed; voor ſpits toegaande, aangenaam groen-verwig; aan de randen rond-achtig getakt, en in 't midden voorzien met cierlijke *Aderen*. Bij de zelve ſchieten onder een of twee lange ronde *Steeltjens* voort; op welker bovenſte punt niet meer als eene *Bloem* van de genoemde verwe word gezien; zijnde ſchoon, groot, en verdeeld in verſcheydene rond-achtig toegaande *Bladertjens*.

Bladeren.

Bloemen.

KRACHTEN.

HYpecoon, of *Hypecoum*, is koud tot in 't begin van den derden graad, volgens het getuynis van GALENUS, hebbende een aart van *Heul*, of *Papaver*. *Galen. lib. Simp. Med. 8. Durantes hiſt. Plant. fol. 232.*

De *Bladeren*, *Bloemen*, en *Wortelen* in Wijn gezoden, en daar van 's morgens een Roemertje gedronken, opend de *verſtoptheyd der Leever*; geneeſt de *gebreeken* der zelve, en doed gemakkelijk *Water loſſen*.

De *Bladeren* geſtoten, en met Oly, of ook met Wijn vermengd, reynigen allerley *zeerigheyd* der Menſchen: ook de *zeeren der Paerden*, en anderer Beeſten.

Het gediſtilleerde Water hier van, deſgelijks de Oly der zelve, of ook het daar uytgeparſtte *Zap*, in de *Wonden* gedaan, geneezen ze.

CCLXVIII HOOFDSTUK.

YSOP.

OF ook HYSSOP in het *Neederlandſch* genoemd. In het *Latijn* geheeten HYSSOPUS: in 't *Hoogduytſch* ISPEN, en ISOP: in 't *Franſch* HYSSOPE, en in 't *Italiaanſch* HISSOPO. Namen.

Verſcheydene veranderlijke ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend verſcheydene veranderlijke ſoorten; te weeten:

I. HYSSOPUS VULGARIS FLORE CŒRULEO, of *gemeene Yſop met een blauwe Bloem*. II. FLORE ALBO, of *met een witte Bloem*. III. FLORE RUBRO, of *met een roode Bloem*. IV. FOLIO ALBO MACULOSO, of *met wit-bonte Bladeren*. V. FOLIO LUTEO VARIEGATO, of *met geel-bonte Bladeren*. VI. HYSSOPUS TENUIFOLIUS, of *Yſop met ſmalle Bladeren*. Meeſt alle van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een gemeene, zandige, goede aarde, met weynig, of geen Miſt voorzien: een luchtige, welgeleegene plaats, en matige vochtigheyd. Blijven eenige jaren lang in 't leeven. Verdragen allerley ongeleegentheeden der *Winter*: *bloeyen* ieder *Zomer*, en geeven rijp *Zaad*: 't welk met een waſſende Maan van *Maert*, of *April*, niet diep, ook holletjes, de aarde word aanbevolen. Hier door konnen ze veel bequaamer met *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden, als door hare van zelfs *wortelende Takjens*: die men deſgelijks met een waſſende Maan in *April* van de *oude* afneemt en verplant. Zaad. Aanwinning.

Smal-gebladerde Yſop; in onze Landen zonder Zaad. Het HYSSOPUS TENUIFOLIUS, of *ſmal-gebladerde Yſop*, is van naturen veel teederder dan de andere ſoorten. Bemind uyt eygener aart een gantſch zandige aarde. Geeft in deeze Geweſten noyt eenig rijp *Zaad*. Word ook gemeenelijk door de *Vorſt* in de *Winter* wechgenomen: doch ieder *Voorjaar* verplant zijnde, gelijk noodwendig geſchieden moet, blijſt veel beter over.

Aanwinning. Maar ſchoon men in onze Landen het *Zaad* van deeze ſoort moet miſſen, zoo kan men ze echter *aanwinnen* door hare teedere, dunne, lichtelijk *Wortelſchietende Takjens*, welke men op de boven verhaalde wijze van de *oude* afneemt en verplant. Eenige der zelve worden 's *Winters* binnens huys droog gehouden: en moeten ook in den *Herfſt* voor veel vochtigheyd gewagt en bewaard zijn.

Zeldzaamheyd van het Zaad des Yſops. Het is aanmerkens-waardig, dat het *Zaad* van *Yſop*, gewonnen van de ſoorten met een *witte* en met een *roode Bloem*, gezayd zijnde, geen andere als met *blauwe Bloemen* voortbrengt. 't *Zaad* van deeze, op de genoemde tijd weer in de aarde gelegt, brengt niet alleenlijk *Planten* met *blauwe*, maar ook weer met *witte* en met *roode Bloemen* te voorſchijn.

Men

Jacea Laciniata Gallica Montana

Andere aanmerkelijkheyd.

Men diend ook wel in acht te neemen, dat de *Yſop* met de voorheenen gedachte *bonte Bladeren*, met'er tijd komt te veranderen in een *eenverwige groenheyd*. Men moet derhalven altijd inleggen eenige van de alderſchoonſte *bonte Takjens*, om *Wortelen* te vatten; zoo worden ze langer bewaard bij haar aardige veranderlijkheyd der couleuren.

KRACHTEN.

Galen. lib. Med. Simp. 8. *Ætius l. 1. Serm. 1.*

Yſop, of *Hyſſopus*, is droog en verwarmende tot in den derden graad: ook zuyverende, openende, afvagende van aart, en fijn van deelen.

In Wijn, 't zij alleen, 't zij met Vijgen, een weynig Ruyt, en wat Honig te zamen gekookt; of ook het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Wijn en Zuyker of Honig ingenomen, is zeer aangenaam voor de *Maag*; *Dioſc. l. 3. c. 30.* verſterkt de zelve, en maakt *eetenslust*. Is goed voor een *oude quade Hoëſt*, en andere koude gebreeken, zoo van de *Borſt* als *Longe*. Neemt ook weeh de *verſtoptheyd* der zelve, en de *Kortademheyd*. Verteerd de *vochtigheeden* en *ſtijmerigheyd der Harſſenen* en *Zeenuwen*: opend de *verſtoptheyd* van het geheele *Ingewand*: *Trag. l. 1. c. 14.* weerſtaat het *vergif*. Maakt dun allerley grove en taye *Vochten*, de zelve door de *Stoelgang* uytjagende. Doed *Raſis lib. Simp. c. 34.* gemakkelijk *Water loſſen*: verdrijft de *koude Pis*; dood *Meſues lib. Simp. pur. c. 18.* de *Wormen*; verwekt der *Vrouwen Maandſtonden*: is *Durantes hiſt. Plant. fol. 235.* dienſtig teegens de *vallende Ziekte*; de *Geel-* en *Miltzucht*, de *opſtijging van de Moeder*; de ſteeken en beeten van *giftige Dieren*. Doed de *vierde-daagſche Koortzen* allenxken verminderen; de Menſchen een *goede verwe* des Aangeziehts bekomen. Geneeſt alle *lopende gaten* en *gezwellen*, niet alleen hier van gedronken, maar ook 't *Poeder* daar op geſtroyd.

Yſop in Edik gezoden, en dan de zelve in de Mond gehouden, verdrijft de *Tandpijn*.

Fuchſ. hiſt. Pl. c. 326. In Water gekookt, en opgelegt, ſcheyd en verteerd het *geronnene Bloed*: neemt ook weeh de *blauwe plekken*, door 't zelve veroorzaakt.

Plin. l. 26. c. 12. *Camerar. l. 2. c. 26.* Het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Wijn op *heete Gezwellen* en *Zweeringen* gedaan, verzacht de zelve. Met Honig en een weynig Salpeeter vermengt, dan op de *Oogen* gelegt, verſterkt en ſcharpt het *Gezicht*. Met Wijn, Vijgen en Ruyt in Water gezoden, dan daar meê de *Keel* gegorgeld, de *Mond* geſpoeld en gewaſſchen, doed al de *Gezwellen* der zelve rijp worden, en verteeren.

Dodod. in Addit. l. 9. c. 19. Met het Water, of de Wijn, daar men *Yſop* in gekookt heeft, Hoofd en Handen gewaſſchen, geneeſt de *Schurftheyd*, en quade *Kranwagie* der zelve.

Matth. l. 3. c. 26. 't Zelve verrigt ook de *Yſop*, geſtoten en met Oly gemengt; of ook in Oly gezoden; wechneemende, niet alleen de *ſchurftheyd der Menſchen*, maar ook die der *Beeſten*. Dood daarenboven de *Luyzen*, en verjaagd de *jeuking des Hoofds*.

Lobel. l. 1. fol. 521. Met de gediſtilleerde Oly van *Yſop* de *ſlappe* en *verkoude Zeenuwen* geſtreeken, verwarmd en verſterkt de zelve.

CCLXIX HOOFDSTUK.

JACEA.

Namen.

Niet alleen in het *Neederlandſch*, maar ook in het *Latijn*, dus genoemd: in het *Italiaanſch* JACCEA; in het *Hoogduytſch* FLOCKBLUM.

Verſcheydene veranderlijke ſoorten;

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden deeze veranderlijke foorten:

I. JACEA VULGARIS NIGRA FLORE PURPUREO, of *gemeene zwarte Jacea met een purpure Bloem* II. FLORE ALBO, of *met een witte Bloem.* III. MAJOR LUTEA CAPITE SPINOSO, of *groote geele met ſteekende Hoofdjens.* IV. MAJOR LACINIATA FLORE PURPUREO, of *groote geſneedene met een purpure Bloem.* V. CAMPESTRIS LUSITANICA CAPITE ECHINATO, of *wilde Portugalſche met een Doornachtig Hoofd.* VI. LATIFOLIA HISPANICA, of *Spaanſche breed-bladerige Jacea.* VII. JACEA CENTAURIODES LUTEA AFRICANA MAXIMA, of *aldergrootſte geele Jacea met Bladeren van groot Centaurium*, of *Santorie.* VIII. JACEA BŒTICA CAPITE ECHINATO, of *Jacea uyt Andaluzien*, met wonderlijke *doornige Zaadhoofdjens.* IX. JACEA CANDIDA RAGUSIANA, of *zeer ſchoone Sneeuw-witte Jacea*, groeyende ontrent *Raguza.* X. JACEA MONTANA LACINIATA, of *Berg-Jacea met aardige geſneedene Bladeren.* XI. JACEA MONTANA GALLICA, of *Franſche Berg-Jacea.* XII. JACEA OLEÆFOLIO, of *Jacea met Bladeren van Olijfboom*, ook genoemd PTARMICA AUSTRIACA, of *Ptarmica uyt Ooſtenrijk* van CAROLUS CLUSIUS. Niet alle zijnze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming.* tot twaalf in getal hier voorgeſteld.

Wat voor een grond zij beminnen.

Eevenwel beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige, liever een ongemeſtte als gemeſtte grond; een warme, vrije, welgeleegene plaats, en weynig Water. Blijven eenige jaren lang in 't leeven. Konnen tamelijk wel de *koude* en andere ongeleegentheeden der *Winter* uytſtaan. Geeven ieder jaar *Bloemen*, maar in deeze Landen noyt, of zeer zelden, ten zij met heete droge *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*; behalven het JACEA VULGARIS NIGRA FLORE PURPUREO, of *gemeene zwarte Jacea met een purpure Bloem*; 't welk zijne volle rijpheyd verkrijgd.

Bloemen; doch zelden rijp Zaad.

Jacea uyt Spaanje: uyt Portugal: uyt Africa.

JACEA LATIFOLIA HISPANICA, of *Jacea met breede Bladeren uyt Spaanje*; CAMPESTRIS LUSITANICA CAPITE ECHINATO, of *wilde Portugalſche Jacea met een doornachtig Hoofd*, en JACEA CENTAURIODES LUTEA AFRICANA MAXIMA, of *aldergrootſte geele Jacea uyt Africa*, konnen, buyten ſtaande, niet wel de koude der *Winter* verdragen. Moeten derhalven, in Potten gezet, binnens huys droog bewaard worden; vermitsze niet alleen door de *Vorſt*, maar ook door veel Reegen, lichtelijk van haar teeder leeven worden beroofd.

Jacea met Bladeren van Olijfboom.

De JACEA OLEÆFOLIO, of *Jacea met Bladeren van Olijfboom*, anders genoemd PTARMICA AUSTRIACA, blijft niet meer dan eene *Zomer* overig: geeft inden *Herſſt* rijp *Zaad*, en verſterft daar meê. Moet derhalven met een waſſende Maan van *Maert* of *April* op nieuws gezayd zijn in de voorheenen beſchreevene grond, op een warme plaats, of ook wel in een Pot, niet diep, maar hol. Kan niet veel Water verdragen, inzonderheyd niet de *Zaadknop*, wanneer hare aangename, en in hare kracht afgeſneedene onverganglijke *Bloem*, verwelkt is. Want dan verrot ze zeer lichtelijk, en laat geen goed *Zaad* na; door welk middel zij echter alleenlijk *vernieuwd* en *vermeenigvuldigd* kan worden.

Bloemen. Zaad. Aanwinning.

Aanwinning van de andere foorten.

Meeſt al de andere worden in deeze Geweſten alleen *vermeenigvuldigd* en *aangewonnen* door hare aangegroeyde *jonge Scheutjens*; welke men met een waſſende Maan in *April* van de *oude* afneemt, en verplant.

Berg-Jacea van Frankrijk. Wortel.

JACEA MONTANA GALLICA, of *Berg-Jacea*, welke ik, door *Frankrijk* reyzende, ontrent de ſtad *Tours* heb gevonden, ſchiet uyt een bruyn-verwige, teedere, met eenige *Veezelen* voorzien zijnde *Wortel*, zeer aardig-geſtelde *Bladeren*, op een wonderlijke wijze *ingeſneeden*, aangenaam bleek-groen van verwe, zacht van aart, een weynig blinkende; ontrent een halve Maatvoet, of wat minder, lang; ſmal; aardig geſcheyden in zeer veel *ongelijke Deelen*; waar van zommige gelijk teegens malkander over, eenige neerwaarts gebogen, andere weer opwaarts gekeerd ſtaan: doch al te zamen voor in een breed, met eenige *hoeken* voorzien, en een *ſchup* of *ſpade* gelijk zijnde punt eyndigende.

Gedaante der Bladeren.

digende. In de Mond geknauwd, vallen ze niet onaangenaam van ſmaak. In 't midden zijn ze begaafd met een matig-breede *Rugge*; uyt welke eenige weynige teedere *Adertjens* voortkomen, doch niet, als in de breede gedeelten, zichtbaar. Van naturen ſtaan ze niet regt op, maar leggen haar gemeenelijk in het ronde plat op, of eeven boven de aarde neer.

Geſtalte der Bloemen. Uyt welker midden een, twee, of ook wel drie *Steelen*, opſchieten, zijnde rond, met verheevene teedere *Streepen*, en eenige ſmal-gepuntte en gehoekte *Bladertjens* voorzien. Tuſſchen welke, ook in 't bovenſte gedeelte der *Steelen*, de *Bloemen*, ruſtende op lange, dunne, en ruygachtige *Steeltjens*, te voorſchijn komen. Zijn matig groot, rond van ſtelling; van buyten ruyg, van binnen gantſch geelverwig, en zonder eenige reuk. Als ze zes of agt dagen lang open geſtaan hebben, vergaan ze in haar zelven, nalatende

Zaad. een bruyn, langwerpig en teeder *Zaadje*, dat van het DENS LEONIS, *Paerdsbloem*, of *Houdstong* gelijkvormig; ook met zulk een *wolligheyd* boven voorzien.

Zeer ſchoone Sneeuwwitte Jacea van Raguza. JACEA CANDIDA RAGUSIANA, of *zeer ſchoone, Sneeuw-witte Jacea*, groeyende ontrent *Raguza*, is een zeer bevallijk en ſchoon *Gewas*; in al zijne deelen, behalven de *Bloemen*, zuyver-wit, gelijk Papier. Vergaat ook niet haaſt, maar blijft eenige jaren lang in 't leeven. Krijgt uyt een bleek-bruyn-verwige, een vinger dikke, matig lange, en in eenige weynige *Zijdetakjens* verdeelde *Wortel* zeer aardige en beziens-waardige *bladeren*; uyt 't bovenſte der zelve, digt boven malkander, en in 't ronde voortſchietende, in gedaante die van het ASPLENIUM, of LIMONIUM ELEGANS ASPLENIADEUM, niet zeer ongelijk. Zijn niet blinkende; een kleyne hand, of daar ontrent, lang; een duym, wat meer of minder, breed; doch voor alderbreedſt: *geſcheyden*, of *verdeeld*, in negen, elf, dertien, of vijftien korte, en voor ſtomp, of rond toegaande *deelen*; zomtijds regt, zomtijds ſchuyns teegens malkander over aan hare dikke, boven platte, onder

Gedaante en aart der Bladeren. half-ronde *Steelen* geſteld. Het voor aanſtaande *deel* is 't alderbreedſte, grootſte, en rondſte; eevenwel ook met eenige kleyne *hoeken* voorzien. Dik en zacht van aart zijn ze. Staan ook gemeenelijk opwaarts gekeerd, en ſteevig; zelden neerwaarts hangende, als alleenlijk door ouderdom of zwakheyd. Van buyten zijn ze helder-wit; welke witheyd beſtaat uyt een kort geſchoorene, en eeven zichtbare *wolligheyd*; van binnen aangenaam en zuyver groen, met eenige geelheyd vermengt, als men ze van malkander breekt: ook vercierd met eenige weynige *Aderen*; niet zichtbaar, als in de grootſte en breedſte deelen; en dan noch onder meer als boven. In de Mond geknauwd wordende, zijn ze zeer bitter van ſmaak; ook een weynig te zamentrekkende van aart.

KRACHTEN.

Dod. l. 5. c. 5. JACEA is verwarmende, verdrogende, en te zamentrekkende van aart.

In Water, of Wijn, gezoden; daar meê de *Keel* gegorgeld, de *Mond* geſpoeld en gewaſſchen, doed ſcheyden, vergaan, en geneezen alle *varſſche zweeren* en *hardigheyd* van de *Mond*, *Keel* en *Strot*: ook der zelver *gezwellen* rijp worden en doorbreeken.

Lobel. l. 1. fol. 642. Het gediſtilleerde Water deezer *Plant*, of het daar uytparſtte *Zap*, heeft de zelve kracht en werking. Zuyverd en geneeſt daarenboven allerley *Wonden* en *Apoſtematien*, als men de zelve daar meê waſcht.

Tabern. lib. 1. cap. 11. Sect. 5. In Wijn gezoden, en 's morgens een Roemertje daar van gedronken; of anders een *Drachma* van het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Wijn nuchteren ingenomen, of met andere ſpijzen gebruykt, is goed voor de geene, die van *binnen geſcheurt*, *gebrooken*, of door eenig ongeval *verzeerd* zijn.

CCLXX HOOFDSTUK.

STOEBE.

BEyde in het *Neederlandſch* en *Latijn* met deezen, en, mijns weetens, tot noch toe met geenen anderen naam bekend: in het *Hoogduytſch* STOBE, en in 't *Italiaanſch* STEBE. Is een meedefoort van de JACEA. Namen.

Hier van zijn mij in haren aart bekend *twee* onderſcheydene foorten, als: Twee onderſcheydene ſoorten.

I. STŒBE SALAMANTICA PRIMA CLUSII, of *eerſte Stœbe van Salamanca*, beſchreeven van CAROLUS CLUSIUS. II. STŒBE SALAMANTICA SECUNDA CLUSII, of *Stœbe van Salamanca de tweede van* CLUSIUS. Beyde zijn ze van de zelve *Bouwig* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, met een weynig twee-jarige kleyn gewreevene Paerdemiſt, doormengt: een vrije, welgeleegene plaats, en niet veel Water; vermits ze daar door aan hare *Wortel* lichtelijk verrotten. Verdragen ongeerne de *Winterkoude* deezer Landen. Worden derhalven, in Potten ſtaande, in 't begin van *October* binnens huys gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet als bij vriezend Weêr word gevuurd; gedurende deeze tijd met weynig of geene vochtigheyd onderhouden, en niet voor in het laatſte van *Maert*, met een aangename Reegen, weer buyten gezet: dan noch eevenwel voorzichtig gewacht en wel gedekt voor *koude nagten* en *hayrige winden*. Grond. Queeking.

Zelden blijven ze langer dan twee jaren in 't leeven. Geeven in de eerſte, ook in de tweede Zomer *Bloemen*, doch geen volkomen *Zaad*. Dan verſterven ze. Konnen ook door geen andere middelen, als door haar *Zaad*, *aangewonnen* worden: 't welk, uyt *Spaanje* herwaarts overgezonden, met een waſſende Maan van *April* of *May* in een Pot gezayd moet zijn, niet diep, maar hol en luchtig. Bloemen. Aanwinning.

KRACHTEN.

DE *Bladeren*, deſgelijks het *Zaad* van *Stœbe*, zijn droog tot in den derden graad: daarbeneevens te zamentrekkend van aart. *Ægin. l. 7. cap. 3.*

De *Bladeren* in Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchteren een Roemertje gedronken; of anders een *Drachma* van 't geſtotene *Zaad* met Wijn ingenomen, ſtopt allerley *vloeden des Buyks*; ook de *roode Loop*. Is goed voor alle *hitzige en peſtilentiale Koortzen*. Neemt wech de *Hertklopping*. Verdrijft het *Colijk*; alle *Darmkrimping*; de *koude Pis*: en geneeſt de *etterige Ooren*, daar in gedaan zijnde: ook de geene, die door een hooge val, of op eenige andere wijze zich van *binnen verzeerd* hebben. Heeld de beeten en ſteecken der *giftige Dieren*. *Dioſc. l. 4. c. 12.* *Galen. lib. Simp. 8.*

Het *Zaad* geſtoten, en op de *Wonden* gelegt, reynigd en geneeſt de zelve.

Met het gediſtilleerde Water de *Oogen* dikmaal gewaſſchen, neemt der zelver *ſmerten* en *roodigheyd* wech. *Plin. l. 22. c. 11.*

CCLXXI HOOFDSTUK.

SERRATULA.

WOrd van een ieder, beyde in 't *Neederlanſch* en *Latijn*, dus genoemd, om dat hare *Bladeren* aan de randen gelijk een *Zaag getakt* en aardig *ingeſneeden* zijn. In 't *Hoogduytſch* SCHARTENKRAUT: in 't *Italiaanſch* SERRATOLA. Namen.

Hier

Jacea
Candida
Ragusiana.

Twee-derley soorten.

Hier van zijn mij in haren aart *tweederley* soorten bekend geworden, namentlijk:

I. SERRATULA VULGARIS, of *gemeene Serratula.* II. SERRATULA AMERICANA, of *Americaansche Serratula.* Beyde zijn ze in hare *Bouwing* en *Waarneeming* zeer verschillende.

Gemeene Serratula.

De SERRATULA VULGARIS; of *gemeene*, is hard van aart. Bemind zoo een wel een goede, gemeene, zandige, en welgemeste, als een kleyige aarde: meer een luchtige en welgeleegene, als schaduwachtige plaats, en veel Water. Blijft veele jaren in 't leeven. Geeft ieder *Zomer Bloemen*, en bij goede tijden volkomen rijp *Zaad:* 't welk met een wassende Maan van *April* of *May* niet diep gezayd moet zijn. Hier door worden ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd.* Maar dan ook door hare aangewassene *jonge Wortelen*: welke men op de zelve tijd en Maan van de *oude* afneemt, en verplant.

Aanwinning.

Americaansche Serratula.

De SERRATULA AMERICANA, of *Serratula uyt America*, is een zeer schoon en beziens-waardig *Gewas*, doch van een veel teederder natuur als de *gemeene.* Bemind een zandige, goede aarde, met een weynig twee-jarige Paerdemist, Mol der verrotte Boombladeren, kleyn-geklopte roode Steen, en met Zand wel door-gearbeydde hard-gewordene Kalk doormengd: tamelijk veel vochtigheyd gedurende de *Zomer*: een opene, wel ter Zon geleegene plaats, voor alle koude *Ooste-* en *Noorde-winden* beschut.

Grond.

Bloemen.

Blijft eenige jaren lang in 't leeven. Geeft elke *Zomer Knoppen*, met *Schubbetjens* voorzien; en uyt den geelen purpurachtige *Bloemen*; bestaande uyt elf, twaalf en dertien langwerpige, voor stomp-rond toegaande *Bladertjens*, ruyg van aart, en van binnen met eenige geele *Veezeltjens* vercierd, veel schooner als die van de vorige; doch noyt in deeze onze Gewesten eenig goed *Zaad.*

Gedaante der Bladeren.

Hare *Bladeren*, welke ze in den *Herfst* verliezen, zijn achter een kleyne vinger, of daar ontrent, breed; allenxken na vooren spits toegaande; een geheele vinger, wat meer of min, lang; doch hoe hooger hoe kleyner; ook boven onder de *Bloemknop* alderkleynst, en aldaar digt boven malkander zittende, altijd opstaande. Rauw van aart zijn ze, aangenaam-groen-verwig, onder bleek-wit; hol en luchtig boven den anderen nu aan de eene, dan aan de andere zijde voortkomende; hangende aan zeer dunne, ronde, regt-opstaande, geelachtige *Steeltjens*, gemeenelijk neerwaarts. Aan de kanten zijn ze zeer aardig getakt. Komen in 't *Voorjaar* weer voort uyt een teedere, veelvoudige, *Veezelachtige*, welriekende *Wortel.*

Wortel.

Waarneeming in de Winter.

Deeze *Gewassen* konnen gantschelijk geen *koude Herfstreegenen*, sterke *Winden*, *Rijp*, veel min felle *Vorst* verdragen; vermits ze schielijk door de zelve van 't leeven worden beroofd. Moeten derhalven in 't begin van *October*, of, na tijds geleegentheyd, een weynig eerder, binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet anders als bij *vriezend* Weêr word gevuurd; en gedurende de *Winter* moet men ze met slegts een weynig Reegen-water van boven begieten: in het begin van *April*, met een reegenachtige Lucht, weer buyten stellen; doch wel dekken en voorzichtig wachten voor *koude nagten*, *hayrige* of *schrale winden.*

Aanwinning.

Kan hier alleenlijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden door hare aangegroeyde *jonge Looten*; welke men met een wassende Maan in *April* van de *oude* afneemt en verplant.

KRACHTEN.

Camerar. h. 4. c. 20.

DE *Serratula* is warm en droog in den tweeden graad, doch zonder eenige te zamentrekking.

Tabernæm.

De *Bladeren* in Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchteren een Roemertje gedronken; of een *Drachma* van het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Wijn of eenig ander Nat ingenomen, is goed teegens de *neerzinking der Darmen*, *Breuken*, of *Geschеurdheyd:* ook voor de geene, die door een hogen val zich van binnen *verzeerd*; en *gebrokene*, of *verstuykte Leeden* hebben, veroorzaakt door slaan of vallen. Want het scheyd zeer gelukkig, en verteerd het *geronnene Bloed.* *lib. 1, c. 13; Sect. 5. Durantes Herb. fol. 429.*

Het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* in een Wond gestroyd, of de zelve gewasschen met roode Wijn, daar deeze *Plant* in gezoden is geweest, zuyverd de zelve, doed'er 't vleesch in groeyen, en geneest ze te gelijk. Met de zelve Wijn zomtijds gebet de zeere Teepelen van der Vrouwen Borsten, neemt'er de pijn van wech. *Lobel. l. 1. fol. 633. Dod. l. 2. c. 23.*

De *Bladeren* en *Wortelen* te zamen gestoten, en papswijze uytwendig op de *Breuken*, of *Geschеurtheyd* gelegt, heelen 't geborstene weer te zamen. *Matth. l. 4. c. 1.*

Deugden,

De *Wortelen* van *Serratula uyt America*, of *Serratula Americana*, zijn uyt eygener aart bitter van smaak; ook verwarmende en verdrogende tot in den derden graad.

der Serratula uyt America.

De zelve gedroogd, gestoten, en twee *Drachmen* daar van met Wijn ingenomen, doen zachtjens *purgeeren*, en drijven uyt, zonder eenige ongeleegentheyd, allerley *koude* en *slijmerige vochten.* Versterken daarenboven 't *Hert*, de *Leever*, de *Longe*, en alle andere inwendige deelen des Ligchaams.

Weegens deeze goede en dienstige werkingen word dit *Gewas* van veele zeer begeerd; en de geene die 't gebruyken, worden de goede gevolgen der werking haast gewaar.

CCLXXII HOOFDSTUK.

SINT JACOBS KRUYD.

Namen.

DUs genoemd in het *Neederlandsch*, word in het *Latijn* geheeten JACOBÆA: in het *Hoogduytsch* SANT JACOBS BLUM, of ook SANT JACOBS KRAUT: in het *Fransch* HERBE OU FLEUR DI SANT JAQUES: in het *Italiaansch* HERBA DI SAN JACOMO; of S. GIACOBO.

Vier onderscheydene soorten.

Hier van zijn mij in haren aart *vier* onderscheydene soorten bekend; namentlijk:

I. JACOBÆA VULGARIS, of *gemeen Sint Jacobs kruyd.* II. MARINA, of *aan de Zeekant groeyende*; 't welk ook CINERARIA, of ASCHKRUYD word geheeten, weegens de verwe der *Bladeren.* III. JACOBÆA MARINA ALTERA *sive* VIRIDIS, of *tweede soort van Zee-Sint-Jacobs kruyd*; waar van de *Bladeren* zonder wittigheyd veel groener, de *Bloemen* grooter, veelvoudiger en holler gesteld zijn. IV. JACOBÆA NODOSA AMERICANA, of *geknobbeld Sint Jacobs kruyd uyt America.* Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming.*

Grond.

Zij beminnen echter al te zamen een goede, gemeene, zandige aarde; met weynig of geen vettigheyd vermengd: een vrije, warme, en welgeleegene plaats.

Gemeen Sint Jacobs kruyd.

De JACOBÆA VULGARIS, of *gemeen Sint Jacobs kruyd*, blijft niet langer dan twee *Zomers* in 't leeven. Verdraagd felle *koude*, en allerley ongeleegentheeden der *Winter.* Geeft in 't tweede jaar *Bloemen*, en in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad.* 't Welk met een wassende Maan van *Maert* of *April* de aarde word aanbevolen. Alleenlijk hier door konnen ze *vernieuwd* en *vermeenigvuldigd* worden.

Aan de Zeekant

De JACOBÆA MARINA, of *aan de Zeekant groeyend Sint Jacobs kruyd*, beyde de soorten, zijn teederder van

groeyend Sint Jacobs kruyd van tweederley soort.

natuur. Verdragen ongeerne veel *koude Herfſt-reegenen*, en ſtrenge *Vorſt*. Worden derhalven, in een Pot geſteld zijnde, in 't begin van *October* binnens huys gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet als bij vriezend Weêr word gevuurd: gedurende deeze tijd onderhouden met ſlegts een weynig Reegenwater, haar van onder in een Pan gegeeven; en niet voor in 't begin van *April* weer buyten geſteld, met een zoete Reegen. Geeven in deeze Landen noyt eenig rijp *Zaad*.

Aanwinning.

Echter kan men haar genoegzaam *vermeenigvuldigen* door hare aangewaſſene en van zelfs *Wortelſchietende Takjens*, welke men met een waſſende Maan in *April* van de *oude* afneemt, en verplant.

Americaanſch S. Jacobs kruyd.

De JACOBÆA NONOSA AMERICANA, of *Americaanſch Sint Jacobs kruyd met een knobbelachtige Steel*, is een ſchoon *Gewas*. Schiet uyt een groote, ſterke, geel-verwige *Wortel* tamelijk dikke, hooge en ronde *Steelen*, met veele *knobbelige Leeden* vercierd. Uyt welke voortkomen aan beyde de zijden der *Steel*, regt teegens malkander over, op dunne *Steeltjens* ruſtende

Bladeren.

Bladeren, groot, ſchoon, en gemeenelijk zich een weynig neerwaarts buygende. Zijn aangenaam-groen van verwe; aan beyde zijden met vier breede deelen, ook voor in een eyndigende, ingeſneeden; alle met kleyne *Tandjens*, en met zeer zichtbare groote *Aderen* inwendig voorzien.

Grond.

Bemind een zandige grond, met een weynig tweejarige Paerdemiſt en 't Mol van verrotte Boombladeren doormengt: een vrije, warme, welgeleegene plaats, en tamelijk veel vochtigheyd. Blijft lange jaren in 't leeven; doch geeft zelden, ten zij bij droge *Zomers*,

Zelden Bloemen, noyt Zaad in deeze Landen.

Bloemen, en noyt in deeze Geweſten eenig *Zaad*. Verdraagt ongeerne *koude Herfſtreegenen*, en ſterke *Vorſt*. Word derhalven, in een Pot ſtaande, 's *Winters* binnens huys geſteld op een luchtige en warme plaats; met zeer weynige vochtigheyd onderhouden, en niet voor in 't begin van *April*, met een aangename Lucht- en Reegen, weer buyten gebragt.

Aanwinning.

Kan in onze Landen niet anders *aangewonnen* worden, dan door hare aangegroeyde *jongen*; welke men met een waſſende Maan in *April* van de *oude* afneemt en in Potten verplant.

KRACHTEN.

Dod. l. 21. c. 20.

Sint Jacobs kruyd, of *Jacobæa vulgaris*, is verwarmende en verdrogende tot in den tweeden graad; daar neevens een weynig zuyverende, verteerende, en ſcheydende van aart.

Matth. l. 4. c. 92.

In Wijn gekookt, en daar van gedronken, doed weer voortkomen de *opgehoudene* of *verſtopte Maandſtonden* der Vrouwen.

Lobel. l. 1. fol. 270.

Het *Poeder* der gedroogde *Bladeren*, of het uytgeparſtte *Zap* der zelve, gedaan in *hittige Wonden*, *loopende Gaten*, en *vuyle* of *voorteetende Zeeren*, reynigt en geneeſt de zelve.

Durantes hiſt. Plant. fol. 429. Tragus l. 1. c. 97.

De *Bladeren* in Water of Wijn, met een weynig Honig daar bij gedaan, gezoden, dan de Mond daar meê gewaſſchen, en de Keel gegorgeld, is goed voor de *Squinantie*, of het *Keelgezwel*: alle *heete zweeren* en *zeeren* in de *Keel*, deſgelijks der *Amandelen*; want zij ſcheyden ze en geneezen ze. De *Wonden* en *loopende Gaten* daar meê gewaſſchen en gezuyverd, ook op alle *vurigheyd* gelegt, reynigen en geneezen de zelve.

Proſp. Alpin. de Pl. Ægypt. c. 26. Camerar. l. 4. c. 94.

De *Bladeren* van *Zee-Sint-Jacobs kruyd*, of *Jacobæa Marina*, in Wijn gekookt, en daar van 's morgens nuchteren een Roemertje gedronken, openen de *verſtoptheyd des Ingewands*: ontſluyten en zuyveren de *Moeder*: verwarmen ook de zelve. Neemen daarenboven wech de *winden*, de *onvruchtbaarheyd*, en de *opſtijging*. Zijn meede goed voor 't *Graveel*, de *Steen* der *Nieren*, en der *Blaas*. Verwekken der Vrouwen *Maandſtonden*, en geneezen allerley *Wonden*.

CCLXXIII HOOFDSTUK.

KERS.

Namen.

En welbekende *Plant*, in 't *Neederlandſch* dus, ook van veele KORS geheeten: in 't *Latijn* NASTURTIUM: in 't *Hoogduytſch* KRESZ: in 't *Franſch* CRESSON: in 't *Italiaanſch* NASTURTIO, en AGRETTO.

Elf bijzondere ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart *elf* bijzondere ſoorten bekend; te weeten:

I. NASTURTIUM HORTENSE, of *Thuyn*, *Hof*, anders ook *bijtende Kers*. II. HORTENSE CRISPUM, of *gekrulde Thuyn-Kers*. III. MINUS, of *kleyne Kers*. IV. MINIMUM, of *alderkleynſte Kers*. V. INDICUM, of *Indiaanſche Kers*. VI. INDICUM ROTUNDIFOLIUM, of *Indiaanſche Kers met ronde Bladeren*. VII. LATIFOLIUM HYEMALE, of *breedbladerige Winter-Kers*, ook BARBAREA genoemd. VIII. PRATENSE FLORE SIMPLICI, of *Kers*, *groeyende op Grasvelden*, *met een enkele Bloem*, ook CARDAMINE geheeten. IX. FLORE PLENO, of *Kers met een dubbele Bloem*. X. CARDAMINE ALPINA TRIFOLIA, of *Berg-Cardamine met drie Bladeren*. XI. NASTURTIUM AQUATICUM, of *Water-Kers*. Niet alle van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Drie derley Hof, en twee derley Indiaanſche Kers.

De *gemeene Thuyn-Kers*, *gekrulde Thuyn-Kers*, *alderkleynſte Thuyn-Kers*, *Indiaanſche Kers*, en *Indiaanſche Kers met ronde Bladeren*, beminnen een goede, gemeene, zandige, en met oude Paerdemiſt wel voorziene grond: een opene, warme, bequaam-geleegene plaats, en matige vochtigheyd. Blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven: geeven in den *Herfſt* rijp *Zaad*, en vergaan daar meê. Moeten derhalven met een waſſende Maan van *Maert* op nieuws gezayd zijn. Want alleen door dit middel konnen ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

Gekrulde Hof-Kers.

Het NASTURTIUM CRISPUM HORTENSE, of de *gekrulde Thuyn-Kers*, verlieſt met'er tijd lichtelijk hare aangename *gekruyſdheyd*. Men moet derhalven altijd 't *Zaad* alleenlijk winnen van 't alderſchoonſte, en het zelve zayen na 't laatſte quartier der Maan, zoo blijft het eenige jaren in ſtaat.

Indiaanſche Kers.

Het NASTURTIUM INDICUM, of *Indiaanſche Kers*, in de aarde geplant zijnde, waſt zeer weelderig voort. Geeft een grooten overvloed van *Bladeren*, doch weynige *Bloemen*. Word derhalven veel bequamer geoordeeld, dat men haar in een Pot zette; wijl ze daar in, door hare veelvoudige *Wortelen* en weynige aarde in hare drijvende kracht als bedwongen wordende, weynige *Bladeren*, maar veele ſchoone *Bloemen*, tot aan de *Winter* durende, te voorſchijn brengt.

Bloemen.

Wanneer het *Zaad*, zijnde groot, groen-verwig, en gemeenelijk twee of drie bij malkander gevoegd,

Zaad.

rijpheyd bekomt, word het bleek-geel uyt den groenen, en valt dan af; ook als men met de hand daar aanraakt: derhalven dikmaal daar na gezien moet worden.

Winter-Kers.

Het NASTURTIUM HYEMALE, anders BARBAREA, of *Winter-Kers*, is hard van natuur. Verdraagt felle *koude*, en alle ongeleegentheeden des tijds. Blijft niet meer dan twee *Zomers* in 't leeven. Geeft in het tweede jaar volkomen rijp *Zaad*, en vergaat dan. Moet derhalven ieder *Voorjaar*, of om 't tweede, t'elkens weer op nieuws gezayd zijn; niet diep. Anders komt het ook, door het neergevallene, dikmaal van zelfs genoeg voort. Kan alleenlijk hier door *vermeenigvuldigd* worden.

Zaad; en aanwinning.

Andere ſoorten van Kers.

Het NASTURTIUM PRATENSE, of CARDAMINE FLORE SIMPLICI ET PLENO, *Cardamine*, of *Kers*, groeyende op *Grasvelden*, zoo wel met een *enkele als dubbele Bloem*; TRIFOLIA, of *Cardamine met drie Bladeren*; MINUS, of *kleyne Kers*, en NASTURTIUM AQUA-

AQUATICUM, of *Water-Kers*, beminnen uyt eygener aart een gedurig-voehtige, welgemeſtte grond: meer een ſchaduwachtige als een luchtige plaats. Blijven eenige jaren in 't leeven. Verdragen alle ongeleegentheeden des tijds; en geeven meeſt ieder jaar volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een waſſende Maan van *April* de aarde moet aanbevolen zijn. Hier door worden ze *vermeenigvuldigd*, maar dan ook *aangewonnen* door hare aangegroeyde *jongen*; welke men op de zelve tijd afneemt en verplant.

Aanwinning.

KRACHTEN.

Matth. l. 2. c. 149. 't *Huyns-Kers*, of *Naſturtium hortenſe*, is warm en droog tot in den derden graad, ook ontbindende, dunmakende, uyttrekkende, en brandende van aart.

In Wijn gezoden, of ook 't *Zaad* defgelijks gedaan, en daar van 's morgens nuchteren een Roemertje, met een weynig Zuyker gemengd, gedronken, is goed voor de geene die *Bloed ſpouwen*; de *roode Loop* hebben; door een hooge val *verſtuykte*, *gequetſte*, *lamme Leeden* hebben gekreegen: *kortademig* of *engborſtig* zijn: want het ſcheyd het *geronnene Bloed*. Verdrijft ook 't *Colijk*, en de *Winden* in 't Ligchaam: doed *gemaklijk wateren*; verſterkt het *verſtand*, vermits het de *Harſſenen* zuyverd van alle vochtige dampen. Doed de *taye Fluymen* der *Borſt* rijp worden, en de zelve loſſen. Maakt de geeſten licht; drijft de *Wormen* uyt, en geneeſt de *beeten van Slangen* en ander *giftige Dieren*.

Galen. lib. Simp. 7. Trag. l. 1. c. 26.

Bauhin. l. 22. T. 2. De *Bladeren* zelfs rauw tot andere ſpijzen, of ook alleen, dikmaal gegeeten, *zuyveren 't Bloed*, en helpen de geene, die van het *Scheurbuyk*, of de *Blauweſchuyt* gequeld zijn.

Dod. l. 24. c. 19. Het *Zaad* is verwarmende en verdrogende tot in den vierden graad. 't Zelve in de Mond geknauwd, brengt een *geraakte*, of *beroerde Tong* weer te regt.

Dioſc. l. 2. c. 185. Geſtoten, of ook het *Zap* uyt de *Bladeren* geparſt, met Edik en Honig vermengt, belet de *uytvalling des Hayrs*; daar op geſtreeken zijnde. Verdrijft de *vlekken der Huyd*: geneeſt de *voortkruypende zeerigheyd*: neemt wech de *hardigheyd der Milt*: is goed teegens de *Heupenpijn*, ook andere verouderde en koude gebreeken. Met *Peekel* vermengt, dan op *Klieren* en *Bloedvinnen* vaſt gemaakt, doed de zelve rijp worden, en doorbreeken.

Theod. Dorſten. lib. Med. Simp. fol. 198. Het *Zaad* alleen dikmaal gegeeten, ontſteld de *Maag* en de *Buyk*: verwekt daar teegens *luſt tot Bijſlapen*: ook de *Maandſtonden* der Vrouwen: drijft de *doode Vrucht* en *Nageboorte* af; doch de zwangere Vrouwen moeten'er zich voor wachten. Maakt een groote *Milt kleyn*, en dood de *Wormen*.

Het *Naſturtium Indicum*, of *Indiaanſche Kers*; word bevonden te zijn van de zelve aart en eygenſchap.

Het *Naſturtium Hyemale*, of *Winter-Kers*, is droog en warm in den tweeden graad.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, vermag alles, wat hier boven van de *Hof-Kers* is gezegt. Is noch daar beneevens zeer goed teegens de *Steen* der *Nieren* en *Blaas*: ook tot geneezing van alle *Fiſtelen*, en *loopende Gaten*.

Lobel. l. 1. fol. 248. 't *Zap*, uyt de *Bladeren* geparſt, en daar meê gegorgeld, verdrijft de *Squinantie*, of het *Keelgezwel*; ook andere gebreeken der *Keel*.

Het *Naſturtium aquaticum*, of *Water-Kers*, word teegens al de voorgenoemde quälen gelukkiglijk gebruykt, en heeft met de *Thuyn-Kers* eenerley vermogen: gelijk ook doed het *Naſturtium Pratenſe*, anders *Cardamine*, of *Kers*, *groeyende op de Grasvelden*, volgens 't oordeel van veele.

CCLXXIV HOOFDSTUK.

WILDE KERS.

OP het *Neederlandſch* dus genoemd, word in het *Latijn* geheeten IBERIS, NASTURTIUM SYLVESTRE, ook LEPIDIUM HERBULA: in het *Hoogduytſch* WILDER KRESZ: in 't *Franſch* CRESSON SAUVAGE, anders PASSERAGE SAUVAGE, of CHASSERAGE: in het *Italiaanſch* LEPIDIO, PIPERITE, of PIPERELLA.

Verſcheyde namen.

Hier van zijn mij in haren aart bekend *vijf* veranderlijke ſoorten; namentlijk:

Vijf veranderlijke ſoorten.

I. IBERIS MAJOR, of *groote wilde Kers*; ook genoemd PIPERITIS, en LEPIDIUM, dat is, PEEPERKRUYD. II. IBERIS MINOR VULGARIS, of *gemeene kleyne wilde Kers*; ook geheeten IBERIS CARDAMANTICA. III. IBERIS PETREA ANGUSTIFOLIA, of *ſmal-gebladerde wilde Kers*, groeyende op *Steen-* en *Bergachtige plaatzen*. IV. MINIMA, of *alderkleynſte wilde Kers*. V. IBERIS AMERICANA LATIFOLIA FLORE LUTEO, of *Americaanſche wilde Kers*, *met breede ingezaagde Bladeren en geele Bloemen*, in deeze Landen opſchietende tot de hoogte van vier, en wel vijf Maatvoeten. Niet alle zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Eevenwel beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige, zoo wel gemeſtte als ongemeſtte aarde: een vrije, welgeleegene plaats, en matige vochtigheyd. Verdragen ſterke *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*.

Gemeene kleyne; ſmalgebladerde; alderkleynſte wilde Kers.

De IBERIS MINOR VULGARIS, of *gemeene kleyne wilde Kers*; IBERIS PETREA ANGUSTIFOLIA, of *ſmal-gebladerde wilde Kers*, *groeyende op ſteenachtige plaatzen*, en MINIMA, of *alderkleynſte wilde Kers*, blijven niet langer als twee jaren in het leeven. *Bloeyen* de tweede *Zomer*; geeven volkomen rijp *Zaad*, en vergaan daar meê. Moeten derhalven t'elkens, met een waſſende Maan van *Maert* of *April*, op nieuws gezayd zijn: doch komen ook wel van zelfs genoeg voort door het neergevallene *Zaad*. Op deeze wijze konnen ze alleenlijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

Groote wilde, en Americaanſche wilde Kers.

De IBERIS MAJOR, anders PIPERITIS, en LEPIDIUM, of *groote wilde Kers*, anders *Peeperkruyd* genoemd; en IBERIS AMERICANA, of *Americaanſche wilde Kers*, vergaan niet zoo haaſt, maar blijven lange jaren in 't leeven. Geeven noyt in deeze Landen eenig volkomen *Zaad*. Konnen echter *aangewonnen* worden door hare aangewaſſene *jonge Scheuten*; welke men, van zelfs *Wortelen* gekreegen hebbende, met een waſſende Maan in *April* van de *oude* afneemt en verplant. Zie hier bij na het *Hoofdſtuk* van VREEMDE WILDE KERS, anders ook genoemd WISSELKRUYD, en WILDE MOSTAART.

KRACHTEN.

Dod. l. 24. c. 25. Tragi l. 1. c. 28. DE *groote wilde Kers*, of *Iberis major*, is van naturen heet en droog tot in den derden graad. De *Bladeren* gekookt, en bij wijze van een Saus, of op eenige andere manier, onder ſpijzen gebruykt, maken een *grage Maag*, en verwekken *eetenluſt*.

Camerar. l. 2. c. 105. Ruell. l. 2. c. 105. In Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchteren 't vierde deel van een pintje gedronken, is goed voor de *vallende Ziekte*, de *draying* of *zwijmeling des Hoofds*, *Waterzucht*, *Colijk*, *Geelzucht*, *Graveel*, en *koude Pis*. Dood de *Wormen*: bevorderd der Vrouwen *Maandſtonden*; verzacht de geene die in *barensnood* zijn; drijft de *Nageboorte* af: is zeer krachtig teegens de *beeten* van *giftige Dieren*, en de pijn der *Lenden*.

Het *Zap*, geparſt uyt de *Bladeren*, geneeſt de *zweerende Ooren*, daar in gedaan zijnde.

Dioſcor. l. 2. c. 205. De *Bladeren*, of de *Wortelen*, in water gezoden; een weynig daar van met Honig vermengd, en daar mêe gewaſſchen, doet het *Hayr groeyen*. Is dienſtig teegens de *Melaatsheyd*, de *Krauwagie*, en de *Bleynen des Monds*.

't Zelve *Water* met Edik vermengd, vetdrijft de *gezwollenheyd van de Milt*.

Met het *Zap* van de *Wortel* gegorgeld, geneeſt de *zwellende gebreeken der Keel*.

De *Wortel* gedroogd, en 't *Poeder* daat van geſtroyd in *vuyle, ſtinkende wonden*, reynigd en droogd ze; verteerd ook het *overvloedige* en *onzuyvere vleeſch* in de zelve, en bevoorderd de geneezing.

Het *Zaad* geſtoten, met Honig vermengd, en zoo gebruykt, is dienſtig voor een *verkonde, enge Borſt*.

CCLXXV HOOFDSTUK.

JUCA uyt AMERICA.

Verſcheyde namen.

IS een beziens-waardig *Gewas*, werd in 't *Neederlandſch* dus genoemd: in het *Latijn* JUCA, of HYUCA CANADANA, GLORIOSA, of AMERICANA, om dat ze, eerſt van uyt de *Nieuwe Weereld*, of *Weſt-Indien*, in de Geweſten van *Europa* is overgebragt. Bij de *Indianen* draagd ze de naam van MANDIBA, MANYBA, MANDIOCA, en MANYOC. De *Hoogduytſche* zeggen JUCKE.

Vier onderſcheydene ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aatt bekend gewordenvier onderſcheydene ſoorten; te weeten:

I. JUCA GLORIOSA, of *gemeene Americaanſche Juca*. II. JUCA AMERICANA FILAMENTOSA; in *Bladeren* de andere wel gelijk, doch aan beyde de zijden zeer aardig met lange *draden*, ceven als of 't *hayr uyt een Paerdeſtaart* was, zeer vermakelijk vercierd: waarom ze dan ook, mijns oordeels, met regt de gemelde naam van *Juca filamentoſa*, of *dradige, gedraadde Juca*, mag voeren. JACOB TREDESCANT, een *Engelſchman*, en Burget binnen *Londen*, heeft ze zelfs in 't jaar 1648. uyt de *Barbados* meê gebragt, en'er een van aan mij overgezonden: doch vermits ze aan de *Wortel* verrot was, heb ikze ook niet lang konnen behouden. III. JUCA BRASILIANA STELLATO MUCRONATO FOLIO, of *Juca uyt Brazilië met een puntig Blad, Stars-wijze geſteld*. IV. JUCA AMERICANA OBTUSIFOLIA, of *Americaanſche Juca met voor ſtompe, Stars-wijs gevormde Bladeren*; groeyende in *Nieuw-Spaanje*, en in de meeſte *Caribiſche Eylanden*, als, *Martinico*, *Domingo*, *Cuba*, *Chriſtoffel*, en meer andere. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Gemeene Americaanſche Juca: en met draden.

De JUCA GLORIOSA, ET AMERICANA FILAMENTOSA, of *gemeene Juca uyt America*, en *Americaanſche Juca met draden*, brengen uyt hare bruyn-roode, van binnen witte, dikke *knobbel-wortel Bladeren* voort, op de wijze van de *Aloë*. Van aart en verwe zijn ze gelijk die van GLADIOLUS, of het *Zwaardkruyd*: twee voeten, of daar ontrent, lang; twee, en ook wel meer vingeren breed: hard, vaſt; ſtijf uyt ſtaande; van binnen hol, van buyten uytwaarts rondachtig gedrayd; voorzien met eenige *Ruggen*, als *vouwen*. Eyndigen voor in een kort, rond, vaſt, regt-uyt-ſtaande, en Caſtanien-bruyn ſteekend punt.

Bladeren.

Wat voor een grond zij beminnen.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, matig met twee-jarige Paerdemiſt, een weynig een-jarige Hoenderdrek, en niet te veel Veen-aarde, wel door malkander gemengd en bearbeyd, voorziene grond: een warme, genoeg ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd.

Hoe in de Winter waar te neemen.

Zijn wel tamelijk hard van natuur; maar konnen echter, buyren ſtaande, de ſterke *koude* en *Vorſt* onzer Landen in de *Winter-tijd* niet verdragen. Werden derhalven, met een waſſende Maan van *April* in Potten geplant zijnde, met den aanvang van *October* binnens huys gebragt; geſteld op een luchtige plaats, daar of gedurig, of alleenlijk bij vriezend weêr in gevuurd werd; en, zoo lang ze hier ſtaan, onderhouden met weynig lauw-gemaakt Reegen-water. Ontrent half *April* zet men ze weer buyten, met een zoete lucht en Reegen, om daar de Zonne-ſtralen te genieten.

Aan eene Plant 364. Bloemen te gelijk.

In deeze Geweſten krijgen ze noyt eenig *Zaad*. Brengen echter gemeenelijk om het tweede jaar eenige honderden van *Bloemen* te gelijk op eenmaal voort uyt hare voornaamſte *Hert-ſcheut*; 't welk mij *Anno* 1648. en meer andere volgende jaren gebeurd is. Op dien tijd heb ik, voor de eerſte maal, uyt *eene Plant*, in *mijnen Thuyn* groeyende, gezien *driehonderd vierentzeſtig Bloemen*, grijs- en wit-verwig, doch zonder eenige reuk. Zij hangen aan bruyn-roode *Steelen*; en doen haar van onder op, gelijk de FRITILLARIA, of *Kievitsbloem*. De minſte der zelve kan de grootte van een Hoender-ey ophalen, of bekleeden.

Wat het voor een geleegentheyd met deeze Plant heeft.

Afgevallen zijnde, werd hare roode *Steel*, ontrent derdehalve Maat-voet, wat meer of minder, hoog opwaſſende, alsze nu geheel verdord is, voor, of in de *Winter* afgeſneeden. Dan maakt de *Plant* (welke uyt eygener aart lange jaren in 't leeven blijven, en zeer oud werden kan) in de volgende *Zomer* weer een nieuw *Hert*; 't welk in 't jaar daar na op nieuws, als te vooren, veelvoudige *Bloemen* voortbrengd.

Aanwinning.

In onze Landen werden ze alleenlijk *aangewonnen* door hare bij de *oude* uytlopende, en van zelfs *Bladeren* krijgende *jongen*; of dikke *knobbel-wortelen*, noch geen *Bladeren* geſchoten hebbende; welke men met een volle Maan in *April* of *May* afbreekt, en in Potten verplant. Met'er tijd ſchieten ze uyt, en groeyen voort.

Juca uyt Brazil. en uyt America.

De JUCA BRASILIANA, ET AMERICANA STELLATA, of *Juca uyt Brazil*, en *uyt America met Stars-wijze geſtelde Bladeren*, zijn veel teederder van natuur. Konnen de *koude* deezer Landen, hoe warm ook gezet, en zonder eenige vochtigheyd onderhouden, niet langer dan eene *Winter* uytſtaan.

Grond.

Zij beminnen uyt eygener aart een zandige en altijd drooge aarde. Konnen niet verplant, noch ook in deeze Geweſten vermeenigvuldigd werden; vermits de Wortel, uyt de aarde opgenomen, terſtond verderft: En niet anders als hier door kan men ze *aanwinnen*. Zelfs in hare geboorte-plaats duurd ze niet langer als drie jaren.

Braziliaanſche Juca.

De BRASILIANA, of *Braziliaanſche*, waſt uyt eygener aart in haar geboorte-land ter hoogte van zes, zeeven, en ook agt voeten op. De Stam is ruym een duym dik; bruyn-verwig, van binnen grijs-wit; met veele *knobbelen* begaafd, houtachtig, en boven verdeeld in veele *Takjens*; waar aan de *Bladeren* gemeenelijk neerwaarts hangen, geſcheyden in drie, vier, vijf, zes, en zeeven deelen, wat dikachtig van aart, een vinger, wat min of meer, lang; in 't midden een duym, of daar ontrent, breed; voor ſpits toegaande, en van binnen met eenige kleyne dwars-adertjens, voortkomende uyt een regt-doorlopende groote, voorzien.

Stam.

Bladeren.

Bloemen.

Uyt het bovenſte komen te voorſchijn bleek-geele *Bloemen*, gedeeld in vijf *Bladertjens*, van binnen vetcierd met veele geele *draadjens*.

Wortel.

Hare *Wortel* is wel twee of drie voeten lang; een been dik, en witachtig van verwe.

Ameri-caanſche Juca.

De AMERICANA, of *Juca uyt America*, ſchiet uyt zijne dikke, witachtige, of ook wel roode *Wortel*, een krom en bros hout, beladen met veele *knobbelen*, niet meer als vijf, of ten hoogſten zes voeten hoog op. Staat niet regt na boven, maar buygd zich van naturen neer-

neerwaarts; en verdeeld zich in zommige grijze *Takjens*, waar aan de *Bladeren*, onordentlijk geſteld, zoo wel op- als neerwaarts gekeerd, gezien werden, aan lange *Steeltjens*: in 't ronde meerdet als de voorgaande, ook in vijf, zes, zeeven en agt dikachtige en ſtijf ſtaande deelen van malkander geſcheyden; iedet een goede vinger lang, een duym breed; aangenaam-groen-verwig; voor alderbreedſt, en gelijk als drie-hoekig ſtomp, echter met een kleyne punt toegaande; en in 't midden ſlegts met een regt-doorgaande *Rugge*, doch geen *Aderen*, voorzien. Geeft geene *Bloemen*, veel min eenig *Zaad*.

Bladeren.

Geen Bloemen of Zaad.

KRACHTEN.

G. Piſo Hiſt. Braſil. c. 2.

ALL de Soorten van dit aardig *Gewas*, rauw gegeeten, zijn vergiftigend, en doodelijk. Gekookt, of gedroogd, verliezen ze wel hare quaadaardigheyd, doch werden echter van geene *Chriſtenen* in de Geneeskonſt gebruykt. De Inwoners der Nieuwe Wereld daar teegens, de zelve gebraden, of gezoden, en tot Poeder; of Meel, gebragt hebbende, bakken'er *Koekjens* van, welke haar dienen in plaats van Brood: en waar bij ze haar leeven onderhouden. Dit *Brood* noemen de *Brazilianen Vipeba*; de ingeboorne *Indianen* van andere Geweſten *Caſſave*, of *Caſavi*; de *Portugeezen Farinha*.

G. Margravii Hiſt. Ker. Nat. Braſ. lib. 2. c. 6.

Ook maken ze van het *Meel* deezer *Wortelen* een *Brij*, of *Pap*, en van het uytgeparſtte *Zap* een *Syroop*, neevens andere dingen; welke ze gebruyken teegens *Vergif*, oude *vuyle Gezwellen*, *Koortzen*, *Roode loop*, *Teering*, en diergelijke qualen: ook, om een vermoeyd Ligchaam weer te verſterken.

Ch. Rochefort Hiſt. Inſ. Amer. cap. 9.

Het *Zap* deezer *Wortelen*, varſch uytgeparſt, is van naturen zeer koud. Inwendig ingenomen, dood zeer ſchielijk beyde Menſchen en Beeſten. Doch als 't vierentwintig uren lang geſtaan heeft, verlieſd het al zijne quaadaardigheyd, en werd, niet zondet groote verwondering, onſchadelijk bevonden; dan ook gebruykt, 'tzij tot ſpijs, of tot Geneesmiddelen.

Is van naturen zulk een vyand van de *koude vochtigheyd* deezer Landen, dat men haar verdorven vind eer men'er eens op denkt. Ter dier oorzaak valt ze zeer bezwaarlijk een jaar of twee te doen overblijven; ten zij op de gehoorde wijze wel droog gehouden, en zorgvuldig bewaard.

Bezwaarlijk te houden.

Deeze *Gengber-plant* is bij mij in 't Jaar 1652. door over-gezonden Zaad, met een waſſende Maan van *May* in een Pot, niet boven een Stroo-breedte diep, gelegd, de aarde aanbevolen: en *Anno* 1665. door een groene in Moſch in-gewondene groote *Wortel*, uyt *Portugal* ontfangen, voortgekomen. Dien zelven *Zomer* is ze met zijne teedere, ſmalle, voor ſpitsze, regt-opſtaande, die van de *Iris* of 't *Lis* niet zeer ongelijk zijnde *bladeren*, opgewaſſen ter hoogte van meer dan een Maat-voet. Op de nu voorgeſtelde wijze waargenomen zijnde, bleef de geheele *Winter* groen, en toonde aan de curieuſe Lief hebbers op het tweede jaar een witte *Bloem*, niet groot, en ſober van geſtalte. Deeze vergaan en afgevallen zijnde, verliet ook de *Plant* korts daar na hare aangename groenheyd, en wierd eyndelijk door flauwte van 't leeven beroofd.

Hoe opgequeekt, uyt een overgezondene Wortel, en uyt Zaad; ook hoe 't daar meê ging.

De andere, uyt *Zaad* opgekomen, bleef gantſch teeder, en ſchoot nauwelijks ter hoogte van een vingerlengte op. Wierd ook, door een weynig te veel genoten water, in 't begin van *Auguſtus* bleek-verwig, en verging, ter oorzaak van hare teedere aangeſtokene *Wortel*; onaangezien zij gedurig met hare Pot (gelijk ook aan de *Wortel* wierd gedaan) van de eene warme Paerdemiſt in de andere geſteld, en gedurig met Glazen overdekt was geweeſt. Waar teegens de gemelde *Wortel*, op zulk een wijs waargenomen, tot een zoo veel meerder hoogte quam op te ſchieten.

KRACHTEN.

Renod. l. 1. Mat. Med. c. 1. Sect. 3. Diſc. l. 2. cap. 190. Raſis lib. Simp. c. 34. Monard. Simp. Med. Nov. orb. hiſt. c. 18. Serapio l. 6. de Temp. Simp. cap. 326.

DE *Wortelen* van *Gengber*, of *Zinziber*, 't zij droog, 't zij geconfijt, werden gehouden voor hitzig, en verdrogende tot in den derden Graad.

In Spijzen gebruykt, zijn ze voor de Menſchen zeer dienſtig, om alle *koude vochtigheeden* te verteeren. Verſterken een zwakke, verkoude *Maag*; de *Geheugenis*; 't *Gezigt*: openen een *verſtopte Leever*: maken *eetenslust*: ſtillen de *Buykloop*: ſtrijden teegens 't *Vergif*: verwekken luſt tot 't *echte werk*: verdrijven de *Winden*: verwarmen de *Moeder*: doen de Vrouwen veel *Melk in hare Borſten* krijgen; en zijn zeer bequaam tot vermeerdering des *Zaads*.

Met Anijs in Wijn gezoden, en daar van een weynig, met Zuyker vermengd, ingenomen, is zeer dienſtig teegens den *Hoeſt*, en een *verkoude Borſt*. Maakt ook rijp de *taye Fluymen*, zoo dat men de zelve ligtelijk kan uytwerpen.

Ondertuſſchen, *Gengber* te veel gebruykt, is ſchadelijk voor galachtige en hitzige Lieden; want ze ontſteekt het ingewand door hare verwarmende kragt.

In roode Wijn gekookt, en dan de zelve warm in de mond gehouden, ſtild de *Tandpijn*.

CCLXXVI HOOFDSTUK.

GENGEBER.

Wat Gengber is.

DIt is niet anders dan de *Wortel* eener *Plant*, groeyende niet meer als anderhalve of twee voeten hoogte boven de aarde; waar van de *Bladeren* donkergroen, ontrent een voet lang, een goede duym breed zijn, en op de wijze van 't *Riet* voortkomen; bij veele genoeg bekend. Werd in 't *Neederlandſch* dus; doch ook van zommige GENGBAR, GEMBER, en GYMBER genoemd: in 't *Latijn* ZINZIBER, of ZINGIBER: in 't *Hoogduytſch* INGBER of INGWER: in 't *Franſch* GINGENBRE, of GINGEMBRE, in 't *Italiaanſch* GENGEVO.

Namen.

Grond.

Deeze *Plant* is in onze *Neederlandſche* Geweſten zeer raar; en wil hier ook niet wel aarden, weegens hare teederheyd. Bemind een zandige, goede aarde, met een weynig twee-jarige Paerdemiſt, 't Mol uyt verdorvene Boomen, en een-jarige Hoenderdrek genoegzaam doormengd: een zeer warme plaats, beſchut voor alle koude *Ooſte-* en *Noorde-winden*: weynig, of geen water. Moet, zelfs in 't midden van de *Zomer*, voor veele Reegenen gedekt; in de *Herfſt* droog gehouden; dan binnens huys op een warme plaats, waar in gedurig werd gevuurd, geſteld zijn. Ook moet dit al vroeg geſchieden, in 't midden of in 't eynd van *September*. Gedurende de *Winter* mag men ze gantſchlijk geen vochtigheyd geeven: haar ook niet weer buyten brengen voor teegens *May*.

Hoe waar te nemen.

CCLXXVII HOOFDSTUK.

JOBS TRANEN.

OP 't *Neederlandſch* dus genoemd: in 't *Latijn* LACHRYMA JOBI, of ook LACHRYMA CHRISTI, om dat haar *Zaad* aardig de gedaante van *Tranen* vertoond; anders LITHOSPERMUM MAJUS: in 't *Franſch* LARMES DE NOSTRE DAME, of in 't *Neederlandſch onzer Lieve Vrouwen Tranen*: in 't *Hoogduytſch* HIOBS ZEHER: in 't *Italiaanſch* LAGRIME DI GIOBBE.

Namen.

Aanwinning. Dit *Gewas* blijft uyt eygener aart niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Word derhalven ieder *Voorjaar* met een volle Maan van *Maert* of *April* weer op nieuws gezayd.

Grond. Bemind, uyt natuurlijke eygenschap, een goede, gemeene, zandige grond, met tamelijk veel twee-jarige Paerdemist genoegzaam doormengt: een warme, welgeleegene plaats, en niet veel Reegen; ook niet veel gegeevene vochtigheyd.

Zaad. Brengt, doch niet anders als bij goede warme *Zomers*, in deeze koude Landen voor de aankomst der *Winter* rijp *Zaad* voort; en vergaat dan, of door een kleyne *Rijp*, of van zelfs, schoon binnens huys gezet.

KRACHTEN.

Lobel. I. 1. fol. 56. DE *Deugden* deezer *Plant* zijn tot noch toe weynig bekend. Eevenwel, het *Zaad*, waar van zommige lieden PATER-NOSTERS maken, gepulveriseert; in Rhijnsche Wijn gezoden, en daar van door den dag gedronken, is zeer goed teegens den *Steen der Blaas*, en 't *Graveel der Nieren*.

CCLXXVIII HOOFDSTUK.

ANYSKRUYD uyt AMERICA.

Dus genoemd, en opgequeekt. En aangenaam, zeer welriekend *Gewas*, door *Zaad*, voor eenige jaren, onder meer andere, zonder naam uyt *Spaanje* overgezonden, en in *mijnen Thuyn* gelukkig voortgekomen, is van mij dus in het *Nederlandsch*, en in het *Latijn* ANISOIDES AMERICANA genoemd, om dat het in alle deelen van zich geeft een zeer lieflijke reuk, gelijk de *Anijs*, en uyt eygener aart in *America* groeyd.

Grond. Deeze *Plant* bemind van naturen een zandige, goede aarde, met een weynig twee-jarige Paerdemist, Veengrond, en een-jarige Hoenderdrek, voorzichtig door malkander gemengd: een warme, wel ter Zon geleegene plaats, voor alle koude *winden* bewaard; en tamelijk veel water.

Gestalte der Bloemen. Vergaat niet haast, maar is uyt eygener aart langleevend. Geeft de tweede *Zomer* (na dat ze in 't vorige jaar met een wassende Maan van *May* in een Pot is gezayd geweest) volkomene, doch teedere en kleyne *Bloemen*, hebbende een gedaante van het LYCHNIS, of *Jenette*. In het opperste der *Steelen* staan 'er veele bij malkander gevoegd. Rieken zeer lieflijk, gelijk *Anijs*. Bestaan uyt vier *Bladertjens*; van welke zommige voor rond, doch de meeste in 't midden met een kleyne *indruk*, *Herts-wijze* vercierd zijn, houden ook inwendig eenige kleyne *Nopjens*. De verwe is bevallijk geel. Doch zelden komt 'er in deeze Geweesten eenig rijp *Zaad* van, ten zij met heete en drooge tijden.

Wortel. De *Steel* en al de *Bladeren* verderven van zelfs teegens de *Winter*; doch groeyen ieder *Voorjaar* uyt hare *Wortel* op nieuws weer voort. Welke *Wortel* teeder, dun, en bruyn-verwig is.

Steelen. De daar uyt opschietende *Steelen* bekomen in onze Geweesten de hoogte van anderhalve, twee, en ook wel meerder voeten.

Gedaante der Bladeren. Aan de zelve spruyten schoone *Bladeren*; twee vinger-leeden, wat meer of minder, lang; eene vinger, of daar ontrent, breed; in 't midden op 't breedste; voor en achter smal, of spits toegaande: donker-groen en wat blinkende van verwe, doch onder bleeker. Gemeenelijk zijn 'er twee en twee aan de *Steelen* regt teegens malkander over gesteld; op geen bijzondere *Steeltjens* rustende, maar aan de voornaamste *Steel* gelijk als vast gehegt zijnde: in het midden voorzien met een groote regt-doorlopende *Ader*, waar uyt veel andere kleyne, echter genoegzaam zichtbare, zich tot aan de randen verspreydende, voortvloeyen. De bovenste *Bladeren* zijn de kleynste; ook gantsch slegt: doch de andere aan de *randen* beziens waardig *gekarteld*, of *getand*, op zulk een wijze als het SPIRÆA van *Theophrastus*; doch wel zoo sterk.

Hoedanig in de Winter waar te neemen. Ongeerne verdraagd deeze *Plant* veele of koude *Herfstreegenen*, sterke *Winden*, *Sneeuw*, en *Vorst*. Word derhalven in het begin van *October*, ook wel later, of een weynig vroeger, na dat de tijd vereyscht, binnens huys gebragt; niet dompig gezet; nauw gewacht voor een doordringende *Vorst*; gedurende de geheele *Winter* maar een of tweemaal met zeer weynig lauwgemaakt Reegenwater van boven begoten. Blijft wel zonder vuur over; doch beeter, warm gezet zijnde, inzonderheyd wanneer 't hard *vrieft*. Word niet voor in 't begin van *April*, of wat later, met een zoete Reegen en aangename Lucht weer buyten, en de Zonnestralen voorgesteld: doch ook dan voorzichtig bewaard en wel gedekt voor koude *nagten*, *Sneeuwige vochtigheyd*, zuure of schrale *Ooste-* en *Noorde-winden*.

Aanwinning. Door haar *Zaad* wilze zich hier, ter oorzaak van de koudheyd onzer luchtstreek, zeer bezwaarlijk laten *vermeenigvuldigen*. Kan echter bequamelijk *aangewonnen* worden door hare aangegroeyde nieuwe *Wortelen*, welke men, met een wassende Maan van *April* of *May*, als de *konde* voorbij is, zeer voorzichtig met een scharp Mes van de *oude* afneemt, en in Potten verplant.

Aanmerklijkheyd. Het is verwonderenswaardig, dat niet alleen de *Steelen*, *Bloemen*, en schoone *Bladeren* deezer *Plant*, maar ook de *Wortelen*, uyt de aarde genomen, een aangename *Anijzige geur* van zich geeven; welke niet alleen 't Hoofd, maar ook al de inwendige deelen des Ligchaams zeer verquikt en verfrischt.

KRACHTEN.

Deugden deezes kruyds teegens veelerley. HET *Anijskruyd* uyt *America*, is in den vierden graad van naturen warm en droog; subtyl, en doordringende van deelen.

Drijft het *Water* en de *doode Vrucht* af. Verwekt de *Maandstonden*: geeft een *goeden Adem*: vermeerderd de *Melk* in der Vrouwen Borsten: weerstaat het *vergif*. Veroorzaakt lust tot het *Echte werk*: neemt wech de *Hoofdpijn*: is zeer dienstig voor *onzinnige menschen*. Verdrijft de *dorst der Waterzuchtige*; en de *hittigheyd der Koortzen*. Verwarmd de *Maag*: is goed voor de *Steen der Nieren* en der *Blaas*; verdund ook alle *quade vochten*.

Gebreeken. Met een weynig Honig ingenomen, doed het dikmaal *braken* ophouden. Is dienstig voor de *Moeder*; en geneest allerley slag van *gezwellen*.

Ook tot verdrijving van Wandluyzen, en Mieren. Ik heb door ervarentheyd bevonden, dat de *Bladeren*, of een *geheele Tak*, gelegt op een plaats, daar zich *Wandluyzen* onthouden; al de zelve doen verhuyzen door haar aangename en krachtige reuk; zoo dat de Bedsteede binnen weynige dagen van dit ongediert gantsch zuyver zal zijn. Verjagen desgelijks de *Mieren*, zoo dat ze niet zullen komen komen ontrent de plaats daar deeze *Plant* groeyd, of eenige *Bladeren* neergelegt zijn.

CCLXXIX HOOFDSTUK.

ASPERGIE.

Verſcheyde namen.

OF ASPERSIE, bij ieder bekend en bemind, word in 't *Neederlandſch* niet alleen dus, maar ook, weegens de ſchoonheyd harer *Vruchten*, van zommige KORAALKRUYD, van andere SARGEL, maar beeter SPERGEL genoemd. In het *Latijn* ASPARAGUS, of SPARAGUS: in 't *Hoogduytſch* SPARGEN: in 't *Franſch* ASPERGES, of SPERAGES: in 't *Italiaanſch* ASPARAGO, of ook ASPARACI.

Twee veranderlijke ſoorten;

Hier van zijn mij in haren aart bekend *twee* veranderlijke ſoorten; namentlijk:

I. ASPARAGUS SATIVUS, of *tamme Aſpergie*. II. ASPARAGUS SYLVESTRIS, of *wilde Aſpergie*; ook genoemd SPINA MURIS, of CORRUDA: van welke drie of vier onderſcheydene ſoorten worden gevonden, gelijk te zien is bij de geleerde CAROLUS CLUSIUS; weynig verſchillende, als in de teederheyd en ſcharpheyd harer *Bladeren*: dan ook noch verſcheyden van de *tamme* in de *Bouwing* en *Waarneeming*.

Tamme Aſpergie. Grond.

De ASPARAGUS SATIVUS, of *tamme Aſpergie*, bemind een zeer vette, luchtige, wel-omgeroerde en kleyn-gemaakte grond: een opene, vrije, bequaamlijk ter Zon geleegene plaats, en veel Water. Blijft eenige jaren lang in 't leeven. Verdraagd allerley ongeleegentheeden der *Winter*, en geeft ieder jaar gemeenelijk volkomene rijpe *Vrucht*, van een aangenaam-roode verwe, met zwartachtig-bruyn *Zaad* van binnen gevuld: waar door, en dan ook door hare aangegroeyde *Wortelen*, deeze ſoort kan *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden op de volgende wijze.

Aanwinning, en vermeenigvuldiging,

Neem een *Bed*, of andere plaats van uwen *Hof*, zoo groot als gij wilt, en Meſt het zelve zeer ſterk met twee-jarige Koeyemiſt en veel Zand. Maak daar na, de aarde wel kleyn gewreeven zijnde, *gaatjens* daar in twee vingeren breedte diep, ieder een voet van malkander af. Werp dan, ſtraks na het eerſte quartier der waſſende Maan van *Maert*, in elk *kuyltje* twee *Zaden*, en bedek de zelve terſtond met aarde: en in 't laatſte van *October* 't geheele *Bed* met oude, of ook wel met een koek van varſſche Koeyemiſt. Laat ze dus leggen tot in 't midden van *Maert*; of, na geleegentheyd van de tijd, wat langer. Wrijf dan de Miſt met uwe Handen zoo kleyn als mogelijk is, latende die leggen op de zelve plaats; zoo word de vettigheyd daar van door den reegen na beneeden tot op de *Wortelen* gedreeven, waar door ze merkelijk aangroeyen.

eerſt, door haar Zaad.

Als dit dus ieder jaar verrigt is, en deeze jonge *Planten* twee of drie jaren ſtil geſtaan hebben, worden ze uyt hare eerſte aarde opgenomen, en verplant in de tweede, daar in zij wel agt of tien jaren lang mogen blijven, zonder eens gerept te worden. Bij de *opneeming* moet men zorgvuldig zijn, dat de voornaamſte punten der *Wortelen* niet worden geſtoten of afgebroken; want in zulk een geval zouden de *Wortelen* vergaan, en de *Plant* weer nieuwe moeten maken; waar door ze in het groeyen zeer zou verachteren. In de *verplanting* moet men op de volgende manier te werk gaan.

En op wat voor een wijze

Graaf uyt een *Bed*, 't welk nu een jaar ſtil en zonder *Vruchten* geleegen heeft, al de aarde uyt, vier maatvoeten, of meer diepte. Leg daar in, een halve voet hoog, goed Zand, zonder eenige zoutigheyd: daar op een-jarige Koeyemiſt, ter hoogte van een voet. Tree de zelve met uwe voeten wat digt in een. Doe daar op, drie vingeren breed hoog, half Schapen- en half Duyvenmiſt, met genoegzaam Zand doorarbeyd. Alweer op de zelve een-jarige Koeyemiſt, met varſſche Draf of Zand doormengd. Dan op nieuws, drie vingeren breedte hoog, half Schapen- en half Duyvenmiſt, ook met Zand doormengt: of indien gij zoo veel Duyvenmiſt niet bekomen kond, doe daar bij zoo veel Hoenderdrek, als u noch van nooden zal zijn; ook genoegzame Draf. Zoo voorts al wederom, tot dat gij, op drie vierde deelen van een voet na, met de andere grond gelijk zijt. Leg'er dan boven op vijf duymen breedte goede, vette, zeer zandige aarde, doormengd met varſſche Draf, wel kleyn-gemaakt. Zet hier op uwe *Planten*, anderhalve voet van malkander: ieder *Plant* op een gemaakte hoogte, in welker midden de *Kop* of 't *Hoofd* der *Plant* kome te ſtaan, zulkerwijs, dat de *Wortelen* daarom heenen een weynig neerwaarts in de rondte leggen. Dit moet geſchieden in de Maand *Maert* teegens de volle Maan. Bedek ze dan met de zelve gantſch zandige vette grond, voorzien zijnde met een goed deel Draf (zuyver en ſlegt gemaakt) drie duym breed hoog, en laatze dus ſtaan, tot dat hare *Wortelen*, te zeer *vermeenigvuldigd*, noodwendig een weer opneeming vereyſchen; 't welk zelden geſchied, voor dat *tien jaren* voorbij zijn gelopen.

men hier ontrent moet te werk gaan.

Zommige gebruyken een geheel andere *manier* ontrent de bereyding harer *Aſpergie-bedden*; te weeten deeze:

Andere manier van Planting.

Zij graven de zelve niet meer als twee voeten diep uyt. Vullen de uytgegravene plaats dan met goede een-jarige Koeyemiſt, anderhalve voet hoogte. Bedekken die met goede, vette, en zandige aarde, twee maatduymen hoog, en zetten de *Aſpergie-wortelen* daar op; de zelve weer overleggende met zandige aarde, en deeze aarde weer met een-jarige Koeyemiſt. Deeze wijze word van veele gepreezen; ja voor beeter dan de andere gehouden.

Hoe men zeer dikke Aſpergies kan bekomen.

Ondertuſſchen, indien men ieder jaar in de *Maert* de *Wortelen* deezer *Aſpergien* met een Vork een weynig oplicht, en de zelve van onder niet alleen met twee-jarige Koeyemiſt, doormengt met een tamelijke veelheyd van Draf, voorziet; maar dan ook alle dove of verdorvene koppen daar uytzoekt, en wechneemt, zoo zullen ze in *dikte* zeer aanwaſſen, en geweldig aangroeyen, inzonderheyd, wanneer ze een zandige grond genieten, welke ze van naturen geerne hebben; en daar in verwonderlijk *dik* worden; 't welk in een andere aarde onmogelijk is.

Wat bij de afſnijding ſtaat waar te neemen.

Dus verzet zijnde, mogen ze voor de eerſte maal niet *afgeſneeden* worden, voor dat ze ten minſten drie jaren hebben ſtil geſtaan; want hier door zullen ze meerder ſterkte bekomen, en dies te beeter zijn. Ook moet men ze dan niet langer als tot den *twintigſten Juny afſnijden:* waar bij noch aan te merken ſtaat, dat men jaarlijks moet wechneemen zoo wel alle *dunne* als *dikke Schenten*. Want indien men de *dikke* wou afſnijden, en de *dunne* laten ſtaan, zoo zouden deeze de meeſter ſpeelen, en de *Planten* zoo zeer doen verzwakken, dat men naderhand aan de zelve geen goede meer zou vinden, vermits ze al 't voedzel na zich trekken.

Verdere waarneeming

Men moet ook goede zorge dragen, dat in 't *Voorjaar* niet alle *ſprnyten* worden *afgeſneeden*. Noodwendig moet men eenige der beſte laten ſtaan, om daar van (indien men 't begeerd) *Zaad* te konnen winnen. Anders zouden de *Wortelen* te zeer in hare kracht worden gekrenkt.

ontrent de Zaadwinning,

Het *Zaad* volkomen rijp, en in droog Weêr gewonnen zijnde (gelijk men allerley *Zaden* moet doen) laat men eevenwel hare *Steelen* ſtaan groeyen, tot op den twintigſten van *September*. Dan ſnijd men ze eerſt af; veel bequamer en beeter in de afgaande als de waſſende Maan. Indien het eerder komt te geſchieden, zoo geeven ze lichtelijk noch voor de *Winter* nieuwe *Schenten*, waar door ze, in hare kracht verzwakkende, in 't volgende *Voorjaar* veel *kleyner* en *dunner Aſpergien* te voorſchijn brengen.

Het

en eenige

Het gebeurd ook wel, dat tuſſchen de *oude Planten*, door het van zelfs neergevallene *Zaad*, dikmaal *jongen* opſlaan: welke men terſtond zorgvuldig moet wechneemen, op dat ze de andere niet van haar voedzel beroofden. Ook moet men ieder jaar 't neergevallene *Zaad* vlijtig van de *Bedden* opleezen, op dat'er geen *jongen* uyt mogten voortgroeyen.

andere dingen.

Daarenboven word men zomtijds gewaar, dat eenige *Aſpergies* met hare *Wortelen* een weynig om hong rijzen; 't welk nochtans zelden in eenige Zand-grond, maar wel in de andere word vernomen. Hier vnor, gelijk ook voor de koude der *Winter*, is zeer dienſtig, dat men in 't laatſte van *October*, of 't begin van *November*, in ieder jaar, eeven voor de *Vorſt*, haar bedekke met een vingerbreed hoogte loutere Duyvenmiſt, en daar op legge, twee vingerbreed hoog, varſſche, of een-jarige Koeyemiſt: welke men daar na in *Maert* met de handen kleyn wrijfd, en daar op laat blijven. Dus zal men jaarlijks, boven alle andere, *groote* en *delicate Aſpergies* bekomen.

Wilde Aſpergie,

De WILDE ASPERGIE, in het *Latijn* CORRUDA, of ook (gelijk hier boven gezegt is) ASPARAGUS SYLVESTRIS genoemd, word in deeze Geweſten, weegens hare teederheyd, niet ter ſpijze gebruykt.

Grood.

Zij bemind uyt eygener aart een zandige aarde, met een weynig Veengrond en twee-jarige Paerdemiſt doormengd: een warme, wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd.

Hoe men ze moet waarneemen.

Kan noch koude *Herfſtreegenen*, noch eenige *Vorſt* verdragen. Word derhalven, met een waſſende Maan van *April*, in een Pot zoo wel gezayd als geplant: in *October* binnens huys gebragt: de geheele *Winter* door droog gehouden; en in 't begin van *April*, met een reegenachtig Weêr, wederom in de Lucht geſteld.

Vierderley ſoorten hier van opgequeekt.

Ik heb hier van *vier onderſcheydene ſoorten*, uyt *Portugalſch Zaad* voor deezen *aangewonnen*, over de *zeeven jaren* lang opgequeekt: maar noyt eenige *Bloemen*, veel min *Zaad*, daar aan gezien, vermits ze de koude deezer Landen niet konnen lijden. Waarom ze ook met'er tijd verminderden, en eyndelijk gantſch vergingen.

KRACHTEN.

Galen. l. 6. Med. Simp. Dorſten. lib. Herb. fol. 174. Luſitan. l. 2. enarr. 118.

DE jonge *Scheutjens* der *Aſpergien*, of *Aſparagus*, gezoden, en als een Salade met Oly, Edik, Peeper en Zout gegeeten, geeven een matig voedzel aan het Ligchaam: zijn tamelijk vochtig van aart, en in den eerſten graad verwarmende, ook afvagende.

Voor ieder zijn ze zeer gezond: doen een klaar en helder *Gezicht* bekomen; neemen wech de *Henpenpijn*, en de *Borſtſmerten*: geeven een *goede verwe*: verwekken een zachte *Stoelgang*: zijn goed voor de *Blaas*, en teegens de *Druppel-pis*. Vermeerderen het *Zaad*; maken luſt tot de *Bijſlaap*; en doen het Water in de *Blaas* ſlinken.

De *Wortelen* deezer *Plant* zijn gematigt tuſſchen warm en koud; doch wat drogende, en een weynig afvagende van aart.

Lonic. l. 2. c. 148. Ægin. l. 7. c. 3. Dioſc. l. 2. c. 152.

De zelve in Wijn gekookt, en daar van ieder morgen nuchteren, eenige dagen achter malkander, een Roemertje gedronken, geneeſt de *roode Loop*: brengt de *verſtuykte Leeden* weer te regt: verdrijft de pijn van de *Moeder*. Is goed voor de *Geelzucht*, en het *Graveel*: opend de verſtopping in de *Blaas*, van de *Leever* en *Nieren*: verlicht de gebreeken der *Borſt*; en verdrijft de *Tandpijn*, de Mond daar meê gewaſſchen.

De gedroogde *Wortel* in de *Tanden* geſtoken, doed ze *uytvallen*: doch de varſſche aan de zwellende *Tanden* gelegt, neemt de *ſmerten* daar van wech. 't *Zaad* heeft de zelve kracht.

De *wilde Aſpergie*, of *Corruda*, in Wijn gekookt, is goed teegens al de genoemde gebreeken. Geneeſt daarenboven de *beeten* en *ſteeken* der *vergiftige Dieren*. Verdrijft ook de pijn der *Nieren*. *Apulej. lib. Herb. c. 84.*

Het *Water*, waar in men deeze *wilde Aſpergies* heeft gezoden, de *Honden* te drinken gegeeven, doed de zelve *ſterven*, gelijk zommige geloven. *Dod. l. 24. c. 13.*

CCLXXX HOOFDSTUK.

ERINUS van DIOSCORIDES.

Namen.

DIt raar en weynig bekend *Gewas* is, mijns weetens, met geenen anderen, als deezen naam, bekend; behalven dat het ook van veele word gehouden voor het ECHINUS GALENI, van MATTHIAS DE LOBEL genoemt CLINOPODIUM MINUS, of WILDE BASILICOM.

Grond.

Het bemind een goede, gemeene, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Koeyemiſt vermengd: een warme, vrije, wel ter Zon geleegene plaats; en veel Water. Vergaat van naturen niet haaſt, maar blijft lang in 't leeven.

Wortel.

Geeft ieder *Voorjaar* uyt een lange, een kleyne vinger dikke, ronde, geelachtige, uytwendig met eenige witte *plekken*, en veele *Knobbeltjens* aan alle kanten voorziene, doch van binnen gantſch witte *Wortel*, tamelijk veel *Bladeren*, ruſtende op lange, dunne *Steeltjens*. Zijn niet groot; rondachtig, met ſtompe kerven aan de kanten *gezaagd*; van gedaante als die van het HEDERA TERRESTRIS, of *Hondjensdraf*, immers de zelve niet ongelijk: Grasgroen van verwe; gemeenelijk neerwaarts hangende, inwendig gevuld met een wit *Zap*, en begaafd met een regt-doorgaande *Ader*, waar uyt verſcheydene kleyne *dwars-Adertjens* voortſchieten.

Gedaante der Bladeren.

Geſtalte der Bloemen.

Tuſſchen deeze *Bladeren* worden gezien vijf of zes ronde, teedere, ook met een *Melkachtig Zap* van binnen voorziene, ruym een hand hoog opſchietende *Takjens*, aan beyde zijden met *Bladertjens* vercierd; welke haar boven verdeelen in veele *zijde-takjens*: uyt welker opperſte punt de *Bloemen* te voorſchijn komen. Deeze zijn uyt den witten bleek-blauw. Beſtaan uyt vijf voor ſpits toegaande *Bladertjens*, zich vergelijkende met die van de gemeene *witte Jaſmijn*, en zijn van binnen verrijkt met een geel *Afhangzeltje*. Als ze eenige dagen lang open hebben geſtaan, vallen ze af, nalatende (doch niet als met zeer warme *Zomers*) volkomen rijp *Zaad*, van verwe zwart, van ſmaak amper.

Zaad.

Hoe in de Winter waar te neemen.

Verdraagt, buyten ſtaande, zeer ongeerne de *Winter-koude*. Word derhalven met een waſſende Maan van *April* in een Pot zoo wel gezayd als geplant, een weynig gewagt voor veel *koude Herfſtreegenen*: ontrent half *October*, wat eerder of later, na dat het Weêr zich aanſteld, binnens huys gebragt, en op een luchtige plaats geſteld; daar ze door de Venſteren de Zonneſtralen mag genieten, zoo lang de aandringende *Vorſt* zulks niet komt te verhinderen. Gedurende de geheele *Winter* moet ze niet als met lauwgemaakt Reegenwater van boven onderhouden worden: daar na bij tijds weer de Lucht ontfangen; en in 't laatſte van *Maert*, met een zachte Reegen weer buyten gezet; eevenwel dan noch voor *vriezende nagten* en *ſchrale winden* wel bewaard zijn.

Aanwinning.

Kan in deeze onze Geweſten *aangewonnen* worden, niet door *Zaad*, maar door hare bij de zijden des *Wortels* uytlopende *jonge Scheuten*: welke men ten halven op de wijze der *Angelieren* inſnijd; daar na, *Wortelen* bekomen hebbende, met een waſſende Maan van

April

DIPSACUS
SPINOSUS
AMERICANUS.

April in Potten verplant. Alleenlijk hier door kan men ze *vermeenigvuldigen*.

KRACHTEN.

Dioſc. l. 4. c. 29. HEt *Zap*, geparſt uyt de *Bladeren* deezer *Plant*, vermengt met een weynig Zwavel en Salpeeter; dan met Boomwol in de *Ooren* geſtoken, neemt'er de ſmerten van wech.

Het *Zaad* geſtoten, en met wat Honig vermengt; dan daar meê de *Oogen* beſtreeken, verdrijft het *loopen* der zelve.

CCLXXXI HOOFDSTUK.

STEEKENDE KAARDEN uyt AMERICA.

Namen.

EN ongemeen en zeer ſchoon *Gewas*, word in het *Latijn* genoemd DIPSACUS SPINOSUS AMERICANUS: in het *Hoogduytſch* AMERICANISCHE KARTENDISTEL; en in het *Franſch* CHARDON ESPINEUX DES INDES.

Grond. Deeze *Plant* bemind een goede, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paerde-en Koeyemiſt, van beyde eeven veel, wel door malkander gemengt: een warme, bequaam ter Zon ſtaande plaats, en tamelijk veel vochtigheyd in de *Zomertijd*. Vergaat niet haaſt, maar blijſt eenige jaren in 't leeven.

Wortel. Word met een waſſende Maan van *April* of *May* in een Pot gezayd. Brengt de tweede *Zomer* uyt hare dikke, in veele *Takken* verdeelde, langwerpige, bleeke *Wortel* ſchoone *Bladeren* voort, op de wijze van

Geſtalte der Bladeren. het CIRSIUM, zijnde een voet, of ook meer lang; drie vingeren, wat meer of min, breed; digt bij malkander te zamen-gevoegd; inwendig als hol geſteld; aangenaam groen van verwe; met veele doorlopende zichtbare *Aderen*, uyt een groote in 't midden, of *doornige Rugge*, voortkomende, voor in een ſpits, ſteekend punt eyndigende; aan de randen met ſcharpe tanden bevallijk *gezaagd*, en over al met kleyne *doornen* voorzien.

Gedaante der Bloemen. Geeft ook uyt hare doornige, langwerpig-ronde *knoppen* in *Julius* en *Auguſtus* bleek-witte *Bloemen* die van de SCABIOSE niet zeer ongelijk, ruſtende op lange, ronde, purpurachtige, en van binnen holle *Steelen* (gelijk het DIPSACUS, of de *Volders Kaarden*): waar aan zich ook vertonen eenige kleyne *Bladeren*, de zelve, twee en twee teegen den anderen over, onder als omvattende; ook verre van of boven malkander geſteld. Zelden echter komt'er eenig *Zaad* van, ten zij met zeer goede en zonderling-drooge tijden.

Zaad.

Hoedanig in de Winter waar te neemen. Is reedelijk hard van aart: verdraagd echter ongeerne veel *koude Herfſtreegenen*, ſterke *Winden*, *Sneeuw*, of *Vorſt*. Word derhalven, in een Pot geſteld zijnde, in 't midden van *October*, wat eerder of later, na geleegentheyd van de bequaamheyd of onbequaamheyd des tijds, boven wel droog geworden, binnens huys gebragt, op een plaats, daar ze ontrent het Venſter gedurig de Lucht kan genieten, doch zonder eenige *tochten* of *zuyging*. Want hier door zou dit ſchoon *Gewas* verminderen, en binnen weynig tijds al quijnende ſterven; gelijk ook veel meer andere *Planten* gebeurd, welke door zulke *tochten* veel eer en ſchielijker worden wechgenomen en van 't leeven beroofd, als door eenige doordringende *Vorſt*. Gedurende de *Winter* wilze alleenlijk met een weynig lauwgemaakt Reegenwater van onder begoten; in vriezend Weêr verre van den Oven geſteld zijn, en bij tijds weer de Lucht genieten. In 't begin van *April*, of wat later, brengt men ze, met een zoet Reegentje, weer buyten in de Zonneſtralen.

Kan zoo wel door haar *Zaad*, wanneer het maar rijp gewotden is, met een waſſende Maan van *April* of *May* gezayd, *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden, als door hare aangegroeyde *jongen*; welke men met de zelve *Aprilſche* Maan van de *oude* afneemt, en verplant. **Aanwinning.**

Dit *aardig* en *aangenaam Gewas*, heeſt, boven hare *ſchoone aanſchouwing*, waar door ze de Oogen van al hare bekijkers verluſtigd, noch deeze *zonderlinge eygenſchap*, dat ze meeſt al de *Bladeren*, van onder op, zoo digt in malkander ſluyt, en voegt, dat'er de Reegen, van boven invallende, niet weer uyt kan loopen, maar lang daar in blijſt ſtaan. Waar door ze dan haar zelven, *dorſtig* zijnde, *verquikt* en *verfriſcht*. Want als door droogte de *Bladeren* al langzaam in hare kracht verminderen, en een weynig opening maken, zoo zakt het *Water*, 't welk zich daar in onthouden heeft, neerwaarts, en bevochtigd de *Wortel* zulker wijze, dat de geheele *Plant* weer in hare voorige kracht word herſteld. **Wonderlijke eygenſchap van de Bladeren deezer Plant.**

KRACHTEN.

Aart en deugden. STeeekende *Kaarden* uyt *America*, of *Dipſacus ſpinoſis Americanus*, is warm en droog tot in 't begin van den vierden graad; ook bitter, ſcharp, en geurig van ſmaak.

N. A. Racch. l. 5. rer. Med. Novæ Hiſp. c. 11. De *Wortel* in Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchteren een weynig gedronken; of de zelve gedroogd en gepulverizeert, dan drie *Drachmen* daar van met Wijn warm ingenomen, verdrijft uyt het Ligchaam allerley *quade* en *koude vochten*: verwarmt en verſterkt een zwakke, verkoude *Maag*. Verjaagd krachtig de *Winden*: is goed teegens het *Colijk*: verwekt *luſt tot Bijſlapen*, en de *Maandſtonden*: drijft het *water der Blaas* af, en weerſtaat de beeten der *giftige Dieren*.

CCLXXXII HOOFDSTUK.

ROOMSCH NETELKRUYD.

OP het *Neederlandſch* dus genoemd, om dat het in en ontrent de Stad *Roomen*, doch ook in meer andere warme Landen, overvloedig groeyd, word in 't *Latijn* geheeten URTICA ROMANA: in 't *Franſch* ORTIE ITALIENNE: in 't *Hoogduytſch* WELSCHE NESSEL; in 't *Italiaanſch* ORTICA. **Namen.**

Hier van zijn mij in haren aart *twee* veranderlijke ſoorten bekend; namentlijk: **Twee veranderlijke ſoorten.**

I. URTICA ROMANA FOLIIS INTEGRIS, of *Roomſch Netelkruyd met geheele Bladeren*. II. URTICA ROMANA FOLIIS INCISIS, of *Roomſch Netelkruyd met gekartelde*, of *ingeſneedene Bladeren*. Beyde zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een gemeene, zachte, of ook een vette, welgebouwde grond. Hebben liever een opene als een ſchaduwachtige plaats. Groeyen met veel Water, en ook met matige vochtigheyd. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Krijgen in den *Herfſt* volkomen rijp *Zaad*, en vergaan daar meê door een kleyne *Vorſt*. **Zaad.**

Aanwinning. Dit *Zaad* word ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *Maert*, op nieuws, niet diep, de aarde weer aanbevolen. Doch ſlaat ook, door het neergevallene,

van zelfs wel op. Hier door konnen ze genoeg *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

KRACHTEN.

Galen. l. 6. de Simp. Med. fac. DE *Bladeren* van *Roomſch Netelkruyd*, of *Urtica Romana*; zijn verwarmende in den eerſten graad; ook afvagende van aart.

Fuchſ. hiſt. Pl. c. 37. In Warmoes, of andere ſpijzen gebruykt, ook in Wijn gekookt, en daar van gedronken, maken ze een *open Ligchaam:* drijven het *Graveel* af; doen gemakkelijk *water loſſen*; bevorderen der Vrouwen *Maandſtonden*; en verwekken luſt tot het *Echte werk*. In de *Vleeſch-Keetel* gedaan, doen ze *het vleeſch haaſt gaar* worden.

Dioſc. l. 4. c. 94. De zelve *Bladeren* geſtoten, met Zout vermengt, en op de *beeten der dolle Honden*, ook op allerley *vuyle zweeringen* gelegt, geneezen de zelve. Gemengd met Oly en Waſch, dan Plaaſters-wijze gedaan op een *verharde Milt*, brengen de zelve weer te regr.

Durantes lib. Herb. fol. 323. Het *Zaad* is verwarmende en verdrogende tot in den tweeden graad.

Een *Drachma* van 't zelve geſtoten; met Wijn en Zuyker ingenomen, is goed voor den *Hoeſt*, 't zwellen van de *Longe*, en 't *Pleuris*. Reynigd de *Borſt* van alle *taye Fluymen* en *quade vochten*: dood de *Wormen*: ſtrijd teegens het *vergif*; verwarmd en zuyverd de *Moeder*.

Plin. l 22. c. 13. Een halve *Drachma* van 't zelve *Zaad* 's avonds na den eeten met Meede gedronken, doed *overgeeven*. Een *Drachma* met Rhijnſche Wijn gebruykt, breekt de *Steen* der *Nieren*, en der *Blaas*.

CCLXXXIII HOOFDSTUK.

VERKEERD NETELKRUYD.

Namen. IN het *Neederlandſch* niet alleen dus, maar ook van veele DOOVE NETELEN genoemd. In het *Latijn* LAMIUM, URTICA INERS, of MORTUA: in het *Hoogduytſch* TAUBE NESSEL: in het *Franſch* ORTIE MORTE: in 't *Italiaanſch* GALIOPSI, of ORTICA FETIDA.

Agt onderſcheydene ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart *agt* onderſcheydene ſoorten bekend; namentlijk:

I. LAMIUM MACULOSUM FLORE LUTEO, of *bonte Doove Netelen met een geele ſchoone Bloem*. II. FOLIO CAULEN AMBIENTE, of *met Bladeren, rondom de Steel zittende*. III. SYLVESTRE FLORE ALBO, of *wilde met een witte Bloem*. IV. SYLVESTRE FLORE PURPUREO, of *wilde met een purpure Bloem*. V. FŒTIDUM FLORE RUBRO, of *ſtinkende met een roode Bloem*. VI. PANNONICUM, of *doove Netelen uyt Pannonien*; welke ook GALEOPSIS TRAGI, of *Galeopſis van* HIERONYMUS TRAGUS, en HANEKOP word geheeten. VII. SCUTATUM, of SCUTELLARIA, *doove Netelen, met Zaad als een Schild*, of *als een Helmet*. VIII. LAMIUM BULBOSUM AMERICANUM, of *Americaanſch doof Netelkruyd met een Bolwortel*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen echter al te zamen een goede, zandige, gemeene en welgemeſtte grond: meer een opene luchtige, als een donkere plaats, en veel Water. Konnen, buyten ſtaande, harde *Vorſt* zonder groote ſchade verdragen. Geeven ook meeſt den tijd volkomen rijp *Zaad*; 't welk met een waſſende Maan van *Maert* of *April*, niet diep gelegt, de aarde word aanbevolen. Niet alleen hier door kan men ze bequamelijk *vermeenigvuldigen*, maar ook door hare aangewaſſene *jongen*; welke men met de genoemde *Aprilſche* Maan van de *oude* afneemt, en verplant. Aanwinning.

Het LAMIUM FOLIO CAULEM AMBIENTE, of *doove Netelen, met Bladeren aan de Steel zittende*; SYLVESTRE FLORE ALBO, of *wilde dove Netelen met een witte Bloem*; en SYLVESTRE FLORE PURPUREO, of *wilde met een purpure Bloem*, duuren niet langer dan eene *Zomer*; alhoewel die met de witte *Bloemen* ook wel meeſt den tijd 's *Winters* overblijft. Worden derhalven ieder *Voorjaar* in *April* met een waſſende Maan gezayd. Komen ook, door 't uytgevallene *Zaad*, van zelfs wel voort; en konnen hier door genoegzaam *vermeenigvuldigd* worden. Doove Netelen, met Bladeren aan de Steel zittende. Wilde, van tweederley ſlag.

Het LAMIUM MACULOSUM FLORE LUTEO, of *bonte dove Netelen, met een geele Bloem:* FŒTIDUM FLORE RUBRO, of *ſtinkende, met een roode Bloem*; SCUTATUM, of *met een Schild-zaad*; en PANNONICUM, of *uyt Pannonien*, vergaan niet zoo haaſt, maar blijven veele jaren in 't leeven. Staan alle ongeleegentheeden der *Winter* geduldig uyt; en geeven, doch alleen bij goede *Zomers*, rijp *Zaad*; 't welk men op de voorheenen genoemde rijd in de aarde moet leggen. Hier door word en ze genoeg *vermeenigvuldigd*; en dan ook door hare aangegroeyde *jonge Scheutjens*. Ondertuſſchen heb ik door ervarentheyd bevonden, dat het *Zaad* van LAMIUM SCUTATUM, of *doof Netelkruyd met een Schild-zaad*, niet zoo haaſt als dat van de andere te voorſchijn komt; maar zomtijds een half, ja wel een geheel jaar lang in de aarde blijft leggen, eer men 't ziet opkomen. Bonte doove Netelen: ſteekende, en noch andere. Aanwinning.

Het LAMIUM BULBOSUM AMERICANUM, of *Americaanſch doof Netelkruyd, met een Bolwortel*, is een bezienswaardig, ſchoon *Gewas*, doch het teederſte van alle. Bemind een goede, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paerdemiſt en 't Mol uyt vergane Boomen, of in des zelven plaats van verrotte Boombladeren, doormengt: een warme, welgeleegene plaats, en matige vochtigheyd. Amerikaanſch doof Netelkruyd, met een Bolwortel. Grond.

Geeft in deeze onze koude Geweſten noch *Bloem* noch *Zaad*, ten zij met zeer warme *Zomers*, en droge tijden. Uyt hare ronde *Wortel*, die van de ARISTOLOCHIA VERA, of *opregte ronde Ariſtolochie*, in gedaante genoegzaam gelijk, ſchieten op vijf, zes, en noch meerder *Steelen*; een, ook anderhalve voet lang. Aan welke gemeenelijk zich vertonen vijf, en zeeven ſchoone *Bladeren*, gehegt aan korte *Steeltjens*, twee en twee regt teegens over malkander geſteld; altijd voor in een alleen eyndigende. Zijn ovaals-wijze rond; bevallijk-groen; niet groot, voorzien met drie groote *Aderen* in 't midden, op de wijze van PLANTAGO, of *Weegbree*; waar uyt veele kleyne ter zijden voortſchieten: ook aan hare kanten vercierd met nette en ſpitze *Tandjens*; eyndigende voor in een ſpits punt. Tuſſchen de zelve worden gedurig aan hare *Steelen* nieuwe *uytloopzelen* gezien. Wortel. Bladeren.

Veel koude *Herfſtreegenen*, *Stormwinden*, *Sneeuw* of ſterke *Vorſt* kan deeze *Plant* gantſchlijk niet verdragen. Word derhalven (met een waſſende Maan van *April* in een Pot gezayd, en als ze twee jaren daar in geſtaan heeft, in de zelve op de eyge tijd weer verplant zijnde) in 't begin van *October*, of een weynig later, na tijds geleegentheyd, binnens huys gebragt op een luchtige plaats, waar in niet als bij *vriezend* Weer word gevuurd: gedurende de *Winter* van boven begoten met een weynig lauwgemaakt Reegenwater; en niet voor in 't begin of op de helft van *April*, met een zoete Lucht en Reegen, weer buyten de Zonneſtralen voorgeſteld. Hoe in de Winter waar te neemen.

Deeze foort kan niet (gelijk wel de andere) door hare *Wortel*, maar alleenlijk door *Zaad aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden. Aanwinning.

KRACH-

KRACHTEN.

Aart. *VErkeerd Netelkruyd*, of *Lamium*, is warm en droog in den eerſten graad.

Dioſc. l. 4. c. 95. Plin. l. 27. c. 9. Tragus l. 1. c. 1. De *Bladeren*, het *Zap*, de *Netelen*, of het *Zaad*, met Zout en Edik vermengt, en dan Paps- of Plaſters-wijze gelegt op *vuyle*, *verrotte zeeren*, de *Kanker*, *ineetende-* en ook *Bloed-zweeren*, alle *gequetſte*, *gewondde*, *gebrandde Leeden*, *Klieren*, *Kropzweeren*, het *Fleresijn*; allerley andere *gezwellen* en *hardigheeden*, doen de zelve ſcheyden, verteeren, en geneezen. Vermogen voorts al het geene, 't welk hier boven van het *Roomſch Netelkruyd*, of *Urtica Romana*, gezegt is.

Camerar. l. 4. c. 90. De *wilde doove Netelen met een purpure Bloem*, of *Lamium ſylveſtre flore purpureo*, in roode Wijn gezoden, en daar van gedronken, ſtillen de *roode Loop*.

CCLXXXIV HOOFDSTUK.

KNAWEL.

Namen. DUs genoemd in 't *Neederlandſch*, word in 't *Latijn* geheeten POLYGONUM ANGUSTIFOLIUM, of *Duyzendknop met ſmalle Bladeren*.

Grond. Is uyt eygener aart een kleyn en bij der aarden kruypend *Gewas*. Bemind, door een zonderlinge eygenſchap, een opene vrije Lucht, een magere en gantſch zandige grond. Kan matige vochtigheyd verdragen. Blijſt niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Want bij alle geleegentheeden des tijds geeft ze voor de *Winter* volkomen rijp *Zaad*, en vergaat dan. Moet derhalven in ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *April* of *Maert*, niet diep weer gezayd, en de aarde aanbevolen zijn. Doch ſlaan ook van zelfs genoeg op door het neergevallene *Zaad*. Zie hier bij na het *Hoofdſtuk* van DUYSENDKOORN, en dat van DUYSENDKNOP.

Aanwinning.

KRACHTEN.

Aart, en deugden. *KNawel*, of *Polygonum anguſtifolium*, is koud en droog in den eerſten graad.

In Wijn gekookt, en 's morgens, eenige dagen na malkander, een Roemertje daar van gedronken, helpt de geene, welke haar *Water niet wel konnen maken*. Is ook goed voor de zulke, die van 't *Graveel*, of de *Nierenſteen* gequeld worden.

CCLXXXV HOOFDSTUK.

MUURBLOEM.

Verſcheyde namen.

EN welriekende, en zeer bevallige *Plant*; ter dier oorzaak ook wel in het *Neederlandſch* genoemd STEENVIOLIER, wijl ze zeer veel groeyd op de Muuren en vervallene Steenhoopen, en daar van zelfs voortkomt, word in het *Latijn* geheeten FLOS KEIRI, LEUCOJUM LUTEUM, en VIOLA LUTEA: in het *Hoogduytſch* GELBE VIOLATEN, of VIOLEN: in 't *Franſch* GIROFFLEES JAUNES, of VIOLETTES JAUNES: in het *Italiaanſch* VIOLA GIALLA, of anders VIOLE GIALLE.

Drie onderſcheydene ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart *drie* onderſcheydene ſoorten bekend geworden, te weeten:

I. FLOS KEIRI FLORE LUTEO PLENO, of *geele dubbele Steen-violier*. II. FLORE LUTEO PLENO PURPUREO MIXTO, of *goude-lakenſche Muurbloem*. III. FLORE LUTEO SIMPLICI, of *met een enkele geele Bloem*. Deeze alle verſchillen weynig in hare *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen uyt eygener aart een goede zandige grond, met niet veel twee-jarige Paerdemiſt, neevens wat kleyn-geklopte roode Steen en Kalk, genomen uyt oude Muuren, genoegzaam doormengt: matige vochtigheyd, en een opene, wel ter Zon geleegene plaats.

Met dubbele Bloemen. Die met *dubbele Bloemen*, noch jong zijnde, konnen, buyten ſtaande, zelden langer als twee *Winters* de *koude* verdragen: moeten derhalven, met een waſſende Maan van *April* in Potten geplant, binnens huys bewaard, en gedurende de geheele *Winter*, op een niet al te warme maar luchtige plaats ſtaande, met weynig Water onderhouden worden. Deeze ſoort geeft noyt eenig *Zaad*: maar alleenlijk die, welker *Bloemen enkel* zijn; doch niet voor 't tweede, ook 't derde jaar, na dat ze zijn gezayd, of van zelfs voortgekomen. Daar na voorts ieder jaar, zoo lang ze in 't leeven blijven. Deeze zijn hard van aart; zoo dat ze veel Water, ſtrenge *koude*, en meer andere ongeleegentheeden der *Winter* konnen uytſtaan. Met enkele.

Hoe men dubbele kan bekomen. Wil iemand uyt het *Zaad* van *enkele Bloemen dubbele* winnen, die zaye het zelve in de Maand *April* met een volle Maan. Neeme de daar van voortkomende *jongen* al hare *Zijde-ſcheuten*, en late haar alleenlijk de middelſte *Hertlooten*; uyt welke men verwagt dat de *Bloem* zal voortſpruyten. Indien de zelve ook *Zijde-takjens* maken, zoo moet men die deſgelijks bij tijds wechneemen, enkelijk de regt opgaande met hare *Bloemen* behoudende.

uyt Zaad van enkele. Van deeze moet men *Zaad* met een volle Maan winnen; en 't zelve met een *Aprilſche* volle Maan weer aan de aarde beveelen; zoo zal men eyndelijk daar uyt goede *dubbele Bloemen* bekomen; 't welk anders noyt zou geſchieden.

Aanwinning. Alhoewel die met *dubbele Bloemen* noyt *Zaad* geeven, gelijk alreeds gezegt is, zoo konnen ze echter op tweederley wijzen *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

zonder Zaad. *Eerſt*, door hare *Zijde-takken*; hoe nader aan de *Wortel*, hoe bequamer hier toe. Deeze ſnijd men, met een waſſende Maan van *April*, ten halven in, gelijk men de *Angelieren* doed, met afbreeking van al de *Knoppen* der *Bloemen*. Dan vuld men ze met aarde aan, en dus gehandeld zijnde, vatten ze genoegzame *Wortelen*.

op tweederley wijzen. *Ten anderen* door *Takjens*, welke geen *Knoppen*, of *Bloemen* hebben; en die men terſtond in Potten ſteekt een halve vinger lang, of, na geleegentheyd van hare lengte, noch dieper, tot aan de bovenſte top, in een ſchaduwachtige plaats, daar ze van de Zonneſtralen niet geraakt konnen worden. Dus moet men ze meer dan zes weeken lang bewaren, en dikmaal met Reegenwater begieten; zoo beklijven'er gemeenelijk veele van; en zij groeyen teegens de *Winter*, of in 't volgende *Voorjaar* voort.

KRACHTEN.

Galen. l. 1. Simp. Raſis Simp. lib. c. 21. MUurbloem, of *Flos keiri*, is verwarmende van aart, dun van deelen, en heeft een afvagende kracht. De *Bloemen*, gedroogd zijnde, worden van een ieder meeſt gebruykt, om dat ze veel krachtiger zijn als de *Bladeren*.

Dod. l. 6. c. 4. De *Bladeren* in Wijn gekookt, en daar van, eenige dagen na malkander, 's morgens een weynig gebruykt, drijft de *doode Vrucht* af; doch is gantſch ondienſtig voor Vrouwsperſonen welke een leevendig Kind dragen.

Lonic. l. 2. c. 225. Het uytgeparſte *Zap* der *Bladeren* en *Bloemen* in de *Oogen* gedaan, neemt de *vlekken* en *donkerheyd* der zelve wech: zuyverd de *Wonden*, verdrijft de onrey-

nigheyd der *Zeeren*: geneeft ook de fmerten en *Zweeringen van de Mond*; met Honig vermengd zijnde.

Dioſc. l. 3. cap. 138. Serapio lib. de Simp. Temp. c. 210.

De *Bloemen* geftoten; met Wafch en Oly gemengd; dan Plaafters-wijze gebruykt, verbeeteren de *Kloven des Fondaments*. Met Honig gemengd, zijn goed voor de *Sprouw* der jonge Kinderen; en allerley Zeeren van de *Mond*. In een Bad gebruykt, verwekken de *Maandſtonden*: geneezen de *Ontſteekingen* en *Apoſtematien* van de *Moeder*.

In Wijn gezoden, drijven 't *watèr der Blaas* uyt: geneezen de gebreeken van de *Nieren* en *Leever*: verfterken, en brengen weer te regt de *ontſtelde* en *vermoeyde Leeden*. Zuyveren het *Bloed*, en verquikken het *Gemoed*.

Hippocr. l. de Nat. Mulier.

Twee *Drachmen* van het *Zaad* geftoten, en met Wijn ingenomen, jaagd af de *doode Vrucht*, en de *Nageboorte*. Doet ook der *Vrouwen Maandſtonden* voortkomen.

CCLXXXVI HOOFDSTUK.

STOKVIOLIER.

Bevallijkheyd.

IS eene der bevallijkſte *Gewaſſen*, die men ergens zou mogen vinden; niet alleen weegens haren lieflijken *reuk*, maar ook om hare beziens-waardige en het oog verluſtigende *verwe*; zoo dat men ze met regt mag houden voor het *pronk-cieraad eens Thuyns*. Werd dus in het *Neederlandſch* genoemd: In 't *Latijn* geheeten LEUCOJUM, en VIOLA ALBA ARBORESCENS, niet zoo zeer om harer *Bloemen*, als *Bladeren* wil; welke, met een ruyge of grijze wolachtigheyd bedekt, wit fchijnen te zijn. In 't *Hoogduyſch* GARTEN VEIEL, of LEUCOJE: in 't *Franſch* VIOLIERS, of GYROFFLEES BLANCHES: in 't *Italiaanſch* VIOLA BIANCA.

Namen.

Veele fchoone, veranderlijke foorten,

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden eenige fchoone veranderlijke foorten, namentlijk:

I. LEUCOJUM INCANUM ARBORESCENS FLORE PLENO RUBRO, of *roode dubbele Boomachtige Stokviolier*. II. FLORE PLENO ALBO, of *met een witte dubbele Bloem*. III. PLENO PURPUREO, of *met een dubbele purpure Bloem*. IV. PLENO RUBRO ET ALBO VARIEGATO, of *met een dubbele rood- en witbonte Bloem*. V. PLENO ALBO ET PURPUREO VARIEGATO, of *met een dubbele wit- en purpur-bonte Bloem*. VI. FLORE ALBO PLENO FOLIO FARINACEO, of *met een witte dubbele Bloem en grijs meelachtig Blad*. VII. FLORE PLENO CARNEO, of *met een dubbele Lijf-verwige Bloem*. VIII. FLORE RUBRO SIMPLICI, of *met een roode enkele Bloem*. IX. ALBO SIMPLICI, of *met een witte enkele Bloem*. X. PURPUREO SIMPLICI, of *met een Purpure enkele Bloem*. XI. RUBRO ET ALBO VARIEGATO SIMPLICI, of *met een rood- en wit-bonte enkele Bloem*. XII. ALBO ET PURPUREO VARIEGATO SIMPLICI, of *met een wit- en purpur-bonte enkele Bloem*. XIII. FLORE ALBO SIMPLICI FOLIO FARINACEO, of *met een witte enkele Bloem, en grijs meelachtig Blad*. Al te zamen zijn ze van dezelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

tot dertien in getal hier voorgefield.

Wat voor een grond zij beminnen.

Zij beminnen uyt eygener aart een goede, gemeene, zandige grond, beſtaande uyt een deel Mol van verrotte Boom-bladeren, een deel twee- of drie-jarige geheel kleyn tot aarde gewordene Paerdemiſt; twee deelen gemeene zwarte grond, en twee deelen grof zand, wel door malkander gemengd: een warme plaats; opene, vrije lucht, en matige vochtigheyd. Konnen niet wel verdragen veelvoudige *Herfſt-reegenen* (waar door ze aan hare *Stam*, eeven beneeden de aarde, ligtelijk in de *Winter* tot verrotting geraken) defgelijks *koude* of *vriezende dagen*.

Hoedanig men haar in de Winter moet waar neemen.

Moeten derhalven, in Potten of houte Vaatjens geplant, en boven droog zijnde, in 't begin, of ten halven van *October* (na geleegentheyd van de bequaamheyd of onbequaamheyd des tijds) binnens huys gebragt werden, op een lang de lucht genietende, wel geen warme plaats, maar ook zonder eenige tochten of zuyging, en onderhouden met weynig water. In *Maert*, met goede donkere dagen, zonder Zonneſchijn (doch niet bij nagt) moet men ze weer buyten ſtellen; vermits hare voornaamſte leevens-behouding in de *Winter- Herſt-* en *Lente-tijd* beſtaat in een lange, of dikmalige lucht-genieting, zonder *koude*, of ſterke, zuure *Winden*.

Kan iemand haar, gedurende de *Winter*, bewaren in een drooge verwelfde Kelder, op een luchtige plaats, daar ze niet konnen *bevriezen*, zonder warmte van Oven of Vuur, 't welk haar haaſt ſlap maakt, en eyndelijk doet ſterven, die zal bevinden, zulks beſt te zijn: maar ook zoo haaſt de vorſt over is, moet hij haar weer van daar neemen, en een weynig lucht geeven, op dat ze niet mogten verſchimmelen. Zij *bloeyen* (van *Zaad* opgekomen zijnde) na 't tweede jaar door het grootſte gedeelte van de *Zomer*. Geeven in den *Herfſt* volkomen rijp *Zaad*; en blijven zelden langer dan vier jaren in 't leeven.

Hoe men uyt enkele, uytſteekende dubbele Bloemen kan aanwinnen: en raad teegens Aardvloyen en Slekken.

De geene, welke *dubbele Bloemen* dragen, geeven noyt eenig *Zaad*. Werden echter door 't *Zaad der enkele konſtig aangewonnen*, op de volgende wijze.

Zay het *Zaad*, daar wel eer *dubbele Bloemen* uyt voortgekomen zijn geweeſt (waar aan men kan bemerken dat het van een goeden aart is) in de Maand *April*, een weynig voor of met volle Maan in een magere, gemeene, zandige grond. Begiet ze zomtijds, als ze zijn opgekomen, en zulks nodig is, met Reegen-water, daar een weynig *Tabak*, en een hand vol *Alſſem* in gekookt is geworden. Stroy 'er dan over, terwijl ze noch nat zijn, Stof van Tabak, zoo zullen ze onbeſchadigd blijven van *Aard-vloyen*, *Slekken*, en andere Ongedierten. Wanneer gij ze nu de hoogte van een vingerlid opgewaſſen ziet, zoo verplant ze in de aarde, met een volle Maan, ruym een halve voet van malkander; of anders een of twee in een Pot, niet alleen om de zelve dies te bequamer 's *Winters* te mogen overhouden, maar ook, om daar van dies te beeter *Zaad* te konnen winnen. Neem voorts met een Mes al de *zijdeſcheuten* daar van wech, dat 'er niet meer als de middenſte *Hertloot* koome aan te blijven. Als deeze in 't volgende *Voorjaar Bloemen* krijgt, ontbloot men ze defgelijks van al hare *Bladeren*, behalven van de alderbovenſte twee of drie: op dat al 't voedzel en de kracht der geheele *Wortel* alleenlijk van 't *Zaad* genoten werde. Hier door zal 't veel dikker werden als anders. Wanneer 't rijp genoeg is, werd het met een volle Maan afgefneeden, en een tijd lang in zijne *Peulen* gelaten. Eyndelijk in het volgende *Voorjaar*, op de genoemde tijd, weer in de aarde gelegt, niet diep. Hier door zal men veele zeer uytſteekende en *dubbele Bloemen* konnen aanwinnen.

Raad voor de flauwte en krachteloosheyd van deeze en alle andere Planten.

Deeze LEUCOJA, of *Stokvioliere*n, zijn van zulk een aart, dat ze ligtelijk eeven boven de aarde of de *Wortel* komen te *verkankeren*. Zonder groote moeyte kan men dit helpen; want men behoeft 'er maar alleenlijk ſtof van Tabak in te wrijven. Ook werden deeze *Planten* dikmaal, door een andere ongeleegentheyd der Natuur, *flauw en ſlap*; het welk men ook aan andere *Planten* bevind. Terſtond kan men dit quaad wechneemen, door haar alleenlijk te begieten met *half Reegen-water en half zoete Melk*, in een Pot wel onder een gemengd. Dit verquikt op een verwonderlijke wijze niet alleen deeze, maar ook alle andere *Gewaſſen* des Aardbodems.

Noch eenige

Behalven al de hier boven genoemde ſoorten van *Stokvioliere*n werden noch meer andere gevonden, alle met *enkele Bloemen*, en niet langer als eene *Zomer* durende; te weeten:

I. LEU-

andere soorten van Stokvioliëren.

I. LEUCOJUM RUBRUM ANNUUM, of *een-jarige roode Stokviolier.* II. MARINUM LUSITANICUM FLORE PURPUREO, of *Portugalſche Zee-Stokviolier met een purpure Bloem.* III. MARINUM CRETICUM, of *Zee-Stokviolier uyt Candiën.* IV. LEUCOJUM MONTANUM FLORE LUTEO, of *Berg-Stokviolier met een geele Bloem*; welke ik, op de voor-verhaalde wijze behandeld zijnde, dikmaal met *dubbele Bloemen* heb verkreegen.

Aanwinning.

Deeze werden ook in de zelve aarde, op de zelve tijd, in Potten gezayd; doch als ze teegens de *Winter* rijp *Zaad* hebben gegeeven, vergaan ze. Moeten derhalven ieder *Voorjaar* weer op nieuws de aarde aanbevolen, en konnen deezer wijs eeuwig-durend gemaakt werden.

Stok-Violier uyt Candiën, met een Zaadpeul als een Pijl.

Het LEUCOJUM SAGITTALE CRETICUM, of *Stokviolier uyt Candiën, met een Zaadpeul*, welke een *Pijl* niet zeer ongelijk is, is teeder van aart. Buyten ſtaande, kan ze geenzins de *koude* en andere ongeleegentheeden des tijds verdragen. Werd derhalven, in een Pot gezet zijnde, 's *Winters* binnens huys bewaard op de hier boven befehreevene wijze. Geeft in 't tweede jaar rijp *Zaad*, en verſterft dan van zelfs.

Zee-violier met een geele Bloem; en met een witte.

Het LEUCOJUM MARINUM FLORE LUTEO, of *Violier met een geele Bloem*, groeyende aan de *Zee-kant*; en MARINUM ALBUM, of *Zee-violier met een witte Bloem*, waſſen niet, gelijk de voorige, Struvelachtig om hoog, maar gelijk andere *Planten*, in een goede, gemeene, zandige, met een weynig Paerdemiſt door-mengde grond. Zijn hard van aart. Konnen, buyten ſtaande, de felle koude en andere ongeleegentheeden der *Winter* zonder eenige ſchade verdragen. Geeven in de tweede *Zomer* volkomen *Zaad*. Vergaan niet haaſt, maar blijven eenige jaren lang in het leeven.

KRACHTEN.

Aart.

Stokviolier, of *Leucojum*, is matig verwarmende, verdrogende, en afvagende van aart.

Th. Dorſten. lib. Herb. f. 298.

De *Bloemen* in Wijn gezoden, en daar van zomtijds door den dag gedronken, is goed voor de *engborſtigheyd*, en voor de geene die *bezwaarlijk haren adem* konnen halen. Verwekken de *Maandſtonden*, doen gemakkelijk *Wateren*, en ook *Zweeten*; als men terſtond daar op te Bed gaat, en zich wel toedekt.

Deeze *Bloemen* op Edik gezet, en daar van gebruykt in tijd van *peſt*, 't zij in Spijzen gedaan, of op een andere wijze: bewaard de Menſch voor deeze *beſmettelijke Ziekte*.

Ægin. l. 7. cap. 3. fol. 392.

Voorts hebben deeze *Bloemen* de zelve *kracht* en *uytwerking*; welke wij hier boven van de *Muurbloem*, of *Flos Keiri*, hebben aangeweezen.

CCLXXXVII HOOFDSTUK.

ZOMERZOTJE.

Namen.

DEeze *Bol-plant* werd in het *Neederlandſch* niet alleen dus, maar ook van veele WITTE TYDELOOS, of TEYLROOS genoemd: in 't *Latijn* LEUCOJUM BULBOSUM, of VIOLA BULBOSA TRIFOLIA: in 't *Hoogduytſch* HORNUNGSBLUMEN, of ook SCHNEETROPFFEN.

Vier onderſcheydene ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vierderley ſoorten; namentlijk:

I. LEUCOJUM BULBOSUM TRIPHYLLUM, of *Zomerzotje met drie Bladeren.* II. BULBOSUM HEXAPHYLLUM, of *Zomerzotje met zes Bladeren.* III. BULBOSUM HEXAPHYLLUM SEROTINUM MAJUS, of *laat groot Zomerzotje met zes Bladeren.* IV. LEUCOJUM BULBOSUM MINIMUM AUTUMNALE, of *derkleynſte Zomerzotje, bloeyende in den Herfſt.* Al te zamen zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen uyt eygener aart een goede, gemeene, zandige, en met twee-jarige Paerdemiſt matig voorziene grond: veel Reegen: meer een ſchaduwachtige als een wel ter Zon geleegene plaats. Staan alle *koude*, *Vorſt*, en andere ongeleegentheeden der *Winter* uyt, zonder eenige ſchade.

Opneeming.

Mogen ieder jaar, of ook om 't tweede, of om 't derde, in 't midden van *Julius*, uyt de aarde genomen, op een drooge plaats neergelegt, en in *September*, ſtraks na volle Maan neergezet werden in een op nieuws omgeſmeetene en gemeſtte grond.

Aanwinning.

Zomtijds geeven ze volkomen rijp *Zaad*; 't welk men met een volle Maan der genoemde Maand, een halve vinger diep gelegt, aan de aarde beveeld. Hier door werden wel al de gemelde Soorten *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*; doch veel gereeder en bequamer door hare aangewaſſene jonge *Bolletjens*, welke men van de *oude* kan neemen, eer de zelve weer ingezet werden.

KRACHTEN.

Krachten tot noch toe niet onderzogt.

DE *Krachten* en *Werkingen* van dit aardig *Bolgewas* zijn de *Oude* niet bekend geweeſt; en van de *Nieuwe* tot noch toe niet onderzogt geworden; derhalven men geen berigt daar van geeven kan. Ondertuſſchen werden deeze *Bloemen* van veele zeer bemind, en in haren *Tuyn* geſteld, om de zelve te vercieren.

CCLXXXVIII HOOFDSTUK.

SALADE.

Namen.

OO zeer van ieder bemind, als wel bekend; werd ook in het *Neederlandſch* LATTOUW, of LATTUW geheeten: in 't *Latijn* LACTUCA: in het *Hoogduytſch* LATTICH: in 't *Franſch* LAICTUE: en in 't *Italiaanſch* LATTUGA.

Eenige onderſcheydene ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart eenige veranderlijke ſoorten bekend geworden; als;

I. LACTUCA VULGARIS, of *gemeene Steeklattouw.* II. CRISPA, of *Krul-Salade.* III. CAPITATA, of *Krop-ſalade.* IV. ROMANA, of *Roomſche Salade.* V. LONGIFOLIA, of *lang-gebladerde Salade.* VI. RUBRA, of *roode Salade.* Meeſt alle zijn ze van eenerley *Bouwing* en *Waarneeming*; en onder al deeze ſoorten werd de *Krop-ſalade* voor de beſte gehouden.

Zaying.

Gemeenelijk werden ze gezayd in *Maert*, een dag of drie na volle Maan, of ook, om haar zeer vroeg te mogen hebben, wel in *Februarius*, indien de tijd het eenigzins wil toelaten; op een warme, wel ter Zon geleegene plaats. De *Steek-lattouw* zayd men dik of digt; de *Krop-ſalade* hol en luchtig, in een mulle, en met oude Paerdemiſt wel voorziene grond. Bij droog weêr mag men ze wel dikmaal begieten, wijl ze daar door dies te beeter groeyen.

Grond.

Verplanting.

De gedagte *Krop-ſalade* werd veel malſſer en lieflijker van ſmaak, wanneer men de zelve, in haar *zeſde Blad* zijnde, uyttrekt daar ze digſt ſtaat, en na de volle Maan verplant op een opene, vrije, en luchtige plaats, ten minſten ieder een halve voet van de ander. Deeze werden veel grooter, en dan eerſt bequaam om gegeeten te werden, als de andere ſtaande gebleevene alreeds op en wech zijn.

Hoe men late,

Wil men ze *laat* hebben, zoo werden ze met de genoemde Maan en in de gemelde grond, doch een Maand na de gedagte tijd, gezayd, daar na verplant.

ook in de May

Wil ook iemand *geſlotene Knoppen* bekomen in 't begin, midden, of laatſte der *Maymaand*, die zaye zijn

Knop-salade kan bekomen.

Zaad hol en luchtig op een zeer warme plaats in een afgaande Maan van *Augustus* of *September*; en verplante daar van de geene, welke in de *Winter* zijn overgebleeven, in de gemeldde warme plaats, en welgemeste grond, tusschen volle Maan en 't laatste Quartier der Maand *Maert*, zoo zal hij zijne begeerte konnen genieten. Of wil iemand deeze *Herfst-planten*, luchtig en niet digt bij malkander gesteld zijnde, in 't *Voorjaar* onverplant laten staan, hij zal ook niet qualijk doen; vermits deeze dikmaal beeter worden als de geene die verplant zijn. Ondertusschen eevenwel blijven ze harder, en zijn niet zoo mals als de geene, welke men in de *Zomer* wint.

Krul-salade.

De *Krul-salade* maakt noyt eenige *Knoppen*; doch laat zich tot drie of vier malen toe afsnijden, en gebruyken; t'elkens weer nieuwe *Bladeren* schietende; eerze hare *Steel* zet om te *bloeyen*.

Slaap verwekkende Salade, riekende als Opium, en hebbende de gedaante van Endivie.

De LACTUCA SOPORIFERA ODORE OPII, of *slaapverwekkende Salade*, *riekende als Opium*, is van naturen geen sluytende of *Krop-salade*, meer een soort van *Endivie*; hebbende niet alleen *Bladeren*, de zelve gelijkvormig; maar moet ook op de zelve wijze behandeld en toegebonden worden. Mag derhalven ook, en mijns oordeels met regt, genoemd worden ENDIVIA OPIOIDES SOPORIFERA, of *slaap-makende Endivie*, *riekende als Opium*, te weeten, zeer zwaar en onlieflijk. De *Bladeren* zijn een hand lang; drie vingeren, wat meer of minder breed; donker-groen van verwe; voor alderbreedst, rondachtig toegaande; aan hare randen onordentlijk gekerft; en met veele spitze punten, als *Doorntjens*, voorzien. Deeze soort *bloeyd* in 't tweede jaar, en vergaat dan.

Wilde Salaad, met een doornige rugge in de Bladeren.

Ook de LACTUCA SYLVESTRIS COSTA SPINOSA, of *wilde Salade*, *met een doornige rugge in 't midden der Bladeren onder vercierd*, niet meer dan een jaar in't leeven blijvende, word, gelijk de voorgaande soort, vermits hare onaangename geur, reuk, en aart, niet ter spijze gebruykt.

Zaad.

Zij geeven al te zamen in deeze Gewesten volkomen rijp *Zaad*, bequaam om weer gezayd te konnen worden; behalven dat van de LACTUCA CAPITATA, of *Krop-salade*, waar van 't *Zaad* alderbest in *Braband* word gewonnen. Zie hier bij na 't *Hoofdstuk* van HASEN-SALADE.

KRACHTEN.

Aart. *Fuchs. Herb. hist. c. 113.*

SAlade, of *Lactuca*, is koud en vochtig van aart, tot in 't begin van den tweeden graad. Matig met Oly, Edik en Zout gebruykt, is ze voor ieder zeer gezond gegeeten te worden, inzonderheyd voor de geene, die een warme en gezonde natuur hebben. Doch veel gezonder is ze, als men ze gekookt, of onder Spinaat, of iet anders vermengt, nuttigt.

Van al de soorten der *Salade* is, mijns oordeels, de *Krop-salade*, of *Lactuca Capitata*, de beste. Eevenwel teedere, weekelijke Lieden moeten de zelve maar zoberlijk gebruyken.

Ægin. l. 7. c. 3. Martial. lib. Epigr. 11.

Zij verwekt gemeenelijk *slaap*, en ook *eetenslust*. Stild de *dorst*: maakt een zachte *Stoelgang*: verfrischt het *Hert*; neemt wech de walging van de *Maag*, en is goed voor de opbreekende *Gal*.

Maar zulke personen, die met de *Longezucht* gequeld, of *Engborstig* zijn, of zomtijds *Bloedspouwen*; ook die begeerig zijn om *Kinderen te winnen*, moeten zich daar van onthouden; immers ten minsten niet veel daar van eeten.

Galen. lib. Simp. 6.

De *Bladeren* groen gestoten, en gelegt op *Puysten*, 't *sprenkt Vuur*, en andere soorten van *verhittingen*, drijven'er de *brand* van wech.

In Water gezoden, en dan gegeeten met een weynig Boomoly en Edik, is goed voor de geene, die zich van de *Geelzucht* aangetast vinden.

In Wijn, of Garste-water gekookt, en daar van nu en dan door den dag gedronken, doed de *Melk in der Vrouwen Borsten* vermeerderen.

Het *Zaad* gedroogt, gepulverisert, en met Wijn te drinken gegeeven, is dienstig voor de *beeten* der *Scorpioenen*, en anderer *giftige Dieren*. *Dioscor. l. 2. c. 166.*

CCLXXXIX HOOFDSTUK.

HAAZEPOOT.

Namen.

OP het *Neederlandsch* dus genoemd, word in 't *Latijn* geheeten LAGOPUS, en PES LEPORIS: in 't *Hoogduytsch* HASENFUSZ, en KATZENKLEE: in 't *Fransch* PIED DE LIEVRE; en in 't *Italiaansch* LAGOPO.

Vijf onderscheydene soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *vijf* soorten; namentlijk:

I. LAGOPUS MINOR VULGARIS, of *kleyne gemeene Haazepoot*. II. LATIFOLIUS HISPANICUS FLORE RUBRO, of *Spaansche breed-bladerige Haazepoot met een roode Bloem*. III. ANGUSTIFOLIUS HISPANICUS, of *Spaansche smal-gebladerde Haazepoot*. IV. SUPINUS CAPITE PLANO, of *leggende Haazepoot met slegte Hoofden*. V. LAGOPUS MAJOR PERENNIS FLORE RUBELLO, of *groote altijd-durende Haazepoot met een roodachtige Bloem*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Wat voor een grond zij beminnen.

Echter beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige aarde, met twee-jarige Paerdemist een weynig voorzien: een warme, wel ter Zon geleegene plaats, en niet te veel vochtigheyd. Blijven (uytgezonderd de volgende) niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Worden derhalven gemeenelijk in ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *April*, op nieuws, niet diep, in Potten gezayd, zonder verzet te worden; behalven de *kleyne gemeene*, die in de aarde blijft, en dikmaal van zelfs genoeg opslaat. Geeven in goede droge *Zomers* teegens de *Winter* volkomen *Zaad*, en versterven daar meê. Konnen ook niet anders als door dit, haar *Zaad aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

Zaad; en aanwinning.

Groote altijd-durende Haazepoot.

Het LAGOPUS MAJOR PERENNIS FLORE RUBELLO, of *groote altijd-durende Haazepoot*, vergaat niet zoo haast, maar blijft veele jaren in 't leeven. Geeft in deeze Gewesten zelden, ten zij met zeer heete jaren, eenig volkomen *Zaad*. Is tamelijk hard van aart. Blijft ook wel, bij slappe *Winters*, buyten staande, over; doch vergaat door sterke *Vorst*. Moet derhalven, altijd in een Pot geplant, 's *Winters* op een luchtige plaats binnens huys gezet; met slegts een weynig lauw Reegenwater (want door wat te veel zou ze lichtelijk verrotten) onderhouden; in 't begin van *April* weer buyten gebragt, en voor te veel vochtigheyd voorzichtig gewagt worden.

Hoe in de Winter waar te neemen.

Aanwinning.

De *aanwinning* en *vermeenigvuldiging* gefchied niet alleenlijk door haar *Zaad*, maar ook door hare aangewassene jonge *Wortelen*; welke men met een wassende Maan in *April* of *May* van de *oude* afneemt, en verzet.

KRACHTEN.

Aart.

HAazepoot, of *Lagopus*, is verdrogende en te zamentrekkende van aart.

Dioscor. l. 4. c. 17.

In de Liesschen gebonden, houd in en bedwingd de *Breuken*, of *Gescheurdheyd*; doed ook de *gezwellen* van die plaats verdwijnen.

Galen. lib. Simp. 7. Aplej. hist. Plant. c. 61.

De *Bloemen*, of *ruyge Pootjens*, in roode Wijn gekookt, en daar van door den dag een weynig t'effens gedronken, stopt de natuurlijke en onnatuurlijke *Stoelgang*; doch de geene, die met *Koortzen* zijn beladen, moeten 't met warm Water gebruyken.

De

Lusitan. l. 4. enarr. 19. De zelve *Bloemen* gedroogd, gepulveriseert, en daar van een *Drachma* met roode Wijn ingenomen, heeft de zelve werking. Geneest daarenboven de *Wonden*, de inwendige *Gescheurtheyd*: is goed voor de geene die een *hooge val* gedaan hebben, en versterkt de *Maag*.

Dorsten. hist. Plant. fol. 219. Wil iemand, die zich te *vet* bevind, *mager* worden, die ete de *Bladeren* deezer *Plant* tweemaal ter week 's avonds in een Salade.

CCXC HOOFDSTUK.

LATHYRUS.

Namen. DIt teeder *Gewas* is, mijns weetens, met geenen anderen naam in 't *Neederlandsch* en *Latijn* bekend. Word in 't *Hoogduytsch* PLATTERBSEN geheeten.

Verscheydene aardige soorten. Hier van zijn mij verscheydene aardige soorten in haren aart kundig geworden; te weeten:

I. LATHYRUS ANNUUS AMERICANUS FLORE CŒRULEO, of *een-jarige Americaansche Lathyrus met een schoone blauwe Bloem.* II. FLORE ALBO, of *met een witte Bloem.* III. FLORE RUBRO, of *met een roode Bloem.* IV. HISPANICUS FLORE LUTEO, of *Spaansche Lathyrus met een geele Bloem.* V. MINOR LUSITANICUS, of *kleyne Portugalsche Lathyrus.* VI. CORDATUS LUSITANICUS, of *Portugalsche Lathyrus met Zaad na de gelijkenis van een Hert*; ook wel genoemd PISUM CORDATUM, of *Hert gelijkende Erwete.* VII. JAPONENSIS FLORE PURPUREO MAJORE, of *Lathyrus uyt Japan met een groote schoone purpure Bloem.* VIII. HUMILIS SUBTERRANEUS, of *kleyne en lage Lathyrus*, hebbende zijn *Bloem* en *Zaad zoo wel onder in de aarde*, als *daar boven*: ook van FABIUS COLUMNA genoemd ARACHYDNA SUBTERRANEA. IX. PERENNIS LATIFOLIUS, of *altijd-blijvende Lathyrus met breede Bladeren.* X. LATHYRUS PERENNIS ANGUSTIFOLIUS, of *altijd-blijvende Lathyrus met smalle Bladeren.* Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Fab. Column. lib. min. cogn. stirp. cap. 231.

Grond. Echter beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige aarde, matig met twee-jarige Paerdemist voorzien; een wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd: geeven teegens de *Winter* volkomen *Zaad*, en vergaan dan van zelfs. Worden derhalven in ieder *Voorjaar*, met een wassende *Aprilsche* Maan, weer op nieuws, een stroobreedte diep, gezayd; en dus *eenwigdurend* gemaak.

Aanwinning.

Altijd-durende Lathyrus met breede en met smalle Bladeren. Het LATHYRUS PERENNIS LATIFOLIUS, of *altijd-durende Lathyrus met breede Bladeren*, veele beziens-waardige bij malkander gevoegde *Bloemen* van een aangename verwe voortbrengende, en het PERENNIS ANGUSTIFOLIUS, of *altijd-blijvende Lathyrus met smalle Bladeren*, vergaan uyt eygener aart niet haast, maar blijven dikmaal meer dan vijftien jaren lang in 't leeven. Konnen veele vochtigheyd, en, buyten staande, de strenge koude der *Winter* verdragen. Geeven, bij goede *Zomers*, jaarlijks volkomen rijp *Zaad:* 't welk met een wassende Maan van *April* in de aarde gelegt zijnde, eerst in 't vierde jaar daar na de eerste *Bloemen* te voorschijn brengt. Alleen door dit middel kan men ze *aanwinnen* en *vermeenigvuldigen*.

KRACHTEN.

Dod. l. 17. c. 10. DE *Vruchten* van *Lathyrus* in Water gezoden, en met Melk gegeeten, maken wel grof *Bloed*; doch voeden echter het Ligchaam meer als *Boonen*.

Vermogen voorts alles, 't geen van de ERWETEN en BOONEN is gezegt.

CCXCI HOOFDSTUK.

STEEN-LEEVER-KRUYD.

ALleen met deezen naam in het *Neederlandsch* bekend, word in het *Latijn* geheeten LICHEN, of HEPATICA: in het *Hoogduytsch* STEIN-LEBERKRAUT, ook BRUNNEN-LEBERKRAUT: in 't *Fransch* HEPATIQUE: in 't *Italiaansch* EPATICA FIGATELLA. Namen.

Twee soorten. Hier van zijn mij in haren aart *twee* bijzondere soorten bekend geworden namentlijk:

I. LICHEN MAJUS, of *groot Steen-Leeverkruyd.* II. LICHEN MINUS, of *kleyn Steen-Leeverkruyd.* Beyde zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen, uyt eygener aart, een gemeene harde grond, geleegen in een donkere en van natuuren vochtige plaats. Blijven gemeenelijk twee, of ook wel drie jaren lang in 't leeven, doch zelden langer. Verdragen *Sneeuw*, sterke *Vorst*, en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder eenige schade.

Aanwinning. Geeven ook volkomen rijp *Zaad*, 't welk weynig word gewonnen, vermits het gemeenelijk geheel uyt-valt; doch het komt ter plaats daar de *Planten* staan, genoeg van zelfs op. Konnen ook alleenlijk hier door *vermeenigvuldigd* worden.

KRACHTEN.

Dod. l. 15. c. 15. STeen-Leeverkruyd, of *Lichen*, is verkoelende en verdrogende in den eersten graad; daarbeneevens een weynig te zamentrekkende van aart.

Dioscor. l. 4. c. 53. Lusitan. l. 4. enarr. 58. In Wijn of Bier gezoden, en daar van 's morgens nuchteren gedronken, is goed voor de *Bloedgang*, of *roode Loop*: opend een *verstopte*, en *verkoeld de verhittede Leever*; desgelijks het *ontstokene Bloed.* Neemt weech alle *hitzigheyd* en *vloeying*, zoo van de *Tong* als van de *Mond.* Is dienstig teegens de *Geelzucht*, veroorzaakt uyt een heete *Leever:* ook teegens allerley *hitzige Koortzen*, welke haren oorsprong uyt de *Gal* neemen. *Plin. l. 26. c. 4.*

Galen. lib. Simp. Med. fac. 7. Gestoten, dan gelegt op het *wild Vuur*, of eenige andere *ruydigheyd*, *hitzige* en *bloedige Wonden*, meer andere *ontsteekende Zweeren*, desgelijks op de *sproetelen* en *vlekken* der Huyd, geneezen en verdrijven de zelve.

CCXCII HOOFDSTUK.

DAMASTBLOEM.

EEn Eedel en van ieder zeer begeerd *Gewas*; word in het *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook van zommige JUFFROUWEN-VIOLIER genoemd, vermits de *Italiaansche*, *Fransche*, en meer andere Vrouws-persoonen deeze *Damastbloem* gebruyken, om daar meê de *Moeder* te zuyveren; en om zich te bewaren voor de *quade Lucht.* Hierom ook in het *Latijn* geheeten VIOLA MATRONALIS; dan noch VIOLA DAMASCENA; en van zommige HESPERIS. In 't *Hoogduytsch* WINTER-VIOLEN: in het *Fransch* VIOLETTES DE DAMES; of ook GIROFFLES DE DAMES: in 't *Italiaansch* VIOLA MATRONALE. Verscheydene namen en oorsprong.

Hier

Agt veranderlijke soorten;

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *agt* veranderlijke soorten; namentlijk:

I. VIOLA MATRONALIS MAJOR FLORE ALBO PLENO, of *groote witte dubbele Damaſtbloem*, in't *Franſch* geheeten BLANCHE MOUSQUE. II. MAJOR FLORE ALBO PLENO LINEIS PALLIDO RUBRIS VARIEGATO, of *groote dubbele witte Damaſtbloem, inwendig vercierd met bleek-roode ſtreepen.* III. MINOR FLORE ALBO PLENO, of *kleyne, dubbele witte Damaſtbloem.* IV. FLORE PLENO PURPUREO, of *met een dubbele purpure Bloem.* V. FLORE ALBO ET PURPUREO VARIEGATO PLENO, of *met een dubbele wit- en purpurbonte Bloem*, welker *Bladeren* gemeenelijk kleyner, ſmaller, ook voor ſpitzer zijn als die van al de andere; en inzonderheyd voorzien met breede, bleek-geele plekken uyt den groenen, van geen onaangename aanſchouwing. VI. FLORE ALBO SIMPLICI, of *met een witte enkele Bloem.* VII. VIOLA MATRONALIS FLORE SIMPLICI PURPUREO, of *purpure enkele Damaſtbloem.* VIII. VIOLA MATRONALIS FLORE SIMPLICI VARIEGATO, of *purpur en wit-bonte enkele Damaſtbloem.* Alle zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Bladeren der wit en purpurbonte Damaſtbloem.

Grond.

Zij beminnen zoo wel een kleyige met Zand gebrokene aarde, als een goede van naturen zandige, en met twee-jarige Paerdemiſt genoegzaam voorziene grond: een luchtige, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel Water.

Soorten met enkele Bloemen.

Geeven ieder *Zonzer* ſchoone, welriekende *Bloemen*; doch die met *enkele* alleenlijk volkomen rijp *Zaad*. Konnen redelijk wel de *koude* en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter* uytſtaan; doch oud wordende, konnen ze door veel *Herfſtreegenen* lichtelijk komen te verrotten. Blijven zelden langer dan vier jaren in 't leeven.

Hoedanig men die met dubbele Bloemen,

Vermits al de ſoorten met *dubbele Bloemen* geen *Zaad* te voorſchijn brengen, zoo worden ze alleenlijk op de volgende wijs *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*.

Snij van deeze *Planten* al de *Steelen* af, een halve vinger boven de aarde, wanneer hare *Bloemen* ten naaſtenbij vergaan zijn (indien 't geſchieden kan met een afgaande Maan) doch voor al niet eerder; want in zulk een geval zou de geheele *Plant* lichtelijk gekrenkt konnen worden; vermits de *Steelen*, afgeſneeden zijnde terwijl ze noch in hare volle kracht ſtaan, het natuurlijker wijze na boven gedreeven wordende *Zap*, 't welk haar en al de *Bloemen* tot *voedzel* verſtrekt, ſchielijk zou *ontvloeyen*: waar door de geheele *Plant* krachteloos worden, ja ook wel gantſchelijk 't leeven verliezen zou. Doch als de *Bloemen* bijna vergaan zijn, kan zulks zoo lichtelijk niet gebeuren, wijl dan het drijvend *Zap*, volbragt hebbende het geen de Natuur eyſchte, verminderd; en de *Steelen* verlatende, zich weer na de *Wortel* begeeft: welke, hier door meer voedzel genietende, op nieuws veele jonge *Scheutjens* voortbrengt: die al groeyende *Wortelen* maken. Deeze ſnijd men met een waſſende Maan in *September* van de *oude* af met een Mes, of men breekt ze af met de hand, en men verplant ze in de voorgemelde, doch varſſche aarde. Hier toe is de *Herfſt* de bequaamſte tijd des geheelen jaars, en overtreft hier in zeer verre de voortijd.

vermits ze noyt Zaad geeven,

kan aanwinnen, en waar op daar ontrent

Doch zoo deeze *jonge Scheutjens* noch niet *Wortel* genoeg gekreegen hadden, of dat ook de *Plant* zelfs, weegens ouderdom, gevaar liep van te zullen vergaan, zoo moet men de zelve geheel opneemen, en in zoo veele deelen ſnijden, als ze lijden mag; zulker wijze, dat aan ieder deel iets van de *Wortel* blijve. Dus zullen ze nieuwe *Wortelen* bekomen; noch voor de aankomſt der *Winter* voorſchieten; naderhand veel ſchooner en grooter *Bloemen* voortbrengen; ook met minder gevaar, als de geene, die men in *Maert* opgenomen en verzet heeft.

Daarenboven kan men ook de gemeldde afgeſneedene *Steelen*, in ſtukken, ruym een vinger lang verdeeld zijnde, terſtond een halve vinger lengte in de aarde ſteeken, op een donkere en zandachtige plaats; en in droog Weêr dikmaal met Water begieten, zoo vatten ze haaſt *Wortel*, en groeyen voorſpoedig voort. te letten ſtaat.

Men ziet, dat al deeze *Planten* dikmaal, niet alleen in den *Herfſt*, maar ook in 't *Voorjaar*, zeer beſchadigd worden van kleyne *groene Wormtjens*, welke van zelfs in de zelve groeyen: ja zomtijds worden ze daar van geheel opgegeeten. Om zulks te verhinderen, kan men het volgende *middel* gebruyken. Hoe men deeze Planten

Zoek al de *Bladeren* en *Hertſcheuten* deezer *Planten* voorzichtig en nauwkeurig door met een *Houte-prikkel*, en dood al de *Wormtjens* of *Rupsjens*, die gij gewaar kond worden. Neem dan Reegenwater, daar oprechte *Americaanſche* of *Virginiaanſche Tabaks-bladeren* vierentwintig uuren lang in te weyk geleegen hebben. Begiet uwe *Planten* daar meê, driemaal op een heldere drooge dag, 's morgens, 's middags en 's avonds. Vervolg dit, t'elkens om den derden of vierden dag, tot vijf of zes verſcheydene malen toe, zoo zal al dit ongedierte ſterven, en niet lichtelijk weer daar in groeyen, vermits ze dit krachtig vocht op geenerley wijze konnen verdragen. Ook zullen de *Planten* zelfs dies te weelderiger groeyen, en weer friſch worden, ſchoon ze ook tot op de *Wortel* toe waren afgebeeten geweeſt: want dit nat is van een voedenden aart, en verſterkt de *Planten* niet weynig. kan bevrijden voor de haar af eetende

Eeven dit zelve kan men ook verrichten door 't *Poeder* of *Stof* van de gemeldde *Tabak* alleen; op deeze manier: zuyver eerſt, op de hier boven verhaalde wijze, de *Planten* van de ſchadelijke *Wormtjens* en *Rupzen*. Stroy dan 't gemeldde *Stof* in en over de *Bladeren* heenen op een drooge dag; eerſt tweemaal ter week; daar na maar eens, tot den twintigſten van *November*, indien 't Weêr zulks toelaat. Hier van ſterven niet alleen de *groene Wormtjens*, maar ook alle *Slekken*, *Aardwormen*, en ander ſchadelijk *ongediert*, 't welk zich onder deeze *Gewaſſen* verſchuyld, en de zelve hinderlijk is. groene Wormtjens en Rupzen.

De VIOLA MATRONALIS FLORE SIMPLICI ALBO ET PURPUREO SIMPLICI, of *witte enkele*, en *purpure enkele Damaſtbloem*, krijgen ieder jaar teegens de *Winter* een volkomen rijp *Zaad*; 't welk met een waſſende Maan van *Maert* niet diep de aarde moet aanbevolen zijn. Anders komen deeze ſoorten ook wel van zelfs genoeg op, door het neergevallene. Hier door konnen ze alleenlijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden. Witte, purpure enkele Damaſtbloem.

Wil iemand uyt het *Zaad* van *enkele Bloemen dubbele* bekomen, die zaye 't zelve in de Maand van *April* met een volle Maan in een goede zandige aarde, op een opene luchtige plaats, en lette op de jonge *Planten*, welke hier van te voorſchijn komen, als ze teegens den *Herfſt* kleyne *Bladertjens* beginnen te krijgen, waar uyt in de volgende Zomer *Steelen* en *Bloemen* zouden ſpruyten. Deeze moet men zeer behendig met een Pennemes, zonder de lage *Steel* van de voornaamſte *Hertſcheut* te beſchadigen, wechneemen; zoo dat geen andere *Bloem*, dan uyt het binnenſte *Hert*, kan voor den dag ſchieten. Doch indien ze eenige *Zijde-takjens* quam te maken, gelijk zomtijds wel gebeurd, zoo moet men die al meê wech doen, op dat niet meer als de *een eenige*, alleen regt-opgaande *Steel* met hare *Bloem* kome te blijven. Hoedanig men uytſteekende

Win hier van het *Zaad* met een volle Maan. Zaay het daar na, en neem het waar op de boven verhaalde wijze, zoo kond gij, op 't derde of vierde volgende jaar, hier van bekomen zeer heerlijke, ſchoone *dubbele Bloemen*: doch deeze zullen dan geen *Zaad* meer geeven, of ze ſchoon uyt *Zaad aangewonnen* zijn. Indien men ze met een volle Maan t'elkens *verzet*, zoo zullen ze hier door *verbeeterd*, en gantſchlijk niet *verminderd* worden. dubbele Bloemen kan bekomen.

KRACH-

VIOLA
MATRONALIS
FLORE ALBO
ET PVRPVREO
PLENO
VARIEGATA

LAPATHVM VULGARE ALBVM FOLIO SVBROTVNDO

LAPATHUM HORTENSE.

LAPATHUM VULGARE MINUS.

Lapathum Acutum.

Latifolium
Longifolium
Crispum

LAPATHUM UNCTUOSUM..

LAPATHVM
MINVS
DENTATVM.

LAPATHUM VULGARE RUBRUM RETUSO FOLIO.

Fig. 194.

Fig. 195

KRACHTEN.

Aart. *Durantes lib. Herb. fol. 476. Tabern. l. 2. c. 7. Fuchs. hist. Pl. c. 18.*

Damastbloem, of *Viola Matronalis*, is scharp en hitzich, echter niet zonder eenige vochtigheyd; ook afvagende, doorsnijdende, en verteerende van aart.

De *Bloemen* verquikken en verheugen door haren aangenamen reuk de treurige, zwaarmoedige menschen. In Wijn gekookt, met Honig, of een weynig Zuyker, en daar van 's morgens een Roemertje gedronken, verdrijft de *Winden:* is goed teegens de *Kramp* en *spanning der Zeenuwen*; ook *gebrokene Leeden*; *Hoest*, en *Engborstigheyd*. Doed zweeten, en zeer *gemakkelijk Wateren*. Verwekt der Vrouwen *Maandstonden*; en, daar mee gegorgeld, verdrijft de *gezwellen der Keel*.

Dod. l. 6. c. 5. De *Wortelen* der *Damastbloemen* in Wijn gezoden, en de zelve gebruykt, verbeteren de gebreeken der *Moeder*.

CCXCIII HOOFDSTUK.

LAMPSANA.

Namen. DUs van een ieder geheeten; en tot noch toe, mijns weetens, in geene taal met een andere naam bekend; behalven dat de *Fransche* het ook noemen SANUES BLANCHES, en de *Italianen* DI LASANA, of DI LANDRI.

Grond. Bemind, uyt eygener aart, een gemeene, zoo wel zandige als geen zandige, zoo wel ongemeste als gemeste grond: meer een donkere of schaduwachtige als een luchtige plaats, en veel vochtigheyd.

Zaad. *Bloeyd* meer als de halve *Zomer* lang. Blijft niet meer dan een jaar in 't leeven. Geeft teegens de *Winter* volkomen *Zaad*, en word dan door een kleyne *Rijp* ter neer gelegt: derhalven ook in ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *Maert*, op nieuws weer gezayd, niet diep onder de aarde. Doch komt ook Aanwinning. van zelfs genoeg voort door het uytgevallene *Zaad*. Hier door konnen ze overvloedig *vermeerderd* worden.

KRACHTEN.

Dioscor. l. 2. c. 142. *Lampsana* is verkoelende en verdrogende van aart. In Wijn gekookt, en daar van gedronken, of 't uytgeparste *Zap* met Wijn ingenomen, is gezond voor de *Leever* en *Maag*: ook voor de geene, welke van *Engborstigheyd* worden gequeld. Verdrijft de *koude Pis:* doed het *braken* ophouden: is dienstig teegens de *Geelzucht*; en vermeerderd de *Melk* in der Vrouwen Borsten.

CCXCIV HOOFDSTUK.

PATICH.

EERSTE AFDEELING.

Verscheyde namen. WOrd in 't *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook van zommige ROO RIDDER geheeten; ook wel PERDIK: in het *Latijn* LAPATHUM, en RUMEX: in het *Hoogduytsch*, MENGELWURTZ, STREYFWURTZ, en ROT RITTER: in 't *Fransch* PAREILLE, of LAPAIS: en in 't *Italiaansch* LAPATIO, of RAMBICE.

Veele veranderlijke soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden veele veranderlijke soorten; namentlijk:

I. LAPATHUM MAXIMUM ROTUNDIFOLIUM FLORIBUS ALBIS, of LAPATHUM SATIVUM ROTUNDIFOLIUM AMPLISSIMUM FLORE ALBO; dat is, *aldergrootste tamme Patich met ronde Bladeren en witte Bloemen*; of ook RHAPONTICUM PROSPERI ALPINI, *Rhaponticum van Prosper Alpinus*; want dit is eeven 't zelve *Gewas:* waar van ik een waarachtige ondervinding heb bekomen uyt het overgezondene en wel opgewassene *Zaad*; zijnde de *opregte Rhabarbar*, of RHABARBARUM VERUM, volgens het getuygenis van ATHANASIUS KIRCHERUS, in zijn CHINA ILLUSTRATA fol. 185., die'er een kenbare *Figuur* heeft bij gevoegd, 't welk tot noch toe ieder onbekend, immers onzeeker is geweest. Heeft ook eeven de zelve krachten; doch niet zoo sterk in onze *Neederlanden*, vermits de koude der zelve: waarom men'er ook eens zoo veel van moet gebruyken, gelijk ik dikmaal, niet alleen aan andere; maar ook aan mij zelven, heb beproefd en ondervonden. II. LAPATHUM ROTUNDIFOLIUM HORTENSE FIMBRIATUM, of *Patich der Hoven met ronde aan hare randen gekrulde* of *gevoorwene Bladeren*; in hare kracht de voorige soort niet wijkende; en die met regt voor een RHABARBARUM FIMBRIATUM, of *Rhabarbar met gekrulde Bladeren* mag gehouden worden. III. LAPATHUM LANUGINOSUM CHINENSE LONGIFOLIUM, of *lang-gebladerde ruyge Patich uyt China*, welke word gezegt de *opregte Rhabarbar van* ANDR. MATTHIOLUS, of RHABARBARUM VERUM MATTHIOLI. IV. LAPATHUM HORTENSE, sive SATIVUM LONGIFOLIUM, of *tamme*, anders *Hof-Patich met lange Bladeren*, gemeenelijk genoemd PATIENTIA. V. LONGIFOLIUM NIGRUM PALUSTRE, of *zwarte lang-gebladerde Water-Patich*, welke is de BRITANNICA ANTIQUORUM VERA, of *opregte Britannica der Oude*; waar van in 't volgende *Hoofdstuk* breeder zal gehandeld worden. VI. VIRGINIANUM, of *Patich uyt Virginien*, welke ook BRITANNICA VIRGINIANA, of *Virginiaansche Britannica*, met regt mogt genoemd zijn, gelijk in 't volgende zal blijken. VII. SANGUINEUM, of *Patich met schoone roode gelijk als bloedige Aderen doorlopene Bladeren:* ter dier oorzaak ook van veele niet onbillijk genoemd SANGUIS DRACONIS, of *Drakenbloed*, anders ook wel LAPATHUM NIGRUM, of *zwarte Patich*. VIII. ACUTUM, of *Patich met spitze Bladeren*; ook OXYLAPATHUM geheeten. IX. LONGIFOLIUM CRISPUM, of *lang-gebladerde Patich met gekrulde randen*. X. HORTENSE, of *Hof-Patich*, van ieder genoemd SPINACHIA, of *Spinagie*; waar van mij drie soorten zijn bekend; als SPINACHIA MAJOR, of *groote Spinagie*. MINOR SEMINE SPINOSO, of *kleyne met een steekend Zaad*; en SPINACHIA MINOR SEMINE NON SPINOSO, of *kleyne Spinagie zonder doornen*. XI. VULGARE FOLIO MINUS ACUTO, of *gemeene Patich met stompe Bladeren*; ook wel genoemd LAPATHUM SYLVESTRE ALBUM FOLIO SUBROTUNDO, of *wilde witte Patich met rondachtige Bladeren*; en van andere HYDROLAPATHUM, of *Water-Patich*. XII. SYLVESTRE RUBRUM SUBROTUNDO FOLIO, of *roode wilde Patich met rondachtige Bladeren*. XIII. UNCTUOSUM, of *smeerachtige Patich*; die ook draagd de naam van BONUS HENRICUS, of *goeden Henrik*. XIV. FIBROSUM, of *Patich met dunne en teedere Wortelen*, van *Plinius* geheeten BULAPATHUM. XV. LAPATHUM VULGARE MINUS, of *kleyne gemeene Patich*. XVI. OXYLAPATHUM, sive LAPATHUM MINUS DENTATUM, of *kleyne Patich met getandde Bladeren*. XVII. OXYLAPATHUM TUBEROSUM AMERICANUM, of *kleyne Patich met een Knobbelwortel uyt America*. Meest al te zamen zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Rhabarbar, *Prosp. Alp. l. 2. c. 5.* *Kircheri Chin. Illust. fol. 185.* opregte *Rhabarbar met gekrulde Bladeren.* Opregte *Rhabarbar van Matthiolus.* *Britannica der Oude.* Virginiaansche Britannica. Spinagie, van driederley slag. Noch andere soorten van Patich.

Grond. Zij beminnen uyt eygener aart een zandige, goede, luchtige, en wel-gemeste grond: een warme, opene, vrije, luchtige en bequaam ter Zon geleegene plaats;

ook veel Water. Konnen *Sneeuw*, ſterke *Vorſt*, en meer andere ongeleegentheeden der *Winter* tamelijk verdragen. Geeven de meeſte tijd volkomen rijp *Zaad*; en blijven veele jaren in 't leeven. Doch het LAPATHUM SANGUINEUM, of *Patich met bloedroode Aderen*; LONGIFOLIUM CRISPUM, of *lang-gebladerde Patich met krulachtige randen*; FIBROSUM, of *met teedere, kleyne dradige Worteltjens*; VULGARE MINUS, of *kleyne gemeene Patich*, en LAPATHUM HORTENSE LONGIFOLIUM, of *lang-bladerige Hof-Patich*, meeſt den tijd niet langer dan twee jaren: de SPINACHIA, of *Spinagie*, in *Februarius*, of *Maert*, na volle Maan gezayd zijnde, niet meer dan eene *Zomer*.

Verſchilin de lang leeventheyd.

Aanwinning.

Meeſt alle ſoorten van *Patich* worden *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* door *Zaad*, weynig door hare *Wortelen*. Het *Zaad* word met een waſſende Maan van *Maert* of *April* (doch veel beeter van *September* of *Octobor*, vermits het doorgaans zeer lang in de aarde blijft leggen, eer het opkomt) een kleyne vinger breedte diep de aarde aanbevolen.

Hoe men vroeg Spinagie kan bekomen.

Om vroeg in 't *Voorjaar* bequame *Spinagie* te mogen hebben, moet men 't *Zaad* met een afgaande Maan van *Auguſtus* hol en luchtig zayen. Opgekomen zijnde, kan men ze twee of driemaal ſnijden, eer ze begind te ſchieten. Deſgelijks kan men ook doen de geene die in 't *Voorjaar* is gezayd. Want zoo haaſt ze boven afgeſneeden is, ſchiet ze t'elkens aan hare *Steel* op nieuws weer uyt, en geeft aan haren Heer, in plaats van een, een drie-dubbele *portie*. Doch zulks kan niet geſchieden van de *Planten*, welke digt bij malkander ſtaan.

KRACHTEN.

Aart.

ALL de gemeene ſoorten van *Patich*, of *Lapathum*, zijn matig koud, verdrogende, en verteerende van aart.

Dod. l. 21. c. 25.

De *Bladeren*, of ook de *Wortelen*, in Wijn, Water, of ander Nat gekookt, en daar van gegeeten, veroorzaken een *open Ligchaam*; zuyveren de *Leever*, en drijven de *Gal* uyt: doch zijn niet zoo aangenaam als de *Beet*.

Apul. hiſt. Pl. c. 13.

De *Bladeren*, noch groen zijnde, geſtoten, met eenige vettigheyd vermengt, dan gelegt op *Gezwellen* en *opene Zweeringen*, Plaaſters-wijze, doen de zelve ſcheyden.

Lobel. hiſt Pl. fol. 350.

De zelve met Schaaps-ongel, of Reuzel, en bruyn Roggenbrood, als een Plaaſter gebruykt, verdrijven alle *hardigheyd*, *Klieren*, *Klapooren*, en andere *Gezwellen*.

Trag. l. 1. c. 104.

De *Wortelen*, inzonderheyd van de *Patientie*, of *Lapathum hortenſe longifolium*, gedroogd, en daar van een *Drachma*, met een *Drachma* Gengebar, in Wijn of ander Nat ingenomen 's morgens nuchteren, jaagt, zonder eenige ongeleegentheyd, alle *Fluymen* en andere *waterachtige onreynigheeden* uyt de *Maag* wech.

Plin. l. 20. c. 21.

In Wijn gezoden, en daar van ieder morgen een Roemer gedronken, doed het *Graveel* en de *Steen* rijzen en breeken; der Vrouwen *Maandſtonden* voortkomen, en geeft een *goede verwe* aan 't Ligchaam. Verdrijft de *Geelzucht*: ook de *derdedaagſche Koorts*, als men twee uuren voor de aankoomſt der zelve een goede Roemer hier van gedronken heeft. Eeven 't zelve vermag ook de *Wortel*, geſtoten, vijf of zes uuren lang in Wijn geweykt, uytgeparſt, en dan van die Wijn een kleyne Roemer vol ingenomen. Eeven deeze Wijn op der *uydigheyd*, 't *jeukzel*, *ſprenkt Vuur*, *voortlopende Zeeren*, and andere uytwendige onzuyverheeden des Ligchaams geſtreeken; geneeſt de zelve. 't Welk ook verrigt de *Wortel*, in Edik gekookt, en door een Zeef gewreeven: deſgelijks 't Water, daar deeze *Wortelen* in gezoden zijn geweeſt.

Camerar. l. 2. c. 36. Dioſc. l. 2. c. 140.

Luſit. l. 2. enarr. 109.

Een *Drachma* van 't *Zaad* ('t welk een te zamentrekkende kracht heeft) geſtoten, en met Wijn ingenomen, is goed voor de *Bloedſpouwing*. Stild de *Buyk-* en *roode Loep*: neemt wech de *walging van de Maag*. Is zeer dienſtig teegens de *beeten* der *Scorpioenen*, *dolle Honden*, en anderer *giftige Dieren*.

Galen. lib. Med. Simp. 7.

TWEEDE AFDEELING.

LAPATHVM SATIVUM ROTUNDIFOLIUM AMPLISSIMUM, ſive RHABARBARUM VERUM ROTUNDIFOLIUM FLORE ALBO, vel HIPPOLAPATHUM ROTUNDUM, ſive RHEUM ANTIQUORUM

OF

OPREGTE RONDE RHABARBER.

Wortel, hebbende al de teekenen van het ware Rhabarber der Oude.

KRijgd uyt een dikke, ronde, uyt eygener aart lang-leevende *Wortel* hare *Bladeren*. Deeze *Wortel* is verdeeld in veele lange *Zijde-ſcheuten*, die van *groot* CENTAURIUM, of *Santorie*, niet zeer ongelijk, doch wel zoo kleyn; uytwendig roodachtig van verwe wanneer ze eerſt uyt de aarde word genomen; doch daar na met'er tijd drogende, word ze bruyner, of zwartachtig: van binnen uyt den geelen wat roſch, voorzien met een ronde bleek-witte ring. Is zonder eenige reuk; ligt, week, ſponsachtig van *ſubſtantie*, doch bitter van ſmaak, vermengt met eenige warmte; ook wat lijmachtig; en geknauwd wordende, geeft ze van zich een geele bleeke couleur, gelijk *Saffraan*: 't Welk dan al te zamen zijn de opregte *teekenen*, vereyſcht in het *ware* RHEUM, of *Rhabarber der Oude*, volgens 't getuygenis van DIOSCORIDES *lib.* 3. *de Mat. Med. cap.* 2. en van GALENUS, *lib.* 1. *de Antid. cap.* 14. *& lib.* 8. *Simp. cap. de Rheo.*

Gedaante en ſtelling der Bladeren.

De *Bladeren* zijn veel in getal, digt bij malkander boven de aarde voortkomende: buygen zich niet neerwaarts, maar verheffen haar altijd een weynig boven de grond opwaarts. Zijn zeer groot, op de wijze van PETASITES, of *Peſtilentie-wortel*, ontrent rond, bijna twee maatvoeten breed; niet wel zoo lang; ook veel kleyner; gemeenelijk voor wat ſmaller en ſpitzer; echter in een ronde ſtompheyd eyndigende. Aan de randen regt, effen en wat roodachtig van verwe, boven een weynig blinkende; donker, of zwart-groen; doch onder veel bleeker; en daar bekleed met een korte zachte *ruygheyd*. Leggen van naturen niet vlak uytgeſtrekt, maar haar aardig vertonende in veele *vouwen* of *fronſſen*. Dikachtig zijn ze van *ſubſtantie*; inwendig vercierd met zeeven groote, ſterke, bleek-verwige *Aderen*; waar uyt bijna ontelbaar veel andere kleyne haren oorſprong neemen, waardig nauwkeurig bezichtigt te worden. De ſmaak is wat amper, of zuurachtig, vermengd met eenige bitterheyd. Zonder eenige reuk zijn ze. Hebben een lange *Steel*, daar ze op ruſten; een duym dik, en zomtijds noch dikker: van boven plat, en als met een ingedrukte breede *holligheyd*, of *geut*, begaafd; van onder rond toegaande, ook zomtijds een weynig rood-verwig, en met veele uytwendige *Ribbetjens*, of verheevene *ſtreepen*, omvangen.

Steel.

Uyt het midden, of *Hert*, ziet men in 't begin van *May* gemeenelijk een eenig *Steeltje* voortſchieten, dric, drie en een halve, ook wel vier geheele voeten hoog, zeer dik, ontrent rond; van verwe gelijk de *Bladeren*; met veele uytwendige *hoogten* gelijk als *geſtreept*, en van binnen hol.

Bladeren aan de zelve.

Aan deeze *Steel* komen, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, ook *Bladeren* voort, doch veel kleyner als de onderſte, en hoe hooger hoe kleyner. Tuſſchen welke, in de Maand *May* de *Bloemen*, als uyt bleeke *Blaasjens* haren oorſprong neemende, ook hare *Steeltjens* hebbende, opſchieten. Zitten zoo veelvoudig,

LAPATHVM
SANGVINEVM.

Rhabarbarum Rotundifolium Verum

Lapathum Sativum Antiquorum.

barbarum Rotundi Lum Fimbriatum

RHABARBARUM LANUGINOSUM SIVE LAPATHUM CHINENSE LONGIFOLIUM.

dig, dik en digt *tros-wijze* bij malkander, dat men bijna niet anders als een enkele geheele *Bloem-tros* gewaar werd. De verwe is gantsch wit. Wat kleyner zijn ze als die van de *Vlier*: gemeenelijk neerwaarts gekeerd; lieflijk van reuk. Beſtaan uyt zes *Bladertjens*; waar van de uytwendigſte drie kleyner zijn dan de inwendigſte. Hebben ook van binnen eenige bleek-witte *Afhangzeltjens*. Blijven uyt eygener aart maar alleen weynige dagen goed. Vallen zelden ter neer, maar verminderen aan hare *Struyken*; nalatende een tamelijk groot, drie-hoekig, eerſt bleek-groen en blinkende, daar na rosachtig, haaſt groot werdende, blaasachtig *Zaad-huysje*: 't welk in 't begin van *Junius* tot zijne volmaaktheyd zijnde geraakt, in zich bevat een bruyn-verwig, drie-hoekig *Zaad*, doch van binnen wit.

Geſtalte der Bloemen.

Zaad-huysje. Zaad.

Dit *Zaad* werd in 't laatſte van *April* (dan komt het na vier weeken tijds op) of in een Pot, om binnens huys te mogen ſtellen, gezayd in *November* (doch dan komt het niet voor in 't volgende Voorjaar te voorſchijn) met een waſſende Maan, ontrent een kleyne vinger-breedte diep in de aarde gelegt. Geeft ook, opgekomen zijnde, en op een warme, wel-gemeſtte plaats gezet, niet voor 't derde jaar zijn' eerſte *Bloemen*; en in deeze koude *Neederlanden* weer volkomen rijp *Zaad*.

Aanwinning.

DERDE AFDEELING.

LAPATHUM HORTENSE ROTUNDIFOLIUM FIMBRIATUM, ſive RHABARBARUM FIMBRIATUM ROTUNDIFOLIUM:

OF

RHABARBER MET GEFRONSTE BLADEREN

Geſtalte en eygenſchap der Wortel.

Chiet uyt een dikke, geheel ronde, regtneergaande *Wortel* (waar aan met'er tijd verſcheydene ſterke *zijde-ſcheuten* ovaals-wijze, of plat-rond, vol zwarte *ſtreepjens*, als aangegroeyde *draadjens*, voortkomen; uytwendig bruyn-rood, inwendig bleek-geel van verwe, rondom met veele bruyne langwerpige en daar tuſſchen gemengde bleek-geele *ſtreepen*, gelijk men een *ſtralende Zon* afſchilderd, aardig voorzien; zonder reuk, maar zeer bitter en krachtig van ſmaak; te zamentrekkende, wat warm, en, geknauwd werdende, een weynig bijtende van aart; wat digter, en niet zoo hol noch ſponsachtig, ook met meerder inwendige vochtigheyd begaafd als de voorgemelde) verſcheydene digt bij malkander zittende *Bladeren*, zich een weynig boven de aarde verheffende, doch niet zoo menigvuldig als de voorgaande *ronde Rhabarbar*, noch ook zoo zeer opwaarts ſtaande; maar zich gemeenelijk met het voorſte punt meer als 't agterſte neerwaarts buygende. Zijn ook niet zoo rond, maar langwerpiger; wat kleyner: de grootſte anderhalve Maat-voet lang, en ruym een voet breed; in 't midden vercierd met een groote dikke *Rugge*, of *Ader*, hier en gintſch geteekend met *roode plekken*; waar uyt veel andere ter zijden na de randen ovaals-wijze rond te zamen komen, en ook daar uyt ontelbare kleyne voort-ſchieten. De gedachte *Bladeren* zijn Gras-groen van verwe; een weynig blinkende, aan de randen gekruld, of gefronſt; bij de *Steel* in twee rond-toegaande deelen zoo wat als ingeſneeden; en dus in een punt, doch niet zeer ſcharp, uytlopende. Niet wel zoo dik als die van de voorgaande ſoort, echter in 't aanraken eeven zacht: weynig van ſmaak, en gantſch zonder reuk; ook uyt eygener aart wat *gefronſt*, doch op verre na zoo veel niet als de voorige; maar vlakker.

Gedaante der Bladeren.

Steelen. Hebben ook lange *Steelen*, doch veel dunner als de andere, ronder, ook met in- en uytwaarts gaande *ſtreepen*, zoo wel groen- als rood-verwig, vercierd; boven niet zoo plat, breed, noch met zoo een diepe *holligheyd*, of *gènt*, voorzien.

Uyt 't middel-punt deezer *Bladeren* ſchiet een *Steel* voort, een, twee, en ook wel derdehalve Maat-voet lang; ontrent rond; van binnen een weynig hol; uytwendig bleek-groen, met veele ſtreepen; hier en gintſch met groote roode *plekken* voorzien: aan welke zoo aan de eene als de andere zijde boven malkander kleyne *Bladeren* uytſpruyten; waar tuſſchen veele kleyne doch tamelijk-lange *Steeltjens*, te zamen boven ſpits toegaande, en een kleyne *pyramide* vertonende, uytſchieten.

Voornaamſte Steel.

Aan deeze komen in de *Maymaand* zeer aardig voort ontelbare, zeer kleyne, niet meer als drie of vier dagen durende *Bloemtjens*, hier en daar als bij leeden, digt op malkander, aan teedere, korte *Steeltjens* neerwaarts hangende; en niet qualijk de gedaante van een *Parruyk* voorſtellende. De verwe is groen; doch uytwendig vercierd met eenige roodachtige teederheyd; en inwendig met vier of vijf geele *afhangzeltjens*, gelijk men wel ziet in die van de ACETOSA ROTUNDIFOLIA ROMANA, of *ronde Roomſche Zuring*. Beſtaan uyt zes *Bladertjens*; van welke de uytwendige drie de kleynſte, de andere drie de grootſte zijn. Deeze *Bloemen* vergaan niet in haar zelven: vallen ook niet ter aardeo neer; maar werden in teegendeel hoe langer hoe grooter; en vertonen zich daar na drie-hoekig, boven breed, en onder ſpits; alzoo dan onder hare drie *Bladertjens*, nu gelijk als een drie-hoekig *Blaasje* verbeeldende, verbergende een drie-hoekig *Zaad-huysje*; eerſt Lijf-verwig van couleur, en zeer ſchoon blinkende: doch in het laatſte van *Junius*, en in 't begin van *Julius*, werd het bruyner, en bevat een drie-hoekig Leever-verwig *Zaad*.

Aardige ſtelling der Bloemen.

Zaad-huysje. Zaad.

Dit *Zaad* in de Maand van *April* met een waſſende Maan de aarde bevolen zijnde, komt haaſtig voort: geeft in het derde jaar daar na zijne eerſte *Bloemen*, en vervolgens in onze Landen rijp *Zaad*. 't Uytgevallene ſlaat ook wel zomtijds van zelfs op. Indien het in *October* of *November* in een Pot werd gelegt, en binnens huys geſteld, zoo komt het vroeg in 't *Voorjaar* voor den dag. Begeerd dan een goede, luchtige, warme plaats; ook uyt eygener aart een wel-gemeſtte grond; en blijft veele jaren lang in 't leeven.

Aanwinning.

VIERDE AFDEELING.

RHABARBARUM, ſive LAPATHUM LANUGINOSUM CHINENSE LONGIFOLIUM, vel VERUM MATTHIOLI.

Dat is:

LANG-GEBLADERDE WOLLIGE PATICH uyt CHINA:

OF

OPREGTE RHABARBER van MATTHIOLUS.

Gedaante en eygenſchap der Wortel.

En zeer eedel *Gewas*, door de Heere des Heemels en der Aarden geſchapen tot zonderlinge bevoordering van der Menſchen gezondheyd, heeft een lang-leevende, dikke *Wortel*, bijna rond; ruym een halve voet, of twee hand-breed lang; voorzien met verſcheydene over al gintſch en herwaarts uytſchietende, tamelijk-dikke en korte *Veezel-worteltjens*; van verwe uytwendig donker-bruyn; of uyt den roſſen zwartachtig; doch van binnen geel, doorlopen met eenige roode *Aderen*, van een bevallige aanſchouwing; welke, wanneer de *Wortel* droogd, vergaan. Deeze is vochtig van aart, en bewaard in zich een lijmig *Zap*;

uyt den rooden geel. Is, in de mond geknauwd, zeer bitter en onaangenaam van ſmaak.

Geſtalte, en

Uyt de gemelde *Wortel* komen voort veelvoudige *Bladeren*, digt bij malkander, en al te zamen gelijk als uyt het *Hert* of de *bovenſte top* des *Wortels*; echter de eene boven de andere met een wonderlijke orde uytſteekende. De lengte is van een hand, of wat meerder; onder zoo ſmal, dat ze zomtijds de breedte van een vinger, of duym, niet overtreffen; doch hoe meer na voren, hoe breeder; voor aan de punten alderbreedſt; van ontrent drie vingeren; ook daar gantſch rond toelopende. Zijn voorzien met een zachte ruygheyd, alderzigtbaarſt aan de randen; doch daar niet *ingeſneeden*, maar effen, ſlegt, en zonder eenige *vouwen*: boven begaafd met een meerder en aangenamer groenheyd, als onder; ook inwendig met een regt-doorgaande groote *Ader*, of *Rugge*, waar uyt veele kleyne, ter zijden uytlopende, en zich daar een weynig rondachtig ſtellende, voor-ſchieten. Doorgaans ſtaan ze opwaarts gekeerd; eevenwel krommen ze zich voor aan, op de wijze van een *Pluym*, of *Vogel-Struys-veeder*, met een goede bevallijkheyd neerwaarts. Bitter zijn ze van ſmaak, matig dik, en zacht in 't aanraken. Naderhand werden ze van onder eerſt geel; beginnen dan in haar zelven te verdorren, en vallen op de aarde neer.

bijzonderheeden der Bladeren.

Steel.

Uyt haar middelſte *Hert* komt jaarlijks een eenige *Steel* te voorſchijn; drie vingeren breedte, wat meer of minder, boven de inwendigſte en hoogſte *Bladeren* uytſteekende; niet dik van aart, maar teeder, en van een bevallijk groen omvangen. In 't bovenſte deel der zelve komen voort verſcheydene ovaals-wijze-ronde en dikke *knopjens*, agt, tien of twaalf in getal, ruſtende op korte *Steeltjens*; nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde der voornaamſte *Steel* groeyende. Deeze openen zich eerſt van onder, en zoo vervolgens de een na de ander, en vertonen dan bleek-blauwe *Bloemen*, van geen onaangename aanſchouwing. In grootte en gedaante zijn ze die van het LEUCOJUM INCANUM ARBORESCENS, of der *Stokviolieren* niet zeer ongelijk. Zomtijds beſtaan ze uyt vier, doch meeſt uyt vijf voor rond toegaande *Bladertjens*; onlieflijk van reuk, en 't Hoofd bezwarende. Geſtoten of gekneuſd werdende, geeven ze van zich een blauw-verwig *Zap*.

Gedaante der Bloemen.

Zaad, zeer zelden rijp in onze Landen.

Als ze eenige weynige dagen hebben open geſtaan, vergaan ze in haar zelven, en op de aarde neergevallen zijnde, laten ze een *Zaad* na, doch 't welk in deeze onze Geweſten noyt, of zeer zelden, en niet anders als bij heete drooge *Zomers*, zijne volkomenheyd verkrijgd. Derhalven dit zeer ſchoone Gewas in deeze *Neederlanden* zeer bezwaarlijk kan *aangewonnen* werden.

Grond.

Deeze *Plant* bemind uyt eygener aart een goede, zandige aarde, voorzien met twee-jarige Paerde- en een weynig een-jarige Koeyemiſt, wel door-een gearbeyd: in de *Zomer-tijd* een opene warme plaats, en niet zoo veel vochtigheyd als de andere Soorten. Moet ook in de *Winter*, binnens huys ſtaande, op een drooge, luchtige, en warme plaats, gedurende dien tijd alleenlijk met een weynig lauw-gemaakt Reegen-water een- of tweemaal van boven beſprengd zijn, vermits ze dan niet veel vochtigheyd kan verdragen, en door een weynig te veel ſchielijk zou verrotten. 't Welk ik zelfs door ervarentheyd, tot mijn groot leedweezen, heb ondervonden aan drie uyt *China* over *Batavia* gezondene en wel over-gekomene *Wortelen*, in mijnen *Hof*, tot mijn groot vermaak, genoegzaam *uytgeſchoten* zijnde.

Hoe in de Winter waar te neemen.

KRACHTEN.

Schrijvers, welke van de Rhabarber handelen.

DE aart en eygenſchap deezer *Planten* is veele wel bekend, en wijdlopig genoeg beſchreeven geworden: waarom ik ook onnodig oordeele, ter deezer plaats daar van te handelen. Wil iemand van de zelve een volkomene kennis hebben, die kan leezen PEDACIUS DIOSCORIDES *lib.* 3. *cap.* 2., daar hy van deeze Stof ſpreekt. Deſgelijks CLAUDIUS GALENUS in zijn *eerſte Boek van de Medicijnen, welke ſtrijden teegens 't Vergif, cap.* 14., ook in 't 8. *boek* van de *krachten der Kruyden*, onder 't *Hoofdſtuk* de RHEO, of van de *Rhabarber*; dan noch de Schriften van meer andere Geleerde Mannen, te veel in getal, om de zelve hier te noemen.

CCXCV HOOFDSTUK.

SCORBUTS, anders BLAUWESCHUYTS-KRUYD; of OPREGTE BRITANNICA der Oude Vrieſen.

DIt zeer eedel, krachtig, en voor alle Menſchen een zeer noodwendig *Gewas* (meer als agthonderd jaren verborgen en gantſch vergeeten, eevenwel voor dien tijd onze Voorouderen zoo wel bekend, zoo dikmaal met alle vlijt gezogt, zoo veel gebruykt geweeſt, tot geneezing van zoo veele gebreeken) mag, mijns oordeels, met goede reeden van een ieder dus genoemd werden, vermits het de *Scheurbuyk*, of *Blauweſchuyt*, te eenemaal wech neemt, en alle Menſchen daar van verloſt.

Bijzondere lof van dit Gewas; nu meer dan 800. jaren onbekend geweeſt.

Werd ondertuſſchen ook in het *Neederlandſch* genoemd SCHURFTLOOFSBLADEREN, en WATERRIDDER, om dat dit *Kruyd* van Naturen in een vochtige aarde voortkomt, en de *Schurftheyd*, *Ruydigheyd*, *Zeerigheyd*, op 't *Vrieſch* gezegt RID, of RUED, verdrijft. De Oude *Vrieſen* hebben 't geheeten BRITANHICA, BRITANNICA, BRITTANNICA, BRITANICA, alle eenerley beteekening hebbende; of ook wel VRYFTANICA, om dat men'er de *Tanden* meê *wrijft*.

Andere namen.

't Woord BRITANHICA heeft zijnen oorſprong niet genomen van BRITANNICA, waar meê *Engelland* werd beteekend, gelijk zommige dromen; maar dit *Kruyd* is dus genoemd geworden weegens zijn eygene aart en kracht teegens allerley ongeleegentheeden des *Monds*, *Tandſmerten*, en inzonderheyd teegens de SCORBUT, of BLAUWSCHUYT, van welke meeſt alle Menſchen, als van een aangeboorne Landziekte, in deeze koude, lage, vochtige *Neederlanden* zeer gequeld werden; boven alle andere middelen hier toe dienſtig, en weergadeloos.

Oorſprong van de naam *Britannica*,

De naam BRITANHICA geeft dit klaarlijk genoeg te kennen. Want de *oude Friezen* noemden in hare onverbaſterd gebleevene Spraak (gelijk ze noch heeden veelerweegen in *Vriesland* doen) een wech-vloeyend en daar door verminderend ding, 't welk noodwendig te zamen gehouden, gedrukt, wel vaſt aan malkander gehegt, en geſloten moeſt worden (gelijk men, wanneer de *Scheurbuyk* in de *Mond* zit, het *Tandvleeſch* moet doen, wijl dit quaad het zelve verteerd, de *Tanden* gantſch los maakt, en eyndelijk doet uytvallen) BRITEN en BRIT. 't Woord TAN beteekend niet anders als dat, waar bij een D is gevoegd, te weeten TAND; en HICA beduyd zoo veel als een *uytwerping*; 't welk noch heedenſdaag in *Groeninger-* en *Friesland*, ook anderweegen, in gebruyk is. Want een krachtige en haaſtige *uytwerping* der Winden door de Keel geeft men de

en wat de zelve in 't oude *Vrieſch* beteekend.

Fig. 202.

de benaming van HIK: en als de *Kiekens*, noch in de Eyeren beſloten, tot hare volkomenheyd geraakt zijnde, de zelve door-pikken, zulks werd HIKKEN geheeten.

Korte Reedenvoeringen over de woorden

Zoo dat dan BRITANHICA niet anders te kennen geeft, als een *Kruyd* teegens de *Scorbut*, *Scheurbuyk*, of *Blauwſchuyt*, en andere quade Toevallen des *Monds*, inzonderheyd der *Tanden*, om 't vleeſch van de zelve te *zamen te houden*, en uyt te drijven de waterige, ſlijmerige, vloeyende onreynigheeden, waar door 't gedagte vleeſch *afneemende* werd *verteerd*: zijnde en blijvende dus een oud, opregt *Vrieſch* woord.

Maar dan noch, het woord BRIT en BRITTEN beteekend bij de gemelde *Vrieſen* ook een hoog-gelegene plaats; met *Moeras* of Water omringd, VEN, of VEEN geheeten; en noch heeden deezen dag vind men in deeze vochtigheyd dit *Kruyd* BRITANNICA groeyen. De daar uyt gegravene Aarde, in de lucht gedroogd zijnde, wierd voortijds BRITTEN, BRETTEN, en BREETEN genoemd, welke woorden tot noch toe in *Vriesland* en de *Provintie Groeningen* in gebruyk zijn gebleeven: inzonderheyd werden de kleyne ſtukken der zelve zoo geheeten; alhoewel nu meeſt TORVEN; dat is, TOR, *Dor*, of *Droog*, en VEN, of VEEN, beteekenende, te zaam-genomen *dorre*, *drooge Veenaarde*: hier van daan is 't, dat een ſtuk Lands, met Grachten, Sloten, of Gruppen, omcingeld, en geſcheyden, noch op deeze uur een VENNE werd genoemd.

Brit, Britten, Torven, Ven, of Veen, Britangel,

En wie zou niet mogen voor waarheyd houden, dat de zeer oude Stad VENETIEN voortijds dien naam heeft bekomen, om dat ze gebouwd is op zulk een holle, van naturen VEENIGE, broſſe, moeraſſige aarde, uyt 't water ſteekende. Hier van daan is ook geſproten de naam van BRITANGEL, zijnde een zoodanige Hoogte, ooſtwaarts boven het Dorp *Winſchoten* geleegen; waar op nu een *Fortres* of Schans is gebouwd, behoudende noch heeden dien zelven Naam, alhoewel gemeenelijk door verbaſtering en onbedagtelijk gezegt de BOURTANGE.

Brittenberg, Britannia, Niebrit, Oldebrit, 't Huys te Britten, &c.

Deſgelijks werd noch op deezen dag de Hoogte in *Ooſt-Vriesland*, bij het Karſpel, voortijds CYMBERS WOLD, maar nu verkeerdelijk SIMERS WOLD geheeten, BRITTENBERG genoemd; en in *Engelland* voeren twee Steeden de naam van BRITTIGTON en BRITON, om dat ze aan Rivieren op hooge plaatzen zijn geſtigt. Eeven hierom heeft *Engelland* oudtijds de naam van BRITANNIA gekreegen. Dus noemd men ook eenige Dorpen in de *Groeningſche Provintie* NIEBRIT, OLDEBRIT, MITTELBRIT, ENGELBRIT, LETTERBRIT, &c., om dat ze leggen op een Hoogte, omringd van Waterachtig, of Moeraſſig Land.

en den oorſprong deezer namen; waar na weer gekeerd werd tot 't Kruyd Britannica.

Uyt de zelve oorzaak voerd 't HUYS TE BRITTEN deeze benaming, waar van de *Fondamenten* noch in onze tijden gezien zijn; gebouwd van de *Roomſche* Keyzer CAJUS CALIGULA (gelijk daar van ſchrijft JOHANNES CHRISTOVALLUS CALVETUS, in zijn Reysboek van de Kroning des Konings PHILIPPI van *Spaanje*) en van de *Romeynen* gehouden voor een Wapenhuys. Want 't lag op zulk een Hoogte, van waar men over 't Water heenen de aankomſt der Vijanden kon verneemen. Doch wij moeſten niet te verre van ons oogmerk afwijken.

Dioſcor. lib. 4. c. 2. Plin. l. 3. cap. 1. lib. 25. c. 3. 9. l. 27. c. 1. lib. 4. c. 15. Gal. lib. 5. cap. 84. Ægin. l. 7. Ætius. l. 1. &c.

't Gedagte SCHEURBUYKSKRUYD voerd in 't *Latijn* geen anderen naam als dien van BRITANNICA, zoo wel bij de oude *Griekſche* als *Latijnſche* Schrijvers; waar van men kan nazien DIOSCORIDES, PLINIUS, GALENUS, PAULUS ÆGINETA, AVICENNA, en meer andere oude vermaarde *Autheuren*; en werd, weegens de voortreflijke deugden, zeer hoog geroemd: is nochtans zelden of noyt van haar gezien, veel min van eenige der nieuwe *Kruyd-beſchrijveren* tot noch toe regt, maar de oude *Vrieſen* genoeg, bekend geweeſt. Ook hebben al de oude *Griekſche* en *Latijnſche* Geneesmeeſters, welke ten tijde van JULIUS CÆSAR en meer andere volgende Keyzeren, onder 't *Roomſche* Heyr in de *Neederlanden* waren, wijlze de Taal der *Vrieſen* niet verſtonden, veel min de zelve door andere woorden konden uytleggen of beteekenen, de regte *Vriesſche naam* deezes Kruyds zoo wel in 't *Griekſch* als in 't *Latijn* behouden, en hare Schriften ingelijfd. Echter heeft men 't ook, mijns oordeels, begreepen onder de naam van LAPATHUM LONGIFOLIUM NIGRUM PALUSTRE, of *zwarte lang-gebladerde Waterridder*, weegens de *zwarte Wortel*, welke in geene der andere ſoorten van *Lapathum* of *Patich*, door geheel *Europa* van zelfs voortkomende, gevonden werd; en de groote gelijkheyd, welke het, doch alleen in de uyterlijke gedaante, met de *Patich*, *Rho-ritter*, of *Roo-ridder*, ſchijnd te hebben.

Waar dit Kruyd groeyd.

Deeze BRITANHICA komt uyt eygener aart zeer krachtig voort door geheel *Vriesland*, *Groeningerland*, *Geldorland*, *Overyſſel*, en *Holland*, in moeraſſige, Veenige, waterachtige, ongezonde plaatzen, en quade, Salpeeterige, giftige, ſlijmerige aarde, daar gemeenelijk veel Adderen en Slangen werden gevonden, ook aan de kanten der Grachten en Sloten. Echter ſtrijd dit *Kruyd* zoo geweldig teegens alle *Vergif*, en de *Scheurbuyk*, dat het elk, die 't gebruykt, binnen weynig tijds te eenemaal daar van bevrijd. Ja ook, hoe de Wateren, daar 't bij groeyd, quaadaardiger zijn, hoe de zelve meer ongezondheyd en Blauwſchuyt in der Menſchen Ligchamen verwekken, hoeze meer doen purgeeren de geene die'er van drinken (waarom ook onze daar van gebrouwene Bieren meer opening maken als andere van ander water gebrouwen) hoe deeze *Plant* krachtiger van natuur, en teegens dit quaad meer werkzaam is.

Zonderlinge zeldzaamheyd.

Aanmerking.

De opmerkende konnen hier uyt verneemen de *wijsheyd* en *goedheyd* des *Almachtigen Scheppers*; die elk Land heeft begiftigd met zoodanige *Gewaſſen*, als bequaam zijn tot geneezing der *Ziekten*, welke de daar in wonende Menſchen meeſt onderworpen zijn, ter oorzaak van de ſchadelijkheyd der *Lucht*, *Aarde*, of *Wateren*. Waar bij dan noch komt, dat de *vergiftiging* van een *giftig Dier* door eeven 't *zelve Dier* werd teegengeſtaan, verbeeterd, en geheel kragteloos gemaakt. 't Ware te wenſchen, dat de krachten, welke God in de dingen gelegt heeft, van ons vlijtiger onderzogt, en alzoo aan ons beeter bekend wierden.

Britannica in de Hoven.

De BRITANNICA groeyd ook wel in de Hoven, of andere vochtig en luchtig geleegene plaatzen, zoo dat de Zon 't meeſte deel des dags daar op kan ſpeelen. Deſgelijks in een donker oord: of, dikmaal met water begoten werdende, in een luchtige, holle, met tweejarige Koeye-, eenjarige Paerdemiſt en zand genoegzaam voorziene en door-werkte aarde. Schiet anders noyt zoo hoog opwaarts, noch geeft zulke krachtige *Bladeren*: doch gemeenelijk ieder jaar volkomen rijp *Zaad*.

Hardheyd.

Verdraagd uyt eygener aart geweldige *Sneeuw*, *Hagel*, ſterke *Vorſt*, en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter*; zoo dat men deeze *Plant* zonder moeyte bewaren, en genoegzaam *aanwinnen* kan.

Gedaante der Wortel.

Hare *Wortel* is zeer ſterk, Pek-zwart van buyten, zelden van verwe veranderende, ſchoon ze ook in een gantſch zandige, ja geheel witte grond ſtond; behalven dat ze wel zomtijds bleek-zwart werd gezien: doch als men ze varſch uyt de aarde opneemt, en door-ſnijd, vind men ze van binnen gantſch zuyver en wit. Straks daar na werd ze tuſſchen geel en rood; de verwe van *Rhabarber* niet zeer ongelijk zijnde. Vervolgens gedroogd werdende, is ze bruyn. Hare geſtalte is lang, dik en breed, gelijk die van al de *Roo-ridderen*, of *Patich*, inzonderheyd als ze ten ouderdom is gekomen; geenzins zoo kleyn, als DIOSCORIDES, die ze noyt gezien heeft, daar van ſpreekt. Is ook vol *Zap* of vochtigheyd.

Gedaante

Uyt deeze *Wortel* ſchieten ieder *Voorjaar*, in 't laat-

der Bladeren.

ſte van *April*, of begin van *May*, eenige, niet veele, *Bladeren* voort, de langſte aller ſoorten van LAPATHUM of PATICH; hol en luchtig; altijd opwaarts gekeerd, met hare *Steelen* digt bij en boven malkander als uyt eene plaats der *Wortel* ſpruytende. Zijn ruym een, anderhalve, ook (na dat de *Planten* jong of oud, kleyn of groot, luchtig of donker geſteld zijn) wel twee geheele voeten lang; gemeenelijk drie of vier vingeren breed; blauwachtig donker-groen van verwe, doch onder veel bleeker en droevig, niet blinkende: voor ſpits toegaande: in 't midden alderbreedſt; en daar voorzien met een dikke *Ader*, of *Rugge*; waar uyt zeer veel andere, teedere, eerſt regt-uyt, dan na de randen rondachtig te zamen of in malkander lopende, bleekgroen van couleur, voortkomen. De gemelde *Bladeren* zijn wat dikachtig van ſubſtantie: zomtijds aan de randen weynig of niet; zomtijds wat meerder gekruld; inzonderheyd de *Bladeren*, zittende aan de opſchietende *Steel*, en dan ſmaller werdende. Onder ruſten ze op een tamelijk-lange, zeer dikke, boven platte, onder met *Ruggetjens* of uytſteekende *Streepjens* rondachtig toegaande, en gemeenelijk onder een weynig roodachtig zijnde *Steel*: welke roodheyd in de Moeraſſige plaatzen meerder is, als in de ſtaande Wateren, of aan de kanten der Sloten in een zandige of kleyige grond. In de mond geknauwd werdende, bevind men ze zeer te zamen-trekkende. In 't laatſte van *Julius* beginnen ze weer te vergaan.

Steelen der Bladeren.

Stamſteelen.

Uyt 't middenſte Hert ziet men voortſchieten een, twee, ook wel drie *Steelen*, na dat de *Plant* jong of oud is; twee, drie, ook zomtijds wel vier voeten hoog; rond, van zulk een verwe, als de *Bladeren* onder; van binnen hol: aan welke de Bladeren, hoe hoger hoe kleyner, nu uyt de eene dan uyt de andere zijde, boven malkander voortkomen; zoo wel een weynig neerwaarts hangende, als opwaarts gekeerd ſtaande. Tuſſchen de zelve werd men gewaar eenige uytſchietende *Zijde-takjens*, luchtig en niet zoo veelvoudig geſteld, als wel in de andere ſoorten van *Patich* gezien werd; rondom voorzien met veele, hol en luchtig aan korte *Steeltjens* afhangende ronde *Knopjens*, boven een weynig rosachtig.

Bloemknopjens.

Bloemen.

Deeze in 't laatſt van *Junius*, of 't begin van *Julius*, zich openende, vertonen kleyne, *drie-bladerige*, groote *Bloemtjens*, hebbende inwendig twaalf witte *afhangzeltjens*; welke, na verloop van twee dagen, ſchielijk daar uyt vallen, of in de zelve verdorren, zoo dat men de *Bloemen* van binnen leedig ziet: daarenboven aan beyde de zijden harer *Bladertjens* een ruyg, witachtig *Topje*, of eenige *witte ruygheyd*, welke men in geene van al de andere ſoorten, behalven die van de BRITANNICA VIRGINIANA, of *Virginiaanſche Britannica*, bemerkt; werdende boven met drie andere kleyner, ſmaller, groen-verwige *Bladertjens* gelijk als overdekt. Als ze eenige weynige dagen hebben open geſtaan, vergaan ze niet in haar zelven, vallen ook niet af; maar werden in teegendeel grooter, en bewaren onder de zelve een kleyn drie-hoekig *Zaad*, als 't rijp geworden is Caſtanien-bruyn van verwe.

Zaad.

Aanwinning,

't Zelve op een donkere plaats, met een waſſende Maan van *October* in de aarde, of in *Maert* in een Pot, een kleyne vinger diep gezayd, en dikmaal met water voorzien zijnde, komt binnen eenige weeken te voorſchijn; doch 't geen in *October* gezayd werd, zelden voor in 't *Voorjaar*. De jonge hier van uytgeſprotene *Planten* geeven niet voor 't derde en vierde jaar daar na hare eerſte *Bloemen* en nieuw *Zaad*.

door haar Zaad.

Zij vergaan uyt eygener aart niet haaſt, maar blijven veele jaren in 't leeven. Konnen bezwaarlijk door hare *Wortelen*, doch genoegzaam door haar *Zaad aangewonnen* werden, gelijk alreeds gezegt is.

KRACHTEN.

Aart der Bladeren;

DE *Bladeren* deezer zeer eedele *Plant* zijn koud in den eerſten; droog in 't begin van den derden Graad.

en der Wortel.

De *Wortel*, deſgelijks koud in den eerſten, droog in 't laatſt van den derden Graad, in den Mond geknauwd werdende, is geweldig *aſtringeerende*; en trekt, veel meer als de *Bladeren*, of der zelver *Zap*, de lippen, tong en keel door een aangename bitterheyd te zamen; ook droogd ze het ſpeekzel en alle vochtigheyd des monds op, gelijk de Oude daar van geſchreeven hebben.

Kracht der Bladeren.

De *Bladeren*, wanneer ze, 't zij droog of groen, zonder iet anders daar bij te doen, werden geknauwd, en zachtjens door de keel gelaten, verligten de dorſt; veroorzaken een goede verdouwing der *Maag*: neemen de hitzigheyd van de zelve weeh: vervrolijken het *gemoed*: drijven het Water uyt, en verſterken al de inwendige deelen des Ligchaams. Eeven 't zelve doet het *Zap*, varſch uyt de *Bladeren* geparſt, en, met een weynig Wijn en Zuyker vermengd, ingenomen.

Zeer voortreflijken Drank,

Van deeze *heerlijke Plant* kan men de volgende *voortreflijke Drank* bereyden.

℞. *Foliorum Britannicæ Manipulos duos.*
Radicum Britannicæ Uncias ſex.
Glycyrrhyzæ Drachmas duas.
Zinziberis Drachmam unam.
Sacchari Uncias quatuor.
Vini Gallici albi optimi libras quatuor.
Incidantur & Contundantur omnia ſimul groſſo modo, atque ad tertiæ fermè partis conſumptionem coquantur.

te bereyden van deeze eedele Plant,

Of in 't *Neederlandſch*: Neem twee handen vol van de *Bladeren deezer Britannica*. Vier of zes oncen van de *Wortel*. *Gengebar* een drachma. *Zoethout* twee drachmen: en *Zuyker* vier oncen. Snij het te zamen tot kleyne ſtukjens; en kookt het in een Kan *goede Franſche Wijn*, tot dat'er een Pintje van verminderd is.

tot gewiſſe geneezing van de Scheurbuyk, of Blauwſchuyt,

Die van deezen Drank ieder morgen nuchteren, veertien dagen, of wat langer, agter-een, 't vierdedeel van een Pintje gebruykt, zal daar door verdrijven al de hem quellende *Scorbut*, *Scheurbuyk*; of *Blauwſchuyt* (van PLINIUS genoemd *Stomacacen*, en *Scelotyrben*). De *Tanden* en 't gantſche *Gebeent* zal weer in voorigen goeden ſtaat werden herſteld, en verſterkt: al het *bloed* gezuyverd. Eeven hier door werden ook geneezen de gebreeken der *Milt* en *Leever*; allerley *Buyk-* en *Bloedloop*; een *quade Borſt*; neervallende *Zinkingen*, en *lopende Gaten*. Deeze Drank zal verdrijven de *overvloedige vochten* des geheelen Ligchaams; alle *zeenuwachtige deelen* beveſtigen: de *Maandſtonden* der Vrouwen, als ze te veel zijn, en alle andere *Bloed-vloeyingen* ſtoppen; deezer wijs de natuurlijke Ligchaams-warmte bewaren. Is ook zeer goed voor *Breuken*, of *Geſcheurdheyd*; *ſtijve, trekkende*, of *beevende Leeden*: de *kramp*, en *lammigheyd*; *hitzige Koortzen*, en meer andere diergelijke qualen. Deſgelijks voor de geene, die, 't zij in Spijs of Drank, *vergif in 't lijf* hebben gekreegen. Ook voor de geene die dikmaal moeten *braken*, en nauwlijks konnen binnen houden 't geen ze gegeeten en gedronken hebben.

en daarenboven veelerley andere.

Wanneer men deeze *Bladeren* niet *groen* kan bekomen, 't welk in de *Winter* onmogelijk is, moet men de zelve gedroogd ſtoten, en in Wijn met Zuyker, of Honig, en een weynig Edik daar bij gedaan; of anders in Water, Zuyker en Azijn, inzonderheyd als'er Koorts bij gaat, of ook wel in Garſte-water, als de geleegentheyd zulks vereyſcht, zoo lang zieden, tot dat het Nat de dikte van Honig bekomt. Hier van mag men zonder eenige ſchroom een weynig t'effens gebruyken teegens de Tandpijn, Scheurbuyk, en de andere hier boven

ven genoemde gebreeken. Indien men de *groene Bladeren* kan machtig worden zoo moet men die op de zelve wijze in Wijn kooken.

Zware gebreeken.

Het *Zap*, of de vochtigheyd uyt de *Bladeren*, of uyt de *Bladeren* en *Wortelen* te zamen, geparſt, en een weynig met wat Zuyker gekookt, of in de *Hondsdagen* in de Zon geſteld, tot dat het dik word, geneeſt zeer ſpoedig de beeten van *dolle Honden* en andere giftige Dieren, als *Adderen*, *Slangen*, en zoo voorts, in de Wonde gedaan zijnde: deſgelijks *vuyle* en als voor *ongeneesbaar gehoudene gezwellen*; dunnetjes op een doek geſtreeken, en daar op gelegt: of ook de groene *Bladeren* zelfs daar op gedaan; doch ieder morgen en avond vervarſcht.

Heylzame Zalf.

Eeven 't zelve verrigt het *Zap*, uyt de *Bladeren* geparſt; of ook men maakt'er een *Zalf* van, zeer dienſtig teegens al de voorgeſtelde gebreeken en ongemakken. Dit *Unguentum* trekt niet alleen allerley *vergif* en onreynigheyd uyt, maar zuyverd ook de *Wonde*, droogd ze op, en ſluyt ze weer toe. Is goed voor de *Roos*, 't *Sprenkvuur*, de *Kanker*, en de *Takken* of *Speenen* aan 't Fondament.

Dit kruyd ontrent de geboorte CHRISTI van de Romeynen zeer hoog geacht.

Dit alles is niet alleen in deeze tijden bij ons op nieuws onderzocht, en zoo bevonden, maar ook voor zoo veele honderd jaren onze *Voorouderen* ten deelen bekend geweeſt. Ter welker oorzaak deeze *Plant* van de *Romeynen*, doeze voor en na CHRISTI geboorte in de Geweſten van *Holland*, *Vrieſland* en geheel *Neederland* teegens onze *Voorvaderen* oorlog voerden, zoo zeer hoog geacht wierd, datze die, als een dierbare ſchat, mee na *Italien* en andere ver-afgeleegene Landen hebben gevoerd.

Waar door in vergeetenheyd gekomen: nu eerſt weer bekend geworden.

Doch als voor ruym agt honderd jaren de *Gotthen* en *Noormannen* ons *Vrieſland* tot in de grond verdierven, Menſchen en Beeſten uytroyden, zoo is, ter oorzaak van deeze ellendige verwoeſting, de kracht van dit *Gewas*, en zelfs de kennis van 't zelve, in een gantſche *vergeetelheyd* geraakt, tot op deezen onzen tijd: in welke dit *Kruyd*, als nieuwelijks herboren, de nu leevende *Vriezen* weer gegeeven is, en 't zelve haar hier voor oogen word geſteld, om het te leeren kennen.

Hoe men 't Zap, en 't Poeder, lang kan bewaren.

Het *Zap*, zoo uyt de *Bladeren* als *Wortel*, met een weynig Zuyker gezoden tot het dik word als een *Rhob* (bij AVICENNA en andere *Arabiſche* Schrijvers dus genoemd, en in alle *Apotheeken* genoeg bekend) kan en moet men bewaren in een Rams-hoorn, of yvore Doos, of Bus van Zilver, ook Tin, of Glas; en dus zal 't de geheele *Winter* over goed blijven. In zulke Vaten moet men ook doen het hier van gemaakte *Poeder*, om gedurig te konnen gebruyken: 't welk ook wel in Wijn mag worden opgekookt.

Gorgelwater.

Men maakt daarenboven van dit *Zap* een *gorgelwater*, om daar meê te zuyveren en te genceezen de *hitzigheyd* en andere *gebreeken* des *Monds* en der *Keel*: ook wel een *Plaaſter*, *Slikking*, *Syroop*, *Olie*, en diergelijke, waar van men in 't breede kan na zien *mijn Latijnſch werk* DE HERBA BRITANNICA.

Deugden van het Zaad.

Het *Zaad* een weynig gedroogt, dan gepulverizeert, trekt van naturen t'zamen. Is goed voor alle *Squinantien*, of *gezwellen*, *verſtopping* en *verſtikking* der *Keel*; ſwelling der *Amandelen*, *Huyg*, en *Bloedgang*. Geneeſt ook allerley andere quaadaardige *gezwellen*, en beeten der *giftige Dieren*, daar in geſtroyd.

Plinii VIBONES, en 't Vrieſſche woord VIBONG, wat het betekend.

Eeven 't zelve vermogen ook de *Bloemen*, van PLINIUS geheeten VIBONES, om dat de Oude *Vriezen* de zelve VIBONG noemden; 't welk beteekend zoo veel als een *onnatuurlijk gezwel of hardigheyd, vergaderd uyt quade vochten, te verdrijven*, want VIBONG is te zaam gezet uyt VI en BONG. Komt of van VIEN, dat is, *verdrijven*, *verſpreyden*; en van BONG, te kennen geevende een *onnatuurlijk gezwel*, noch heeden op deezen dag de BONG geheeten; te weeten, een *hardigheyd*, of *gezwel* in de *Keel*, van de Genees-geleerde de naam van *Angina*, ook van *Squinantie*, gegeeven; 't welk gemeenelijk overkomt de geene, die zeer van 't *Scheurbuyk* worden gequeld, zoo dat ze nauwelijks iets door de *Keel* konnen krijgen.

Verdere deugden der Bloemen.

Noch verder: deeze *Bloemen* in Fonteyn of Putwater een kleyn half uur lang opgekookt met een weynig Edik, wel toegedekt in 't kooken, verdrijft binnen weynig tijds de *Roos*, daar opgelegt zijnde: trekt uyt de *wonden* alle *vuurigheyd*; ook het *doode vleeſch*, veroorzaakt door 't daar in gekomene *Vuur*: ſluyt de zelve toe, en geneeſt ze voorſpoedig.

Der Wortel.

De *Wortel* gedroogt, of daar van een gedeelte genomen, en eenige uuren, of ook wel minder, in de Mond gehouden, neemt binnen een korte tijd wech alle *Tandpijn*; en de zwelling van 't *Tandvleeſch*, veroorzaakt door de *Scheurbuyk*, en andere ongeleegentheeden des Monds; maakt ook 't zelve weer vaſt. Daar na de *Tanden* zomtijds gewreeven met het *Poeder* deezer *Wortel*, behoud de zelve zeer lang in een goede ſtaat, en verhinderd meerder *Tandpijn*.

Des Zaps.

't Zelve doed ook het *Zap*, met Franſche Wijn en een weynig Edik tot op ontrent de helft toe verkookt, en dan in de Mond gehouden.

Treffelijk Tandpoeder teegens loſſe tanden, Gezwollen Tandvleeſch, en Scheurbuyk.

Ook word uyt deeze *Plant* gemaakt een *Tandpoeder*, zeer nodig teegens alle *Scheurbuyk*, *loſſe Tanden*, *zwelling van het Tandvleeſch*, en meer andere diergelijke ongeleegentheeden. De wijze, op welke 't zelve moet bereyd worden, is de volgende:

℞. *Radicum Britannicæ Uncias quatuor.*
Galangæ Majoris Drachmam unam & ſemis.
Cyperi Rotundi Drachmam unam.
Myrrhæ.
Maſtiches.
Thuris, ana Drachmam ſemis.
Sacchari albiſſimi Unciam unam.
Syrupi è corticibus Citri Drachmas duas.
Miſceantur, terantur omnia, & fiat pulvis ſubtiliſſimus.

Hoe te bereyden,

Of in 't *Neederlandſch*: neem van deeze *gedroogde Wortelen* vier oncen. *Groote Galanga-wortel* anderhalve Drachma. *Ronde Cyperus-wortel* een Drachma. *Myrthe*, *Maſtix*, en *Wierook*, van elk een halve Drachma. *Brood-zuyker* een once, en *Syroop van Citroenſchellen* twee Drachmen. Dit alles bij malkander gedaan, geſtoten, gewreeven, en een fijn *Poeder* daar van gemaakt.

en te gebruyken.

Neem hier van een weynig in de Mond; wrijf'er de *Tanden* en het *Tandvleeſch* meê, zoo zult gij met verwondering bevinden, hoe goed het u doen zal, en hoe haaſtig gij van de gemeldde qualen verloſt zult zijn.

De tijd, wanneer men deeze Wortelen

Om deeze *Wortel* wel te droogen, en tot geneezing van de gemeldde gebreeken te konnen bewaren, moet men ze uyt hare natuurlijke geboorte-plaats opneemen in 't begin van *May*; want ter dier tijd uytgeſchoten hebbende, kan men ze eerſt regt kennen. Maar indien men de zelve op vochtige plaatzen in de *Hoven* heeft geplantt en aangequeekt, zoo kan men ze altijd met volle Maan van *September* of *October* uythalen. En dan is ze (mijns oordeels) zoo krachtig, ja krachtiger, als in de *Maytijd*; vermits ze 's *Winters* door ſterke *Vorſt* lichtelijk ſchade kan lijden; waar van ze in den *Herfſt* gantſchelijk bevrijd is. Dan heeft ook de *Wortel* het *Zap* alreeds na zich getrokken, wijl ze in dien tijd geene *Bladeren* of iet anders te voeden heeft; en is derhalven in volkomener ſtaat van *krachten*.

uyt de aarde moet neemen.

Daarenboven mogen (volgens mijne meening) deeze *Wortelen* door de geheele *Zomer* worden uytgenomen, als maar de *Plant* niet ſchiet, of eenige *Bloemen* geeft. Want dan blijft ook in haar een volkomene *kracht*, of ze ſchoon *Bladeren* zonder eenige opſchietende *Steelen* heeft gekreegen ter plaats daar ze van zelfs is voortgekomen.

De

Wanneer de Bladeren, Bloemen en 't Zaad moeten afgenomen zijn.

De *Bladeren Bloemen*, en het *Zaad* (om, gedroogd zijnde, altijd ten gebruyk te konnen hebben) moet men plukken en afneemen met een volle Maan, of ſtraks daar na, eeven voor de *Hondsdagen* (indien 't *Zaad* dan zijn volkomene rijpheyd heeft bekomen; 't welk echter zelden voor 't laatſte der zelve gebeurd) vermits ze anders alle in de genoemde *dagen* door der Zonnen hitte ſchielijk verminderen, verderven, en dus krachteloos worden gemaakt.

Autheuren, welke andere kruyden hebben gehouden, doch zeer qualijk, voor het opregte *Britannica*.

Eyndelijk, uyt dit alles is genoegzaam blijkelijk, dat deeze OPREGTE BRITANNICA niet is de BISTORTA, *Naterwortel*; BETONICA, *Betonie*; PRUNELLA, *Brunelle*; PULMONARIA, *Longekruyd*; PYROLA, *Winter-groen*; PERSICARIA, *Perzenkruyd*; PLANTAGO AQUATICA, *Water-Weegbree*; DAMASONIUM, *een ſoort van Doronicum*; HALIMUS, *Zee-porcellain*; COCHLEARIA, *Leepelblad*; BECABUNGA, *Beekbunge*, of eenige andere diergelijke *Plant*, gelijk PEDACIUS DIOSCORIOES, JOHANNIS RUELLIUS, AMATUS LUSITANUS, HIERONYMUS TRAGUS, ANGUILLARA, CONRADUS GESNERUS, REMBERTUS DODONÆUS, MATTHIAS LOBELIUS, CAROLUS CLUSIUS, JACOBUS DALECHAMPIUS, JOACHIMUS CAMERARIUS, JOHANNES BAUHINUS, JOHANNES BODÆUS A STAPEL, en meer andere gemeend hebben. Geene van al de genoemde *Planten* hebben zoo een *eedele kracht*, om onze *aangeboorene quaal* en *gemeene Landziekte*, 't *Scheurbuyk*, of de *Blauwſchuyt*, te geneezen, als onze opregte BRITANNICA, waar van al voor zeeventien honderd jaren de onloochenbare blijken zijn gezien. De *Romeynen*, ten tijde van CAJUS JULIUS CÆSAR in deeze *Neederlandſche Geweſten* gekomen, wierden ellendig van deeze plaag aangevallen, maar alle door dit Kruyd, haar eerſt getoond door de ingeborene *Vriezen*, ſpoedig geholpen. Waarom ze ook, de krachten van dit *Gewas* nu kennende, het zelve na *Romen* aan den Keyzer zonden, voor een zeer koſtelijk geſchenk.

CCXCVI HOOFDSTUK.

VIRGINIAANSCHE PATICH of AMERICAANSCHE BRITANNICA.

Namen.

EN zeer voortreffelijk *Gewas*, weegens de zonderlinge deugden, waar meê het begaafd is, word dus in 't *Neederlandſch* geheeten. In 't *Latijn* LAPATHUM VIRGINIANUM, en BRITANNICA AMERICANA.

Beſchrijving van de Wortel.

Heeft in deeze Geweſten een dikke, tamelijk lange *Wortel*, zich verdeelende in veele *Zijde-takken*, en voorzien met verſcheydene *Veezel-worteltjens*, uytwendig ontrent Caſtanie-bruyn-verwig, ook in de grond een weynig geelachtig, doch hoe ouder hoe bruyner; van binnen roodachtig-geel, gelijk de *opregte Rhabarber*; doch 't alder-inwendigſte ronde *Pit*, of *Marg*, bruyn-rood in de dikſte en oudſte *Wortelen*: daarenboven vercierd met een ſchoone witte ronde *Ring*. Digt en vaſt is ze van ſubſtantie; alhoewel naderhand, als ze een weynig geleegen heeft om te droogen, voozer, of ſponsachtiger. Verlieſt dan ook zijne witte *Ring*, en word gantſch van eenerley verwe, te weeten, donker-geel. Van naturen is ze vol vochtigheyd; bitter van ſmaak, en te zamentrekkende; als men ze in de Mond knauwd een geelachtig *Zap* van zich geevende; voorts is ze zonder eenige reuk.

Gedaante van de daar uyt voortſchieten.

Uyt deeze *Wortel* komen voort beziens-waardige *Bladeren*, doch niet veel in getal, digt boven malkander uyt de aarde ſpruytende. Eerſt uytkomende, krullen ze zich aan de randen een weynig uytwendig om. Staan meer om hoog als om laag. Zijn ongelijk van grootte; noch geen *Steel* om te *bloeyen* geevende de kleynſte, maar *Bloemen* voortbrengende de grootſte; te weeten, de onderſte met hare *Steel* daar ze op ruſten, ontrent anderhalve voet lang; achter zes of zeeven vingeren breed, en daar op het breedſte; van waar ze al langzaam ſmaller wordende, voor eyndigen in een ſpits punt, met 't welk ze zich gemeenelijk een weynig krom-omdrayen. Matig dik en vet zijn ze van aart; boven gras-groen, doch zonder glans, met eenige roodigheyd, en veele roſſche plekken en ſtippelen voorzien; onder uyt den groenen blauwachtig; doorgaans aan de randen rood, en daar aardig gefronſt. Hebben in 't midden een regt-doorlopende roodachtige groote *Ader*, of *Rugge*, uyt welke veele kleyne, ook gemeenelijk roode, haar na de randen rond in malkander drayende, en alzoo ten eynde uytſchietende, voortvloeyen, gelijk in deeze FIGUUR na 't leeven is afgeteekend; doch van onder vertonen ze geen of weynig roodheyd. Als men deeze *Bladeren* in de Mond knauwd, vallen ze zuur van ſmaak, en zeer te zamentrekkend. Ruſten op korte en dikke roode *Steelen*, vijf vingeren, wat meer of minder lang; onder rond, met verſcheydene *Ribbetjens* geſtreept; boven gantſch plat en effen.

Beziens-waardige Bladeren.

Bloemen, Steel.

In *Junius* komt uyt der zelver midden gemeenelijk een eenige *Steel* te voorſchijn, onder ruym een duym dik; tuſſchen de drie en vier voeten hoog, rond, met veele uytſteekende *Streepjens* vercierd; van binnen hol; groen-verwig; doch over al aan elk Lid, of voet van de *Steelen* der *Bladeren* rondom, een vingerbreedte of daar ontrent hoog, rood van verwe. Aan deeze *Steel* komen, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, verſcheydene *Bladeren* voort, boven malkander, gemeenelijk wat neerwaarts hangende, veel kleyner als de voorgemelde; ook hoe hooger hoe kleynder; eyndelijk zoo ſmaal als een ſtroo; en aldaar na buyten zoo zeer *omgekruld*, dat ze als een *dubbel Blaadje* gelijk ſchijnen, en niet meer als de middenſte *Rugge* of *Ader* kan gezien worden. Welke *Bladertjens* naderhand, als de *Bloemen* zijn voortgekomen, zich weer om, en los winden; haar dan vertonende als de andere *Bladeren*.

Beſchrijving der Bloemen.

Uyt de middenſte *Hertſcheut*, of het bovenſte punt (in het eerſte alleenlijk hier, niet tuſſchen de *Bladeren* aan deeze *Steel*, gelijk in meeſt al de andere ſoorten der *Patich* word gezien) ſchieten in de Maand *Julius* de *Bloemen* voort: welke naderhand haar verdeelen in eenige lange, hol-geſtelde, en ſmalle *zijde-takjens*, waar aan onder bij de voornaamſte *Hertſteel* eenige weynige *Bladertjens*, doch niet zoo hoog als men aan de BRITANNICA VERA ANTIQUORUM, of *opregte Britannica der Oude*, gewaar word, met de *Bloemen* te voorſchijn komen.

Welke *Bloemen* met hare wit-ruyge *Knopjens* (die in geene van al deeze ſoorten, dan alleen in deeze AMERICAANSCHE BRITANNICA en in de OPREGTE BRITANNICA DER OUDE VRIEZEN worden vernomen) aan hare *Bladertjens* die van de gemeldde *opregte Britannica der Oude* in alles, niets uytgezonderd, zoo wel van binnen als van buyten, gantſch gelijk zijn; ook op de zelve wijze, doch wat ſlapper, neerwaarts hangende. Echter vallen de drie kleyne bovenſte *Bladertjens* gemeenelijk wel zoo rood.

der Bloemen.

Zaad.

Wanneer ze nu eenige weynige dagen lang al hangende hebben open geſtaan, vallen ze niet af, maar worden, aan hare *Steeltjens* blijvende, grooter, en laten naderhand achter een bleek-bruyn, drie-hoekig, blinkend *Zaad*,

Fig. 203.

Vol. 703.

BRITANNICA AMERICANA

BVLAPATHVM PLINII

Zaad, 't welk zijne volkomentheyd verkrijgd in de Maand *September*.

Aanwinning. Het zelve word met een waſſende Maan van *Maert* of *April* een kleyne vinger breedte diep in een Pot, of Zeepvaatje, de aarde aanbevolen, zoo komt het, na verloop van een korte tijd, te voorſchijn; doch geeft niet voor 't derde jaar daar na de eerſte *Bloemen*. Zoo lang deeze hier uyt voortgekomene *Planten* noch niet gebloeyd hebben, zijn de *Bladeren* wat korter, ook ronder, als daar na.

Waarneeming in de Winter. Doch vermits de zelve in deeze koude Geweſten zeer qualijk ſterke *Vorſt* konnen verdragen, zoo moeten ze 's *Winters* binnens huys geſteld, of anders, buyten blijvende, op een zeer warme plaats, beſchut teegens het *Ooſten* en 't *Noorden*, gezet, genoegzaam met ſtroo of Turfmul bedekt worden. Echter is noch geraadzaam, altijd een *Plant* of twee daar van binnens huys te houden, om, indien de buyten-ſtaande te niet gingen, niet geheel van deeze ſoort beroofd te zijn: inzonderheyd ook, indien men de *Wortelen* der zelve 's *Winters* wil gebruyken. Ondertuſſchen vertrouw ik vaſtelijk, dat ze in *Braband*, *Vrankrijk*, en andere warmer Landen, 's *Winters*, zonder haar te dekken, genoeg zonder ſchade zouden konnen goed blijven; voor al, alsze warm geſteld wierden, en vochtigheyd genoeg genoten; vermits ze in de *Zomer* veel Water begeeren uyt eygener aart; ook beminnen een goede, vette, zandige aarde.

KRACHTEN.

Deugden, weynig minder als die van de opregte *Britannica der Oude*. DEeze *Americaanſche Britannica* word gebruykt, niet alleen teegens de gebreeken des *Monds* en der *Keel*, maar ook tot geneezing van *Wonden*, en van de *Scorbut*, of *Blauwſchuyt*, anders gemeenelijk gezegt *Scheurbuyk*. Men ondervind ook, dat ze teegens dit gebrek weynig minder krachtig is, als de voorbeſchreevene *opregte Britannica der Oude*. Strijd daarenboven zeer krachtig teegens allerley *vergif*, en is dienſtig teegens veele andere inwendige gebreeken der Menſchen.

Hoe de Indianen in *America* 't Zap teegens vergif gebruyken. Waarom dan ook de *Indianen* in veele Geweſten van *America* 't *Zap* deezer *Planten* gedurig in een Hoorn bij haar dragen; om, wanneer ze in een Gevegt teegens malkander, 't welk dikmaal gebeurd, zich door een *vergiftige Pijl* gewond bevinden, terſtond iets daar van in de *Wonde* te konnen gieten: 't welk dan ſtraks, of immers in een zeer korte tijd, niet alleen 't *gif* gantſch *krachteloos* maakt, maar ook de *Wonde geneeſt*, en haar alzoo buyten alle gevaar ſteld; daar ze anders gewiſſelijk, zonder eenige andere hulp, zouden moeten ſterven, weegens de ſelheyd des ontfangenen vergifs. Geen ander *Gewas* kennen ze, 't welk zulk een krachtige werking heeft teegens 't *vergif*, als dit.

Wortels aart. De *Wortel* is ſtoppende en te zamentrekkende van aart. Heb echter ondervonden, dat ze, varſch uyt de aarde genomen, en daar van gegeeten, zeer zacht en zoet doed *purgeeren*.

Uyt Amecaanſch Zaad opgequeekt. Dit zeer eedel *Gewas* hebben mijn oogen voor de eerſte maal gezien in 't jaar 1656., voortgekomen van *Zaad*, uyt *Virginien* en *Nieuw-Neederland* gekreegen, door *Monſr.* JAN VAN WELI, Koopman te *Amſterdam*, mij toegezonden; en de aanſchouwing daar van gaf mij een zonderling groot vermaak.

CCXCVIII HOOFDSTUK.

BULAPATHUM van PLINIUS.

VAn naturen een kleyn en aardig *Gewas*; met deezen naam in het *Neederlandſch* bekend; of ook wel geheeten OSSE-PATICH, vermits de *Bladeren* in gedaante en ſtelling, echter niet in grootte, de *Tongen der Oſſen* een weynig gelijk ſchijnen. In 't *Latijn* BULAPATHUM PLINII, of LAPATHUM FIBROSUM: in het *Griekſch* Βυλάπαθον. Namen.

Wortel. Heeft een teedere, bruynachtige, of bleek-verwige, dunne, korte, veezelige, en gantſch niet knobbelige *Wortel* (gelijk anders alle andere ſoorten van PATICH of RHORITTER hebben); bitterachtig van ſmaak, alsze geknauwd word.

Gedaante en beſchrijving der Bladeren. Uyt de zelve ſchieten op veele *Bladeren*, in 't ronde bij malkander uyt de aarde, van welke zommige haar plat op de grond neerleggen, andere zich een weynig opwaarts verheffen. Hangen aan tamelijk korte *Steeltjens*: zijn die van het LAPATHUM SANGUINEUM, of RHORIDDER met roode gelijk bloedige *Aderen*, in gedaante en grootte zeer gelijk; ook achter aan de *Steel* alderbreedſt; van daar allenxen ſmaller wordende, en voor in een punt eyndigende. Hebben echter geen roode, maar bleek-groene *Aderen*, zomtijds een weynig rood gevlekt. De groote *Ader* loopt in 't midden regt door; waar uyt veele kleyne ter zijden voortvloeyen. Zij zijn een hand breed, wat meer of minder lang; twee groote vingeren breed. De verwe is donker-groen, doch onder bleeker. Aan de randen zijn ze ſlegt; eevenwel zomtijds zich een weynig omſlaande; doch niet *Vouws-wijze geplooyd*; matig dik van *ſubſtantie*, en, in de Mond geknauwd, wat-zuur en te zamentrekkende van aart, vermengd met een weynig bitterheyd.

Steel. Uyt haar middenſte *Hert* komt meeſt den tijd maar een eenige *Steel* voort, ontrent anderhalve voet lang, bijna rond, met eenige *Streepen* en roodachtige *plekken* voorzien; van binnen gantſch niet hol. De verwe is niet wel zoo groen als de *Bladeren* zijn, maar een weynig bleeker. Is na boven toe in twee of drie deelen geſcheyden; en aldaar omvangen in 't geheel van vier of vijf kleyne *Bladertjens*, hol en dun verſpreyd; aan welke aan alle kanten, en niet bij *artikelen*, rondom veele ronde groene *Knopjens* te voorſchijn komen, ruſtende op kleyne, korte, eerſt regt-uytſtaande, maar daar na zich wat neerwaarts buygende *Steeltjens*. Als deeze geopend worden, vertonen zich groene, *driebladerige Bloemtjens*, van binnen begaafd met eenige bleeke *Afhangzeltjens*. Eenige dagen lang blijven ze goed. Vallen daar na niet ter aarden neer, maar blijven; worden grooter, en verbergen eyndelijk onder haar, als ze tot hare volkomentheyd zijn geraakt, een kleyn, Caſtanien-bruyn, blinkend, en drie-hoekig *Zaad*. Knopjens. Zaad.

Aanwinning. Het zelve moet men met een waſſende Maan van *Maert* of *April* aan de aarde beveelen, ontrent een vinger breed diepte. Na drie of vier weeken tijds zal het dan te voorſchijn komen: noch in de zelve *Zomer* weer *Bloemen* en *Zaad* geeven; doch daar meê verſterven.

Aanmerking. Doch indien de jonge *Planten* niet voor in de *Zomer* of teegens den *Herfſt*, zich vertonen, gelijk al veelmaal gebeurd, zoo blijven ze de *Winter* over; inzonderheyd binnens huys gezet zijnde: geeven dan in 't volgende Voorjaar *Bloemen*, en in 't laatſte van *May* volkomen rijp *Zaad*.

KRACHTEN.

Gebruyk. VAn de krachten en deugden der Patich-soorten in 't gemeen, en haar gebruyk in de Geneeskonst, is hier boven in het CCXCIV. HOOFDSTUK gehandeld.

CCXCIX HOOFDSTUK.

GEMEEN KLEYN RHORIDDER, of PATICH.

Namen. ZYnde van naturen een kleyn en teeder *Gewas*, groeyd in drooge en steenachtige, maar weynig in vochtige plaatzen. Bemind echter, en kan ook verdragen veel Water, inzonderheyd in de *Zomertijd*. Word dus genoemd in 't *Neederlandsch:* in 't *Latijn* LAPATHUM VULGARE MINUS, of OXYLAPATHUM.

Wortel. Krijgt uyt een dunne, met eenige teedere *Veezelworteltjens* omvangene, een hand breed lange, uyt-en-inwendig bleek-geele *Wortel*, verscheydene *Bladeren*, al te zamen onder als uyt eene plaats digt aan malkander voortkomende. Zijn kleyn, en maar ontrent een vinger lang; achter aan de *Steel* een duym of daar ontrent breed, doch allenxen smaller wordende, en voor in een spits punt eyndigende. De verwe is donker-groen, doch onder bleeker. Leggen plat op de aarde neer, of verheffen zich ook wel een weynig boven de zelve. Slegt en effen zijn ze; aan de randen een weynig rood; en aldaar teeder ingesneeden: in 't midden voorzien met een regt-doorlopende *Ader*, waar uyt veele zeer kleyne, ter zijden uytgaande, voortschieten. Geknauwd wordende, hebben ze weynig of geen zonderlinge smaak.

Beschrijving der Bladeren.

Uyt de zelve voortschietende Steel. Uyt haar middenste *Hert* schiet gemeenelijk maar een eenige *Steel* op, zeer dun en teeder van aart; een voet, ook anderhalve, wat meer of minder, hoog; van binnen hol; ontrent rond; met eenige *Ribbetjens* gestreept; bruynachtig van verwe; na boven toe, niet hoog van de aarde, verdeeld in vijf, zes of zeeven *Zijde-takjens*, uyt beyde de zijden boven malkander voortkomende: waar aan eenige kleyne *Bladertjens* hangen; groeyende nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde; ook hol en luchtig boven malkander gesteld; en aan hare *randjens* niet zoo zeer als de onderste, maar alleenlijk weynig, of niet *getand*.

Gedaante der Bloemen. Tusschen welke in 't ronde, en bij *artikelen*, de *Bloemen*, aan kleyne en zeer subtile *Steeltjens* gehegt, neerwaarts hangende worden voortgebragt. Gantsch kleyn zijn ze, bleek-groen van verwe; van binnen voorzien met eenige geele *Afhangzeltjens*, en bestaande uyt drie *Bladertjens*. Als ze drie, vier, of ook wel vijf dagen, na dat de Lucht heet of gematigd is, hebben geopend geweest, vergaan ze niet in haar zelven noch vallen op de aarde neer (gelijk ook niet die van al de voorgemelde soorten), maar blijven staan, worden hoe langer hoe grooter, en, hare volmaaktheyd bekomen hebbende, verbergen onder haar een zeer kleyn, drie-hoekig, bruyn-verwig, blinkend *Zaad:* 't welk jaarlijks van zelfs neer vallende, genoeg opslaat.

Zaad.

Aanwinning. Anders word het ook met een wassende Maan van *September*, *Maert* of *April* op een luchtige, varsch omgeworpene plaats, de aarde, niet diep gelegt, aanbevolen. Dan komt het door de geheele *Zomer* genoegzaam voort: en dus kan deeze *Plant* overvloedig *aangewonnen* worden.

Het OXYLAPATHUM MINUS DENTATUM, of *kleyn Patich met getandde Bladertjens* komt met het nu gemelde in hoogte, stelling, verwe der *Bladeren*, &c. gantschelijk over een, behalven alleen dat de gedachte *Bladeren* met *Hoekjens*, of *Tandjens*, aardig voorzien zijn. Kleyn Patich met getandde Bladeren.

KRACHTEN.

Krachten. DE krachten deezer *gemeene kleyne Rhoridder* zijn begreepen onder de andere soorten van *Patich*, voorgesteld onder het CCXCIV. HOOFDSTUK.

CCC HOOFDSTUK.

LAPATHUM tuberosum Americanum: of PATICH met een Knobbelwortel uyt America.

Opgequeekt. DEeze zeldzame *Plant* groeyd in onze *Neederlandsche* Gewesten ontrent, doch nauwelijks, anderhalve voet hoog. Is in mijnen Hof *Anno* 1675., door overgezonden *Zaad* uyt de *Americaansche* Landen, gelukkig voortgekomen.

Wortel. Krijgt uyt een korte, dikke, hoekige, knobbelige, langwerpig-ronde, van binnen geheel witte, van buyten donker-geele, en met verscheydene *Veezelworteltjens* omvangen zijnde *Wortel*, in 't begin van *May*, of 't laatste van *April*, aardige *Bladeren*; zes vingeren breedte, wat meer of minder, lang, en in 't midden twee breed; ook aldaar rondachtig, alhoewel voor in een stomp punt eyndigende; en beneeden na de *Wortel* als op een lange, smalle voet rustende; boven donker-groen, onder een weynig bleeker; als ze eerst uyt de aarde voortkomen roodachtig van aart; zomtijds met eenige weynige roode *plekjens* vercierd; gemeenelijk aan de kanten effen en slegt; in 't midden voorzien met een sterke *Ader*; waar uyt veel andere kleyne ter zijden, tot aan de randen uytvloeyende, voortschieten. In de Mond geknauwd, zijn ze niet onaangenaam van smaak; doch een weynig zuurachtig, en wat te zamentrekkende. In 't laatste van *Augustus* verliezen ze allenxen hare kracht; en in 't begin van *September* vergaan ze gantschelijk. Bladeren.

Steelen. Tusschen de zelve, uyt de *Wortel*, komen voort, in 't laatste van *Junius*, en 't begin van *Julius*, een, twee, of ook wel drie *Steelen* t'effens, na geleegentheyd van de oudheyd en dikheyd des gedachten *Wortels*; ruym een voet hoogte opschietende. Zijn teeder en rond; ook bekleed met een aangename groenheyd; waar aan zomtijds een, zomtijds geen, ook wel twee kleyne *Bladertjens* groeyen. Boven welke uyt de top der *Steelen* drie, vijf, ja dikmaal zeeven langwerpig-ronde, en gelijk als een weynig gehoekte *Knopjens* voortkomen. Als deeze de eene na de andere open gaan, vertoonen zich de *Bloemtjens* bleekrood van verwe. Hebben ook een geheel ander gedaante en stelling, als die der voorgemelde soorten van *Lapathum*, of *Patich*: zijn ook, alhoewel anders voor haar zelven niet groot, veel grooter; doch haar rond, vlak, of plat leggende, en Bladertjens. Knopjens.

en als te zaam-gevoegd; ruſtende op korte en zeer dunne *Steeltjens*. Beſtaan uyt zes teedere *Bladertjens*; welke inwendig zeer ſmal, maar na buyten wat breeder, en aldaar op de wijze van *Cyanus*, of de *Koornbloem*, met drie *Puntjens* ingeſneeden; ook van binnen met zommige weynige zeer kleyne geele *Knopjens* voorzien zijn. Als ze eenige, doch niet veele dagen hebben opengeſtaan, vallen ze af. Hebben tot noch toe geen volkomen *Zaad* in deeze *Neederlandſche* Geweſten nagelaten; 't welk, weegens de zeer groote deugden deezer *Plant*, zeer te beklagen is. Want zij kan met groot voordeel gebruykt worden in bijna allerley ſoorten van Ziekten, en op zulk een wijze als men wil.

Bloemen.

zonder Zaad na te laten.

Aarde; en waarneeming.

Zij bemind van naturen een zandige vette grond, veel Water in de *Zomertijd*, en een warme, wel ter Zon geleegene plaats. Kan gantſchelijk niet verdragen de *Winter-koude* en *Vorſt* deezer Landen. Word derhalven, in een Pot geplant zijnde, 's *Winters* binnens huys bewaard, en droog gehouden.

KRACHTEN.

Zonderlinge deugden deezer Plant.

DE *Wortel* is aangenaam en zoet van ſmaak; vochtig en koud in den eerſten graad. 't *Zap*, is zeer goed in allerley *hitzige Koortzen* en andere krankheeden: want het neemt niet alleen de *brand* weeh, maar ook het verquikt, verſterkt het *Hert*, en al de inwendige deelen. Maakt een graage *Maag*: verdrijft de ſcharpheyd des *Waters*, en verzacht de *Blaas*. Is zeer bequaam voor de gebreeken der *Borſt* en der *Keel*. Werkt op 't alderkrachtigſte teegens 't *vergif*, 't zij inwendig ingenomen, of uytwendig Plaaſters-wijze opgelegt.

CCCI HOOFDSTUK.

LAVENDEL.

Namen.

DUs in 't *Neederlandſch* genoemd; niet alleen om hare zonderling-goede kragt, maar ook weegens hare bevallijke geur ieder aangenaam. In het *Latijn* LAVENDULA SPICA, of NARDUS ITALICA: in het *Hoogduytſch* LAVENDER: in het *Franſch* LAVANDE; en in het *Italiaanſch* LAVANDA.

Vier onderſcheydene ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart en natuur bekend *vier* onderſcheydene ſoorten, als:

I. LAVENDULA MAJOR LATIFOLIA, of *groote, breed-bladerige Lavendel*. II. MINOR TENUIORE FOLIO, of *kleyne Lavendel met ſmaller Bladeren*. III. FLORE ALBO, of *met een witte Bloem*. IV. LAVENDULA FOLIO DISSECTO, of *Lavendel met geſneedene Bladeren*, van CAROLUS CLUSIUS genoemd MULTIFIDA, of MULTIFIDO FOLIO, dat is, *veelbladerig*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een goede gemeene, en matig gemeſte grond; een opene vrije lucht, een warme of wel ter Zon geleegene plaats, en veel Water. Blijven lange jaren in 't leeven: verdragen felle koude, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*. Geeven jaarlijks aardige *Bloemen*, doch in deeze Landen noyt eenig rijp *Zaad*. Worden echter genoegzaam *vermeenigvuldigd* door hare veelvoudige *Zijde-takjens*: welke men t'elkens om 't tweede of derde jaar met de *oude* opneemen, en in een nieuwe grond, tot aan de bovenſte toppen, weer in zetten moet. Dus krijgen ze binnen weynig tijds al te zamen nieuwe *Wortelen*, en groeyen voort.

Bloemen; doch hier noyt Zaad. Aanwinning.

Lavendel met geſneedene Bladeren.

De LAVENDULA FOLIO DISSECTO, of *Lavendel met geſneedene Bladeren*, zijnde van aart veel teederder dan de andere, verdraagd geenzins veel koude *Herfſt-reegenen*, *Rijp*, of eenige *Vorſt*. Moet derhalven, in een Pot gezet zijnde, in *Octobor* binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, daar gantſch niet, of alleen bij ſterke *Vorſt* voor een kleyne tijd, door een yzere Oven word gevuurd; en gedurende de *Winter* onderhouden met zeer weynig laauwgemaakt Reegenwater, door een Pan van onder: want door maar wat te veel zou deeze *Plant* ſchielijk verderven. In *Maert* moet ze bij goede dagen zomtijds weer buyten zijn geſteld, om dies te eerder de lucht te genieten, tot behouding haars leevens, maar geenzins moet men ze de nagt over laten ſtaan.

Hoe in de Winter waar te neemen.

Geeft in deeze Geweſten, warm gezet zijnde, in den *Herfſt* volkomen rijp *Zaad*: 't welk in *April*, met een waſſende Maan, weer in Potten gezayd moet zijn; niet diep; hol en luchtig. Alleenlijk hier door konnen ze *aangewonnen* worden. Zelden blijven ze in deeze Landen langer dan twee *Zomers* in 't leeven.

Lavendel met Zaad.

KRACHTEN.

Aart.

LAvendel, of *Lavendula*, is verwarmende en verdroogende tot in 't begin van den derden graad; daarbeenevens fijn van ſtof, en dun van deelen.

Met de *Bloemen* in Wijn gekookt, en daar van gedronken, drijft uyt de *Winden*, de *Nageboorte*, de *doode Vrucht*, en 't *water van de Blaas*. Doed der Vrouwen *Maandſtonden* voortkomen: helpt de *koude Pis*: opend de *verſtoptheyd van de Leever*. Verzacht de *hardigheyd* van de *Moeder* en *Milt*. Verbeeterd de *Maag*. Is goed voor de *vallende Ziekte*, de *Jigt*, *Beeving*, *Beroerdheyd*, *opſtijging* van de *Moeder*. Verſterkt de *verkoude* en *vermoeyde Zeenuwen*; *verkoude Harſſenen*, *verkrompene Leeden*, en diergelijke ongeleegentheeden. Verlicht daarenboven den *arbeyd der barende Vrouwen*: 't welk ook vermag een halve *Drachma* van het *Zaad* deezer *Plant*; van Endivie, en van Weegbree elk twee *Scrupelen*, en een *Scrupel* Peeper, te zamen geſtoten; daar na ingenomen met drie oncen Water van Endivie, en drie oncen van Glaskruyd, of *Parietaria*.

Trag. l. 1. c. 18. Matth. l. 1. c. 6. Fernel. l. 5. Meth. Med. c. 10. Durant. hiſt. Plant. fol. 307.

De *Bloemen* alleen in Wijn gediſtilleert, en daar van een weynig gedronken, verſterkt de *Tong*: neemt wech de flauwte van 't *Hert*; de *Tand-* en *Hoofdpijn*: verbeeterd de *lamme Leeden*, daar meê gewaſſchen. Is goed voor de *Hoofdzwijmeling*, *Beroerdheyd*, *Geelzucht*, en *Hertklopping*. Het zelve verrichten de *Bloemen*, enkelijk gedroogd, geſtoten, met wat Caneel, Notemuſcaat, en Nagelen vermengd, dan met Wijn ingenomen.

Lonic. l. 2. c. 118. Fuchſ. hiſt. Pl. c. 345. Camerar. l. 1. c. 8. Dorſten. lib. Simp. fol. 164. Tabern. l. 2. c. 19.

Een *Conſerve* van deeze *Bloemen* gemaakt, en daar van 's morgens nuchteren de grootte van een Muſcaatnoot op 't punt van een Mes genuttigd, is ook zeer goed teegens de gemeldde Gebreeken.

De *Bloemen* bij de *Kleederen* gelegt, geeft aan de zelve een goede reuk: bewaard ze daarenboven voor *Motten* en *Wormen*.

Dod. l. 3. c. 6.

De *Oly*, welke van deeze *Plant*, en de *Bloemen*, gediſtilleert zijnde, word gewonnen, gemeenelijk genoemd *Speek-*, of *Spijk-oly*, is zeer krachtig van reuk; daarbeneevens verwarmende en verſterkende van aart. Word dikmaal gebruykt om meê te ſmeeren.

CCCII HOOFDSTUK.

TONGEBLAD.

Verſcheydene namen.

HEeft deezen naam in 't *Neederlandſch* bekomen, weegens de gelijkheyd der *Bladeren* met een *Tong*. Word in 't *Latijn* geheeten LAURUS ALEXANDRINA, of ook BISLINGUA: in 't *Hoogduytſch* HAUCKBLADT, of ook

AUFFENBLADT: in het *Franſch* LAURIER ALEXANDRIN, en HERBE AUX LANGUES; en in het *Italiaanſch* HIPPOGLOSSO, of ook LAURO ALESSANDRINO.

Twee bijzondere ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *twee* bijzondere ſoorten; namentlijk:

I. De alreeds gemelde LAURUS ALEXANDRINA, of *Tongeblad*, uyt welks midden der *Bladeren* noch *andere kleyner*, gelijk als *Tongetjens*, aardig te voorſchijn komen. II. LAURUS ALEXANDRINA VERA, of *opregte Tongeblad*, welke op hare *Bladeren* geen andere, of *Tongetjens*, heeft. Beyde zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen uyt eygener aart een goede, gemeene, zandige, en met twee-jarige kleyn-gewreevene Paerdemiſt tamelijk wel voorziene grond: een vrije, luchtige, genoegzaam ter Zon geleegene plaats, en veel Water. Zijn tamelijk hard van natuur: konnen echter, buyten blijvende, de ſtrenge *Winter-koude* in deeze Landen niet wel verdragen. Moeten derhalven, in Potten geplant, 's *Winters* binnens huys gezet, met matige vochtigheyd onderhouden, en niet voor in 't laatſte van *Maert*, of 't begin van *April*, na tijds geleegentheyd, met een reegenachtige Lucht weer buyten gezet worden.

Hoe in de Winter waar te neemen.

Bloemen Zij geeven in deeze Geweſten bij heete en goede *Zomers* (eevenwel niet altijd) uyt het midden harer *Bladeren* kleyne, Stars-wijze getandde *Bloemtjens*, beſtaande uyt zes ſmalle *Bladertjens*, welke drie en drie boven malkander zitten, en tuſſchen den anderen doorſpeelen; bleek-groen van verwe: in 't midden voorzien met een langwerpig paarsachtig, tamelijk dik *Knopje*; inzonderheyd de eerſtgenoemde ſoort: doch noyt eenig *Zaad*. Konnen echter bequaamlijk *aangeteeld* en *vermeenigvuldigd* worden door hare aangewaſſene jonge *Wortelen*; welke men met een waſſende Maan in *Maert* of *April* van de *oude* afneemt, en verplantt.

zonder Zaad.

Aanwinning.

KRACHTEN.

Durantes lib. Herb. fol. 249. Plin. l. 23. c. 8. Ægin. l. 7. c. 3. Dioſc. l. 4. c. 147. Luſit. l. 4. mirr. 133.

TOngeblad, of *Laurus Alexandrina*, is verdroogende, ook wat ſcharp en bitter van aart.

In Wijn gezoden, en daar van een Roemer gedronken, of de *Bladeren* gedroogd, geſtoten, en anderhalf lood daar van met Wijn ingenomen, drijſt uyt de *Nageboorte*, ook 't *water der Blaas*, en de *koude Pis*. Is goed teegens 't *Graveel*, en de *Geſcheurtheyd*: verhinderd het *uytſchieten der Moeder*; verwekt de *Maandſtonden*; doed de Vrouwen *gemakkelijk baren*; en helpt de *Moeder-opſtijging* in een korte tijd.

Eeven 't zelve vermag ook het *Poeder* van de gedroogde *Wortelen*.

Trag. l. 1. c. 131. Dit *Poeder*, beyde van de *Wortelen*, en van de *Bladeren*, droogd *Wonden* en allerley vuyle *Zweeringen* op, als men 't daar over ſtroyd.

CCCIII HOOFDSTUK.

LIMONIUM.

Namen.

VOerd, zoo wel in 't *Neederlandſch*, als in het *Latijn* en andere Spraaken, mijns weetens, geenen anderen naam dan deezen; behalven dat de *Italianen* LIMONIO zeggen.

Vijf onderſcheydene ſoorten. Van dit aardig *Gewas* zijn mij in haren aart bekend geworden *vijf* onderſcheydene ſoorten; namentlijk:

I. LIMONIUM MARINUM BELGICUM, of *Neederlandſch Zee-Limonium*. II. LATIFOLIUM LUSITANICUM, of *breed-bladerig Limonium uyt Portugal*. III. MINUS, anders TENUIFOLIUM LUSITANICUM, of *kleyn*, *kleyn-bladerig Limonium uyt Portugal*. IV. ELEGANS SYRIACUM *ſive* ASPLENIADEUM, of *ſchoon Limonium uyt Syrien*, anders *eedel Limonium met Bladeren van Aſplenium*. V. LIMONIUM CAPITATUM AMERICANUM, of *veel-knoppig Limonium uyt America*. Niet alle van eenerley *Bouwing*.

Grond. Zij beminnen gemeenelijk een goede, zandige, luchtige, met een weynig twee-jarige kleyn-gewreevene Paerdemiſt en 't Mol van verrotte Boombladeren genoegzaam doormengde grond: een opene, warme; wel ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel Water. Verdragen, buyten geſteld zijnde, ongeerne de *Winter-koude*. Worden derhalven, met een waſſende Maan van *April* in Potten geplant zijnde, 's *Winters* binnens huys gebragt, op een luchtige plaats; bewaard zonder groote warmte, en met een weynig lauwgemaakt Reegenwater onderhouden. Wij ſpreeken dit van het LIMONIUM LATIFOLIUM LUSITANICUM, of *breed-bladerig Portugalſch Limonium*, en van het MINUS LUSITANICUM, of *kleyn Portugalſch Limonium*. Welke beyde ſoorten in deeze Landen *Bloemen*, maar noyt eenig rijp *Zaad* te voorſchijn brengen. Worden echter genoegzaam *vermeenigvuldigd* door hare aangewaſſene *Wortelen*; welke men met een waſſende Maan in *April* van de *oude* afneemt, en in Potten verplant.

Breed bladerig; en kleyn Portugalſch Limonium.

Aanwinning.

Het LIMONIUM BELGICUM MARINUM, of *Neederlandſch Limonium*, groeyende aan de Zeekant, is van een harden aart. Verdraagd ſterke *Vorſt*, en alle ongeleegentheeden der *Winter*, zonder moeylijkheyd. Geeft, bij goede *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*: het welk met de gedagte Maan van *April* wil gezayd zijn in een vochtige, met zout Zee-zand vermengde grond. Word ook noch op de voorgedachte wijze *vermeenigvuldigd* door hare *Wortelen*, en blijſt veel jaren lang in het leeven.

Neederlandſch Limonium.

Het LIMONIUM ELEGANS SYRIACUM, *ſive* ASPLENIADEUM, dat is, *heerlijk Limonium uyt Syrien*, of *met Bladeren van Steenvaarn*, boven al de andere van een bevallijke aanſchouwing, is veel teederder van aart. Brengd in deeze Geweſten voort uyt een vingerdikke, bruyn-verwige, en voor ſpits-toegaande *Wortel*, veelvoudige ſchoone *Bladeren*, haar op de aarde een weynig in 't ronde verheffende. Staan regt uyt. De grootſte zijn een kleyne hand lang; voor twee vingeren breed; achter ſmal; in veele rond-toegaande deelen ingeſneeden, gelijk het *Aſplenium*, of *Steenvaarn*: hard van aart; een weynig ruygachtig; donker-groen; ſtomp toelopende: voor begaafd met een kleyn ſpitsje, gelijk een *Doorntje*; en in 't midden met een regt-doorgaande *Ader*; waar uyt veel andere kleyne voortſpruyten.

Heerlijk Limonium uyt Syrien.

Wortel.

Bladeren.

Steelen. Uyt haar *Hert* komen te voorſchijn verſcheydene ronde, ſtijf-ſtaande, gelijk als *gevleugelde* opſchietende *Steelen* ter hoogte van ontrent anderhalve voet; vercierd met eenige gantſch ſmalle, ruym twee vingerbreed lange, en twee, drie, of vier bij malkander gevoegde, voor ſpits toegaande *Bladertjens*; tuſſchen welke andere, ook *gevleugelde*, doch korter *Zijdetakjens* uytſpruyten: op welker voorſte punten veele digt bij een geſchikte, boven breede, ruyge *Hoofdjens*, of *Knoppen*, groeyen: waar uyt veele ronde, holle, aan de randen een weynig gekartelde, blauw-verwige, kleyne, lang-durende *Bloemen* opſchieten; en uyt haar midden noch andere kleyner, doch hooger uytwaſſende gantſch witte *Bloemtjens* aardig voortkomen.

Bloemen.

Grond. Deeze ſoort bemind een zandige aarde, met twee-jarige Paerdemiſt, het Mol uyt verdorvene Boomen, en een weynig een-jarige Hoenderdrek doormengd; ook matige vochtigheyd. Blijft niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeſt in deeze koude Geweſten (warm geſteld), bij goede jaren in den *Herfſt* dikmaal volkomen rijp *Zaad*, en verſterft daar meê: doch

Zaad.

moet

Limonium Elegans Asplenadetum

moet voor *koude Winden* en *Herfſtreegenen* voorzichtig zijn gewagt: zou anders niet tot zijne volmaaktheyd geraken, maar veel eer verrotten.

Aanwinning. Alleenlijk door dit *Zaad* kan deeze ſoort *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden. Het zelve moet men, met een waſſende Maan in *April* of *May*, luchtig in een Pot zayen, niet boven een ſtroobreed diep. Niet meer als een, of ten hoogſten twee *Planten*, mag men in eene Pot, in 't midden, ongerept laten ſtaan. De andere moet men'er uyt-neemen, in andere Potten zetten, en zes of agt dagen lang voor de Zon wachten.

Americaanſch Limonium, met veele Knoppen. Het LIMONIUM CAPITATUM AMERICANUM, of *Americaanſch Limonium met veele Knoppen*, boven aan de *Steelen* tuſſchen twee *Bladeren*, op lange *Steeltjens*, zes, agt, ja dikmaal tien in getal bij malkander voortkomende, is een aanzienlijke *Plant*, groeyende ontrent drie en een halve voet hoog; ook wel hoger,

Grond, en plaats. na dat de *Zomers* warm of koud zijn. Bemind een goede zandige aarde, met een weynig een-jarige kleyngewreevene Hoenderdrek en het Mol der van binnen verdorvene Boomen genoegzaam doormengt: een opene, warme, bequaam ter Zon geleegene plaats, inzonderheyd bewaard voor alle koude *Ooſte-* en *Noorde-winden*.

Bloemen. Vergaat niet haaſt, maar word van naturen oud. Brengd ieder jaar, voornamentlijk bij warme *Zomers*, kleyne, viergebladerde, voor ſpits toegaande *Bloemen* voort, boven uyt hare geſchubde *Hoofdjens*, die van het *Cyanus*, of de *gemeene Koornbloem*, niet ongelijk,

Zelden rijp Zaad. doch grooter. De verwe is bleek-geel. Zelden geeven ze in deeze Geweſten eenig rijp *Zaad*. 's *Winters* verlieſt deeze *Plant* boven hare *Steelen* en *Bladeren*; echter altijd aan hare *Wortel* ontrent de aarde eenige der zelve behoudende; welker gedaante zich al vrij

Bladeren. zeer vergelijkt met die der *Citroen-bladeren*. Zijn een kleyne hand lang, drie vingeren breed, voor ſpits toegaande; donker-groen-verwig; ſcharpachtig, of rauw in 't aanraken, en voorzien met een regt-doorlopende *Ader*, waar uyt veel andere kleyner voortvloeyen. Aan hare *Steel* zitten ze twee en twee regt teegens over malkander; doch voor in een eyndigende. In het volgende *Voorjaar* ſchieten uyt deeze weer nieuwe voort.

Hoe waar te neemen. Deeze ſoort verdraagd in de *Zomer* veel, maar altijd in de Zon warm gemaakt Reegenwater; doch wil in den *Herfſt* weynig vochtigheyd. Kan niet wel *Stormwinden*, *Hagel*, *Vorſt*, en diergelijke ongeleegentheeden uytſtaan. Word derhalven, met een waſſende Maan van *April* in een Pot gezayd of geplant zijnde, in 't begin van *October*, wat eerder of later, na dat het Weêr zich aanſteld, binnens huys gebragt, op een luchtige plaats, doch zonder eenige *tocht* of *zuyging*.

en in de Winter te wachten. Maar als nu de *koude* begind te vermeerderen, neemt men ze van daar weeh, en men verplant ze, daar ze de warmte des vuurs door een Oven kan genieten, wijl ze die geerne verdraagd, doch niet digt bij den Oven. Mag ook, gedurende de geheele *Winter*, maar alleenlijk een of tweemaal een weynig lauwgemaakt Reegenwater van boven ontfangen. Niet voor in 't begin, of ten halven van *April*, mag men ze weer buyten zetten, met een zoete lucht, en aangename reegen; doch voorzichtig gedekt voor *koude nagten*, en bewaard voor *Sneeuwachtige vochtigheyd*.

Kan hier niet wel aangewonnen worden. Kan, in deeze koude Landen, niet wel *aangewonnen* worden, vermits ze noch volkomen *Zaad*, noch bij de *Wortel* (ten zij met langzaamheyd van tijd) eenige *uytloopzelen* verkrijgd, welke of van zelfs *Wortel* vatten, of bequaam zijn mogten, om *ingeſneeden* te worden.

KRACHTEN.

Limonium is verkoelende van aart. De *Bladeren* zijn warm en droog in den eerſten graad; geknauwd wordende van een aangename reuk. In Wijn gekookt, of de *Wortel*, een weynig opgedroogd zijnde, het zelve gedaan, en van dit Nat een halve once, of wat minder, gedronken, drijft het *Water*, de *Steen*, de *Nageboorte*, en alle onreynigheyd der *Moeder* af. *Galen. l. 7. Med. Simp. fac.*

Het *Zaad* is zuur van ſmaak; en heeft een te zamentrekkende kracht. Gedroogd, geſtoten, en daar van twee *Scrupelen* eenige dagen achter malkander 's morgens nuchteren met Wijn ingenomen, is zeer dienſtig teegens de *roode-* en andere *Loop*. Doed ook ophouden de overvloedige *Maandſtonden* der Vrouwen, en is dienſtig teegens meer andere gebreeken. *Dioſc. l. 4. c. 16.*

CCCIV HOOFDSTUK.

LAVAS.

Net alleen in het *Neederlandſch* dus, maar ook dikmaal LUBSTOCK, van zommige LAVETSE, van andere LUBSTICKEL genoemd: in het *Latijn* LEVISTICUM, en LIGUSTICUM: in het *Hoogduytſch* LEIBSTOCKEL: in het *Franſch* LIVESCHE, of LIVECHE; en in 't *Italiaanſch* LIGUSTICO. Namen.

Deeze *Plant* bemind uyt eygener aart een gemeene, doch meer een zandige, wel-gemeſtte grond, en tamelijk veel Water. Heeft immers zoo lief een donkere, als een opene, vrije plaats. Geeft in deeze koude Geweſten niet altijd, maar alleen in goede warme *Zomers*, een weynig *Zaad*. Als dit, 't welk echter zelden gebeurd, zijne rijpheyd heeft bekomen, word het, met een waſſende Maan van *Maert*, ruym een ſtroobreed diep, in de aarde gelegt. Grond. Zelden Zaad.

Hier door kan ze *vermeenigvuldigd*; doch noch bequamer *aangewonnen* worden, door hare bij de *Wortel* uytgeſchotene *jongen*; welke men op de genoemdde tijd van de *oude* afneemt, en verplant. Is hard van aart. Kan veele koude *Reegenen*, *Sneeuw*, *Hagel*, ſterke *Vorſt*, en alle andere ongeleegentheeden des tijds, zonder ſchade uytſtaan. Aanwinning.

KRACHTEN.

Lavas, *Lubſtock*, of *Leveſticum*, is warm en droog tot in 't begin van den derden graad. *Dod. l. 10. c. 16.*

De *Bladeren* en *Wortelen* in Wijn gezoden, en daar van een Roemertje 's morgens nuchteren gedronken, drijft uyt de *Winden*; ſtrijd teegens alle *vergif*; verwarmd het *ingewand*; is goed voor een *koude Maag*; *Schurftheyd*, en andere gebreeken der Huyd. *Galen. lib. Simp. 7.*

Zuyverd en geneeſt de *Zeeren* en *Zweeren*: maakt een ſcharp *Gezicht*; een *zuyver en ſchoon Vel*, als men de Oogen daar meê waſcht, en 't Aangezicht dikmaal daar meê wrijſd. *Durantes hiſt. Plant. fol. 257.*

De *groene Bladeren* geſtoten, en op *varſſche Wonden* gelegt, geneezen de zelve. In een *Bad* gedaan, doen krachtig *zweeten*; neemen weeh de *onzuyvere vlekken der Huyd*, en verwekken der Vrouwen *Maandſtonden*. *Fuchſ. lib. Herb. cap. 292.*

Het *Zaad*, of de gedtoogde *Wortel*, gepulveriſeert, en daar van een halve of geheele *Drachma* met Wijn ingenomen; doed gemakkelijk *wateren*, drijft de *Maandſtonden* voort, ook de achterblijvende *Nageboorte*. Geneeſt de *opſtijging van de Moeder*; de beeten der *Slangen* en *dolle Honden*, ook van andere *giftige Dieren*. *Dioſc. l. 3. c. 58. Trag. l. 1. c. 141.*

Treflijk middel tegens de Vijt.

Het zelve *Zaad*, of de *Bladeren*, met een weynig *Peeterzelie* in Bier gekookt tot op 't derde deel, en dan over de waeſſem gehouden de vinger, daar de *Vijt*, anders ook de *Haas* genoemd, aan is, zoo verre als 't quaad zich verſpreyd heeft, 't overige gezonde met een doek bedekt zijnde; daar na de zelve vinger geſtoken in dit kookzel, zoo warm als men 't gemakkelijk verdragen kan, en zoo lang daar in gehouden, tot dat het geheel koud is geworden, geneeſt deeze zeer ſmertelijke quaal.

CCCV HOOFDSTUK.

WINDEND PAERDSHOEFYZER.

Namen.

DUs in het *Neederlandſch* genoemd, word in het *Latijn* geheeten FERRUM EQUINUM VOLUBILE, of CONTRAVENENUM: van de *Spaanjaarden* CONTRAYERVA. Is een raar, zeer ſchoon, ongemeen *Gewas*: waar van 't rond en zwartachtig-bruyn *Zaad* in het jaar 1652. mij toegezonden is van de Heer JACOBUS ZWANENBURGH, *Conſul* der *Neederlanders* te *S. Lucar* in *Spaanje*, met dit opſchrift: *Een Zaad uyt America, met de laatſte Spaanſche Scheepen overgebragt; 't welk mij van de Schipper is meê gedeeld: wiens Wortel van de Spaanjaarden zeer hoog geacht word, vermits ze. (een drachma, of wat minder, daar van gebruykt) zeer krachtig werkt teegens alle vergif.*

Het Zaad overgezonden uyt *America*.

Hoedanig gezayd;

Dit *Zaad*, in 't begin van *Maert* gelegt op een varſche Paerdemiſt in een Glas, en daar op Salpeeterwater gegoten zijnde (te weeten, Reegenwater, waar in een half Etmaal, of wat langer, een weynig Salpeeter had geleegen) tot dat het daar onder bedolven was, daar na 't zelve Glas gezet boven op de yzere Oven, waar in gedurig zachtjens wierd gevuurd, in een weynig Zand, begon binnen weynige dagen te zwellen: daar na te barſten. Doe nam ik het daar uyt; en leyde het in een Pot, niet dieper als een ſtroobreedte. Stelde ook de Pot warm ontrent den Oven. In 't laatſte der zelve Maand *Maert* begon 't zich boven de aarde te vertoonen. Daar na de Zon door de Venſteren; vervolgens bij goede warme dagen de Lucht buyten genietende, ſchoot dien *Zomer*, zonder eenige verhindering van Gewormt, Aardvloyen, Slekken, of ander ongedierte ('t welk ook noyt geſchied aan de *Planten*, waar van 't *Zaad* in zulk Water is gelegt geweeſt) ter hoogte van drie voeten op. In 't tweede jaar noch hoger; en bragt ook in den *Herfſt* twee of drie *Bloemen* te voorſchijn: doch vergingen weer zonder eenig *Zaad* na te laten.

en aangequeekt.

Grond. Plaats.

Deeze *Plant* is van naturen zeer teeder. Bemind een goede bequame grond, beſtaande uyt drie deelen gemeene aarde, twee deelen grof Zand, zonder eenige zoutigheyd; een deel twee-jarige kleyn-gewreevene Paerdemiſt, en een deel een-jarige Duyvemiſt, genoegzaam door malkander gemengd: een opene, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, beſchut voor alle koude *Ooſte-* en *Noorde-winden*; en weynig Water.

Wortel.

Hare ronde *Wortel* is niet ſlegt, maar zeer oneffen vol *Spleeten*, en kleyne *Knobbelen*, met verſcheydene ter zijden uytwaſſende *Veezel-worteltjens* voorzien; ontrent een vinger, wat meer of min dik; uytwendig bruynachtig van verwe, van binnen wit, met veele grauwe *Aderen*, Marmers-wijze, doorwerkt; van reuk lieflijk aangenaam.

Bladeren.

Uyt de zelve komen voort zeer ſchoone beziens-waardige *Bladeren*, ontrent een vingerlid lang; een vinger breed; in 't midden tot op de helft als uytgeſneeden, en alzoo verdeeld in twee rond-toegaande ſtompe punten, doch achter geheel en geſtoten blijvende; vertoonende de gedaante van een breed *Paerdshoefyzer*. Hebben regt-doorlopende, en verſcheydene *dwars Aderen*; ook op 't breedſte van 't *Blad*, ontrent de *Steel*, drie ronde geele *Vlekjens*, of *Stippelen*, zittende drie-hoekig, in plaats van Nagelen. Deeze *Bladeren* zijn aangenaam groen-verwig, doch onder een weynig bleeker; teeder van aart, en ruſtende op korte *Steeltjens*. De *Bloem* is rond. Heeft, open zijnde, buyten-om veele kleyne witte *Bladertjens* van boven; maar word van binnen, voor zoo veel ik heb konnen bemerken, veel, of verſcheyden-verwig. Is ook in 't midden vercierd met eenige hoog-uytſchietende *Veezeltjens*. Niet lang duren ze, maar vallen in onze Geweſten, na verloop van eenige dagen, ter aarden neer.

Bloemen.

Hoedanig men deeze Plant in de Wintertijd

Zij word niet alleen door de geheele *Zomer* droog gehouden, maar ook in de Maanden *Auguſtus* en *September* voor veel *vochtigheyd*, *windige dagen* en *koele nachten* nauw-keurig gewagt: ook op de helft van *September*, of een weynig later, na tijds geleegentheyd, binnens huys gebragt, en voor de Venſteren geſteld, om bij goede dagen der Zonnen glantſch te mogen genieten, zoo lang mogelijk is. Daar na moet men ze op een warmer plaats zetten, waar in 's *Winters* door een yzere Oven gedurig word gevuurd, na geleegentheyd van de *koude*; te weeten, eerſt om den anderen, daar na ieder dag; ook dagelijks, als de *Vorſt* zulks komt te vereyſchen, twee-, of driemaal; 's morgens ontrent ten zeeven, 's middags ten een, en 's avonds weer ten zes of zeeven uuren, op dat het daar de geheele nagt door warm, en de *Vorſt* huyten blijve.

moet waarneemen.

Mag ook in deeze geheele *Wintertijd*, waar in zij al hare *Bladeren*, en dunne ronde *Steelen* verlieſt, niet de minſte vochtigheyd genieten; want hier door zou ze lichtelijk worden aangeſtoken, en vergaan. Niet voor half *April* moet men ze weer buyten ſtellen, met een aangename Lucht, en zachte Reegen: dan noch eevenwel haar met een Glas wel dekken en voorzichtig wachten, zoo wel voor veel warme als koude *vochtigheyd*, *hayrige*, *ſchrale winden*, en *koude nagten*.

Aanwinning.

Word in deeze Landen alleenlijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* door *Zaad*, op de hier boven gemeldde wijze. Ondertuſſchen, een ſtuk van de *Wortel* gebroken, maakt ook wel *Knoppen*, of *Oogen*, en dan uytſchietende, groeyd voort.

KRACHTEN.

Aart.

DE *Wortel* van dit *windend Paerdshoefyzer*, of *Ferrum equinum volubile*, is een weynig riekende van aart, warm en droog tot in 't begin van den tweeden graad.

en zeer voortreflijke deugd.

De zelve gedroogd, en vier *Drachmen* daar van al knauwende ingenomen; ook anderhalve of twee *Drachmen*, kleyn tot ſtof geſtoten, in een half pintje warme Wijn 's avonds of 's morgens gebruykt, verdrijft zeer krachtig de *ſmerten* van alle *inwendige deelen* des Ligchaams: inzonderheyd tweemaal 's daags ingenomen, en daar op warm toegedekt, om te ſweeten. Is ongelooflijk-goed teegens allerley ſoorten van *vergif*, wijl 't der zelven kracht t'eenemaal wechneemt, en door de Stoelgang uytdrijft. Het toond terſtond zijne werkende natuur daar teegen, als een vyand en overwinner van 't zelve.

van de Wortel

Verwekt daarenhoven *eetensluſt*; neemt weeh alle *onnatuurlijke hitte*, onaangezien men zou meenen, dat ze, als warm van aart, de zelve zou vermeerderen. Drijſt het *Water* en *Graveel* af: verquikt de *imwendige Geeſten*, en maakt een *vrolijk Gemoed*.

deezer Plant.

Een deel van deeze gedroogde *Wortel* in Wijn te weyken gelegt, en daar van dagelijks, 's morgens, of na den eeten, 't vierde deel van een pintje gedronken,

bewaard

bewaard de menſchen voor de *Peſt*: helpt de *ſpijs verteeren*: verſterkt de *Maag*, en jaagd de *Winden* uyt. Indien iemand van deezen drank zoo veel nuttigd twee of driemaal ter week, hij zal bevinden, dat hij *altijd friſch* en wel-geſteld zal blijven; ook in veele jaren van geene ziekten zal aangevallen worden.

CCCVI HOOFDSTUK.

LELIE.

Namen.

Oo zeer van een ieder bemind, weegens hare ſchoone gedaante, verwe, en aangename reuk, als wel bekend. Voerd deeze naam in het *Neederlandſch*. Word in het *Latijn* geheeten LILIUM: in het *Hoogduytſch* LILIEN, en GILGEN: in 't *Franſch* LIS; en in 't *Italiaanſch* GIGLIO, of LILIO.

Veelerley onderſcheydene ſoorten van Bloemen;

Hier van zijn mij in haren aart bekend veele beziens-waardige ſoorten, met verſcheydentheyd van *Bloemen*; namentlijk:

I. LILIUM ALBUM VULGARE LATIFOLIUM, of *gemeene witte Lelie met breede Bladeren.* II. ALBUM FLORE PLENO, of *witte Lelie met dubbele Bloemen.* III. BYZANTINUM PRÆCOX, of *vroege Lelie van Conſtantinopel.* IV. RUBRUM ITALICUM PRÆCOX, of *vroege roode Lelie uyt Italien.* V. CRUENTUM BULBIFERUM, of *Bloedroode Lelie met Bolletjens*, tuſſchen de *Bladeren* aan de *Steelen* voortkomende. VI. CRUENTUM NON BULBIFERUM, of *bloed-roode Lelie zonder Bolletjens.* VII. CRUENTUM FLORE PLENO, of *Bloedroode Lelie met een dubbele Bloem*; eevenwel niet ieder, maar alleen om 't tweede of derde jaar dubbel. VIII. MONTANUM FLORE LUTEO PUNCTATO, of *Berg-Lelie met een geſtippelde geele Bloem.* IX. MONTANUM FLORE LUTEO NON PUNCTATO, of *Berg-Lelie met een geele Bloem zonder ſtippelen.* X. MONTANUM PUNCTATUM ALBUM, of *witte geſtippelde Berg-Lelie.* XI. NON PUNCTATUM, of *witte ongeſtippelde Berg-Lelie.* XII. MONTANUM FLORE PURPURASCENTE PUNCTATO, of *purpure Berg-Lelie met ſtippelen.* XIII. NON PUNCTATUM, of *purpure Berg-Lelie zonder ſtippelen.* XIV. BYZANTINUM SEROTINUM, of *late Lelie van Conſtantinopel*; anders MARTAGON CONSTANTINOPOLITANUM; of *Martagon van Conſtantinopel* gezegt. XV. BYSANTINUM SEROTINUM FLORE MINIATO, of *late Lelie van Conſtantinopel, met een zeer ſchoone Menie-roode verwe*; van veele geheeten MARTAGON POMPONII, of *Martagon van Pomponius.* XVI. LILIUM PERSICUM, of *Perziaanſche Lelie.* XVII. MAJUS MORINI, of *groote Lelie van Morin.* XVIII. MONTANUM CANADENSE FLORE LUTEO, of *Berg-Lelie van Canada met kleyne geele Bloemen*; en dan noch meer andere. Al te zamen, behalven alleen de laatſtgenoemde, zijn ze van eenerley *Bouwing* en *Waarneeming.*

hier voorgeſteld tot agttien in getal.

Grond, en plaats.

Zij beminnen uyt eygener aart een goede gemeene, zandige, luchtige en bequaam-gemeſtte grond; een opene, vrije, wel-geleegene plaats, en veel Reegen. Verdragen felle *koude*, en alle andere ongeleegenheeden des tijds zonder eenige ſchade. Worden om het vierde jaar, in 't laatſte van *Julius*, uyt de aarde opgenomen, en terſtond, na dat men de grond wel omgeſmeeten, ook op nieuws gemeſt heeft, weer daar in gezet. Moeten niet lang uyt de aarde blijven, of zouden in 't volgende jaar beſwaarlijk *Bloemen* konnen dragen. Men moet ook meeſt al de *Bollen* van malkander affcheyden, en de zelve ieder bijzonder, vier vingeren breed diep, zetten; zoo zullen ze veel beeter dragen; ook grooter *Bloemen* voortbrengen. Worden ook deezer wijze zeer *vermeenigvuldigd.*

Opneeming, en aanwinning.

Om vroege en late Bloemen te bekomen

Wil iemand van deeze ſoorten *late*, en ook *vroege Bloemen* zien, zoo zette hij de *Bollen hoog*, en ook andere *diep*; want dan zullen de *hooge vroeger*, de diepgezette *later Bloemen* geeven.

Lelie van Canada.

Het LILIUM MONTANUM CANADENSE FLORE LUTEO, of *Lelie van Canada met aardige geele Bloemen*, is veel teederder van aart; en verdraagd zeer ongeerne de felle *koude* der *Winter* in deeze Geweſten. Moet derhalven in een Zonnebak, of Pot gezet, en 's *Winters* binnens huys gebragt: ook 's *Zomers* niet, voor dat hare *Bladeren* gantſch vergaan zijn, uyt de aarde opgenomen, en terſtond weer in een varſſche grond verplant worden. Anders zoud gij haar haaſt tay of ſlap zien; en dan zouden ze al langzaam verderven.

KRACHTEN.

DE *Bladeren* en *Wortelen* van *witte Lelie*, of *Lilium album*, zijn verdrogende, afvagende, en verteerende van aart; doch de *Wortelen* meer als de *Bladeren.* *Gal. l. 7. Simp. Med. fac.*

De *Bladeren* in roode Wijn gekookt, en op oude *Wonden* gelegt, geneezen de zelve in een korte tijd.

Geſtoten, met Wijn en Honig gemengd, zijn goed teegens het *Sprenkvuur*, de *verſtuyktheyd* der *Leeden*, de beeten of ſteeken der *Slangen*, en anderer *giftige Dieren*, daar op gelegt zijnde. Neemen ook van de *Huyd* weeh alle *vlekken* en *ſproetelen*; doen de *rimpelen* des *Aangezichts* vergaan. *Apulej. hiſt. Plant. c. 107.*

De *Wortelen* in Wijn of Edik gezoden, en drie dagen lang op de *Likdoornen* gelegt, verweeken de zelve. Eeven deeze *Wortel* met Boom- of Roozenoly doormengd, heeld de *gebrandheyd* der *Leeden*; doed daar hayr op groeyen: verdrijft de *hardigheyd der Moeder*: geneeſt allerley *Zeeren*, *Zweeren*, en *Wonden.* *Plin. l. 21. c. 19.*

De *Wortelen* en *Bloemen* in Wijn gekookt, en daar van gedronken, is goed voor de *Miltzuchtige*; en voor die met *Breuken* zijn gequeld. Maakt ook een week Ligchaam: jaagd door de *Stoelgang* uyt het *geronnene* en *onzuyvere Bloed.* *Dod. l. 7. c. 1.*

De *Bloemen* gediſtilleert, en daar meê gewaſſchen, maakt een *zuyver en blank Aangezicht.* Met wat Caneel en Saffraan ingenomen, is goed voor de *barende Vrouwen*; de *flauwheyd des Herten*; om de *Nageboorte* te doen rijzen: voorts teegens de *Waterzucht*, en heete *Leever*, de *Heeſchheyd*; en doed de *verlorene Stem* weer komen. *Dioſc. l. 3. c. 116. Matth. l. 3. c. 99.*

De *Oly*, of *Zalf*, uyt deeze *Bloemen* gemaakt, en tot een plaaſter bereyd, verzacht alle *hardigheyd*, en *gezwellen.* Brengt weer te regt de *verrekte Zeenuwen*; *Beroerdheyd*, *Lammigheyd*, en de *Kramp.* *Ruell. de Nat. St. l. 3. c. 17.*

CCCVII HOOFDSTUK.

MAYBLOEM.

Namen.

IN het *Neederlandſch* niet alleen dus, maar ook wel LELIE VANDEN DALE genoemd, word in het *Latijn* geheeten LILIUM CONVALLIUM; LILIUM VERNUM, en EPHEMERUM NON LETHALE: in het *Hoogduytſch* MEYENBLUMLEIN, of MEYENREISZ: in 't *Franſch* MUGUET: in 't *Italiaanſch* LILIO CONVALLO.

Vier onderſcheydene ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend *vier* onderſcheydene ſoorten; namentlijk:

I. LILIUM CONVALLIUM MAJUS, of *groote Maybloem.* II. CONVALLIUM FLORE ALBO, of *Maybloem van een witte couleur.* III. FLORE PURPUREO, of *purpure Maybloem.* IV. LILIUM CONVALLIUM MINUS, of *kleyne Maybloem*; ook genoemd UNIFOLIUM, of *Eenblad.*

Zij

Grond. Zij groeyen, uyt eygener aart, in allerley slag van grond, doch liefst in een zandige, zoo wel ongemest als gemest. Beminnen een donkere of schaduwachtige plaats, en veel Water. Verdragen de felle *koude der Winter*. Geeven wel zomtijds volkomen rijp *Zaad*, doch worden zelden daar door *vermeenigvuldigd*; maar

Aanwinning. veel meer *aangewonnen* door hare aangewassene *jongen*: welke, als ze vijf jaren hebben stil gestaan, opgenomen, en met een wassende Maan van *Maert* of *April*, van de *oude* afgescheyden zijnde, verplantt moeten worden. Zouden, indien dit niet geschiedde, lichtelijk in hare *Bloemen* komen te verminderen, wijl ze te zeer door malkander groeyen.

KRACHTEN.

Dod. l. 7. c. 8. DE *Bladeren* deezer welriekende *Maybloem*, of *Lilium Convallium*, zijn, zoo wel als de *Bloemen* zelfs, warm en droog van aart; daar neevens zeer verteerende, dunmakende, en fijn van stof.

Durantes lib. Simp. fol. 259. Ar. de vill. nov. Tract. de Herb. cap. 256. Dorsten. lib. Herb. fol. 172. Lonic. l. 2. c. 231. De *Bloemen* in Wijn alleen, of met *Bloemen* van *Lavendel* en *Rosmarijn* gezoden, of gedistilleert, en daar van een weynig gedronken, is krachtig teegens de *Beroerdheyd*, *Lammigheyd*, *Fleresijn*, *Hoofdzwijmeling*, *vallende Ziekte*, beeten van *giftige Dieren*, en allerley *Oog-gebreecken*, daar in gedaan. Versterkt het *Hert*, de *Harssenen*, *Geheugenis*, en *Leever*. Doed de *verlorene spraak* weer komen; ontdoed en geneest alle *Zweeringen*: neemt weeh de *Hertklopping*; helpt de *Vrouwen*, *in barens-nood*, tot een *gemakkelijke verlossing*. Versterkt de *Maag*; verjaagd alle gebreeken, uyt vochtige *Harssenen* voortgekomen; en is dienstig voor de geene, welke *vergif* in het Ligchaam hebben gekreegen.

De *Oly*, gemaakt van deeze *Bloemen*, verzacht wonderlijk de *Jigt der Voeten*, en de *smerten* van alle *pijnlijke Leeden*; daar op gestreeken zijnde.

Camerar. l. 3. c. 81. De *Wortelen* gedroogd, gepulveriseert, en daar van iets in de Neus opgehaald, doed *Niezen*, zonder eenige de minste ongeleegentheyd, en ontlast de *Harssenen* van alle slijmerige vochtigheeden.

CCCVIII HOOFDSTUK.

VLASKRUYD.

Namen.

HEt wel bekend en zeer gelieft *Gewas*, weegens de bequaamheyd en hoognoodigheyd des gebruyks voor de Menschen door de gantsche tijd haars leevens. Is ook het *eerste*, 't welk haar, straks na hare *geboorte*, en 't laatste, 't welk haar na hare *dood* word gegeeven. Voerd, mijns weetens, in 't *Neederlandsch* geenen anderen naam. Word in 't *Latijn* geheeten LINUM: in 't *Hoogduytsch* FLASCH: in 't *Fransch* DU LIN: in 't *Italiaansch* LINO.

Zes onderscheydene soorten. Hier van zijn mij in haren aart *zes* onderscheydene soorten bekend; namentlijk:

I. LINUM SATIVUM, of *gemeen Vlaskruyd*. II. LINUM CATHARTICUM MINIMUM, of *zeer kleyn purgeerend Vlaskruyd*. III. FLORE LUTEO, of *Vlaskruyd met een geele Bloem*. IV. ARBORESCENS, of *Boomachtig Vlaskruyd*. V. LINUM ORIENTALE, of *Oost-Indiaansch Vlaskruyd*. VI. LINUM UMBILICATUM, of *zeer kleyn Vlaskruyd met een witte Bloem, en een Navel gelijk-vormig Zaad*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Echter beminnen ze al te zamen, behalven eene soort, meer een zandige als kleyige, en welgemestte grond: een opene, vrije, bequaam ter Zon geleegene plaats. Blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven teegens den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*, en versterven daar meê. Worden derhalven, in ieder *Voorjaar*, in *Maert* of *April*, met een wassende Maan weer op nieuws gezayd; en daar door genoegzaam *vermeenigvuldigd*.

Aanwinning.

Aanmerkelijke eygenschappen. Het LINUM SATIVUM, of *gemeen Vlaskruyd*, is van deeze eygenschap, dat het, ter plaats daar 't gezayd word, al 't *Voedzel* uyt den aardbodem na zich trekt, makende de zelve dor en onvruchtbaar. Ook is aanmerkenswaardig, dat het, hoe *dichter gezayd*, hoe *fijner Vlas* geeft: in teegendeel, hoe holler, of ondichter, hoe groover.

Vlaskruyd tot een Boomtje opwassende. gelukkig voortgekomen. Het LINUM ARBORESCENS, of *tot een Boomtje opwassende Vlas*, is een aardige *Plant*, door *Zaad*, uyt *Portugal* gezonden, bij mij *Anno* 1654. gelukkig voortgekomen. Bemind een goede, luchtige, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd. Blijft zeer lang in 't leeven. Geest gemeenelijk ieder jaar geele, bezienswaardige *Bloemen*, spruytende uyt de bovenste punten der *Takjens*, en bestaande uyt vijf ronde *Bladertjens*; maar zelden volkomen rijp *Zaad* in deeze koude Landen, ten zij met zeer warme, droge *Zomers*. Beyde 't *Zaad* en de *Knop* is eeven als die van 't *gemeene Vlaskruyd*.

Bladeren. In ons koud Geweest schiet het twee voeten, zomtijds lager, zomtijds ook hooger op. Verspreyd zich, als men 't voorzichtig opsnoeyd, boven in veele ronde *Takjens*, bekleed met een zwarte *Bast*; waar aan de *Bladeren* veelvoudig in 't ronde groeyen. Zijn een vingerbreed, wat meer of minder, lang; in breedte en gedaante die van de MYRTUS MEDIA TARENTINA, of *middelbare Tarentijnsche Myrtus*, zeer gelijk.

Hoe men deeze Plant in de Winter moet waarnemen. Kan gantschelijk geen *koude Herfst-reegenen*, *Mist*, sterke *Winden*, of eenige *Vorst* verdragen. Word derhalven, met een wassende Maan van *April* in een Pot, 't zij gezayd, 't zij geplant zijnde, in 't begin van *October*, wat eerder of later, na geleegentheyd van 't Weer, binnens huys gebragt, op een plaats, daar het de Lucht kan genieten, tot dat de *koude* van buyten zulks komt te verbieden. Gedurende de geheele *Winter* moet men deeze *Plant* met slegts een weynig lauw reegenwater van boven begieten; en de zelve niet voor in het begin of ten halven van *April*, met een aangename Lucht en zoete Reegen, weer buyten in de Zonne-stralen stellen. Maar dan noch haar wel wachten, en voorzichtig dekken voor *koude nachten*, *hayrige*, of *schrale winden*.

KRACHTEN.

Galen. lib. Simp. 7. HEt *Zaad* van *Vlaskruyd*, of *Linum*, 't welk van deeze *Plant* alleenlijk in de Geneeskonst word gebruykt, is verwarmende in den eersten graad: in vochtigheyd en droogte matig tusschen beyden.

Ruell. l. 2. c. 33. In Wijn gekookt, en daar meê de *gezwellen* gewasschen, zuyverd de zelve. Met Oly en Anijs in Water gezoden; dan van buyten om den hals geslagen, geneest de *Squinantie*, of 't *Keel-gezwel*; ook andere *zwelling der Keel*.

Dioscor. l. 2. c. 125. Het zelve *Zaad* met Honig, Oly, en een weynig Wijn gekookt; dan Paps-wijze gebruykt, doed schey-den, en vermorwd alle in- en uytwendige *gezwellen*. *Lijnzaad* gestoten, en met Rozijnen gegeeten, verdrijft de smerten, en verstoptheyd der *Leever*.

Durantes lib. Herb. fol. 262. In Water gezoden, en dikmaal in de *Oogen* gedaan, *scharpt het Gezicht*. Warm zijnde, en in een doek laten trekken, dan op de *gebrandheyd* gelegt, geneest de zelve. Eeven dit Water door een *Clisterie* in de *Moeder*, en *Darmen* gedaan, verzacht de smerten deezer Ligchaams-deelen.

Hippocr. lib. 2. de Diæt. *Lijnzaad* gestoten, en dan, of ook geheel, geeten, *stopt het Lijf*. Met Honig vermengd, en dus gebruykt, verzacht de *Hoest*, en zuyverd de *Borst*.

De

Fig. 206.

Linaria Anguſtifolia Flore coeruleo amplo.

LINARIA VALENTINA TRIFOLIA.

Ded. l. 17. c. 24. De *Oly* uyt dit *Zaad* geparſt, verzacht allerley *hardigheyd*, en verbeeterd alle *gekrompene Zeenuwen*, ook der zelver *trekking* en *ſpanning*. Eeven deeze Oly met Rhijnſche Wijn gebruykt, is goed teegens het *Graveel*. Met Roozewater vermengt, verzacht de pijn der *Takken* aan 't Fondament.

CCCIX HOOFDSTUK.

WILD VLASKRUYD.

Namen. DUs genoemd in het *Neederlandſch*, word in 't *Latijn* geheeten LINARIA, of LINUM SYLVESTRE: in 't *Hoogduytſch* LEINKRAUT, KROTTENFLACHS, en WILDER FLACHS: in 't *Franſch* LIN SAUVAGE: in het *Italiaanſch* LINARIA.

Veele aardige ſoorten, en bezienswaardige ſoorten; namentlijk: Hier van zijn mij in haren aart bekend veel aardige

I. LINARIA REPENS CŒRULEA, of *kruypend wild Vlaskruyd met kleyne bleek-blauwe Bloemen.* II. PANNONICA FLORE PALLIDO, of *wild Vlaskruyd uyt Pannonien met een bleeke Bloem.* III. PANNONICA FLORE CŒRULEO, of *uyt Pannonien met een blauwe Bloem.* IV. FLORE PURPUREO, of *met een purpure Bloem.* V. PANNONICA FLORE VARIEGATO, of *Pannoniſch wild Vlaskruyd met een bonte twee-verwige Bloem.* VI. ANGUSTIFOLIA FLORE CŒRULEO AMPLO, of *ſmal-gebladerd wild Vlaskruyd met een ſchoone, groote, Heemels-blauwe Bloem.* VII. SEDIFOLIA, of *met Bladeren van kleyn Huyslook.* VIII. FLORE LUTEO, of *met een geele Bloem.* IX. AUSTRIACA FLORE ALBO ODORATO, of *Ooſtenrijks wild Vlaskruyd met een witte welriekende Bloem.* X. VALENTINA TRIFOLIA, of *met een drie-bladerig loof van Valencien.* XI. LUSITANICA, of *uyt Portugal.* XII. CRETICA SEMINE ODORATO, of *uyt Candien, met welriekend Zaad.* XIII. LINARIA SCOPARIA, of *Beezem wild Vlaskruyd*, wijl men in *Italien Beezemen* daar van maakt: anders ook genoemd OSYRIS, of BELVEDERE ITALORUM; om dat het met een vermakelijke groenheyd vercierd zijnde, zeer ſchoon, *Pyramidens-wijze*, opwaſt; geevende den aanſchouwers een aangename oogenluſt. XIV. LINARIA BACCIFERA, of *wild Vlaskruyd met Beziën*; behalven noch meer andere. Niet alle zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

tot veertien in getal hier voorgeſteld.

Grond. Echter beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige, zoo wel een ongemeſtte als gemeſtte grond: een opene Lucht, een warme, welgeleegene plaats, en tamelijk veel Water. Geeven teegens de *Winter* rijp *Zaad*, en dan vergaan zommige der genoemde ſoorten door een weynig koude; te weeten:

Welke maar alleen een jaar, het LINARIA REPENS CŒRULEA, *kruypend wild Vlaskruyd met een kleyne bleek-blauwe Bloem:* SEDIFOLIA, *met Bladeren van kleyn Huyslook:* VALENTINA TRIFOLIA, *drie-gebladerd wild Vlaskruyd van Valencien*, en LINARIA SCOPARIA, of *wild Vlaskruyd, bequaam om Beezemen van te maken*; 't welk in onze Landen zelden, als met droge warme *Zomers*, rijp *Zaad* bekomt. Derhalven moeten de gemeldde ſoorten ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *April*, op nieuws, niet diep, weer gezayd worden.

en welke langer duren. Al de andere, namentlijk LINARIA PANNONICA FLORE PALLIDO, *Pannoniſch wild Vlaskruyd met een bleeke Bloem:* FLORE CŒRULEO, *met een blauwe Bloem:* FLORE PURPUREO, *met een purpure Bloem:* FLORE VARIEGATO, of *twee-verwige Bloem:* ANGUSTIFOLIA FLORE CŒRULEO AMPLO, *ſmal-gebladerde, met een groote Heemels-blauwe Bloem:* FLORE LUTEO, *met een geele Bloem:* AUSTRIACA FLORE ALBO ODORATO, *Ooſtenrijkſche met een welriekende witte Bloem*; en LINARIA LUSITANICA, of *Portugalſch wild Vlaskruyd*, vergaan niet zoo haaſt, maar blijven meerder jaren in 't leeven. Konnen reedelijk wel de koude en andere ongeleegentheden der *Winter* uytſtaan: geeven ook, bij goeden tijden, jaarlijks genoegzaam rijp *Zaad*; 't welk met de voorgemeldde Maan van *April* in de aarde word gelegt. Hier door konnen ze genoeg *vermeenigvuldigd* worden; en dan noch door hare de grond doorlopende *jonge Scheutjens*, welke men op de zelve genoemde tijd, van de *oude* neemt. Aanwinning.

Het LINARIA ANGUSTIFOLIA FLORE CŒRULEO AMPLO, of *ſmal-gebladerd wild Vlaskruyd met een groote Heemels-blauwe Bloem*, heeft een zeer teedere, korte, bleek-bruyne, *Wortel*. Geeft uyt de zelve, en ook wel eeven boven de aarde, verſcheydene *Scheutjens*, een voet, wat meer of minder hoog, geheel dun, doch gantſch taay en buygzaam, rond, en uyt den blauwen-groen-verwig: aan welke groeyen veele zeer ſmalle, digt boven malkander geſtelde *Bladeren*, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde in het ronde voortkomende; een vinger-breed lang, achter digt aan de *Steel* gehegt, voor ſpits toegaande, uyt den blauwen-groen: doch aan zommige *Bloemdragende Scheuten* wat grooter, gelijk in de bijgaande FIGUUR te zien is. Van naturen ſtaan ze meer om hoog als neerwaarts gekeerd: in 't midden met geen zichtbare *Adertjens*, maar alleen met een kleyn *Ruggetje* voorzien. Smal-gebladerd wild Vlaskruyd met een groote Heemels-blauwe Bloem. Bladeren.

Uyt de bovenſte *Hert-punten* komen te voorſchijn verſcheydene bezienswaardige *Bloemen*, ruſtende op korte zeer dunne *Steeltjens*; de een na de ander opengaande. Zijn ruym een halve Ducaton 't in ronde groot, zich vlak open-doende: zonder eenige reuk. Beſtaan uyt vijf zeer ſchoone Heemels-blauw-verwige *Bladeren*; onder ſmalſt, boven breedſt, en daar rond toegaande. Na verloop van vierentwintig uuren vallen ze ter aarden neer; doch ieder dag komen 's morgens weer nieuwe te voorſchijn. Deeze laten na ronde, doch als met eenige *Ribbetjens*, en boven op met een ſcharp *Puntje* vercierde *Huysjens*, gevuld met een langwerpig, rond, bruyn, blinkend *Zaadje*, dat van het *gemeene Vlaskruyd* zeer gelijk. Als dit *Zaad* zijne volkomene rijpheyd heeft bekomen, openen de *Huysjens* zich boven, en ſcheyden haar in vijf deelen. Gedaante der Bloemen. Zaadhuysjens en Zaad.

Het LINARIA VALENTINA TRIFOLIA, of *drie-gebladerd wild Vlaskruyd*, groeyd uyt een teedere, witverwige *Wortel*, (niet onaangenaam van ſmaak, doch op 't laatſte wat ſcharp in de Keel), een Maatvoet, wat meer of minder, hoog. Krijgt uyt de zelve zomtijds veele, zomtijds maar twee of drie *Steelen*; dun, rond, bleek-groen, doch onder bij de aarde een weynig purpurachtig. Waar aan de *Bladeren* voortkomen in 't ronde bij drieën, hol en luchtig boven malkander: alhoewel men ook aan zommige weynige *Steelen* zomtijds niet meer dan twee en twee teegens den anderen over ziet zitten. Dikachtig zijn ze, en zacht van aart, gemeenelijk inwendig een weynig hol geſteld: een vinger, wat min of meerder, breed; een lid van een vinger, of wat meer lang; voor in een ſtomp punt eyndigende; aan de *randen* effen en ſlegt; niet glad; bleek- of wit-groen van verwe; alleenlijk voorzien met drie *Aderen*, niet wel zichtbaar, maar als in de Huyd inwendig blijvende, op de wijze van *Plantago* of *Weegbree*. In de Mond geknauwt wordende, zijn ze niet onaangenaam van ſmaak, alhoewel'er een bitterheyd, of viezigheyd bij gaat. Drie-gebladerd wild Vlaskruyd van Valencien. Bladeren.

Uyt de bovenſte *Toppen* ſchieten ayrswijze boven malkander de *Bloemen* voort, welke zich van onder de een na de ander openen. Zijn van een wonderlijke gedaante, zeer aardig zittende in 't midden van vijf langwerpige groene *Bladertjens*; matig van groofte, na de gedaante van een *Leeuwen-muyl*, *Helms-wijze* geſteld; wit-verwig, in 't midden geel: boven welke twee witte langwerpige *Bladertjens*, als twee *Ezelsooren*, haar teegens malkander opſteeken. Hebben Aardige Bloemen.

onder een purpurachtig ſpits punt, op zulks een manier, als men achter aan de *Bloem* van *Conſolida Regulis*, of *Ridderſpooren* ziet. Na verloop van eenige dagen vallen ze op de aarde neer, nalatende eenige langwerpig-ronde en dikke *Zaadhuysjens*, geſteld in 't midden van vijf kleyne *Bladertjens*; en inwendig gevuld met een zwart-bruyn hoekig *Zaadje*.

Zaad.

Wild Vlaskruyd van Candia.

Het LINARIA CRETICA SEMINE ODORATO, of *wild Vlaskruyd van Candien*, met een welriekend *Zaad*, zijnde een aangenaam en ſchoon *Gewas*, bemind een goede zandige aarde, met twee-jarige Paerdemiſt, en een weynig der verrotte Boombladeren doormengt: een opene, warme, wel ter Zon ſtaande plaats, en matige vochtigheyd. Word met een waſſende Maan van *April* in een Pot, niet boven een Stroobreed diep, gezayd; of anderweegen opgekomen zijnde, daar in verplant. Kan gantſchelijk geen *koude Herfſt-reegenen*, ſterke *Winden*, *Miſt*, of *Vorſt* verdragen. Word derhalven in het begin van *October* geſteld in een plaats binnens huys, daar ze de Lucht kan genieten, tot dat de uytwendige *koude*, of *Vorſt*, door de Venſteren dringende, zulks komt te verbieden. Dan moet men ze wel voor de gedachte *Vorſt* wachten, zonder haar echter de warmte des vuurs te doen gevoelen, indien het eenigzins voorbij gegaan kan zijn; vermits ze de zelve ongeerne verdraagd. Mag ook niet meer als een of tweemaal, gedurende de gantſche *Winter*, met een weynig lauwgemaakt Reegenwater begoten worden van boven. In 't begin van *April* moet men ze met een zoete Lucht en Reegen weer buyten brengen: dan noch eevenwel haar zorgvuldig wachten voor *koude rijpende nagten*, en ſchrale zoo *Ooſte-* als *Noorde-winden*; teegens de zelve haar wel dekkende.

Hoe in de Winter waar te neemen.

Bloemen.

Zij geeft, in deeze koude Geweſten, in de eerſte *Zomer* blauwe vijf-gebladerde *Bloemen*, uyt de punten harer teedere *Takken* voortkomende, welke nauwelijks een voet hoog opſchieten, ook met kleyne, korte, ſmalle *Bladertjens* omwaſſen zijn: doch geen volkomen *Zaad*: 't welk echter in 't volgende jaar zijne rijpheyd verkrijgt; zijnde kleyn, zwart, en welriekend. Doch de Natuur hier meê zich noch niet voldaan hebbende, drijft uyt het midden der *Steelen* een ander *Zaad* tuſſchen de *Bladeren* uyt; kleyn, rond, grijs-witverwig, en neerwaarts hangende gelijk een *Druyftrosje*, van een aardige aanſchouwing. Het kan in deeze Landen tot geen volkomentheyd geraken, gelijk wel veellicht in heeter Geweſten. Echter kan deeze foort bequaamlijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden door 't eerſt-gemelde rijpgewordene *Zaad*, op de voorgedachte tijd en Maan gezayd. Zelden blijven ze in ons Land langer dan twee jaren in 't leeven. Zie hier bij na 't *Hoofdſtuk* van PASSERINE, welke *Plant* een meede foort van 't *wild Vlas* is.

Zaad.

en noch weer ander Zaad.

Aanwinning.

KRACHTEN.

Aart.

Durantes lib. Herb. fol. 260. Dod. l. 6. c. 26.

Dorſten. hiſt. Plant. fol. 173.

WIld *Vlaskruyd*, of *Linaria*, is warm en vocht van aart.

In Wijn gekookt, en daar van 's morgens nuchteren een Roemertje gedronken, drijft uyt 't *water der Blaas*; de *Nageboorte*, de *Maandſtonden*; en is goed teegens *vergif*, ook voor de gebreeken der *Oogen*. Neemt weeh de *vlekken* des *Aangezichts*: verdrijft de *Nieren-*, *Lenden-*, en *Moeder-ſmerten*; deſgelijks de *verſtopheyd* van de *Blaas* en *Nieren*.

Het uytgeparſte *Zap* der *Bladeren* en *Bloemen* is goed voor de *Roos*, en teegens de *Kanker*, daar meê gewaſſchen. Ook teegens allerley *heete Gezwellen* des Ligchaams.

CCCX HOOFDSTUK.

PAERLEKRUYD.

IN het *Neederlandſch* niet alleen dus, maar ook van zommige STEENZAAD genoemd. In 't *Latijn* MILIUM SOLIS, of ook LITHOSPERMUM: in 't *Hoogduytſch* PERLKRAUT, in 't *Franſch* GREMIL, of HERBE AUX PERLES: en in 't *Italiaanſch* LITOSPERMO.

Namen.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *drie* onderſcheydene ſoorten, te weeten:

Drie onderſcheydene ſoorten.

I. LITHOSPERMUM HORTENSE, *gemeen* of *Hof-Paerlekruyd*. REPENS ANCHUSÆ FACIE, of *kruypend Paerlekruyd met een gedaante van Anchuſa*. III. LITHOSPERMUM SURRECTUM MINIMUM, of *alderkleynſte regt-opſtaande Paerlekruyd*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Eevenwel beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige, doch luchtige, wel-gemeſte grond; een opene, vrije, bequaam tet Zon gelegene plaats, en tamelijk veel Reegen. Verdragen *Sneeuw*, *Hagel*, felle *Vorſt*, en alle andere ongelegentheeden der *Winter*, zonder eenige moeylijkheyd. Blijven (doch niet alle) lange jaren in 't leeven, en geeven de meeſte tijd volkomen rijp *Zaad*: behalven het LITHOSPERMUM REPENS ANCHUSÆ FACIE, of *kruypend Paerlekruyd met een gedaante van Anchuſa*; 't welk in deeze Landen wel ieder jaar *bloeyd*, maar noyt eenig rijp *Zaad* bekomt.

Grond.

Aart.

Zaad.

Het LITHOSPERMUM SURRECTUM MINIMUM, of *alderkleynſte regt-opſtaande Paerlekruyd*, blijft niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven, en vergaat van zelfs, als 't *Zaad* in den *Herfſt* tijp geworden is. Word derhalven ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan in *April*, op nieuws weer gezayd, niet diep, in een warme plaats. Hier door kan deeze foort, gelijk ook het LITHOSPERMUM HORTENSE, of MILIUM SOLIS, *gemeen Parelkruyd*, alleenlijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

Alderkleynſte regt-opſtaande Paerlekruyd.

Het LITHOSPERMUM REPENS ANCHUSÆ FACIE, of *kruypend Paerlekruyd met een gedaante van Anchuſa*, kan men niet anders *vermeerderen*; dan door hare *Scheutjens*, welke men in de aarde legt, en als ze *Wortelen* gekreegen hebben van de *oude* afneemt, en verplant.

Kruypend Paerlekruyd.

KRACHTEN.

Dod. l. 3. c. 31.

HEt *Zaad* van *Paerlekruyd*, of *Milium Solis*, is verwarmende en verdrogende tot in den tweeden graad.

Dioſc. l. 3. c. 158. Plin. l. 27. c. 11. Gal. l. 8. Simp. fac.

Twee *Drachmen* van 't zelve gepulveriſeert, en met Rhijnſche Wijn ingenomen, drijft af het *Graveel*, en het *water der Blaas*. Is goed teegens de *koude Pis*, en voor de geene die van een *Druypert* gequeld worden; ook voor de *Blaas-ſmerten*. Met Melk uyt der Vrouwen Borſten gebruykt, helpt zonderling de *Vrouwen in arbeyd* zittende.

CCCXI HOOFDSTUK.

ZEEVENGETYDEN-KRUYD.

OP het *Neederlandſch* niet alleen dus, maar ook van veele LOTUSKRUYD genoemd: in 't *Latijn* LOTUS HERBA, LOTUS SATIVUS, en TRIFOLIUM ODORATUM; in het *Hoogduytſch* SIEBENGEZEYTENKRAUT, of korter SIE-

Verſcheyde namen.

SIEBENGEZEIT, om dat het, gelijk zommige meenen, *zeevenmaal op eenen dag* zijne bevallijke *reuk* veranderd. In 't *Fransch* TREFFLE ODORIFERANT; en in het *Italiaansch* LOTO DOMESTICO.

Hier van zijn mij in haren aart veel aardige veranderlijke soorten bekend geworden; namentlijk:

Veele veranderlijke soorten.

I. LOTUS SILIQUOSUS QUADRANGULARIS FLORE RUBRO, of *Zeevengetijdenkruyd met vierhoekige Peulen, en een roode Bloem*, ook geheeten LOTUS TETRAGONOLOBUS. II. SILIQUOSUS QUADRANGULARIS FLORE LUTEO, of *Lotuskruyd met een vierhoekige Peul en geele Bloem.* III. ORNITHOPOIDES, *sive* FLORE LUTEO SILIQUA ORNITHOPODII, of *met een geele Bloem, en Peul als een Vogelvoet.* IV. VESICARIUS HISPANICUS, of *Spaansch Lotuskruyd met Blaasjens.* V. SILIQUOSUS CORONATUS MARINUS, of *gekroond Zee-Lotuskruyd.* VI. SILIQUOSUS CORONATUS PALUSTRIS LUSITANICUS, of *Portugalsch gekroond Lotuskruyd met Peulen, groeyende in Waterachtige plaatzen.* VII. SEGETUM FLORE LUTEO GLOBOSO, of *Lotuskruyd wassende in 't Koorn, met een ronde, geele, Knops-wijze Bloem.* VIII. PRATENSIS SILIQUOSUS, of *met Peultjens, voortkomende in Gras-velden.* IX. BARBARIÆ FRUTEX DALECHAMPII, of *Heesterachtig Lotuskruyd uyt Barbaryen*, geteekend van JACOBUS DALECHAMPIUS. X. LOTUS FRUTEX ELEGANS INCANUS, of *Zeevengetijden struvel-kruyd met aardige ruyge Bladeren*; en dan noch meer andere. Niet alle zijnze van de zelve *Bowing* en *Waarneeming*.

tot tien in getal hier voorgesteld.

Grond, en Plaats.

Echter beminnen ze al te zamen een goede, zandige, gemeene, en met twee-jarige Paerdemist tamelijk voorziene grond: een opene, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd. Geeven in den *Herfst* gemeenelijk volkomen *Zaad*.

Welke soorten maar alleen eene Zomer leeven.

Het LOTUS SATIVUS, of *gemeen tam Zeevengetijdenkruyd*: SILOQUOSUS QUADRANGULARIS FLORE RUBRO, *met vierhoekige Peulen en een roode Bloem*: SILOQUOSUS CORONATUS MARINUS, of *gekroond Zee-Lotuskruyd*: SILIQUA ORNITHOPODII, *met Peulen van Vogelvoet*: VESICARIUS HISPANICUS, *uyt Spaanje met Blaasjens*; en LOTUS SEGETUM FLORE LUTEO GLOBOSO, of *in 't Koorn wassende Zeevengetijdenkruyd met een ronde geele, Knops-wijze Bloem*, blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven, bij goede tijden, teegens de *Winter*, rijp *Zaad*, en versterven daar meê. Worden derhalven ieder *Voorjaar* in *April*, met een wassende Maan, weer op nieuws gezayd, niet diep in de aarde, en deezer wijs *vermeenigvuldigd*.

Zeevengetijdenkruyd in 't Koorn wassende.

Het laatst-genoemde *Zeevengetijdenkruyd, in't Koorn wassende*, schiet zelden meer dan een voet hoogte boven de aarde op; verdeeld zich echter in veele bleekgroene ronde *Zijde-takjens*; waar aan veele *Bladeren* voortkomen, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, niet hoog boven malkander; rustende op korte

Bloemen.

Steeltjens, en in drieën gesteld, op de wijze der andere soorten. Tusschen de zelve komen te voorschijn de *Bloemtrossen*, tamelijk groot, veel in getal, en gevoegd op korte *Steeltjens*, van een aardige aanschouwing.

Andere, langer durende soorten.

Het LOTUS SILIQUOSUS QUADRANGULARIS FLORE LUTEO, *Zeevengetijdenkruyd met een geele Bloem en vierhoekige Peultjens*: SILIQUOSUS CORONATUS PALUSTRIS LUSITANICUS, of *Portugalsch Lotuskruyd, wassende in waterachtige plaatzen, met een Kroonswijze gestelde Bloem* en *Zaadpeulen*: BARBARIÆ FRUTEX DALECHAMPII, of *Heesterachtig Lotuskruyd uyt Barbaryen*, beschreeven van den hoog-geleerden *Dalechampius*; en LOTUS FRUTEX ELEGANS INCANUS, of *Zeevengetijden struvelkruyd met zeer schoone ruyge Bladeren*, vergaan niet zoo haast, maar blijven eenige jaren in 't leeven.

Heester-achtig Lotuskruyd uyt Barbaryen.

Het *Heesterachtig Lotuskruyd uyt Barbaryen*, beschreeven van *Dalechampius*, groeyd in deeze Landen op tot de hoogte van derdehalve, ook wel drie voeten. Heeft onder al de andere soorten de sterkste en breedste *Bladeren*, *Herts-wijze* gesteld, voor breed-rond, en onder smal toegaande; uyt den groenen blauw-verwig. Krijgt, als de kleyne *Bloemtjens* vergaan zijn, veele korte bij malkander gevoegde *Zaad-peultjens*.

Zeevengetijden struvelkruyd met ruyge Bladeren.

Het *Zeevengetijden struvelkruyd met schoone ruyge Bladeren*, bekomt in onze Gewesten nauwelijks de hoogte van twee voeten. De *Bladeren* zitten veelvoudig in getal aan hare *Steeltjens*. Zijn een weynig blinkende, smal en langwerpig; voor voorzien met een kleyn *puntje*, als een *doorntje*. Hare *Bloemen* komen veel grooter, als die van de voorgaande, te voorschijn, in 't bovenste van hare meenigvuldig-verdeelde, ronde en ruyge *Steeltjens*, uyt gantsch ruyge en langwerpige *Knopjens*.

Hoedanig waar te neemen in de Winter.

Deeze nu gemeldde soorten buyten staande, verdragen ongeerne selle *Vorst*, en diergelijke ongeleegentheeden der *Winter*. Moeten derhalven, in Potten geplant, en in *October* voor veel *koude Herfstreegenen* gewagt geweest zijnde, binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet als bij harde *Vorst* door een Kagchel word gevuurd. Gedurende dien tijd moet menze slegts met een weynig lauw Reegenwater van boven begieten, en in 't begin van *April*, met een aangename Lucht en Reegen, weer buyten stellen. Dikmaal geevenze volkomen *Zaad*: 't welk dan, met een wassende Maan van *April* of *May*, de aarde word aanbevolen, niet boven een stroobreed diepte gelegt. Hier door kan men deeze soort *vermeenigvuldigen*; en dan ook noch door langzaam-aangewassene *jongen*; die men met de gemeldde *Aprilsche* Maan van de *oude* neemt, en verplantt.

Aanwinning.

Zeevengetijdenkruyd met vierhoekige Peulen, en geele Bloemen.

Het LOTUS QUADRANGULARIS, of TETRAGONOLOBUS FLORE LUTEO, laat zich ook wel door hare *Scheutjens vermeenigvuldigen*, als men die met een volle Maan van *May* of *Junius* afsnijd, in een Pot steekt, zes weeken lang op een donkere plaats stelt, en zomtijds met Reegenwater van boven begiet. Want dan krijgen ze *Wortelen*, en groeyen voort. Dit heeft mij de ervarentheyd geleerd, doe ik niet meer als een kleyn en slecht *Plantje* van deeze soort had over behouden, en derhalven door de nood gedwongen wierd, een proef hier van te neemen.

Aanwinning.

Zeevengetijden struvelkruyd.

Het LOTUS ELEGANS FRUTEX INCANUS is 't teederste van alle, waarom men'er ook in de *Herfst* en *Winter* zeer nauw acht op moet neemen, zonder daar ontrent iets te verzuymen.

KRACHTEN.

Galen. l. 7. Simp.

Zeevengetijdenkruyd, of *Lotus sativus*, is van aart tusschen koud en warm; daar benevens een weynig verdrogende en verteerende.

Lonic. hist. Pl. fol. 133.

De *Bladeren* en 't *Zaad* in Wijn gekookt, en daar van gedronken, doed *wateren*; neemt wech de *brand van de Blaas*; de *opstijging van de Moeder*, en der zelver *smerten*; ook van alle andere *Leeden*. Is goed voor een eerst beginnende *Waterzucht*; de *derdedaagsche Koorts*, en de *beeten der giftige Dieren*.

De *Bladeren*, *Bloemen*, en 't *Zaad* in Edik en Honig gekookt: dan daar van een Roemertje ingenomen, word gepreezen teegens *vergif*.

Fuchs. lib. Pl. c. 287. Dioscor. l. 4. c. 111.

Het *Zap* deezer *Bladeren* met Honig vermengt, verdrijst de *vlekken der Oogen*; doed de *Vliezen* en *Wolken* vergaan, daar in gedaan zijnde, en maakt een helder *Gezicht*.

Camerar. l. 3. c. 45.

De *Oly*, waar in de *Bloemen* en *Bladeren* geweykt of geinfondeert zijn geweest, is dienstig voor alle *varsschе Wonden*; *Breuken* of *Gescheurtheyd*; *Gezwellen* aan 't Fondament, en *verstuykte Leeden*. Versterkt zonderling de *Zeenuwen*: verzacht de harde en koude *gezwellen*; vermits ze verteerd, verzoet, en verdrijst.

CCCXII HOOFDSTUK.

MALLOOTE.

Namen.

Niet alleen in het *Neederlandſch* dus, maar ook van veele MELILOTE genoemd: in het *Latijn* MELILOTUS: in het *Hoogduytſch* GRÖSSER STEINKLEE, of BARENKLEE: in 't *Franſch* MELOT; en in het *Italiaanſch* MELILOTO.

Veele verandelijke ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart deeze veranderlijke ſoorten kenbaar geworden.

I. MELILOTUS OFFICINARUM VULGARIS FLORE LUTEO, of *gemeene Malloote met een geele Bloem*, gebruykelijk in de winkelen der Apotheekeren. II. FLORE ALBO, of *met een witte Bloem*. III. ITALICUS MAXIMUS, of *aldergrootſte Italiaanſche Melilote*. IV. ITALICUS SILIQUOSUS, of *Peul-dragende Italiaanſche Melilote*. V. ANNUUS ODORATISSIMUS LUSITANICUS, of *zeer welriekende Portugalſche Mallote*. VI. INODORUS SUPINUS LUSITANICUS, of *leggende Portugalſche Melilote zonder eenige reuk*. VII. MELILOTUS SYLVESTRIS, of *wilde Mallote*; en dan noch meer andere. Niet alle zijnze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een goede, zandige, wel-gemeſtte grond: een luchtige, vrije, genoegzaam ter Zon ſtaande plaats, en matige vochtigheyd. Geeven in den *Herfſt* volkomen *Zaad*, en worden dan door een kleyne *Rijp* van 't leeven beroofd, of vergaan van zelfs; vermitsze niet langer dan eene *Zomer* konnen duren. Worden derhalven ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *April*, weer *aangewonnen* door het gedachte *Zaad*, niet meer dan een ſtroobreedte diep in de aarde gelegt.

Aanwinning.

Gemeene Malloote.

Het MELILOTUS OFFICINARUM FLORE LUTEO, ET ALBO, of *geele, en witte Melilote*, in alle Apotheëken gebruykelijk, vergaan niet in 't eerſte jaar, maar in 't tweede, na datze volkomen rijp *Zaad* hebben gegeeven. Verdragen ook in de *Winter* ſterke *Vorſt*, en allerley andere ongeleegentheeden des tijds zonder eenige ſchade.

Aanwinning.

Het *Zaad* word met de zelve *Aprilſche* Maan, als boven, gezayd; en hier door konnen ze alleenlijk *vermeenigvuldigd* worden.

KRACHTEN.

Averr. lib. Simp. cap. 42. Gal. lib. 7. Med. Simp. fac. Camerar. l. 3. c. 45.

MAlloote, of *Melilote*, is verwarmende en verdrogende in den eerſten graad; daarbeneevens een weynig te zamentrekkende, zuyverende, ſcheydende, verteerende, en rijp makende van aart.

De *Bladeren* en *Bloemen* in Wijn gekookt, en daar van een Roemertje gedronken, verzacht de *ſmerte der Nieren*, en andere *inwendige Ligchaams deelen*. Drijft het *water der Blaas* voort; ook 't *Graveel*; en maakt *rijp de Fluymen* op de *Borſt*.

Trag. l. 2. c. 3. Dod. l. 19. c. 10.

Het uytgeparſtte *Zap* in de *Oogen* gedaan, maakt een *helder Gezicht*. Doed ook ſcheyden en verteeren de *Vliezen* en *Schellen der Oogen*.

Het zelve *Zap* vermengt met Edik en Roozen-oly, verdrijft de *Hoofdpijn*, daar meê beſtreeken zijnde. Met zoete Wijn gemengt, en in de *Ooren* gedaan, neemt'er de pijn van weeh.

Ruell. l. 3. c. 35.

De gedroogde *Bloemen* geſtoten, dan met Wijn en Galnooten vermengt, geneeſt de *quade Schurftheyd des Hoofds*, daar op geſtreeken.

Dioſc. l. 3. c. 48.

De *Bloemen* met Rozijnen in Wijn gezoden, en op allerley *gezwellen* gelegt, inzonderheyd op die der *heymelijke Leeden*, verzachten de zelve.

Raſis lib. Simp. cap. 28.

Daar van een Plaaſter gemaakt, en opgelegt, vermorwd ook alle *hardigheyd*.

Deeze geheele *Plant* gedroogt, en de *Paerden te eeten* gegeeven, verſtrekt haar tot een aangenaam voedzel, en maakt haar vet.

CCCXIII HOOFDSTUK.

KLEYN MAANKRUYD.

Verſcheyde namen.

EEn kleyn en aardig *Gewas*, dus in 't *Neederlandſch* genoemt: in 't *Latijn* LUNARIA, en LUNARIA BOTRYTIS, om dat het in 't midden uyt geeft een kleyn *Steeltje*, kluchtig vercierd met veele *Druyfs-wijze Knopjens*, gelijk het *Botrijskruyd*: in het *Hoogduytſch* MONDKRAUT, of ook MONDRAUTE: in het *Franſch* TAURE, of LUNAIRE: in het *Italiaanſch* LUNARIA DEL GRAPPOLO, of MINORE.

Twee ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend *twee* veranderlijke ſoorten; te weeten:

I. LUNARIA BOTRYTIS MAJOR RAMOSA, of *groot getakt Maankruyd, met veele Druyfs-wijze geſtelde Knopjens*. II. LUNARIA BOTRYTIS MINOR, of *kleyn Maankruyd, ook met Knopjens, Druyfs-wijze geſteld*. Beyde zijnze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond, en plaats.

Zij beminnen uyt eygener aart een goede, zandige, luchtige, met een weynig twee-jarige, kleyn-gewreevene, tot aarde gewordene Paerdemiſt, en het Mol van verrotte Boombladeren genoegzaam doormengde grond: een opene, luchtige, wel-geleegene plaats, en niet te veel Reegen. Verdragen in onze Landen ongeeerne veel *ſcharpe*, *bijtende*, *Sneeuwige vochtigheyd*, en ſterke *Vorſt*. Moeten derhalven, in een Pot geplant zijnde, in *October* binnens huys gebragt worden, op een luchtige bequame plaats, waar in gantſch niet, of alleen bij harde *Vorſt*, word gevuurd: gedurende deeze tijd met zeer weynig Reegenwater onderhouden; en in 't laatſte van *Maert*, of 't begin van *April*, weer buyten geſteld zijn.

Hoe waar te neemen.

Krijgen hier noyt eenig rijp *Zaad*. Worden echter *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* door hare jonge aangewaſſene *Uytloopzelen*. Verliezen midden in de *Zomer* hare *Bladertjens*: op welke tijd zij opgenomen, van hare nieuw-aangewaſſene *Worteltjens* ontbloot, maar terſtond weer ingezet mogen worden. Doch dan moet men ze bewaren voor de hitte der Zon; en tot in 't laatſt van *Auguſtus* ſtellen op een donkerachtige plaats. Daarenboven moet men haar wagten voor veele *Herfſtreegenen*: zoo ſchieten ze weer uyt, en maken 't volgende jaar, in 't laatſte van *April*, of het begin van *May*, nieuw *Loof*.

Aanwinning.

Het LUNARIA BOTRYTIS MAJOR RAMOSA, of *getakt Maankruyd met veele Druyfs-wijze geſtelde Knopjens*, van zommige in het *Hoogduytſch* ook genoemd WIDERTHON, ſchiet zelden hooger op dan een hand lengte. Heeft ontrent een handbreed lange, een ſtroo dikke, onder ſpits toegaande, zwartachtige, van binnen geel-verwige *Wortel*, beſtaande uyt te zamenhangende *Veezelworteltjens*; in de Mond geknauwd wordende, van geen zonderlinge ſmaak. Uyt de zelve ſchieten in 't begin van *May* bezienswaardige *Bladertjens*, ruſtende op *Steeltjens*, twee vinger-leeden, wat meer of minder, lang, dikachtig, en vol *Zap*; geſcheyden in verſcheydene deelen, of *Takjens*, gemeenelijk regt teegens over malkander geſteld: welke al weer verdeeld zijn in veele kleyne deelen: aan hare randen hier en daar een weynig ingeſneeden. De onderſte, eerſt uyt de *Wortel* voortkomende, zijn de grootſte, de bovenſte de kleynſte en teederſte. De verwe is donker-groen, met eenige bleekheyd vermengt.

Groot getake Maankruyd, met veele Druyfswijze geſtelde Knopjens.

Wortel. Steelen. Bladeren.

Fig. 208.
LVNARIA CHYMISTARVM.
Lunaria Botrytis Major Ramosa.

mengt. Zijn in 't midden, en van alle punten, met eenige teedere *Adertjens* doorlopen: dikachtig van aart; inwendig vochtig. De bovenſte teederſte geeven zich op verre na zoo breed niet uyt als de onderſte; zijn ook niet zoo groen-verwig, maar als met een korte bleeke *ruygheyd* omvangen.

Bloem-ſteelen met Knopjens, doch zonder Bloemen.

In de Maand van *Junius* komen tuſſchen de zelve in 't midden uyt de *Wortel* een, twee, of onk wel zomtijds, na geleegentheyd van de grootte en ſterkte des *Wortels*, drie *Steelen* t'effens te voorſchijn, zijnde zes vingeren breed, wat meer of minder hoog; ontrent rond; een ſtroo, en wat meerder, dik, inwendig Zappig; uytwendig bekleed met een aangename groenheyd; en boven verdeeld in verſcheydene *hayrachtige Zijde-takjens*, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde boven malkander voortkomende: beladen met veele kleyne, ronde, aardige *Knopjens*, *Druyfs-wijze*; doch zonder eenige andere *Bloemen*, of *Zaad*: welke naderhand verflauwende, in haar zelven vergaan.

KRACHTEN.

Matth. l. 3. c. 135.

Lobel l. 1. fol. 984. Durantes lib. Herb. fol. 267. Camerar. l. 3. c. 103.

Dod. l. 5. c. 22.

KLeyn *Maankruyd*, of LUNARIA BOTRYTIS, is koud en droog; ook een weynig te zamentrekkende, zuyverende, en heelende van aart.

Gedroogt, gepulveriſeert, en daar van een *Drachma* met Wijn of eenig ander Nat ingenomen; of ook wel in Wijn gekookt, en daar van gedronken, is zeer goed voor de *verſtuykte* en *verrukte Leeden*; voor alle *in-* en *uytwendige Wonden*, *quade Zweeringen*, en de *Geſcheurtheyd:* voor de *Leeverzuchtige*; voot die *Bloed ſpouwen*, en voor die een *Druypert* hebben.

Het zelve *Poeder* met roode Wijn te drinken gegeeven, is dienſtig voor de *roode-* en *witte Vloeden der Vrouwen*; desgelijks teegens de *Bloedgang*, of *roode Loop*.

De *Bladeren* groen geſtoten, en alzoo gelegt op *Wonden*, *opene Gaten*, en andere *Zweeringen*, geneezen de zelve.

Zeldzaamheyd aan de Beeſten.

Het *Zaad*, of de *Knopjens* deezer *Plant*, worden van zommige voor *vergiftig* gehouden; zoo dat de *Koeyen* en *Paerden*, daar van eetende, *ſterven*. Doch als men haar ſtraks daar op de *Bladeren* te eeten geeft, zoo word deeze quaadaardigheyd terſtond wechgenomen, en de Beeſten behouden haar leeven.

CCCXIV HOOFDSTUK.

MAANKRUYD der CHYMISTEN.

Namen.

OOk, gelijk het voorgaande, een kleyn en aardig *Gewas*. Word in 't *Nederlandſch* dus genoemd. In 't *Latijn* LUNARIA CHYMICORUM: in 't *Hoogduytſch* MONDKRAUT VON DIE CHYMISTEN: in het *Franſch* LUNAIRE DE CHEMISTES; en in 't *Italiaanſch* LUNARIA DI ALCHIMISTI.

Grond, en Plaats.

Bemind uyt eygener aart een geheel zandige, goede aarde, met een weynig een-jarige Paerdemiſt doormengt: een opene, vrije, warme plaats, en matige vochtigheyd in de *Zomertijd*. Verdraagt ongeerne felle *Vorſt* in deeze Geweſten.

Hoe in de Winter waar te neemen.

Moet derhalven, in een Pot geplant zijnde, in *October* binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, zonder of met Vuur: gedurende de *Winter* onderhouden met een weynig lauwgemaakt Reegenwater, vermits ze in dien tijd door een weynig te veel lichtelijk zou aangeſtoken worden, en verrotten. Niet voor half *April* mag men ze weer buyten de Zonneſtralen voorſtellen, met een aangenaame zachte Reegen.

Aanwinning.

In deeze koude Landen word ze *aangewonnen*, niet alleen door haar *Zaad*, wanneer 't zijne rijpheyd mogt bekomen ('t welk hier zelden gebeurd, ten zij bij heete *Voorjaren*) met een waſſende Maan van *April* in een Pot gelegt, gevuld met goede zandige aarde, zonder eenige Miſt, ontrent een kleyne vingerbreed diep; maar ook door eenige weynige *jonge Scheutjens*, met langheyd van tijd voortkomende. Welke men, als ze bequaam zijn, niet de gemeldde *Aprilſche* Maan afneemt en verplant.

Gedaante der Wortel.

Dit bezienswaardig en teeder *Gewas* heeft in onze koude Geweſten een dikke, ronde, een vinger of daar ontrent lang zijnde *Wortel*, met eenige kleyne en weynige hol van malkander geſtelde *Veezelen* voorzien; onder wat dunner toelopende, inwendig wit, van buyten bleek-bruyn van verwe; rondom met veel (zomtijds meer als twintig) kleyne, ronde *Knobbeltjens*, ontrent eeven verre ordentlijk van den anderen geſteld, begaafd.

Waar uyt niet meer dan twee kleyne Bladertjens voortkomen.

Uyt de zelve komen voort, in 't begin van *May*, of in laatſte van *April*, niet meer dan twee kleyne *Bladertjens*, ieder twee vingerleeden, wat meer of minder, lang; een halve vinger of wat meer breed, in 't midden op 't breedſte; voor en onder aan de *Wortel* in een verminderend ſtomp punt eyndigende. Ruſten op geene *Steeltjens*, maar ſpruyten zonder de zelve als uyt de *Wortel*; doch eeven boven de aarde zich verheffende. Zijn aan de randen niet *gezaagd*, maar effen en ſlegt; in 't midden voorzien met een regt-doorlopende groote *Ader*; waar uyt verſcheydene kleyne, ter zijden uytvloeyende, voortſchieten: boven, na de Zon gekeerd, begaafd met een zeer bevallijke uyt den groenen bleek-blauw blinkende couleur, doch van onder bleeker.

Hare geſtalte.

Bloem-ſteeltje.

Uyt welker midden opſchiet een eenig *Steeltje*, zoo lang als de middenſte vinger, wat meer of min; onder een ſtroo dik, doch na boven wat dunner; rond, gantſch ruyg; verciert met een ſchoone, wat blinkende, aangename bleek-purpure verwe. Op des zelven bovenſte punt ziet men een eenige *Bloem*; niet groot; ook niet aan de rand geſneeden, maar zich boven in 't ronde openende, geheel hol van binnen; niet qualijk vertoonende de gedaante van een *Kopje*, of *Beekertje*; verciert met een verwonderens-waardige, ſchoone, blinkende, donker-blauwe verwe; waar onder eenige als zwart-donker-blauwe *ſtreepen* doorlopen. Als ze zommige dagen open geſtaan heeft, vergaat ze in haar zelven, en valt af; nalatende een ronde, doch ook zomtijds wat gehoekte *Knop*, eerſt uyt den bruynen groenachtig, daar na blinkend bleek-blauw, voorzien met eenige donker-blauwe *ſtreepen*; eeven gelijk de *Bloemen*, doch ſterker; ontrent op de wijze en na de gedaante van het HERBA PARIS, of *Wolfs-bezie*. Zomtijds is ze met *Zaad* gevuld.

En eenige Bloemen.

Zaad-knop, en Zaad.

KRACHTEN.

Gebruyk, om van Quikzilver Zilver te maken.

DEeze aardige *Plant*, uyt eygener aart groeyende op zommige Bergen in *Hongaryen* en *Boheemen*, waar van het *Zaad* mij uyt *Weenen* is toegezonden geweeſt door den Ed. Heer N. WHYDERHOUT, word van eenige *curieuze Chymiſten* in die Geweſten gebruykt, om van *Quikzilver goed*, *vaſt Zilver* te maken; en heeft ter dier oorzaak de gemeldde naam bekomen.

CCCXV. HOOFDSTUK.

VYGEBOON.

Namen.

DUs in het *Neederlandſch* genoemd, word in het *Latijn* geheeten LUPINUS, en daar van daan ook wel in onze Taal LUPINEN: in het *Hoogduytſch* FEIGBOHNEN: in het *Franſch* LUPINS; en in 't *Italiaanſch* LUPINO.

Zesderley ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *zes* ſoorten; namentlijk:

I. LUPINUS MAJOR LATIFOLIUS CŒRULEO FLORE ET PURPUREO VARIEGATO, of *groote breedbladerige Vijgeboon met een blauwe en purpur-bonte Bloem:* welke, eenige dagen open geſtaan hebbende, hare pur-roode ſtreep gantſchelijk verlieſt, en te eenemaal veranderd in een aangename witheyd, zonder verderving: zoo dat op eene *Steel* boven malkander te gelijk gezien worden met een zonderling vermaak, zoo wel *blauw en wit*, als *blauw en purpurbonte Bloemen.* II. LATIFOLIUS CŒRULEUS MEDIUS, of *middelbaar breed-bladerige Vijgeboon met een blauwe Bloem.* III. MINOR CŒRULEUS ANGUSTIFOLIUS, of *kleyne blauwe Vijgeboon met ſmalle Bladeren*; ook genoemd LUPINUS SYLVESTRIS, of *Wilde Vijgeboon.* IV. FLORE CARNEO PURPURASCENTE, of *Vijgeboon met een donkere lijfverwige couleur.* V. FLORE ALBO, of *met een witte Bloem.* VI. LUPINUS FLORE LUTEO ODORATO, of *Vijgeboon met een geele welriekende Bloem:* Alle zijnze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming.*

Aanmerkelijkheyd van de Bloemen der eerſte ſoort.

Grond.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, weynig gemeſtte grond; een opene lucht: een warme, wel-geleegene plaats; en matige vochtigheyd. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven voor de *Winter* volkomen rijp *Zaad*, en vergaan dan van zelfs.

Zaad.

Aanwinning

Moeten derhalven in ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *Maert* of *April*, weer op nieuws zijn gelegt in een varſch-omgeſmeetene aarde, niet boven een halve vinger breed diep. Deezer wijs konnen ze alleenlijk *vermeenigvuldigd* worden.

KRACHTEN.

Gal. lib. Simp. 6.

DE *Vruchten* van *Vijgeboonen*, of *Lupinen*, zijn warm en droog in den tweeden graad; ook verdeelende, verteerende, dunmakende, en afvagende van aart; doch onbequaam om ter ſpijs te gebruyken, vermitsze zwaar te verteeren vallen, en grof bloed veroorzaken.

Apulej. hiſt. Plant. cap. 110. Dioſc. l. 2. c. 132.

De *Lupinen* geſtoten, en de kinderen, 's morgens noch nuchteren, op de Navel gelegt, of met Honig ingenomen; of ook in Wijn gezoden, en nuchteren daar van gedronken, is een dienſtig middel, om de *Wormen* te dooden, en uyt te drijven.

Averr. lib. Simp. c. 39.

Het zelve *Poeder*, of *Meel*, is goed teegens de *Wratten*; ook voor de *Speenen* of *Takken* aan 't Fondament, daar op geſtroyd zijnde. Met Meel van Garſtenmout en Water vermengt, verzacht allerley *Gezwellen* en *Apoſtematien*; daar opgelegt. Op de *peſtilentiale Karbonkelen* gedaan, als men 't met Edik vermengt heeft, doed de zelve uytbreeken.

Plin. l. 22. c. 25.

Het zelve *Meel* in Water en Edik, of ook met wat Honig gekookt, en op *blauwgeſlagene Plekken*, *Klieren*, en andere harde *Gezwellen* gelegt, doed de zelve ſcheyden, verteeren, en vergaan.

Trag. l. 2. c. 15. Dorſten. hiſt. Simp. fol. 176.

Lupinen in Wijn gezoden, en daar meê dagelijks gewaſſchen, maakt een *ſchoon* en *klaar Aangezicht*; neemt'er alle *vlekken*, *puyſten*, en *Zomerſproetelen* van wech: deſgelijks van de huyd alle *Schurftheyd*, *quade Zeeren*, *ſprenkt Vuur*, en diergelijke onreynigheeden.

Het Water, gediſtilleert van de *Bloemen*, vermag eeven 't zelve.

CCCXVI HOOFDSTUK.

WOUWE.

Namen.

VAn al de ingezeetenen der *Neederlanden* dus genoemd, word in het *Latijn* geheeten LUTUM HERBA; LUTEA, of LUTEOLA: in 't *Hoogduytſch* STREICHKRAUT.

Twee ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend *twee* onderſcheydene ſoorten; namentlijk:

I. LUTEA VULGARIS, of *gemeene Wouw.* II. LUTEOLA CANNABINOIDES CRETICA, of *geel-verwige Wouw van Candien, met een gedaante van Hennip.* Beyde zijn ze niet van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming.*

Grond, en plaats.

Zij beminnen een gemeene, goede, zandige, matig, en ook met twee-jarige Paerdemiſt wel voorziene grond: een opene lucht; welgeleegene warme plaats, en tamelijk veel Water. Konnen redelijk wel ſelle *koude*, en alle andere ongeleegentheeden des tijds uytſtaan.

Gemeene Wouw.

Het LUTUM HERBA, of *gemeene Wouw*, blijft niet meer dan twee *Zomers* in 't leeven. Geeft in 't tweede jaar rijp *Zaad*, en vergaat daar meê. Moet derhalven ieder *Voorjaar*, of ten minſten om 't tweede, door 't zelve *Zaad*, niet diep in de aarde gelegt, weer vernieuwd worden. Dikmaal komt het, door 't uytgevallene, genoeg van zelfs op. Alleen luer door kan men ze *aanwinnen.*

Geel-verwige Wouw van Candia.

Het LUTEOLA CANNABIOIDES CRETICA, of *geel-verwige Wouw van Candia, met een gedaante van Hennip*, geeft uyt hare een vinger of duym dikke, zoo wel in- als uytwendig geel-verwige *Wortel* (verdeeld, rond, ſterk, met veele kleyne knobbeltjens voorzien, met een geelachtig *Zap* begaafd, en zeer bitter van ſmaak) verſcheydene *Steelen*, vier, ook wel vijf voeten hoog opſchietende; eerſt groen-blinkende, maar daar na geelachtig wordende; van een aangename aanſchouwing, gemeenelijk een vinger dik, en met veele *ſtreepen* voorzien. Waar aan rondom, op de wijze van *Hennip*, veele ſchoone Bladeren groeyen; nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, boven malkander. Zijn een hand, wat meer of minder lang; vijf, zes, en zeeven vingeren breed; in zeeven, en ook negen *deelen*, diep en aardig *geſneeden:* waar van men de onderſte vier tot aan de regt-doorgaande *Steel* als van den anderen geſcheyden ziet: zomtijds regt teegens over malkander, doch wel meeſt d'een een weynig boven de ander zittende: waar teegens de bovenſte onder als gevleugeld (op de wijze van het THAPSIA MAJOR LATIFOLIA, *groot breed-bladerig Thapſia*, of ook van 't CENTAURIUM MAJUS ALPINUS FLORE LUTEO, of *groot Berg-Santorie met een geele Bloem*) aan malkander vaſt houden: zijnde niet alle eeven groot, maar aan de eene of de andere zijde kleyner; voor altijd in een uytlopende, 't welk gemeenelijk 't grootſte van allen is; en doorgaans met twee hoeken, ook eenige wel drie of vier, ingeſneeden; alle echter in een zeer ſpits en langachtig punt eyndigende; rondom met kleyne en groote, eevenwel ſubtyle *Tandjens* cierlijk gezaagd: teeder en zacht van aart: boven helder groenverwig, lichtelijk geel wordende, en zonder eenige glantſch, onder veel lichter, en van naturen blinkende. Ieder deel is begaafd met een *Adertje*; niet regt in 't midden, maar doorgaans eenzijdig zittende, gelijk men ziet in het HELLEBORUS NIGER TRIFOLIATUS, of *zwarte drie-gebladerde Nieswortel:* waar uyt zeer veele kleyne

Gedaante en ſtelling der Bladeren.

LUTEOLA CANNABINOIDES CRETICA.

kleyne teedere, geheel boven krom ter zijden uytlopende, voortschieten. De smaak deezer *Bladeren*, als men ze in de Mond knauwd, is bitter. Rusten op heldere, of bleek-blinkende *Steeltjens*, gemeenelijk opwaarts gekeerd; boven met een kleyn *geutje* plat, onder rond, ontrent twee of drie vingerbreed lang.

Geſtalte der Bloemtjens. Tusschen de zelve, in het bovenste, of de top der *Steelen*, vertoonen zich (op de wijze van CANNABIS of *Hennip*) veele korte, *Ayrs-wijze* te zaam-gevoegde *Bloemtjens* (indien men ze dien naam mag geeven), en tusschen de zelve ook smalle teedere *Bladertjens*. Eerst zijn ze groen; maar worden daar na geel. Bestaan uyt zeeven, agt, en neegen groene *Knopjens*, of *Afhangzeltjens*, een stroobreed, wat min of meer, lang; ontrent vierkant, in 't midden voorzien met een inwendig *Streepje*. Een lange tijd blijven ze hangen; en eyndelijk geel geworden zijnde, vallen ze neer, zonder in deeze Geweſten eenig *Zaad* na te laten.

Langdurigheyd. Deeze foort vergaat niet haast, maar blijft veele jaren in 't leeven. Wil in de *Winter* op hare *Wortel* met Run bedekt zijn; vermits ze zomtijds door de *Vorst* wel beschadigd word. Is derhalven niet quaad, dat men altijd iets daar van in een Pot binnens huys beware teegens de aankomst der *Wintertijd*.

Aanwinning. Schoon ze geen *Zaad* geeft, zoo kan men ze echter in onze Landen *aanwinnen* door hare aangegroeyde *Wortelen*; welke men met een wassende Maan in *April* van de *oude* asneemt, en verplant.

KRACHTEN.

Gebruyk. WOUW, of *Luteola*, heeft in de *Geneeskonst* tot noch toe geen gebruyk of nuttigheyd gehad. Is alleen dienstig voor de *Verwers*, om aan de Wolle, ook Linne-lakenen, een geele, Goud-geele, ook groene verwe te geeven.

CCCXVII HOOFDSTUK.

HOPPE.

Namen. BY veele zoo wel bekend, als gedurig gebruykelijk. Word in het *Neederlandsch* gemeenelijk dus, of ook HOPPEKRUYD genoemd. In het *Latijn* geheeten LUPULUS: in het *Hoogduytsch* HOPFFEN: in het *Fransch* HOUBLON: en in het *Italiaansch* LUPOLO, of ook BRUSCANDOLA,

Twee soorten. Hier van zijn mij in haren aart *twee* bijzondere soorten bekend, namentlijk:

I. LUPULUS SATIVUS of MAS, *tamme Hop*, of *Hop mannetje*. II. LUPULUS SYLVESTRIS. of FŒMINA, *wilde Hop*, of *Hop wijfje*: wel van naturen niet *wild*; maar alleen dus genoemd, om dat ze voortkomt zonder eenige *Bouwing*, *Oeffening* en *Waarneeming*.

Grond, en Plaats. Beminnen een losse, zandige, en vetgemeste grond: een vrije, wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd. Geeven, bij goede tijden, volkomen rijp *Zaad*. Blijven veele jaren in 't leeven. Worden in de *Winter*, door sterke *Vorst*, niet lichtelijk beschadigd. Moeten ieder *Voorjaar*, in de *Maert*, van hare *doode struyken* gezuyverd, en op nieuws met goede Mist verzorgd zijn.

Aanwinning. Konnen *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden, niet alleen door haar *Zaad*, 't welk met een afgaande Maan van *April* of *May* niet diep in de aarde word gelegt; maar ook op noch twee andere wijzen. *Eerst*, door hare aangewassene *Wortelen*. *Ten anderen* door eenige *afgesneedene* nieuwelijks uytgelopene *jonge Ranken*, die men met een afgaande Maan van *Maert* insteekt: waar op ze spoedig *Wortel* vatten; zoo sterk als de *oude* opschieten, en noch dien zelven *Zomer Vruchten* dragen.

Hoe men goede Vruchten kan bekomen. Wil iemand van deeze *Planten* goede bequame *Vruchten* winnen, die neeme in de Maand *Maert* wech de helft, of wat meer, van hare *jonge Scheuten*, zoo worden ze krachtig; krijgen veele en groote *Bloemen*; anders weynige, maar veel *Bladeren*.

Gebruyk deezer Planten. Deeze *jonge Scheuten* opgezoden, en genuttigd voor een Salade, of als *Aspergien*, beyde van de *wilde* en *tamme*, zijn zeer gezond voor een ieder.

Men kan ook deeze *Planten* gebruyken, om *Prieelen*, *Zomerhuysjens*, *Bogen*, en diergelijke te bekleeden; op dat men in heete dagen daar onder een aangename schaduw mogt genieten.

KRACHTEN.

HOP, of *Lupulus Salictarius*, is warm en droog in den tweeden graad; ook openende, afvagende, en door haren zwaren reuk het Hoofd bezwarende. *Durantes lib. Herb. fol. 269. Lonic. l. 2. c. 262.*

Word niet alleen gebruykt tot de *Bierbrouwing*, maar ook teegens verscheydene gebreeken, veroorzaakt door *melancholijk Bloed*. *Plm. l. 21. c. 15. Fuchs. hist. Pl. c. 58.*

De *jonge Scheutjens* gegeeten als een Salade, zijn aangenaam, goed, en gezond, voor alle *oude Lieden*, ook voor het geheele *Ingewand*. Want ze verwekken een zachte *Stoelgang*, en doen het *water der Blaas* schieten. *Tragus l. 2. c. 92. Dod. l. 13. c. 21. Lusitan. l. 2. enarr. 82.*

De zelve *Scheutjens* in Wijn gezoden, en daar van gedronken, strijd teegens allerley *vergif*: helpt de *Waterzuchtige*, en de geene die *schurftig*, of met andere onreynigheeden der Huyd beladen zijn; die een *verstopte Borst*, of de *Geelzucht* hebben. De zelve gekookte *Scheutjens* op de *Milt* gelegt, geneezen de *Milt-gebreeken*.

De *Bladeren*, *jonge Scheutjens*, en de *Bel-bloemen* in Wijn gekookt, en daar van een Roemertje 's morgens nuchteren gedronken, opend de *verstoptheyd der Leever*, *Milt* en *Nieren*: zuyverd het *Bloed*, en is goed voor langdurende *Koortzen*.

Het uytgeparste *Zap* met Zuyker tot een Syroop gekookt, is goed teegens de *Geelzucht*; *hitzig Bloed*, *galachtige*, en ook andere *Koortzen*. Opend de *verstopping van het Ingewand*. *Lobel. l. 1. fol. 752.*

Een halve *Drachma* van het gepulveriseerde *Zaad* met Wijn ingenomen, drijft het *water van de Blaas* voort: doed der Vrouwen *Maandstonden* voortkomen, en dood de *Wormen*.

CCCXVIII HOOFDSTUK.

PEEPER.

Vier onderscheydene soorten. DUS genoemd in het *Neederlandsch*, in het *Latijn* PIPER: waar van in *Indiën* vier bijzondere soorten worden gevonden; meest al te zaam verschillende in hare gedaante, en stelling der *Bladeren*; te weeten:

I. PIPER LONGUM, of *lange Peeper*; welke alleen aan zijn *Steeltje* groeyd. II. PIPER ÆTHIOPICUM, of *Peeper uyt Moorenland*, welke tros-wijze te zamen hangd. III. PIPER ALBUM, of *witte Peeper*, gehouden voor de beste van alle. IV. PIPER NIGRUM, of onze *gemeene zwarte Peeper*; welkers gedaante in de bij gaande *Figuur* na 't leeven is afgeteekend. Word op het *Hoogduytsch* geheeten PFEFFER; in het *Fransch* POIVRE: in 't *Italiaansch* PEPE, of PEVERE NERO: in 't *Arabisch* FULFEL of FILFIL. Van de *Malabaren* MOLANGA: van de andere *Indianen* LADA, MERICHE, en MOROIS; doch de *lange Peeper* PIMPILUM of PEPILINI. Der zelver namen.

Zij

Hoe ze wast. Zij wast uyt eygener aart gelijk onze *Hop*; zich windende om een ſtok of boom, bij welke ze gezayd of geplant word; zou anders langs de aarde neer kruypen, vermits ze zich van zelfs niet kan oprechten. Hoe ze ouder word, hoe ze meerder *Vruchten* draagd.

Wortel. Geeft ieder jaar uyt hare bruyn-verwige, korte, niet diep in de aarde ſchietende *Wortel* nieuwe *Steelen*; zijnde rond, Gras-groen; gemeenelijk wat *Knobbelig*, of oneffen; van binnen gevuld met een wit *Marg*: waar uyt ter zijden verſcheydene *Zijde-takjens* voortkomen; en aan de zelve ſchoone *Bladeren*, doorgaans drie en drie bij malkander gevoegd. In gedaante zijn ze die van onze *gemeene Peereboomen* niet zeer ongelijk; drie en vier vingerbreed lang; twee en derde halve vingerbreed; in 't midden alderbreedſt, doch voor in een kort punt eyndigende: aan de randen effen en ſlegt; hard en ſtijf van aart; boven donker-groen-verwig en blinkende, onder bleeker: in 't midden voorzien met een régt-doorgaande groote *Ader*; uyt welke veel andere vloeyen, door 't geheele Blad lopende. Ruſten op korte *Steelen*. In de Mond geknauwd wordende, vallen ze wat bijtende van aart; doch geeven een aangename geur van zich.

Gedaante en ſtelling der Bladeren.

Vruchten. Uyt de voorſte punten, ook wel ter zijden van de voornaamſte *Steelen*, ziet men voortſpruyten de *Vruchten*, of *Peeper-troſſen*, zonder *Bloemen*. Zijn een vinger, wat meer of minder lang; neerwaarts-hangende; niet zeer dik; voor ſpits toegaande. Beſtaan uyt dertig, veertig, ook wel vijſtig ronde *Korlen*. Blijven groen, tot dat ze eyndelijk in haar zelven droogen; vervolgens bruyn, en daar na zwart worden.

Aanwinning. Als men dit *Zaad* op zijnen tijd de aarde beveeld, ziet men het binnen weynige dagen te voorſchijn komen. Alleenlijk hier door kan deeze *Plant aangewonnen*; *vermeenigvuldigd*, en *eenwigdurend* gemaakt worden.

KRACHTEN.

Aart der Peeper, DE *Peeper* is verwarmende en verdrogende van aart, tot in 't laatſte van den derden graad; ook doordringende, dunmakende, verdeelende, openende, en een weynig tot zich trekkende.

en gebruyk tot Geneesmiddelen. Verdrijft de *Winden*; droogd op alle *vochtigheeden*: verwarmd en verſterkt de *Maag*: verwekt *eetensluſt*; neemt wech de *duyſterheyd van 't Gezicht*: eenige dagen achter malkander 's morgens nuchteren drie geheele *Korlen* ingenomen, is goed voor de *Waterzuchtige*; teegens *vergif*; en neemt wech de *Tandpijn*, als men ze in Water kookt, en 't zelve, noch warm, in de Mond houd.

CCCXIX HOOFDSTUK.

JENETTE.

Namen.

IN het *Neederlandſch* niet alleen dus, maar ook CHRISTUS OOGE genoemd: in het *Latijn* LYCHNIS, OCULUS CHRISTI, of CŒLI ROSA: in het *Hoogduytſch* FRAUWEN ROSELEIN, HIMMELS ROSELEIN, of ook WIDERSTOSZ: in het *Franſch* OEILLETES, of OEILLETES DE DIEU: in 't *Italiaanſch* LICHNIDE.

Verander-lijke ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart veele ſchoone, veranderlijke ſoorten bekend geworden; van welke wij hier (wijl ze niet alle van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming* zijn) een weynig in 't *bijzonder* zullen ſpreeken.

Eerſte ſoort, van vijfderley ſlag. I. LYCHNIS CORONARIA, of *Jenette*, is voortijds gebruykt geworden, om daar meê *Kranſſen* en *Kroonen* te vercieren. Hier van zijn mij *vijf* bijzondere ſoorten bekend, namentlijk: I. LYCHNIS CORONARIA FLORE ALBO SIMPLICI, of *Kroon-Jenette met een witte enkele Bloem*. II. FLORE RUBRO SIMPLICI, *met een roode enkele Bloem*. III. FLORE VARIEGATO SIMPLICI, *met een bonte enkele Bloem*. IV. FLORE RUPLICI, *met een bonte enkele Bloem*. V. FLORE RUBRO PLENO, *met een roode dubbele Bloem*. V. FLORE ALBO PLENO, of *met een witte dubbele Bloem*.

Wat voor een aarde zij beminnen. Al te zamen beminnen ze een goede, gemeene, zandige aarde, voorzien met een weynige twee-jarige Paerdemiſt; en matige vochtigheyd, inzonderheyd in de *Herfſt* en *Wintertijd*: een opene, welgeleegene plaats. Verdragen tamelijk wel de *koude* en andere ongeleegentheeden der *Winter*. Geeven in 't tweede jaar volkomen *Zaad*; en blijven zelden langer dan drie of vier jaren in 't leeven.

Kroon-Jenette met een witte, en met een roode dubbele Bloem. Het LYCHNIS CORONARIA FLORE PLENO ALBO, ET RUBRO, of *Kroon-Jenette met een witte* en *roode dubbele Bloem*, geeven noyt eenig rijp *Zaad*. Konnen echter *aangewonnen* worden door *jonge Scheutjens*, *Wortelen* gekreegen hebbende, 't zij van zelfs, of 't zij een weynig ingeſneeden, gelijk men de *Angelieren* doed. Met een waſſende Maan van *April* neemt men ze voorzichtig van de *oude* af, en men verplant ze, of in de aarde, of in Potten, om 's *Winters* binnens huys te konnen bewaren, op een luchtige plaats, onderhouden met weynig vochtigheyd.

Hoe men uyt enkele, dubbele Bloemen kan winnen. Is iemand begeerig, om uyt *enkele Bloemen dubbele* te winnen, die neeme een een-jarige *Plant*, en ſnijde bij tijds daar van af alle uytgeſprotene *Scheuten*, zoo dat 'er maar eene, uyt het midden van 't *Hert* voortkomende, blijve, en daar aan niet meer dan een eenige boven uytſteekende *Bloem* gelaten worde. Hier van *Zaad* gewonnen hebbende, zaay hij het zelve niet diep in een Pot, met een volle Maan van *April*. Als het ruym een vingerlid hoog opgeſchoten is, verplantte hij 't opgekomene met een volle Maan in de aarde; en neeme daar van, op de vorige wijze, al de *Zijdetakken* wech; zoo zal hij ten langſten op 't vierde jaar zeer ſchoone *dubbele Bloemen* zien.

Tweede ſoort en vierderley ſlag. II. LYCHNIS BYZANTINA, anders ook in 't *Latijn* FLOS CONSTANTINOPOLITANUS, of HIEROSOLYMITANUS, word in 't *Neederlandſch* geheeten BLOEM van CONSTANTINOPOLEN; en in 't *Hoogduytſch* JERUSALEMS-BLUM. Hier van zijn mij bekend *vier* onderſcheydene ſoorten; te weeten: I. LYCHNIS BYZANTINA FLORE MINIATO PLENO, of *dubbele Menie-roode Bloem van Conſtantinopelen*. II. FLORE MINIATO SIMPLICI, *met een enkele Menie-roode Bloem*. III. FLORE ALBO SIMPLICI, *met een enkele witte Bloem*. IV. VARIEGATO SIMPLICI, of *met een bonte enkele Bloem*.

Grond. Zij beminnen al te zamen een goede, luchtige, zandige grond, met twee-jarige Paerdemiſt genoegzaam voorzien: een warme, vrije, en wel ter Zon geleegene plaats. Verdragen veel *Reegen*, ſterke *koude*, en meer andere ongeleegentheeden des tijds. Geeven, bij goede drooge *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*, behalven die met *dubbele Bloemen*. Blijven lange jaren in 't leeven; en worden bequaamlijk *aangewonnen*, niet alleen door het gedachte *Zaad*, 't welk met een waſſende Maan van *April* of *May*, ter diepte van een ſtroobreed, in de aarde gelegt moet zijn; maar ook door aangegroeyde *jonge Scheutjens*, die men met een toeneemende *Aprilſche* Maan van de *oude* afneemt en verplant.

Zaad. Aanwinning.

Wilde Jenette van zeſderley ſoorten. Grond. III. LYCHNIS SYLVESTRIS is van zesderley ſoorten. I. FLORE SIMPLICI RUBRO, of *wilde Jenette met een enkele roode Bloem*. II. FLORE SIMPLICI ALBO, *met een enkele witte Bloem*. III. FLORE SIMPLICI PALLIDO, *met een enkele bleeke Bloem*. IV. FLORE ALBO PLENO, *met een witte dubbele Bloem*. V. FLORE RUBRO PLENO, *met een roode dubbele Bloem*; genoemd LYCHNIS ODONTITIS, of OCIMASTRUM. VI. SYLVESTRIS FLORE ALBO LUSITANICA, of *wilde Portugalſche Jenette met een witte Bloem*.

Deeze beminnen de boven gemelde grond; de zelve plaats,

MAJORANA ORIGANITIS.

plaats, en niet te veel vochtigheyd. Blijven eenige jaren lang in 't leeven, en geeven volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een volle Maan van *Maert* of *April*, niet diep gelegt, de aarde moet aanbevolen zijn; want alleen hier door konnen ze *vermeenigvuldigd* worden; behalven Zaad. die met *dubbele Bloemen*, welke noyt eenig *Zaad* voortbrengen. Echter worden ze *aangewonnen* door hare jonge, noch geen *Bloem* geſchoten hebbende *Takjens*: Aanwinning. welke, 't zij aan hare *Plant* gelaten, ten halven ingeſneeden, en met aarde bedekt zijnde; of in de Maand *May* met een volle, of noch waſſende Maan afgebrooken (niet afgeſneeden), in een Pot geſtoken; zes weeken lang buyten de Zon gezet op een donkere plaats, en met Reegenwater dikmaal begoten, genoegzaam *Wortelen* bekomen.

Wolachtige Zee-Jenette. IV. LYCHNIS TOMENTOSA MARINA, of *Wolachtige Zee-Jenette*, krijgd in deeze Landen noch *Bloem* noch *Zaad*. Bemind de gemeldde grond, de zelve plaats, en niet te veel vochtigheyd. Verdraagd tamelijk-wel de *koude* der *Winter*. Blijft eenige jaren in 't leeven; en word alleenlijk *vermeenigvuldigd* door hare aangegroeyde *Wortelen*.

Noch andere ſoorten van Jenetten. V. Het LYCHNIS SECUNDA, TERTIA, SEXTA ET OCTAVA CLUSII, of *de tweede, derde, zeſde en agtſte ſoort der Jenetten*, beſchreeven op het 289. 290. *Blad der rare Planten* van de zeer geleerde Heer CAROLUS CLUSIUS: deſgelijks LYCHNIS PUSILLA CRETICA, of *kleyne Jenette van Candia*: SEGETUM LUSITANICA FLORE RUBRO PULCHRO, of *Portugalſche Jenette in 't Koorn waſſende met een ſchoone roode Bloem*: LUSITANICA FLORE RUBELLO FOLLICOLO ROTUNDO STIPATO, of *Portugalſche Jenette met een roodachtige Bloem, en een rondingedrongene dikke Zaadknop*: LUSITANICA FLORE COCCINEO ELEGANTISSIMO, of *Portugalſche Jenette met een treflijke ſcharlakene Bloem*; en LYCHNIS HIRSUTA MINIMA LOBELII, of *kleyne ruyge Jenette, van de beroemde Heer* MATTHIAS DE LOBEL *aangeteekend*, beminnen de zelve aarde, en weynig Grond. Water. Blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven, bij goede jaren, teegens de *Winter* gemeenelijk rijp *Zaad*, inzonderheyd als ze warm, of in Potten geſteld zijn; en vergaan daar meê. Zaad. Moeten derhalven ieder *Voorjaar* weer op nieuws, niet diep, gezayd worden. Opgekomen zijnde, mag men ze, ter oorzaak van hare reederheyd, niet opneemen, of verplanten. Aanwinning. Zie hier bij na de *Hoofdſtukken* van VLIEGENET, en VACCARIA.

Struvel-Jenette, met Bladeren van Myrtus. Het LYCHNIS FRUTICESCENS MYRTI FOLIA, of *Struvel-Jenette met Bladeren van Myrtus*, is van een teedere aart. Kan de koude der *Winter* niet verdragen. Moet derhalven, in een Pot geplant zijnde, binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, en daar, zoo lang de *Winter* duurd, droog gehouden zijn: zou anders lichtelijk beſchimmelen en verrotten.

KRACHTEN.

Durantes lib. Herb. fol. 256. DE *Bladeren* van *Jenette*, of *Lychnis*, geſtoten, en op de *quetzuren* van *Beenen* en *Voeten*; ook op *oude Zweeren* gelegt, geneezen de zelve.

Gal l. 7. Simp. Med. Ægin. l. 7. c. 3. Dioſc. l. 3. c. 114. Twee *Drachmen* van 't geſtotene *Zaad* (zijnde heet en droog tot in den tweeden graad) met Wijn ingenomen, jaagd uyt de *galachtige vochten*; en geneeſt de geene, welke van *Scorpioenen*, of andere *giftige Dieren* geſtoken zijn.

CCCXX HOOFDSTUK.

MAJORAAN.

EN aangename, welriekende, zeer begeerde en bekende *Plant*, word in het *Neederlandſch* niet alleen dus, maar ook MARIOLEIN genoemd; in het *Latijn* MAJORANA: in het *Hoogduytſch* MAJORAN, of ook MEYRAN: in het *Franſch* MARIOLEINE; en in het *Italiaanſch* MAGGIORANA; of ook AMARACO. Namen.

Hier van zijn mij in haren aart bekend *vijf* onderſcheydene ſoorten; namentlijk: Vijf onderſcheydene ſoorten.

I. MAJORANA NOBILIS ANNUA, of *Eedele Mariolein, maar eene Zomer durende*. II. NOBILIS PERPETUA, of *eedele Mariolein, welke eenige jaren lang in ſtaat blijft*. III. ANGLICA PERENNIS, of *Engelſche Mariolein, altijd durende*. IV. MAJORANA ARBORESCENS, of *ſtruvellige Mariolein*. V. MAJORANA ORIGANITIS LUSITANICA, of *Portugalſche Majoraan, riekende als Orege*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Eevenwel beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige, en met twee-jarige Paerdemiſt welvoorziene grond: een opene, warme, vrije, bequaam ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel Reegen. Grond.

Het MAJORANA NOBILIS ANNUA, of *eedele Mariolein, ieder jaar vergaande*, geeft in deeze Landen noyt eenig rijp *Zaad*. Is zeer teeder van aart; en vergaat met de aankomſt van de *Winter*. Moet derhalven ieder *Voorjaar* weer *aangewonnen* worden door *Zaad*, uyt heete Geweſten overgezonden, en in de aarde gelegt met een waſſende Maan van *May*. Eedele Mariolein, maar een jaar durende.

De MAJORANA NOBILIS PERPETUA, of *de Winter overblijvende eedele Majoraan*, wil geerne gezet zijn op een zeer warme plaats, beſchut voor alle koude *Ooſte-* en *Noorde-winden*. Dus blijft ze op het langſte drie jaren leevendig; maar krijgd gantſchelijk geen *Zaad*. De Winter overblijvende Majoraan.

De MAJORANA ANGLICA PERENNIS, of *altijd-durende Engelſche Mariolein*, is hard van aart; allerley ongeleegentheeden der *Winter* zonder eenige ſchade verdragende. Word van naturen zeer oud; en geeft bij goede heete *Zomers* (gelijk die der jaren 1652. 1665. 1669. zijn geweeſt) volkomen rijp *Zaad*, maar anders niet in deeze Geweſten. Het zelve moet in de Maand *May*, met een waſſende Maan, niet boven een ſtroobreed diep, op een warme plaats worden gezayd. Hier door kan deeze ſoort *vermeenigvuldigd* worden; en dan ook noch door hare aangegroeyde *jonge Wortelen*; welke men met een waſſende Maan van *Maert* of *April* van de *oude* afneemt, en verplant. Altijd durende Engelſche Mariolein.

De MAJORANA ORIGANITIS LUSITANICA, of *Mariolein uyt Portugal, riekende als Orege*, is van een teedere aart. Kan *Sneeuw*, *Vorſt*, en andere ongeleegentheeden der *Winter* gantſchelijk niet verdragen. Moet derhalven, in een Pot geſteld, 's *Winters* binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet anders als bij *vriezend* Weêr word gevuurd; en gedurende dien geheelen tijd onderhouden met ſlegts een weynig lauw-gemaakt Reegenwater, van boven daar op gegoten. Bij tijds, met goede dagen, moet men ze weer buyten zetten, doch wel dekken voor *koude nagten* en *ſchrale winden*. Mariolein uyt Portugal, riekende als Orege.

De MAJORANA ARBORESCENS, of *Mariolein opſchietende tot een kleyn Boomtje*, ter hoogte van een voet, of wat meer, is, gelijk de vorige, van een teedere natuur. Moet ter dier oorzaak, in een Pot geplant, en 's *Winters* voor veel Water (gelijk ook in den *Herfſt*) gewacht, binnens huys bewaard, en gezet zijn op een luchtige plaats, waar in niet als bij *vriezend* Weêr word gevuurd. Niet voor in 't begin van *April*, Mariolein, opſchietende tot een kleyn Boomtje.

of wat later, mag men ze weer buyten brengen; maar dan ook noch haar genoegzaam dekken voor *koude nagten* en *hayrige winden*. Zij blijft eenige jaren in 't leeven, indien men hare *Bloemen* dikmaal afsnijd.

Steelen. Geeft uyt hare *Wortel*, of boven de aarde, verscheydene vierkante licht-bruyne *Steeltjens*; welke men moet wechneemen, en niet meer als eene laten blijven, om dies te bequamer tot de gestalte van een *Boomtje* te konnen gebragt worden. Waar aan dan voortkomen kleyne ronde *Bladertjens*, twee en twee teegens malkander over; onder bekleed met een *grijs-witte wolligheyd*; doorgaans toegevouwen, en rustende op korte *Steeltjens*. Tusschen welke uytspruyten kleyne witte *Knopjens*, en in 't bovenste der *Takken* kleyne witte *Bloemtjens*, uyt grijs-witte ruyge *Knoppen*.

Bladertjens, en ook Bloemtjens; zonder Zaad in dit Land.

Aanwinning. In deeze Landen komt'er noyt eenig rijp *Zaad* van. Echter kan deeze soort genoegzaam *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden door hare bij de *Wortel* of boven de aarde uytschietende *jonge Looten*, ingesneeden, of van zelfs *geworteld* zijnde. Met een wassende Maan van *April* of *May* moet men ze van de *oude* scheyden, en in andere Potten verplantten.

KRACHTEN.

Dod. l. 9. c. 1. *Majolein*, of *Majorana*, is verwarmende en verdrogende van aart tot in den tweeden graad; ook openende, verdunnende, versterkende, en fijn van deelen; van elk zeer bemind, en in spijzen gebruykt, weegens de goede geur.

Rasis lib. Simp. c. 21. Dioscor. l. 3. c. 47. Serrap. lib. Simp. cap. 286. Matth. l. 3. c. 40. In Wijn gekookt, en daar van gedronken, of het uytgeparste *Zap*, of ook 't *Poeder der Bladeren*, met Wijn ingenomen, verteerd alle *koude gebreecken des Hoofds*: verwekt de *Maandstonden*: jaagd uyt het *water van de Blaas*, en alle andere *waterachtige vochtigheeden*. Geneest alle ongeleegentheeden des Ligchaams, veroorzaakt door *koude*. Is goed voor een eerst aangekomene *Waterzucht*; de *Koudepis*; en voor *blauwgestagene* of *gestotene plekken*, daar meê gestreeken; doed het *geronnene Bloed* scheyden: versterkt het *Ingewand*, de *Harssenen*, en de *Maag*: drijft uyt de *Winden*, en is dienstig in de *vallende Ziekte*; ook voor de *Leever* en *Milt*.

Camerar. l. 3. c. 42. Fern. l. 5. Meth. Med. Lobel. l. 1. fol. 588. *Majoraan* gedroogd, gepulveriseert, of het uytgeparste *Zap* in de Neus op-gesnuist, doed niezen; neemt wech de *verstopping des Hoofds*, en reynigd de *Harssenen* van alle slijmerige vochtigheyd. Op de *voorteetende zweeringen* gelegt, doed de zelve verminderen. Met wat Zout en Edik vermengt, dan gelegt op de beeten en steeken der *giftige Dieren*, geneest de zelve.

De *Oly*, van deeze *Plant* gedistilleert, met Vet van een Haas, en een weynig Muscus, de *barende Vrouwen* ingegeeven, bevorderd zeer haren *arbeyd*. Is desgelijks goed teegens al de genoemde gebreeken.

CCCXXI. HOOFDSTUK.

THYMIAEN.

Namen.

OF anders korter van de *Neederlanders* genoemd THYM, word in het *Latijn* geheeten THYMUS, of THYMUM: in het *Hoogduytsch* WELSCH QUENDEL, of ook THYMIAN: in het *Fransch* THYM: in het *Italiaansch* THIMO.

Zes bijzondere soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend *zes* bijzondere soorten; te weeten:

I. THYMUS VULGARIS LATIFOLIUS, of *gemeene breed-bladerige Thymiaen*. II. VULGARIS ANGUSTIFOLIUS, of *gemeene Thymiaen met smalle Bladeren*. III. CRETICA, of *Thymiaen uyt Candia*. IV. MARINUS LUSITANICUS, of *Portugalsche Zee-Thymiaen*. V. ANGUSTIFOLIUS AUREUS, of *met smalle geele, gelijk als Goudene Bladeren*. VI. THYMUS LATIFOLIUS ARGENTEUS, of *Thymiaen met breede en witte gelijk als Zilvere Bladeren*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Al te zamen eevenwel beminnen ze uyt eygener aart een goede, gemeene, zandige aarde, met slegts een weynig twee-jarige Paerdemist vermengt; vermits ze geenzins veel vettigheyd konnen verdragen; een warme, luchtige, wel ter Zon geleegene plaats, en veel Water. Blijven eenige jaren in 't leeven. Konnen tamelijk wel sterke *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* uytstaan. Krijgen ook dikmaal bij goede *Zomers* volkomen *Zaad*; 't welk met een wassende Maan van *May* een stroobreed diep de aarde word aanbevolen. Zaad.

Aanwinning; Hier door konnen ze bequamelijk worden *vermeenigvuldigd*: doch veel beeter, volgens mijn oordeel, door hare van zelfs *Wortel* geschoten hebbende *Takjens*; waar ontrent deeze wijze staat te volgen.

hoe de zelve best kan geschieden. Graaf, t'elkens om het tweede of derde jaar, uwe *Planten* uyt de aarde, met een wassende Maan van *Maert*. Verdeelze van malkander, na geleegentheyd harer grootte; en zetze terstond weer in een varschomgesmeetene grond, met de genoemde Mist een weynig voorzien; zoo diep, dat'er alleenlijk de bovenste groene toppen komen uyt te steeken. Dus schieten ze veelvoudige *Wortelen*, en worden overvloedig *vermeerderd*; want ieder *Steeltje* krijgt in 't bijzonder *Wortelen*. Het voorgemeldde *Zaad* komt veeltijds, zonder gezayd te worden, uyt het neergevallene van zelfs genoeg op.

Thymiaan van Candien: en Zee-Thymiaan uyt Portugal. Het THYMUS CRETICUS, of *Thymiaen van Candia*, en MARINUS LUSITANICUS, of *Zee-Thymiaen uyt Portugal*, zijn van een teederder aart. Geeven in deeze koude Gewesten geen volkomen *Zaad*. Konnen ook, buyten staande, de *Winter-vorst* op geenerley wijze verdragen; maar worden schielijk door de zelve wechgenomen. Moeten derhalven, in Potten geplant, in *October* binnens huys worden gesteld op een luchtige, geen warme plaats; en gedurende de geheele *Winter* met slegts een weynig vochtigheyd van boven voorzien zijn. In 't laatste van *Maert*, of begin van *April*, na tijds geleegentheyd, moet men ze met een zachte Reegen weer buyten brengen, en zeer warm zetten.

Breed-bladerig verzilverd; en smal-bladerig verguld Thymiaan. Het THYMUS LATIFOLIUS ARGENTEUS, of *breed-bladerig verzilverd Thymiaen*, en ANGUSTIFOLIUS AUREUS, of *smal-gebladerd verguld Thymiaen* ziet men met'er tijd zijne schoonheyd verliezen, en eyndelijk geheel groen worden. Doch lichtelijk kan men dit voorkomen, wanneer men altijd de *schoonste* en *bontste Takken* inlegt; daar na, *Wortelen* verkreegen hebbende, op de alreeds genoemde tijd verplant. Maar niet in *May*, gelijk veele doen. Want vermits dan gemeenelijk drooger Weêr en grooter hitte is, zoo ziet men, dat het meeste-deel der zelver gantschelijk vergaat. Men kan hier bij na zien het *Hoofdstuk*, waar in gehandeld word van de WILDE THYMUS.

KRACHTEN.

Gal. l. 6. Simp. *Thymiaan*, of *Thymus*, is verdrogende en verwarmende in den derden graad; ook doorsnijdende en afvagende van aart.

Serap. lib. Simp. cap. 271. Dioscor. l. 3. c. 44. Trag. l. 1. c. 12. In Wijn gezoden, en daar van met wat Zuyker gedronken, is goed voor de *Engborstigheyd*: opend de *verstoptheyd van het Ingewand*: verwekt het *water van de Blaas*, ook de *Maandstonden*; zuyverd de *invendige deelen*: doed de *Vrucht voortkomen*: jaagt uyt de *Nageboorte*; de *Wormen*, en alle *slijmerige vochtigheeden*. Maakt een *klaar Gezicht*, als men'er dikmaal de Oogen meê bet. Versterkt de *Maag*, en het geheele *Ingewand*. Is dienstig voor de *zwaarmoedige*

moedige van Geest. Verdrijft de *Winden*, en strijd teegens het *vergif*. Is voor elk, in spijzen gebruykt, zeer aangenaam.

Durantes hist. Plant. fol. 455. Dit *Kruyd* gedroogd, gepulverizeert, en daar van drie *Drachmen* met wat Zout en Oxymel ingenomen, drijft uyt het Ligchaam alle *taye Fluymen*, en *heete*, *bijtende*, *Galachtige vochtigheyd*; ook de onreynigheyd des *Bloeds*.

Fernel. l. 6. Meth. Med. *Thymiaen* in Wijn gekookt, met Garstenmeel vermengt, en daar van een plaaster gemaakt, verdrijst de smerten van het *Sciatica*, of de *Heup-jigt*; van de *Moeder*; en de *Buykkrimping*, daar op gelegt.

CCCXXII HOOFDSTUK.

POLEYE.

Namen. DUs in her *Neederlandsch*, maar ook van zommige POLEYE genoemd; gelijk ook zoo in het *Hoogduytsch*. In het *Latijn* PULEGIUM, of PULLEJUM, om dat het, door haren reuk, de *Vlooyen* niet alleen verdrijft, maar ook doodt, volgens 't bericht van LOBEL. In 't *Fransch* POULIOT; en in 't *Italiaansch* PULEGIO.

Vier onderscheydene soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend *vier* onderscheydene soorten; namentlijk:

I. PULEGIUM VULGARE, of *gemeene Poley*; ook geheeten REGIUM, of de *Koninglijke*. II. CERVINUM, of *Harten-Poley*. III. SYLVESTRE, of *wilde Poley*. IV. PULEGIUM LUSITANICUM, of *Portugalsche Poley*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen echter al te zamen een goede, gemeene, zandige, en met twee-jarige Paerdemist tamelijk voorziene grond: ook van naturen veel vochtigheyd, of een waterachtige aarde: een openе, vrije, en welgeleegene plaats. Geeven in onze Landen, bij goede, Zaad. warme *Zomers*, zomtijds volkomen rijp *Zaad*. Verdragen felle *Vorst* en andere ongeleegentheeden der *Winter* zonder groote schade.

Harten-Poley. Het PULEGIUM CERVINUM, of *Harten-Poley*, geest in deeze Gewesten noyt eenige *Bloemen* of *Zaad*.

Portugalsche Poley. Het PULEGIUM LUSITANICUM, of *Portugalsche Poley*, in onze Landen warm gezet, brengt volkomen rijp *Zaad* voort. Is de reederste soort van alle. Verdraagt ongeerne veel koude *Herfstreegenen*, *Winden* of eenige harde *Vorst*. Moet derhalven, in een Pot geplant of gezayd zijnde, in *October* binnens huys worden gebragt; op een luchtige plaats, zonder eenige vuurwarmte (vermits die haar schadelijker is als de *Vorst*) bewaard, en gedurende dien tijd met zeer weynig Reegenwater voorzien zijn; anders zouden ze lichtelijk verrotten, en dus 't leeven verliezen.

Gedaante der Bladeren. Deeze soort brengt bij ons aardige *Bladeren* voort, die van het PULEGIUM REGIUM, of *Koninglijke Poley*, zeer gelijk. De grootste zijn een vinger breed, en 't lid eener vinger lang; doch achter aan hare korte *Steeltjens* op 't breedste; voor rondachtig-stomp toegaande. Gemeenelijk staan de randen aan beyde de zijden een weynig teegens malkander *Geuts-wijze* op. Zijn wat ruyg van aart; rondom aan de kanten met korte *Tandjens* als *gezaagd*; donker-groen van verwe; doch onder bleeker: in het midden voorzien met een Steelen. regt-doorgaande *Ader*; waar uyt verscheydene andere kleyne en smalle ter zijden opwaarts voortschieten. De reuk is zeer sterk en krachtig, het Hoofd een weynig bezwarende. Zitten aan beyde de zijden van hare ronde, gemeenelijk na de aarde neerwaarts buygende, onder groen-verwige, boven purpure *Steelen*, en hangen doorgaans na beneeden.

Knopjens. Tusschen welke, zoo wel onder, en in het midden, als boven, veel teederder *Steeltjens* voorschieten; niet wel geheel rond, gelijk de andere, maar ontrent vierkant; doch ook ruyg van aart; rondom begaasr met veele groene *Knopjens* boven malkander, neemende haren oorsprong tusschen de *Bladertjens*. In de Maanden Bloemtjens. *Julius*, *Augustus* en *September* komen uyt de zelve de *Bloemtjens* te voorschijn; zijnde kleyn, bleek-blauwverwig: bestaande uyt vier langwerpige, of ovaalswijze ronde en ruyge *Bladertjens*; hebbende in 't midden vier opstaande bleek-verwige *draadjens*, en daar op vier rondachtige, kleyne, ontrent purpure *Knopjens*. Als ze vergaan zijn, laten ze in den *Herfst* achter (inzonderheyd op een warme plaats staande) een kleyn, bruyn, en ontrent rond *Zaadje*.

Aanwinning. Al deeze soorten konnen in deeze Gewesten *aangewonnen* worden; niet alleen door *Zaad*, 't welk met een wassende Maan van *April* niet diep in de aarde moet gelegt zijn; maar ook door aangegroeyde en van zelfs *Wortel* gevat hebbende jonge voortkruypende *Scheutjens*; die men in *September* of *April* met de genoemde Maan afneemt en verplant.

KRACHTEN.

Dod. l. 3. c. 15. POley, of *Pulegium*, is warm en droog tot in den derden graad; ook fijn van deelen.

Gal. lib. 6. Simp. Med. Apulej. hist. Plant. c. 92. Ruell. l. 3. c. 16. Lonic. l. 2. c. 103. De *Bladeren* gedroogt, gepulveriseert, en daar van met Wijn ingenomen; of groen in Wijn gekookt, en daar van gedronken, verwekt de *Maandstonden*: zuyverd de *Borst* van alle *Fluymen*; drijft uyt het *water der Blaas*, de *doode Vrucht*; de *Gal*, en het *Graveel*. Maakt een *helder Gezicht*: is goed voor de *Geschеurdheyd*, de *Miltzucht*; helpt de Vrouwen in *barensnood*, des morgens en 's avonds gebruykt; zuyverd het *Aangezicht*, daar mee gewasschen; ook het *Bloed*. Helpt de geene, die van *giftige Dieren* gestoken of gebeeten zijn. Neemt weeh de *jenkerigheyd* des *Ligchaams*, daar mee bestreeken zijnde. Is daarenboven dienstig voor de *Geel-* en *Waterzucht*; desgelijks voor *Long-* en *Leeverzuchtige* Menschen. Zuyverd de *oude Zeeren*; geneest de *blaauw-geslagene Leeden*; ook de *krimping* en *trekking der Zeenuwen*.

Fuchs. hist. Pl. c. 26. Het gedroogde *Kruyd* gestoten, met Garstenmeel vermengt, en op *heete gezwellen* gelegt, verzacht de pijn der zelve, en is goed voor de *brand*.

Met Wasch vermengt, tot een plaaster gemaakt, en zoo opgelegt, verdrijft alle *Puysten*, *Wratten*, *Overgewassen*, en diergelijke ongeleegentheeden.

CCCXXIII HOOFDSTUK.

OREGE.

Namen. NIet alleen dus in her *Neederlandsch*, maar ook van zommige GROVE MAJORAAN genoemd. In het *Latijn* geheeten ORIGANUM: in het *Hoogduytsch* WOLGEMUTH, of ook DOST: in het *Fransch* ORIGAN, of MARIOLAINE BASTARDE; en op het *Italiaansch* ORIGANO.

Vijf bijzondere soorten. Hier van zijn mij in haren aart *vijf* bijzondere soorten bekend; namentlijk:

I. ORIGANUM VERUM HERACLEOTICUM; *sive* HISPANICUM, dat is, *Spaansche*; of *opregte Orege*, alderbest voorkomende bij de Stad *Heraclea*. II. VULGARE ALBUM, of *gemeene Orege met een witte Bloem*. III. VULGARE PURPUREUM, of *gemeene Orege met een purpure Bloem*. IV. VULGARE FLORE RUBICUNDO; of *gemeene Orege met een bloed-roode Bloem*. V. ORIGANUM TUBEROSUM AMERICANUM; of *Americaansche Orege met veele geknobbelde Wortelen*. Op de laatste soort na zijn ze alle van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zoo wel steenige, zandige, als andere, gemeste, en ook ongemeste grond: een opene, welgeleegene plaats; veele en ook matige vochtigheyd. Konnen felle *Vorst*, en alderley andere ongeleegentheeden der *Winter* uytstaan. Blijven lange jaren in 't leeven; en geeven gemeenelijk jaarlijks rijp *Zaad*: 't welk met een wassende Maan van *Maert* of *April* de aarde, niet diep gelegt, bevolen zijnde, overvloedig voortkomt. Hier door konnen ze genoeg *vermeenigvuldigd* worden: en dan ook noch door hare aangegroeyde van zelfs wortelende *jongen*; welke men met de genoemde Maan in *April* van de *oude* afneemt en verplant.

Zaad.

Aanwinning.

Americaansche Orege met geknobbelde Wortelen. Het ORIGANUM TUBEROSUM AMERICANUM, of *Americaansch Orege met geknobbelde Wortelen*, van een aardige bevallijke aanschouwing, hangende bij rondachtige veelvoudige *Knobbelen* als *Leeden* wonderlijk aan malkander, waar uyt veele *Veezelwortelt jens* voortschieten, is teederder van aart dan al d'andere. Bemind een goede zandige aarde; met een weynig twee-jarige Paerdemist, en 't Mol der van binnen verdorvene Boomen doormengt: een warme, wel ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel vochtigheyd.

Grond.

Steelen. Blijft lange jaren in 't leeven. Geest in ieder *Voorjaar* uyt hare *Wortel* verscheydene ronde *Steelen*, een, en ook wel anderhalve voet hoog; aan welke de *Bladeren* weerzijds teegens malkander voortkomen; zijnde in grootte die van de *gemeene Orege* niet zeer ongelijk; bleek-rood van verwe; rauw of scharp in 't aanraken; aan hare slegte randen gemeenelijk een weynig omgekruld; en inwendig voorzien met verscheydene *Adertjens*, uyt eene voortkomende.

Bladeren.

Bloemen. Uyt de bovenste *Toppen* ziet men voortschieten de *Bloemen*; aan roode *Steeltjens* neerwaarts hangende, gelijk *Vingerhoeden*. Zijn langwerpig, rond, niet zeer dik. De verwe is als gemengt uyt rood en geel. Inwendig zijn ze begaaft met eenige roode *Veezeltjens*. Als ze eenige dagen open hebben gestaan, vallen ze af, zonder in onze Gewesten eenig goed *Zaad* na te laten.

Hoe in de Winter waar te neemen. Deeze soort kan geenzins verdragen eenige *koude Herfstreegenen*, sterke *Winden*, of felle *Vorst*. Word derhalven met een wassende Maan van *April* in een Pot gezayd, doch niet voor in het volgende jaar verplant. In 't begin van *October*, wat eerder of later, na tijds geleegentheyd, binnens huys gezet, op een luchtige plaats, ontrent het Venster, doch daar geene *tochten* of *wind-zuygingen* zijn; om daar de Zon, zoo lang het de koude van buyten eenigzins wil toelaten, te mogen genieten. Kan tamelijk wel de warmte des vuurs verdragen; doch verre van den Oven. Gedurende deeze tijd moet men ze voorzien met een weynig lauw Reegenwater, liever van onder als van boven. Laat 's *Winters* wel zommige *Steelen* en *Bladeren* vallen; maar behoud echter eenige groenheyd, met een aangename roodheyd uyt den geelen aardig vermengt. Als de *Vorst* voorbij is, laat men haar de Lucht genieten gelijk te voren: en word met een zachte Reegen in 't begin of ten halven van *April* weer buyten gebragt, doch wel gedekt en gewagt voor *Sneeuwachtige vochtigheyd*, *koude nagten*, *hayrige* en *schrale Ooste-* of *Noordewinden*.

Aanwinning. Zij word in deeze Gewesten alleenlijk *aangewonnen* door hare aangegroeyde *Wortel*, met veele knobbelen (gelijk alreeds gezegt is) leedens-wijze wonderlijk aan malkander geschakeld. Deeze word, met een wassende Maan in *April*, voorzichtig van de *oude* afgescheyden, en in een Pot verplant.

KRACHTEN.

Galen. lib. Simp. Med. 8. *Orege*, of *Origanum*, is verwarmende en verdrogende tot in den derden graad; ook doorsnijdende en dunmakende van aart. In spijzen gedaan, is aangenaam en gezond voor ieder.

Rasis hist. Pl. c. 17. In Wijn gekookt, en daar van gedronken, of de gedroogde *Bladeren* gepulveriseert, en met Wijn ingenomen, maakt *eetenslust*; versterkt de *Maag*; verdrijft de *Winden*, strijd teegens alle *vergif*; helpt ook de geene, welke *vergif* in 't Ligchaam hebben gekreegen; of van eenig *giftig Dier* gestoken of gebeeten zijn.

Durantes, lib. Herb. fol. 322.

Dioscor. l. 3. *c.* 32. Doed gemakkelijk *Wateren*; de *Maandstonden* voortkomen; drijft uyt de *zwaarmoedige*, *galachtige Vochten*; is dienstig voor de *Waterzuchtige*, en *Schurftige*. Met Zuyker of Honig gebruykt, zuyverd de *Longe*, de *Borst*, en geneest de *Hoest*, dikmaal genuttigt: de inwendige *Breuken*, of *Gescheurtheyd*; ook de *verkrompene* of *verstuykte Leeden*.

Fuchs. hist. Pl. c. 209. *Serap. lib. Simp. cap.* 300. *Fernel. l.* 6. *Meth. Med.* Het uytgeparstte *Zap* van *Orege* is goed voor de *Huyg*, zwelling der *Amandelen*, en alle inwendige *zweeringen* van *Mond* en *Keel*. Het zelve door de *Neusgaten* opgetrokken, zuyverd het Hoofd van alle *catharreuze Zinkingen*, en *fluymige vochtigheyd*. Doed de *geelheyd der Oogen*, en *Geelzucht* vergaan. Met Melk in de *Ooren* gegoten, verzacht de *smerten*, ook het *zuyzen* en *tuyten* der zelve.

Camerar. l. 3. *c.* 28. *Orege* verjaagt, door zijnen reuk, de *Mieren*. Het Poeder der *Bladeren* met Pek vermengt, en daar van een plaaster gemaakt, opend, en doed rijpen de *zweeren* en *Bloedvinnen*.

Een *Drachma* van het *Zaad* gepulveriseert, en 's morgens, eenige dagen achter malkander, met Wijn ingenomen, zuyverd de *Moeder*, en maakt de *Vrouwen vruchtbaar*.

Krachten van de Wortel der Americaansche Orege. De *Wortel* van het AMERICAANSCHE OREGE is van naturen koud, te zamentrekkende, en een weynig bitter van smaak.

Zes *Drachmen* daar van in een weynig Water gekookt, en ingenomen, neemt wech de *hitzigheyd* van de *Maag*, en *versterkt* de zelve. Is goed voor allerley *Gezwellen*. Helpt en versterkt de geene, welke met de *Teering* zijn beladen. Een once daar van rauw gebruykt, geneest alle soorten van *Buyk-* en *Bloedloop*.

CCCXXIV HOOFDSTUK.

BOK-OREGE.

Namen. En aardig en kleyn *Gewas*, word met deezen, en, mijns weetens, geenen anderen naam in 't *Neederlandsch* genoemd. In het *Latijn* geheeten TRAGORIGANUM; en in 't *Italiaansch* TRAGORIGANO.

Drie verandelijke soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend *drie* veranderlijke soorten; te weeten:

I. TRAGORIGANUM CRETICUM LATIFOLIUM, of *Bok-orege met breede Bladeren van Candia*. II. TRAGORIGANUM HISPANICUM ANGUSTIFOLIUM, of *Spaansche Bok-orege met smalle Bladeren*. III. TRAGORIGANUM PERFORATUM CŒRULEUM, of *doorgeboorde Bok-orege met een blauwe Bloem*. Alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een zandige, goede, gemeene aarde, met een weynig twee-jarige kleyn-gewreevene Paerdemist en 't Mol van verrotte Boombladeren doormengt: een opene, vrije Lucht, een zeer warme plaats, en niet te veel vochtigheyd.

Bloemen. Geeven in deeze koude Gewesten *Bloemen*, maar geen volkomen rijp *Zaad*. Zijn teeder van aart, en blijven eenige jaren lang in 't leeven uyt eygener Natuur; doch in deeze Landen zelden langer dan eene *Zomer*, vermits ze de ongeleegentheyd der *Herfstreegenen*, *koude der Winter*, en de onnatuurlijke hitte des *vuurs* (binnens huys staande) gantsch niet verdragen konnen. Wat vlijt men ook aanwend, om haar voor dit alles te bewaren, zoo blijven ze echter zeer zelden over.

Aanwinning. Konnen derhalven niet *aangewonnen* worden, als alleenlijk door nieuwe uyt warme

LYSIMACHIA SPICATA PURPUREA, FOLIO SUBROTUNDO, OCYMI FACIE.

warme Landen ontfangen *Zaad*; 't welk men met een wassende Maan van *May* niet diep in een Pot zayd, zonder 't opgekomene te verzetten.

Doorgeboorde Bokorege met blauwe Bloemen.

Het TRAGORIGANUM PERFORATUM CŒRULEUM, of *doorgeboorde Bok-orege met blauwe Bloemen*, schiet uyt zijn teeder, bruyn *Worteltje* in deeze Landen ruym een hand hoogte opwaarts, zich verdeelende in veele teedere, ronde, ruyge en bruyn-verwige *Takjens*, gelijk de *Thymiaen*: aan welke de *Bladertjens*, rustende op korte dunne *Steeltjens*, op de wijze van *Acacia*, *Scorpioides*, en diergelijke, voortkomen, zeeven, negen, of meerder in getal; altijd twee en twee regt teegens over malkander gesteld, en voor in een cyndigende. Zijn scharp, welriekende, als *Thym*. Geknauwd wordende, geeven ze van zich een geur gelijk de *Kuu*. Zijn een weynig langwerpig, ruyg, bleek-groen van verwe: in 't midden voorzien met een kleyn *Ruggetje*, en met veele ronde als doorgeboorde *gaatjens*, zeer aardig vercierd. Aan de randen zijn ze slegt; echter begaaft met zulk een hayrige ruygheyd, dat ze gelijk als *gekärteld* schijnen. Ook worden aan de *Steeltjens* noch meer andere gezien, niet zoo als deeze, maar als zonder *Steeltjens* daar uyt voortkomende; in 't ronde, vier, zes, of agt digt op malkander te zaam gevoegd: daar na eenige langwerpige, bleek-groene *Blaasjens*, of *Huysjens*, aan het bovenste der *Steeltjens*, gelijk men aan het *Clinopodium*, of *wilde Basilicom*, vind. Uyt welke voortschieten schoone, blauwe, vierbladerige *Bloemtjens*. Deeze vergaan zijnde, laten, doch alleen in heete *Zomers*, een kleyn *Zaad* na, dat van de *Majoraan* in verwe en gedaante niet ongelijk.

Bladeren.

Bloemen.

Zaad.

KRACHTEN.

Ægin. l. 7. c. 3.

Bok-orege, of *Tragoriganum*, is verdrogende en verwarmende tot in den derden graad; ook een weynig te zamentrekkende van aart.

Dioſc. l. 3. c. 35.

In Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchteren gedronken, doed de *Gal verminderen*. Drijft uyt het *water der Blaas*, versterkt de *Maag*, en verwekt *eetensluſt*. Strijd teegens het *vergif*; doed der Vrouwen *Maandſtonden* voortkomen, en is zeer dienstig voor de *Milt-* en *Longzuchtige*: desgelijks voor de *Engborſtige*, en voor den *Hoest*, met wat Zuyker vermengt zijnde.

Durantes lib. Herb. fol. 461.

Met Garstenmeel gemengt, en op *koude gezwellen* gelegt, maakt de zelve week, en doed ze verteeren.

CCCXXV HOOFDSTUK.

VEDERIK.

Namen.

Voord deezen naam in 't *Neederlandſch*, of ook gezegt WEDERIK. In 't *Latijn* geheeten LYSIMACHIA, na den Koning LYSIMACHUS, Zoon van AGATHOCLES; welke men zegt de eerste uytvinder van de krachten deezer *Plant* te zijn geweest: in het *Hoogduytſch* WEYDERICH: in het *Franſch* SOUCY D'EAU, PELLEBOSSE, en CORNEILLE: in het *Italiaanſch* LISIMACHIA.

Verscheydene aardige en beziens-waardige soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden verscheydene aardige en bezienswaardige soorten; namentlijk:

I. LYSIMACHIA CŒRULEA MAJOR SPICATA, of *groote Vederik, met een blauwe geayrde Bloem*. II. MINOR SPICATA CŒRULEA, of *kleyne Vederik, met een blauwe geayrde Bloem*. III. LUTEA MAJOR VERA, of *opregte groote Vederik met een geele Bloem*; ook SALICARIA genoemd. IV. LUTEA MINOR, of *kleyne Vederik met een geele Bloem*. V. LUTEA FLORE GLOBOSE, of *met een geele ronde Bloem*. VI. GALERICULATA, of *Vederik met een blauwe gehelmde Bloem*; ook HERBA JUDAICA, of JODENKRUYD, geheeten. VII. SILIQUOSA FOLIO SALICIS, of *Vederik, met Peulen en Bladeren van Willigeboomen*; van zommige voor het CHAMÆNERIUM van CONRADUS GESNERUS gehouden. VIII. SILIQUOSA SYLVESTRIS MAJOR, of *groote wilde gepeulde Vederik*. IX. MEDIA SYLVESTRIS SILIQUOSA, of *middelbare wilde Vederik met Peulen*. X. SILIQUOSA MINOR SYLVESTRIS, of *kleyne gepeulde Vederik*. XI. PURPUREA SPICATA MAJOR, of *groote Vederik met een purpure geayrde Bloem*. XII. MINOR SPICATA PURPUREA, of *kleyne Vederik met een geayrde purpure Bloem*. XIII. FLORE ALBO, of *Vederik met een witte Bloem*. XIV. LYSIMACHIA AMERICANA REPENS, of *kruypende Americaanſche Vederik*; ook wel genoemd LYSIMACHIA SILIQUOSA HIRSUTA MAGNO FLORE, dat is, *ruyge Vederik met Peulen en groote Bloemen*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

hier voorgesteld tot veertien in getal.

Grond.

Echter beminnen ze al te zamen een gemeene, zandige, welgemestte grond: een vrije, luchtige, bequaam-geleegene plaats, en veel Water. Blijven meest lange jaren in 't leeven. Geeven dikmaal, inzonderheyd bij goede *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*. Konnen, zonder eenige schade, *Hagel*, *Sneeuw*, selfe *Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* verdragen. Worden *aangewonnen*, en *vermeenigvuldigd*, niet alleen door *Zaad*, 't welk met een wassende Maan van *Maert*, niet diep, in de aarde moet gelegt zijn; maar ook door hare aangegroeyde *Wortelen*, op de genoemde tijd, of in *April*, van de *oude* afgenomen, en verplant.

Zaad.

Aanwinning

Het LYSIMACHIA SILIQUOSA MAJOR, MEDIA, MINOR, of *groote*, *middelmatige*, en *kleyne Vederik met Zaad-peulen*; ook AMERICANA REPENS, of *kruypende Americaanſche Vederik*, blijven niet langer dan een jaar in 't leeven. Geeven teegens de *Winter* volkomen rijp *Zaad*, en vergaan daar meê. Door het neergevallene komen ze dikmaal van zelfs genoeg op. Anders word het *Zaad* met een wassende Maan van *September* of *Maert* in ieder jaar de aarde, niet diep daar in gelegt, weer aanbevolen; en hier door deeze *Planten* t'elkens weer *vernieuwd*.

Zaad en aanwinning der soorten die maar een jaar in 't leeven blijven.

KRACHTEN.

Galen. l. 7. Med. Simp. fac. Tabern. l. 2. c. 134. Ruell. l. 3. c. 78. Dodon. l. 3. c. 32.

Vederik, of *Lyſimachia*, is koud en droog, ook te zamentrekkende van aart.

Het *Kruyd* zelfs, of de *Wortelen*, in roode Wijn gekookt, en daar van gedronken; of het uytgeparsste *Zap*; of ook het *Poeder* der gedroogde *Bladeren*, met de gemeldde Wijn ingenomen, stild de onnatuurlijke *Vloeden der Vrouwen*; de *Bloedgang*; het *Bloed-spouwen*; versterkt de *Maag*; verwekt *eetensluſt*; is goed teegens de *Peſt*, en meer andere *hitzige Ziekten*. Verkoeld ook een heete *Leever* en *Longe*.

Trag. l. 1. c. 59.

De *Bladeren* van *Vederik*, groen of gedroogd, op *Wonden* gelegt, of in de *Neusgaten* gestoken, doed het *bloeden* van de een en de andere ophouden.

Dioſc. l. 4. c. 3.

Dit *Kruyd* gebrand, dood en verjaagt door de rook en reuk de *Muggen* en *Vliegen*: verdrijft de *Slangen* en *Adderen*.

Plin. l. 26. c. 15.

De *Bloemen* van *geele Vederik*, of *Lyſimachia flore luteo*, in Loog gekookt, en 't Hoofd dikmaal daar meê gewaschen, maakt blinkend en schoon *Hayr*. Doodt ook de *Luyzen* en *Vlooyen*: versterkt daarenboven het *Hoofd*.

CCCXXVI HOOFDSTUK.

DUL- of DOLAPPEL.

Namen.

DUs in het *Neederlandſch* genoemd, word in het *Latijn* geheeten MALUM INSANUM: in het *Hoogduytſch* MELANTZAN, of DOLL-APPEL: in het *Franſch* VERANGENES, of POMMES D'AMOUR; en in 't *Italiaanſch* MELANZANE, of ook PETRANCIANE.

Twee bijzondere ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *twee* veranderlijke ſoorten; als:

I. MALUM INSANUM FOLIO SPINOSO, of *Dolappel met doornige Bladeren.* II. MALUM INSANUM FOLIO NON SPINOSO, of *Dolappel met geen doornige Bladeren.* Beyde zijnze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming.*

Grond.

Zij beminnen een goede zandige aarde, met genoegzame twee-jarige Paerdemiſt, het Mol van verrotte Boombladeren, en een-jarige Hoenderdrek door malkander gemengt: een opene, warme, wel ter Zon geleegene plaats, bevrijd voor alle koude *Ooſte-* en *Noordewinden.* Zijn van naturen teeder, en konnen niet langer als eene *Zomer* in 't leeven blijven. Worden derhalven met een waſſende Maan van *Maert* of *April* niet boven een ſtroobreed diep in een Pot gezayd, en dikmaal begoten met Reegenwater, in de warmte der Zon lauwgemaakt; ook gedurig vochtig gehouden door een druypend lapje, met 't eene eynd uyt een Pot vol van het gemeldde Water hangende, en in deeze Pot druppelende. In of teegens den *Herfſt* moet menze voorzichtig wachten voor *koude Reegenen* en *ſterke Winden*, vermitsze daar door zeer gekrenkt worden.

Teederheyd, en hoe waar te neemen.

Zaying.

In eene Pot mag niet meer als eene *Plant* ſtaan, of ten hoogſten twee, na de geleegentheyd harer grootte, ontrent in 't midden; en daar in moet menze ongerept laten.

Bloemen. Vruchten.

Dus geevenze in deeze koude Landen niet alleen *Bloemen*, maar ook, bij zeer heete en droge *Zomers*, groote en volkomene *Vruchten*; anders noyt. Waar na zij verſterven, of door een kleyne *Rijp* van 't leeven worden beroofd. Moeten derhalven in elk *Voorjaar*, op de gemeldde tijd en plaats, door *Zaad* weer op nieuws *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

KRACHTEN.

Durantes lib. Herb. fol. 280. *Dod. l.* 14. *c.* 31. *Camerar. l.* 4. *c.* 74.

DOlappel, of *Malum inſanum*, is koud en vochtig van aart: ondienſtig om gegeeten, of in de Geneeskonſt gebruykt te worden. Want zij valt zwaar te verteeren, en heeft eenige quaadaardigheyd bij zich. Geeft daarenboven aan 't Ligchaam weynig voedzel; verwekt veele vochten; verſtoptheyd der inwendige deelen, *Hoofdpijn*; *zwaarmoedigheyd*, en ook dikmaal *Koortzen.*

CCCXXVII HOOFDSTUK.

GOUDENAPPEL.

Namen.

OM de ſchoonheyd en vermaaklijkheyd harer verwe in 't *Neederlandſch* dus, en ook wel APPEL DER LIEFDE genoemd. In andere talen heeft ze namen van de zelve beteekening: want in het *Latijn* word ze geheeten POMUM AMORIS, of AUREA MALA: in het *Hoogduytſch* GOLTAPFEL: in het *Franſch* POMMES D'OREES, of POMMES D'AMOUR: in 't *Italiaanſch* POMO D'ORO, of POMI D'AMORE.

Hier van zijn mij in haren aart bekend *vier* bijzondere ſoorten; namentlijk: Vier bijzondere ſoorten.

I. POMUM AMORIS RUBRUM MAJUS, of *groote Appel der Liefde.* II. RUBRUM MINUS, of *kleyne roode Goudenappel.* III. FRUCTU LUTEO MAJORE, of *groote Goudenappel met een geele Vrucht.* IV. POMUM AMORIS FRUCTU LUTEO MINORE, of *Appel der Liefde met een kleyne Vrucht.* Alle zijnze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming.*

Grond.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, of andere luchtige, doch met veel twee-jarige Paerdemiſt doormengde grond: een opene, luchtige, warme, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, en veel Water, wanneerze beginnen groot te worden. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven teegens de *Winter* volkomene rijpe *Vruchten*, en worden dan door een kleyne *Vorſt* van 't leeven beroofd. Vruchten.

Aanwinning.

Worden derhalven ieder *Voorjaar*, met een waſſende, of aangaande Maan van *April*, weer op nieuws, niet diep, gezayd; en hier door kan menze *eenwigdurend* maken. Zoo gantſch weelderig groeyen ze in hare *Steelen* en *Bladeren*, dat men een of tweemaal de voornaamſte *Scheuten* der zelve moet afſnijden, inzonderheyd als de *Vrucht* zich gezet heeft. Want hier door bekomtze dies te meer Lucht en Zon; derhalven ook dies te vroeger en beeter hare rijpheyd.

KRACHTEN.

Dod. l. 14. *c.* 30.

GOudenappel, of *Pomum Amoris*, is zeer verkoelende en verdrogende van aart; ook onbequaam om gegeeten te worden; want zij geeft aan 't Ligchaam een ongezond en waterig voedzel.

Lobel. hiſt. Pl. fol. 331.

Het *Zap*, uyt de *Bladeren* geparſt, en de *Oogen* daar meê gebet, ſtild het *loopen*, en de *brand* der zelve

Camerar. l. 4. *c.* 74.

De *Vruchten* of *Appelen* zelfs in Oly gekookt, en eenige dagen in de Zon geſteld, daar na gepulveriſeert, en gelegt op de *Kramvagie*, of *Schurftheyd*, ook op 't *Sprenktvuur*, verdrijft deeze qualen.

CCCXXVIII HOOFDSTUK.

NAGTSCHADE.

Namen.

WOrd in 't *Neederlandſch*, mijns weetens, met geenen anderen naam als deezen genoemd; behalven dat zommige zeggen NASCHADE, en NASCHAJE. In het *Latijn* SOLANUM, of SOLATRUM: in het *Hoogduytſch* NACHTSCHADE: in 't *Franſch* MORELLE: in 't *Italiaanſch* SOLATRO, en ook MORELLA.

Veele veranderlijke ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart veele veranderlijke ſoorten bekend; namentlijk:

I. SOLANUM HORTENSE OFFICINARUM, of *Hof-Nagtſchade, in der Apotheekeren winkelen gebruykelijk.* II. VESICARIUM, of *Nagtſchade met Zaadblaasjens*; ook genoemd ALKEKENGI, of *Joden-kerſſe.* III. VESICARIUM INDICUM, of *Indiaanſche Nagtſchade met Zaadblaasjens.* IV. VESICARIUM NIGRUM, of *zwarte Nagtſchade, ook met Blaasjens*; welke van veele word genoemd PISUM CORDATUM, dat is, *een Hert-gelijkende Erweete.* V. SPINOSUM INDICUM, of *Indiaanſche Nagtſchade met Doornen.* VI. SOMNIFERUM, of *ſlaapverwekkende Nagtſchade.* VII. LETHALE, of SOMNIFERUM MAJUS, *groote ſlaapverwekkende*, of *doodlijke Nagtſchade.* VIII. POMIFERUM, of *Appeldragende Nagtſchade.* IX. POMIFERUM ÆTHIOPICUM SPINOSUM, of *doornige Appeldragende Nagtſchade uyt Moorenland.* X. POMIFERUM ÆTHIOPICUM NON SPINOSUM, of *Appeldra-* van welke hier dertien in getal worden voorgedragen.

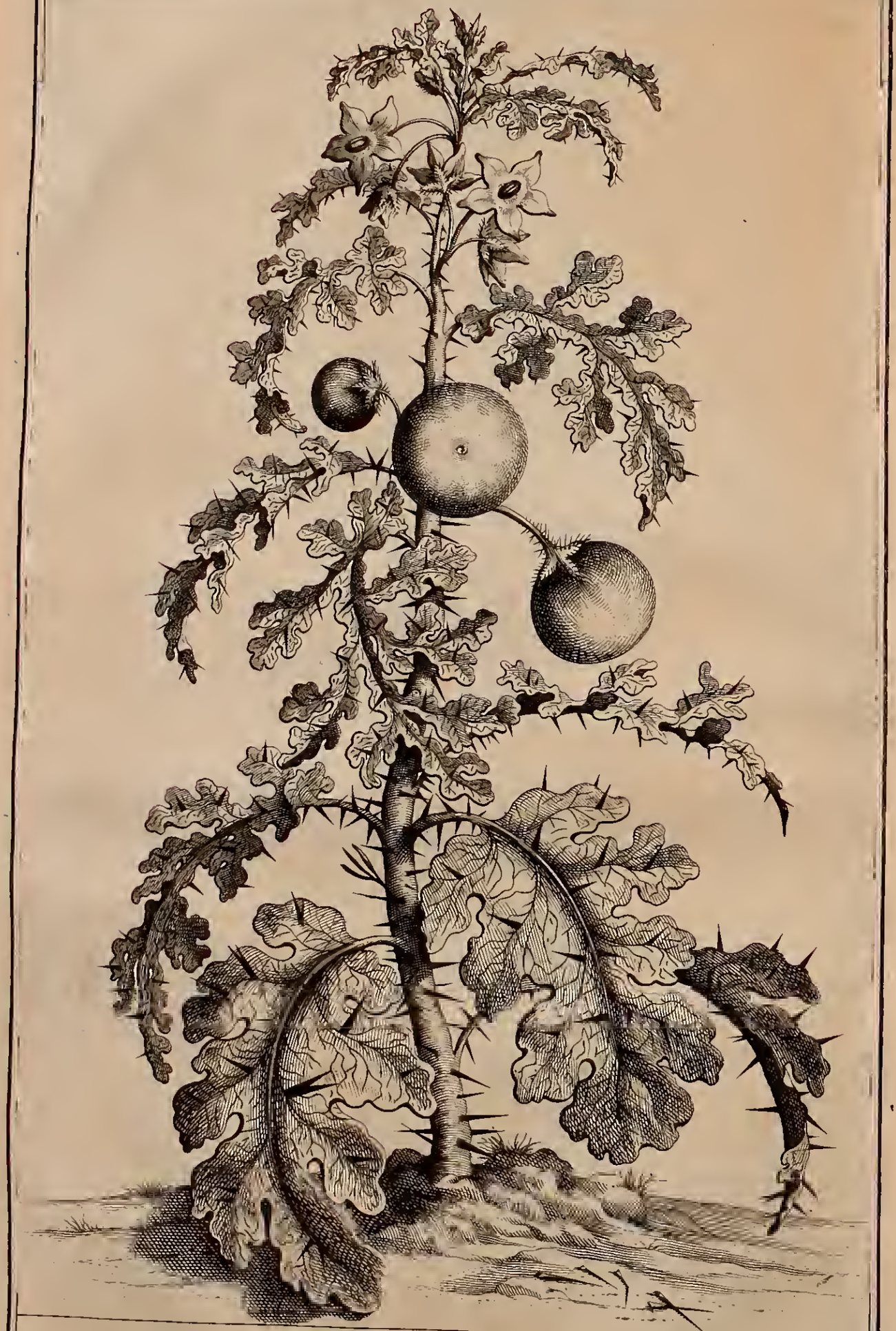

SOLANUM SPINOSISSIMUM ARBORESCENS ÆTHIOPICUM.

dragende Nagtſchade uyt Moorenland zonder Doornen. XI. SOLANUM SPINOSISSIMUM ARBORESCENS ÆTHIOPICUM, of *Boom-wordende Nagtſchade uyt Moorenland met veelvoudige ſchriklijke Doornen.* XII. LANUGINOSUM SPINOSUM ARBORESCENS ÆTHIOPICUM, of *wollige en doornige Boom-Nagtſchade uyt Moorenland.* XIII. SOLANUM TUBEROSUM ESCULENTUM FLORE ALBO ET CŒRULEO, of *Nagtſchade met eetbare, gezonde Bolletjens*, ook geheeten PAPAS PERUANORUM, of *Papaſſen van Peru*; zoo *met een witte*, als *blauwachtige Bloem*; behalven noch meer andere. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming.*

Grond. Eevenwel beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige, met twee-jarige Koeye- en Paerdemiſt (van elk eeven veel) genoegzaam voorziene grond: een opene, vrije Lucht, een warme welgeleegene plaats, en tamelijk veel Water. Geeven volkomen rijp *Zaad.*

Gebruykelijke Hof-Nagtſchade. Het SOLANUM OFFICINARUM, of *gebruykelijk Hof-Nagtſchade*, blijft uyt eygener aart niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Word ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *Maert*, weer op nieuws gezayd. Of komt anders uyt 't neergevallene van zelfs genoeg te voorſchijn. Hier door kan deeze ſoort *aangewonnen*, en *altijd-durende* gemaakt worden.

Indiaanſche en Æthiopiſche ſoorten van Nagtſchade. Het SOLANUM VESICARIUM INDICUM, of *Indiaanſche Nagtſchade met Blaasjens:* SPINOSUM INDICUM, of *Indiaanſche Nagtſchade met doornen:* VESICARIUM NIGRUM, of *zwarte Nagtſchade met Blaasjens:* POMIFERUM ÆTHIOPICUM, of *Appeldragende Nagtſchade uyt Moorenland:* POMIFERUM ÆTHIOPICUM SPINOSUM, of *Moorenlandſche Appeldragende Nagtſchade met Doornen*, en SOLANUM POMIFERUM ÆTHIOPICUM NON SPINOSUM, of *Appeldragende Nagtſchade uyt Moorenland zonder Doornen*, blijven ook niet langer dan een jaar in 't leeven. Worden derhalven ieder *Voorjaar* in *April* met de gemelde Maan weer op nieuws, niet diep, in Potten gezayd, en geſteld in een heete, wel ter Zon geleegene plaats; ook onderhouden met matige vochtigheyd: zoo krijgen ze, bij goede *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*, en vergaan daar meê. Men moet'er niet meer als een, of ten hoogſten twee, in eene Pot laten, ter oorzaak van de veelheyd der *Wortelen*, die ze maken.

Slaapverwekkende en doodlijke Nagtſchade, &c. Het SOLANUM VESICARIUM, of ALKEKENGI, *Nagtſchade met Zaad-blaasjens*; SOLANUM SOMNIFERUM, *ſlaapverwekkende Nagtſchade*, en SOLANUM LETHALE, *doodlijke Nagtſchade*, vergaan niet zoo haaſt, maar blijven eenige jaren in 't leeven. Konnen tamelijk wel de *Winter-koude* verdragen, en geeven jaarlijks rijp *Zaad*: 't welk men op de voorgenoemde tijd en Maan de aarde moet aanbeveelen. Hier door worden ze bequamelijk *vermeerderd*; en dan ook noch door hare voortlopende *Wortelen*. Echter blijft het SOLANUM SOMNIFERUM niet altijd over; maar word wel lichtelijk door een harde *Vorſt* weehgenomen. Sterft ook gemeenelijk in deeze Geweſten met het tweede jaar, en geeft zeer qualijk volkomen *Zaad.*

Eetbare Nagtſchade met Bolletjens. Het SOLANUM TUBEROSUM ESCULENTUM, of *eetbare Nagtſchade*, met bruyne, ook met eenige kleyne *holligheeden*, of *gaatjens* (waar uyt de *Veezelwortelen* ſpruyten) voorziene, oneffene, doch rondachtige, en om te eeten bequame *Bolletjens*, vergaat niet zoo haaſt, en begeerd een zeer vette grond, ook veel Water. Geeft in onze Landen zelden rijp *Zaad:* verdraagt ook ongeerne de ſterke koude der *Winter*. Word echter jaarlijks genoegzaam *aangewonnen* door hare veelvoudige jonge *Bolletjens:* welke men met een volle Maan van *October* uyt de aarde op neemt; in droog Zand bewaard, om 's *Winters* tot ſpijze te konnen gebruykt worden; en eenige daar van in *Maert* of *April*, met de zelve Maan, weer inzet, in een altijd nieuwbijks-omgeſmeetene, wel-gemeſtte grond. Waar toe men gemeenelijk de beſte en grootſte *Bollen* uytkieſt.

Appeldragende Nagtſchade uyt Moorenland. Het SOLANUM POMIFERUM ÆTHIOPICUM, of *Appeldragende Nagtſchade uyt Moorenland*: krijgt uyt een veelvoudige bruyn-verwige *Wortel* een tamelijk dikke, ronde *Steel*, in onze Geweſten ter hoogte van anderhalve of twee voeten opſchietende, van buyten een weynig blinkende, van binnen wit, en zich boven verdeelende in veele *Zijdetakjens*; aan welke voortkomen, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, veele onordentlijk boven malkander geſtelde *Bladeren*, meer hangende als opſtaande. Zijn ongelijk van grootte, en die van het *Solanum hortenſe*, of der *gemeene Nagtſchade* niet zeer ongelijk; doch de onderſte wel zoo groot, en meerder met punten ingeſneeden: de bovenſte in teegendeel (bloeyende) kleyner; een weynig of niet blinkende; donker-groen van verwe; dun en teeder van aart; lichtelijk na 't geel trekkende, en neervallende: in 't midden voorzien met een regt-doorgaande groote *Ader*, waar uyt veele andere vloeyen; en ruſten op korte *Steeltjens.* Gedaante der Bladeren.

Tuſſchen deeze worden voortgebragt twee, drie, of vier *Bloemtjens* bij malkander, hangende aan korte *Steeltjens.* Beſtaan uyt vijf witte en voor ſpits-toeloopende *Bladertjens*; inwendig gevuld met eenige korte, kleyne geele *Nopjens.* Als ze zommige dagen open geſtaan hebben, vergaan ze in haar zelven, en laten dan na een groote, bezienswaardige, eerſt groene, daar na ſchoon-rood blinkende *Vrucht*, die van het *Pomum Amoris*, of *Goudenappel*, niet ongelijk. De gedaante is plat-rond, vereierd met veele inwaarts gaande *holligheeden* (welk men ook ziet in het *Pomum Amoris fructu luteo*, of *geel-verwige Goudenappel*), deſgelijks boven, regt in 't midden, met een kleyne *Kroon.* Is inwendig gevuld met een rond, plat, geel-verwig *Zaadje*, zeer overeenkomende met dat van het *Capſicum Brazilianum*, of *Braziliaanſche Peeper.* Als het zijne volkomene rijpheyd heeft gekreegen, verſterft de geheele *Plant.* Geſtalte der Bloemen. Vrucht. Zaad.

Doornige Appeldragende Nagtſchade uyt Æthiopien. Deſgelijks doed het SOLANUM POMIFERUM ÆTHIOPICUM SPINOSUM, of *Doornige Appeldragende Nagtſchade uyt Moorenland.* De *Bladeren* deezer ſoort zijn wat grooter: ook de *Steelen* met een grijs-witte *ruygheyd*, en eenige korte bleeke *Doorntjens* aardig bekleed. Doch de zelve ziet men aan de *Bladeren* regt in 't midden op de regt-doorgaande groote *Ader* alleenlijk zitten. De *Vrucht* is rond, en ſlegt, wat kleyner als die van de voorige ſoort.

Boom-wordende Nagtſchade uyt Moorenland, met veelvoudige ſchriklijke doornen. Het SOLANUM SPINOSISSIMUM ARBORESCENS ÆTHIOPICUM, of een *Boom-wordende Nagtſchade uyt Moorenland, met veelvoudige ſchriklijke Doornen*, is een bezienswaardig *Gewas*, in onze Geweſten gemeenelijk opſchietende ter hoogte van twee voeten. Vergaat niet zoo haaſt, maar blijft eenige jaren lang in 't leeven. Als men 't opſnoeyd, krijgt het de gedaante van een aardig *Boomtje*; en metter tijd uyt een geelachtige en ſterk-riekende *Wortel* een *houtachtige Steel*, zich verdeelende in verſcheydene *Zijde-takjens*, zoo wel na onder als boven. Is rond; zoo dik als een vinger; in 't eerſte donker-groen en blinkende, maar naderhand Kaſtanien-bruyn wordende, inzonderheyd boven-waarts: aan alle kanten voorzien met veele kleyne, witte, wollige *Nopjens*, en meenigvuldige, ſterke, onder bleek-witte, boven geele *Doornen*; ook inwendig met een wit *Pit* of *Marg.*

Gedaante; en wonderlijke eygenſchap der Bladeren. Aan deeze *Steelen* rondom komen voort veele ſchoone *Bladeren*, ruſtende op dikke en matig-lange doornige *Steelen.* Zijn vijf vingerenbreedte, wat meer of minder, buyten de *Steel* lang; vier, en ook drie vingeren breed; zich al te zamen half rond neerwaarts buygende. Als men ze met de hand aanraakt, geeven ze een onaangename en zware reuk van zich. De onderſte zijn niet zoo zeer als de bovenſte in zeer veele groote en kleyne, doch alle ſtomp of rond toegaande deelen

geſneeden

geſneeden; in 't midden voorzien met een ſterke, uyt den bruynen groene, van onder bleek-witte, en aldaar zeer uytſteekende *Ader*, of *Rugge*, uyt welke veele andere ter zijden voortkomen in al de geſneedene *deelen*. Boven zijn ze een weynig blinkende, donker-groen; doch eyndelijk na het geel trekkende; maar onder veel bleeker; en zoo wel onder als boven met meenigvuldige witte, gantſch ſterke *Doornen* wonderlijk begaaft. Uytwendig hebben ze weynig of geen reuk; ook in de Mond geknauwd wordende, geen ſmaak; doch zijn een weynig te zamentrekkende; en daar na met eenige ſcharpheyd de Mond en Tong bijtende of ſteekende, op de wijze van het *Arum*, of *Kalfsvoet*, doch niet zoo ſterk.

Bloemknoppen. Tuſſchen de zelve, aan de voornaamſte *Steel*, groeijen de *Zijdetakjens:* maar de *Bloemknoppen*, tamelijk dik en wat langwerpig, komen te voorſchijn regt uyt de *Steel* zelfs (en niet, gelijk men in andere *Gewaſſen* ziet, tuſſchen de *Bladeren*) aan ronde, uyt den groenen bruyne *Steeltjens*, een lid eener vinger lang, en met kleyne *Doorntjens* bezet. Als deeze haar de een na de ander openen, vertoonen zich uyt den bruynen

Bloemen. purpure *Bloemen*; in vijf punten ten halven, en niet zoo diep als de *Borrago*, of *gemeene Bernagie*, ingeſneeden, doch van de zelve groottе. Hebben in het midden een lang, dik, en ſchoon geel-verwig, met verſcheydene Ruggen vercierd zijnde *Knopje*. Als ze agt, tien of twaalf dagen hebben open geſtaan, vallen ze op de aarde neer, nalatende een ſchoone blinkende, eerſt groen en wit gemarmerde, daar na, zijn volko-

Vruchten. mentheyd krijgende, geel-wordende *Vrucht*; zijnde rond; zoo groot als die van het *Pomum Amoris fructu rubro*, of *roode Appelen der Liefde*; gevuld met veelvoudig, plat, ontrent rond, eerſt geel-verwig daar na

Zaad. na het bleek-bruyn trekkend *Zaad*, niet ongelijk dat van het *Capſicum Braſilianum*, of *Braziliaanſche Peeper*.

Aanwinning. Zelden bekomt dit *Zaad* in onze Geweſten zijne volkomene rijpheyd, ten zij met zeer warme *Zomers*. Dan word het met een waſſende Maan van *April* gezayd in een Pot, gevuld met goede zandige aarde; en tot in *May* toe gezet in warme Paerdemiſt. Opgekomen zijnde, moet men de Pot 's *Winters* binnens huys ſtellen, op een luchtige plaats, waar in niet, als bij *vriezend Weêr* gevuurd word.

Wollige en Doornige Nagtſchade uyt Moorenland; Het SOLANUM LANUGINOSUM SPINOSUM ARBORESCENS ÆTHIOPICUM, of *wollige en doornige Nagtſchade uyt Moorenland*, zijnde een meede-ſoort van de voorgaande, en eeven deſgelijks eenige jaren in 't leeven blijvende, groeyd uyt eygener aart niet boven de anderhalve voet hoogte. Heeft ook veel kleyner en minder *Doornen*. De *Bladeren* zijn niet zoo lang, maar wel zoo breed; noch zoo veelvoudig en diep, maar alleen een weynig, en niet zoo veel als de alder-onderſte van de voorgaande ſoort, *ingeſneeden*; doch hangen op

een meede-ſoort van de voorgaande, en waar in verſchillende. de zelve wijze neerwaarts gebogen. Somtijds zijn ze aan de randen een weynig gelijk als gefronſt; in zich gantſch *korthayrig-ruyg* van aart; van ſubſtantie dikker; ook bleeker en grijzer van couleur; doch van geen bijzondere ſmaak, noch zoo zeer bijtende, of, met de hand gewreeven wordende, zoo zwaar van reuk. Echter is deeze ſoort de voorgaande zeer gelijk in de purpure verwe aan 't bovenſte der *Steelen* (zijnde 't onderſte en 't middenſte groen, met een vale of bleek-geele ruygheyd overtogen), deſgelijks in de ſtelling, verwe en gedaante der *Bloemen*; de ſlegte rondheyd, en het inwendig *Zaad* der *Vruchten*, behalven in de couleur van deeze, welke ſchoon-rood is.

Aanwinning. De *Zaying*, *Bouwing* en *Waarneeming* komt over een met die der voorige, wanneer bij goede *Zomers* (anders niet) 't *Zaad* zijne rijpheyd heeft verkreegen; 't welk eerſt geſchied in 't tweede jaar na dat het gezayd is geworden.

KRACHTEN.

NAgtſchade, of *Solanum hortenſe officinarum*, is verkoelende van aart tot in den tweeden graad, en zeer te zamentrekkende. Moet derhalven geenzins inwendig gebruykt worden; ook niet uytwendig, anders als met groote voorzichtigheyd. *Galen. l. 8. Med. Simp.*

Eevenwel, de groene *Bladeren* geſtoten met Meel van Garſtenmout, kan met groot nut gelegt worden op de *Roos*, de *Kanker*, de voorteetende *Zweeringen*, *Kheren*, en 't *Sprenktvuur*. *Luſit. l. 4. enarr. 74. Dioſc. l. 4. c. 71.*

Het uytgeparſtte *Zap* vermengt met Wittebrond, en op *hitzige Oogen* gedaan, neemt'er de *brand* van wech. *Dorſten. hiſt. Plant. fol. 273.*

De *Vruchten* van *Nagtſchade met Zaadblaasjens*, of *Solanum Veſicarium*, raauw gegeeten, of in Wijn gekookt, en daar van gedronken, neemt wech de *Geelzucht*; drijft voort het *water van de Blaas*; de *ſteen der Nieren*, en is goed voor de *Leever*. *Dioſc. l. 4. c. 72.*

Het *Solanum Somniferum*, of *ſlaapverwekkende Nagtſchade*; is, inwendig ingenomen, zeer gevaarlijk, ja doodelijk. Drie *Drachmen* van de gedroogde *Wortel* met eenig nat een menſch ingegeeven, maakt hem onzinning, of dol; maar *vier Drachmen* veroorzaakt hem de doodt. *Fuchſ. hiſt. c. 265. Dod. l. 14. c. 27.*

De ronde *Wortelen* van het *Solanum Tuberoſum Eſculentum*, of *Papas Peruanorum*; *Nagtſchade* met eetbare *Bolwortelen*, ter ſpijze gebruykt met een goede ſaus, gelijk men over de *Artiſiokken* doed, zijn zeer gezond voor elk, inzonderheyd voor *oude Mansperſoonen*. Verſterken de *Maag*, en 't geheele *Ligchaam*; maken *goed Bloed*, en verwekken *luſt tot 't echte werk*. *Laurenb. l. 2. App. Pl. c. 4.*

CCCXXIX HOOFDSTUK.

MANDRAGORA.

UYt eygener aart een laag *Gewas*; waar van de *Wortel* ten deele de gedaante van een *Menſch* vertoond, word in het *Neederlandſch*, *Latijn*, *Franſch* en *Italiaanſch* met geenen anderen naam genoemd; behalven dat zommige *Françoiſen* MANDEGLOIRE zeggen; de *Hoogduytſchen* ALRAUN. Namen.

Hier van zijn mij in haren aart *twee* bij zondere ſoorten bekend geworden, als: Twee bijzondere ſoorten.

I. MANDRAGORA MAS, of *Mandragora mannetje*.
II. MANDRAGORA FŒMINA, of *Mandragora Wijfje*.

Beyde zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*. 't *Mannetje* geeft *ronde*, het *wijfje Peerswijze Vruchten*.

Zij beminnen een goede, luchtige, zandige, en met twee-jarige Paerdemiſt tamelijk voorziene grond: een warme, npene, wel ter Zon geleegene plaats, genoeg bewaard voor koude *Ooſte-* en *Noordewinden*, ook reedelijk veel Water. Grond.

Konnen de *koude* der *Winter* vrij wel verdragen, als men ze in *November* dik genoeg overdekt met Stroo; Turfmul, of Run, en in de *Maert* weer ontdekt. Krijgen ook dan in de *Zomer* dikmaal volkomene *Vruchten:* welker *Zaad* met een waſſende Maan van *April* niet boven een ſtroodbreedte diep moet gelegt worden in de aarde eens Pots. Hier door konnen ze alleenlijk worden *aangewonnen*. Vruchten, en Zaad.

KRACHTEN.

DE *Baſt*, of *Schors*, der *Wortel* van *Mandragora*, welke meeſt word gebruykt, is koud en droog tot het laatſte van den derden, of het begin van den vierden graad; daarenboven verdo- *Galen. l. 7. Simp. fac. Averr. lib. Simp. c. 41.*

vende

SIDEREON.
sive
Serpentaria Mirabilis Montana.

vende en slaap-verwekkende van aart. De *Vrucht* echter is niet zoo zeer verkoelend.

Plin. l. 25. c. 13. Eevenwel is ongeraadzaam, 't een of 't ander inwendig te gebruyken, ter oorzaak van hare quaadaardigheyd, ja doodlijkheyd.

Dioſc. l. 4. c. 76. De groene *Bladeren*, of *Wortelen*, met Meel van Garstenmout vermengt, gestoten, en dan gelegt op allerley *heete Gezwellen*, *ontsteekingen*, of *verhittingen*, doen de zelve scheyden, en de brand verdwijnen.

Durantes hist. Plant. fol. 274. De zelve gestoten, dan met Honig en Oly vermengt, geneezen de *steeken* en *beeten* der *giftige Dieren*.

Cluſ. lib. Plant. 5. c. 3. Trag. l. 2. c. 126. De *Wortelen*, of de *Basi* der zelve, in Wijn geweykt, of in Wijn gekookt, en dan een weynig daar van gedronken, verwekt *slaap*, en doed alle smerten *verdoven*. Word derhalven te drinken gegeeven de geene, welke men eenig lid wil afzetten, of branden.

CCCXXX HOOFDSTUK.

BERG-SLANGEN-KRUYD.

Namen. EEn aardig en ongemeen *Gewas*, in gedaante uytwendig gesteld gelijk de *Mandragora*, doch boven alle andere *Gewassen* van een verwonderenswaardige aanschouwing, word in 't *Neelandsch* dus genoemd: in het *Latijn* SERPENTARIA MIRABILIS MONTANA; of ook wel SIDEREON, ter oorzaak van de schoone gedaante der *Bloemen*, zich vergelijkende bij zeer bevallijke *roode Starren*: in het *Hoogduytsch* BERG-SCHLANGENKRAUT.

Wortel. Deeze *Plant* groeyd van naturen niet hoog; noch schiet met hare *Wortel* diep in de aarde; welke van buyten uyt den grijzen donker-paarsch, van binnen wit; ontrent een duym, wat meer of min, dik, rond, en gemeenelijk in drie deelen gescheyden is, waar uyt verscheydene dunne *Veezelwortelen* voortkomen.

Gedaante der Bladeren, Uyt de zelve ziet men in 't laatste van *Maert*, of begin van *April*, alleenlijk vier *Bladeren* voortschieten; een weynig, op de wijze van *Mandragora*, boven de aarde verheeven. Hebben ook zeer kleyne *Steelen*, op welke ze rusten. Staan niet regt om hoog, maar leggen vlak op de aarde neer. Zijn ontrent de middenste vinger van eens menschen hand lang; een vingerlid, of ook wel een weynig meerder, breed; voor spits toegaande; omtrent de *Wortel* alderbreedst: niet zeer dik in 't aanraken; ook niet ingezaagd, maar aan de randen gantsch slegt: boven uyt den groenen bleek-blauwverwig, zeer kluchtig; onder bleeker: in 't midden wonderlijk voorzien met een dikke *Ader* (uyt welke eenige andere kleyne ter zijden uytloopen); zijnde een *leggende Slang* zeer wel gelijk-vormig, wiens Mond gelijk als open staat, met een grijs, of bleek-wit *Hoofd*, doch 't overige is donker-blauw. 't Hoofd, daar ze alderdikst is, staat na de punt der *Bladeren*; de *Staart*, het dunste, na de *Wortel* gekeerd; regt anders als in alle andere *Gewassen*. Dit *Hoofd des Aders* eyndigd ook niet in de spits ze punt des *Blads*, maar blijft 'er noch een goed gedeelte van af; en uyt de Mond loopt noch een *kleyn Adertje*, zich uytstrekkende tot in 't gemeldde *Blad-punt*.

en zonderlinge zeldzaamheyd van de daar in zijnde groote, een Slang eygentlijk gelijk zijnde Ader.

Een eenige een drie-dubbele Star gelijk zijnde Bloem, zeer be- Regt in 't midden der vier genoemde *Bladeren* komt in 't laatste van *May* (zomtijds wel wat eerder of later) een eenige *Bloem* voort, zeer schoon, en van een verwonderens-waardige aanschouwing, gelijk een *drie-dubbele Starre* aardig op malkander gesteld; en gelijk als zonder *Steel* geboren uyt 't *Hert* der *Wortel*; ook verheeven een weynig boven de *Bladeren*, welke maar eeven boven de grond staan, ja gelijk als daar op rusten. In 't midden zijn ze elk als rond; doch ten halven gesneden in veele kleyne *Bladeren*, voor gantsch spits, eeven gelijk de *stralen* van een *Star*, toegaande. Het getal, waar uyt ze te zamen bestaan, is vierentwintig; ieder orde van agt. Zijn vercierd met een zeer behagelijke en een weynig blinkend hoog-rood, zoo veel de bovenste agt betreft, welke de kleynste en smalste van allen, ook met een verheevene rondheyd in 't midden voorzien zijn. De middelste agt vallen wat goud-geeler. De onderste agt, vermits ze niet zoo veel lucht konnen genieten, ziet men niet verder als ten halven van hare voorste punten schoon donker-rood: welker middenste *blad*, regt tusschen de twee laagste *bladeren* der *Plant*, onder aan de punt is vercierd met een *rondigheyd*, hangende als een kleyn *Knopje*, van de zelve couleur, zeer bevallijk. Deeze zonderlinge en wel bezienswaardige *Bloem* blijft eenige weynige dagen geheel open staan. Verdort dan met'er tijd in zich zelven, en vergaat, zonder in deeze Gewesten eenig *Zaad* voort te brengen, gelijk de ervarentheyd ons geleert heeft.

zienswaardig; doch in onze Landen zonder Zaad.

Hoedanig men deeze aardige Plant Dit *Berg-Slangenkruyd* bemind uyt eygener aart een gantsch luchtige en zandige grond, met twee-jarige Paerdemist, een weynig een-jarige Hoenderdrek, en het Mol der van binnen verdorvene Boomen genoegzaam doormengt: een opene, warme, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, gantschelijk beschut voor alle koude *Ooste-* en *Noorde-winden*; ook een matige vochtigheyd. Verdraagt ongeerne sterke *Wind*, felle *Vorst* in de *Winter*, *Sneeuw* of *Hagel*. Moet derhalven, met een wassende Maan van *April* in een Pot gesteld zijnde, in 't laatste van *September*, eer de *nagt-rijp* aankomt, binnens huys gebragt worden op een goede plaats, daar ze de Lucht mag genieten door de Vensteren, tot dat het begint te *vriezen*.

staat in agt te neemen. Gedurende deeze tijd moet men de *Plant*, met slegts een weynig lauwgemaakt Reegenwater van boven begieten; ook, zoo 't mogelijk is, haar bewaren zonder haar veel of langdurige warmte des vuurs te doen gevoelen. Ontrent half *April*, of wat later, na dat het Weêr zich aansteld, moet men ze buyten de Zonne-straalen wederom voorstellen, met een zachte Lucht en aangename Reegen; doch ook dan noch haar voorzichtig wachten, en 's avonds dekken voor *Sneeuwachtige vochtigheyd*, *koude nagten*, *hayrige* en *schrale Ooste-* en *Noorde-winden*.

Aanwinning door Zaad, uyt Hongaryen: Kan in deeze koude *Neederlanden* op geen andere wijze, en dat noch zoberlijk, *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden, als door haar uyt *Stiermark* of *Hongaryen* (daar deeze *Plant* in Bergachtige plaatzen van naturen voortkomt) varsch overgezonden *Zaad*; het welk met een wassende Maan van *Maert* of *April* een kleyne vinger diep de aarde in een Pot word aanbevolen, en zomtijds met niet te veel Reegenwater, lauwgemaakt, van boven besprengt.

En bij den Autheur Eevenwel kan de *aanwinning*, of liever *opvokking*, noch op een andere wijs geschieden, waar van ik zelfs de ervarentheyd heb.

door een hem toegesondene Wortel: In 't jaar 1645. wierd de *Wortel* deezer *Plant*, zonder *Bladeren*, in Mos gewonden, mij over *Neurenberg* toegezonden. Met een bijzondere yver leyde ik de zelve, na den aanvang van *September*, eerst in een gemeene ongemeste aarde; doch wou niet wel voort. In het volgende jaar, met een wassende Maan in de zelve Maand, nam ik ze weer op, en stelde ze in de voorheenen gemeldde goede, welbereydde Zand-grond. Doe schoot ze vroeg in 't *Voorjaar* krachtig uyt, en kreeg de verhaalde wonderlijke *Bloem*; ook volmaakte aanmerkenswaardige *Bladeren*; welke ze ieder jaar, tot zeeven achter malkander (dus lang, en niet langer, is ze in *mijnen Thuyn*, met opmerking van een groot getal liefhebbers, gezien geworden) weer liet vallen, in 't midden van de *Zo-*

welke zeeven jaren lang bij hem gebloeyd heeft.

mer allenxen verdorrende. In *September* nam ik de *Wortel* weer op, en verzette ze; het welk ik door ervarenrheyd heb bevonden de bequaamſte tijd te zijn.

KRACHTEN.

Krachten deezer Plant.

DE *Bladeren* deezer *Plant*, en de *Schors* der *Wortel*, een weynig gekneuſt, en op de *beeten* der *Slangen*, *Adderen*, *Scorpionen*, en anderer *giftige Dieren* gelegt, trekken zeer krachtig het vergif uyt. Staan ook het *inwendige gif* teegen, in Wijn gekookt, en zoo gebruykt. Bewaren al de inwendige deelen des Ligchaams voor zulk een ongeleegenrheyd, inzonderheyd't *Hert*, zoo dat het daar van geenzins kan beſchadigd worden.

en gebruyk in de Geneeskonſt.

Van de zelve Wijn 's morgens nuchteren 't vierdedeel van een pintje gedronken, of ook van het Water, daar deeze *Bladeren*, of de *Wortel* alleen, een kleyn half uur in gezoden zijn, is zeer goed voor de *Peſt*, *quade Lucht*, en allerley *hitzige Koortzen*.

Dit alles vermag defgelijks de *Wortel*, gedroogd, en daar van een *Drachma* 's morgens met goede Franſche Wijn en een weynig Theriac ingenomen.

CCCXXXI HOOFDSTUK.

MARUM.

Naam.

EEn kleyne, doch welriekende *Plant*, mijns weetens tot noch toe in geene taal met een andere naam genoemd.

Twee onderſcheydene ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart *twee* onderſcheydene ſoorten bekend; te weeten:

I. MARUM VERUM, of COMMUNE HISPANICUM, *opregte*, of *gemeene Spaanſche Marum*. II. MARUM CRETICUM ARBORESCENS, of *boomachtig Marum van Candien*, 't welk van breeder en grooter Bladeren is. Beyde zijnze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen, uyt een natuurlijke eygenſchap, een goede, gemeene, zandige aarde, met een weynig tweejarige kleyn-gewreevene Paerdemiſt en het Mol van verrotte Boombladeren voorzien: een warme, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, voor alle koude winden beſchut; en weynig Water.

Hoe waar te neemen.

Konnen geenzins eenige *koude nagten*, *Herfſtreegenen*, *Sneeuw*, *Hagel*, of *Vorſt* verdragen. Moeten derhalven, in Potten gezet, in 't laatſte van *September* of begin van *October* binnens huys op een luchtige plaats, waar in niet gevuurd word, geſteld; met ſlegts een weynig lauwgemaakt Reegenwater een- of tweemaal, gedurende de geheele *Winter*, van boven beſprengt; in 't begin van *April*, met een aangename Luebt en Reegen, weer buyten gebragt; maar ook dan noch voor *koude nagten en hayrige Winden* wel en voorziehtig gedekt zijn.

Teederen aart.

Zij vallen van naturen teeder van aart. Vergaan niet haaſt; maar blijven eenige jaren in 't leeven. Het MARUM VERUM, of *opregte Marum*, geeft ieder jaar *Bloemen* (welke men tijdelijk moet afſnijden, of anders zou de *Plant* in groot gevaar van te verderven ſtaan; kan ook in deeze Geweſten bezwaarlijk in de *Winter* bij 't leeven behouden worden), doch noyt bij ons eenig rijp *Zaad*.

Aanwinning.

Als men het zelve bekomt, uyt warmer Landen overgezonden, moet men 't met een waſſende Maan van *April* of *May* in Potten zayen. Opgekomen zijnde, mag men de jonge *Planten* niet verzetten, ten ware om harer veelheyd wil. Alleenlijk hier door kan menze *aanwinnen* en *vermeenigvuldigen*.

Boomachtig Marum van Candia.

Het MARUM CRETICUM ARBORESCENS, of *boomachtig Marum van Candia*, geeft, mijns weetens, in deeze Landen noyt eenige *Bloem*. Word echter *aangewonnen* door hare afgeſneedene *Takjens*; welke men met een waſſende Maan in *April* of *Auguſtus* in Potten ſteekt; op een ſchaduwachtige plaats, en zomtijds met Reegenwater een weynig begiet: waar op ze *Wortelen* krijgen.

Opregte Marum.

Het MARUM VERUM, of *opregte Marum*, in deeze *Neederlandſche* Geweſten een aardige en teedere *Plant*, van een ieder zeer bemind, weegens de aangename geur, groeyd van naturen *Struvelachtig*. Kan ook, met langbeyd van tijd, *opgequeekt* worden tot een teeder *Boomtje*, een voet of anderhalf hoog, en een kleyne vinger dik.

Wortel.

Krijgt uyt een veelvoudige, bleek-bruyne, ſterk geurige, en, in de Mond geknauwd wordende, met eenige bitterheyd vermengde *Wortel*, een *houtachtige ſubſtantie*, grauw van verwe: uyt welke groeyen veele teedere, uyt den groenen witachtige *Takjens*, een halve hand, of wat meerder lang. Aan de zelve ſpruyten veele *Bladertjens*, die van de *Thymus latifolius*, of *breed-bladerige Thymiaen*, in ſtelling, gedaante, en grootte, niet zeer ongelijk; te weeten, een ſtroobreed, wat meer of minder, lang, achter aan de *Steel* op het breedſte, ook aldaar zomtijds gelijk als twee-hoekig geſteld; voor in een ſtomp punt eyndigende, en twee en twee op dunne *Steeltjens* ruſtende, altijd regt teegen over malkander aan de *Steel* zittende; hol en luchtig de eene boven de andere: boven na de Zon gekeerd groen, en blinkend, doch onder witachtig; zaeht in 't aanraken, van een aangename reuk, en kraehtige geur; in de Mond geknauwd, bitter van ſmaak. In 't midden ziet men een regt-doorgaande *Ruggetje* of *Ader*; waar uyt eenige weynige andere ter zijden voortvloeyen; doch alleen van onder, niet van boven, zichtbaar.

Takjens.

Bladeren.

Bloemen.

De *Bloemtjens* komen voort uyt zeer wollige, vijfpuntige, en uyt den groenen-roſſche *Huysjens*, op de bovenſte punten, of *Hertſcheuten* der *Takjens*, ayrs-wijze boven malkander, op de manier van *Hyſſopus*, of *Yſop*, geſteld; purpur-verwig; van een aangename reuk; beſtaande uyt twee *Bladertjens*, in de gedaante van een *geopende Leeuwen-mond*. Als ze eenige dagen open geſtaan hebben, vergaan ze in haar zelven, en vallen eyndelijk ter aarden neer, zonder in onze Geweſten eenig *Zaad* na te laten.

KRACHTEN.

Aart, en gebruyk.

Marum, een zeer aardige welriekende *Plant*, is ſcharp en bitter van ſmaak; verwarmende en een weynig te zamentrekkende van aart. Door hare lieflijke geur verſterkt ze de *Hérſſenen*; neemt de *Hoofdpijn* weeh, en doed *Niezen*.

Dioſc. l. 3. c. 49.

Groen, of droog, geſtoten, en op de *voorteetende Zweeringen*, ook andere *koude Gezwellen* gelegt, doed de zelve verminderen.

Camerar. l. 3. c. 43.

In Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchteren een Roemertje gedronken, verſterkt het *Hert*; verwarmt de *Maag*; jaagd uyt de *Winden*; opend de *verſtoptheyd der Leever*: ſtrijd teegen het *vergif*; verwekt der Vrouwen *Maandſtonden*: is ook zeer dienſtig voor de *Geel-* en *Waterzuchtige*.

MARRUBIUM MAJUS TOMENTOSUM.

CCCXXXII HOOFDSTUK.

MALROVE.

Namen.

Iet alleen dus in het *Neederlandſch*, maar ook van veele WITTE ANDOORN genoemd. In het *Latijn* MARRUBIUM, of PRASSIUM: in het *Hoogduytſch* WEISZ ANDORN, en MAROBEL: in het *Franſch* MARRUBIN, of MARROCHEMIN; en in 't *Italiaanſch* MARROBIO.

Zeeven veranderlijke ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *zeeven* veranderlijke ſoorten, namentlijk:

I. MARRUBIUM NIGRUM, *ſive* BALLOTTE, of *zwarte Andoorn*, anders *Ballotte*. II. ALBUM VULGARE, of *gemeene witte Malrove*. III. AQUATICUM, *Water*, of *in vochtige plaatzen groeyende Andoorn*. IV. CRETICUM, of *Malrove uyt Candia*. V. HISPANICUM, of *Spaanſche Andoorn*. VI. ROTONDIFOLIUM MONTIS LIBANI, of *Malrove van den Berg Libanus met ronde Bladeren*. VII. MARRUBIUM MAJUS LANUGINOSUM, *ſive* TOMENTOSUM, of *groote Andoorn, met ruyge, of zeer wollige Bladeren*. Alle zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een goede gemeene, zoo wel zandige als andere, doch luchtige en welgemeſtte grond: een opene, warme, genoegzaam ter Zon gelegene plaats, en tamelijk veel Reegen. Blijven zelden langer als drie, of ten hoogſten vier jaren in 't leeven. Verdragen, buyten ſtaande, de *koude* der *Winter*; en geeven op

Aanwinning.

't tweede jaar volkomen rijp *Zaad*. 't Welk met een waſſende Maan van *April* of *Maert* de aarde, niet diep, wederom bevolen word. 't Neergevallene komt ook dikmaal genoeg van zelfs op. Door dit middel konnen ze alleen *aangewonnen* worden.

Rond-gebladerd Malrove van den Berg Libanus.

Het MARRUBIUM ROTUNDIFOLIUM MONTIS LIBANI, of *rond-gebladerde Malrove van den Berg Libanus*, vroeg opgekomen zijnde, geeft niet alleen in 't tweede, maar ook meeſt den tijd in 't eerſte jaar een bequaam rijp *Zaad*.

Groeyd in deeze Geweſten weynig hooger als een Maatduym. Vermits ze van naturen kleyn is en blijft, zoo geeft ze ook zelden meer als eene regt-opſchietende *Steel*, zijnde vierkant, en met een *witte wolligheyd* bekleed. Aan de zelve waſſen kleyne, rondachtige *Bladertjens*, twee en twee altijd regt teegens over malkander geſteld; hebbende de verwe en gedaante van 't gemeene witte *Malrove*; ook diergelijke *Bloemen* en *Zaad*, doch wat kleyner.

Groote Andoorn met zeer wollige Bladeren.

Het MARRUBIUM MAJUS TOMENTOSUM, of *groote Andoorn met zeer wollige Bladeren*, krijgt uyt een teedere, bleek-bruyne *Wortel* verſcheydene in de rugge leggende, echter twee, derdehalve, ook wel zomtijds de grootſte en middenſte drie geheele Maatvoeten hoog opſchietende *Steelen*, helder en aangenaam-groen, met eenige wolligheyd bekleed: uyt welke veele kleyne *Zijdetakjens* voorſpruyten, waar aan ſchoone zeer ruyge *Bladeren* groeyen, zittende teegens over malkander, vertonende de gedaante van een *Hert*; ongelijk van grootte; de grootſte ruſtende op gehcel ruyge en

Gedaante der zelve.

matig-lange *Steeltjens*. Zijn een kleyne vinger lang; achter twee vingerleeden breed, voor allenxen ſmaller wordende, en in een ſtomp ſpits punt eyndigende: aan de randen met ronde tanden, niet diep, maar eevengelijk *ingezaagd*, met een *ruyge bleek-witte wolligheyd* bekleed: boven donker-groen, lichtelijk na het geele trekkende, doch onder veel bleeker: zacht in 't aanraken; bitter van ſmaak; inwendig met een regt-doorlopende *Ader*, en dan noch met verſcheydene andere, van onder regt opgaande, vercierd; waar uyt ontelbare kleyne diep-ingedrukte, en door 't gantſche Blad lopende *Adertjens* voortſpruyten.

Knoppen.

Tuſſchen welke *Bladeren* rondom de *Steel* voortkomen veele digt bij een geſtelde, langwerpige, groene, ruyge *Knopjens*, op de wijze van de andere ſoorten: waar uyt, in de Maand *Julius*, aardige, doch

Bloemen.

geen groote *Bloemtjens* zich laten zien, in de geſtalte van een ſmalle *opgeſpalkte Leeuwen-mond*. Het onderſte gedeelte is wit, met groote purpure *ſtreepen* en *ſtippelen* geteekend; maar het bovenſte gantſch wit en zeer ruyg: teegens 't welk van binnen tongs-wijze vier purpure draadjens, boven begaafd met geele, ronde, kleyne *Knopjens*, ſtijf opſtaan. Als ze zich drie of vier dagen open hebben vertoond, vergaan ze in haar zelven,

Zaad.

en laten eyndelijk na een kleyn, langwerpig, en als driehoekig bleek-bruyn-verwig *Zaadje*.

KRACHTEN.

Malrove, of *Marrubium*, is warm in den tweeden, en droog in den derden graad; daarenboven verteerende en purgeerende van aart. *Ægin. l. 7. c. 3.*

In Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchteren eenige dagen na den anderen gedronken, een matig Roemertje: anders twee of drie leepelen vol van 't uytgeparſte *Zap* met Wijn en Zuyker ingenomen, reynigt de *Longe* en *Borſt* van alle *taye ſlijmerige vochten*: is goed voor de *uytteerende menſchen*, en de *Hoeſt*: opend de *verſtoptheyd van de Leever*, *Milt*, en *Moeder*: verwekt de *Maandſtonden*: drijft uyt de *Nageboorte*: ſtrijd teegens 't *vergif*. Geneeſt de *beeten* en *ſteecken* der *Slangen*, *Spinnen*, en *Adderen*: maakt een *helder Gezicht*: dood de *Wormen*: is goed voor de *Geelzucht*, *pijn der Zijden*; en voor de *Vrouwen* welke niet wel *verloſſen* konnen. *Trag. l. 1. c. 2. Dod. l. 4. c. 1. Matth. l. 3. c. 102.*

Het zelve *Zap*, of Wijn, geſtreeken op *Schurftheyd*, *voorteetende Krauwagie*; ook met Honig gemengt, op *vuyle Zeeren* en *onreyne Zweeringen* geſtreeken, geneeſt de zelve. In de Ooren gedaan, verdrijft de *Oor-ſmerten*. Is ook dienſtig, om te verzachten de *hardigheyd in der Vrouwen Borſten*. *Apul. hiſt. Pl. c. 45. Gal. l. 8. Simp. Med.*

CCCXXXIII HOOFDSTUK.

MOEDERKRUYD.

IN het *Neederlandſch* niet alleen dus, maar ook gemeenelijk MATER genoemt, word in het *Latijn* geheeten MATRICARIA, PARTHENIUM, AMARACUS GALENI, en LEUCANTHEMUM: in het *Hoogduytſch* MUTTERKRAUT, of ook MEIDBLUMEN: in het *Franſch* MARONE: in het *Italiaanſch* PARTENIO, of ook AMARELLA. Namen.

Zes verſcheydene ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend *zes* verſcheydene ſoorten; namentlijk:

I. MATRICARIA FLORE SIMPLICI, of *Moederkruyd met een enkele Bloem*. II. FLORE ALBO PLENO MEDIO LUTEO, of *Mater met een dubbele witte, en van binnen geele Bloem*. III. MATRICARIA FLORE TOTO ALBO PLENISSIMO, of *Moederkruyd met een gantſch witte zeer dubbele groote Bloem*. IV. MATRICARIA MINOR FLORE ALBO PLENO, of *kleyn Moederkruyd met een dubbele witte Bloem*. V. MATRICARIA FLORE ALBO PLENO FISTULOSO, of *Moederkruyd met een dubbele witte Bloem, vol Pijpjens*. VI. MATRICARIA NUDO CAPITE, of *Mater met bloote Hoofdjens*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Echter beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zoo wel zandige als andere gemeſtte grond: een opene, vrije, of ook ſchaduwachtige plaats; veel Water, en ook matige vochtigheyd. Blijven zelden langer dan twee of drie jaren in 't leeven. Verdragen

sterke *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* geduldiglijk. *Bloeyen* in 't tweede jaar, en geeven volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een wassende Maan van *Maert* niet diep in de aarde word gelegt. Komen ook anders van 't neergevallene genoeg van zelfs voort. Hier door konnen ze overvloedig *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

Aanwinning.

Mater met een geheel witte zeer dubbele groote Bloem.

Het MATRICARIA FLORE TOTO ALBO PLENISSIMO, of *Mater met een geheel witte zeer dubbele groote Bloem*, geest in deeze Landen noyt eenig rijp *Zaad*: word echter genoegzaam *vermeerderd* door hare ten halven ingesneedene, of van zelfs *Wortel* geschoten hebbende *Takjens*. Of ook, de zelve afgesneeden; gestoken in een schaduwachtige plaats, daar ze van de Zon niet konnen worden beschceenen, en dikmaal met Water begooten. Als ze dan *Wortelen* hebben bekomen, verplant men ze op een luchtige plaats.

KRACHTEN.

Durantes hist. Plant. fol. 337.

MOederkruyd, of *Matricaria*, is heet in den derden, en droog in den tweeden Graad; daarbenevens openende, zuyverende, en afvagende van aart.

Trag. l. 1. c. 50. Ruell. l. 3. de Nat. stirp. c. 69.

Met de *Bloemen* in Wijn, en wat Muscaat, of alleen gezoden, en daar van een Roemertje 's morgens gedronken, verwekt de *Maandstonden*; verwarmd en verzacht de *Moeder*; neemt wech de *opstijging* der zelve: dood de *Wormen*: jaagd uyt de doode *Vrucht*, de *Nageboorte*, en 't *Graveel der Nieren*.

Dioscor. l. 3. c. 155.

De *Bladeren* en *Bloemen* gedroogt, gepulveriseert; dan met Wijn en Zuyker ingenomen, reynigt het Ligchaam door de *Stoelgang* van alle *zwarte Gal*, en *slijmerige vochtigheyd*.

Plin. l. 21. c. 30.

De zelve *Bladeren* en *Bloemen* gedroogd, of ook groen gestoten, en gelegt op de *Roos*, het *Sprenkt-vuur*, of andere *hitzige Gezwellen*, verteerd de zelve.

Een kleyne leepel vol van het uytgeparste *Zap* deezer *Plant* 's morgens nuchteren met Zuyker ingenomen, doed ook de *Wormen* sterven.

CCCXXXIV HOOFDSTUK.

PAERDSBLOEM.

Namen.

DUs genoemd in het *Neederlandsch*: in het *Latijn* MELAMPYRUM, of TRITICUM VACCINUM: in 't *Hoogduytsch* KUHWEITZEN, of ook BRAUN FLEISCH-BLUMEN.

Twee bijzondere soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *twee* bijzondere soorten; te weeten:

I. MELAMPYRUM FLORE PURPUREO, of *purpure Paerdsbloem*. II. MELAMPYRUM FLORE LUTEO, of *geele Paerdsbloem*. Beyde zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een gemeene, luchtige, zandige, zoo wel ongemestte als gemestte Grond: liever een matigwarme, en schaduwachtige, als een heete, of opene luchtige plaats; ook niet te veel vochtigheyd. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven in den *Herfst* volkomen *Zaad*, en vergaan daar meê.

Zaad.

Aanwinning.

Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *Maert*, weer op nieuws, niet diep, gezayd zijn. Het uytgevallene *Zaad*, na dat het een geheel jaar in de aarde geleegen heeft, slaat ook wel van zelfs op, en hier door konnen ze genoegzaam *vermeenigvuldigd* worden.

KRACHTEN.

Aart.

PAerdsbloem, of *Melampyrum*, is verwarmende van aart. Het *Zaad*, of de *Bladeren* gedroogd, gepulveriseert, en met Wijn, of in eenige spijzen ingenomen, ontsteld het *Hoofd*; bedwelmt de *Harssenen*; verwekt *Hoofdpijn*, en maakt dronken.

Renealm. hist. Plant. fol. 82.

Is derhalven dienstiger voor *Ossen*, *Paerden*, *Koeyen*, en diergelijke Beesten, als voor de Menschen. Want aan de genoemde Dieren geeft deeze *Plant* een goed voedzel, en doed haar vet worden.

CCCXXXV HOOFDSTUK.

NIGELLE.

Namen.

DIt teeder en aardig *Gewas* voerd deezen naam in 't *Neederlandsch*. Word in 't *Latijn* geheeten MELANTHIUM, NIGELLA, en NARDUS: in 't *Hoogduytsch* SANT CATHARINEN-BLUMEN: in het *Fransch* NIELLE; en in het *Italiaansch* MELANTIO.

Veele verandelijke soorten;

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *tien* veranderlijke soorten; te weeten:

I. MELANTHIUM SATIVUM, of *tamme Nigelle*. II. CITRINUM, of *Nigelle met gecouleurde Bloemen*, *Zaad en Bladeren van Citroen*. III. NIGELLA CITRINA FLORE CŒRULEO, of *Nigelle met een Citroenverwig Zaad, en een blauwe schoone Bloem*; ook met *Citroen-geel-verwige Bladeren*, de breedste van al de andere soorten. IV. MELANTHIUM SYLVESTRE, of *wilde Nigelle*. V. CORNICULATUM MAJUS HISPANICUM, of *groote Spaansche Nigelle met een gehoornde Zaadknop*. VI. DAMASCENUM FLORE SIMPLICI, of *Nigelle van Damasco met een enkele Bloem*. VII. DAMASCENUM FLORE PLENO ALBO, of *Nigelle van Damasco met een dubbele witte Bloem*. VIII. MELANTHIUM DAMASCENUM FLORE PLENO FOLIOSO, of *Nigelle van Damasco met een dubbele bladerige Bloem*; zijnde uytwendig groen; daar na wit, en geheel van binnen blauw-verwig; bestaande uyt veele ronde op malkander gepakte *Bladertjens*, gantschelijk niet vertonende een gedaante van andere *Bloemen*, maar als van loof-schietende *Bladeren*, breeder als de *Bladeren* welke aan de *Steelen* voortkomen; ook korter en digt aan malkander gevoegd, doch in verscheydene voor spits toegaande deelen, op de wijze der zelve, eyndigende; aardig voor 't gezicht: welke niet, gelijk andere *Bloemen*, op de aarde neervallen, maar zoo lang duren, tot dat haar *Zaad* in een dikke, vijf-hoekigronde, en boven met vijf tamelijk-lange, ook een weynig gekromde *Hoornen* vercierd zijnde *Knop*, in 't midden voortkomende, zijne volle zwartheyd heeft verkreegen. Dan vergaan ze eerst te zamen met de geheele *Plant*. IX. MELANTHUM DAMASCENUM FLORE PLENO PROLIFERO, of *Nigelle van Damasco met een dubbele bladerige Bloem uyt Bloem*. X. MELANTHIUM DAMASCENUM FLORE PLENO PALLIDO CŒRULEO, of *Nigelle van Damasco met een dubbele bleekblauwe Bloem*. Alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

van welke hier tienderley worden aangeweezen.

Grond.

Zij beminnen van naturen een goede, zandige, luchtige, welgemestte, en in elk Voorjaar op nieuws gerepte grond: een warme, vrije, genoeg ter Zon geleegene plaats: veel, en ook matige Reegen. Blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven in den *Herfst* rijp *Zaad*, en vergaan daar meê.

Aanwinning

Moeten derhalven in ieder Voorjaar, met een wassende Maan van *Maert* weer op nieuws door haar *Zaad aangewonnen*, en dus *eenwigdurend* gemaakt wordeu. Door 't uytgevallene komen ze dikmaal van zelfs genoeg op.

KRACH-

Melanthium Flore Pleno Folioso.

KRACHTEN.

Dod. l. 10. c. 8.

HEt *Zaad* van *Nigelle*, of *Melanthium*, 't welk alleen in de Geneeskonſt gebruykt word, is verwarmende en verdrogende in den derden graad; ook fijn van ſtof, en dun van deelen.

Ægin. l. 7. c. 3. Dioſc. l. 3. c. 93. Durantes lib. Herb. fol. 210. Galen. l. 7. Simp. Med. Serap. de Temp. Simp. cap. 318.

Een Drachma daar van geſtoten, en met Wijn ingenomen, drijft uyt de *Winden*, en het *water der Blaas:* dood de *Wormen*, en doed de *Maandſtonden* voortkomen. Is goed voor de *Engborſtige*; wijl het de *Borſt* en *Longe* zuyverd; voor die van *Spinnen* en diergelijke gedierten zijn geſtoken. Vermeerderd de *Melk* in der *Vrouwen Borſten*. Is zeer dienſtig voor de geene, die door een val of verrekking van *binnen gequetſt* zijn: en nut tot alle gebreeken, waar in verdeeling, dunmaking, afvaging, verdrooging, of verwarming van nooden is. Doch men moet het matig, en niet al te dikmaal gebruyken; want anders zou 't het Ligchaam beſchadigen.

Een weynig van de uytgeparſtte *Oly* des *Zaads* met Wijn ingenomen, doed de barende Vrouwen *gemakkelijk verloſſen*. Geneeſt ook de *Gezwellen* en de *hardigheyd der Milt*.

CCCXXXVI HOOFDSTUK.

KOORNROOS.

Namen.

NIet alleen dus in het *Neederlandſch*, maar ook van veele GITH genoemd, word in het *Latijn* geheeten NIGELLASTRUM, of PSEUDO-MELANTHIUM: in 't *Hoogduytſch* RADEN, en KORNROSE: in het *Franſch* YVRAYE, of ook NIELLE DES BLEDS: in het *Italiaanſch* NIGELLASTRO, MELANTHIO FALSO, GITTONE, en RUOSOLA.

Grond.

Zij bemind een goede, gemeene, zandige, zoo wel gemeſtte als ongemeſtte grond: een vrije, bequaam ter Zon geleegene, doch zoo veel de Wortel aangaat, liefſt een ſchaduwachtige plaats, en matige vochtigheyd. Blijſt van naturen niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeft in den *Herfſt* rijp *Zaad*, en gaat dan van zelfs te niet. Derhalven word dit *Zaad* in ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *Maert* of *April*, wederom, niet diep, de aarde aanbevolen. Komt ook dikmaal, door 't neergevallene, van zelfs genoeg op; en hier door word deeze *Plant* genoegzaam *vermeenigvuldigd*.

Aanwinning.

KRACHTEN.

Fuchſ. hiſt. Pl. c. 44. Trag. l. 1. c. 80. Matth. l. 2. c. 77. Durantes hiſt. Plant. fol. 210.

DE *Bladeren* van *Koornroos*, of *Nigellaſtrum*, gedroogd, gepulveriſeert, en gelegt op het *Sprenkvuur*, *Fiſtelen*, *Wonden*, en *Schurftheyd*, geneezen de zelve.

Het *Zaad*, heet en droog tot in 't laatſte van den tweeden graad, geſtoten, en met Wijn gedronken, is goed voor de *Geelzucht*: dood de *Wormen*: verwekt der Vrouwen *Maandſtonden*: doed gemakkelijk *wateren*: opend ook, en neemt weech alle *Gezwellen*, en de verſtoptheyd der zelve.

CCCXXXVII HOOFDSTUK.

BINGELKRUYD.

Namen.

OP het *Neederlandſch* dus genoemd, word in het *Latijn* geheeten MERCURIALIS, na de eerſte vinder MERCURIUS: in het *Hoogduytſch* BINGELKRAUT, KUHWURTZ, en MERCURIUS-KRAUT: in het *Franſch* MERCURIALE: in het *Italiaanſch* MERCORELLA.

Drie onderſcheydene ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart *drie* verſcheydene ſoorten bekend geworden; te weeten:

I. MERCURIALIS MAS, of TESTICULATA, dat is, *Bingelkruyd mannetje*; anders, *met klootjens-* of *Balletjens-Zaad*. II. FŒMINA, of SPICATA, *Bingelkruyd wijfje*, of *met een Zaad*, *gevormd op de wijze van een ayr*. III. MERCURIALIS SYLVESTRIS, of SPICATA MONTANA, *wild Bingelkruyd*, of *Berg-Bingelkruyd met een geayrde Bloem*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Echter beminnen ze alle een goede, gemeene, varſch ongeſmeetene, en welgemeſtte grond; immers zoo zeer een donkere, als een vrije, luchtige, bequaam-geleegene plaats; en veel Reegen. Blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven in den *Herfſt* rijp *Zaad*, en verſterven door een kleyne *Rijp*, of van zelfs. Worden zelden in 't *Voorjaar* gezayd, vermits ze van zelfs, daar ze eens geſtaan hebben, overvloedig genoeg opſlaan.

Aanwinning.

Berg-Bingelkruyd met een geayrde Bloem.

Het MERCURIALIS SPICATA MONTANA, of *Bingelkruyd met een geayrde Bloem*, groeyende op *Bergachtige plaatzen*, vergaat niet zoo haaſt, maar blijſt lange jaren in 't leeven. Verdraagt ſterke *koude*, en alle ongeleegentheeden der *Winter*, zonder ſchade. Krijgt in deeze Landen jaarlijks *Bloemen*, maar noyt eenig rijp *Zaad*. Kan echter genoegzaam *aangewonnen* worden door hare ter zijden uytlopende *jonge Scheuten*, welke men met een waſſende Maan van *Maert* of *April* van de *oude* afneemt, en verplant.

Aanwinning.

KRACHTEN.

Fuchſ. hiſt. Pl. c. 180.

BIngelkruyd, of *Mercurialis*, is warm en droog in den eerſten graad; ook afvagende en verteerende van aart.

Dioſc. l. 4. c. 191. Hippoc. lib. de Morb. Mul.

In Wijn gekookt, en daar van gedronken; of met andere Moeskruyden gegeeten; of 't uytgeparſtte *Zap* met Wijn ingenomen, verwekt een *open Ligchaam*; drijft uyt de *ſlijmerige* en *Galachtige vochten:* is goed voor de *Leever*, en voor de *Waterzuchtige*: reynigd de *Maag*: doed gemakkelijk *wateren*; verdrijft de *konde Pis*: verwekt de *Maandſtonden*; doed de *Nageboorte* voortkomen, en bevorderd de *Vrouwen tot zwanger-wording*. Geneeſt de *Geelzucht*, en reynigd de *Borſt*.

Eeven 't zelve verrigt ook 't *Zaad*, geſtoten, en met Spaanſche Wijn of Malvaſey gebruykt.

Ruell. l. 3. c. 156.

Het *Zap* doed ook de *Wratten* vergaan. Met Azijn vermengt, en dan geſtreeken op het *Sprenkvuur*, of andere *Zeerigheyd*, geneeſt de zelve. Verdrijft ook de *Crauwagie*.

Camerar. l. 4. c. 132.

Met dit *Zap*, vermengt met het *Zap* van Porcellain en witte Malve, of Althæa, de *handen gewaſſchen*, zoo zou men daar meê zonder eenig letzel *geſmolten Lood* mogen aanraken.

Luſit. l. 4. enarr. 189. Apulej. hiſt. Plant. c. 82.

Het *Kruyd* zelfs is zeer noodwendig tot *Clyſterien*, en word met groot voordeel in de zelve gebruykt teegens de *krimping*, *pijn*, en *hardigheyd des Buyks*; ook teegens de *Nieren-ſteen*.

CCCXXXVIII HOOFDSTUK.

MELISSE.

DEn wel bekende, en weegens hare deugden zeer veel gebruykt worden-de *Plant*, word in 't *Neederlandſch* niet alleen dus, maar ook CONFILIE genoemd. In het *Latijn* MELISSA, MELISSOPHYLLUM, APIASTRUM, en CITRAGO, om dat de *Bladeren*, gewreeven

Namen.

wordende, een aangename *Citroen-geur* van zich geevende: in het *Hoogduytſch*, *Franſch* en *Italiaanſch* MELISSE; maar in de laatſt-gemelde taal ook CEDRONELLA en ARANCIATA.

Agt bijzondere, en beziens-waardige ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend *agt* bijzondere bezienswaardige ſoorten; te weeten:

I. MELISSA VULGARIS, of *gemeene Meliſſe*. II. MACULOSA VULGARIS, *ſive* FOLIO VARIEGATO, of *gemeene Meliſſe met ſchoone geel- en groen-bonte Bladeren*. III. MELISSOPHYLLUM VERUM FUCHSII, of *opregte Conſilie*, *van* LEONARDUS FUCHSIUS *beſchreeven*. IV. MELISSOPHYLLUM TURCICUM FLORE ALBO, of *Turkſche Meliſſe met een witte Bloem*. V. FLORE PURPUREO, of *met een purpure Bloem*. VI. FLORE CŒRULEO, of *met een blauwe Bloem*. VII. MELISSA MOLUCANA ODORATA, anders MOLUCA LÆVIS, of *Moluckſche Meliſſe*; of *Molucke met ſlegte Bladeren*, van geen onaangename reuk. VIII. MELISSA MOLUCANA SPINOSA, of *Meliſſe uyt de Moluckſche Eylanden met Doornen*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen echter al te zamen een goede, zandige, gemeene grond, met twee-jarige Paerdemiſt, en het Mol van verrotte Boombladeren genoegzaam doormengt.

Gemeene Conſilie.

De MELISSA VULGARIS, of *gemeene Conſilie:* FOLIO MACULOSO, of *met bonte Bladeren*, en MELISSOPHYLLUM VERUM FUCHSII, of *opregte Meliſſe van L. Fuchſius*, zijn van naturen lang-leevende. Beminnen zoo wel een ſchaduwachtige, als een opene, vrije plaats,

Met bonte Bladeren.

Opregte Meliſſe.

en veel Water. Verdragen alle ongeleegentheeden des tijds. Geeven gemeenelijk ieder jaar volkomen rijp *Zaad*; 't welk met een waſſende Maan van *Maert* of *April* de aarde, niet diep, weer aanbevoolen, en dikmaal met Water begoten moet worden; zoo komt het, na een geheel jaar tijds, eerſt te voorſchijn. Hier door

Aanwinning.

worden ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*. Maar dan ook noch door hare aangegroeyde *Wortelen*, op de gemelde tijd van de *oude* afgenomen en verplant.

Turkſche Meliſſe.

Het MELISSOPHYLLUM TURCICUM, of *Turkſche Meliſſe*, zoo met een *witte*, *purpure*, als *blauwe Bloem*; MELISSA MOLUCANA LÆVIS, of *Moluckſche Conſilie zonder Doornen*; en MOLUCA SPINOSA,

Moluckſche Conſilie met, en zonder Doornen.

Moluckſche Meliſſe met Doornen, blijven nier meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Beminnen een zeer warme, luchtige, en wel ter Zon geleegene plaats. De beyde *Moluckſche Meliſſen* willen ook, weegens hare teederheyd, geerne in Potten geſteld, en voor alle koude *Noorde-winden* gewagt zijn. Konnen matige vochtigheyd verdragen. Geeven dikmaal bij goede jaren in deeze Geweſten volkomen rijp *Zaad*, en vergaan

Waarneeming.

van zelfs, of door een kleyne *Rijp*. Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *April*, op nieuws weer in Potten gezayd; voor *koude nagten*, niet minder voor veel *Water*, wijl het *Zaad* daar door lichtelijk en haaſt verrot, wel gedekt en bewaard, ook een wijl tijds in warme Paerdemiſt geſteld zijn. Hier

Aanwinning.

door konnen deeze ſchoone, bezienswaardige *Planten*, alleenlijk *vermeenigvuldigd* en *vermeenigvuldigd* worden.

Moluckſche riekende Meliſſe.

De MELISSA MOLUCANA LÆVIS ODORATA, of *Moluckſche riekende Meliſſe met ſlegte Bladeren*, krijgt uyt een vinger dikke, niet zeer lange, houtachtige, grijs-witte, met veele teedere Veezelingen omvangene *Wortel* gemeenelijk maar alleen een eenige *Steel*, verdeeld in twee of drie *Zijde-takjens*, opſchietende ter hoogre van twee of ook drie voeten; rond, zoo dik als een *Schrijfpen*, wat min of meer; van binnen hol; van buyten bekleed met een aangename groenheyd.

Gedaante der Bladeren.

Aan de zelve komen *Bladeren* voort, zoo wel neerwaarts hangende, als opwaarts gekeerd ſtaande; altijd twee en twee regr teegens malkander over; een duym breed of wat meer boven den anderen geſteld. Zijn rond van aart, doch aan de *Steelen* plat; ingeſneeden met verſcheydene, meeſt rond-toegaande, onordentlijke Kerven. De onderſte en groorſte hebben de lengre van twee vinger-leeden; de breedte van ruym de helft der lengte: doch de opperſte zijn veel kleyner: boven vercierd met een aangenaam groen, en vijf groote, donker-groene *Aderen* in 't midden, waar uyt veele kleyne voortvloeyen; doch onder bleeker, en de *Aderen* zeer aardig geheel wit. Teeder en dun zijn ze van ſubſtantie; van een aangename reuk; een weynig bitrer van ſmaak, en ruſten op *Steeltjens*, een vingerlid lang.

Bloem-huysjens.

Tuſſchen de zelve ziet men in 't rond van de regt opſchietende *Steel* vijf, zes, zeeven of agt *Huysjens*, onder omvangen met eenige kleyne, bleek-groene *Doorntjens*. Onder zijn ze eng en ſpits, maar voor zeer breed open, gevende de gedaante van een *Zee-ton*; hard en ſteevig van aart; aan de randen met eenige kleyne *Doorntjens* vercierd; van buyten bleek, van binnen donker-groen-verwig; en met ontelbare kleyne, witte, bezienswaardige *Adertjens* doorlopen.

Bloemen.

In 't midden der zelve ziet men ſchoone, groote, lijfverwige *Bloemen*; inwendig voorzien met eenige geel- en rood-verwige *Nopjens*, en vertonende de gedaante van dove Neetelen. Drie of vier dagen lang ſtaan ze open. Als ze afgevallen zijn, laten ze in elk *Huysje* een *Knopje* na, voor breed en rond, onder ſpits toegaande: eerſt groen, daar na bleek wordende: dan zich ſcheydende kruys-wijze in vier drie-hoekige deelen, inwen-

Zaad.

dig gevuld met een kleyn, langwerpig, bleek-blaauw, blinkend *Zaad*. Hier meê vergaat deeze *Plant*.

Moluckſche Conſilie met Doornen.

De MOLUCA SPINOSA, of *Moluckſche Conſilie met Doornen*, groeyd op de wijze der voorgaande, en is de zelve niet zeer ongelijk; doch de *Bladeren* zijn niet zoo rond, maar wat langer; dieper ingeſneeden, en veel donkerder groen. Hebben ook bruyner *Steelen*; en de *Bloem-huysjens* zijn voorzien met veele groote en zeer ſcharpe *Doornen*; waarom ook deeze ſoort de naam van *Spinoſa*, of *gedoornde*, heeft bekomen.

't Zaad van daar gebragt.

Beyde waſſen ze van naturen in *Syrien*, *Perzien*, en de *Moluckſche Eylanden*, geleegen in *Ooſt-Indien*, van waar het *Zaad* eerſt in *Europa* is gebragt.

KRACHTEN.

Aviten. lib. de Med. cord. Serapio lib. Simp. Tem. c. 23. Dioſc. l. 3. c. 118. Durantes lib. Herb. fol. 283.

Meliſſe is verwarmende en verdrogende in den tweeden graad.

In Wijn gediſtilleert, en daar van gedronken, verquikt en verſterkt het *Hert*, het *Hoofd*, en de *Geheugenis:* verbeeterd een *koude Maag:* bevorderd de verteering der ſpijzen; ſtrijd teegens 't *vergif*, en de *beeten der dolle Honden:* verwekt de *Maandſtonden*; is goed voor de *Kort-ademige*; voor de opſtijging der *Moeder*, en de *Peſt*. Verdrijft de *Hert-klopping*; zet aan de luſt tot 't *echte werk*; neemt weeh de *Hik*, en doed het *braken* ophouden.

Raſis lib. Simp. cap. 18.

Het uytgeparſtte *Zap* in *Wonden* gedaan, of andere *Quetzuuren*, geneeſt de zelve. Deſgelijks de *ſteeken der Byen*.

Aanmerking op de Byen.

Dit *Kruyd* bij de *Bykorven* gelegt, of de zelve daar meê beſtreeken, doed de *Byen*, wijl haar 't zelve zeer aangenaam is, niet alleen bij hare Korven blijven; maar ook worden de vreemde daar toe gelokt. In teegendeel, deeze Korven met *Mater* beſtreeken, doed al de *Byen* hare woonplaats verlaten.

Deugden der Moluckſche Meliſſe.

Beyde de ſoorten der *Moluckſche Meliſſe* zijn verwarmende, openende, en dunmakende van aart. Weerſtaan 't *vergif*. Openen de *verſtoptheyd der inwendige deelen*; verheugen 't *Hert*, en verſterken de *Harſſenen*.

De *Bladeren* geſtoten, en op uytwendige *Gezwellen* gelegt, verteeren de zelve. Het daar uytgeparſtte *Zap* word met groote baat en voorſpoed gebruykt in veelerley *Hoofd-wonden*.

MELISSA VARIEGATA.

MELISSA LÆVIS MOLUCANA.

Mechoacanna Vera Sativa.

MECHOACANNA SYLVESTRIS

CCCXXXIX HOOFDSTUK.

MECHOACAN.

Namen.

ZOo in het *Neederlandſch*, en in het *Latijn* MECHOACANNA genoemd, na de *Americaanſche Provintie Mechoacan*, daar ze van naturen voortkomt, en uyt dit Werelds-deel eerſt in onze Landen is gebragt. Van de *Italianen* word ze geheeten REUBARBARO INDIANO. In 't jaar 1652. is deeze *Plant* bij mij van *Zaad* gelukkig opgekomen, en door vlijtige zorge voorſpoedig aangegroeyd.

Uyt Americaanſch Zaad opgequeekt.

Twee onderſcheydene ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *twee* onderſcheydene ſoorten, als:

I. MECHOACANNA VERA SATIVA, of *opregte tamme Mechoacan*, dus genoemd, om dat anderhalve *Drachma* van de *Wortel* met Wijn ingenomen alle *quade vochten* uyt 's menſchen Ligehaam door de *Darmen* genoegzaam uytdrijft. II. MECHOACANNA SYLVESTRIS, of *wilde Mechoacan*; zoo geheeten, om dat hare *Wortel* niet zoo kraehtig purgeert, alleenlijk het *Water uyt de Blaas jaagt*, en de zelve afdroogende verſterkt, als men'er anderhalve *Drachma* van gebruykt.

Grond, en plaats.

Zij beminnen uyt eygener aart een goede, gemeene, zandige aarde, met een weynig twee-jarige kleyngewreevene Paerdemiſt; 't Mol der van binnen verdorvene Boomen, of in plaats van 't zelve 't Mol der verrotte Boombladeren, en een-jarige Hoenderdrek genoegzaam doormengt: een warme, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, bevrijd voor alle koude *Ooſte* en *Noorde-winden*; en matige vochtigheyd.

Hoe waar te neemen in de Winter.

Zijn teeder van Natuur. Konnen geen ſterke *Winden*, koele *Herfſt-reegenen*, *Rijp*, of de *Vorſt* deezer Landen verdragen. Moeten derhalven, droog zijnde, in 't laatſte van *September* binnens huys gebragt worden, op een warme plaats, waar in door de geheele *Winter* word gevuurd; wel gewagt voor een doordringende *Vorſt*: gedurende deeze tijd alleen van boven beſprengt met ſlegts een weynig lauw Reegenwater; en niet weer buyten gezet voor in 't begin van *April*, met een zoete Reegen, en aangename Lucht: dan noch voorzichtig gedekt en wel gewagt voor *koele Reegenen* en *koude nagten*.

Langleeventheyd in deeze Geweſten.

Dus *waargenomen*, blijven ze in deeze onze koude Geweſten veele jaren in 't leeven. Verliezen teegens de *Winter* al haar *Loof*, gelijk de *Brionie*; doch brengen ieder voorjaar in *May*, eeven gelijk de gemeldde, uyt hare dikke *Wortel* (welke de verrotting zeer onderworpen is) weer nieuwe *Scheuten* voort.

Opregte tamme Mechoacan.

De *Wortel* van MECHOACANNA VERA SATIVA, of *opregte tamme Mechoacan*, is groot, dik, en lang; onder alleen eenige weynige *dradige* of *veezelachtige Worteltjens* hebbende, op de wijze van *Brionie*. Is bleek-wit van verwe, en heeft inwendig een wit *Zap*.

Wortel. Steelen.

Uyt de zelve komen voort veele ronde *Steelen*; zieh liehtelijk windende om een ſtok, en aan deeze *Steelen* ſchoone *Bladeren*, nu aan de eene, dan aan de andere zijde, boven malkander; zeer gelijk zijnde die van het *Convolvulus Indicus*, of *Indiaanſche Winde*, hebbende de gedaante van een *Hert*. Zijn vier duymen breedte, wat min of meer, lang; ontrent drie breed: uyt den blauwen donker-groen boven, maar onder bleeker; teeder van aart; achter alderbreedſt; en aldaar aan beyde de zijden des *Steels* met twee rond-toegaande punten toelopende, doch voor in een ſpits eyndigende: in het midden voorzien met een regt-doorlopende groote *Ader*, waar uyt veele kleyne, ter zijden uytgaande, ontſtaan.

Bladeren.

Bloemen.

Tuſſchen de zelve ſchieten de *Bloemen* op, geſteld op korte *Steeltjens*. Deeze zijn purpur-verwig; in gedaante, grootte en ſtelling die van de genoemde *Indiaanſche Winde* niet ongelijk. Als ze haaſtig vergaan zijn, laten ze een *kluchtige Vrucht* na, hebbende de geſtalte van een kleyne *Concommer*; een hand lang; drie duymen, wat meer of min, in 't ronde dik; voor eyndigende in een ſpitsze rondigheyd, en aldaar, gelijk onder, dunner; van buyten met een geelachtige witte ruygheyd bekleed; en van binnen gevuld met een plat, dun en bleek-wit *Zaad*; waar aan zich vaſt houd een aardige *Zilver-verwige wolligheyd*, gelijk als men ziet in de *Vrucht* van *Apocynum*.

Kluchtige Vrucht.

Zaad.

De MECHOACANNA SYLVESTRIS, of *wilde Mechoacan*, geeft uyt een ook ſterke *Wortel*, doch niet zoo dik, in teegendeel in veel meer *Takken* en *Veezelen* verdeeld, hare bleek-roode *Steeltjens*; niet rond en ſlegt, gelijk de andere, maar als uyt veele *Leedekens* aan malkander gezet: en winden zich ook om 't geen bij haar geſtoken word. Aan de zelve groeyen de *Bladeren*, in gedaante en op de wijze van *Apocynum*; ook twee en twee regt teegens over malkander geſteld; veel ronder als van de voorgedachte; gemeenelijk twee duymen breed, en wel zoo lang.

Wilde Mechoacan.

Wortel.

Bladeren.

Tuſſchen deeze worden voortgebragt groote witte *Bloemen*, de voorgemeldde niet ongelijk. Afgevallen zijnde, ziet men een ovaals-wijze ronde *Vrucht*, veel kleyner als die van de andere ſoort; vier duymen, wat min of meer, lang, ruym twee duymen dik; voor wat ſtomp-ſpits; donker-groen van verwe; een weynig als *geſtippeld*, en van binnen gevuld met een geel *Zaad*, waar aan veele witte *Draadjens* hangen.

Bloemen.

Vrucht.

Zaad.

KRACHTEN.

DE *Wortel* van *Mechoacan* is verwarmende en verdrogende tot in den derden graad; daarbeneevens een weynig te zamentrekkende van aart. *Rech. l. 5. rer. Med. Nov. hiſp. c. 38.*

Twee *Drachmen* van de zelve gedroogd en gepulveriſeert voor een oud perſoon, doch voor een jongeling maar een, voor een kind een halve *Drachma*, met Wijn ingegeeven: of ook de gemeldde Wortel in Wijn geweykt, en daar van een Roemertje 's morgens nuchteren gedronken, jaagt door *Stoelgang* uyt alle *quaadaardige*, *taye*, *dikke*, *waterige* en *galachtige Vochten*. Neemt weeh de *verſtopping* der *Leever*, *Milt*, en anderer deelen des Ligehaams. Verbeeterd de gebreeken van de *Maag*. Is goed teegens de *Winden*; voor de *Water-* en *Geelzucht*; *Hoofdpijn*; *Nierenſmerten*; *vallende Ziekt*; 't *Colijk*; de gebreeken der *Moeder*, veroorzaakt door koude. Verſterkt de *Harſſenen*, de *Zeenuwen*, en alle andere inwendige deelen. Doed ophouden en verteeren de *koude Zinkingen*. Is dienſtig voor een *veronderde Hoeſt*; voor de gebreeken der *Borſt*, *Koortzen*, en de *Spaanſche Pokken*. *Dod. l. 13. c. 8. Durantes hiſt. Plant. fol. 278. Monard. hiſt. Simp. Nov. hiſp. c. 51.*

CCCXL HOOFDSTUK.

BEERWORTEL.

OP het *Neederlandſch* dus genoemd, word in het *Latijn* geheeten MEUM, of ook FŒNICULUM PORCINUM: in het *Hoogduytſch* BÆHR- of BEERWURTZ: in 't *Italiaanſch* MEO, IMPERATRICE, en FINOCHIELLA.

Namen.

Hier van zijn mij in haren aart bekend *twee* veranderlijke ſoorten; namentlijk:

Twee veranderlijke ſoorten.

I. MEUM ATHAMANTICUM, of *Beerwortel*, welke van naturen groeyd ontrent den *Berg Athamas*, geleegen in *Theſſalien*; na wien ze deeze naam heeft ontfangen. II. MEUM SPURIUM, of *baſterd Beerwortel*. Beyde zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij

Grond. Zij beminnen meer een zandige als een andere, doch met twee-jarige Paerdemist wel voorziene grond: een vrije, bequaam ter Zon geleegene plaats, en veel Water. Blijven lange jaren in 't leeven. Verdragen sterke *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*. Geeven ook gemeenelijk bij goede *Zomers* volkomen rijp *Zaad*. 't Welk met een wassende Maan van *October* in een Pot, of van de *Maert* (om dat het langzaam opkomt) in de aarde word gezayd, ruym twee stroobreedte diep. Hier door konnen ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden. Maar dan ook noch door hare aangewassene *jonge Wortelen*; welke men met de gemeldde Maan in *Maert* of *April* van de *oude* afneemt, en verplantt.

Zaad.

Aanwinning.

KRACHTEN.

Galen. l. 7. Simp. Med. fac. DE *Wortelen* deezer *Plant*, welke alleenlijk in de Geneeskonst worden gebruykt, zijn droog in den tweeden, en warm in den derden graad; ook dun van deelen, en fijn van stof.

Dod. l. 10. c. 9. Plin. l. 20. c. 23. Matth. l. 1. c. 3. Deeze *Wortelen* in Wijn gezoden, en daar van een Roemertje 's morgens nuchteren gedronken, openen de *verstoptheyd* der inwendige deelen; zuyveren de *Blaas*, en *Nieren* van 't *Graveel*: doen gemakkelijk *wateren*: verdrijven de *koude Pis*, de *Winden*, de *pijn* of *krimping des Buyks*, ook allerley *Leeden-smerten*, en de *Jigt*, of *Flerefijn*. Versterken de *Maag*. Doen der Vrouwen *Maandstonden* voortkomen; en geneezen de *beeten* of *steeken* der *giftige Dieren*.

Dioscor. l. 1. c. 3. De *Wortelen* gedroogt, gepulveriseert; met Zuyker, of Honig vermengt, en daar van zomtijds een weynig genomen, is goed voor de *Hoest*, reynigd de *Borst*, en doed de daar op vallende *Zinkingen* verteeren.

CCCXLI HOOFDSTUK.

GEERS.

Namen. NIet alleen in 't *Neederlandsch* dus, maar ook van veele HEERS, HIRS, gemeenelijker GIERST genoemt. In 't *Latijn* MILIUM, QUASI MILLIUM, om dat ze door hare Vruchtbaarheyd duyzend koornen in plaats van een of honderd voortbrengt. In 't *Hoogduytsch* HIRSE, HIRSEN, of HIRST: in 't *Fransch* MILLET, of MIL: in 't *Italiaansch* MIGLIO.

Drie verscheydene soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend *drie* verscheydene soorten; namentlijk.

I. MILIUM SEMINE ALBO, of *witte Geers*. II. SEMINE FLAVO, of *geele Geers*. III. MILIUM GAMBAICUM SEMINE NIGRO, of *Gambaische Geers met een schoon zwartblinkend Zaad*. In hare *Bouwing* en *Waarneeming* verschillen ze maar weynig.

Witte, en geele Geers. De twee eerst-genoemde soorten beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, matig met twee-jarige Paerde- en Koeyemist voorzien; een luchtige genoeg ter Zon geleegene plaats, en veel Water. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven teegens de *Winter* rijp *Zaad*, en vergaan dan van zelfs. Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *April*, weer op nieuws, niet diep, gezayd zijn. Alleen hier door konnen ze *vermeenigvuldigd* worden.

Gambaische Geers. Het MILIUM GAMBAICUM, of *Gambaische Geers*, is veel teederder van aart; doch grooter en sterker van *Bladeren*. Blijft in deeze Landen niet meer dan eene *Zomer* over. Word met een wassende Maan van *April* of *May* niet boven een stroobreed diep gezayd in een Pot, gevuld met goede luchtige aarde, vermengt met een weynig twee-jarige Paerdemist, 't Mol der verrotte Boomen, en een-jarige Hoenderdrek.

Opgekomen zijnde, mag men deeze jonge *Planten* niet verzetten; ook niet meer dan een, of ten hoosten twee, na geleegentheyd harer grootte, in eene Pot laten blijven. Zij beminnen groote hitte, en een wel ter Zon geleegene plaats, beschut voor alle koude zoo *Ooste-* als *Noorde-winden*; en matige vochtigheyd. Geeven volkomene *Bloemen*, maar noyt eenig vast-blijvend *Zaad*. Konnen de *Winter-koude* gantschelijk niet uytstaan, maar vergaan van zelfs binnens huys, 't zij dat men ze wel gewagt heeft of niet. Moeten derhalven t'elkens weer *aangewonnen* worden door *Zaad*, uyt heete Landen overgezonden.

Hoe te handelen ontrent de Queeking.

Aanwinning.

KRACHTEN.

GEers, *Heers*, *Hirs*, *Gierst*, of *Milium*, is verkoelende in den eersten, verdrogende in den tweeden graad, ook fijn van stof. Galen. lib. Simp. 7.

In Melk gekookt tot een Brij, en daar van gegeeten, is aangenaam voor de *Maag*, doch geeft aan het Ligchaam weynig voedzel. Een Pap van *Geers-meel* gemaakt, *verstopt het Ligchaam*, en doed *wateren*. Averroes lib. Simp. c. 39. Dioscor. l. 2. c. 119.

Geers heet gemaakt, in een zakje gedaan, en op den Buyk gelegt, doed de *Buykkrimping* ophouden; ook de *pijn der Leeden* en *Zeenuwen* vergaan. Op 't Hoofd gedaan *versterkt* en *verdroogt* de *Harssenen*. Lusit. l. 2. enarr. 91.

Rhabarbar, Mechoacan, Citroenen, Limoenen, Oranje-appelen, zelfs ook Vleesch, in *Geers* gelegt, bewaart de zelve een tijd lang voor verderving, vermits'er noyt Wormen in groeyen. Matth. l. 2. c. 90.

Meel van *Geers* vermengt met Tarwenmeel, dan gelegt op de *beeten* of *steeken* der *Adderen* en *Slangen*, geneest de zelve. Dod. l. 16. c. 23.

CCCXLII HOOFDSTUK.

DUYZENDBLAD.

Namen. BY de *Neederlanders* niet alleen met deezen naam, maar ook met dien van GERWE bekend, word in het *Latijn* geheeten MILLEFOLIUM, of ook ACHILLEA: in 't *Hoogduytsch* GARBEN, SCHAFGRASZ, en TAUSENTBLAT: in 't *Fransch* MILLEFUEILLE: in 't *Italiaansch* MILLEFOGLIO.

Verscheydene verandelijke soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend eenige veranderlijke foorten, namentlijk:

I. MILLEFOLIUM MAJUS ALBUM, of *groote witte Gerwe* (anders *Duyzendblad*). II. MAJUS PURPUREUM, of *groot purpur Duyzendblad*. III. MAJUS FLORE PURPUREO HOLOSERICO, of *groote Gerwe met een purpur-ſluweele Bloem*. IV. MINUS ODORATUM, of *kleyn Duyzendblad met welriekende Bloemen*. V. MINUS FLORE LUTEO, of *kleyne Gerwe met een geele Bloem*. VI. MILLEFOLIUM AQUATICUM, of *water-Duyzendblad*. VII. AQUATICUM FŒNICULACEUM, of *water-Gerwe met teedere Bladeren als Venkel*. VIII. PALUSTRE MINUS, of *kleyne water-Gerwe*. IX. MILLEFOLIUM AQUATICUM CORNUTUM, of *Duyzendblad, groeyende in waterachtige plaatzen, met een gehoornd Zaad*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. De geene, welke op *drooge plaatzen* groeyen, beminnen alle een goede, gemeene, zandige, liever gemeſtte als ongemeſtte grond: een opene welgeleegene plaats; veel reegen, en ook matige vochtigheyd. Blijven eenige jaren in 't leeven. Verdragen sterke *Vorst*, en meer andere ongeleegentheeden des tijds. Geeven ook dikmaal volkomen *Zaad* bij goede *Zomers*; het welke men met een wassende Maan van *Maert* de aarde weer kan aanbeveelen. Deezer wijs konnen ze *aangewonnen* worden; maar dan ook noch door hare voortlopende

Zaad.

Aanwinning.

loopende *jonge Scheutjens*, gemeenlijk van zelfs *wortelende*; welke men met een wassende Maan in *April* van d'*oude* afneemd, en verplantt.

Water-Duyzendblad, en hoe waar te nemen.

Het MILLEFOLIUM AQUATICUM, of *Water-Duyzendblad*, wil zeer qualijk in eenige *Hoven* groeijen, ten zij in vochtige, schaduwachtige plaatzen, om den anderen, of ook ieder dag, met water begooten wordende. Duurd dan wel eenige jaren. Brengd ook *Bloemen* voort, maar nooit volkomen *Zaad*. Moet derhalven alleenlijk *aangewonnen* worden door hare voortkruypende en van zelfs *wortel*vattende *Scheutjens*: welke, als men ze niet genoeg in agt neemd, haast weer vergaan. Zie hier bij na 't *Hoofdstuk* van DUYZENDBLAD MET BLADEREN VAN DUYZENDBLAD.

KRACHTEN.

Galen. l. 8. Med. Simp.

DUyzendblad, of *Millefolium*, is verkoelende in den eersten graad; ook een weynig afvagende en t'zamentrekkende van aart.

Dorsten. lib. Pl. fol. 191.

In Wijn gedistilleert, en daar van 's morgens nugteren eenige dagen achter malkander gedronken, of het uytgeparstte Zap met Wijn ingenomen; of ook 't Poeder der gedroogde *Bladeren* met 't zelve nat gebruykt, dood de *Wormen*; stopt de *witte Vloeden* der Vrouwen; verdrijft de *koude Pis*, en is goed voor de geene welke *bloed spouwen*. In roode Wijn gekookt, stild de *Bloed* en *Buykloop*.

Ægin. l. 7. c. 3. Durantes hist. Pl. fol. 293.

De *Bladeren* en *Bloemen* gestooten, dan op *varsche Wonden* gelegt, doen het *bloeden* der zelve ophouden, en *geneesenze*. De zelve *Bladeren* gekneusd, en in de *Neusgaten* gestooken, stempt het *bloeden* uyt de zelve.

CCCXLIII HOOFDSTUK.

RUYTERSKRUYD.

Namen.

OK wel in 't *Neederlandsch* genoemd KRABBENKLAUW, word in 't *Latijn* geheeten MILITARIS AQUATICA, ALOE PALUSTRIS, SEDUM AQUATICUM, en MILITARIS AISOIDES.

Kan in geen Hoven levendig gehouden worden;

Groeyd van naturen in staande Wateren, of loopende Riviertjens. Noyt ziet men haar in eenige andere foort van grond voortkoomen. Konnen derhalven op geenerley wijze in *Thuyn* of *Bloemhoven*, levendig gehouden worden, wat voor moeyte en vlijt men ook daar toe mogt aanwenden, gelijk d'ervarentheyd mij dikmaal heeft getoond.

maar wel in Slooten of Gragten.

Doch als men een *Gragt*, of *Sloot* graaft, met Water voorziet, en dan dit *Ruyters-kruyd* met een wassende Maan van *Mey* daar in plant, zoo beklijft het niet alleen, maar geest ook *Bloemen*. De *Bladeren* verdorren in de *Winter*. Schieten echter ieder *Voorjaar*, in de *Maymaand*, uyt *d'oude Wortel* op nieuws weer voort. Hier door werdenze *vermeenigvuldigd*; gelijk ook door haar *Zaad*, in 't water neerzakkende, aangewonnen, zonder eenige menschelijke hulp.

KRACHTEN.

Dod. l. 20. c. 9. Dioscor. l. 4. c. 102. Pl. l. 24. c. 18.

RUyterskruyd, of *Militaris Aquatica*, is droog en koud van aart.

In Wijn gesooden, en daar van gedronken, geneest alle *inwendige quetsuren*, de *swelling der Nieren*, en doed het *Bloedspouwen* ophouden.

De *Bladeren* gestooten, en op *varsche Wonden* gelegt, bewaren de selve voor alle heete Sweeringen. Met edik vermengd, geneesen 't *Sprenkt vuur*, alle *wonden*, en de *Roos*.

CCCXLIV HOOFDSTUK.

DRIEBLAD.

Namen.

ENoeg bij elk bekend; word in 't *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook gemeenlijk KLAVER genoemd. In 't *Latijn* TRIFOLIUM: in 't *Hoogduytsch* KLEE en WIESENKLEE: in 't *Fransch* TREFFLE, en in 't *Italiaansch* TRIFOGLIO.

Hier van zijn mij in haren aart zeer veele beziens-waardige soorten bekend geworden; te weten:

Veele beziens-waardige veranderlijke soorten.

I. TRIFOLIUM BITUMINOSUM, of *Swaar-riekend Drieblad*. II. AMERICANUM SPICATUM FLORE PURPURASCENTE, of *geayrd Americaansch Drieblad met een Purpuraehtige Bloem*. III. CORNICULATUM MAJUS, ET, IV. MINUS; of *groot, en kleyn Drieblad, met een gehoornd Zaad*. V. STELLATUM HIRSUTUM SUBTERRANEUM LUSITANICUM, of *Ruyggebladerd Portugalsch Drieblad, met een ronde als vol Starren gevormde Zaadknop, op de aarde leggende*. VI. ARBORESCENS LUSITANICUM, of *Boomachtig Portugalsch Drieblad*. VII. ACETOSUM FLORE LUTEO, of *Zuure Drieblad met een geele Bloem*. VIII. ACETOSUM FLORE MAGNO COERULEO, of *Zuure Drieblad met een groote blauwe Bloem*. IX. ACETOSUM FLORE ALBO MAGNO, of *Zuur Drieblad met een groote witte Bloem*. X. STELLATUM HIRSUTUM HUMIFUSUM, of *Ruyg gestarnd Drieblad, op d'aarde kruypende*. XI. CANADENSE FLORE PURPUREO SPICATO, of *Drieblad van Canada met een purpure geayrde Bloem*. XII. FRAGIFERUM PERENNE, of *langduerend Drieblad, met een Vrugt als een Aerdbesie*. XIII. FRAGIFERUM HIRSUTUM, of *Drieblad met ruyge Bladeren, en een Aerdbesie gelijkende Vrugt*. XIV. FRAGIFERUM CORNUTUM, of *met een gehoornde Vrugt als een Aerdbesie*. XV. FRAGIFERUM ÆSTIVUM RARUM, of *een raar, aardig Aerdbesien dragend Drieblad, in de Somer bloeijende en rijp Zaad gevende*. XVI. FRAGIFERUM ÆSTIVUM MINIMUM, of *alderkleynst Aerdbesien dragend Somer-drieblad*. XVII. ÆSTIVUM CAPITULO TURBINATO, of *Somer-Drieblad met een scharpe knop*. XVIII. FALCATUM, of *Drieblad met een Zaad-peul gelijk een Zikkel*. XIX. CAPITE HIRSUTO ANNUUM LUSITANICUM, of *eenjarig Portugalsch Drieblad met een ruyge knop*. XX. CAPITE ECHINATO LUSITANICUM, of *Portugalsch Drieblad met een doornige knop*. XXI. VESICARIUM INDICUM, of *Indiaansch Drieblad met Blaasjens*. XXII. SILIQUOSUM, of *Drieblad met Peultjens*. XXIII. SILIQUOSUM LUSITANICUM, of *Portugalsch Drieblad met Peultjens*. XXIV. SILIQUOSUM AFRICANUM, of *Africaansch Drieblad met Peultjens*, van sommige genoemd MOSAMBOS D'ANGOLA, met welken naam het mij ook voor deezen is toegezonden geweest; en dan noch veel meer andere, onnoodig hier alle verhaald te worden. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Van welke hier vier-en twintig worden opgeteld.

Grond.

Echter beminnen ze al t'zamen een zandige, goede, of ook wel een andere gemeene, zoo wel met tweejarige Paardemist, als met gantsch geen vettigheyd voorziene grond: een opene, warme, genoeg ter Zon geleegene plaats, en taamlijk veel Water. Geven gemeenlijk, inzonderheyd by heete, droge *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*, en vergaan tegens den *Winter*, of blijven ook lang in 't leven; gelijk als het

Welke soorten lang in 't leven blijven.

TRIFOLIUM AMERICANUM SPICATUM, of *Drieblad uyt America met een geayrde purpuraehtige Bloem*: CURNUTUM MAJUS ET MINUS, *groot en kleyn Drieblad met een gehoornde Vrugt*: STELLATUM HIRSUTUM SUBTERRANEUM LUSITANICUM, *ruyg Portugalsch Drieblad, met een op d'aarde leggende Zaadknop*,

gelijk als met *Starren* voorzien. ACETOSUM FLORE LUTEO, MAGNO CŒRULEO, ET MAGNO ALBO, *zuure Drieblad, met een geele, groote blauwe, en groote witte Bloem*; in het *Neederlandſch* ook genoemd ZUURE KLAVER, en KOEKKOEKSBROOD; in 't *Latijn* OXYS, PANIS CUCULI, en ALLELUJA; in 't *Hoogduytſch* SAWR-KLEE, BUCHAMPFFER, en BUCHBROT: in 't *Franſch* PAIN DE COCU: en dan FRAGIFERUM PERENNE, of *overblijvend Drieblad met een Vrucht op de wijze van een Aardbezie*. Welke niet alleen eenige jaren lang in leeven blijven, maar ook, buyten ſtaande, de *koude* en alle andere ongeleegentheeden der *Winterſche* dagen tamelijk wel verdragen konnen. Worden *vermeenigvuldigd*, beyde door haar *Zaad*, 't welk met een waſſende Maan van *April* in de aarde eens Pots, niet boven een ſtroobreedte diep, moet gelegt zijn, en door hare *aangewaſſene jongen*, welke men op de zelve tijd van de *oude* afneemt, en verplant.

Koekkoeksbrood.

Aanwinning.

Het TRIFOLIUM AMERICANUM SPICATUM, of *Drieblad uyt America met een geayrde purpurachtige Bloem*, krijgt uyt een lange doch niet zeer dikke, taye, bleek-bruyn-verwige, en, in de Mond geknauwd wordende, niet onaangenaam van ſmaak zijnde *Wortel*, verſcheydene *Steelen*, in deeze Geweſten twee, derdehalve, ja ook drie voeten hoog opſchietende. Deeze zijn reedelijk dik, rond, bleek-groen, met veele bruyn-roode ſtreepen voorzien, en van binnen gevuld met een wit Pit. Aan welke groeyen veele *Bladeren*, een duym breed, wat meer of minder, boven malkander; nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde voortkomende, ruſtende op regt-opſtaande ruygachtige *Steeltjens*, en beſtaande uyt drie deelen, waar van 't voorſte het grootſte; ontrent een vinger lang, en ruym een duym in 't midden breed is; de andere twee, regt teegens over malkander geſteld, zijn wat kleyner, doch eyndigen alle drie voor in een ſtomp punt. Zijn aan de randen effen en ſlegt; boven donker-groen, onder veel bleeker; ook aldaar in 't aanraken een weynig ſcharp-ruyg; zoetachtig van ſmaak, en ook te zamentrekkende. In 't midden zijn ze voorzien met een regt-doorlopende groote *Ader*; waar uyt veel andere kleyner, opwaarts gekeerd, ter zijden uytvloeyen.

Drieblad uyt America, met een geayrde purpurachtige Bloem.

Bladeren.

Uyt de bovenſte punten ziet men vier, vijf en zes vingerbreed hoog, *Ayrs-wijze* bij malkander gevoegde *Bloemen* groeyen. Deeze zijn purpur-verwig, zonder eenige reuk; beſtaande uyt een bovenſte opſtaande rondachtig *Blaadje*, in 't midden vercierd als met twee aan malkander zittende *Oogjens*, en daar onder eenige weynige langwerpige kleyne, aan malkander gevoegd. Hebben inwendig gelijk als een bleek-wit, uytſteekend *Hoorntje*; waar uyt eenige korte witte *Draadjens*, voorzien met kleyne geele *Knopjens*, in 't ligt worden gebragt.

Bloemen.

Weynige dagen open geſtaan hebbende, vallen ze af, en laten na verſcheydene korte, matig breede, platte, bruyn-verwige *Peultjens*, zeer kleevende of vaſt houdende van aart; inwendig gevuld met twee, drie, of vier onderſcheydene, vaal-bruyne, platachtig en ontrent rond zijnde *Zaadjens*.

Zaad.

Al de andere voorheenen genoemde ſoorten blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Want 't zij dat ze rijp, 't zij dat ze geen volkomen *Zaad* hebben voortgebragt, zij vergaan door een kleyne ongeleegentheyd, of verſterven van zelfs. Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *April*, weer op nieuws, niet diep, in Potten worden gezayd. Men magze niet verplanten: ook niet te veel opgekomene *jongen* in eene Pot laten. Zouden anders te zeer verachteren; en daar door dies te minder rijp *Zaad* konnen voortbrengen; 't welk alleenlijk 't middel harer *vermeenigvuldiging* is.

Welke ſoorten maar eene Zomer duren.

Het TRIFOLIUM SILIQUOSUM LUSITANICUM, of *Drieblad uyt Portugal met Peultjens*, opſchietende uyt een teeder, en, in de mond geknauwd, bitter van ſmaak zijnde *Worteltje*, een of anderhalve maatvoet hoog, krijgt een regte *Steel*, of ook wel verſcheydene andere, uyt de zelve voortkomende: rond, teeder van aart, bleek-groen van verwe, blinkende, en met een kleevende korte bleek-witte ruygheyd bekleed: aan welke in het beneedenſte gedeelte de *Bladertjens* uytſpruyten, ruſtende op teedere dunne *Steeltjens*. Zijn ongelijk van grootte; boven donker, of zwart-groen van verwe, doch onder bleeker, en daar ruygachtig; niet blinkende, zagt in 't aanraken, ſterkachtig van reuk, bitter van ſmaak; beſtaande uyt drie bij malkander gevoegde deelen, waar van het middelſte het langſte is, doch alle zeer ſmal, voor ſtompachtig-ſpits toelopende, en in het midden voorzien met een regtdoorlopende *Ader*. De andere, welke in 't bovenſte gedeelte groeyen, komen boven malkander voort, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde der *Steelen*; niet in drieën, maar eeniglijk alleen. Zijn ook doorgaans langer en breeder als de andere drie-deelige; echter zelden breeder als een ſtroo.

Drieblad uyt Portugal met Peultjens.

Gedaante der Bladeren.

Tuſſchen welke aardige en kleyne *Bloemtjens* te voorſchijn komen; te weeten, tuſſchen ieder *Blad* een; beſtaande uyt vier uytgeſpannene *Bladertjens* als *Vleugeltjens*; van welke de twee onderſte de grootſte en rondſte zijn; donker-bruyn-rood van verwe; inwendig geteekend met veele kleyne *Stipjens*; de twee bovenſte, tuſſchen de twee andere regt-opſtaande, veel ſmaller: voor ſtomp-rond toegaande, en voor 't meeſte deel gantſch geel. Hebben inwendig drie kleyne, blinkende geele *Knopjens*, als *Oogjens*, van welke 't middelſte 't kleynſte is: waar onder zes afhangende, voor aan zich een weynig opkrommende *Draadjens* zitten, houdende daar een kleyn bruyn-rood *Knopje*: waar onder noch een ander grooter, van verwe groener, ook voor opſtaande, en aldaar als met een plat, breed *Knopje* vercierd, aardig een *Elephants-ſnuyt* verbeeldende, in 't licht gebragt word.

Bloemen.

Als deeze *Bloemen* vier, vijf of zes dagen open geſtaan hebben, vergaan ze in haar zelven, en worden gevolgd van *Peultjens*, twee vingerleeden lang, dun, rond, ruyg, groen, voor ſpits toegaande; van binnen gevuld met veel zeer kleyn, rond *Zaad*, eerſt groen, doch daar na zwart- of ook blauwachtig wordende.

Vruchten.

Zaad.

Het TRIFOLIUM ARBORESCENS LUSITANICUM, of *boomachtig Drieblad uyt Portugal*, blijft eenige jaren lang in 't leeven, doch is teeder van aart. Kan op geenerley wijze de *Winterkoude* deezer Geweſten verdragen. Moet derhalven, met een waſſende Maan van *April* in een Pot 't zij gezayd 't zij geplant zijnde, voor veel koude *Herfſtregenen* worden bewaard; in 't begin van *October* binnens huys gebragt; op een luchtige, maar geen warme, plaats gezet; gedurende de *Winter* met weynig lauwgemaakt Reegenwater voorzien; voor de *Vorſt* wel gewagt, en niet voor in 't begin van *April*, met een aangename Lucht en Reegen, weer buyten geſteld zijn.

Boomachtig Drieblad uyt Portugal.

Dit *boomachtig Drieblad* kan alleenlijk *aangewonnen* worden door zijn *Zaad*; 't welk in deeze Landen zelden zijne volkomene rijpheyd verkrijgt.

Aanwinning.

Het TRIFOLIUM AFRICANUM SILIQUOSUM, of *Drieblad met Peulen uyt Africa*, anders genoemd MOSAMBOS D'ANGOLA, is het teederſte van alle; en van een aangename aanſchouwing. Bemind groote hitte, en matige vochtigheyd. Kan noch ſterke *Winden*, noch eenige *koude* verdragen. Brengt in hare *Peultjens* geen rijp *Zaad* voort, maar verſterft ſchielijk in den *Herfſt* door een kleyne ongeleegentheyd, zoo dat deeze ſoort hier niet wil overblijven.

Drieblad met Peulen uyt Africa.

Het TRIFOLIUM PALUSTRE, of *water-Drieblad*, blijft uyt eygener aart zeer lang in 't leeven, in ſtil ſtaande Wateren, of vlietende Riviertjens waſſende. Verdraagt allerley ongeleegentheeden der *Winter*. Geeft een verwonderlijk-ſchoone *Bloem*, en ook in zommige jaren volkomen rijp *Zaad*; 't welk in het Water vallende

Water-Drieblad.

Schoone Bloem.

TRIFOLIUM SPICATUM AMERICANUM.

TRIFOLIUM
SILIQUOSUM

vallende, weer voortkomt, en zich alzoo *vermeenigvuldigd*. Kan ook *aangewonnen* worden door hare aangegroeyde jonge voortschietende *Wortelen*.

Wil in geen Hoven wassen.

In de Hoven gezayd of geplant zijnde, wil het niet voortwassen. Doch gestelt in een gegravene Waterkuyl, beklijft het somtijds wel, doch blijft zelden langer dan twee jaren in 't leeven.

KRACHTEN.

Durant. hist. Plant. fol. 463.

HEt *zwaar-riekend Drieblad*, of *Trifolium Bituminosum*, is warm en droog tot in den derden graad.

Dioscor. l. 3. c. 123.

In Wijn gezoden, eo daar van gedronken; of een lood der gedroogde Bladeren, Bloemen, of drie *drachmen* van het *Zaad* gepulverizeert, en met Wijn ingenomen, verwekt der Vrouwen *Maandstonden*; doed wel *Water lossen*; de *Vrucht*, en de *Nageboorte* voortkomen. Is goed teegens de *Zijdepijn*, de *Koudepis*; een *beginnende Waterzucht*; de *opstijging der Moeder*; de *Kramp*; en voor de geene, die van *giftige Dieren* gestoken of gebeeten zijn.

Ruell. l. 3. c. 59.

Lusit. l. 4. enarr. 112. Matth. l. 3. c. 106.

Het *zuure Drieblad*, of *Trifolium Acetosum*, is koud en droogd van aart, ook dun van deelen. In eenig Nat gekookt, of ook rauw gegeeten, stild de *Dorst*, verkoeld en versterkt een *hitzige Maag*, de *Leever* en het *Hert*: verwekt *eetenslust*: weerhoud het *braken*: is goed teegens de *Koortzen*; voor die *gebrooken* of *gescheurd* zijn: ook voor de *zweeringen des Monds*.

Trag. l. 1. c. 178.

De *Bladeren* gestoten; en op de *Roos*; ook andere *verhittingen* gelegt, doen veel goed.

Water-Drieblad, of *Trifolium Aquaticum*, is warm en droog van aart.

Dod. l. 19. c. 25.

In Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchteren een Roemertje gedronken, is goed teegens de *Scheurbuyk*, anders genoemd de *Blaauwschuyt*.

Dioscor. l. 4. c. 121.

Het *Zaad* (zijnde afvagende, doorsnijdende, verdeelende, en ook een weynig te zamentrekkende van aart), gestoten, en met Hooig-water gedronken, geneest de *Hoest*, de *pijn van de Borst*, de geene die *Bloed opgeeven*, en gebrek aan de *Leever* hebben.

Lobel. l. 2. fol. 40.

De jonge *Bladeren* van dit *Kruyd* de *Schapen* te eeten gegeeven, doed haar haastig *vet worden*.

CCCXLV HOOFDSTUK.

BRUYN-ROOD VIERBLAD.

Namen.

ZOo genoemd in het *Neederlandsch*, om dat deeze kruypende *Plant* meest *vier*, minst drie en vijf *Bladeren*, vercierd met een aangename *bruyn-roode couleur*, te voorschijn brengt. Word in't *Latijn* geheeten QUADRIFOLIUM PHŒUM, of TRIFOLIUM FUSCUM: in het *Fransch* QUATRE FUEILLEBRUN.

Grond.

Zij bemind een goede, gemeene, zandige, luchtige aarde, met een weynig twee-jarige Paerdemist voorzien: een welgeleegene, en gantsch niet belommerde plaats; ook veel Water.

Bloemen.

Geeft in de Maanden van *Junius* en *Julius Bloemen*, ook voor de *Winter* volkomen rijp *Zaad*. Verdraagd sterke *koude*, en alle andere ongeleegentheeden des tijds, zonder schade. Word *vermeenigvuldigd* en *aangewonnen*, niet alleen door het gemeldde haar *Zaad*, 't welk met een wassende Maan van *Maert* of *April*, niet diep, in de aarde moet gelegt zijn; maar ook door hare bij de grond voortkruypende, en zonder eenige moeyelijkheyd van zelfs *wortelvattende jonge Scheutjens*; welke men op de genoemde tijd, of in de zelve *Zomer*, van de *oude* afneemt, en verplant.

Zaad.

Aanwinning.

KRACHTEN.

Gebruyk deezer Plant.

HEt *bruynrood Vierblad*, of *Quadrifolium Phœum*, is koud en droog van aart.

In Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchteren gedronken, stild de onnatuurlijke *witte* en *roode Vloeden* der Vrouwen. Is goed teegens't *Colijk*, en de *krimping der Darmen*; de *zweeringen* van de *Longe*; de *Waterzucht*, de *Roodeloop*: en word met voordeel gedaan bij de dingen, welke men gebruykt teegens de gebreeken der *Oogen*.

CCCXLVI HOOFDSTUK.

AARDBEZIE.

Namen.

IEder genoeg bekend; zoo wel weegens haar aangename smaak, als om hare deugdzame en verkoelende kracht, ook van elk begeerd. Voerd deezen naam in het *Neederlandsch*. Word in het *Latijn* geheeten FRAGA; de *Plant* zelfs FRAGARIA: in het *Hoogduytsch* ERDBEEREN, en ERDBEERENKRAUT: in het *Fransch* FRAISES: en in het *Italiaansch* FRAGOLARIA, LE FRAGHE, en FRAGOLE.

Verscheydene verandelijke soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden eenige kluchtige veranderlijke soorten; namentlijk:

I. FRAGARIA FRUCTU RUBRO MAJOR, of *groot Aardbezienkruyd, met een roode Vrucht*. II. MINOR FRUCTU RUBRO, of *kleyn Aardbeziënkruyd, met een roode Vrucht*. III. FRUCTU ALBO, of *met een witte Vrucht*. IV. FRUCTU HIRSUTO, of *met een gantsch ruyge Vrucht*. V. FRAGARIA FLORE PLENO, of *Aardbeziënkruyd met een dubbele bezienswaardige Bloem*. Al te zamen zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een gemeene, goede, luchtige, en welgemestte grond: immers zoo zeer een opene, vrije, bequaam ter Zon geleegene, als eeo donkere of schaduwachtige plaats; en veel Water. Geeven een smakelijke *Vrucht*, welke door *giftige Dieren* niet lichtelijk besmet of beschadigd word. Verdragen felle *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder groot nadeel. Worden ook gemeenelijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* door hare aangewassene, of van zelfs voortgekomene *jongen*.

Aanwinning.

Om groote, wel-smakende Vruchten te krijgen.

Wil iemand hier van jaarlijks zeer *goede*, *groote*, *zonderling-welsmakende Vruchten* genieten, die moet al de *jonge Scheutjens* gedurig wechneemen, haar van het onkruyd genoegzaam zuyver houden; in droge dagen met Reegenwater begieten; en om 't derde, of ten langsten om 't vierde jaar met een wassende Maan van *Augustus*, of in *Maert*, verplanten, in de hier boven beschreevene grond, niet diep, en ontrent een voet wijdte van malkander. Hier door konnen ze overvloedig *vermeerderd* worden. De bequaamste tijd deezer verplanting is de Maand *Augustus*, want als 't dan gschied, zullen ze in 't volgende jaar *Vruchten* dragen, en de *oude* hebben in dit jaar hare *Vrucht* gegeeven.

Verplanting.

KRACHTEN.

Dod. l. 23. c. 10.

DE *Bladeren* en *Wortelen* van *Aelbeziënkruyd*, of *Fragaria*, ook de *onrijpe Vruchten* zelfs, zijn verkoelende in den eersten, en verdroogende in den tweeden graad; ook te zamentrekkende van aart. Doch de *rijpe Aardbeziën* zijn verkoelende en vochtig van natuur.

De *Bladeren* gestoten, en op *varsche Wonden* gelegt, verkoelen en geneezen de zelve.

Matth. l. 4. c. 38.

De *Wortelen* en *Bladeren* in Wijn gekookt, en daar

van 's morgens, eenige dagen achter malkander, een Roemer gedronken, helpt de *Geelzuchtige:* is goed voor die het *Pleuris* hebben. Stopt de *witte Vloeden* der Vrouwen; de *roode-* en andere *Loop*. Verwekt ook de *Maandſtonden*, en neemt wech de *brand van de Leever*.

Durantes hiſt. Plant. fol. 192. Dorſten. hiſt. Plant. fol. 131.

De *Bladeren* in Water gezoden, en zich dikmaal daar meê gewaſſchen, is goed voor een *zweeterige Huyd:* verſterkt het *Tandvleeſch*, maakt de *Tanden* vaſt, en verdrijft het zwellen der *Amandelen*, de Keel daar meê gegorgeld.

Trag. l. 1. c. 170. Fernel l. 5. Meth. Med.

De *Vruchten*, of *Aardbeziën* zelfs, gegeeten, zijn niet onaangenaam voor de *Maag:* geeven echter aan het Ligchaam een ſlegt en ongezond voedzel. Doch met Wijn en Zuyker genuttigd, zijnze veel beeter: verſlaan de *Dorſt*, verdrijven de *brand van de Maag* en van al de inwendige deelen. Zijn dienſtig voor de *Galachtige* menſchen: zuyveren de *Nieren*, de *Blaas*, en doen gemakkelijk *water loſſen*.

De zelve in Brandewijn gedaan, en daar van 's morgens twee of drie leepelen vol gedronken, is dienſtig teegens 't *Graveel*.

Camerar. l. 4. c. 46.

Het uytgeparſtte *Zap*, of 't gediſtilleerde Water deezer *Vruchten*, verdrijft de *roode plekken* en *puyſten* des *Aangezichts*, veroorzaakt door een *heete Leever*; de *Roos*, *roode Oogen*; witte *Schilfferen*, *Sproetelen*, en andere onzuyverheeden der *Huyd*, daar meê gewaſſchen. Is daarenboven ook dienſtig in de gebreeken der *Milt* en *Borſt*: teegens 't *Graveel* der *Nieren*, en het *Zand van de Blaas*. Verſterkt het *Hert*, en reynigt het *Bloed*, zomtijds een Roemertje daar van gedronken.

Fuchſ. hiſt. Pl. c. 329.

CCCXLVII HOOFDSTUK.

MOSCH, of MOS.

Namen.

Et deezen naam in 't *Neederlandſch* bekend, word in het *Latijn* geheeten Muscus; in 't *Hoogduytſch* Mosz: in het *Franſch* DU MOUSCH, of LA MOUSSE: in 't *Italiaanſch* Mosco, of LA MUFFA.

Van het Moſch op en aan de Takken der Boomen word hier niet gehandeld.

Hier van zijn mij in haren aart veele kluchtige, veranderlijke, bezienswaardige ſoorten bekend geworden; welker eenige op en aan de *Takken der Boomen*, zonder eenige menſchelijke hulp, behandeling, bouwing en waarneeming deelachtig of onderworpen te zijn, van zich zelfs, door de almachtige hand des grootſten Werk-meeſters, konſtig voortkomen. Doch van deeze zullen wij hier niet ſpreeken; maar alleen van die, welke in der aarde groeyen; en welker *Culture* ons niet in alles onbekent is; te weeten:

Soorten van Aard-Moſch.

I. MUSCUS TERRESTRIS DENTATUS, of *Aard-Moſch met Tandjens*. II. TERRESTRIS CLAVATUS, of *Aard-Moſch met kleyne Scheuten als Kolfjens*. III. TERRESTRIS MINOR, of *kleyn Aard-Moſch*. IV. CORALLOIDES, of *Moſch, groeyende Koraals-wijze*. V. MUSCUS AQUATICUS MINOR, of *kleyn Water-Moſch*. Behalven deeze laatſte ſoort zijn ze al te zamen van eenerley *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een gemeene, ſlegte, zandige aarde; een vrije, opene, luchtige en vochtige plaats; ook veel Water. Konnen de koude en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter* tamelijk wel verdragen. Geeven, mijns weetens, noyt *Zaad*; maar worden alleenlijk door hare aangewaſſene *jonge Scheutjens aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*. Welke, van de *oude* afgenomen, en in een goede grond gezet zijnde, niet meer dan twee, of ten hoogſten drie jaren daar in leevendig blijven. Want vermitze de zelve niet verdragen mogen, zoo vergaanze quijnende daar in.

Aanwinning.

Water-Moſch.

Het MUSCUS AQUATICUS MINOR, of *Water-Moſch*, groeyd op geen andere plaatzen, als alleen in hare haar natuurlijke vochtigheyd.

Moſch.

KRACHTEN.

Trag. l. 1. c. 189.

ALL de ſoorten van *Moſch*, of *Muſcus*, zijn verkoelende en verſtoppende van aart.

Het *Muſcus Terreſtris*, of *Aard-Moſch*, in Wijn gekookt, en daar van gedronken, verbeeterd de *zwellende Nieren:* is goed teegens 't *Graveel*, en doed gemakkelijk *water loſſen*.

Matth. l. 1. c. 20. Camerar. l. 1. c. 15.

Het zelve *Moſch* geſtoten, in Wijn gezoden, en op alle *Inflammatien* of *ontſteekingen* gelegt, is zeer dienſtig. Ook op de voeten gedaan, verzacht de ſmerten der *Jigt*, 't *Fereſijn*, en 't *Podagra*. Een *Drachma* gepulveriſeert, en met roode Wijn ingenomen, ſtild de *Roodeloop*.

Durantes fol. 301.

In een Wijnvat gehangen, bewaard de *Wijn voor verderving*.

CCCXLVIII HOOFDSTUK.

MUSCARI.

Namen.

DEeze eedele *Bolplant*, weegens de aangename, welriekende geur, die ze van zich geeft, en hare kluchtige, druyfswijze te zaamgevoegde *Bloem*, word in verſcheydene talen niet alleen dus; maar ook van zommige TICADI en DIPCADI geheeten. De *Italianen* zeggen MUSCATELLA, of MUSCHIO GRECO.

Drie verſcheydene ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *drie verſcheydene ſoorten*; namentlijk:

I. MUSCARI FLORE OBSOLETO, of *Muſcari met een verouderde onaangename couleur*. II. FLORE ALBIDO, of *met een witachtige Bloem*. III. FLORE LUTEO, of *met een geele Bloem*. Alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een goede, zandige, gemeene grond, voorzien met twee-jarige Paerde- en Koeyemiſt: een opene, wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd. Konnen ſterke *koude* en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* zonder eenige ſchade uytſtaan. *Bloeyen* ieder jaar, maar geeven niet altijd volkomen rijp *Zaad*.

Aanwinning.

De *Bol*, om 't derde jaar, in 't begin of op de helft van *Julius*, uyt de aarde opgenomen, en in een drooge plaats gelegt zijnde, word in *September* teegens de volle Maan t'elkens weer gezet in een nieuwlijks omgeſmeetene en gemeſtte grond. Veel bequamer worden ze *aangewonnen* door hare aangegroeyde jonge *Bolletjens*, die men bij de opneeming van de *oude* afdoed, als door haar *Zaad*; 't welk, als men 't met een volle Maan van *September* de aarde heeft aanbevolen, niet voor na agt of neegen jaren de eerſtemaal *Bloemen* geeft.

KRACHTEN.

Gebruyk.

DE *Bloemen* van *Muſcari* verſterken, door hare zeer aangename geur, 't *Hert*; het *Hoofd*; de *Geheugenis:* en verquikken alle *Geeſten* des menſchelijken Ligchaams. Eeven 't zelve doenze ook, in Wijn gekookt, en dan daar van gedronken.

CCCXLIX HOOFDSTUK.

CAMELINE.

Namen.

OP't *Neederlandſch* dus genoemd, word in 't *Latijn* geheeten CAMELINA, of ook MYAGRUM: in 't *Hoogduytſch* FLACHS- of LEINDOTTER: in 't *Franſch* CAMELINE.

Hier

Nummularia Americana.

Vijf bijzondere soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend *vijf* bijzondere soorten, namenrlijk:

I. MYAGRUM VULGARE, of *gemeene Cameline*, anders *Myagrum*. II. MONOSPERMUM, of *Myagrum met een alleen in haar huysje zittend Zaad*.. III. MONOSPERMUM FOLIO VARIEGATO, of *Myagrum met geel- en groen bonte Bladeren, en alleen een Zaad in haar huysje*. IV. THLASPIOS FACIE, of *Cameline met een gedaante van Thlaspi*. V. MYAGRUM ROTUNDUM, of *rond Myagrum*. Al te zamen zijn ze van eenerley *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een gemeene, goede, zandige, welgemeſtte grond: een vrije, bequaam ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel Water. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven; geeven in den *Herfſt* volkomen rijp *Zaad*, en vergaan dan van zelfs.

Aanwinning.

Moeren derhalven in ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *April* of *Maert*, weer op nieuws, niet diep, gezayd worden. Komen ook dikmaal uyt 'r neergevallene *Zaad* van haar zelven voort; en konnen hier door genoegzaam *vermeenigvuldigen*.

KRACHTEN.

Aart.

Cameline, of *Myagrum vulgare*, is verwarmende en re zamentrekkende van aart; weegens de bitterheyd onaangenaam te gebruyken in de Geneeskonſt, en voor de *Maag*. Want her geeft weynig voedzel; verwekt *Dorſt*; en mag niet inwendig ingenomen worden zonder groore voorzichtigheyd.

Dod. l. 17. c. 23.

Dioſc. l. 4. c. 117. Ruell. l. 3. c. 126.

Het uyrgeparſtte *Zap* der *Bladeren* op de *zeeren des Monds*; en op de *Schurftheyd* des Ligchaams gelegt, geneeſt de zelve.

De *Oly*, uyt het *Zaad* geparſt, word van veele tot branding in de lampen gebruykr.

CCCL HOOFDSTUK.

KRAECKEBEZIEN.

Namen.

Niet alleen dus in her *Neederlandſch*, maar ook van veele POSTELBEZIEN genoemd. De oorſprong des naams is, om datze, gegeeten wordende, een *kraeckend* geluyd van zich geeven. In het *Latijn* MYRTILLUS, en VACCINIA: in het *Hoogduytſch* HEYDELBEEREN: in het *Franſch* AIRELLE, of AVRELLE: in het *Italiaanſch* MYRTILLO, CALAVEZZA, en VIGNA D'ORSO, of UVA ORSA.

Twee bijzondere soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend *twee* bijzondere ſoorten, namentlijk:

I. MYRTILLUS FRUCTU NIGRO, of *zwarte Kraakbezie*. II. MYRTILLUS FRUCTU RUBRO, of *roode Kraekbezie*, die niet zoo zeer als de andere begeerd word. Beyde zijnze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen van naturen een gemeene, zandige, magere of dorre, doch luchrige grond. In een goede aarde geplant zijnde, geevenze weynige of gantſch geene *Vruchten*. Konnen echter veel *Reegen*, ſterke *Winter-koude*, en andere ongeleegentheeden des rijds uytſtaan. Worden uyt eygener aart zeer oud. Verliezen laar in den *Herfſt* hare *Bladeren*; welke zich vroeg in 't *Voorjaar* weer vernieuwen.

Aanwinning.

Konnen door geen ander middel *vermeenigvuldigd* worden, als door hare aangewaſſene *jonge Scheutjens*; welke men, *Wortel* gekreegen hebbende, in *October*, of *Maert*, met een afgaande Maan, van de *oude* afneemt, en verplant.

KRACHTEN.

Dod. l. 17. c. 7.

DE *Vruchten* van *Kraekbezien*, of *Myrtillus*, zijn verkoelende tot in 'r laatſt van den rweeden graad; ook te zamentrekkende, verſterkende, en een weynig drogende van aart.

Durantes hiſt. Plant. fol. 296.

Met Wijn en Zuyker gegeeten, ſtillen de *Dorſt*: verkoelen een *hitzige Maag*: ſtoppen de *Buykloop*; ook de *Bloedgang*: doen 't *Braken* ophouden, en neemen wech de *brand der Koortzen*.

Lobel. l. 2. fol. 129. Lonic. l. 1. c. 56.

Het uytgeparſtte *Zap* deezer *Vruchten* met Zuyker tot een Syroop of Rob gekookt, doed eeven 'r zelve teegens de genoemde gebreeken, doch veel bequamer. Is daarenboven goed voor de geene die *Bloed ſpouwen*, voor alle onnatuurlijke *hitte der Leever*; en 't geheele *Ingewand*. Neemt wech de *Dorſt in hitzige Koortzen*, als men 'r in de mond houd, of inneemt. Verkoeld ook de *brand van de Gal*.

CCCLI HOOFDSTUK.

PENNINGSKRUYD.

Namen.

DUs in her *Neederlandſch* genoemd, weegens de overeenkoming in gedaanre: in het *Latijn* geheeten NUMMULARIA, en CENTIMORBIA: in het *Hoogduytſch* EGELKRAUT, en PFENNINGKRAUT: in het *Franſch* HERBE MONNOYERE: in het *Italiaanſch* DINERARIA, en NUMMOLARIA.

Drie veranderlijke soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *drie* veranderlijke ſoorten, te weeten:

I. NUMMULARIA FLORE LUTEO, of *Penningskruyd met een geele Bloem*. II. FLORE PURPUREO, of *met een purpüre Bloem*. III. NUMMULARIA AMERICANA, of *Americaanſch Penningskruyd*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen uyt eygener aart een luchtige, goede, gemeene; zandige, zoo welgemeſtte als ongemeſtte grond: meer een donkere dan een opene, wel ter Zon geleegene plaats, en veel Water. Verdragen felle *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder ſchade. Geeven gemeenelijk ieder jaar in den *Herfſt* rijp *Zaad*; 't welk mer een waſſende Maan van *Maert*, niet diep, weer in de aarde gelegt word. Komen ook, door 'r neergevallene, dikmaal van zelfs genoeg voorr. Doch niet alleen hier door worden ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*; maar ook door hare bij de grond kruypende *jonge Scheutjens*, welke gemeenelijk van zelfs *Wortel* varten. Door de geheele *Zomer* mag men ze mer een waſſende Maan afſteeken en verplanten; maar terſtond moet men ze met Water begieten.

Zaad.

Aanwinning.

Amerikaanſch Penningskruyd.

De NUMMULARIA AMERICANA, of het *Penningskruyd uyt America*, is een zeer ſchoon en aardig *Gewas*. Geeft van naturen teedere, ronde, en zich omwindende, of ook op de aarde neerleggende *Steelen*, anderhalve voet, of daar ontrent lang; vercierd met ronde, doch voor een weynig puntige, en ſchoone kleyne *Bladeren*, van een aangename groente, veel kleyner als die van de *gemeene Nummularia*, of *Penningskruyd*; inwendig voorzien met reedere *Adertjens*; en rwee en twee reegens malkander over aan hare *Steel* voortkomende.

Bladeren.

Grond.

Bemind een goede, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paerdemiſt, een-jarige Hoenderdrek, en het Mol der van binnen verdorvene Boomen doormengt; een opene, warme, wel rer Zon geleegene plaars, en matige vochtigheyd. Blijft eenige jaren lang in 't leeven. Kruypr niet, gelijk de andere, bij der aarde; maar de *Takjens*, aan een bij geſtelde *Stok* eerſt

Takjens.

eerſt vaſtgebonden zijnde, winden zich daar na van zelfs om. Neemen haren oorſprong uyt een tamelijk lange, uyt den bruynen grauw-verwige, onder en boven ontrent eeven dikke, van binnen met veel *Melkachtig aankleevend Zap*, en met eenige weynige Veezelen voorziene *Wortel*.

Wortel.

Geeft in deeze koude Geweſten noch *Bloem* noch *Zaad*. Verdraagt ongeerne koude *Herſſtreegenen*, ſterke *Winden*, *Sneeuw*, *miſtige Dampen*, of felle *Vorſt*. Moet derhalven, met een waſſende Maan van *April* of *May*, niet boven een ſtroobreedte diep in een Pot gezayd, ook in 't eerſte en tweede jaar niet gerept zijnde, in 't begin van *Octobor* binnens huys worden geſteld op een luchrige plaats, (waar in niet word gevuurd als met vriezend Weêr), niet verre van een Venſter, doch zonder eenige tochten: gedurende de geheele *Winter* met ſlegts een weynig lauwgemaakt Reegenwater van boven begoten, en niet voor in 't begin van *April*, met een aangename Lucht en Reegen, weer buyten gebragt; dan noch voor *Sneeuwachtige vochtigheyd*, *koude nachten*, *ſchrale winden* wel gewagt en gedekt zijn.

Hoe waar te neemen.

Zij word in deeze Landen zoberlijk *aangewonnen* door hare teedere *Takken*, welke, in de aarde gebogen zijnde, eyndelijk *Wortel* vatten.

Aanwinning.

KRACHTEN.

Durantes hiſt. Plant. fol. 315.

Camerar. l. 4. c. 38.

Fuchſ. hiſt. Pl. c. 152.

Penningskruyd, of *Nummularia*, is verdrogende, heelende, en te zamentrekkende van aart. In Wijn gezoden, of gediſtilleert, en daar van 's morgens nuchteren gedronken, ſtild de *Roodeloop*, ook andere *onnatuurlijke Vloeden* des Ligchaams, inzonderheyd vermengt met geſtaald Water: geneeſt de *Geſcheurtheyd*; en de gebreeken van de *Keel*, daar meê gegorgeld; alle *inwendige Wonden* en *verzeeringen*, deſgelijks allerley *zeerigheeden*, daar meê gewaſſchen zijnde: verſterkt het *Ingewand:* helpt de geene die *Bloed opwerpen*; de *Engborſtige*, en de zulke, die met den *Hoeſt* zijn gequeld; want het brengt weer te regt de *gebreeken van de Longe*.

Dod. l. 20. c. 24.

De *Bloemen* en *Bladeren* geſtoten, of 't *Zap*, uyt de zelve geparſt, gelegt op *Wonden* en *Zeeren*, geneezen die.

Reech. l. 6. c. 58.

Americaanſch Penningskruyd.

De *Wortel* van NUMMULARIA AMERICANA, of *Penningskruyd uyt America*, of het *Zap* uyt de zelve, is goed teegens de *hitzigheyd der Koortzen*, een weynig daar van ingenomen, vermits ze droog en eenigzins koud van aart is. Stopt allerley *onnatuurlijke Buykloop*: drijſt het *Water* af: geneeſt de *Wonden*, de *zwellingen des Monds*, en maakt alle *opgekrompene Zeenuwen* weer ſlap.

CCCLII HOOFDSTUK.

NARCISSE.

Namen.

BEyde, om hare ſchoonheyd, en om hare behaaglijke welriekendheyd, van een ieder zeer bemind, word in 't *Neederlandſch* niet alleen dus, maar ook van veele SPAANSCHE JENETTE, en JONQUILLEN genoemd: in het *Latijn* NARCISSUS: in het *Hoogduytſch* NARCISZROSLEIN, of MERTSBLUMEN; en in 't *Italiaanſch* NARCISO.

Drie-en-tnegentig ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *drie-en-tnegentig* ſoorten; doch onnodig, om hier al te zamen op te tellen, vermits ze doch meeſt van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming* zijn.

Wat voor een grond zij beminnen.

Zeer geerne hebben ze een goede, gemeene, zandige grond, met een weynig Veenaarde, twee-jarige Paerde- en Koeyemiſt wel voorzien: een vrije, warme, genoeg ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd. Verdragen tamelijk wel de *koude* der *Winter*.

Zaad.

Geeven jaarlijks gemeenelijk volkomen *Zaad*, inzonderheyd bij goede *Zomers*, doch de geene, welke met *dubbele Bloemen* te voorſchijn komen, noyt. Worden, om 't derde jaar, uyt de aarde opgenomen, te weeten, de ſlegtſte; maar de beſte van veele elke *Zomer*, in 't begin of ten halven van *Julius*, als een tijd hier toe zeer gevoeglijk; op een droge bequame plaats gelegt; en in *September*, met of teegens de volle Maan, in een varſch-omgeſmeetene, en op de boven-gedachte wijze gemeſtte aarde tamelijk diep weer ingezet; zoo nochtans, dat de *Bol* zelfs gantſchelijk niet aan de *Miſt* kome te raken, maar alleenlijk de *Vazelwortel* daar in kan ſpeelen; anders zou ze lichtelijk de verrotting onderworpen gemaakt worden. Ook moet men voor de *inzetting* de *Bol* wel zuyveren van haar oude *Vazelwortelen*. Gemeenelijk worden ze *aangewonnen* door de twee volgende wijzen.

Opneeming en weer inzetting der Bollen.

Aanwinning

Eerſt, door hare aangegroeyde *jonge Bolletjens*; welke men bij de opneeming zeet gevoeglijk van de *oude* afneemt, en met de zelve weer inzet.

op tweederley wijzen.

Ten anderen door haar *Zaad*; 't welk met een volle Maan van *September* of *Auguſtus*, een kleyne vinger diep, moet gezayd zijn in een Pot, in de aarde geſteld. Dan komt het in 't volgende *Voorjaar* op; doch geeft zelden, voor 't *zeſde* of *zeevende jaar* daar na, voor de *eerſtemaal Bloemen*. Waar in dan dikmaal aardige *veranderingen*, zoo in *gedaante* als in *couleuren* worden gevonden.

Virginiaanſche Narcis.

De NARCISSUS VIRGINIANUS FLORE LILIACEO ALBO EXTRA RUBELLO, of *Virginiaanſche Narciſſe met een inwendige witte maar uytwendig roode Leliebloem*, bloeyd in deeze onze Geweſten uyt eygener aart zeer wel. Krijgt uyt een kleyne bruyn-verwige *Bol* verſcheydene *Bladeren*, gras-groen van verwe; een ſtroo of wat meer breed, ruym een voet lang; blinkende, teeder van aart, en gemeenelijk neerwaarts ter aarden hellende. Uyt welker middenſte ieder jaar in de Maand *Junius* een voethoogte, wat min of meer, opſchiet eene maar weynig reuk hebbende *Bloem*, op een aan de grond bruyne doch boven gras-groene en ruym een ſtroo dikke *Steel* eeniglijk alleen ruſtende. Is echter tamelijk groot, op de manier van een *Lelie* regt opſtaande geſteld. Beſtaat uyt zes lange *Bladeren*, ontrent een kleyne vinger breed, voor in een punt eyndigende; van binnen gantſch wit; van buyten bruyn-rood geſtreept; doch de bovenſte drie meerder als de inwendigſte. Heeft van binnen zeeven lange witte opſtaande *draaden*; van welke men eene veel langer ziet als de andere; ook aan de punt in drie witte deelen gelijk als geſcheyden: doch de overige zes zijn begaafd met een langwerpig geelverwig *Afhangzeltje*.

Bladeren.

Bloemen, hoedanig geſteld.

Verſcheydene andere ſoorten van Narciſſen, die de Winterkoude deezer Landen niet verdragen konnen.

De RUBEUS INDICUS, of *roode Indiaanſche Narciſſe*: MARINUS, of *Zee-Narciſſe*, die ook SCILLA, PANCRATIUM MARINUM, en HEMEROCALLIS VALENTINA word geheeten: LILIACEUS RUBEUS INDICUS, anders ook NARCISSUS JACOBEI, of CAPITIS BONÆ SPEI genoemd, zijnde een *Indiaanſche Narcis, met een Bloem op de wijze van een Lelie*: TERTIUS ET QUARTUS MATTHIOLI, of *de derde en vierde ſoort* van P. ANDR. MATTHIOLUS beſchreeven. BIFOLIUS CAPITIS BONÆ SPEI, of *twee-gebladerde Narcis van de Caap*, of 't *Hoofd der Goede hoop*: CALCEDONIUS, of *Narcis uyt Calcedonien*; en veel andere, uyt eygener aart in warme Landen voortkomende, en van overgezonden *Zaad* of *Bollen* hier aangequeekt, zijn al te zamen teeder van aart. Konnen, buyten ſtaande, de koude Lucht deezer Landen niet verdragen.

Hoe men haar kan doen bloeyen.

Moeten derhalven, in een *Zonnebak*, of in Potten gezet, binnens huys op een luchtige plaats worden bewaard, en met zeer weynig vochtigheyd onderhouden. Men mag haar ook gantſch geen vette aarde geeven, want door de weelderigheyd dragen ze dan zeer zelden

Bloemen;

Bloemen; maar een flegte, gemeene, zeer zandige, magere, alleenlijk met flegts een weynig vettigheyds doormengde grond, in welke ze, gelijk als armoede lijdende, dikmaal tot *bloeyen* gedwongen worden, met genoegzame schoonheyd in deeze koude Geweften, anders zelden of noyt. Inzonderheyd zalmen'er *Bloemen* aan zien, alsze zijn geplant in een Pot, met zandige aarde, en meer als de helft Mol der van binnen verdorvene Boomen, wel door een gemengt, gevuld, en dan in de geheele Maand van *April* van de eene warme Paerdemift in de andere gefteld.

Soorten, welke de Winterkoude deezer Landen, buyten ftaande, verdragen konnen.

NARCISSUS JUNCIFOLIUS FLORE LUTEO SIMPLICI, of *Jonquillen met een geele enkele Bloem.* FLORE LUTEO PLENO MAJORE, of *met een groote, geele, dubbele Bloem.* FLORE LUTEO PLENO MINORE, of *met een kleyne dubbele geele Bloem.* FLORE ALBO, of *Jonquillen met een witte Bloem.* NARCISSUS JUNCIFOLIUS FLORE CŒRULEO ET PURPUREO PLENO, of *Jonquillen met een blauw- en purpurbonte Bloem*, en NARCISSUS JUNCIFOLIUS PYRENÆUS FLORE RUBRO PLENO, of *Jonquillen uyt de Pyrenæifche gebergten, met een roode dubbele Bloem*, al te zamen zeer welriekend, konnen, buyten in de aarde gezet op een warme plaats, de koude der *Winter* in deeze Landen verdragen. Moeten echter dan drie of vier vingerenbreed hoogte met Turfmul of Run wel bedekt zijn.

Hoe men deeze en andere Bollen na verre Landen kan overzenden.

Wil iemand deeze, of ook andere *Bollen*, overzenden na vreemde Landen, verre of na bij, die legge de zelve in *Mofch*, niet van dat, 't welk aan de *Boomen*, maar uyt de aarde groeyd. Want hier in blijven ze veel beeter goed, als in eenige andere dingen: vermits de *Mofch* haar in drooge dagen bewaard voor al te veel uytdrooging: en in reegenachtig Weêr, door een aangeborene aart een weynig vochtigheyd aan zich trekkende, de *Bollen* iets daar van meedeeld. Zoo dat de zelve, of ze fchoon in zeer heete dagen op een langdurige wech een weynig quamen te verdrogen, eevenwel door dit middel konnen goed blijven.

KRACHTEN.

Ægin. l. 7. c. 3.

Narciffe, of *Narciffus*, is warm en droog in den tweeden graad; daar beneevens afvagende, te zamentrekkende, verteerende, en heelende van aart.

Apulej. lib. Herb. cap. 55.

De *Bloemen*, of *Wortelen*, in Wijn gediftilleert, of gekookt, en daar van gedronken, is goed teegens de *vallende Ziekte*; ook teegens de *Popelzy*, of *Beroerdheyd.* Helpt de geene, die de *Teering* hebben; die met *fmerten* of *krimping des Ligchaams* zijn beladen; die van den *Hoeft* worden gequeld. Word met voordeel gebruykt teegens de *zweeringen der Nieren en Blaas*; ook teegens de inwendige *Gefcheurtheyd.*

De *Wortelen* geftoten, en daar van een Papje gemaakt, dan op 't *Flerezijn* gelegt, verzacht wonderlijk de fmerten van deeze qualen.

Gal. l. 8. Simp. Med.

De zelve met Oly en Meel vermengt; dus op zware *Wonden*, *Gezwellen*, *gequetfte Zeenuwen*, en *verftuykte Leeden* gedaan, geneeft deeze gebreeken.

Ruel. l. 3. c. 143. Dioft. l. 4. c. 161. Laurenb. App. Pl. l. 1. c. 18.

Geftoten zijnde, met Honing vermengt, is goed voor de *gebrandheyd.* De zelve *Wortel* met andere fpijzen genuttigd, doed *Braken.*

De Oly gediftilleert van deeze *Wortelen*, of de *Bloemen*, op alle *varffche Wonden* gedaan, geneeft ze haaftelijk. Met Wijn ingenomen, of van buyten gefmeert, verdrijft het *Colijk.*

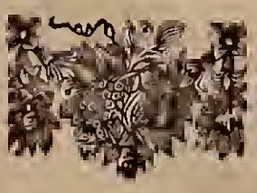

CCCLIII HOOFDSTUK.

PLOMPE.

WOrd, mijns weetens, in het *Neederlandfch* met geenen anderen dan deezen naam genoemd. In 't *Latijn* geheeten NYMPHÆA: in 't *Hoogduytfch* WASSERMON, ZEEBLUMEN, en HARWURTZ: in 't *Franfch* BLANC D'EAU in 't *Italiaanfch* NINFEA, of NENUFARI. Namen.

Hier van zijn mij in haren aart *vier* onderfcheydene foorten bekend, te weeten: Vier onderfcheydene foorten.

I. NYMPHÆA MAJOR ALBA, of *groote witte Plompe.* II. MINOR FLORE ALBO, of *kleyne witte Plompe.* III. MAJOR LUTEA, of *groote Plompe met een geele Bloem.* IV. NYMPHÆA MINOR FLORE LUTEO, of *kleyne geele Plompe.* Al te zamen zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming.*

Zij beminnen van naturen een gedurige vochtigheyd. Groeyen ter dier oorzaak geerne in ftaande Wateren en lopende Riviertjens of Slooten; maar niet in eenige andere grond. Geeven ieder *Zomer* niet alleen *Bloemen*, maar ook gemeenelijk volkomen rijp *Zaad:* 't welk neervallende, in 't volgende *Voorjaar* opfchiet, en de *Bladeren* plat of vlak op 't Water legt. Niet alleen hier door worden ze *vermeenigvuldigd*, maar ook door hare aangegroeyde *jonge Scheuten*, van zelfs *Wortel* vattende. Grond. Bloemen. Aanwinning.

Indien iemand deeze *Plompen* geerne in zijnen *Thuyn* wou hebben, die grave een langwerpige *Groef*, of *Slootje*, gedurig met Water voorzien, en plantze dan in de grond, in een luchtige vette aarde, met een wafsende Maan van *April*, zoo zullen ze niet alleen beklijven; maar ook *Bloemen* voortbrengen. Eevenwel eyndelijk weer vergaan, gelijk mij tot tweemalen toe gebeurd is. Om ze in zijnen Thuyn te krijgen.

KRACHTEN.

Gal. l. 8. Simp. Med.

DE *Wortelen* van *Plompe*, of *Nymphæa*, inzonderheyd van die met *witte Bloemen*, welke meeft gepreezen word; defgelijks ook 't *Zaad*, is verdrogende, dan ook afvagende van aart.

Dioft. l. 3. c. 148.

De zelve gedroogd, gepulveriseert, en met roode Wijn ingenomen, ftild een *onnatuurlijke Buykloop*; ook de *Roodeloop*, en doed ophouden der Vrouwen *Maandftonden.*

Plin. l. 26. c. 10.

Met witte Wijn gebruykt, geneezen de *hitzigheyd* van de *Blaas* en *Nieren.* Beletten ook het onmatig *vloeyen des Zaads.*

Theophr. l. 9. c. 13.

De *Bladeren* gedroogd, tot ftof gewreeven, en op *varffche Wonden* gelegt, ftempen het *Bloeden* der zelve.

Dorften. hift. Plant. fol. 200.

Het gediftilleerde Water der *Bloemen* is goed in *heete Koortzen*, voor de *Peft*, voor onmatige *Dorft*, een *droogen Hoeft*, teegens de ontfteeking en *fmerten* der *Leever* en *Milt*, ook voor de geene, welke beginnen *uyt te teeren.*

Durantes lib. Herb. fol. 310.

Een *Conferve* van deeze *Bloemen* gemaakt, vermag eeven het zelve. Doed daarenboven geruftelijk flapen.

Luftan. l. 3. enarr. 146.

De *Oly*, waar in de *Bloemen* teegens de Zon hebben geftaan, is goed voor al de genoemde gebreeken. Bluft ook de *brand der peftilentiale Koortzen.*

Dod. l. 20. c. 5.

De *witte Bloemen* in Wijn gediftilleert, en daar meê gewaffchen, zuyverd het *Aangezicht* van alle *plekken.*

De geheele *Plant*, met *Wortelen*, *Bladeren*, en *Bloemen*, in een Bedfteede gehangen, op welke iemand flaapt, die dikmaal van de *Kramp* word geplaagt, of een Bloem, of Blad gelegt op de plaats daar men de *Kramp* voeld, bevrijd en verloft de Lijder van deeze quaal;

quaal; en brengt te weeg, dat ze gemeenelijk noyt weer komt.

De *Wortel* van geele *Plompen* gepulveriseert en ingenomen, helpt de geene, die haar *gevoeg willen doen, doch niet konnen*. Het zelve Poeder op *voortlopende Zeeren* gestroyd, geneest ze.

CCCLIV HOOFDSTUK.

VELDSALADE.

Namen.

IN het *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook van veele VETTEKOES, VETTEKOUS, WINTERSALADE, van andere WITMOES en VELDKROPPEN genoemd. In het *Latijn* geheeten OLUS ALBUM, en VALERIANA CAMPESTRIS: in 't *Hoogduytsch* SCHAFFMAULER, of WEISMUZS.

Grond.

Bemind een goede gemeene, nieuwelijks omgesmeetene, liever gemeste als ongemeste grond; een vrije, welgeleegene plaats, en veel vochtigheyd. Blijft niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven, in het *Voorjaar* gezayd zijnde. Want zij geeft voor de *Winter* volkomen rijp *Zaad*, en versterft dan van zelfs. Doch vermitsze in de *Winter* van veele voor Salade word gebruykt, zoo word dit *Zaad* (hoe ouder hoe beeter gehouden) met een afgaande Maan van *Augustus* of *September*, niet diep, digt of niet digt, na elks gelieven, in de aarde gelegt.

Zaying

Om in de Winter te gebruyken.

Verdraagd dan selle *koude*, en allerley andere ongeleegentheeden des tijds zeer geduldig. Blijft dus ook de geheele *Winter* door, tot aan *April* toe, bequaam om gegeeten te konnen worden. Schiet daar na een *Bloem*; en geeft in 't begin of ten halven van *Junius* rijp *Zaad*: 't welk schielijk op de aarde neervalt. Derhalven men het zelve wel in agt neemen, en iets daar onder leggen moet: gaat anders, als'er Reegen op valt, lichtelijk verloren.

Zaad.

KRACHTEN.

Gebruyk.

VEldsalade, of *Olus Album*, is een weynig verkoelende, en vochtig van aart.

Word in den *Herfst*, en door de geheele *Winter*, met Oly en Edik gegeeten voor een aangename *Salade*.

CCCLV HOOFDSTUK.

VALERIAEN.

Namen.

IEt alleen, in het *Neederlandsch* dus, maar ook van veele genoemd SPEENKRUYD, en SINT JORISKRUYD: in het *Latijn* VALERIANA, PHU, en NARDUS RUSTICA, of BOERENNARDUS: in 't *Hoogduytsch* BALDRIAN; en in 't *Fransch* VALERIANE.

Veelerley beziens-waardige soorten.

Hier van zijn mij in haren aart veele veranderlijke, beziens-waardige soorten bekend, als:

I. VALERIANA MAJOR VERA, of *groote opregte Valeriaen*. II. MAJOR SYLVESTRIS, of *groote wilde Valeriaen*. III. MINOR SYLVESTRIS, of *kleyne wilde Valeriaen*. IV. GRÆCA FLORE ALBO, of *Griekssche Valeriaen met een witte Bloem*. V. GRÆCA FLORE CŒRULEO, of *Griekssche met een blauwe Bloem*. VI. CRETICA ODORATA, of *welriekende Valeriaen uyt Candia*. VII. VIII. INDICA MULTIFLORA ALBA; ET RUBRA, of *Indiaansche Valeriaen, zoo met een witte* als *roode veelvoudige Bloem*. IX. INDICA ANNUA FLORE RUBRO; X. ET FLORE ALBO, of *Indiaansche Valeriaen, maar eene Zomer durende, met een roode, en met een witte Bloem*. XI. FOLIO SCROPHULARIÆ MAJOR, of *groote Valeriaen met Bladeren van groot Speenkruyd*. XII. ANNUA FOLIO SCROPHULARIÆ, of *met Bladeren van groot Speenkruyd, ieder jaar vergaande*. XIII. VALERIANELLA UMBELLATA LUSITANICA, of *kleyne Valeriaen, anders Valerianelle uyt Portugal, met veele Bloemen bij malkander*. XIV. VALERIANELLA CAPITATA LUSITANICA, of *kleyn Portugalsche Valeriaen, met Bloemen, knops-wijze te zamen gevoegd*. Deeze beyde krijgen *Bladeren* eeven gelijk het *Olus Album*, of de *Veldsalade*, doch wel zoo groot, en veel meer aan de kanten *getakt*. Groeyen ook op de zelve wijze, doch niet zoo leggende, maar veel hooger en regter, zomtijds wel anderhalve voet opstaande. De eene bekomt *kroonswijze* bij malkander gestelde kleyne *witte Bloemen*. De andere in veele ronde, twee en twee te zamen gevoegde, en boven uyt twee teegens malkander over gestelde *Bladertjens* voortschietende, op korte *Steeltjens* rustende, met zeer groote *Knoppen*, de zelve *Bloemtjens*. Welke vergaan zijnde, ook een *Zaad*, dat van de *Veldsalade* in alles gelijk-vormig, te voorschijn brengen. Niet alle zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

getal hier voorgestelt.

Beschrijving der twee laatst genoemde.

Eevenwel beminnen ze al te zamen een goede, zandige, luchtige, gemeene, welgemeste grond: een bequaam ter Zon geleegene plaats, en veel Water. Verdragen tamelijk wel de *koude* der *Winter* en andere ongeleegentheeden des tijds; als: VALERIANA MAJOR VERA, *opregte groote Valeriaen*: MAJOR SYLVESTRIS, *groote wilde*: MINOR SYLVESTRIS, *kleyne wilde*: GRÆCA FLORE ALBO, ET CŒRULEO, *Griekssche, met een witte, en met een blauwe Bloem*: INDICA FLORE ALBO, ET RUBRO, *Indiaansche, met een roode en ook met een witte Bloem*; en VALERIANA FOLIO SCROPHULARIÆ, *Valeriaen met Bladeren van groot Speenkruyd*: welke niet haast vergaan, maar lange jaren in 't leeven blijven. Geeven gemeenelijk jaarlijks volkomen rijp *Zaad*; 't welk met een wassende Maan van *April*, niet boven een stroobreedte diep, de aarde word aanbevolen. Hier door worden ze genoeg *vermeenigvuldigd*: en dan ook noch door hare aangegroeyde *jonge Wortelen*; welke men op de zelve genoemde tijd van de *oude* afneemt, en verplant.

Welke soorten lange jaren in 't leeven blijven.

Aanwinning.

Al de andere soorten duren niet langer dan eene *Zomer*. Brengen teegens de *Winter* een rijp *Zaad* voort, en vergaan dan van zelfs, of door een kleyne *Vorst*. Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *Maert* of *April*, na geleegentheyd of ongeleegentheyd des tijds, op nieuws weer in Potten worden gezayd, niet diep; en niet verplant: met matige vochtigheyd onderhouden, en in een opene, vrije, zeer warme plaats gesteld zijn. Alleen door dit middel van *zaying* konnen deeze soorten *aangewonnen*, vernieuwd en altijd-durend gemaakt worden.

Welke maar alleen een jaar duren.

Aanwinning.

De VALERIANA CRETICA ODORATA, of *welriekende Valeriaen uyt Candien*, is de teederste van al de andere soorten. Bemind een goede, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paerde- en Koeyemist dia. wel door een gemengt: een opene, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel Water. Geeft ieder *Zomer* welriekende *Bloemen*; doch noyt in deeze Gewesten eenig volkomen *Zaad*. Verdraagd ook, buyten staande, ongeerne sterke *Winterkoude*.

Welriekende Valeriaen uyt Candia.

Moet derhalven, met een wassende Maan van *April* in een Pot, 't zij gezayd 't zij geplant zijnde, in 't begin van *October* binnens huys worden gezet op een luchtige plaats, waar in niet anders word gevuurd als bij selle *Vorst*, op dat de zelve niet mogt komen door te dringen; vermitsze deeze warmte, welke haar niet natuurlijk is, niet wel kan lijden, inzonderheyd als ze een tijd lang zou aanhouden. Het zou derhalven veel

Hoe waar te neemen in de Winter.

Tot veertien in

VALERIANELLA CAPITATA

Valeriana Folio
Scrophulariæ.

VERBENA MAXIMA URTICÆ FOLIO SPICATA.

VERBENA
BOTRYOIDES MAIOR
CANADENSIS.

veel gevoeglijker zijn, indien men haar voor de ſterke *Vorſt* bequamelijk kon bewaren in een verwelfde Kelder zonder vuur. Wil ook, gedurende deeze tijd, met alleenlijk een weynig lauwgemaakt Reegenwater van boven zijn voorzien. In 't laatſte van *Maert*, of 't begin van *April*, moet men ze weer buyten brengen, met een aangename Lucht, en zoete Reegen. Dan noch eevenwel haar dekken voor *koude nagten*, *Sneeuwachtige vochtigheyd*, en *hayrige Winden*.

Aanwinning. Word alleen in onze Landen *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* door hare aangegroeyde *Wortelen*, zeer welriekend, en zwart-verwig. In *April* neemt men ze van de *oude* af, en men verzetze met de boven genoemde Maan in Potten, of in de aarde.

Valeriaen met Bladereo van groot Speenkruyd. De VALERIANA FOLIO SCROPHULARIÆ, of *Valeriaen met Bladeren die van het groot Speenkruyd* in gedaante niet zeer ongelijk, doch in grootte veel verſchillende, heeft een teedere, bleek-bruyne, of witachtige *Veezelwortel*. In de Mond geknauwd, valt ze een weynig bitterachtig; doch is anders krachtig en aromaticq, of welriekende, op de wijze van *Angelica*; echter naderhand op de Tong een weynig bijtende.

Wortel. Steelen. Uyt de zelve ſchieten *Steelen* op, ontrent vier maatvoeten hoog; rond, onder bruynachtig van verwe, boven groen; een weynig blinkende, matig dik; van binnen groen, doch inwendig voorzien met een gantſch wit *Pit*.

Gedaante der Bladeren, Aan deeze *Steelen* komen voort bezienswaardige *Bladeren*, ruſtende op *Steeltjens*, ontrent twee vingerbreed lang; boven bruyn-verwig, beneedenwaarts groen. Zijn ongelijk van grootte; zes en zeeven vingeren breedte lang; achter ruym vier vingeren breed, en daar op 't breedſte; onder rond toegaande, en voor allenxen in een ſpits punt toelopende; aan de randen ſpits *getand*, op de wijze van 't *groot Neetelkruyd*; boven uyt den bleeken donker-groen; onder veel bleeker; aldaar na voren gemeenelijk een weynig rosachtig, en blinkende; in 't midden aardig begaaft met een regt doorlopende groote *Ader*; waar uyt van onderen, als ook in 't midden; eenige andere wat kleyner ter zijden uytloopen; en uyt die noch ontelbare andere zeer kleyne, doch volkomen zichtbare, van een bevallijke aanſchouwing, voortvloeyen. In de Mond geknauwd wordende, zijn ze zeer krachtig, gelijk gedroogde *Angelica-wortel*, en in 't eerſte wat bitter van ſmaak; doch daar na ſcharp; de Tong bijtende en ſteekende. Twee en twee zitten altijd regt teegens over malkander aan de *Steel*.

Knoppen. Tuſſchen welke, gemeenelijk in 't bovenſte gedeelte, *jonge Scheuten* voortkomen, houdende op hare bovenſte punten veele *Tros-wijze* bij een gevoegde, ontrent langwerpige, ronde en hoekige groene *Knopjens*: van welke ieder, na malkander open gaande, inwendig bewaren twee-, vier- of zesentwintig kleyne, Sneeuw-witte *Bloemtjens*, haren oorſprong neemende uyt dunne, lang-werpige, bleek-groene en boven ruyg

Bloemen. zijnde *Knopjens*. Geen zonderlinge reuk hebben ze. Beſtaan uyt vijf *Stars-wijze* geſtelde *Bladertjens*: van binnen vercierd met twee lang-uytſchietende, teedere, ronde *Draadjens*, voortſpruytende uyt een bruynachtig zeer kleyn *Knopje*. Eyndelijk vergaan ze in haar zelven, en vallen af, zonder in deeze koude Geweſten eenig goed *Zaad* na te laten.

Aanwinning. Echter kan deeze ſoort ook *aangewonnen* worden door hare aangegroeyde *jonge Scheuten*, op de voor verhaalde manier; en deezer wijs kan men ze genoeg *vermeenigvuldigen*.

KRACHTEN.

Luſit. l. 1. enarr. 10. DE droge *Wortelen* van de *groote Valeriaen*, of *Valeriana major vera*, zijn warm in den eerſten, en droog in den tweeden graad; ook openende, dunmakende, en verteerende.

In Wijn gekookt, en daar van een Roemertje gedronken, doed gemakkelijk *Waterloſſen*; verwekt der Vrouwen *Maandſtonden*; verzacht de *Zijdeſmert* in 't *Pleuris*: is goed teegens *Vergif*, de *Peſt*, de *Takken* of *Speenen* aan 't Fondament, en andere *Zeeren*. Groen, of varſch, geſtoten, en tuſſchen twee doeken op de *Oogen* gelegt, neemt'er de *brand* van wech; en maakt een *helder Gezicht*. *Gal. l. 8. Simp. Med. Dioſc. l. 1. c. 10.*

De *Wortel* van *wilde Valeriaen*, of *Valeriana major ſylveſtris*, verwarmd en verdroogt ſterker. *Durantes hiſt. Plant. fol. 467.*

In Wijn gezoden, ſtrijd teegens 't *vergif*. Is goed voor de *Geelzucht*: maakt een *klaar Gezicht*; dood de *Wormen*: geneeſt de *Wonden*, ook de *zweeringen des Monds*, daar meé gewaſſchen zijnde; en de *beeten* of *ſteeken* der *giftige Dieren*. *Trag. l. 1. c. 19.*

De *Wortel* der *kleyne Valeriaen*, of *Valeriana minor*, vermag eeven het zelve; doch valt in hare werking een weynig zachter, als die van de andere ſoorten. *Dod. l. 111. c. 25.*

CCCLVI HOOFDSTUK.

YZERKRUYD.

DUs in het *Neederlandſch*; maar ook van veele YZERHART genoemd; word in het *Latijn* geheeten VERBENA, of VERBENACA: in het *Hoogduytſch* EISENKRAUT, of ook EISENHART: in het *Franſch* VERVAINE: in het *Italiaanſch* VERMINACULA BERBENA, of BERBENA-CA. Namen.

Hier van zijn mij in haren aart bekend *zeeven* bijzondere ſoorten, te weeten: Zeeven bijzondere ſoorten.

I. VERBENA COMMUNIS, of *gemeen Yzerhart*. II. VERBENACA SUPINA, of *achter-over-leggend Yzerkruyd*. III. SUPINA NODOSA, of *leggende Yzerhart met knobbelen*. IV. MAXIMA URTICÆ FOLIO SPICATA, of *aldergrootſte Yzerkruyd met Bladeren van Neetelen, en een Ayrs-wijze geſtelde Bloem*. V. BOTRYOIDES URTICÆ EFFIGIE MAJOR CANADENSIS, of *groot Yzerhart van Canada, met een Druyfs-wijze geſtelde Bloem, en gedaante van Neetelen*; 't welk, mijns oordeels, ook wel URTICA MAJOR AMERICANA, of *groot Americaanſch Neetelkruyd* mogt genoemd worden, weegens de groote gelijkheyd. VI. VERBENA AMERICANA RADICE GRUMOSA, of *Yzerkruyd uyt America met geknobbelde Wortelen*. VII. VERBENA CAUDATA AMERICANA FLORE PALLIDO CŒRULEO, of *Americaanſch Yzerkruyd met een lange ſtaart, en bleek-blauwe Bloemen*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen van naturen een goede, luchtige, zandige, en met twee-jarige Paerdemiſt genoegzaam voorziene grond: een vrije, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel vochtigheyd. Geeven ieder jaar *Bloemen*, en zommige ſoorten volkomen rijp *Zaad*.

Langleevende ſoorten van Yzerkruyd. De VERBENA COMMUNIS, *'t gemeen Yzerkruyd*: MAXIMA URTICÆ FOLIO SPICATA, *aldergrootſte Yzerkruyd met Bladeren als Neetelen*; en VERBENA BOTRYOIDES MAJOR URTICÆ EFFIGIE CANADENSIS, *groot Yzerkruyd uyt Canada met een gedaante van Neetelen en Druyfswijze geſtelde Bloemen*, vergaan van naturen niet haaſt, maar blijven eenige jaren lang in 't leeven. Geeven gemeenelijk, bij goede, droge *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*. Konnen veel Water, ſterke *Vorſt*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* verdragen. Worden *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*, zoo wel door *Zaad*, 't welk met een waſſende Maan van *April* niet diep in de aarde moet gelegt zijn; als door hare bij de *Wortel* uytgelopene jonge *Scheutjens*; welke men, op de genoemde tijd, van de Aanwinning.

oude neemt, en verplant. Slaan ook veeltijds van zelfs genoeg op door 't uytgevallene *Zaad*.

Leggend Yzerkruyd.

Het VERBENA SUPINA, of *leggend Yzerkruyd*, word uyt eygener aart niet zoo oud, maar blijft zelden langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Bemind veel Water: doch houd zich ook te vreeden met matige vochtigheyd. Geeft in den *Herfſt* volkomen *Zaad*: 't welk ieder *Voorjaar*, met de gemeldde Maan in *Maert*, op 't nieuws moet gezayd zijn. Komt ook door het neergevallene wel van zelfs voort. Op deeze wijze kan deeze ſoort alleenlijk *vermenigvuldigd* worden.

Leggend Yzerhart, met Knobbelen, de teederſte ſoort van alle.

Het VERBENA SUPINA NOOOSA, of *leggend Yzerhart met Knobbelen*, is de teederſte ſoort van al de andere. Word gemeenelijk met een waſſende Maan van *April* in een Pot gezayd; niet verplant; voor veel koude *Herfſtreegenen* bewaard, in 't begin van *October* op een goede luchtige plaats binnens huys, niet verre van een Venſter, doch zonder eenige *tochten* en *zuygingen*, geſteld, voor de warmte des *vuurs* (zoo veel mogelijk is); voor harde *Vorſt*, en te veel *Water* in de *Winter-tijd* gewagt, vermits ze door de zelve, aan hare *Wortel* lichtelijk verdervende, al langzaam vergaat. Mag ook niet voor in 't laatſt van *Maert*, met goede dagen, of in 't begin van *April*, met een aangename Reegen weer in de Lucht gebragt, dan noch voor *koude nagten*, *Sneeuwachtige vochtigheyd*, *hayrige en ſchrale winden* wel gedekt en bewaard worden. Dus waargenomen blijft ze zomtijds over, 't welk echter zelden in deeze koude Geweſten gebeurd, weegens hare teederheyd. Geeft dan ook wel volkomen rijp *Zaad*, en verſterft daar meê.

Americaanſch Yzerkruyd met een geknobbelde Wortel.

De VERBENA AMERICANA RAOICE GRUMOSA, of *Americaanſch Yzerkruyd, met een geknobbelde Wortel*, heeft de zelve geſcheyden in drie, of ook in vier korte, dikke deelen, onder eyndigende in een ſpits punt, bruynachtig van verwe: uyr welke voorrſchieten eenige weynige *Steelen*, of ook eene alleen, doch boven verſpreyd in zommige *Zijde-takjens*, van onder tot boven aan de *Bloemen* voorzien met *Bladeren*, op geene *Steeltjens* ruſtende; zijnde ingeſneeden in drie deelen, gelijk de VERBENA COMMUNIS, of 't *gemeen Yzerkruyd*; van welke 't middenſte 't grootſte en langſte is, doch al te zamen gantſch ſlegt, en aan de randen ongekerſt; ook voor eyndigende in een punt; aangenaam groen van verwe; altijd twee en twee regt teegens over malkander zittende, inwendig begaaft met genoegzaam zichtbare *Aderen*.

Bladeren.

Grond.

Bemind een zandige, goede aarde, met een weynig twee-jarige, kleyn-gewreevene Paerdemiſt, eenjarige Hoenderdrek, en eeven zoo veel van 't Mul of Mol der verrotte Boombladeren genoegzaam doormengt: een opene, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd.

Bloemen; zonder Zaad na te laten.

Is van naturen teeder. Vergaat niet haaſt, maar blijft eenige jaren in 't leeven. Geeft ieder Zomer *Bloemen*, uyt de bovenſte punten der *Takjens* voortkomende, en ruſtende op korte *Steeltjens*. Zijn tamelijk groor, gemeenelijk twee en twee bij malkander geſteld. Beſtaan uyt zes rond-toegaande *Bladeren*, niet qualijk gelijkende die van de *Ranunculus*, of *Boterbloem*; vercierd mer een ſchoone roode verwe: in wiens midden gezien word een aangename geel-verwige *Ring*, van een boven maten bevallijke aanſchouwing. Zij verderven op hare *Struyk*, en vallen ter neer, zonder in deeze Geweſten eenig *Zaad* na te laten.

Hoe op te queeken, uyt Zaad, uyt America overgezonden.

Het *Zaad*, uyt *America* overgezonden, moet met een waſſende Maan van *April* of *May* in een Pot gezayd en geplant; voor veel koude *Herfſtreegenen*, *Sneeuw*, *Rijp* en *Vorſt* gewagt; en, boven droog geworden, in her begin van *October* binnens huys op een luchtige plaats geſteld zijn, in welke niet anders, als gedurende de *Vorſt*, word gevuurd. En vermits ze in deeze tijd verlieſt hare *Steel* en *Bladeren* (welke in *April* weer te voorſchijn komen) zoo moet de *Wortel*, zoo lang de *Winter* duurd, niet meer als een- of ten hoogſten tweemaal van boven begoten worden met een weynig lauw-gemaakt Reegenwarer. Meerder vochtigheyd kan ze, zonder te verrotten, niet verdragen. Mag ook niet voor half *April*, wat eerder of later, na geleegentheyd van de bequaamheyd of onbequaamheyd des Weêrs, met een aangename Lucht en Reegen weer buyten gebragt; dan noch eevenwel voor *koude nagten* en *hayrige winden* wel gedekt, en voorzichtig bewaard zijn.

Amerikaanſch Yzerkruyd met ſtaarten.

De VERBENA CAUDATA AMERICANA FLORE PALLIDO CŒRULEO, of *Yzerkruyd uyt America met ſtaarten, en een bleek-blauwe Bloem*, blijft niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeft in deeze Geweſten noyt eenig rijp *Zaad*; en vergaat van zelfs teegens de *Winter*. Kan derhalven niet anders *aangewonnen* worden, als door op nieuws uyt *America* bekomen *Zaad*; 't welk met een waſſende Maan van *Maert* word gezayd in een Por, gevuld met een zandige grond, doormengt met twee-jarige Paerdemiſt, en een weynig een-jarige Hoenderdrek: voorts geſteld in een *Zonnebak*, en gedurig in warme Paerdemiſt.

Aanwinning.

Groot Yzerhart van Canada.

Het VERBENA MAJOR BOTRYOIDES URTICÆ EFFIGIE CANADENSIS, of *groot Yzerhart van Canada, met een Druyfs-wijze geſtelde Bloem, en een gedaante van Neetelen*, is een aardig *Gewas*. Heeft een teedere, veezelige; van buyten bruyn-verwige, van binnen witte, digte *Wortel*, vol *Zap*, en in de Mond geknauwd wordende, zeer te zamentrekkende. Krijgt uyt de zelve veele *Steelen*, twee, en derdehalve voet, wat meerder of minder, hoog; regt opſtaande, ſterk, en tamelijk dik; donker-groen-verwig, rond, en met eenige weynige *hayrige ſcharpheyd* luchtig omvangen.

Wortel.

Steelen.

Bladeren; en derzelver geſtalte.

Aan deeze *Steelen* komen voort de *Bladeren*, ruym twee vingerenbreedte boven malkander, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde; een weynig hangende. Zijn vijf en zes vingerenbreed lang; wat meer als drie vingeren breed; Ey-wijze rond, doch zomtijds wat ronder; donker-groen-verwig, met eenige geelheyd vermengt; onder bleeker, ook aldaar wat ſcharp, en gelijk de *Neetelen* brandende, of ſteekende (waarom dit *Gewas* ook de naam URTICA MAJOR CANADENSIS of *groot Neetelenkruyd van Canada*, mijns oordeels met goed regt mag voeren) hardachtig en ſteevig van aart; mer eenige verheevene *hoogten* tuſſchen de opwaarts gaande *Aderen* als *gefronſt*; rondom aan de randen *zaags-wijze* zeer net, doch niet diep, *getand*, achter rond toegaande, doch voor in een puntje eyndigende. In de Mond geknauwd, word men'er geen zonderlinge ſmaak aan gewaar; vallen echter een weynig te zamentrekkende. Zijn van binnen vercierd met verſcheydene ſchoone, van onderen ruyge en half-rond na boven toelopende *Aderen*, voortkomende van eene in 't midden. Ruſten op *Steeltjens*, ontrent twee vingerenbreed lang; ook aan de regt-opgaande groote *Steel* uyt een ronde, donker-purpure *Ring* haren oorſprong neemende.

Bloemtroſſen; zonder Zaad;

Tuſſchen welke, van het midden der *Steelen* tot op twee of drie na de alderbovenſte *Bladeren*, eenige *Bloemtroſſen* (op de wijze der *Bloemknoppen* van *Felix Florida*, of *Urtica major vulgaris*, dat is, *Bloemdragende Varen*, of *gemeen groot Neetelkruyd*, ook in 't eerſt de zelve niet qualijk gelijkende, doch tuſſchen elk *Blad* maar eene *Tros*) *Druyfs-wijze* groeyen. De onderſte zijn wel zoo groot, als die van 't gemelde *Neetelkruyd*; doch de bovenſte kleyner, en zich meer onder de *Bladeren* verſchuylende. Beſtaan uyt zeer veele bleekgroene kleyne *Knopjens*, zich als in *Takjens* verſpreydende: ook inwendig twee of drie zeer kleyne witte *Knopjens* houdende; welke haar, daar na verminderende, hol van malkander verſpreyden, en zonder eenig *Zaad* te geeven op de aarde neervallen.

doch daar na andere met Zaad.

Eevenwel komen daar na tuſſchen de alderhoogſte, en op een, en op twee na de alderhoogſte *Bladeren* andere

dere regt-opſtaande *Steeltjens* voort, veel dikker als de voorgemelde, boven wat bruyn-verwig; niet onder de *Bladeren* blijvende, maar boven de zelve haar verheffende: aan welke *Druyfs-wijze* groeyen zeer kleyne groene *Knopjens*, voorzien met witte opſtaande *Draadjens:* welke niet neervallen, maar blijven; ook grooter worden, en in een korte tijd nalaten veele, wat meer als halfmaans-wijze ronde, neerwaarts hangende, platte of dunne, eerſt bleek-groen zijnde, daar na bruyn, dan ook een weynig dikker wordende *Zaadjens*, veeltijds hare volkomene rijpheyd verkrijgende.

Aldergrootſte Yzerkruyd met Bladeren van Neetelen. Wortel. Steelen.

De VERBENA URTICÆ FOLIO MAXIMA, of het *aldergrootſte Yzerkruyd met Bladeren van Neetelen*, groeyd in deeze Geweſten ter hoogte van vier en vijf voeten. Krijgt uyt een teedere, wit of bleek-bruyn-verwige, bittere, en een weynig te zamentrekkende *Veezelwortel*, een of meerder *Steelen*, zich verdeelende in veele *Zijde-takken:* zijnde ontrent vierkant, donker-groen; blinkende, en in 't midden met een holle *ſtreep* voorzien: aan welke groote *Bladeren* voortkomen, altijd twee en twee regt teegens malkander over zittende. De grootſte zijn ontrent een hand lang en breed, ruſtende op matig-lange *Steelen*; donker-groen-verwig, doch onder bleeker; begaaſt met zeer ſchoone veelvoudige diepe *Aderen*, ſpruytende uyt eene in 't midden; aan de randen gelijk als een Zaag *getand*; voor in een kleyn punt eyndigende; van onder in het aanraken rauw; ook bitter van ſmaak, en een weynig te zamentrekkende.

Bladeren.

Bloemen.

Uyt de bovenſte *Hert-punten* ziet men bij malkander voortkomen veele *Ayrs-wijze* geſtelde, teedere *Scheutjens*, met kleyne groene *Knopjens* voorzien, deeze de eene na de andere open gaande, vertonen zeer kleyne, ſpier-witte, vijf-bladerige *Bloemtjens*, die van het *gemeene Yzerhart* zeer gelijk, doch kleyner. Zelden blijven ze langer dan vier of vijf dagen goed. Daar na vergaande, laten ze achter een kleyn langwerpig en groenachtig *Zaadje*, altijd drie aan den anderen gevoegd.

Zaad.

KRACHTEN.

Gal. l. 8. Med. Simp. fac.

YZerkruyd, of *Verbena*, beyde het *regt-opſtaanſte*, en het *achter-over leggende*, als van de zelve krachten zijnde, is verdrogende van aart; een weynig te zamentrekkende, afdroogende, en verkoelende.

Ætius l. 1. Serm. 1. Apulej. hiſt. Plant. c. 3. Plin. l. 26. c. 7. Trag. l. 1. c. 69.

In Wijn gekookt, en daar van een Roemertje t'elkens gedronken, of het uytgeparſtte *Zap* met Wijn ingenomen; of twee *Drachmen* van 't *Poeder* der gedroogde *Bladeren* in Wijn gebruykt, is goed voor de *Heup-jigt*, het *Voet-euvel*, of *Podagra*; *Vergif*; de *Peſt*; de *beeten* en *ſteeken* der *giftige Dieren*; de *Geelzucht*, 't *Graveel*, en alle andere inwendige gebreeken des Ligchaams. Doed gemakkelijk Wateren. Opend de *verſtoptheyd* der *Longe*, *Nieren*, *Leever*, *Milt*, en *Galblaas*. Neemt wech de pijn van de *Maag*; de hitzigheyd der *Gezwellen*; *Zeeren* en *Zweeren* der heymelijke of andere Leeden; van alle *wonden*, inzonderheyd van de *Beenen*: maakt een *glad*, *en zuyver Vel*, daar van wech drijvende allerley *Schurftheyd* en andere onreynigheyd; dit quaad daar meê gewaſſchen zijnde. Verbeeterd de voorteetende *zeerigheyd van de Mond*, en maakt de *loſſe Tanden vaſt*, daar meê gegorgeld. In de *Oogen* gedaan, verſterkt niet alleen het *Gezicht*, maar neemt'er ook de *donkerheyd* van wech, en maakt het *helder*. Belet daarenboven de *uytvalling des Hayrs*.

Ægin. l. 7. c. 3. Camerar. l. 4. c. 62.

Fuchſ. hiſt. Pl. c. 226.

Het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Edik vermengt, gelegt op de *Roos*, *Roodgrond*, en *voortkruypende Zweeringen*, doed veel goeds.

Dioſc. l. 4. c. 60. Dod. l. 5. c. 34.

Het zelve *Poeder* met Honig, of Boter gemengt, geneeſt alle *varſſche Wonden*, en *oude Zeeren*.

Dit *Kruyd* word zeer begeerig van de *Duyven* gegeeten. Houd ook de zelve, ontrent haar Slag of Neſten opgehangen, bij malkander, en lokt de vreemde derwaarts.

CCCLVII HOOFDSTUK.

STALKRUYD.

Verſcheyde namen.

Ord in het *Neederlandſch* niet alleen dus, maar ook van veele PRANGHWORTEL genoemd: in het *Latijn* ONONIS, ANONIS, ARRESTA BOVIS; en NATRIX PLINII: in het *Hoogduytſch* OCHSENBRECH, OCHSENKRAUT, en STALKRAUT: in het *Franſch* ARRESTE BEUF, BUGRANOES, BURGRUNOER, BUGRAVES: en in het *Italiaanſch* ANONIDE, BONAGA, en RESTA BOVE.

Veele verandelijke foorten.

Hier van zijn mij in haren aart veele veranderlijke foorten bekend geworden; namentlijk:

I. ONONIS SPINOSA FLORE PURPUREO, of *ſteekend Stalkruyd met een purpure Bloem.* II. SPINOSA FLORE ALBO, of *Prangwortel met Doornen, en een witte Bloem.* III. NON SPINOSA FLORE PURPUREO, of *Stalkruyd zonder Doornen, met een purpure Bloem.* IV. NON SPINOSA FLORE LUTEO, of *met een geele Bloem en geen Doornen.* V. NON SPINOSA PURPURASCENS CRETICA, of *purpur Stalkruyd zonder Doornen uyt Candia.* VI. NON SPINOSA FLORE RUBELLO MAJOR HISPANICA, of *groot Spaanſch Stalkruyd met een ronde Bloem en geen Doornen.* VII. NON SPINOSA SPICATA FLORE RUBELLO MINOR, of *kleyne Prangwortel zonder Doornen met een geayrde roode Bloem.* VIII. NON SPINOSA LUTEO ODORATA ANNUA MAJOR, of *groot geel welriekend Stalkruyd zonder Doornen, niet langer als een jaar durende.* IX. NON SPINOSA ODORATA LUTEA ANNUA MINOR, of *kleyn geel welriekend Stalkruyd zonder Doornen, maar eene Zomer in 't leeven blijvende.* X. LUTEA NON SPINOSA MONTIS LIBANI, of *geele Prangwortel zonder Doornen van de Berg Libanus.* XI. ONONIS ARBORESCENS, of *tot een Boomtje opwaſſend Stalkruyd.* Niet alle zijn ze van eeven-gelijke *Bouwing* en *Waarneeming*.

tot elf in getal hier voorgeſteld.

Grond.

Zij beminnen echter al te zamen een goede, zandige aarde, met twee-jarige Paerdemiſt tamelijk voorzien: een vrije, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd. Geeven in goede *Zomers* dikmaal volkomen rijp *Zaad*, en blijven lange jaren in het leeven.

Langleevende ſoorten, die wel de Winterkoude verdragen konnen.

Het ONONIS SPINOSA FLORE ALBO, FLORE PURPUREO, ET NON SPINOSA FLORE PURPUREO, *doornachtig Stalkruyd met witte, met paarſche*, en *zonder Doornen met paerſche Bloemen*, zijn wat hard van aart. Konnen, buyten ſtaande, felle *koude*, en alle andere ongeleegentheyd der *Winter* zonder ſchade verdragen. Blijven echter niet altijd groen, maar laten in den *Herfſt* hare *Bladeren* vallen: welke, te zamen met hare *Steelen*, ieder *Voorjaar* weer uyt hare *Wortel* voortkomen.

Men kan haar *aanwinnen* en *vermeenigvuldigen* door haar *Zaad:* 't welk met een waſſende Maan van *April* niet diep in de aarde word gelegt. Al de andere, ſoorten, meede eenige jaren durende, worden op de zelve wijze behandeld, doch konnen gantſchelijk geen ſterke *koude* verdragen. Moeten derhalven, in Potten geplant, in *October* binnens huys gebragt, luchtig geſteld, met weynig vochtigheyd onderhouden, bewaard, en niet voor in 't begin van *April*, met een aangename Reegen weer buyten gezet worden.

Groot en kleyn geel welrie-

Het ONONIS NON SPINOSA LUTEA ODORATA ANNUA MAJOR ET MINOR, of *groot en kleyn geel welrickend Stalkruyd zonder Doornen, niet meer als*

kend Stalkruyd zonder Doornen.

een jaar durende, worden ook, met de gemelde Maan, in een Pot de aarde aanbevolen. *Bloeyen* aardig, en vergaan teegens de *Winter* van zelfs, na dat ze, bij goede, warme *Zomers*, rijp *Zaad* hebben gegeeven. Het welk ieder jaar in *April* weer gezayd moet worden. Want alleenlijk hier door kan men ze *aanwinnen* en *vermeenigvuldigen*.

Boomachtig Stalkruyd.

Het ONONIS ARBORESCENS FLORE RUBELLO, of *boomachtig Stalkruyd, met een ſchoone roodachtige Bloem*, is een aardig, zeer bevallijk *Gewas*; van naturen *ſtruvelachtig*; voorzien met veele bij de zwarte en teedere *Wortel* uytſchietende *Looten*, of *Takjens*, een weynig blinkende van aart, bleek-bruyn van verwe, en nauwlijks meer als een voet hoog oprijzende. Deeze alle moet men wechneemen, en alleenlijk eene in 't midden laten, indien men 'er een aardig *Boomtje* van begeert te winnen.

Bloemen.

Uyt de punten der *Takjens* ziet men ſpruyten de *Bloemen*, tamelijk groot, ruſtende op teedere *Steeltjens*, hol en luchtig, doch *Tros-wijze* veel bij malkander en aardig geſteld. Van onder af gaan ze eerſt open. Als ze eenige dagen hebben geſtaan, vallen ze neer; nalaten de ronde, korte, dikachtige, ruyge, bleek-groene *Peultjens*, voorzien met een Doorns-wijze ſpits *Knopje*, neerwaarts hangende; waar in gevonden word een platachtig *Zaad*, van een halfmaans-wijze vorm, als het rijp word groenachtig graauw van verwe, doch niet groot.

Zaadpeultjens. Zaad.

Hoe waar te neemen.

Deeze ſoort blijft, wanneer men 'er goede acht op neemt, lange jaren in 't leeven. Word ook (wijl ze door ſterke *Vorſt* en andere ongeleegentheeden der *Winter* lichtelijk kan worden wechgenomen) in een Pot geplant zijnde, in *October* binnens huys gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet als bij *vriezend Weêr* word gevuurd; met ſlegts een weynig lauw Reegenwater van boven begoten, en niet voor in *April*, met een donkere Lucht en zachte Reegen, weer buyten gezet.

Geſtalte der Bladeren.

Zij behoud hare groenheyd tot in *October* of *November* toe; maar laat dan hare bezienswaardige teedere, en rondom aardig-getandde *Bladertjens* vallen. Deeze zijn langwerpig; van naturen ſtijf ſtaande; voor alderbreedſt; ook daar rondachtig toegaande; onder ſmal toelopende; gemeenelijk in drieën bij malkander geſteld; waar van het middelſte het grootſte, eevenwel nauwelijks een vingerbreedte lang is; de breedte kan die van een ſtroo niet ophalen. De twee andere zijn veel ſmaller; doch alle onder aan malkander vaſt: en in 't midden voorzien met een regt-doorgaande *Ader*, waar uyt andere kleyner voortſpruyten. Zijn vercierd met een aangename bleeke groenheyd, zoo wel onder als boven.

Zaad.

Door drift der Natuur vernieuwt deeze *Plant* in *Maert* hare *Bladeren* weer. Geeft, niet altijd, maar alleen in goede *Zomers*, in deeze Landen dikmaal volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een waſſende Maan van *April* niet boven een ſtroobreedte diep in een Pot word gelegt.

Aanwinning.

Niet alleen hier door word ze *vermeenigvuldigd*, maar ook door hare bij de *Wortel* uytlopende *jonge Looten*, die men met een Pennemes voorzichtig ten halven inſnijd, op de wijze der *Angelieren*, en met aarde overdekt. Als ze dan *Wortelen* hebben bekomen, worden ze op de genoemde tijd van de *oude* afgenomen, en verplant.

KRACHTEN.

Gal. l. 8. Simp. Med.

Talkruyd, of *Ononis*, is warm en droog tot in den derden graad; ook dunmakende en doorſnijdende van aart.

Het *Poeder* van de gedroogde *Wortelen*, of de *Baſt* der zelve, met Wijn ingenomen; of de *Wortelen* in Wijn gekookt, of in Wijn gediſtilleert, en daar van een Roemertje gedronken; of, 't geen noch beeter is, anderhalve hand vol van de *Wortelen* in ſtukjens geſneeden, en in anderhalve Kan, of zes ponden Rhijnſche Wijn, tot op de helft gekookt, en daar van 's morgens drie Oncen nuchteren gebruykt, drijft uyt het *Graveel*, en breekt de *ſteen der Nieren*: doed wel *Water loſſen*; geneeſt de *Vleeſch-breuken*, als men 't eenige weeken achter malkander ieder dag nuttigd: ook de *Takken* of *Speenen* aan 't Fondament. Doed de *Maandſtonden* voortkomen. Opend de *verſtoptheyd van Milt en Leever*.

Dioſc. l. 3. c. 21.

Durantes lib. Plant. fol. 32. Matth. l. 3. c. 8.

De *Wortelen* in Water gekookt, en 't zelve de *Paerden* te drinken gegeeven, doed haar, als haar Water word opgehouden, 't zelve loſſen.

Luſit. l. 3. enarr. 19.

Eeven deeze *Wortel* met Honig en Edik tot op de helft gezoden, en daar van gedronken, is een dienſtig middel teegens de *vallende Ziekte*.

Plin. l. 27. c. 4.

De eerſt uytkomende jonge *Scheutjens* deezer *Plant* als een Salade, gelijk *Aſpergies*, gegeeten, zijn goed teegens al de nu genoemde gebreeken.

Dod. l. 26. c. 3.

CCCLVIII HOOFDSTUK.

HANEKAMMETJENS.

Verſcheyde namen.

Voord deeze naam in 't *Neederlandſch*, om dat het *Zaad* deezer *Plant* zeer aardig de gedaante der *Hannekammen* vertoond. Word in het *Latijn* geheeten ONOBRYCHIS; CAPUT GALLINACEUM BELGARUM, en POLYGALA VERA DALECHAMPII. In 't *Hoogduytſch* KERSTWURTZEL. In 't *Franſch* SAINCT FOIN; en in 't *Italiaanſch* UPPUPARIA DEL MAGHI.

Drie verſcheyde ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart *drie* bijzondere ſoorten bekend geworden; te weeten:

I. De gemelde ONOBRYCHIS. II. ONOBRYCHIS BELGARUM ALTERA, of *tweede ſoort van Hanekammetjens der Neederlanderen*; ook genoemd VIOLA PENTAGONIA, of *Viole met een vijfhoekig Zaadhuyſje*; anders SPECUCUM VENERIS, dat is, *Venus Spiegel*, weegens hare zonderlinge ſchoonheyd. III. ONOBRYCHIS PERFOLIATA, of *Hanekammetjens met doorgewaſſene Bladeren*, zeer aardig te zien.

Grond.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, nieuwelijks omgeſmeetene, meer een gemeſtte als ongemeſtte aarde; ruym zoo zeer een zomtijds ſchaduwachtige, als een vrije wel ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel Reegen.

Zaad.

Blijven niet langer dan eene *Zomer* in het leeven. Geeven teegens de *Winter* rijp *Zaad*, en vergaan dan van zelfs. Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *Maert*, niet diep, weer in de aarde worden gezayd: waar door ze rijkelijk konnen *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden. Komen anders ook dikmaal van zelfs genoeg te voorſchijn, door het uytgevallene *Zaad*.

Aanwinning.

KRACHTEN.

Gal. l. 8. Simp. Med.

Hanekammetjens, of *Onobrychis*, is verwarmende en verdrogende van aart, daarenboven dunmakende, en verteerende.

Plin. l. 24. c. 16.

De *Bladeren* gedroogd, gepulveriſeert, en met Wijn ingenomen, doen gemakkelijk *Water loſſen*; ſtillen de *loop des Buyks*, en zijn goed voor de *koude Pis*.

Dioſc. l. 3. c. 170.

De groene *Bladeren* geſtoten, en Paps- of Plaſters-wijze gelegt op allerley *Gezwellen*, en *Klieren*, verteeren de zelve, en doen ze vergaan.

CCCLIX HOOFDSTUK.

GROOTE KROK.

Namen. DUs genoemd in 't *Neederlandſch*; word in het *Latijn* geheeten OROBUS, of ook ARACUS LATIFOLIUS; en in het *Italiaanſch* OROBO.

Vier onderſcheydene ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart *vier* onderſcheydene ſoorten bekend geworden; namentlijk:

I. OROBUS VENETUS, of *groote Krok*, groeyende ontrent *Venetien*. II. PANNONICUS TENUIORI FOLIO; of *groote Krok uyt Pannonien, met teedere Bladeren*; ook genoemd OROBUS SECUNDUS CLUSII, of de *tweede groote Krok* van CAROLUS CLUSIUS: welke van MATTHIAS DE LOBEL word geheeten ASTRAGALOIDES. III. QUARTUS CLUSII, of *vierde ſoort* van CAROLUS CLUSIUS. IV. OROBUS PANNONICUS PRIMUS CLUSIUS, of *eerſte groote Krok* van CAROLUS CLUSIUS. Alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Lobel. P. 2. fol. 92. Cluſ. R. P. l. 6. fol. 230.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, en welgemeſtte aarde: een vrije, genoeg ter Zon geleegene plaats; en veel Water. Blijven veele jaren in 't leeven, en verdragen allerley ongeleegentheeden der *Winter* zonder eenige ſchade.

Bloemen. Zaad. Geeven vroeg in 't *Voorjaar* ſchoone *Bloemen*; en gemeenelijk In ieder jaar, inzonderheyd bij goede droge *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*. 't Welk met een waſſende Maan van *September* of *Maert*, niet boven een ſtroobreedte diep, de aarde weer aanbevolen word. Ook ſlaat het neergevallene *Zaad* dikmaal van zelfs genoeg op.

Aanwinning. Niet alleen hier door kan men haar *vermeenigvuldigen*, maar ook *aanwinnen* door hare jonge aangegroeyde *Wortelen*, welke men met de gemelde waſſende Maan, in *Maert* of *April*, van de *oude* afneemt, en verplant.

KRACHTEN.

Gebruyk van het Zaad deezer Plant. HEt *Zaad* van *groote Krok*, of *Orobus latifolius*, is afvagende en te zamentrekkende van aart; zwaar om te verteeren, en maakt grof, zeer ſlegt *Bloed*.

Gedroogd, geſtoten, en met Melk gekookt, is 't dienſtig, om de *loop des Buyks* te ſtoppen. Doed ook het *Braken* ophouden, en neemt weeh de *opriſping* van de *Maag*.

Het *Meel* van dit *Zaad* met Wijn vermengt, en Plaaſters-wijze gelegt op de *beeten* der *dolle Menſchen*, *Honden*, en, andere *razende Dieren*, is zeer dienſtig, en van goed gebruyk.

Dit *Zaad* aan *Hoenderen*, *Duyven*, of andere Vogelen gegeeven, doed haar in weynig tijds *zeer vet* worden.

CCCLX HOOFDSTUK.

AARDANGEL.

Namen. MEt deeze naam in het *Neederlandſch* bekend, word in het *Latijn* geheeten TRIBULUS TERRESTRIS: in het *Hoogduytſch* BURSELDORN; en in het *Italiaanſch* TRIBOLO.

Grond. Zij bemind van naturen een goede zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paerdemiſt, en 't Mol der verrotte Boombladeren doormengt: een warme, wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd.

Zaad. Blijft niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeft in deeze onze Geweſten, bij goede jaren volkomen rijp *Zaad*, en vergaat dan van zelfs. Moet derhalven ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *April*, niet boven een ſtroobreedte diep, weer op nieuws in de aarde eens Pots gezayd zijn; maar niet verplant.

Aanwinning. Ook mag men niet meer dan twee opgekomene *jongen* in eene Pot laten, ontrent in 't midden der zelve; vermitsze zich op de aarde neerleggen, en door de meenigte harer *Takjens* de Pot aan alle kanten vervullen.

KRACHTEN.

Gal. lib. 3. Med. Simp. AArdangel, of *Tribulus Terreſtris*, is koud, aardachtig, en te zamentrekkend van aart. De *Vrucht* ook is dun van deelen, en fijn van ſtof.

Dioſc. l. 4. c. 15. De zelve gedroogd, geſtoten, en daar van een *Drachma* met Wijn ingenomen, breekt de *ſteen der Nieren*: geneeſt de *beeten* der *Adderen* en *Slangen*: ſtrijd teegens allerley *vergif*.

Durantes hiſt. Plant. fol. 462. De zelve *Vrucht* in Water gekookt, en daar meê de *Bedſteede* of het *Leedekant* beſprengt, dood de daar in zijnde *Vlooyen*.

CCCLXI HOOFDSTUK.

WATERNOOT.

Verſcheyde namen. NIet alleen in het *Neederlandſch* dus, maar ook van veele MINKYSERS geheeten. In het *Latijn* genoemt TRIBULUS AQUATICUS, of ook, weegens hare lieffelijke ſmaak, CASTANEA PALUSTRIS, zoo veel als *Water-Caſtanien*. in het *Hoogduytſch* WASSERNUSZ, of ook SPITSNUSZ: in het *Franſch* ESCARBOTS, SALIGOTZ, en CHASTAIGNES D'EAU: in het *Italiaanſch* TRIBOLO AQUATICO.

Wat voor een grond zij willen. Zij bemind, uyt een aangeborene eygenſchap, een ſlijmerige, moeraſſige, vochtige grond, in een opene, vrije, Lucht: of ook wel een klaar en helder Water zelfs, waar in ze al dikmaal gevonden word. Kan derhalven qualijk in de *Hoven* worden opgevokt; ten ware men daar in een *Sloot*, of *groote Kuyl* groef, en in 't *Voorjaar* haar plantte in den grond der zelve; dan zalze wel beklijven, en voortgroeyen.

Bloemen. Word niet lichtelijk beſchadigd door een ſterke *Winter-vorſt*. Geeft niet altijd, maar bij goede heete *Zomers*, *Bloemen*: zelden, of wel noyt, in deeze Geweſten een rijpe *Vrucht*, of volkomen *Zaad*: zijnde van een aardige aanſchouwing; vertoonende het hoofd van een *Os met zijne Hoornen*. Verlieſt ieder *Winter* hare *Bladeren*; welke t'elkens teegens de *May* zich weer vernieuwen, en boven 't Water uytſtekende gezien worden.

Zeldzaamheyd.

Hoe men haar als alleen door bekomen rijp en goed *Zaad*. Kan door geen ander middel worden *aangewonnen*, ontrent deeze *aanteeling* kan men te werk gaan op de volgende wijze, gelijk van mij gedaan is in 't jaar 1657.

In een Hof kan doen groeyen. Neem een Pot: maak'er onder een groot gat in. Vul dan de zelve met een zeer luchtige, zandige aarde, genoegzaam doormengt met oude Paardemiſt. Leg'er dan het *Zaad* in met een waſſende Maan van *April*, ontrent een kleyne vingerbreedte diep. Zet ze vervolgens op een warme en matig-luchtige plaats, gedurig die nat houdende; zoo komt het uyt de aarde op. Laat dan de Pot zinken in de gemaakte *Sloot*, of *groote Kuyl*, tot op de grond toe; zoo zal deeze *Plant*, lange *Wortelen* geſchooten hebbende, tot boven 't Water opgroeyen: eevenwel niet veele jaren in 't leeven blijven.

KRACHTEN.

Gal. l. 8. Simp. Med. WAternoot, of *Tribulus Aquaticus*, is vochtig, verkoelende, en een weynig te zamentrekkende van aart.

De *Bladeren*, het zij geheel, of geſtoten, en Plaaſters-wijze gelegt op allerley *vuurigheyd*, *hitzige gezwellen*, en *zweeren*, doed veel goeds tot der zelver genceezing.

Dioſc. l. 4. c. 35. Het uytgeparſtte *Zap* der *Bladeren* is dienſtig teegens de *verhitting des Monds*, het *vervuylen van het Tandvleeſch*, de *zwelling der Amandelen*, de *Sprouw*, *Huyg*, en *Keel-gebreeken*, daar mee gewaſſchen, of gegorgeld.

Durantes hiſt. Plant. fol. 463. Luſitan. l. 4. enarr. 16. Camerar. l. 4. c. 18. De *Vruchten*, of *Nooten* zelfs, worden, in plaats van *Caſtanien*, voor een Banquet gegeeten. Ook maakt men'er *brood* van; doch 't geeft weynig voedzel, en verſtopt het Ligchaam.

De zelve *Vruchten*, tot ſtof geſtoten, en dan met Wijn gebruykt, zijn zeer dienſtig teegens de *beeten der Slangen*; teegens 't *Graveel*; voor de geene die *Bloed ſpouwen*, en *Bloed piſſen*; ook voor zulke, die van de *Buykloop* worden gequeld.

CCCLXII HOOFDSTUK.

SPEERKRUYD.

Verſcheyde namen.

EEn kleyn en aardig *Gewas*; word in het *Neederlandſch* niet alleenlijk dus, maar ook ADDERSTONG, of NATERTONG geheeten: in 't *Latijn* OPHIOGLOSSUM, LANCEA CHRISTI, LINGUA SERPENTINA, LUNARIA, en HENOPHYLLUM: in het *Hoogduytſch* NATERZUNGLEIN: in 't *Franſch* LANGUE DE SERPENT, of ook HERBE SANS COUSTURE: in 't *Italiaanſch* OPHIOGLOSSO, en HERBA SENZA COSTA, of ook LINGUA DI SERPENTE.

Grond. Deeze *Plant* bemind uyt eygener aart een goede, gemeene, zandige, zoo wel gemeſtte als ongemeſtte aarde; ruym zoo zeer een donkere, ſchaduwachtige plaats, als een ruyme Lucht; en veel vochtigheyd.

Kluchtige Vrucht. Verdraagd allerley ongeleegentheeden des tijds zonder ſchade. Geeft noch *Bloem* noch *Zaad*; maar wel een kluchtige, zeldzame *Vrucht* uyt haar *een eenigſte Blaadje*, gelijk zijnde een kleyne *Lans*, of *Speere*. In het laatſte van *Junius* vergaan ze te zamen, en komen niet weer te voorſchijn, voor in de Maand *Maert* des volgenden jaars. Konnen echter genoegzaam *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden door hare aangewaſſene jonge *Worteltjens*; welke men met een waſſende Maan in de Maand *Auguſtus* van de *oude* afneemt, en verplant.

Aanwinning.

KRACHTEN.

Lobel. hiſt. Plant. fol. 984. Dod. l. 5. c. 21. SPeerkruyd, of *Ophioglosſum*, van naturen een treflijke *Wondkruyd*, is koud in den eerſten, en droog in den tweeden graad.

In Wijn gekookt, en daar van een tijd lang achter malkander 's morgens nuchteren een Roemertje gedronken; of het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Wijn; of met het gediſtilleerde Water van *Equiſetum*, anders *Paerdeſtaert* gezegt, ingenomen, geneeft alle *inwendige* en *uytwendige Quetzuren*; de *Breuken*, of *Geſcheurtheyd*; de *ontſteeking* van de *Leever*, en andere *inwendige brand*. Is goed voor de *lopende* of *tranende Oogen*, daar meê gewaſſchen; voor *hitzige Koortzen*; voor de *verzeering der Darmen*; voor de geene die *Bloed opgeeven*; en voor die van de *Peſt* zijn aangetaſt, een *Drachma* van 't *Poeder* met Wijn en Edik gebruykt.

Durantes hiſt. Plant. fol. 320. Lonic. l. 2. l. 2. c. 85. Camerar. l. 2. c. 101.

Het zelve *Poeder* met het gediſtilleerde Water van Eyke bladeren ingenomen, ſtild de *witte Vloeden* der Vrouwen. *Matth. l. 2. c. 161. Fuchſ. hiſt. Pl. c. 219. Trag. l. 1. c. 106.*

Eeven dit *Poeder* met Varkens-reuzel vermengd, is goed teegens de *gebrandheyd*, alle *heete Gezwellen* en *Apoſtematien*; ook het *Sprenkvuur*. Belet daarenboven de *Kanker*; en verhinderd dat het *Vuur in de zweering* zou komen.

De *Oly*, waar in de *Bladeren* een lange tijd in de Zon geweykt zijn, met een weynig *Oly* van Denneboomen vermengt, zuyverd en geneeft alle *varſſche Wonden*; allerley *vuyle zweeringen*.

CCCLXIII HOOFDSTUK.

WINTERGROEN.

MYns weetens met geenen anderen als deezen naam in het *Neederlandſch* bekend, word in het *Latijn* geheeten PYROLA, of ook TINTINNABULUM TERRÆ: in het *Hoogduytſch* WINTERGRUNN, KUCHENSCHELLE, of HOLTZMANGOLT: in 't *Franſch* LIMOIRE. en BETE SAUVAGE: in 't *Italiaanſch* PIROLA. Verſcheydeze namen.

Hier van zijn mij in haren aart *drie* veranderlijke ſoorten bekend geworden; te weeten: Drie veranderlijke ſoorten.

I. PYROLA OFFICINARUM VULGARIS, of *gemeen gebruykelijk Wintergroen*. II. FOLIO DENTATO, of *Wintergroen met getandde Bladeren*. III. PYROLA AMERICANA, of *Wintergroen uyt America*. Niet alle zijn ze van eenerley *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen, uyt eygener aart, een goede, gemeene aarde, met zeer veel Zee-zand, maar geen miſt of andere vettigheyd doormengt; zoo wel een ſchaduwachtige als een luchtige plaats, en veel Water. Blijven 't geheele jaar door groen. Geeven in de Maanden *Junius* en *Julius Bloemen*; begaafd met zulk een aangename, verquikkende *reuk*, dat ze in lieflijkheyd de *Maybloemtjens*, of *Lilium convallium*, ook meeſt al de andere *Kruyden*, daar in te boven gaan. Uytneemend lieflijk-riekende Bloemen.

Zaad. Niet haaſt verdervenze, maar blijven eenige jaren lang in 't leeven. Brengen bij goede *Zomers* volkomen rijp *Zaad* voort; en konnen allerley ongeleegentheeden der *Winter* uytſtaan. Worden *aangewonnen*, niet alleenlijk door dit haar *Zaad*, 't welk met een waſſende Maan van *Maert* of *April*, niet boven een ſtroobreedte diep, in een Pot, met de voorgedachte aarde gevuld, gezayd moet zijn; maar ook door hare aangegroeyde en langzaam voortkomende jonge *Scheutjens*, welke men op de zelve tijd van de *oude* afneemt, en verplant. Aanwinning.

Het PYROLA AMERICANA, of *Wintergroen uyt America*, waſt met hare ronde en teedere regt-opſtaande *Steeltjens* ter hoogte van anderhalve voet. Aan der zelver beyde zijden, niet teegens over malkander, maar onordentlijk geſteld, komen de *Bladeren* voort, ruſtende op kleyne *Steeltjens*. Zijn een weynig hard van aart; donker-groen-verwig; in grootte niet veel verſchillende van die van ons *gemeen Wintergroen*; echter niet zoo geheel, maar een weynig langwerpig-rond; ook inwendig niet voorzien met zoodanig geſtelde *Aderen*. Amerikaanſch Wintergroen. Bladeren.

Grond. Bemind een zandige grond, met een weynig tweejarige Paerdemiſt, een-jarige Hoenderdrek, en 't Mol der van binnen verdorvene Boomen, of in der zelver plaats 't Mol der verrotte Boombladeren doormengt: een opene, warme, luchtige en vrije plaats; ook matige vochtigheyd. Blijft van naturen veele jaren in 't leeven. Geeft in drooge, warme *Zomers* een geele *Bloem*, met een lange *Kelk*, of *Hals*; gemeenelijk niet meer als twee bij malkander op tamelijk-lange *Steeltjens* geſteld; Bloemen.

gesteld; maar noyt in deeze koude Landen eenig volkomen rijp *Zaad*.

Zaying. Is teeder van aart. Kan weynig koude *Herfst-reegenen*, *Sneeuw*, *Rijp*, of *Vorst* verdragen. Moet derhalven, als men 't *Zaad* uyt heete Gewesten heeft ontfangen, met een wassende Maan van *April* of *May* in een Pot beyde gezayd en geplant zijn; gedurig in warme Paerdemist gezet. In 't begin van *October*, wat eerder of later, na geleegentheyd dat het Weêr zich aansteld, moet men ze binnens huys zetten, op een zeer luchtige plaats, waar in niet als bij vriezend Weêr word gevuurd door een yzere Oven. Gedurende de gantsche *Winter* moet men ze niet meer als eens, of ten hoogsten tweemaal, met een weynig lauw Reegenwater van boven begieten: ook niet voor in 't begin, of ten halven van *April*, met een zachte Lucht, en aangename zoete Reegen, weer buyten brengen: dan noch eevenwel haar zorgvuldig wagten, en wel dekken voor *koude nachten*, *Sneeuwachtige vochtigheyd*, *hayrige* en *schrale winden*.

Hoe waar te neemen in de Winter.

Aanwinning in onze Landen. Zij verliest 's *Winters* al de *Steelen* en *Bladeren*, welke *gebloeyd* hebben. Houd'er echter eenige bij hare *Wortel* groen; die in 't volgende *Voorjaar* weer opschieten, en *Bloemen* voortbrengen. In onze Landen kan ze door geen ander middel *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden, dan alleenlijk door hare sterke en tamelijk dikke *Wortel*; waar van men, met een wassende Maan in *April*, voorzichtig een deel afsnijd; 't zelve in een Pot verplant, en een tijd lang wel vlijtig voor veel Water wacht.

KRACHTEN.

Lobel. l. 1. fol. 362. *Wintergroen*, of *Pyrola*, is koud in den tweeden, en droog in den derden graad; ook te zamentrekkende van aart.

Groen gestoten, of 't *Poeder* der gedroogde *Bladeren* op de *gebrandheyd* gelegt, verkoeld en geneest de zelve.

Lonic. l. 2. c. 235. Camerar. l. 4. c. 21. Dod. l. 5. c. 20. In Wijn gezoden, en daar van gedronken, heeld en zuyverd alle *inwendige*- en *uytwendige wonden*, *lopende gaten*, *quade zweeringen*, en de *ontstokene Nieren*. Eeven het zelve doed het uytgeparstte *Zap* der *Bladeren*: of ook de Wijn daar ze in gekookt zijn geweest, de qualen daar meê gewasschen zijnde.

Dorsten. hist. Pl. fol. 225. Twee *Drachmen* van het gestotene *Zaad* met Wijn ingenomen, stild en geneest de *Buykloop*, de *Bloedgang*, het *Bloed-spouwen*, en de *onnatuurlijke Vloeden* der Vrouwen.

CCCLXIV HOOFDSTUK.

VELDAJUYN.

Namen. DUs, en, mijns weetens, met geenen anderen naam in het *Neederlandsch* genoemd. Word in het *Latijn* geheeten ORNITHOGALUM, en BULBUS LEUCANTHEMUS: in 't *Hoogduytsch* VOGELMICH, FELD, of ACKERZWIBEL: in 't *Italiaansch* ORNITOGALO.

Dertien veranderlijke soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *dertien* verandelijke soorten; te weten:

I. ORNITHOGALUM ARABICUM, of *Veldajuyn uyt Arabien*. II. NEAPOLITANUM MAJUS, III. ET MINUS, of *groote* en *kleyne Veldajuyn van Napels*. IV. LACTEUM MAXIMUM, of *zeer groote witte Veldajuyn*. V. LUTEUM, of *Veldajuyn met geele Bloemen*. VI. UMBELLATUM FLORE ALBO, of *met groote, breede witte Bloemen*. VII. SPICATUM FLORE PALLIDO, of *met een bleek-geayrde Bloem*. VIII. SPICATUM FLORE ALBO ODORATO, of *met een wit-geayrde welriekende Bloem*. IX. SPICATUM NARBONENSE, of *van Narbona, met een geayrde Bloem*. X. PANNONICUM FLORE VIRESCENTE, of *uyt Pannonien, met een groenachtige Bloem*. XI. MINUS FLORE ALBO, of *kleyne Veldajuyn met een witte Bloem*. XII. MAJUS ÆTHIOPICUM FLORE ALBO CAPITIS BONÆ SPEI, of *groote Veldajuyn uyt Moorenland*, groeyende aan *Capo de bona Esperanza*, of het *Hoofd der goede Hoop*, *met een schoone witte Bloem*, welke ik voor de eerstemaal gezien heb bij mijn Heer en goede Vriend JOHAN VAN VELZEN, Klerk van hare Ed. Grootmogende, de Staten van Holland. XIII. ORNITHOGALUM ÆTHIOPICUM PARVUM CAPITIS BONÆ SPEI, of *kleyne Veldajuyn uyt Moorenland*, voortkomende ontrent de *Caap*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Echter beminnen ze al te zamen een goede, zandige, luchtige, en met twee-jarige Paerdemist wel doormengde grond: een opene, vrije, bequaam ter Zon geleegene plaats, en niet te veel vochtigheyd. Verdragen geduldig allerley ongeleegentheeden der *Winter*. Geeven ook, doch niet alle, ook niet ieder jaar, volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een volle Maan van *September*, een kleyne vinger diep, de aarde moet aanbevolen zijn; dan komt het in 't volgende *Voorjaar* te voorschijn; doch draagd niet voor 't achtste of neegende jaar daar na de eerste *Bloemen*: onder welke men gemeenelijk eenige *veranderlijke couleuren* gewaar word.

Zaad.

Bollen. Hare *Bollen* worden ieder jaar, of ('t welk ik oordeele best te zijn) om de derde *Zomer*, in 't laatste van *Julius*, uyt de aarde opgenomen; op een drooge plaats gelegt; daar na, de grond weer gemest op de boven-verhaalde wijze, de *Bollen* van haar oude, doode, en onzuyvere *Vazelwortelen* gezuyverd zijnde, daar weer ingezet, tamelijk diep, met een volle of wassende Maan van *September*.

Aanwinning. Worden dus niet alleen door haar *Zaad*, 't welk langzaam toegaat; maar ook, en veel bequamer, door hare jonge aangewassene *Bolletjens aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*: welke men, bij de opneeming uyt de aarde, van de *oude* affcheyd, en verplant.

Veldajuyn uyt Arabien, en uyt Moorenland. Het ORNITHOGALUM ARABICUM, of *Veldajuyn uyt Arabien*, en ORNITHOGALUM MAJUS ET MINUS ÆTHIOPICUM CAPITIS BONÆ SPEI, of *zoo groot als kleyn Veldajuyn uyt Moorenland*, groeyende bij de *Caap*, zijn niet zoo hard van aart als de andere soorten. Konnen de sterke *Winterkoude* en *Vorst* deezer Landen niet wel verdragen. Moeten derhalven, in Potten gesteld, en in de *Wintertijd* binnens huys gebragt; daar ook, zonder eenige vochtigheyd op een luchtige plaats, of anders buytens huys in een *Zonnebak*, zorgvuldig bewaard worden.

KRACHTEN.

Gebruyk. DE *Bolwortel* van *Veldajuyn*, of *Ornithogalum*, gestoten, en op *varsche Wonden* gelegt, geneest de zelve.

Dioscor. l. 2. c. 174. Lusitanus. Durantes. Rauw gegeeten, of in Water gekookt, of gezoden zijnde, is ze zoet, en aangenaam van smaak, als een Castanie. Word derhalven van de Boeren, en andere gemeene of geringe Lieden voor een bequame spijs gebruykt.

CCCLXV HOOFDSTUK.

VOGELVOET.

Namen. IN 't *Neederlandsch* dus genoemd, om dat hare te zaamgevoegde *Zaad-peultjens* een *kromme Vogelvoet*, of de *gestotene Klauwtjens* der kleyne *Vogeltjens* niet ongelijk zijn. Word in het *Latijn* geheeten PES AVIS,

AVIS, of ORNITHOPODIUM: in 't *Hoogduytsch* VOGELFUSZ: in 't *Fransch* PIED D'OISEAU.

Drie veranderlijke soorten. Hier van zijn mij in haren aart *drie* veranderlijke soorten bekend; namentlijk:

I. ORNITHOPODIUM MAJUS, of *groot Vogelvoet*, ook genoemd SCORPIOIDES LEGUMINOSA, of *Scorpioenkruyd met Zaadpeultjens*. II. MAJUS CRETICUM, of *groot Vogelvoet van Candien*. III. ORNITHOPODIUM MINUS, of *kleyn Vogelvoet*. Meest zijn ze van eenerley *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen uyt eygener aart een goede, gemeene, zandige, en weynig gemestte grond: een opene, vrije, welgeleegene plaats, en niet te veel Reegen. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven: geeven in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*, en vergaan dan van zelfs, of door een kleyne *Rijp*. Moeten derhalven ieder *Voorjaar* weer op nieuws, met een wassende Maan van *Maert*, niet boven een stroodbreedte diep gezayd zijn. Alleenlijk hier door konnen ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

Aanwinning.

Groot Vogelvoet, en groot Vogelvoet van Candien. Het ORNITHOPODIUM MAJUS, of *groot Vogelvoet*, en MAJUS CRETICUM, of *groot Vogelvoet van Candien*, gezayd zijnde, komen dikmaal eerst laat te voorschijn; waar door ze, verachterende, veeltijds geen goed *Zaad* konnen krijgen. Moeten derhalven, in 't begin van *Maert*, of in 't laatste van *Februarius*, met een wassende Maan, niet boven twee stroobreedte diep, de aarde worden aanbevolen.

Kleyn Vogelvoet. Ook blijft dan het ORNITHOPODIUM MINUS, of *kleyn Vogelvoet*, laat opkomende, en 's *Winters* buyten staande, meerendeel zonder ongeleegentheyd in 't leeven. Naderhand een rijpe *Vrucht* gegeeven hebbende, versterft het de tweede *Zomer*.

KRACHTEN.

Gebruyk. *Vogelvoet*, of *Ornithopodium*, word tot geene gebreeken der Menschen gebruykt. Verstrekt ondertusschen de *Schapen*, *Koeyen*, *Ossen* en *Paerden* tot een aangenaam en gezond *Voedzel*.

CCCLXVI HOOFDSTUK.

RYS.

Namen. IEder genoeg bekend, vermits ze zeer veel gebruykt word tot een aangename spijs voor de Menschen. Word, mijns weetens, in het *Neederlandsch* met geenen anderen als deezen naam genoemd. In het *Latijn* ORIZA: in het *Hoogduytsch* REISZ: in het *Italiaansch* RISO, of GRANO RISO.

Grond. Zij groeyd van naturen gelijk alle Koorn. Bemind een goede, gemeene, zandige aarde, met twee-jarige Paerdemist matig voorzien: een opene, warme, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, voor alle *koude Winden* beschut, en veel vochtigheyd, bijzonderlijk in heete dagen. Blijft niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven.

Geeft in onze Landen noch Vrucht noch Bloem. Geeft in deeze koude Landen noch *Bloem* noch *Vrucht*; en vergaat, weegens hare teederheyd, haastig in den *Herfst*, door een weynig *koude*. Niemand behoefd dit vreemd voor te komen; vermits ze in heete Geweesten met een afgaande Maan van *April*, of wat eerder, een kleyne vingerbreed diep in de aarde gezayd zijnde, niet voor laat in den *Herfst* hare rijpheyd bekomt.

KRACHTEN.

Dioscor. l. 2. c. 117. RYS, of *Oriza*, is verwarmende in den eersten, en verdrogende in den tweeden graad; daar beneevens verstoppende van aart.

In Melk tot een Brij gekookt, of ook 't Meel van *Rijs* met zoete Melk, Zuyker, Amandelen en een weynig Caneel gezoden; is aangenaam van smaak; geeft aan 't Ligchaam een goed voedzel; stild de *Koodeloop*, en stopt de *Buykloop*. *Gal. l. 8. Simp. Med. Trag. l. 2. c. 23. Dod. l. 16. c. 28.*

Rauw gegeeten, is ze zwaar te verteeren, en geeft grof voedzel.

CCCLXVII HOOFDSTUK.

PANIKKOORN.

Namen. DUs in het *Neederlandsch* genoemd, word in het *Latijn* geheeten PANICUM, of MELINE: in 't *Hoogduytsch* HEYDELPFENNIG, of PFENNIG: in 't *Fransch* PANIC; en in het *Italiaansch* PANICO.

Twee veranderlijke soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *twee* veranderlijke soorten; als:

I. PANICUM VULGARE, of *gemeen Panikkoorn*. II. PANICUM INDICUM, of *Indiaansch Panikkoorn*. Beyde zijn ze van eenerley *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, en weynig gemestte aarde: een vrije, warme, welgeleegene plaats, en niet te veel vochtigheyd. Blijven maar alleen eene *Zomer* in 't leeven. Geeven teegens de *Winter* volkomene rijpe *Vrucht*, of *Zaad*, en vergaan dan van zelfs. Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, met een afgaande Maan van *April*, weer in de aarde, niet diep, gezayd zijn. Waar door ze t'elkens *vernieuwd*, en op geen andere wijze *aangewonnen* konnen worden.

Aanwinning.

Indiaansch Panikkoorn. Het PANICUM INDICUM, of *Indiaansch Panikkoorn*, als van een teederder aart, en meerder hitte begeerende, als onze Wereld-streek kan geeven, komt niet, als bij zeer goede warme *Zomers*, laat in den *Herfst*, tot genoegzame rijpheyd, en vergaat dikmaal door een kleyne *koude*.

KRACHTEN.

Aart. *Panikkoorn*, of *Panicum*, is verkoelende, verdrogende, en te zamentrekkende van aart.

Durantes Hist. Plant. f. l. 332. In Melk gezoden; en zoo tweemaal ieder dag gebruykt, stopt de *Buyk-* en *Roodeloop*.

Galen. l. 1. de Alim. fac. c. 151. & 6. Simp. Med. Het *brood*, van dit *Koorn* gemaakt, is onaangenaam voor de Maag, ook zeer droog; en geeft aan het Ligchaam weynig of geen voedzel. Word ter dier oorzaak alleen van arme menschen, enkelijk uyt nood, gegeeten, als ze niet anders bekomen konnen.

CCCLXVIII HOOFDSTUK.

PEONIE.

Namen. WOrd in 't *Neederlandsch* dus genoemt: in het *Latijn* PŒONIA, na de oude Geneesmeester PŒON, die hare krachten eerst uytgevonden, en bekent gemaakt heeft. In het *Hoogduytsch* PEONIEN-BLUMEN, GICHTWURTZ, en KONIGBLUM: in het *Fransch* PIVOINE: in het *Italiaansch* PEONIA.

Tien veranderlijke soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend *tien* veranderlijke soorten; namentlijk:

I. PŒONIA FLORE ALBO PLENO, of *witte dubbele Peonie*. II. FLORE PLENO INCARNATO DURABILISSIMO, of *met een langdurige dubbele incarnate Bloem*; welke, als ze veertien dagen of noch langer gestaan heeft, geheel wit word; echter in de grond noch iets behoudende van hare voorige bevallijke couleur.

III. Hi-

III. HISPANICA PUMILA FLORE PARVO PURPUREO, of *kleyne Spaansche Peonie, met een kleyne purpure Bloem.* IV. MAS LATIFOLIA FLORE RUBRO, of *Peonie mannetje, met breede Bladeren, en een roode Bloem.* V. MAS ROTUNDIFOLIA FLORE RUBENTE, of *Peonie mannetje met rondachtige Bladeren en roode Bloemen.* VI. MAS ANGUSTIFOLIA FLORE PLENO, of *Peonie mannetje met smalle Bladeren en dubbele Bloem.* VII. FŒMINA FLORE ALBO SIMPLICI, of *Peonie wijfje met een enkele witte Bloem.* VIII. FŒMINA FLORE RUBRO SIMPLICI, of *Peonie wijfje met een enkele roode Bloem.* IX. PŒONIA FŒMINA FLORE RUBRO PLENO, of *Peonie wijfje met een dubbele roode Bloem.* X. PŒONIA BYZANTINA, of *Peonie van Constantinopel.* Al te zamen zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming.*

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zoo wel zandige als andere, doch genoegzaam gemeste grond: een vrije, luchtige, bequaam ter Zon geleegene, of ook een schaduwachtige plaats; en veel Water. Blijven lange jaren in 't leeven. Verdragen allerley ongeleegentheeden der *Winter*, zonder eenige schade. Geeven ieder jaar in den *Herfst* een volkomen zwartblinkend *Zaad*; waar onder zich gemeenelijk zeer aardig vertonen eenige roode gelijk als onrijpe *Korlen*, van een bevallijke aanschouwing.

Zaad.

Aanwinning. Dit *Zaad* moet met een wassende Maan van *April* in de aarde, of in *September* in een Pot, een halve vingerbreedte diep gezayd zijn; vermits het lange, ja wel een geheel jaar tijds blijft leggen, eer het opkomt. Geeft ook niet voor de vijfde of zesde volgende *Zomer* de eerste *Bloemen.* Deezer wijs dan kan men ze *aanwinnen* en *vermeenigvuldigen*; doch veel bequamer en spoediger door hare aangegroeyde *jonge Wortelen*, kleyn of groot, geheel of in stukken gebroken: welke men met een volle Maan in *Augustus* of *September* van de *oude* afneemt, en verplant.

KRACHTEN.

Dod. l. 6. c. 32. DE *Wortel* van *Peonie mannetje met een enkele roode Bloem* (gemeenelijk om des *Zaads* wil *Coral-Peonie* genoemd), of *Pœonia Mas flore rubro simplici*, welke meest gebruykt, en van al de andere soorten voor de beste geacht word, is warm in den eersten, droog in den tweeden graad; ook te zamentrekkende van aart, met eenige zoetigheyd daar bij gevoegd.

Matth. l. 3. c. 240. Dioscor. l. 3. c. 157. Fernel. l. 5. Meth. Med. Apul. hist. Pl. c. 64. Gal. l. 6. Simp. Med. Lemn. l. 2. c. 3. de Mir. Nat. Gedroogt, gestoten, en daar van een half once met Wijn ingenomen; of de *Wortel* in Wijn gekookt, en ieder morgen daar van een Roemerrje gedronken; of ook, 't zij rauw, 't zij gezoden, dikmaal gegeeten, verwekt der Vrouwen *Maandstonden.* Is goed teegens de *beeten* en *steeken* der *giftige Dieren*; voor alle *zware Droomen*, voor die van *Popelcy* of *Beroerdheyd* zijn geraakt; voor 't *Graveel* van oude en jonge Personen; voor de *Geelzucht*, *Buykpijn*; *Nier-* en *Blaas-smerten*; de gebreeken des *verstands*, en de *vallende Ziekte*; inzonderheyd een weynig *Maarentakken*, of *Viscum*, daar bij gedaan wordende. Voor welk laatst-genoemd *Euvel* men ook de *Wortel*, met een volle Maan uyt de aarde genomen, gedurig aan den hals moet hangen. Versterkt daarenboven het hoofd der *Maanzuchtige*: opend de verstoptheyd der *Leever* en *Nieren.* Doet alle *Zinkingen* ophouden, alle neerdalende vochtigheeden der Harssenen verteeren.

Trag. l. 1. c. 200. Durantes hist. Plant. fol. 341. Twaalf van de *roode*, of *onrijpe*, *Zaadkorlen* gestoten, en met roode Wijn ingenomen, doen ophouden der Vrouwen *veelvoudige*, *onmatige roode Vloed.* Gegeeten, of in een gemeene drank van de Kinderen ingenomen, verdrijven het *beginzel van de Steen en het Graveel: het Braken* en *opgeeven* van de *Maag.* Neemen ook wech de *vuurigheyd* en de *zweeringen des Monds.*

Zestien der *zwarte Korlen*, of van 't opregte rijp *Zaad*, gestoten en met Wijn gebruykt, versterken het *Hoofd*: zijn goed voor de *stuypen*; voor de *duyzeling* en *ontroering der Harssenen*; de beroerdheyd der *Zeenuwen*; de smerten en opstijging der *Moeder*; de beeten der *Slangen*; zware *Droomen*, en ook de *vallende Ziekte*; inzonderheyd vermengt zijnde met *Oxymel Scylliticum*, en *Syroop van Stœchas.* *Camerar. l. 3. c. 109. Rafis lib. Simp. c. 44.*

CCCLXIX HOOFDSTUK.

PANAX.

BEyde in het *Duytsch* en *Latijn* met deezen, en mijns weetens met geenen anderen naam genoemd. De *Italianen* zeggen PANACE. Namen.

Hier van zijn mij in haren aart *vijf* onderscheydene soorten bekend geworden; te weeten: Vijf onderscheydene soorten.

I. PANAX HERACLEUM, of *Panax*, voortkomende bij de Stad *Heraclea*: ook wel PANAX HERCULEUM LATIFOLIUM, of SPONDILIUM CYRENAICUM geheeten. II. PANAX LEPTOPHYLLUM, *sive* ANGUSTIFOLIUM, of *Panax met smalle Bladeren*; daarom ook van zommige PANAX FERULACEUM, of *Panax met Bladeren van Ferula* genoemd. III. PANAX SYRIACUM, of *Panax uyt Syrien.* IV. CHIRONIUM LUTEUM, of *Panax Chironium met een geele Bloem.* V. PANAX CHIRONIUM ALBUM, of *Panax Chironium met een witte Bloem.* Niet alle zijn ze van eenerley *Bouwing* en *Waarneeming.*

Grond. Eevenwel beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige aarde, genoegzaam vermengt met tweejarige Paerdemist: een opene, wel ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel Water. Vergaan niet haast, maar blijven eenige jaten lang in't leeven. Konnen zelfs felle *koude* en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter* uytstaan zonder groote schade. Geeven ook in deeze Geweften volkomen rijp *Zaad*; 'r welk met een wassende Maan van *September* of *Maert* de aarde in een Pot, ruym een stroobreedte diep, moet aanbevolen zijn: wanr alleenlijk hier door konnen ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden. Zaad. Aanwinning.

Panax met Bladeren van Ferula: Panax Chironium met een geele; en met een witte Bloem. Her PANAX FERULACEUM CHIRONIUM LUTEUM, en CHIRONIUM ALBUM; of *Panax met Bladeren van Ferula*; *Panax Chironium* met een *geele*, en met een *witte Bloem*, zijn nier wel zoo hard van aart. Mogen, 's *Winters* buyten blijvende, de koude en *Vorst* zelden langer dan een of twee jaren verdragen; vermits ze door de zelve afneemen, en eyndelijk vergaan; gelijk de daaglijkze ervarentheyd genoegzaam bevestigd. Moeten derhalven, in Potten geplant, 's *Winters* binnens huys bewaard worden, op een luchtige plaats; waar in niet als bij *vriezend Weêr* word gevuurd; met matig Reegenwater, lauw gemaakt, van boven voorzien en onderhouden: ook niet voor in 't laatste van *Maert* of *April*, met goed Weêr, wederom buyten gebragt; dan noch voor alle *Nagtrijpen* en *schrale winden* genoegzaam gewagt zijn.

Aanwinning. Het PANAX CHIRONIUM LUTEUM; ET ALBUM, of *geel en wit Panax Chironium*, word nier alleen *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* door haar *Zaad*; met een wassende Maan van *April* gezayd: maar ook door hare teedere, en altijd mer groene *Bladeren* vercierd blijvende *Takjens*: welke men een weynig, op de wijze der *Angelieren*, insnijd, of ook wel zonder dat in de aarde buygd. Als ze dan eyndelijk *Wortelen* gekreegen hebben, van de *oude* afneemt, en met een *Aprilsche* wassende Maan in Potten verplant.

KRACHTEN.

Aart. DE *Wortel* van *Panax Heracleum*, of *Panax*, bij de ſtad *Heraclea* voortkomende, is verdrogende, verwarmende, en afvagende van aart.

Dod. l. 10. c. 12. De zelve, of de Schors daar van, gedroogt, gepulveriſeert, en, met Honig vermengd, op alle *Wonden* en *oude Zeeren* gelegt, geneeſt ze, en doed op de *ontblootte Beenderen weer nieuw vleeſch* groeyen.

Dioſc. l. 3. c. 55. Het *Zaad* geſtoten, en met Wijn ingenomen, verdrijft de *opſtijging van de Moeder*.

Gal. lib. 8. Simp. Med. Het *Zap*, of de *Gom* deezer *Plant*, genoemd *Opoponax*, is droog in den tweeden, en warm in den derden graad; daarenboven verzachtende en verteerende van aart.

Averroes lib. Simp. c. 42. Geſtoten, en daar van twee *Drachmen* met Wijn gebruykt, drijft, door de *Stoelgang*, uyt 't geheele Ligchaam alle *taye Fluymen* en *ſlijmerige vochtigheeden*. Word ter dier oorzaak ook gepreezen teegens allerley koude gebreeken der *Harſſenen*, *Zeenuwen*, *Lammigheyd*, en de *Kramp*. Zuyverd de *Borſt*: is goed voor een *veronderde Hoeſt*; de *Kortademheyd*; *Koortzen*, en *pijn in de Zijde*. Geneeſt de gebreeken der *Milt*; en *Meſues lib. Simp. Iabor. ſolven. c. 21.* ceerſt aangekomene *Waterzucht*; alle *invendige quetzuren*, *Breuken*, en de *konde Pis*, met Honigwater gebruykt. Doed der Vrouwen *Stonden* voortkomen: *Ægin. l. 7. c. 3.* drijft uyt de *doode Vrucht* (maar andere zwangere Vrou- *Raſis lib. Simp. c. 30.* wen moeten'er zich nauw voor wachten), en de *Winden*. Helpt de *Moederſmerten*, en verzacht de *hardigheyd* der zelver, van onder gebruykt als een *Peſſaris*.

Serap. lib. Simp. cap. 252. Op de *Bloedzweeren*, *Klapooren*, *Klieren*, ook allerley *kleyne* of *groote*, zelfs *peſtilentiale Gezwellen* gelegt, doedze rijp worden, en uytbreeken.

Dioſc. l. 3. c. 57. Het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* van *Panax Chironium* met Wijn ingenomen, of de zelve in Wijn gezoden, en daar van gedronken, is goed teegens *vergif*; de beeten der *Slangen* en anderer *giftige Dieren*: voor de *roode Loop*: voor de geene die *Bloed opgeeven*; de *Plin. l. 25. c. 4.* *zeeren* van de *Mond*, en der *heymelijke Leeden*. Stild de *vloeden der Vrouwen*. Kortelijk, is zeer dienſtig in allerley gebreeken; inzonderheyd in zulke, waar bij ſtilling, heeling, en verſterking nodig is.

De bovenſte topjens der *Steelen* en *Bladeren* geſtoten, dan op *varſſche wonden* gedaan, ſtild het *Bloeden der zelve*, en *geneeſt ze* haaſtelijk.

CCCLXX HOOFDSTUK.

MANKOP.

Namen. NIet alleen met deezen naam, maar ook met dien van EUL of HEUL, en van SLAAPKRUYD, in het *Neederlandſch* bekend. Zommige zeggen wel in plaats van MANKOP, MANEKOP. Word in het *Latijn* geheeten PAPAVER: in het *Hoogduytſch* WAGSAMEN, MOHN en OLMAG: in het *Franſch* PAVOT; en in het *Italiaanſch* PAPAVERO.

Veelerley ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart eenige ſchoone, veranderlijke, en bezienswaardige ſoorten bekend; bij veele zeer aangenaam en begeert, vermits ze een gantſchen Hof konnen vercieren. Zullen derhalven van zommige in 't *algemeen*, van eenige een weynig in bijzonder ſpreeken, wijl deeze meerder *opzicht* en *waarneeming* van nooden hebben.

Tamme Heul, met cokele en dubbele Bloemen. Het PAPAVER SATIVUM, of *tamme Heul*, zoo wel met *enkele*, als met *dubbele bonte*, of ook *een-verwige Bloemen*, bemind uyt eygener aart een gemeene, zandige, varſch omgeſmeetene, liever gemeſtte als ongemeſtte grond: een vrije, luchtige, welgeleegene plaats; en veel Water; ook matige vochtigheyd. Blijft niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeft ieder jaar volkomen rijp *Zaad*, en vergaat dan van zelfs. Moet derhalven altijd met een volle Maan van *Maert* weer op nieuws, hol en luchtig, niet diep, gezayd zijn: doch komen ook door 't neergevallene *Zaad* overvloedig genoeg van zelfs voort, en konnen deezer wijs met meenigten *vermeerderd* worden.

Om uyt deeze ſoort groote Bloemen te winnen. Wil iemand van deeze *dubbele ſoort* zeer *groote* en *uytſteekende Bloemen winnen*, van wat voor een *couleur* de zelve ook mogten zijn, die verkieze een *Plant* met een *dubbele Bloem*. Snijde bij tijds daar van af al de *zijdetakjens*, zoo dat maar alleenlijk de *middenſte*, en daar aan niet meer als alleen een enige *Hertknop* blijve. Winne daar van 't *Zaad* met een volle Maan; en zaye 't zelve weer met volle Maan in *Maert*; zoo zal hij niet alleen ſchoone *couleuren*, maar ook meeſt alle groote en *dubbele Bloemen* daar uyt bekomen.

Koornroozen van verſcheydene couleuren. Het PAPAVER RHŒAS, of ERRATICUM, in het *Neederlandſch* gezegt KOORNROOSE; FLORE PLENO RUBRO OBSCURO, of *met een donkere roode dubbele Bloem*: FLORE RUBRO PALLESCENTE PLENO, of *met een bleek-roode dubbele Bloem*: FLORE PLENO PHŒNICEO, of *met een dubbele bruyn-roode brandende Bloem*: FLORE PLENO FIMBRIATO; of *met een dubbele Bloem met witte kanten*; en FLORE PLENO INCARNATO, of *met een dubbele ſchoone lijf-verwige Bloem*, moeten (voor zoo veel men'er *Zaad* af wil vergaderen) op de gemeldde wijze opgeſnoeyd en behandeld worden; doch ten minſten drie *Hertbloemen* (of meer, indien men begeert) daar aan behouden; vermits men deeze niet zoo wel als de voorgaande kan *cultiveeren*, zoo om hare teederheyds wil, als om de veelheyd der uytſchietende *Takjens*. Moeten ook, met een volle Maan van *Maert*, op een gantſch warme plaats gezayd, en de knoppen, als de *Bloemen* afgevallen zijn, wel nauw voor den Reegen gewagt worden; wijlze daar door lichtelijk komen te verderven, zoo dat men dikmaal geen goed *Zaad* daar van kan winnen. Hoedanig aan te winnen.

Koornroos met een enkele Bloem. Het PAPAVER RHŒAS SIMPLICI, of *Koornroors met een enkele Bloem*, heeft geen *opzicht* of *waarneeming* van noode, wijlze haar *Zaad* laat vallen, en in elk *Voorjaar*, ter plaats daar ze geſtaan heeft, van zelfs ruym genoeg weer opſlaat.

Mankop met Doornen, en een enkele geele Bloem: en Mankop met gehoornde Zaadhuysjes. Het PAPAVER SPINOSUM FLORE LUTEO SIMPLICI, of *Mankop met Doornen, en een enkele geele Bloem*, een zeer aardig *Gewas*, en het PAPAVER CORNICULATUM MINUS FLORE RUBRO, of *kleyne Mankop met een roode Bloem en gehoornd Zaadhuysje*; ook CORNICULATUM MINUS FLORE VIOLACEO, of *kleyne Heul met een paerſſche Bloem en gehoornd Zaadhuysje*, worden met een waſſende Maan in *Maert* deſgelijks op een warme plaats gezayd. Geeven ook in den *Herfſt* volkomen rijp *Zaad*, en vergaan gelijk de andere, vermits ze niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven konoen blijven.

Zeldſaamheyd van 't Zaad. Het *Zaad* van deeze ſoorten, inzonderheyd van de *Mankop met Doornen en een geele Bloem*, is van zulk een aart, dat het, gezayd zijnde, noyt al te zaam in 't eerſt jaar zal opkomen, maar ook in 't tweede, derde, vierde, vijfde, zeſde, ja dikmaal in 't tiende jaar daar na; als maar de aarde weer komt omgeworpen te worden, in welke het verborgen legt.

Groote Mankop met een gehoornde Zaadpeul. Het PAPAVER CORNICULATUM MAJUS FLORE PHŒNICEO, ET FLORE LUTEO, of *groote Mankop, zoo wel met een roode brandende, als geele Bloem, en gehoornde Zaadpeul*, worden ook op de gemeldde tijd en plaats gezayd. Zijn harder van aart dan al de andere, ook langer leevende. Verdragen geduldig de ſterke koude der *Winter*, en allerley andere ongeleegentheeden des tijds. Geeven, van *Zaad* voortgekomen zijnde, in de tweede *Zomer Bloemen*, en voorts ieder jaar, zoo lang als ze in 't leeven blijven ('t welk men zelden langer als drie jaren ziet gebeuren) volkomen

rijp

rijp *Zaad*: waar door ze alleenlijk *aangewonnen* en *vermeerderd* konnen worden. Ter plaats daar ze geſtaan hebben, komen ze dikmaal genoeg van zelfs voort, door het neergevallene.

KRACHTEN.

Gal. l. 7. Simp. Med. AL de ſoorten der *tamme Mankop*, of *Papaver ſativum*, zijn van een verkoelende aart, tot in den vierden graad.

Dod. l. 14. c. 16. De ronde Hoofdjens in Wijn gekookt, en daar van gedronken, of 't *Zaad* der zelve droog gegeeten, verwekt de *Slaap*. Stild, en bedwingd allerley *dunne* en *ſcharpe neerzakkende vochtigheeden* op de *Borſt*. Verzacht alle *ſmerten*: is zeer goed teegens den *Hoeſt*. ſtopt de *Buykloop*; desgelijks ook de *onmatige Vloeden* der Vrouwen.

Dioſc. l. 4. c. 65. De *Bladeren* van *tamme Mankop* in Edik gekookt, met Garſtenmout vermengt, en dan gelegt op 't *ſprenkt Vuur*; ook op allerley *heete Gezwellen*, geneezen deeze qualen.

Opium uyt Mankop. Het *Zap*, door een inſnijding vloeyende uyt deeze ronde *Hoofdjens*, inzonderheyd uyt die met *witte en roode enkele Bloemen*, word van ieder genoemd *Fuchſ. hiſt. Pl. c. 196.* *Opium*. Is van een zeer gevaarlijken aart, en mag niet zonder groote voorzichtigheyd gebruykt worden. Want maar alleen een weynig te veel daar van ingenomen, of ook dikmaal van buyten aangelegt, verwekt een zware ſlaap, ontroering des verſtands, razernij des *Fernel. l. 6. Meth. Med.* Hoofds; lammigheyd en onmagrigheyd der Leeden: krenkt het vernuft zeer ſchadelijk, en leeverd eyndelijk den menſch aan de dood over. Eevenwel word dit *Zap* in veele *Medicinale Compoſitien* gedaan met goed voordeel en nut.

Meconium, wat. Het MECONIUM, zijnde niet anders als het *Zap*, geparſt uyt de *Bladeren* en *Steelen* van *Mankop*, is niet zoo ſterk van aart, als 't gedagte *Opium*.

Luſit. l. 4. enarr. 68. De *Koornroos*, of *Papaver Rhoeas*, is de nu genoemde ſoorten in *krachten* gelijk; daarenboven ook dikmakende, verteerende, en ſubtyl van deelen, waar door ze ook de *vergaderingen op de Borſt* zich lichtelijk doed ſcheyden, in een Syroop ingenomen zijnde.

Tragus l. 1. c. 38. Lonic. l. 2. c. 50. Het *Zap* deezer *Bloemen* gediſtilleert, matigd de *hitte* van alle *inwendige deelen* des menſchelijken Ligchaams. Ook de *Keel* daar meê gegorgeld, of de *Mond* daar meê geſpoeld, neemt'er de *oniſteeking* van wech.

Het *Papaver Corniculatum*, of *Mankop met een gehoornde Zaadpeul*, is doorſnijdende en afvagende van aart; ook verwarmende en verdroogende tot in den derden graad. Heeft daarenboven al de *deugden*, welke wij van de voorgenoemde hebben aangeweezen.

Durant. hiſt. Plant. fol. 335. De *Wortelen*, een uur lang in Wijn gekookt, en daar van gedronken, is goed voor de *gebreeken* en *verſtoptheyd der Leever*, de *pijn der Lendenen*; en doed in genoegzame veelheyd *Water loſſen*.

Camer. l. 4. c. 66. Een Leepel vol van het *Zaad* met Wijn ingenomen, verwekt een zachte *Stoelgang*.

CCCLXXI HOOFDSTUK.

PASSERINE.

Namen.

EEn teeder en aardig *Gewas*, meedefoort van LINARIA, of *wild Vlas*. Word, mijns weetens, met geenen anderen dan deezen naam genoemt.

Drie veranderlijke ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart *drie* onderſcheydene ſoorten bekend geworden, als:

I. PASSERINA UMBELLATA; *Paſſerine met een gehoornde*, of *in het ronde*, *Waeyers-wijze*, *zittende Bloem*. II. RAMOSA, of *Paſſerine met Takjens*. III. PASSERINA GLOBOSA LUSITANICA, of *Paſſerine uyt Portugal, met ronde Hoofdjens*. Alle zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paerdemiſt vermengd: een opene, luchtige, vrije, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel Reegen. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven teegens de *Winter* volkomen rijp *Zaad*; en verſterven dan door een kleyne *Vorſt*.

Aanwinning. Worden derhalven, met een waſſende Maan van *Maert* of *April*, ieder *Voorjaar* weer op nieuws, niet diep, in een Pot, of op een andere plaats gezayd. Hier door konnen ze alleenlijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

KRACHTEN.

Gebruyk. *Paſſerine* is verwarmende en verdrogende tot in den tweeden graad; ook openende van aart.

van dit Gewas. In Wijn gekookt, en daar van door den dag gedronken, is goed voor de *Geel-* en *Waterzucht*; ook voor de *Koudepis*. Opend de *verſtoptheyd* van *Leever* en *Milt*; doed gemakkelijk *water loſſen*: drijft uyt de *Nageboorte*; verwekt der Vrouwen *Maandſtonden*, en doed het *geronnene Bloed* zich ſcheyden.

CCCLXXII HOOFDSTUK.

GLASKRUYD.

Namen en waarom, zoo genoemd.

WOrd in het *Neederlandſch* niet alleen dus, maar ook wel PARIETARIE genoemd: in het *Latijn* VITRARIA (om dat het *Glas*, met dit *Kruyd* gewreeven, door des zelven *ſcharpheyd* zuyver en zeer klaar word gemaakt), HELXINE, en PARIETARIA, vermits het over al zeer geerne aan de *Steen* en *Muuren* groeyd. Gelijk dan ook voortijds de Romeynen de Keyzer TRAJANUS pleegen te noemen PARIETARIA, om dat men zijn naam veeler weegen vond geſchreeven en uytgehouwen in Marmor-ſteenen en Muuren: In 't *Hoogduytſch* TAG UND NACHTKRAUT, SANT PETERSKRAUT, en MAURKRAUT: in het *Franſch* PARIETAIRE: in het *Italiaanſch* VETRIOLA, PARIETARIA, en HERBA MURALE.

Vier bijzondere ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *vier* bijzondere ſoorten; namentlijk:

I. PARIETARIA MAJOR, of *groot Glaskruyd*. II. MINOR OCYMI FOLIO, of *kleyn Glaskruyd*, *met Bladeren van Baſilicum*. III. PALUSTRIS, of *Water-Glaskruyd*. IV. PARIETARIA LATIFOLIA TRIMESTRIS LUSITANICA, of *breed-bladerig Glaskruyd uyt Portugal*, *ruym drie Maanden in 't leeven blijvende*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen uyt eygener aart een gemeene, goede, zandige, welgemeſtte grond: een opene, warme, wel ter Zon geleegene plaats: matige vochtigheyd, en ook veel reegen. Blijven eenige jaren in 't leeven, en verdragen allerley ongeleegentheeden der *Winter*. Van *Zaad* opgekomen zijnde, bloeyen ze de tweede *Zomer*, en geeven wederom volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een waſſende Maan van *Maert* of *November* de aarde, niet diep gelegt, bevolen moet zijn. Hier door worden ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*, veel bequamer als door hare aangewaſſene *Wortelen* die men ieder *Voorjaar* met een waſſende Maan in *April* van de *oude* afneemt, en verplant.

Aanwinning.

Waterglaskruyd. Het PARIETARIA PALUSTRIS, of *Water-Glaskruyd*, moet geſteld zijn op een vochtige plaats, of geplant in een Pot, en dan dikmaal met Water voorzien worden.

Wortel. Deeze *Plant* groeyt uyt een teedere, veelvoudige, langdurende, dunne *Veezelwortel*, met verſcheydene hol-geſtelde *Leedjens*, en donker-bruyn-verwig, een hand lengte, of daar ontrent, opwaarts. Uyt hare Steelen. ronde *Steel* (met veele *Leedjens*, digt op malkander komende, vercierd) komen beneeden andere kleyne *Scheutjens* voort, met breede, voor puntig toegaande Bladeren. *Bladeren*, een vingerlid, of wat minder lang, die van de *Parietaria minor*, of 't kleyn *Glaskruyd*, in gedaante gelijk: ruſtende op korte bleek-bruyne *Steeltjens*, altijd twee en twee aan hare *Steel* regt teegens ovet malkander geſteld, uyt den groenen donker-bruyn-verwig; een weynig ruyg; dun van ſubſtantie, met ſlegte kanten, en een groote regt-doorlopende *Ader* begaaft, waar uyt veele kleyne ter zijden uytſchieten.

Bloemen. Tuſſchen de bovenſte deezer *Bladeren*, aan de *Steel*, ſpruyten uyt eenige, weynig bij malkander geſtelde, *Bloemen*, beſtaande uyt vier *Bladeren*. De Zaad. verwe is nyt den paerſſchen geel. Deeze afvallende, komen kleyne ronde *Knopjens* te voorſchijn, boven aardig in vier *puntjens* verdeeld, gelijk de *Nagelen*, en gevuld met een kleyn, zwartachtig-bruyn *Zaad*.

Breed-bladerig Portugalſch Glaskruyd. Het PARIETARIA LATIFOLIA TRIMESTRIS LUSITANICA, of *breed-bladerig Portugalſch Glaskruyd*, niet wel de tijd van vier Maanden durende, word met een waſſende Maan van *April* in een Pot gezayd, warm geſteld, en met matige vochtigheyd onderhouden. Dus gehandeld, geeft het dikmaal volkomen rijp *Zaad*, en vergaat dan van zelfs.

Kleyn Glaskruyd met Bladeren van Baſilicum. Het PARIETARIA MINOR OCYMOIDES, *ſive* OCYMI FOLIO, of *kleyn Glaskruyd met Bladeren van Baſilicum*, groeyd uyt een teeder, bruyn-verwig, veezelig, en in de Mond geknauwd wordende bitter van ſmaak zijnde *Worteltje*, een hand lang opwaarts; zich verdeelende in verſcheydene teedere, ronde, uyt den bleek-Wortel. bruynen roodachtige, heldere (of klare) en een weynig Steeltjens. blinkende *Steeltjens*, onder meer als boven. Aan welke Bladeren. de *Bladertjens* niet regt teegens malkander over, maar een vingerbreed de eene boven de ander, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, voortkomen; ruſtende op bleek-rood-verwige *Steeltjens*, nauwelijks de breedte van een vinger lang. Met de zelve hebben ze de lengte van een kleyne vinger, wat meer of minder; en zijn ontrent een vingerlid breed; wat ruygachtig van aart, uyt den geelen aangenaam-groen van couleur, wat blinkende: in 't midden op het breedſte, na beneeden ſmal; ook voor in een ſpits punt uytlopende; zacht in 't aanraken; echter onder een weynig ſcharp; ook een weynig bitterachtig van ſmaak, en te zamentrekkende: in 't midden begaaft met een regt-doorlopend *Adertje*, waar uyt vier andere opwaarts gekeerd, en uyt deeze meer andere *Adertjens*, zeer veel in getal, voortvloeyen.

Geſtalte der Bloemen. Tuſſchen de zelve, aan de *Steeltjens*, groeyen zeer veele kleyne, digt aan malkander geſtelde, *drie-bladerige*, toegeſlotene groene *Bloemtjens*, hebbende inwendig eerſt een rond, en voor ſpits *Knopje*, waar op men ziet ruſten een ander zeer kleyn *Knopje*, ruyg van aart, zeer ſchoon purpur-rood-verwig. Het zelve vergaan zijnde, doen de *Bladertjens* zich geheel open; en dan word men in 't midden gewaar vier bleeke *draadjens*, vlak als een *kruys* zich neerleggende, en boven op voorzien met vier gantſch witte *Knopjens*. Deeze *Bloem-*Zaad. *bladertjens* vallen niet af, maar blijven. Vervolgens word haar inwendig *Knopje* grooter: eerſt roodachtig zijnde, maar daar na vaal wordende, en binnen in zich bewarende een zeer kleyn, ſchoon-blinkend Pekzwart, ovaals-wijze rond *Zaadje*.

Aan vinning. Het zelve op de genoemde tijd in de aarde gelegt, en voortgekomen zijnde, geeft in de eerſte en in de volgende *Zomer* weer *Bloemtjens*, en volkomen rijp *Zaad*, waar door deeze *Plant altijd-durend* word gemaakt.

KRACHTEN.

Glaskruyd, of *Parietaria*, heeft een afvagende, een weynig te zamentrekkende, en verkoelende kracht. *Gal. lib. Simp. 6.*

In Wijn gezoden, en daar van gedronken; of drie oncen van 't uytgeparſte *Zap* det *Bladeren* met Wijn ingenomen, verdrijft de *Koudepis*; doed gemakkelijk *water loſſen:* is goed voor een *verouderde Hoeſt*, voot 't *Graveel*; de *verſtoptheyd* der *Leever*, *Nieren*, en *Milt*; ook teegens de gebreeken der *Blaas*; de beeten der *Slangen*, en anderer *giftige Dieren*. *Dod. l. 4. c. 18.*

De *Bladeren* in Boomoly, of Oly van Olijven, Boonenmeel, Zemel en Malva gekookt; dan op een *afgeſneedene Zeenuw* gelegt, doed veel goeds. De zelve groen geſtoten, met een weynig Wittebrood, Oly van Camillen en van Lelien; dan plaaſters-wijze gelegt op de *gezwollene Borſten* der Vrouwen, ook op andere *zweeren*, verzacht de zelve, en verteerd het quaad. *Trag. l. 1. c. 63.*

De gemelde *Bladeren* alleen geſtoten, en zoo opgelegt, geneeſt de *Wonden*, de *Schurftheyd*, en andere *Zeerigheyd*; *Puyſten*, *Fiſtelen*, 't *Sprenkivuur*, de *Roos*, en allerley *hitzige*, *voortloopende Zweeringen*. Eeven het zelve verricht ook het *Zap*; vermengt met Ceruys. *Matth. l. 4. c. 81. Dioſc. l. 4. c. 86.*

Dit *Zap* met Schapen-vet, of *Ceratum Cyprinum*, gemengt, verzacht de ſmerten van 't *Podagra*. 't Zelve vermag ook het *Kruyd*, in Water gezoden, en daar meê de voeten geſtoofd. *Plin. l. 22. c. 17.*

Het gediſtilleerde Watet deezer *Planten* maakt, (daar meê gewaſſchen wotdende) een *zuyver*, *klaar vel*. Men gebruykt ook de *Bladeren*, om daar meê allerley *Glazen* te reynigen, en helder te maken. *Luſit. l. 4. enarr. 41.*

Krachten van 't Water-Glaskruyd. De *Bladeren* van het *Water-Glaskruyd*, of *Parietaria paluſtris*, in Water, of in Wijn een weynig opgekookt, en dan daar van gedronken, is een zeer bequaam middel, om de *Hoeſt* en *Steen* te verdrijven. Helpt ook de geene, die zeer *bezwaarlijk haar Water konnen maken*.

CCCLXXIII HOOFDSTUK.

PARONYCHIA.

Namen. DUs in het *Neederlandſch*, *Latijn* en *Italiaanſch*, ook mijns weetens met geenen anderen naam, genoemd.

Drie verſcheydene ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *drie* onderſcheydene ſoorten, als:

I. PARONYCHIA ALSINE FOLIA, of *Paronychia met Bladeren van Muur*. II. ALTERA MATTHIOLI, of *tweede Paronychia van* PET. ANDR. MATTHIOLUS; van zommige ook CENTUM GRANA, of HONDERDKNOP geheeten. III. PARONYCHIA FOLIO CRENATO, of *Paronychia met gekerfde Bladeren*. Al te zamen zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een gemeene, zandige, ſlegte, zoo wel ongemeſtte als gemeſtte grond: een vrije, luchtige, wel ter Zon geleegene plaats, en veel Reegen; ook matige vochtigheyd.

Aanwinning. Blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven in 't begin van den *Herfſt* volkomen rijp *Zaad*, en vergaan daar meê. Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *Maert* of *April*, weer op nieuws, niet diep, gezayd zijn, en dus *vermeenigvuldigd* worden. Komen ook dikmaal van zelfs genoeg op, ter plaats daar ze geſtaan hebben, door het uytgevallene *Zaad*.

KRACH-

PARIETARIA MINOR OCYMIFOLIA.
PARIETARIA PALUSTRIS.

KRACHTEN.

Aart. *Paronychia* is dun en fijn van deelen; ook verdrogende van aart.

Gal. lib. 8. Simp. Med. Geſtoten, of in Water gekookt, en dus op de *zwellende* of *zweerende Vingeren* of *Nagelen* gelegt, geneeſt de zelve, en doed weer nieuwe *Nagelen* aangroeyen.

Durantes fol. 336. In Rhijnſche Wijn gezoden, en daar van 's morgens een Roemertje gedronken, breekt, en drijft af de *ſteen der Nieren.*

CCCLXXIV HOOFDSTUK.

VYFVINGERKRUYD.

Namen.

Eeft dien naam in het *Neederlandſch* bekomen. Word in het *Latijn* geheeten QUINQUEFOLIUM, of PENTAPHYLLUM: in het *Hoogduytſch* FUNFFINGERKRAUT, of ook FUNFBLATT: in 't *Franſch* QUINTE FUEILLE: in het *Italiaanſch* PENTAFILLO, of CINQUEFOGLIO.

Tien verandelijke ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *tien* onderſcheydene ſoorten; als:

I. PENTAPHYLLUM REPENS VULGARE FLORE LUTEO, of *gemeen kruypend Vijfvingerkruyd met een geele Bloem.* II. PALUSTRE, of *Water-Vijfvingerkruyd*, groeyende in waterachtige plaatzen. III. LUTEUM ERECTUM, of *opſtaande Vijfvingerkruyd met een geele Bloem.* IV. ALPINUM, of *Berg-Vijfvingerkruyd.* V. MINUS ARGENTEUM FLORE HERBIDO MUSCOSO, of *kleyn Vijfvingerkruyd met Zilvere Bladeren*, en *groene moſſige Bloemen.* VI. CANDIDUM MAJUS, of *groot Vijfvingerkruyd*, *met witte Zilverige Bladeren van onder.* VII. SUPINUM TORMENTILLÆ FACIE, of *leggend Vijfvingerkruyd*, *met een gedaante van Tormentil.* VIII. FRAGIFERUM LATIFOLIUM MAJUS, of *groot Vijfvingerkruyd met breede Bladeren*, *en Vruchten als Aardbeziën.* IX. FRAGIFERUM ANGUSTIFOLIUM MINUS, of *kleyn ſmal-bladerig Vijfvingerkruyd*, *met Vruchten gelijk Aardbeziën.* X. PENTAPHYLLUM SILIQUOSUM SYRIACUM, of *Vijfvingerkruyd uyt Syrien*, *met Zaadpeulen.* Niet alle zijn ze van even de zelve *Bouwing* en *Waarneeming.*

Grond. Zij beminnen echter meeſt al te zamen een zandige, goede, holle, welgemeſtte grond: een opene genoegzaam ter Zon geleegene plaats, en ook een ſchaduwachtige; neevens veel Water. Vergaan niet haaſt, maar blijven eenige jaren lang in 't leeven. Verdragen felle *koude*, en andere ongeleegentheeden der *Winter.* Geeven meeſt altijd 's *Zomers* volkomen rijp

Zaad. *Zaad:* 't welk met een waſſende Maan van *Maert* of *April*, niet boven een ſtroobreedte diep, de aarde moet aanbevolen zijn, niet alleen hier door worden ze *vermeenigvuldigd*, maar ook bequamelijk *aangewonnen* door

Aanwinning. hare aangegroeyde jonge *Wortelen*, welke men op de zelve tijd van de *oude* afneemt, en verplant. Dikmaal ſlaan ze ook, ter plaats daar ze ſtaan, van zelfs genoeg op, door 't uytgevallene *Zaad.*

Soorten, welke maar alleen eene Zomer in 't leeven blijven. Het PENTAPHYLLUM SUPINUM TORMENTILLÆ FACIE, of *achter-overleggend Vijfvingerkruyd*, *met een gedaante van Tormentil:* FRAGIFERUM LATIFOLIUM, of *groot breedbladerig Vijfvingerkruyd*; en FRAGIFERUM ANGUSTIFOLIUM, of *met ſmalle Bladeren*, *beyde met Vruchten als Aardbeziën*, vroeg in 't *Voorjaar* gezayd zijnde met een waſſende Maan, of anders ook van zelfs uyt 't neergevallene *Zaad* voortgekomen, *bloeyen* niet alleenlijk noch dien zelven *Zomer*, maar geeven ook voor de *Winter* volwaſſene *Vrucht* en *Zaad.* Daar meê dan verſterven ze, vermits ze niet langer konnen leeven. Doch in *May*, of noch later te voorſchijn komende, blijven ze gemeenelijk de *Winter* over, en geeven dan in 't volgende jaar volkomen rijp *Zaad.*

Groot breed-bladerig Vijfvinger-kruyd, met Vruchten als Aardbeziën. Het gemeldde PENTAPHYLLUM FRAGIFERUM LATIFOLIUM, of *groot breedbladerig Vijfvingerkruyd met Vruchten als Aardbeziën*, krijgt uyt een bruynachtige, teedere, regt-neerſchietende, veezelige *Wortel*, verſcheydene ronde, bleek-groene, en ruyge *Steelen*; welke zich zoo wel op de aarde neerleggen, als boven de zelve zich een weynig verheffen. Waar aan

Bladeren. de *Bladeren*, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, boven malkander voortkomen. In het begin zijn'er wel een of twee in vijf deelen geſcheyden, doch doorgaans anders alle in drieën verdeeld; waar van 't middenſte het grootſte; twee vinger-leeden lang, een goede vinger breed, ovaals-wijze rond, doch onder ſmaller als boven toelopende is. De andere twee zijn veel kleyner, doch alle aangenaam groen verwig; niet blinkende; wat ruyg van aart, aan de randen rondom aardig getand, en in 't midden vercierd met een regtdoorgaande *Adertje*; waar uyt veel andere teedere ter zijden opwaarts vloeyen.

Bloemen. Tuſſchen welke de *Bloemtjens* eenig en alleen, ook op geen lange *Steeltjens* ruſtende, te voorſchijn worden gebragt, beſtaande uyt vijf kleyne, geele, een Hert gelijk zijnde, hol geſtelde *Bladertjens*; waar onder verſcheydene groene, voor ſpits toelopende *Bladertjens* in 't ronde geſteld zijn; houdende in 't midden een kleyne, geele, ruyge *Knop.* Als ze neergevallen zijn, worden ze gevolgd van kleyne, plat-ronde,

Vruchten. Zaad. noppige *Vruchten*, zich niet qualijk met een *Aardbezie* vergelijkende; waar in zich bevind een kleyn, platachtig rond en wit *Zaad.*

Kleyn ſmal-bladerig Vijfvinger-kruyd, met Vruchten als Aardbeziën. Het PENTAPHYLLUM FRAGIFERUM ANGUSTIFOLIUM MINUS, of *kleyn ſmal-bladerig Vijfvingerkruyd*, *met Vruchten gelijk als Aardbeziën*, krijgt uyt een regt-neerſchietende, bleek-bruyne, veezelige *Wortel*, ronde, kruypende, en boven een weynig rood zijnde *Steeltjens*; aan welke vervolgens uytſpruyten veele teedere *Bladeren*, gemeenelijk geſcheyden in vijf, zeeven, ook wel meerder deelen: doch

Gedaante der Bladeren, al te zamen rondom *ingezaagd*, op de wijze van *Pimpinel*; welke ook de eerſte en onderſte *Bladeren* in ſtelling en gedaante niet zeer ongelijk zijn: aangenaam groen-verwig, niet blinkende, gantſchelijk niet zoo ruyg als de voorgaande. Ook heeft ieder *Blad* onder aan haar *Steeltje*, de groote *Steel* gelijk als omvattende, twee boven ſpits zijnde kleyne *Bladertjens*, niet qualijk *Ooren* gelijkende; waar aan gezien word eenige holle *ruygheyd*, gelijk ook aan de voornaamſte *Steelen.* De *Bloemtjens* en *Vruchten* zijn die

Bloem. Vrucht. van de voorige ſoort in alles gelijk, doch kleyner van aart.

Kleyn Vijfvingerkruyd, met Zilvere Bladeren, &c. Het PENTAPHYLLUM MINUS ARGENTEUM FLORE HERBIDO MUSCOSO, of *kleyn Vijfvingerkruyd*, *met Zilvere Bladeren*, *en groenachtige moſſige Bloemen*, kan niet zoo veel Water verdragen als wel de andere ſoorten. Moet derhalven verzorgt zijn van een drooge plaats; zoo blijft ze beeter over, en langer in het leeven.

Vijfvingerkruyd uyt Syrien een Gewas, waar aan de Natuur haar hoogſte vermogen ſchijnd aangewend te hebben. Het PENTAPHYLLUM SILIQUOSUM SYRIACUM, of *Vijfvingerkruyd uyt Syrien met Zaadpeulen*, is een zeer ſchoon *Gewas*, waar toe de Natuur haar hoogſte vermogen ſchijnd aangewend en ten toon geſteld te hebben. Schiet in deeze Geweſten op tot de hoogte van een hand. Is van onder tot boven met veel aangename groene *Bladeren* vercierd aan hare ronde, regtopſtaande, teedere *Steel.* Uyt welke in 't onderſte gedeelte eenige weynige groote *Bladeren* voortkomen, regt teegens over malkander ruſtende op lange *Steeltjens*, zijnde in gedaante die van de *Lupinen*, of *Vijgeboonen* zeer gelijk: te weeten, in vijf deelen geheel geſcheyden, van welke 't middelſte 't laagſte en grootſte is;

de twee onderſte de kleynſte; ook met inwendige *Aderen* voorzien zijn. De andere veelvoudige digt aan de *Steel* op zeer korte *Steeltjens* onordentelijk, en nier reegens malkander over geſteld, beſtaan alleen uyt drie kleyne *Bladertjens*; tuſſchen welke, gelijk ook voornamentlijk in 't bovenſte der *Steel*, veele kleyne *Steeltjens* te voorſchijn komen, *Kroons-wijze* gezet: waar uyt wederom vier andere van een gelijke grootte opſtaan. Ieder der zelve draagd kleyne, witte, een weynig riekende, langwerpige, breedachrige, en wonderlijk uyt *een eenig Blaadje* beſtaande *Bloemtjens*. Als ze uytgebloeyd hebben, komen tuſſchen de zelve weer andere vijf of zes, zoo dun als een draadje, voor met kleyne *Knopjens* vercierd. Waar uyt lange, dunne, aan lange *Steeltjens* hangende, en voor ſpits toegaande *Peultjens* zich laten zien, gevuld met een kleyn, rond, en zwart *Zaad*.

Gedaante deezer kluchtige Plant. Wonderlijke Bloemen. Zaadpeultjens.

Deeze ſoort bemind een zandige, goede aarde, met een weynig een-jarige Hoenderdrek en twee-jarige Paerdemiſt bequamelijk doormengt: een opene, vrije, luchtige, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd. Grond.

Blijft uyt eygener aart niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeft in deeze koude Geweſten teegens den *Herfſt Bloemen*; maar niet anders als bij goede droge *Zomers* volkomen rijp *Zaad*; waar meê zij dan vergaat. Moet derhalven ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *April*, op nieuws, niet diep, in een Pot gezayd; niet verplant, ook nier meer als drie of vier *Planten* in eene Pot gelaten worden; anders zouden ze de een de ander 'r voedzel onttreken; en dan noch geen volkomen *Zaad* konnen verkrijgen. Schoon ze nier hooger als een Maatvoet opſchieten: zoo zijn ze echter voor nauwkeurige Liefhebbers van een aangename aanſchouwing. Hoe aan te winnen.

KRACHTEN.

Galen. l. 8. Simp. Med.

HEt *groot Vijfvingerkruyd*, of *Pentaphyllum candidum majus*; en het *opſtaande Vijfvingerkruyd met een geele Bloem*, of *Pentaphyllum luteum erectum*, welke onder al de ſoorten de beſte zijn, en ook alleenlijk gebruykt worden, zijn verdroogende van aart, rot in den derden graad; ook ſubtyl en dun van deelen.

Dioſc. l. 4. c. 42. Ruell. l. 3. c. 95. Apulej. biſt. Plant. c. 2.

De *Bladeren* en *Wortelen* in Wijn gekookt, en daar van 's morgens een tijd lang een Roemertje nuchteren gedronken, of vijf onzen van het uytgeparſtte *Zap* met Wijn gebruykt, geneeſt in een korte tijd de *Geelzucht*; ſtild de *Bloedgang*, en alle *Buykloop:* is goed teegens alle ſmerten van 't *Flerceſijn*, en de *Heupenjigt:* ook teegens *vergif*; alle *quade, peſtilentiale lucht*; de gebreeken van *Leever* en *Longe*; de *beeten* en *ſteeken* der *Slangen*; de *quade zeeren des Monds*, daar meê gewaſſchen zijnde. Deſgelijks voor de *zweeringen der Amandelen*, en der *Keel*. Verzacht de *Tandpijn*, in de Mond gehouden.

Fuchſ. biſt. Pl. c. 239.

De *Wortelen* in Edik gekookt, en gelegt op de *Schurftheyd*, ook op de *gezwellen des Aarſdarms*, geneezen de zelve.

Matth. l. 4. c. 38.

De *Bladeren* geſtoten, dan met Honig en een weynig Zout gemengt, heelen voorſpoedig de *Wonden*, en *Fiſtelen*, of *lopende Gaten*. Deſgelijks allerley *harde* en *voorteetende zweeren*.

CCCLXXV HOOFDSTUK.

DEURWAS.

Namen.

ANders ook in het *Neederlandſch* genoemd DEURBLAD, word in het *Latijn* geheeten PERFOLIATA: in het *Italiaanſch* ook zoo: in het *Hoogduytſch* DURCHWACHSZ, of ook BRUCHWURTZ: in het *Franſch* PERFOLIATE.

Hier van zijn mij in haren aart bekend *vijf* onderſcheydene ſoorten; namentlijk: Vijf onderſcheydene ſoorten.

I. PERFOLIATA VULGARIS, of *gemeen Deurwas*. II. FOLIO PLANTAGINIS, of *Deurwas met Bladeren van Weegbree*. III. LONGIFOLIA, of *met lange Bladeren*. IV. MINIMA BUPLEURI FOLIO FABII COLOMNÆ, of *alderkleynſte Deurwas, met Bladeren van Bupleurum*, of *Hazen-ooren*, van de Hoog-geleerde Heer FABIUS COLUMNA. V. PERFOLIATA MONTIS LIBANI, of *Deurwas van de Berg Libanus*. Alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, wel-gemeſtte aarde: meer een opene, warme, bequaam ter Zon geleegene, als een ſchaduwachtige plaats, en tamelijk veel Warer; doch houden zich ook te vreeden met matige vochtigheyd. Grond.

Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven meeſt altijd in den *Herfſt* volkomen rijp *Zaad*, en vergaan daar meê. Moeten ter dier oorzaak met een waſſende Maan van *Maert* of *April* in ieder *Voorjaar* weer op nieuws, niet diep, gezayd zijn, en deezer wijs *vermeenigvuldigd* worden. Komen anders dikmaal genoeg van zelfs voort uyt het neergevallene *Zaad*. Zaad. Aanwijning.

Het PERFOLIATA LONGIFOLIA, of *lang-geblader-de Deurwas*, ſchiet in deeze Geweſten een of anderhalve voet hoogte op; zomtijds wel tot twee voeten. Krijgt uyt een witte, ten naaſten bij een hand lange, doch teedere *Wortel*, in de Mond geknauwd zijnde van een lieflijke of zoete geur, verſcheydene regt-opſtaande, bleek-groene en ronde *Steelen*; aan welke, op de wijze van het PERFOLIATA VULGARIS, of *gemeen Deurwas*, de *Bladeren* in 't ronde groeyen. Zijn de middelſte vinger, wat min of meer, lang; twee vinger-leeden, of daar ontrent breed; achter op 't breedſte; onder rond toegaande, doch voor in een ſtompſpits punt eyndigende: aan de randen ſlegt en effen; uyt den donker-groenen blauwachtig van verwe, niet blinkende. In de Mond geknauwd wordende, zijn ze eerſt onaangenaam; daar na een weynig ſcharp; eyndelijk zoet van ſmaak: ook in 't midden vercierd met veele regt-opgaande *Adertjens*; waar uyt een groot getal andere kleyner voortvloeyen. lang-gebladerd Deurwas. Geſtalte der Bladeren.

Uyt wiens bovenſte in het opperſte, ook wel ter zijden de *Steelen*, noch andere kleyner *Bladertjens* voortſpruyten, gemeenelijk in drie deelen van malkander geſcheyden, ruſtende op korte *Steeltjens*, vier en vijf in 't ronde bij een plat leggende te zamen gevoegd; van welke drie de grootſte, ook in 't midden met een kleyn *puntje* voorzien, de twee andere de kleynſte, en zonder eenige *puntjens*, doch alle rond van geſtalte zijn. Andere Bladertjens.

In welker midden op *Steeltjens*, ontrent een halve ſtroobreedte lang, twaalf, zeſtien of achtien bij malkander ſtaande *Bloemtjens* groeyen. Deeze zijn zeer kleyn. Beſtaan uyt vijf geele, omgekrulde *Bladertjens*. Vergaan zijnde, worden ze gevolgd van een platachtig-rond en zeer hoekig zwart *Zaad*, wat grooter als dat van 't *gemeene Deurwas*. Bloemtjens. Zaad.

KRACHTEN.

Camerar. l. 4. c. 101. Durantes fol. 348.

DE *Deurwas*, of *Perfoliata*, is warm en droog, ook een weynig te zamentrekkende van aart.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, of het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Wijn ingenomen, geneeſt allerley *inwendige Wonden*, *Breuken* of *Geſcheurdheyd*, en is zeer goed voor de geene, die van om hoog *gevallen* zijn.

Dorſt. biſt. Pl. fol. 215. Trag. l. 1. c. 162.

De groene *Bladeren* geſtoten, met Meel en Wijn vermengd, dan gelegt op de *uytpuylende Navel* der Kinderen, doed de zelve weer inwaarts keeren. Geneezen

zen ook de *Kropzweeren*, en *Klieren* aan den Hals. Verdrijven de *Roos*, en de *Roodgrond:* desgelijks de *voortlopende* en *andere zwellingen*. Heelen daarenboven de *Wonden*. 't Zelve vermag ook het gepulveriseerde *Zaad*, daar opgestroyd zijnde.

CCCLXXVI HOOFDSTUK.

PERZENKRUYD.

Verscheyde namen.

ALleen niet met deezen naam, maar ook met dien van VLOOKRUYD: in het *Neederlandsch* bekend. Word in het *Latijn* geheeten PERSICARIA, of ook PIPER AQUATICUM: in het *Hoogduytsch* PFERSIGKRAUT, FLOHKRAUT, en WASSER-PFEFFER: in het *Fransch* CULRAIGE, of CURIAGE: in het *Italiaansch* PEPE AQUATICO, of PEPE D'ACQUA, HIDROPEPE, en PERSICARIA.

Vier bijzondere soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *vier* bijzondere soorten; namentlijk:

I. PERSICARIA MACULOSA MAJOR LONGIFOLIA, of *groot Perzen-* anders *Vlookruyd, met lange zwartgestippelde Bladeren.* II. MACULOSA MAJOR ROTUNDIFOLIA, of *groot Perzenkruyd met ronde zwart-gepleckte Bladeren.* III. NON MACULOSA, of *Perzenkruyd zonder vlekken*; ook genoemd PIPER AQUATICUM, of *Waterpeeper.* IV. PERSICARIA MINOR, of *kleyn Perzenkruyd.* Alle zijnze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming.*

Grond.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, drooge, en ook vochtige, zoo wel gemeste als ongemeste grond: een opene, luchtige, vrije, welgeleegene, ook een schaduwachtige plaats; en veel Water. Vergaan niet haast, maar blijven eenige jaren lang in 't leeven. Konnen selle *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder schade uytstaan. Geeven ook dikmaal volkomen rijp *Zaad:* 't welk in *Maert* met een wassende Maan de aarde moet aanbevolen worden. Komen wel door 't neergevallene dikmaal van zelfs genoeg op. Hier door worden ze *vermeenigvuldigd*; en dan noch *aangewonnen* door hare aangegroeyde *jongen*; die men, zoo wel in 't *Voorjaar* als in de *Zomer*, van de *oude* afneemt, verplant, en terstond met Water begiet.

Zaad.

Aanwinning.

KRACHTEN.

Aart.

HEt *groot Perzenkruyd*, met *zwart-gestippelde Bladeren*, of *Persicaria major maculosa*, is koud en droog van aart.

Gal. lib. 8. Simp. Med. Trag. l. 1. c. 29.

Het uytgeparste *Zap*, of de *groene Bladeren* gestoten, en op *oude*, *harde Gezwellen*, *Apostematien*, en *Wonden* gelegt, neemt'er de *brand* van wech.

Het zelve *Zap* met het *Zap* van *Chelidonium*, of *Oogenklaar*, verdrijft wonderlijk de *duysterheyd der Oogen*; en neemt wech de eerst-beginnende *Vliezen* of *Schellen* op de zelve.

Dod. l. 20. c. 32. in Addit.

Het *Persicaria non maculosa*, of *Perzenkruyd zonder vlekken*, is warm en droog tot in den derden graad.

De *Bladeren* en *Bloemen* gestoten, of 't uytgeparste *Zap* der zelve met Oly vermengt, geneest de *Fistelen*, *lopende gaten*; de *Takken* of *Speenen* aan 't Fondament, en de *verouderde quade harde zweeren.*

Matth. l. 2. c. 155.

Het gedachte *Zap* in de *Ooren* gedaan, doed de daar in zijnde *Wormen* sterven:

Dit geheele *Kruyd* in Water gezoden, en alzoo gelegt op de *vochtige*, *leepe*, *loopende Oogen*, helpt de zelve.

De *Bladeren*, en 't Vlies van Eyeren, van elk eeven veel genomen, en op de *Vijt*, of *Worm der vingeren* gelegt, doed ze sterven en vergaan.

Het zelve *Kruyd* in de *Bedsteeden* en *Leedekanten* gehangen, dood de *Vlooyen* en *Wandluyzen.* *Durantes hist. Plant. fol. 342. Lobel. l. 1. fol. 388.*

Indien iemand, zijn gevoeg gedaan hebbende, zijn achterste met deeze *Bladeren* wou reynigen, of afwisschen, die zou hier door zijne Billen zoodanig verhitten, dat hij niet zou weeten, wat te doen, of waar heenen zich te keeren.

CCCLXXVII HOOFDSTUK.

VARKENSVENKEL.

ANders ook in het *Neederlandsch* van veele genoemd VARKENS-STAART, Word in het *Latijn* geheeten PEUCEDANUM, na het Griekssche Woord πεύκη, 't welk PINUS, een *Pijn*, of *Denneboom* beteekend, wijl de *Wortel* deezer *Varkensvenkel*, gelijk ook 't *Zap*, een Gomachtige, Harszige en Pekkige reuk of stank van zich geeven, eeven gelijk de *Denneboomen*: ook PINASTELLUM, en FŒNICULUM PORCINUM. In het *Hoogduytsch* HAARSTRANG, SCHWEBELWURTZ, en SAWENCHEL: in het *Fransch* PEUCEDANNE: in het *Italiaansch* PEUCEDANO. Naam, en oorzaak daar van.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *twee* veranderlijke soorten; te weeten: Twee veranderlijke soorten.

I. PEUCEDANUM VULGARE, of *gemeene Varkensvenkel.* II. PEUCEDANUM MAJUS ITALICUM, of PEUCEDANUM VERUM; *groot Italiaansch*, of *opregte Varkensvenkel.* Beyde zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming.*

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, luchtige, welgemeste aarde: een opene, warme, drooge, genoegzaam ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel Water. Vergaan niet haast, maar blijven lange jaren in 't leeven. Verdragen in deeze Gewesten selle *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*. *Bloeyen* jaarlijks, doch geeven alleen bij heete en zeer goede *Zomers* volkomen rijp *Zaad:* 't welk met een wassende Maan van *November* of *Maert* (vermits het lang in de aarde blijst leggen eer men het ziet opkomen) in een Pot moet gezayd zijn, ruym een stroobreedte diep. Grond.

Zaad.

Niet alleen hier door konnen ze *vermeenigvuldigd*, maar ook *aangewonnen* worden door hare jonge aangewassene *Wortelen*; welke men met een wassende Maan in *April* van de *oude* afneemt, en verplant. Aanwinning.

KRACHTEN.

DE *Wortel* van *Varkensvenkel*, of *Peucedanum*, is warm in den tweeden, en droog in den derden graad. Het uytgeparste; of uytgevloeyde *Zap* deezer *Plant* is verwarmende en verdrogende eeven zoo als de *Wortel.* *Gal. lib. 8. Simp. Med. Ægin. l. 7. c. 3.*

Het zelve *Zap* met Wijn ingenomen, of onder de Neus gehouden, is goed teegens de *grove*, *taye vochtigheeden* der *Borst*, het *trekken der Lendenen*, de *spanning* en *lammigheyd der Zeenuwen*, de *beroerdheyd der Leeden*, de *pijn der Nieren* en *Blaas*; bet *opstijgen van de Moeder*; de *Slaapziekte*, *zwijmeling des Hoofds*, het *vallend Euvel*, de *Kramp*, en de *Heupenpijn.* Doed ook gemakkelijk *Wateren:* verminderd een al te groote *Milt*; verwekt een week Ligchaam, en jaagt door de *Stoelgang* uyt alle *taye koude, en heete Galachtige vochtigheyd.* *Ruell. l. 3. c. 51. Dioscor. l. 3. c. 92. Fuchs. hist. Pl. c. 428.*

Het zelve *Zap* in een week Ey genuttigd, is goed voor de *Hoest*, en de *Engborstigheyd*, ook voor de *rommeling*, *krimping* en de *winden der Darmen.* *Serapio lib. Simp. cap. 276.*

CCCLXXVIII HOOFDSTUK.

ZEEVENKEL.

Namen.

DUs genoemd in het *Neederlandſch*, word in het *Latijn* geheeten FŒNICULUM MARINUM, CRETA MARINA, CRITHMUM MARINUM: in het *Hoogduytſch*, MEERFENCHEL: in het *Franſch* BACILLE, of FENOIL MARIN: in het *Italiaanſch* CRITHAMO, CRITHMO, FINOCCHIO MARINO, en HERBA DI SAN PIERO.

Twee bijzondere ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *twee* bijzondere ſoorten, te weeten:

I. CRITHMUM MARINUM SINE SPINIS, of *Zeevenkel zonder Doornen*; anders van veele ook genoemd PETROSELINUM MARINUM, of *Zeepeeterzelie*. II. CRITHMUM SPINOSUM, of *Zeevenkel met Doornen*. Beyde zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een goede, luchtige, gemeene aarde, met een weynig twee-jarige Paerdemiſt, en veel zout Zee- of Duynzand doormengd: een opene, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en matige Reegen.

Hoe waar te neemen in de Winter.

Blijven lange jaren in 't leeven. Zijn teeder van aart, waar door ze geenzins in onze Geweſten veel *koude vochtigheyd* of ſelle *Vorſt* konnen verdragen. Moeten derhalven, in Potten gezet zijnde, in 't begin van *October* binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet anders als bij vriezend Weêr word gevuurd. Ook moet men haar verre van den Oven zetten, vermits ze de warmte des *vuurs* zeer ongeerne lijden, maar ondertuſſchen haar nauw wachten voor een doordringende *koude*. Gedurende de gantſche *Winter* heeft men haar alleenlijk met een weynig lauw Reegenwater van onder te verzorgen. Niet voor in 't begin van *April* mag men ze weer buyten brengen met een aangename Lucht, en zoete reegen. Maar dan noch haar zorgvuldig wachten, en voorzichtig dekken voor veel *Reegen*, *koude nagten*, *hayrige* en *ſchrale winden*, als haar zeer ſchadelijk zijnde.

Aanwinning.

In deeze onze Landen geeven ze noyt eenig volkomen rijp *Zaad*. Als men echter 't zelve uyt andere Geweſten heeft ontfangen, word het met een waſſende Maan van *April* de aarde eens Pots, niet diep gelegt, aanbevolen. Doch niet alleenlijk hier door worden ze *vermeenigvuldigd*, maar ook door hare aangewaſſene jonge *Wortelen*, welke men op de genoemde tijd van de *oude* afneemt, en verplant.

Gebruyk.

De *Bladeren*, *Bloemen* en *Steelen* van deeze *Zeevenkel*, ingelegt en behandeld zijnde gelijk men de *Agorken* doed, zijn zeer dienſtig tot allerley gebraad, en van een uytneemende ſmaak.

KRACHTEN.

Gal. lib. 7. Simp. Med.

ZEevenkel, of *Crithmum Marinum*, is matig, of in den eerſten graad, droog en warm; ook afvagende van aart, en een weynig bitter van ſmaak.

Dioſc. l. 2. c. 157. Dod. l. 24. c. 14. Luſit. l. 2. enarr. 123.

De *Bladeren*, de *Bloemen* en 't *Zaad*, de *Wortelen*, alleen, of ook te zamen, in Wijn gezoden, en zoo gegeeten, ook daar van gedronken; of het uytgeparſte *Zap*, of het *Poeder* der gedroogde *Bladeren*, met Wijn 's morgens nuchteren ingenomen, drijft uyt de *Galachtige*, *ſlijmerige*, en ook *waterachtige vochtigheeden*: breekt de *Steen der Nieren*; geneeſt de *Druppel-* of *Koudepis*, en de *Geelzucht*: verwekt de *Maandſtonden* der Vrouwen, en doed gemakkelijk *Water loſſen*.

Durantes Luſt. Plant. fol. 153.

De *Bladeren*, op de wijze der *Agorken*, in Edik en Zout ingelegt, en alzoo rauw, of gezoden, met Azijn en Oly in een Salade, of voor zich zelven alleen, gelijk de Cappers, tot gebraad gegeeten, zijn zeer aangenaam voor de *Maeg*, de ſelve *verſterkende*: verwekken *eetens luſt*, openen allerley *verſtoppingen des Ingewands*, helpen de geene, welke haar *Water niet konnen maken*: en zijn zeer dienſtig voor de *Lever*, de *Nieren*, en *Milt*.

CCCLXXIX HOOFDSTUK.

PHALANGIUM.

MEt deezen, en mijns weetens, geenen anderen naam in 't *Neederlandſch* en *Latijn* bekend, en dus genoemd, om dat deeze *Plant* geneeſd de beeten der PHALANGIEN, of giftige Spinnen. In het *Hoogduytſch* ERDSPINNENKRAUT, in 't *Italiaanſch* PHALANGIO. Namen.

Hier van zijn mij in haren aart *ſes* veranderlijke ſoorten bekend geworden, als: Ses veranderlijke ſoorten.

I. PHALANGIUM RAMOSUM, of *Phalangium met Takken*. II. NON RAMOSUM, of *zonder Takken*. III. ALLOBROGICUM MAJUS FLORE LILIACEO ALBO, of *groot Phalangium uyt Savoyen met een witte Lelybloem*. IV. VIRGINIANUM FLORE CŒRULEO, of *Phalangium uyt Virginien*, *met een witte Bloem*, ook van ſommige genoemd GLADIOLUS AMERICANUS, of *Americaanſch Swaardkruyd*. V. PHALANGIUM VIRGINIANUM FLORE ALBO, of *Virginiaanſch Phalangium met een witte Bloem*. VI, PHALANGIUM FISTULOSUM, of *Phalangium met een Bloem als Orgelpijpen*. Al t'zamen zijn ze van eenerley *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een goede, zandige, gemeene, meer een gemeſtte als ongemeſte grond; een opene, vrije, luchtige, welgeleegene plaats, en veel Water. Werden van naturen oud. Verdragen ſelle *Vorſt*, en allerley ongelegentheden der *Winter*. Bloeijen ieder Jaar, en geven in den herfſt rijp *Zaad*, 't welk met een waſſende Maan van *Maert* in een Pot, ruym een ſtroobreed diep, word gelegt; hier door werden ze genoegzaam *vermeenigvuldigd* en *aangewonnen*: doch veel gevoeglijker door hare jonge *Wortelen*, welke men in *Auguſtus* of *September*, met de gemelde Maan van de *oude* afneemen en verplanten moet.

Zaad.

Aanwinning.

Het PHALANGIUM VIRGINIANUN FLORE CŒRULEO., of *Phalangium uyt Virginien met een blauwe Bloem*, is een zeer aardig *Gewas*. Krijgt uyt een veelvoudige digt-t'zamengevoegde, een ſtroo dikke, bruynachtig-geelverwige, ſpongieuſe, en geen ſmaak hebbende *Wortel*, verſcheydene *Steelen*, een voet, ook wel een vierendeel meer, hoog; ruym een Schrijfpen dik, donker-groen, geheel rond, van binnen voos en vogtig van aart, aan welke eenige weynige *Bladeren*, nu uyt d'eene, dan uyt d'andere zijde, hol boven malkander geſteld, voortkoomen. Zijn in gedaante, ſtelling en ſubſtantie die van het *Lelydragende Affodille*, ſeer gelijk, onder gantſch in 't ronde de *Steel* omhelzende; aldaar een weynig rosachtig; ook door al de *Bladeren* geheel groen geſtreept: grasgroen van verwe, altijd hol *gentswijze* na boven geſteld; wat dik; d'onderſte gemeenlijk de kleynſte en ſmalſte, de bovenſte de grootſte, een vinger breed, een geheele hand lang, agter op 't breedſte, en voor gantſch ſpits toegaande, ook aldaar twee of drie digt en platagtig by malkander geſteld.

Phalangium uyt Virginien met een blauwe Bloem.

Wortel.

Gedaanſe der Bladeren.

Uyt welker *midden-punt*, en bovenſte der *Steelen*, thien, dikwils veerthien, en noch meerder taamlijk-dikke *knoppen* voortſchieten, groen van verwe, en op de punt wat purpuragtig. Als nu d'eene na d'ander open gaan, vertoonen zig ſchoone, donker-blauwe *Bloemen*, hangende aan purpure *Steeltjens* neerwaarts gebogen: zijn driehoekig, doch vlak: beſtaan uyt drie breede, groote, voor rond-plat toegaande *Bladeren*. Hebben

Geſtalte der Bloemen.

in-

PHALANGIUM VIRGINIANUM.

Leontopetalon Capitatum
Americanum

inwendig zeeven uyt den purpuren blauwe en zeer ruyge opſtaande *Draadjens*, boven voorzien met geele *Knopjens*. Als ze eenige weynige dagen hebben opengeſtaan, vergaan ze, en vallen ter aarden neer. Zelden laten ze in onze Geweſten eenig volkomen rijp *Zaad* achter, ten zij met gantſch warme *Zomers*, en op een zeer wel ter Zon geleegene plaats ſtaande; ook dikmaal met water begoten zijnde.

Aanwinning. Eevenwel kan deeze ſoort, gelijk de andere, genoegzaam *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden door hare *Wortelen*.

Phalangium uyt Virginien met een witte Bloem. Het PHALANGIUM VIRGINIANUM FLORE ALBO, of *Phalangium uyt Virginien met een witte Bloem*, is in alles de voorige ſoort gelijk, behalven dat de *Bloem ſpierwit* is. Ook beſtaande uyt niet meer dan drie *Bladeren*; en deſgelijk inwendig houdende *zeeven opſtaande Draadjens*, doch *wit*, boven voorzien met *geele Knopjens*, maar onder zeer aardig met een *purpure ruygheyd*.

Phalangium met Pijpjens. Het PHALANGIUM FISTULOSUM, of *Phalangium met Pijpjens*, is de teederſte ſoort van alle. Verlieſt, buyten ſtaande, al dikmaal door ſterke *Vorſt* 't leeven. Is derhalven geraadzaam, dat men van dit ſlag altijd in de *Winter* iets binnens huys bewaard, op een goede luchtige plaats; waar in niet als bij *vriezend Weer* gevuurd word; om niet eens onverwagt te eenemaal van dit *Gewas* beroofd te blijven.

KRACHTEN.

Galen. lib. Simp. 8. Dioſc. l. 3. c. 122. Plin. l. 27. c. 12. PHalangium is verdrogende van aart; fijn, of dun van deelen.

De *Bladeren*, *Bloemen*, of wel 't *Zaad*, gedroogd, gepulveriſeert; of ook 't uytgeparſtte *Zap* der *Bladeren*, met Wijn gedronken, verzacht de ſmerten des *Buyks*; verdrijft de *krimping* en *rommeling der Darmen*: geneeſt ook de *ſteecken* en *beeten* der *Slangen*, en anderer *giftige Dieren*.

CCCLXXX HOOFDSTUK.

MUYSOOR.

Namen. WOrd in het *Neederlandſch* niet alleen dus, maar ook van zommige NAGELKRUYD genoemd: in het *Latijn* PILOSELLA, of ook AURICULA MURIS: in het *Hoogduytſch* NAGELKRAUT: in het *Franſch* PILOSELLE, OREILLE DE RAT, of DE SOURIS: in 't *Italiaanſch* PELOSELLA.

Drie onderſcheydene ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart *drie* onderſcheydene ſoorten bekend; namentlijk:

I. PILOSELLA VULGARIS MAJOR, of *groote Muysoor*. II. MINOR SILIQUOSA, of *kleyne Muysoor met Zaadpeultjens*. III. PILOSELLA UMBELLATA, of *Muysoor met een Kroon*, of *met een ronde Kroons-wijze geſtelde Bloem*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Echter beminnen ze al te zamen een gemeene, ſlegte, zandige, en met een weynig twee-jarige Paerdemiſt doormengde grond: een wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd. Verdragen tamelijk wel de koude der *Winter*. Blijven eenige jaren in 't leeven: geeven dikmaal; inzonderheyd bij drooge *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*; 't welk, ter oorzaak van zijne lichtigheyd, lichtelijk van de Wind word wechgedreeven. Het zelve word in *Maert* met een waſſende Maan in de aarde gelegt. Hier door konnen ze genoegzaam *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden: Maar dan ook noch door hare aangegroeyde *jongen*, op de zelve tijd van de *oude* afgenomen, en verplant.

Aanwinning.

Muysoor met een Kroon. Het PILOSELLA MINOR SILIQUOSA, of *kleyn Muysoor met Zaadpeultjens*, blijft niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Word derhalven in ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *Maert*, op nieuws, niet diep, gezayd. Komt ook, ter plaats daar het ſtaat, door het neergevallene *Zaad* dikmaal van zelfs genoeg voort. Geeft in de *Zomer* weer rijp *Zaad*; en vergaat daar meê.

KRACHTEN.

Galen. lib. Med. Simp. 7. MUysoor, of *Piloſella*, is verdrogende in den tweeden, en verwarmende in den eerſten graad; ook te zamentrekkende van aart, en fijn van deelen.

Durantes hiſt. Plant. fol. 339. Camerar. l. 2. c. 116. In Wijn gezoden, en daar van gedronken, of 't *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Wijn ingenomen, *verweekt een verſtopt Ligchaam*: ſtild de *Bloedgang*, en de *onnatuurlijke Vloeden der Vrouwen*. Is goed voor het *Graveel* en de *Steen*: voor de geene die inwendig *Gebrooken* of *Geſcheurd* zijn: voor die *Bloed opgeeven*: voor de *Leeverzuchtige*: voor *roode* en *lopende Oogen*. Verklaard ook het *Gezicht*; en geneeſt de *Huyg*, als men'er meê gorgeld.

Het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* op de *Wonden* geſtrooyd, heeld de zelve.

Lobel. l. 1. fol. 563. Als men een *Mes*, gloeyende gemaakt, dikmaal ſteekt in 't *Water*, waar in deeze *Plant is gekookt*, zoo word het zoo *hard*, dat men'er *Yzer en Steen* meê kan doorſnijden, of doorhouwen, zonder daar door ſtomp, bot, of ſchardig te worden.

CCCLXXXI HOOFDSTUK.

LEEUWENBLAD.

Namen. VAn ieder in het *Neederlandſch* dus genoemd: in het *Latijn*, ook in het *Griekſch* LEONTOPETALON. Maar zou ook, mijns oordeels, in 't *Latijn* mogen geheeten worden FUMARIA MAXIMA BULBOSA CRETICA, en in het *Neederlandſch* ALDERGROOTSTE HOLWORTEL VAN CANDIA. *Aldergrooſte Holwortel*, weegens hare groote gelijkheyd met de zelve; en *van Candien*, om dat ze op dit Eyland van naturen groeyd. De *Italianen* noemen ze LEONTOPETALO.

Twee beziens-waardige ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart *twee* beziens-waardige veranderlijke ſoorten bekend, als:

I. LEONTOPETALON SILIQUOSUM CRETICUM, of *Leontopetalon uyt Candien met Zaadpeultjens*. II. LEONTOPETALON CAPITATUM AMERICANUM, of *Leontopetalon met Zaadbolletjens uyt America*. Beyde zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Leontopetalon uyt America. Knoppen. Bloemen. De laatſt-genoemde ſoort heeft, aan veel langer *Steeltjens* als die van de andere, kleyne roodachtige *Bloemtjens*, zittende, gelijk die van de eerſt-gemelde, in een *Stars-wijze* gedaante. Beſtaat uyt zes, ook uyt vijf, kleyne, voor ſpits toegaande *Bladertjens*; welke afvallende, gevolgd worden van veele aardige ronde, tamelijk groote *Knopjens*, welke boven een weynig ſtompachtig-ſpits, op de wijze van de *Aardbeziën*, toegaan; geſteld op lange, dunne *Steeltjens*, die haren oorſprong hebben genomen uyt een in 't midden regt-opſchietende ronde en teedere *Steel*, ontrent

een voet hoog; zijnde eerſt groen, maar worden naderhand bleek-rood, alsze een tijd lang hebben geſtaan. Zijn ook voorzien met veele over en weer over, regt-oplopende bruyn-verwige *Streepjens*.

Bladeren. Tuſſchen deeze en de eerſt-gemelde LEONTOPETALON word ook een genoegzame ongelijkheyd gezien, zoo wel in de ſtelling der *Bladeren* (welke tamelijk breed; donker-groen-verwig, en in twee, drie, ook meerder deelen geſcheyden zijn, op de manier der *Peonie-bladeren*; voor ſtomp, of rondachtig toegaande; voorzien met nauwelijks zichtbare *Aderen*; maar daar teegens in 't midden begaaft met een *rugs-wijze* geſtelde *hoogte*: die ook hoger opſchieten als die van de andere) als in de verandering des *Wortels*; welke niet zoo

Wortel. ſlegt, noch zoo bruyn (eevenwel ook *Knobbelachtig*), maar Roosachtig is, en als uyt verſcheydene deelen en *Schubbetjens* beſtaande.

Grond. Zij beminnen beyde een goede, gemeene, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paerdemiſt, en het Mol der verrotte Boombladeren doormengt: een luchtige, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en niet te veel Water.

Hoedanig in de Winter waar te nemen. Zijn teeder van aart, echter lang-leevende. Konnen in deeze onze Geweſten geen ſterke *Winden*, koude *Herfſtreegenen*, noch eenige *Vorſt* verdragen. Moeten derhalven, in Potten geſteld zijnde, in 't laatſte van *September*, of 't begin van *Octobet* ten langſten, de aarde boven droog zijnde, binnens huys worden gezet op een luchtige plaats, waar in niet als bij *vriezend Weer* word gevuurd: gedurende de *Winter* voorzien met ſlegts een weynig lauw Reegenwater van onder; en niet weer buyten gebragt voor in 't begin van *April*, met een zachte Lucht en aangename Reegen: dan noch eevenwel zorgvuldig gewagt en gedekt voor *koude nachten*, *hayrige en ſchrale Ooſte- of Noorde-winden*.

Bloemen, noyt hier Zaad. Zij geeven in onze Landen (niet altijd, maar alleen bij goede *Zomers*) *Bloemen*; doch noyt volkomen rijp *Zaad*. Verliezen ook ieder jaar, in 't laatſte van *Junius* en begin van *Julius*, hare *Bladeren*: welke men in 't begin van *Maert* weer voor den dag ziet komen uyt hare ronde *Bol*.

Waarneeming der Bollen. Wanneer het *Loof* en de *Steelen* vergaan zijn, moet men deeze *Bollen* wel droog houden, en gantſch zorgvuldig voor te veel Water bewaren. Anders zouden ze zeer lichtelijk komen te verrotten; gelijk mij zelfs, van huys zijnde, gebeurd is, door de onachtzaamheyd van mijnen *Hovenier*. Moeten derhalven, opgenomen zijnde, tot in *Octobet*, of 't laatſte van *September*, in droog zand gelegt, en met een volle Maan weer in Potten, gevuld met de voorbeſchreevene aarde, gezet, ook terſtond binnens huys gebragt worden; ten ware daar noch een aangename Reegen mogt komen te vallen.

KRACHTEN.

Gal. lib. 7. Simp. Med. Dioſc. l. 3. c. 110. LEeuwenblad, of *Leontopetalon*, is vetdrogende, verwarmende, verteerende van aart, tot in den derden graad.

Het *Poeder* der gedroogde *Wortelen* met Wijn ingenomen, verlicht zeer haaſt de ſmerten van de *beeten* der *Adderen*, *Slangen*, of diergelijke *giftige Dieren*; en geneeſt ze.

CCCLXXXII HOOFDSTUK.

TURKSCHE BOONEN.

Verſcheyde namen. EEn welbekende, voedzame, van veele zeer begeerde *Vrucht*; inzonderheyd noch groen met hare *jonge Schel* afgeſneeden, gekookt, geſtooft, en dan gegeeten. Word ook van zommige in het *Neederlandſch* wel ROOMSCHE BOON genoemt: in het *Latijn* PHASEOLUS, FABA TURCICA, of ROMANA, en SMILAX HORTENSIS: in het *Hoogduytſch* WELSCHE BONE, STEIGBONE (en dus ook in 't *Neederlandſch* KLIM-BOON), GARTEN-FASELEN, en TURKISCH BONE: in 't *Franſch* FASEOLES, of PHASEOLES: in het *Italiaanſch* FAGGIVOLI, FAGIVOLI, FASELI, of FASCIOLI.

Veele beziens-waardige ſoorten; Hier van zijn mij in haren aart bekend veele beziens-waardige ſoorten, zoo wel in deeze onze Geweſten, als in verre afgeleegene heete Landen voortkomende: van welke eenige zelden in onze Provincien hare volmaakte rijpheyd genieten. Zullen derhalven hier alleen een weynig ſpreeken van vijf bijzondere ſoorten deezer Boonen, die bij ons, onaangezien onze koude Weereld-ſtreek, tot hare volkomentheyd geraken:

van welke hier vijfderley, worden voorgeſteld. I. PHASEOLUS MAJOR TURCICUS FRUCTU ALBO; of *groote witte Turkſche boon*. II. MAJOR FRUCTU VARIEGATO, of *groote Turkſche boon met een gecouleurde*, of *bonte Vrucht*. III. TURCICUS MINOR FRUCTU RUBRO; of *kleyne Turkſche boon met een roode Vrucht*, zijnde niet alleen voldragende, maar ook de delicaatſte van alle: hebbende een *Schel*, die niet, of zelden, hard, tay, dradig, of ſtokkig word, al heeft ze ſchoon hare groenheyd verloren, en datze alreeds bleek-wit is geworden. Dan zijn ook de volkomene *Boontjens* zoo bequaam en ſmaaklijk, ja aangenamer, als andere, die noch kleyn, of half volwaſſen zijn. IV. PHASEOLUS MINOR TURCICUS FRUCTU ALBO MINORE, of *kleyne witte Turkſche boon*, weegens hare rondheyd van veele *Turkſche erweten* geheeten. V. PHASEOLUS AMERICANUS NIGER FLORE PHŒNICEO, of *zwarte Americaanſche boon, met een als brandend-roode* zeer ſchoone verwe, gantſch bevallig voor 't Gezicht; van veele genoemd PIETHEYNS-BOONEN, om dat de Admiraal PIETER HEYN, als hij in 't jaar 1628. de *Spaanſche Zilver-Vloot* had veroverd, de zelve eerſt uyt *America* in deeze Landen heeft gebragt. Alle zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een goede, luchtige, op nieuws omgeſmeetene, niet alleen met oude twee-jarige, maar ook met varſſche noch warme Paerdemiſt wel voorziene grond; want deeze doed, door hare natuurlijke warmte, de *Boonen* wel voortkomen, en zeer hoog opſchieten: een luchtige, warme, wel ter Zon geleegene plaats; en in 't eerſt weynig, maar daar na veel Water.

Vrucht. Blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven, en geeven in den *Herfſt* een rijpe *Vrucht*, welke men in hare *Schel* aan de *Struyk*, of zoo de tijd, door te veel reegen, zulks niet wil toelaten, afgenomen zijnde als ze hare groenheyd heeft verloren, op een luchtige plaats binnens huys, laat droog worden.

Waarſchouwing. Als men deeze *Vrucht* met de *Schel*, noch groen, wil gebruyken, moet men de zelve met de Handen afbreeken, zonder met een *Mes* daar aan te raken, vermits men ondervonden heeft, dat het *Yzer* aan de *Plant* zelfs zeer ſchadelijk is.

Zaying en aanwinning, hoedanig Deeze *Gewaſſen* zijn teeder van aart, en vergaan ieder jaar door een kleyne *Rijp*, of van zelfs. Moeten derhalven elk *Voorjaar*, niet eerder als een dag drie of vier voor *May*, met een afgaande Maan, weer op nieuws de aarde aanbevolen worden; nauwelijks een vingerbreed diep geſtoken, en met haar *Lapje* omlaag, op dat de daar uyt voortkomende *Wortel* te bequamer neerwaarts ſchieten, en de *Boon* zelfs dies te lichter uyt de aarde opkomen mogt. Op dat dit te haaſtiger, en 't waſſen te voorſpoediger mogt toegaan, laat men gemeenelijk de *Boonen*, welke men inſteeken wil, twee dagen te vooren in Water weyken. Deezer-wijs konnen ze ieder jaar overvloedig worden *vermeenigvuldigd*.

Bijſteking Alzoo dit teeder *Gewas* 't vermogen niet heeft,

van ſtokken. van zich zelfs opwaarts te verheffen; zoo zou het langs de aarde heenen kruypen; ter dier oorzaak weynig *Vruchten* dragen, en de zelve noch meeſt verrotten. Men moet'er derhalven hooge *ſtokken*, of *ſparren* van twaalf of veertien voeten bij-ſteeken, zulker-wijs, dat vijf of zes der ingeſtokene *Boonen* langs ieder van de zelve konnen opklimmen. Veele ſteeken deeze *ſtokken*, te gelijk met de inlegging der *Boonen*, in de aarde; en dan acht of tien *Boonen* aan elke *ſtok*, wijlze niet al te zamen opkomen.

Zwarte Americaanſche boon. De PHASEOLUS NIGER AMERICANUS FLORE PHŒNICEO, of *zwarte Americaanſche boon, met een hoogroode Bloem*, wil geerne geſteld zijn teegens een Muur, of Heyning, vermits ze groote hitte begeerd. Geeft anders altijd geen volkomen-rijpe *Vrucht*; inzonderheyd niet in reegenachtige *Zomers*: zoo dat men ze dikmaal, noch groen zijnde, moet afplukken, en binnens huys ophangen, om daar langzaam te mogen droogen.

KRACHTEN.

Aart. *Turkſche boonen*, of *Phaſeoli Turcici*, zijn een weynig, of in den eerſten graad warm, en vochtig van aart.

Luſit. l. 2. enarr. 140. Dioſc. l. 2. c. 130. Groen zijnde, met de Schel; of buyten de zelve gekookt, en met Peeterzelie geſtooft, geeven een aangename koſt voor elk; en ook goed voedzel aan het Ligchaam: maken een *weeke Buyk*: drijven het *Water uyt de Blaas* af, verwekken *luſt om bij te ſlapen*, en verſterken de *Maag*.

De *groene Boonen*, of de *Schellen*, eer'er noch *Boonen* in zijn gegroeyd, worden van veele ingelegt, dat is, in Pekel, of in Edik en Zout bewaard. Dan in de *Winter* met gedroogde Peterzelie geſtooft, en voor een gezonde ſpijs op Tafel gezet.

Durantes hiſt. Plant. fol. 179. Rauw gegeeten, doen ze *braken*; en hebben dan geen aangename ſmaak.

De *Bloemen*, of de *Boonen* zelfs, gediſtilleert, en zich daar meê gewaſſchen, reynigen 't *Aangezicht*, en maken een zuyver *vel*.

CCCLXXXIII HOOFDSTUK.

CANARIZAAD.

Namen, en oorſprong. DUs in het *Neederlandſch* genoemd, om dat het voortijds, te zamen met wel-zingende *Canari-vogeltjens*, welke dit *Zaad* tot hare ſpijs gebruyken, uyt de *Canariſche Eylanden* in deeze onze Geweſten is gebragt. Word in het *Latijn* geheeten PHALARIS: in het *Hoogduytſch* CANARIENKRAUT: en in 't *Italiaanſch* FALLARIDE, of FALARI.

Grond. Deeze *Plant* bemind van naturen een goede, zandige, luchtige, en met twee-jarige Paerdemiſt welgemeſtte grond: een opene, warme, bequaam ter Zon geleegene plaats, voor alle *koude Noorde-winden* genoegzaam beſchut, en weynig Reegen. Blijft niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven: geeft, laat in den Zaad. *Herfſt*, rijp *Zaad*, doch bij ſlegte jaren niet volkomen; en ſterft dan van zelfs, of door een ſchielijk-overvallende *Rijp* of *Vorſt*.

Aanwinning. Moet derhalven ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *Maert* of *April*, na geleegentheyd van de bequaamheyd of onbequaamheyd des tijds, op nieuws weer gezayd worden, niet boven een ſtroobreedte diep, in een varſch-omgeworpene en gemeſtte aarde, warm ter Zon ſtaande; zoo word het dies te eerder en te beeter rijp: inzonderheyd, wanneer men de opgekomene *Planten* voor de *koude nagten* des *Voorjaars*, ook voor *hayrige* en *ſchrale winden*, met ſtroo een weynig dekt, en voorts goede acht op de zelve neemt. Deezer-wijs kan men deeze ſoort bequaam genoeg *aanwinnen* en *vermeenigvuldigen*.

KRACHTEN.

HEt *Zap*, uyt *Canarizaad*, of *Phalaris*, geparſt; of het geſtotene *Zaad* (zijnde een weynig warm van aart) met Wijn ingenomen, verdrijſd de *ſmerten*, en de *verſtoptheyd van de Blaas*. Is daarenboven goed teegens 't *Graveel*. *Galen. l. 8. Simp. Med. Durantes hiſt. Plant. fol. 354.*

Het zelve *Zaad* verſtrekt ook de Canari-vogelen tot een voedzame haar dienſtige ſpijs.

CCCLXXXIV HOOFDSTUK.

MUYZENKOORN.

Namen. IEt alleen dus in 't *Neederlandſch*, maar ook van veele ROODEN DOLIK genoemd. In 't *Latijn* geheeten PHŒNIX, LOLIUM RUBRUM, HORDEUM MURINUM, en TRITICUM MURINUM: in het *Hoogduytſch* BINTZENHELMER, of ook WALTROHR: in 't *Franſch* YVRAYE SAUVAGE; en in 't *Italiaanſch* PHENICE; of ook GIOGLIO SALVATICO.

Twee bijzondere ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *twee* bijzondere ſoorten; te weeten:

I. Dit nu gemelde *gemeene* PHŒNIX, of *Muyzekoorn*. II. PHŒNIX ALATA LUSITANICA, of *Muyzekoorn met Vlengelen uyt Portugal*. Beyde zijn ze van eenerley *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen uyt eygener aart een goede, luchtige, zandige, welgemeſtte grond: een opene, vrije, bequaam geleegene plaats, en weynig vochtigheyd.

Aanwinning. Worden niet oud, maar blijven alleenlijk eene *Zomer* in 't leeven. Geeven in den *Herfſt* volkomen rijp *Zaad*, en vergaan dan van zelfs, of door een koude *Rijp*. Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *April* of *Maert*, weer op nieuws, niet diep, gezayd zijn. Alleen hier door konnen ze *vernieuwd* en *vermeenigvuldigd* worden.

KRACHTEN.

Muyzekoorn, of *Phœnix*, geſtoten, gepulveriſeert, en met witte Wijn ingenomen, *verwekt* der Vrouwen *Maandſtonden*: doch met roode Wijn gebruykt, doedze de zelve *ophouden*, volgens 't getuygenis van DIOSCORIDES. Stild daarenboven de *Buykloop*, en het al te veel *Wateren*. *Lobel. l. 1. fol. 44. Dioſc. l. 4. c. 43.*

CCCLXXXV HOOFDSTUK.

YDELE HAVER.

Namen. IN het *Neederlandſch* dus genoemd. In het *Latijn* geheeten BROMUS HERBA: BROMOS STERILIS, FESTUCAGO GAZÆ, ÆGILOPS ALTERA MATTHIOLI, en PHŒNIX QUORUNDAM: in het *Franſch* AVERON; en in 't *Italiaanſch* EGILOPA, en ORZO SALVATICO.

Grond. Zij bemind een goede, gemeene, luchtige, gemeſte, en ongemeſtte grond: zoo wel een vrije, wel ter Zon geleegene, als een donkere of ſchaduwachtige plaats. Kan, uyt eygener aart, weynig Water verdragen. Blijft niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven, en vergaat teegens de *Winter*.

Aanwinning. Als men 't *Zaad* van deeze *Plant* met een waſſende Maan in *Maert*, niet diep gelegt, aan de aarde beveeld,

zoo geeft ze teegens, of in den *Herfſt*, volkomen rijp *Zaad*, en verſterft dan van zelfs. Doch het later gezayde, of 't geen van zelfs voortkomt van het uytgevallene *Zaad* ('t welk dikmaal geſchied) blijft zonder eenige ſchade of ongeleegentheyd de *Winter* over. *Bloeyd* dan in de tweede volgende *Zomer*, en krijgt tijdelijk hare regte volkomentheyd.

KRACHTEN.

Aart. YDele *Haver*, of *Bromus herba*, is matig, of in den eerſten graad warm en droog; ook verteerende en te zamentrekkende van aart.

Gal. lib. 6. Simp. De *Bladeren* geſtoten, met Meel vermengt, en van buyten opgelegt, verdrijft en geneeſt de *hardigheyd* van de *holle Zeeren*, komende aan de hoeken der *Oogen*; welke men *Ægilopes* noemd.

Matth. l. 4. c. 134. Het uytgeparſtte *Zap* met een weynig Zuyker of Honig vermengt, en dus genuttigd, is goed teegens den *Hoeſt*.

CCCLXXXVI HOOFDSTUK.

PHLOMOS.

Namen.

Ord, mijns weetens noch in 't *Latijn* noch in het *Neederlandſch*, met een anderen als deezen naam genoemd; doch in het *Italiaanſch* geheeten SUCHAMELE.

Wat voor een Plant. Is een *Plant*, geſteld tuſſchen het VERBASCUM, of *Wollekruyd*, en LYCHNIS, of *Jenetteken*, anders *Chriſtus Oog*: ter dier oorzaak van zommige ook wel genoemt WIT WOLLEKRUYD.

Twee bijzondere ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart *twee* bijzondere ſoorten bekend geworden; te weeten:

I. PHLOMOS FLORE LUTEO PARVO, of *Phlomos met een kleyne geele Bloem*; anders VERBASCUM MONTANUM MINUS, *kleyn Berg-Wollekruyd*; welke naam deeze ſoort, mijns oordeels, met regt mag voeren. II. PHLOMOS LYCHNITIS CLUSII FLORE LUTEO MAGNO, of *Phlomos met Bladeren*, op de manier van *Jenettekens*, met een *groote geele Bloem*. Beyde zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, met een weynig kleyn-geſtoten Steen-gruys; en tweejarige Paerdemiſt doormengt: een opene, vrije, warme, luchtige, wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd. Blijven zelden langer dan drie jaren in 't leeven. Worden lichtelijk, door te veel *koude Herfſtreegenen*, of door een langdurige, of felle *Vorſt*, buyten ſtaande, beſchadigd, en wechgenomen.

Hoe te bewaren. Is derhalven geraadzaam, dat men van elke ſoort een *Plant* met een waſſende Maan in een Pot ſteld, en de zelve, gedurende de *Winter*, binnens huys, op een luchtige plaats, droog bewaard. Niet voor in 't laatſte van *Maert*, of 't begin van *April*, mag men ze weer buyten brengen, met een zoete Reegen.

Zij *bloeyen* in de tweede *Zomer*, en geeven volkomen rijp *Zaad* in deeze koude Landen: 't welk met een waſſende Maan van *April*, niet boven een ſtroobreedte diep, weer in de aarde word gelegt. Alleenlijk hier door konnen ze, zoo in andere als in deeze Landen, *vermeenigvuldigd* worden.

Kleyn Berg-wit Wollekruyd. Het VERBASCUM MONTANUM MINUS, of *kleyn Berg wit Wollekruyd*, anders PHLOMOS FLORE LUTEO PARVO, of *Phlomos met een kleyne geele Bloem*, groeyd van naturen, uyt een teedere *Wortel*, twee voeten, of daar ontrent hoog. Krijgt aan hare *Scheutjens* Bladeren. rondachtige *Bladeren*, niet groot, ontrent eene vinger breed, inwendig groen-verwig; met een *grijze ruyge wolligheyd* boven bekleed, maar onder veel witter: dikachtig van aart, inwendig met veele ruygachtige en ter nauwer nood zichtbare *Aderen*, ook met kleyne *gezaagde randen* voorzien.

Steelen. Uyt der zelver voorſte *Hert* ſchieten ronde *Steelen* voort; tay en buygzaam van aart; boven gemeenelijk een weynig gekromd; gantſch wit-ruyg, en met veele *Bladeren* tot boven toe bekleed; wat langwerpiger als de onderſte, doch in 't opperſte der *Steelen* weer ronder; aan beyde de zijden regt teegens over malkander zittende: ook in 't midden de *Steelen* omhelzende. Tuſſchen welke rondom de *Steel* langwerpige, kleyne en gebladerde ruyge *Huysjens* te voorſchijn komen; waar uyt kleyne geele *Bloemtjens* ſpruyten. Als ze eyndelijk in haar zelven vergaan zijn, laten ze een langwerpig, kleyn, en zwart gehoekt *Zaadje* na. Bloemen. Zaad.

KRACHTEN.

Aart. PHlomos, of *wit Wollekruyd*, is verdrogende en verteerende van aart.

Plin. l. 26. c. 4. De *Bladeren* en *Bloemen* geſtoten, in Wijn gezoden, en op eenige plaats des Ligchaams gelegt, trekt uyt alles wat daar ingedrongen is door eenige ongeleegentheyd, 't zij *Doornen*, *Houtſplinteren*, of *Yzer*. De zelve Wijn gedronken, en ook daar meê gegorgeld, is goed voor de *gezwellen der Keel*, en *Amandelen*.

Dod. l. 5. c. 29. De *Bladeren* geſtoten, en paps-wijze op eenige gebrandheyd gelegt, geneezen de zelve.

De *Oly* deezer *Bloemen*, gemaakt door veele *Infuſien*, ſtild zeer krachtig de zwaare ſmerten van het *Podagra* en *Fereſijn*: ook van de *Takken* of *Speenen* aan 't Fondament.

CCCLXXXVII HOOFDSTUK.

PIMPINEL.

Namen.

Oo genoemd in het *Neederlandſch*, van zommige ook wel PIMPERNEL, word in het *Latijn* geheeten PIMPINELLA, BIPINELLA, en SANGUISORBA: in het *Hoogduytſch* BLUTKRAUT, BLUTWURTZ, en WELSCHE PIMPINELLE: in het *Franſch* SANGUISORBE; en in het *Italiaanſch* SOLBASTRELLE, en PIMPINELLA.

Agt aardige veranderlijke ſoorten. Hier van zijn mij in haren bekend geworden eenige aardige, veranderlijke ſoorten; te weeten:

I. PIMPINELLA MAJOR INODORA, of *groote Pimpinel zonder reuk*. II. MAJOR LUSITANICA, of *groote Portugalſche Pimpinel*. III. MINOR HORTENSIS ODORATO, of *kleyne*, *gemeene*, *riekende Pimpinel*. IV. FLORE ALBO SPICATO, of *Pimpinel met een witte geayrde Bloem*. V. AGRIMONOIDES LUSITANICA, of *Portugalſche Pimpinel met Bladeren op de wijze van Agrimonie*. VI. SAXIFRAGA MAJOR, of *groote Steenbreekende Pimpinel*, ook wel genoemd BEURENAERT, BEVERNEL, en GROOTE STEENBREEK. VII. SAXIFRAGA MINOR, of *kleyne Steenbreekende Pimpinel*. VIII. PIMPINELLA SPINOSA CRETICA, of *ſteekende Pimpenel van Candien*. Niet alle zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarmeenig*.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, welgemeſtte grond: een vrije, welgeleegene plaats, en veel vochtigheyd. Geeven zelden, en niet anders als met goede warme *Zomers*, volkomen rijp *Zaap*. Blijven lange jaren in 't leeven. Verdragen ſterke *konde*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* zonder ſchade. Worden *vermeenigvuldigd* door haar *Zaad*; Aanwinning. 't welk met een waſſende Maan van *Maert* of *April* de aarde, ruym een ſtroobreed diep gelegt, aanbevoolen moet worden. Anders komen ze ook dikmaal van zelfs genoeg op door het uytgevallene. Dan noch worden ze *aangewonnen* door hare aangegroeyde *jonge Wortelen*;

die

die men op de genoemde tijd, en met de gemelde Maan van de *oude* afneemt, en verplant.

Portugalsche Pimpinel. De PIMPINELLA AGRIMONOIDES LUSITANICA, of *Portugalsche Pimpinel, met Bladeren van Agrimonia*, doch niet zoo groot, echter in gedaante en ruygheyd de zelve niet zeer ongelijk, schiet uyt eygener aart nauwelijks tot de hoogte van twee Maatvoeten op. De onderste *Bladeren* zitten gemeenelijk zeeven in getal aan beyde de zijden van hare regt-doorgaande *Steel*, meerendeel twee en twee regt teegens over malkander; voor nochtans in een eyndigende; van welke de onderste de kleynste, de bovenste de grootste, doch alle hol en luchtig boven den anderen gesteld; ovaals-wijze, of langwerpig; een lid van een vinger, wat meer of minder lang, een vinger breed; aan de randen rondachtig gelijk als een Zaag *getand*; inwendig met een groote *Ader*, en dan noch met veele kleyne *Adertjens* voorzien zijn.

Hoe waar te neemen in de Winter. Deeze soort is teeder van aart, en kan de sterke *Vorst* deezer Landen niet verdragen. Moet derhalven, met een wassende Maan van *April* in een Pot gezayd of geplant zijnde, ook wel gewacht voor veele *Herfstreegenen*, in *October* binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet gevuurd word als alleenlijk bij vriezend Weêr. Of, indien 't geschieden kan (vermits dit alderbest is) bewaard in een plaats zonder vuur, doch daar de *Vorst* niet kan indringen; en hier gedurende de geheele *Winter* onderhouden, alleen voorzien met zeer weynig vochtigheyd van onder. Niet voor in 't laatste van *Maert* mag men ze weer buyten zetten: dan noch eevenwel haar wel wachten en zorgvuldig dekken voor *koude nagten*, veel *water*, *hayrige* en *schrale Winden*. Kao niet anders als alleenlijk door haar *Zaad vermeerderd* worden.

Doornige Pimpinel van Candia. De PIMPINELLA SPINOSA CRETICA, of *Candiaansche doornige Pimpinel*, van de geleerde Heer CAROLUS CLUSIUS genoemd POTERIUM DALECHAMPII, is het schoonste doch teederste *Gewas* van allen. Bemind een goede, gemeene, zandige aarde; doormengd met een weynig twee-jarige Paerdemist, een-jarige Hoenderdrek, en 't Mol van verrotte Boombladeren: een opene, luchtige, vrije, zeer warme plaats, voor alle koude *Ooste-* en *Noorde-winden* bewaard; ook matige vochtigheyd.

Grond.

Hoedanig in de Winter waar te neemen, *Bloeyd* wel in deeze Landen, doch geest noyt eenig rijp *Zaad*. Verdraagd op geenerley-wijze eenige *Herfstreegenen*, *Vorst*, of andere ongeleegentheeden der *Winter*. Word derhalven, met een wassende Maan van *April* of *May*, in een Pot gezayd of geplant zijnde, in 't laatste van *September* of begin van *October* (na geleegentheyd van de bequaamheyd of onbequaamheyd des tijds) de aarde boven droog zijnde geworden, binnens huys gesteld, op een luchtige plaats, waar in niet anders als bij vriezend Weêr voor een kleyoe tijd word gevuurd: gedurende deeze *Winter-dagen* van onder voorzien met slegts een weynig lauwgemaakt Reegenwater; niet meer als een, of ten hoogsten tweemaal, vermitsze geen oattigheyd kan verdragen; en niet voor in den aanvang van *April*, met een aangename Lucht en reegen, weer buyten gebragt. Dan noch eevenwel nauw gewagt en voorzichtig gedekt voor koude nagten, Sneeuwige vochten, hayrige en schrale winden. Want zoo wel in deeze als in de *Wintertijd* vergaat ze lichtelijk door een kleyn verzuym, weegens hare teederheyd. Anders blijft ze, gelijk de andere, gedurig groen, en verliest hare zoete kleyne *Bladertjens* niet, als door ouderdom. Zie hier bij na het *Hoofdstuk* van STEENBREEK.

weegens hare teederheyd.

KRACHTEN.

Fernel. l. 5. Meth. Med. *Pimpinel* is verwarmende en verdrogende in den tweeden graad; ook te zamentrekkende en een weynig verkoelende van aart.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, of het *Zap*, anders ook 't *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Wijn ingenomen, of ook van buyten, met de gekneusde *Bladeren* op de *Wonden* gelegt; of met het *Zap*, of de gemelde Wijn, de zelve gewasschen, geneest ze zeer gelukkig en voorspoedig. Stempt ook 't *Bloeden*, zoo uyt deeze gequetste, als uyt andere deelen des Lighaams. Versterkt het *Hert*, verwekt een *vrolijk Gemoed*: doed de *Bloedgang*, de *Buykloop*, en der Vrouwen overvloedige *Maandstonden* ophouden: desgelijks het *Bloedspouwen* en *Bloedpissen*, als men van de gemelde Wijn drinkt, of de *Bladeren* in spijzen eet. Is daarenboven goed voor de *beeving* en *klopping des Herten*; voor 't *Graveel*; voor de *gebreeken* der *Leever*, *hitzige Koortzen*, allerley *vergif*, en de *Pest*.

Dioscor. l. 4. c. 34. *Durantes hist. Plant. fol. 359. Trag. l. 1. c. 156.*

De *Bladeren* gestoten en gelegt op de *Wonden der Hand*, door een *Mes gesneeden*, heelen de zelve ten vollen, zonder iet anders daar bij te doen.

Fab. Col. lib. min. cogn. stirp. c. 37.

Dit *Kruyd* in Wijn gedistilleert, en daar meê gewasschen, geneest de *beeten* der *giftige Dieren*; neemt weeh de *vlekken van 't Vel*; en maakt een *schoon*, *blinkend Aangezicht*.

Camerar. l. 4. c. 52.

CCCLXXXVIII HOOFDSTUK.

WEEGBREE.

Namen. EEn welbekend *Gewas*, in het *Neederlandsch* dus genoemd; maar ook wel van zommige WEEGEBLAD geheeten: in het *Latijn* PLANTAGO: in het *Hoogduytsch* WEGRICH, of WEGERICH, ook SCHAFFZUNG: in het *Fransch* PLANTAIN: in het *Italiaansch* PIANTAGINE, PIANTANA, PEVACCITTOLA, en CENTINERBIA.

Veele verandelijke soorten. Hier van zijn mij in haren aart veele veranderlijke soorten bekend; namentlijk:

I. PLANTAGO VULGARIS LATIFOLIA, of *gemeen Weegbree met breede Bladeren*. II. LATIFOLIA MEDIA, of *middel-soort van Weegbree met breede Bladeren*. III. LATIFOLIA ROSEA FLORE EXPANSO, of *breed-bladerige Weegbree met een platte, Roos-wijze uytgespannene Bloem*. IV. LATIFOLIA FLORE SPICATO, of *breed-bladerige Weegbree met een geayrde Bloem*. V. ALOPECUROIDES HISPANICA, of *Spaansche Weegbree met een Bloem als een Vossestaart*. VI. QUINQUE NERVIA, of *Weegblad met vijf doorlopende Aderen*. VII. AQUATICA LATIFOLIA, of *breed-bladerige Water-Weegbree*. VIII. AQUATICA MINOR ANGUSTIFOLIA, of *kleyne smal-gebladerde Weegbree, groeyende in Waterachtige plaatzen*. IX. MARINA, of *Zee-Weegbree, voortkomende in zoute plaatzen*. X. CORONOPOIDES LUSITANICA, of *Portugalsche Weegbree, met een gedaante van Hartshoorn*. XI. CORONOPOIDES LUSITANICA FOLIIS TENUISSIME DISSECTIS, of *Weegbree met een gedaante van Hartshoorn, en dun gesneedene Bladeren uyt Portugal*. XII. PLANTAGO ANGUSTIFOLIA HIRSUTA CORONOPOIDES LUSITANICA, of *ruyge en smalgebladerde Weegbree uyt Portugal, met de zelve gedaante*; en dan noch meer andere; onnodig al te zamen hier op te tellen. Niet alle zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

van welke hier twaalfderley worden voorgesteld.

Grond. Zij bemionen nochtans al te zamen een gemeene, liever zandige, gemestte, als andere ongemestte grond: een vrije, warme, en ook een schaduwachtige plaats; met tamelijk veel Water. Vergaan niet haast, maar blijven eenige jaren in 't leeven. Verdragen sterke koude des *Winters*, zonder groote ongeleegentheyd. Geeven ook gemeenelijk ieder jaar rijp *Zaad*: 't welk men in 't *Voorjaar*, met een wassende Maan van *Maert* of *April* in de aarde kan leggen. Doch komen, door het uytgevallene, van zelfs genoeg voort. Hier door

Aanwinning.

konnen ze overvloedig *vermeenigvuldigd* worden: gelijk ook noch door hare aangegroeyde *jongen*.

Portugalsch Weegbree van twee-derley soort.

De PLANTAGO CORONOPOIDES LUSITANICA, of *Portugalsche Weegbree met een gedaante van Hartshoorn:* en ANGUSTIFOLIA HIRSUTA CORONOPOIDES LUSITANICA, of *ruyge smal-gebladerde Portugalsche Weegbree, ook met een gedaante van Hartshoorn*, zijn teederder dan eenige der andere van aart. Verdragen ongeerne veele zoo *koude Herfst* als *andere warme reegenen*; vermits ze door zelve zoo wel, als door een felle *Vorst*, van 't leeven worden beroofd.

Hoe waar te neemen.

Moeten derhalven, in een Pot gesteld, 's *Winters* binnens huys worden gebragt op een luchtige plaats, zonder vuur; droog gehouden zijnde, en dus wel bewaard. In het laatste van *Maert* brengt men ze weer buyten, en men wacht ze zorgvuldig voor te veel *nattigheyd*; desgelijks voor *koude nachten*, en *hayrige winden*.

Aanwinning.

Konnen ook niet, gelijk de gemelde andere foorten, *aangewonnen* worden door hare *jonge Scheuten*, maar alleen door *Zaad*, op de genoemde tijd en Maan de aarde aanbevolen.

KRACHTEN.

Galen. lib. Simp. Med. 6.

WEegbree, of *Plantago*, is verdroogende en verkoelende van aart, tot in den tweeden graad.

Fuchs. hist. Pl. c. 11. Dod. l. 4. c. 23.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, of het uytgeparste *Zap* met Wijn ingenomen, of de *Bladeren* zelfs in spijs gegeeten, stild de *roode-* en andere *Buykloop*, de *Bloedspouwing*, en 't *Bloedpissen*. Doed ophouden het *Braken*. Is goed teegens den loop der *Zinkingen*, de *Pest*, allerley inwendige *brand:* voor de *uytteerende Menschen*; de *bleynen des Monds*; de beeten der *dolle Honden*, de *heete zweeringen* van *Mond* en *Keel*; het *bloeden van 't Tandvleesch*; en de *zwelling* van de *Nieren* en de *Blaas*.

Dioscor. l. 2. c. 153. Ægin. l. 7. c. 3.

Het *Zap* in de *Ooren* en *Oogen* gedaan, neemt'er de *pijn* en *brand* van weeh. Verkoeld ook de *verbrandheyd*, en dood de *Wormen*; 's morgens nuchteren een Leepel vol daar van ingenomen. In onzuyvere en heete *Zeeren* en *Zweeren*, oude en varsche *Wonden*, *lopende Gaten*, en op de *Schurftheyd* gedaan, of de gestotene *Bladeren* daar opgelegt, doed veel goeds ontrent deeze qualen.

Serap. lib. de Temp. Simp. cap. 223.

Het *Zaad*, zijnde fijn van deelen, gestoten, en met eenig Nat, of Rhijnsche Wijn ingenomen, verdrijft de *smerten* van de *Leever* en *Nieren*.

CCCLXXXIX HOOFDSTUK.

LAGE ZEE-ERWETEN.

Namen.

DIt aardig, kleyn, en op der aarden leggend *Gewas* voerd deezen naam in 't *Neederlandsch*. Word in 't *Latijn* geheeten PISUM MARINUM ANGULOSUM PERPETUUM: in 't *Fransch* POIS DE LA MER; en in 't *Italiaansch* BISO, of PISELLI DI MARE.

Grond.

Bemind een goede, gemeene, zandige aarde, met twee-jarige Paerdemist matig voorzien: een warme, luchtige, welgeleegene plaats; en tamelijk veel Water. Blijft lange jaren in 't leeven; *bloeyd* ieder *Zomer* zeer schoon, en geeft in alles volkomen rijp *Zaad*.

Hoe waar te neemen.

Kan, buyten gezet zijnde, niet meer dan een, of op 't hoogste twee jaren, de felle *koude* der *Winter* verdragen; vermits ze daar door al quijnende versterft. Moet derhalven, met een wassende Maan van *Maert* in een Pot, 't zij gezayd, 't zij geplant geworden, in de *Winter* op een goede warme plaats binnens huys gezet zijn, digt bij den Oven, of ook verre daar van daan: van boven met matig Reegenwater begooten: daar na in 't laatste van *Maert*, of 't begin van *April*, na gelegentheyd dat het Weêr zich aansteld, met een goede Lucht en aangename Reegen weer buyten gebragt.

Aanwinning.

Kan niet alleen *aangewonnen* worden door haar *Zaad*, 't welk met een wassende Maan van *Maert* of *April*, niet diep gelegt, de aarde moet aanbevolen zijn; maar ook door aangewassene *jonge Wortelen*, welke men op de zelve tijd van de *oude* afneemt, en verplant. Zie hier bij na het *Hoofdstuk* van de WITZEN, of WIKKEN.

Wortel.

Deeze *Plant* schiet vroeg in ieder *Voorjaar* uyt hare teedere, ronde, bruyn-verwige, met zommige *Knopjens* voorziene, en de aarde doorborende *Worteltjens*, ontrent vier vingerenbreedte hooge, en als driehoekig gedrayde *kluchtige Steeltjens*, om harer teederheyds wil niet opstaande, maar gemeenelijk neerwaarts leggende: uyt welker beyde zijden, tusschen twee kleyne, voor spits-toegaande *Bladertjens*, op de wijze der gemeene *Peulen*, of *Poelen*, daar na *Steeltjens* voortkomen, voor ook met eenige weynige omslingerende *draadjens* voorzien: aan welke de *Bladeren* digt op den anderen, en niet regt teegens over malkander zitten. Deeze zijn Ovaals-wijze rond; de grootste nauwelijks een vingerlid lang; en de kleynste vinger breed: hard, stijfstaande, dik van substantie, donker-groen van verwe, slegt aan de randen, en in 't midden met een dunne regt-doorgaande *Ader* begaaft; waar uyt veele zeer teedere andere, opwaarts tot aan de kanten uytschietende, voortvloeyen.

Kluchtige Steeltjens.

Bladeren.

Bloemen.

Tusschen deeze *Bladeren* spruyten *Steeltjens* uyt, niet veel in getal, voor aan voorzien met zes, zeeven, agt, of meer digt bij elkander gevoegde *Bloemen*; achter rond en smal; tamelijk lang; voor open staande, en aangenaam-paarsch van verwe; welke lang duren; en daar na afgevallen zijnde, achter laten ronde *Peultjens*, een lid van een vinger lang, van binnen vervuld met rondachtige bruyn-verwige *Erwetjens*.

KRACHTEN.

Gebruykt deezer Plant.

LAge *Zee-erweten*, of *Pisa Marina*, zijn matig vocht van aart, en koud in den eersten graad.

In Water gekookt, en met Melk, of Vleeschnat gegeeten, zijn ze aangenaam voor de *Maag*. Geeven ook aan het Ligchaam goed voedzel, en reynigen de *Borst*.

Gestoten, en met Garstenmeel vermengt, verzachten ze de *smerten* van allerley *Gezwellen*.

CCCXC HOOFDSTUK.

POLIUM.

Namen.

MYns weetens in het *Neederlandsch* en *Latijn* met geenen anderen als deezen naam genoemd, na het *Griekssche* woord πόλιον; 't welk beteekend een *witte wolligheyd*, met welke deeze *Plant* is bekleed: de *Italianen* zeggen POLIO.

Zes onderscheydene soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden eenige aardige, bezienswaardige veranderlijke foorten; namentlijk:

I. POLIUM MONTANUM MINUS FLORE ALBO, of *kleyn Berg-Polium met een witte Bloem*. II. MONTANUM MAJUS FLORE ALBO, of *groot Berg-Polium met een witte Bloem*. III. MONTANUM MAJUS CANDIDUM FLORE LUTEO, of *groot wit Berg-Polium met een geele Bloem*. IV. MONTANUM ROSMARINI FOLIO, of *Berg-Polium met Bladeren van Rosmarijn*. V. REPENS

Pisum
Marinum
Perpetuum

PENS TENUIFOLIUM, of *kruypend Polium met teedere Bladeren.* VI. POLIUM GNAPHALOIDES TOMENTOSUM, of *Polium met witte zeer wollige Bladeren, en Bloemen als Gnaphalium.* Meeſt al te zamen zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*:

Grond. Zij beminnen uyt eygener aart, een goede, zandige, gemeene grond, met een weynig twee-jarige kleyngewreevene Paerdemiſt, en 't Mol der verrotte Boombladeren doormengd: een opene, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en niet veel vochtigheyd. Vergaan niet haaſt, maar blijven eenige jaren lang in 't leeven. *Bloeyen* ook zeer aardig ieder *Zomer*; doch geeven in deeze Geweſten zelden, ten zij bij drooge zeer warme jaren, volkomen rijp *Zaad.* Konnen ook de ongematigde *Herfſtreegenen* en de *Winter-koude* niet wel verdragen.

Zaad.

Hoe in de Winter waar te neemen. Word derhalven zeer goed bevonden, dat men haar, met een waſſende Maan van *April* in Potten, niet boven een ſtroobreed diep, gezayd, of ook geplant zijnde, in 't begin van *October* droog binnens huys brengt, op een luchtige bequame plaats, waar in gantſch niet, of alleenlijk bij felle *Vorſt* word gevuurd. Gedurende deeze tijd mag men ze niet meer als een, of ten hoogſten tweemaal van boven begieten met ſlegts een weynig lauw Reegenwater; wijl ze anders lichtelijk zouden verrotten; en niet voor in 't laatſte van *Maert*, of 't begin van *April*, na geleegentheyd van de bequaamheyd of onbequaamheyd des tijds, met een zoete Lucht en aangename Reegen weer buyten ſtellen.

Aanwinning. Zij geeven, gelijk alreeds gezegt is, in onze Landen zelden eenig *Zaad.* Konnen eevenwel *aangewonnen* worden door hare aangewaſſene *jonge Schentjens*, welke men in de aarde legt; of met een Pennemes in *April* ten halven, gelijk men de *Angelieren* doed, voorzichrig inſnijd, en met aarde dekt: daar na, *Wortelen* bekomen hebbende, van de *oude* aſneemt, en met een waſſende Maan der genoemde Maand in Potten verplant.

Polium met witte wollige Bladeren en Bloemen als Gnaphalium. Het POLIUM GNAPHALOIDES TOMENTOSUM, of *Polium met witte zeer wollige Bladeren, en Bloemen als Gnaphalium*, bemind een goede, luchtige, holle aarde, voorzien met het grootſte deel Zee-zand, en een weynig twee-jarige Paerdemiſt; een opene, warme, wel rer Zon geleegene plaats, en niet veel Water. *Bloeyd* wel ieder jaar, doch geeft bij ons noyt eenig volkomen rijp *Zaad.*

Ongewoonlijk geſtelde Bladeren. Is reeder van aart; van een ſchoone aanſchouwing, vercierd met zeer aardige, ruyge, voor ſpits toegaande, op een aangename en wonderlijke wijze geſtelde *Bladertjens.* De zelve ruſten op geen *Steeltjens*, maar zijn zoo digt om en aan hare van naturen kromgebogene, en houtachtige *Steel* geplaatſt, dat men de zelve niet kan zien. Zijn daar alderbreedſt, en voor ſpits toegaande. In 'r aanraken zacht; geheellijk bekleed met een *ruyge witte wolligheyd*; bitter en ſcharp van ſmaak; aan de kanten zachrjens *ingezaagd*; en in het midden met geen zichtbare *Adertjens*, maar wel met een kleyn *Ruggetje* voorzien.

Bloemen. Tuſſchen welke verſcheydene ronde, regt-opſtaande witte *Steeltjens*, een halve hand, wat min of meer lang, opſchieten; voorzien met veele *Bladertjens*, en in 'r bovenſte met geelverwige, langdurende *Bloemtjens*, beſtaande uyt veele *Draadjens*, en beſlooten in kleyne ronde *Knopjens*, op de wijze van Gnaphalium. Waar in (in heete Landen) tuſſchen eenige ruygheyd

Zaad. het *Zaad* word gevonden; zijnde zeer reeder, week, geelachtig van verwe; en lichtelijk van de wind wech gedreeven wordende.

Hoe waar te neemen in de Winter. Op geenerley wijze kan deeze ſoort verdragen eenige koude *Herfſtreegenen*, of *Vorſt.* Moet derhalven (eeven gelijk de voorige) droog zijnde, binnens huys worden gebragt, op een zeer luchtige plaats: onderhouden met weynig vochtigheyd; nauw gewagt, zoo wel voor 't vuur, als voor een indringende *Vorſt.* Niet voor in 't begin van *April* mag men ze weer buyten ſtellen, met een aangename Reegen, en Lucht; dan noch wel bewaren en voorzichtig dekken voor *koude nachten*, veel *vochtigheyd*, en *hayrige* of *ſchrale winden.*

Aanwinning. Men kan haar op geen andere wijze, in onze Geweſten, *vernieuwen* en *aanqueeken*, dan alleenlijk door haar uyt warme Landen bekomen *Zaad:* 't welk met een waſſende Maan van *May* niet diep in een Pot word gezayd: gantſch warm geſteld, en niet veel begoten moet zijn.

KRACHTEN.

Gal. l. 8: Simp. Med. POLIUM is verwarmende in den tweeden, verdroogende tot in 't begin van den derden graad: ook openende, inſnijdende, dunmakende, en afdrogende van aart.

Dioſc. l. 3. c. 124. Apul. hiſt. Plant. c. 57. In Wijn gekookt, en daar van 's morgens nuchteren gedronken, of 't *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Wijn gebruykt, maakt een *weck Ligchaam*; opend *verſtoptheyd des Ingewands:* is goed voor de *Maan-, Geel-, Milt-* en *Waterzuchtige:* verwekt der Vrouwen *Maandſtonden:* doed gemakkelijk *Wateren*: geneeſt de *ſteeken* en *beeten* der *Slangen* en *Adderen.*

Ruell. l. 3. c. 60.

Durantes hiſt. Plant. fol. 369. De groene *Bladeren* gekneuſt; dan gelegt op *Wonden* en quade *Zeeren*, heelen de zelve.

Op 't vuur gebrand, verdrijven door de *rook* en *reuk* de *Slangen* uyt een huys. Het zelve geſchied, als men *Polium* in een kamer ophangd.

CCCXCI HOOFDSTUK.

KRUYSBLOEM.

IN het *Neederlandſch* dus geheeten, Namen: word in het *Latijn* genoemd FLOS AMBERUALIS, of POLYGALA: in het *Hoogduytſch* CREUTZBLUME: in het *Italiaanſch* POLIGALIA.

Agt onderſcheydene ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *acht* onderſcheydene ſoorten; als:

I. POLYGALA VULGARIS FLORE PURPUREO, of *gemeene Kruysbloem van een purpure couleur.* II. FLORE ALBO, of *witte Kruysbloem.* III. FLORE CŒRULEO, of *blauwe Kruysbloem.* IV. FLORE CARNEO, of *lijf-verwige Kruysbloem.* V. REPENS FLORE CŒRULEO, of *kruypende Kruysbloem van een blauwe verwe.* VI. VALENTINA FRUTICESCENS MAJOR CLUSII; of *groot ſtruvel Kruysbloem van Valentien*; aanreekend van den hoog-geleerden Heer CAROLUS CLUSIUS. VII. VALENTINA FRUTICESCENS MINOR; of *kleyne heeſterige Kruysbloem van Valentien in Spaanje.* VIII. POLYGALA FRUTESCENS RUTÆ FOLIO, of *ſtruvel Kruysbloem met Bladeren van Wijnruyt.* Niet alle zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming.*

Car. Cluſ. rar. Plant. hiſt. lib. 1. fol. 98.

Grond. Zij beminnen van naturen een zandige, gemeene; zoo wel een ſlegte, als met een weynig twee-jarige Paerdemiſt voorziene grond: een vrije, warme; wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd. Vergaan niet haaſt; maar blijven lange jaren in 't leeven. Geeven gemeenelijk ieder *Zomer*; bijzonderlijk met goede jaars-tijden, volkomen rijp *Zaad.* Verdragen ſterke *Winter-koude*, en alle andere ongeleegentheeden des rijds, zonder ſchade; doch verliezen dan hare *Bladeren*, behalven het POLYGALA REPENS FLORE CŒRULEO, of *kruypende blauwe Kruysbloem.*

Groote en kleyne heeſterachtige Kruysbloem, &c. Het POLYGALA VALENTINA MAJOR ET MINOR, of *groote en kleyne heeſter-achtige Kruysbloem van Valentien*; deſgelijks FRUTESCENS RUTÆ FOLIO, of *ſtruvellige Kruysbloem met Bladeren als Wijnruyt*, blijven altijd groen, en verliezen noyt al hare *Bladeren*; ten

ten zij door ouderdom. Zijn teederder van aart dan de andere. Konnen, buyten ſtaande, de *Winterkoude* deezer Landen, ook geen *ſterke winden*, verdragen.

Hoe in de Winter waar te neemen.

Worden derhalven, in Potten verplant, of met een waſſende Maan van *April* daar in gezayd zijnde, in 't begin van *October* binnens huys gebragt, op een plaats, waar in niet anders als bij vriezend Weêr word gevuurd: met weynig lauwgemaakte Reegenwaterſche vochtigheyd onderhouden; en niet voor in den aanvang van *April*, met een donkere Lucht en aangenaam Weêr, wederom buyten de Zonneſtralen voorgeſteld. Dan noch eevenwel voorzichtig gewagt en gedekt voor *koude nagten*, *hayrige* en *ſchrale winden*.

Aanwinning.

Konnen ook alle niet wel *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden, als alleenlijk door haar *Zaad*; 't welk met een waſſende Maan van *April*, niet diep in een Pot gelegt, de aarde moet aanbevolen zijn.

KRACHTEN.

Ægin. l. 7. c. 3.

Ruysbloem, of *Flos Amberualis*, is warm en vocht van aart, ook een weynig te zamentrekkende.

Dioſc. l. 4. c. 142.

In Wijn of Bier gekookt, en daar van gedronken, vermeerderd de *Melk in der Vrouwen Borſten*.

CCCXCII HOOFDSTUK.

DUYSENDKNOP.

Namen.

DUs genoemd in het *Neederlandſch*, word in 't *Latijn* geheeten POLYGONUM, of ook wel PROSERPINA, om dat het bij der aarden kruypt. In 't *Italiaanſch* POLIGONO, CORREGGIOLA, en CENTONODI.

Agt genoegzaam veranderlijke, aardige, beziens-waardige ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *agt* genoegzaam veranderlijke, aardige, en bezienswaardige ſoorten; namentlijk.

I. POLYGONUM VULGARE, of *gemeene Duyzendknop*. II. MONTANUM MINUS CANDIDUM ROTUNDIFOLIUM, of *kleyne witte Berg-Duyzendknop, met ronde Bladertjens*. III. MONTANUM MINUS CANDIDUM LONGIFOLIUM, of *kleyn witachtig Berg-Duyzendknop met lange Bladeren*. IV. MARINUM LUSITANICUM, of *Zee-Duyzendknop uyt Portugal*. V. POLYGONUM ARGENTEUM LATIFOLIUM, of *breed-bladerige Duyzendknop, met Zilvere Bladertjens rondom de Knopjens van hare kleyne*, en van binnen als met *geele Veezelingen* vercierde *Bloemtjens*, van een zeer ſchoone aanſchouwing. VI. ARGENTEUM ANGUSTIFOLIUM, of *ſmalgebladerde Zilvere Duyzendknop*. VII. ARGENTEUM ROTUNDIFOLIUM, of *witte gelijk als Zilvere Duyzendknop met ronde Bladertjens*. VIII. POLYGONUM ELEGANS ARGENTEUM MONTIS LIBANI, of ſchoone, *Zilver-verwige Duyzendknop van den Berg Libanus*. Niet alle zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Wat voor een grond zij beminnen.

Echter beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paerdemiſt, en 't Mol van verrotte Boombladeren, doormengt: een luchtige, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en niet te veel vochtigheyd. Blijven zelden langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven teegens de *Winter* volkomen rijp *Zaad*, en vergaan daar meê;

Welke ſoorten maar een jaar duren.

te weeten, het POLYGONUM MARINUM LUSITANICUM, *Portugalſche Zee-Duyzendknop*; MONTANUM MINUS CANDIDO FLORE ROTUNDIFOLIUM, ET LONGIFOLIUM, *kleyne witte Berg-Duyzendknop met ronde*, en ook *met lange Bladertjens*.

Aanwinning.

Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *Maert*, weer op nieuws gezayd zijn. Komen anders ook dikmaal, door 't uytgevallene *Zaad*, van zelfs genoeg op: waar door ze dan rijkelijk konnen *vermeenigvuldigd* worden.

Breed-bladerige Zilvere Duyzendknop.

Het POLYGONUM ARGENTEUM LATIFOLIUM, of *breed-bladerige Zilvere Duyzendknop*, waar van de *Bladeren* ontrent een half vingerlid lang, een ſtroo breed zijn, zonder eenige *Aderen*; dikachtig van ſubſtantie, voor breedſt; uyt den groenen blauwachtig van verwe, zittende aan hare meenigvuldige, ronde, uyt een witte *Wortel* haren oorſprong neemende, en op de aarde kruypende *Takjens*, in 't eerſte teegens overmalkander; daar na onordentelijk geſteld: ARGENTEUM ANGUSTIFOLIUM, of *ſmal-gebladerde Zilvere Duyzendknop*; welkers *Bladeren* wel zoo lang, doch de helft ſmaller zijn: ARGENTEUM ROTUNDIFOLIUM, of *Zilvere Duyzendknop met ronde Bladeren*, zijnde van al de andere ſoorten de kleynſte en kortſte, doch ook twee en twee teegens over malkander aan hare *Steeltjens* ſtaande: En ELEGANS ARGENTEUM MONTIS LIBANI, of *ſchoon-zilver-verwige Duyzendknop van den Berg Libanus*; waar van de *Bladeren* ook rond, doch veel grooter en meenigvuldiger, ook dichter boven malkander aan hare *Steelen* gevoegd, en daar onder veele langwerpig, of ovaals-wijze ronde gezien worden, zijn veel teederder van aart, en konnen de *Winterſche* ongeleegentheeden niet wel uytſtaan.

Smal-gebladerde.

Ronde Bladerige.

Van den Berg Libanus.

Hoe waar te neemen; en aanwinning.

Worden derhalven gemeenelijk met de gemelde Maan in Potten gezayd: niet verplant, ten zij men ziet, dat 'er meer als twee of drie in opgekomen zijn: op een warme plaats geſteld, of zouden geen volkomen *Zaad* konnen voortbrengen: en 's *Winters* binnens huys gebragt op een luchtige plaats; droog gehouden, en in *April* weer buyten gezet. Zoo geeven ze in de tweede *Zomer* genoeg en zeer goed *Zaad*.

Gemeene Duyzendknop.

Het POLYGONUM VULGARE, of *gemeene Duyzendknop*, kan, buyten ſtaande, de felle *Winter-koude* verdragen. Geeft in 't tweede jaar volkomen rijp *Zaad*, en verſterft daar meê. Blijft echter zomtijds wel de derde *Zomer* noch in 't leeven.

KRACHTEN.

Durantes hiſt. Plant. fol. 368.

HEt *Polygonum vulgare*, of *gemeene Duyzendknop*, is koud en droog in den tweeden graad; ook een weynig te zamentrekkende van aart.

Luſit. l. 4. enarr. 4. & 5. Trag. l. 1. c. 128. Dioſc. l. 4. c. 4. Fernel. l. 6. Meth. Med. Galen. l. 8. Simp. Med.

In roode Wijn gekookt, en 's morgens daar van gedronken; of het daar uytgeparſtte *Zap* met Wijn ingenomen; of ook een *Drachma* van het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met roode Wijn gebruykt, verkoeld alle *hitzige inwendige deelen* des Ligchaams. Doed ophouden de *Bloedſpuyging*, de *Roodeloop*, en der Vrouwen overvloedige *Maandſtonden*. Drijft de *Steen* en 't *Graveel* af. Dood de *Wormen*. Geneeſt de *Druppelpis*; de beeten en ſteeken der *Slangen*; de voortkruypende *Zeeren*; het *Sprenkvuur*; de *Roodgrond*; de *Roos*; de *heete Gezwellen*, en alle *varſſche Wonden*. Eeven 't zelve verrigten ook de *Bladeren*, of 't *Poeder* daar van gemaakt; op de verzeering gelegt zijnde.

Apul. hiſt. Pl. c. 18.

Het *Zap* van deeze *Duyzendknop* warm in de *Ooren* gedaan, heeld de *Oor-zweeringen*. 't Zelve *Zap* vermengt met Oly van Roozen, verdrijft de *pijn der Zijde*, als men de plaats, daar men de ſmert gevoeld, dikmaal daar meê beſtrijkt. In de *Neus* gedaan, doed het *Bloeden uyt de Neusgaten* ophouden: neemt ook weeh de *zweeringen van het Tandvleeſch*.

Het geheele *Kruyd* gediſtilleert in Water, of in Wijn, en dan dit Nat de *Oogen* toegepaſt, neemt 'er de *Schellen* of *Vliezen* van weeh. Maakt daarenboven een *klaar* en *helder Vel*, daar meê gewaſſchen zijnde.

Fuchſ. hiſt. c. 235.

Het *Zaad* van *Duyzendknop* geſtoten, dan daar van drie *Drachmen* met Wijn ingenomen, verwekt een *open Ligchaam*; doed gemakkelijk *Wateren*, en jaagt de *Steen der Nieren* uyt.

Polygonum Argenteum Angustifolium.
POLYGONUM ARGENTEUM LATIFOLIUM.
Polygonum Argenteum Rotundifolium.

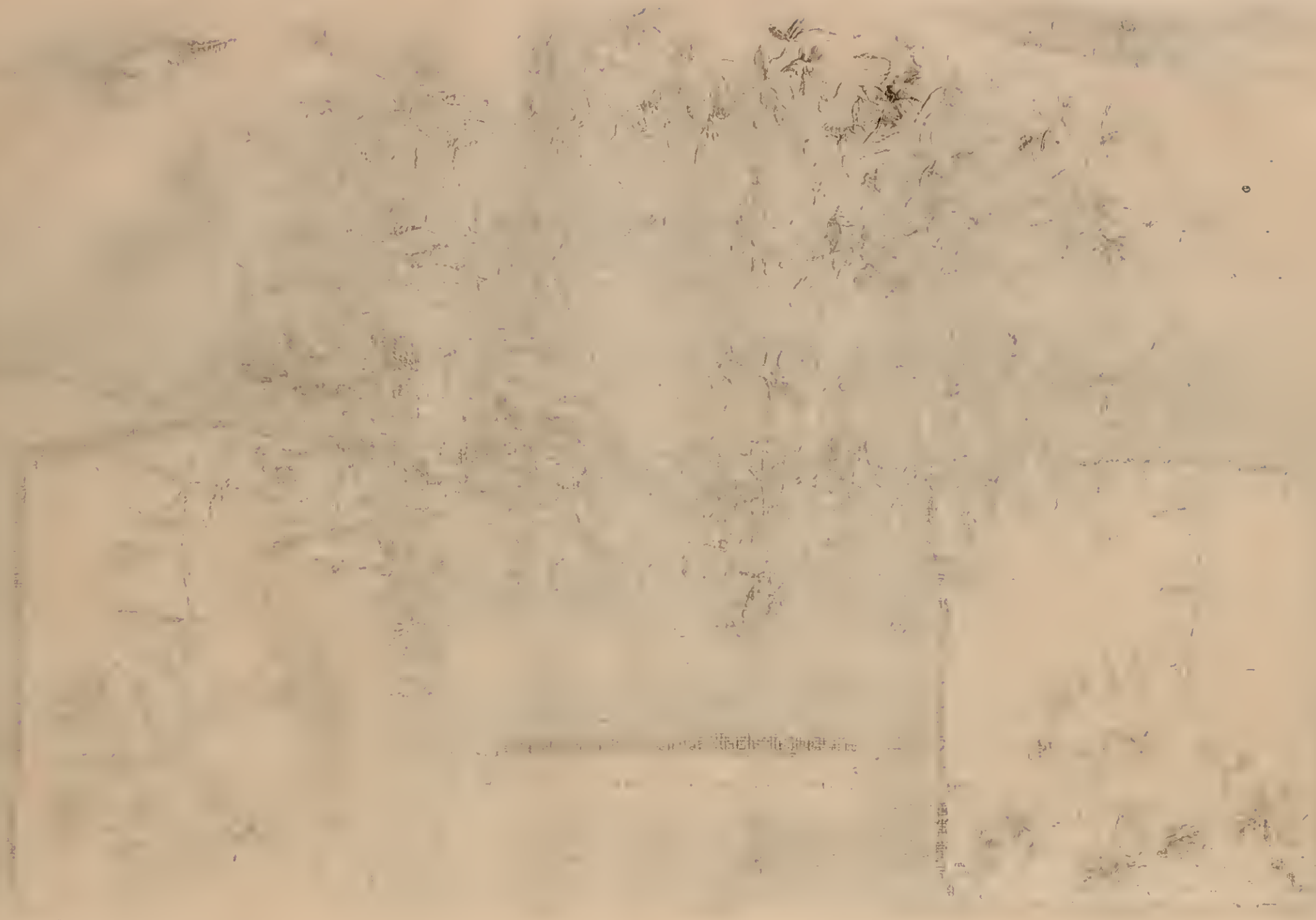

CCCXCIII HOOFDSTUK.

SALOMONSZEEGEL.

Naam; en oorsprong.

An een ieder dus in 't *Neederlandsch*, en, mijns weetens, met geenen anderen naam in deeze *Taal* genoemd. Word in 't *Latijn* geheeten POLYGONATUM, of ook SIGILLUM SALAMONIS, ter oorzaak van de *teekenen*, *Zeegels-wijze* in hare *Wortelen* gedrukt. In het *Hoogduytsch* WEISZWURTZ: in het *Fransch* SEAN DE SALOMON, SIGNET DE SALOMON, en GINULIERE, of GENICULIERE: in het *Italiaansch* POLIGONATO, FRASSINELLA, GINOCCHIETTO, en RADICE COSI NOMATA.

Ses veranderlijke soorten.

Hier van zijn mij in haren aart *ses* veranderlijke soorten bekend geworden, als:

Salomonszeegel met een dubbele Bloem.

I. POLYGONATUM VULGARE, of *gemeene Salomonszeegel*. II. ELLEBORI ALBI FOLIIS, of *Salomonszeegel met Bladeren van wit Nieskruyd*. III. RAMOSUM, of *Salomonszeegel met Takken*. IV. FLORE PLENO, of *Salomonszeegel met een dubbele Bloem*; van binnen gantschelijk met groenachtige *Bladertjens* gevuld, eenzijdig teegens over de *Bladeren* aan hare regt om hoog staande, rondachtige, ook een weynig hoekachtige *Steelen*; niet veelvoudig bij malkander, maar een alleen afzonderlijk boven den anderen gesteld, voortkomende; van welke de onderste de grootste, de bovenste de kleynste zijn. De *Bladeren*, gelijk ook de *Wortelen*, zijn in grootte die van de *gemeene*, of der andere soorten niet ongelijk, behalven dat ze wat smaller vallen; voor wel zoo spits zijn, en geheel eenzijdig twee en twee teegens malkander stijf opwaarts staan, gelijk in de bijgaande FIGUUR klaar genoeg vertoond word. V. VIRGINIANUN FLORE ALBO SPICATO, of *Virginiaansche Salomonszeegel met een witte geayrde Bloem*, ruym een lid van een vinger lang; ook uyt veele digt bij malkander gestelde *Bloemtjens* te zaamgevoegd; bestaande uyt zes smalle, geheel witte, voor stomp-rond toegaande *Bladertjens*. Eenige dagen lang duren ze. Komen voort regt uyt de bovenste punten der ronde *Steelen*; de *Bladeren* aan beyde de zijden der zelve gesteld, doch niet regt teegens over malkander. Zijn twee vingeren, ook wel een duym, breed, en zes vingeren lang; voor met breedachtige spits ze punten, en met regte *Aderen*, loopende door 't geheele *Blad* gelijk als gestreept. VI. POLYGONATUM ANGUSTIFOLIUM, of *Salomonszeegel met smalle Bladeren*. Alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Virginiaansche Salomonszeegel.

Grond.

Zij beminnen een goede, gemeene, zoo wel zandige, als andere, doch bequamelijk gemeste grond: een luchtige, wel ter Zon geleegene; ook een schaduwachtige plaats, en veel Water. *Bloeyen* vroeg in 't *Voorjaar*; en krijgen in 't laatste van *Julius* volkomen rijp *Zaad*; behalven het POLYGONATUM VIRGINIANUM FLORE ALBO SPICATO, of *Virginiaansche Salomonszeegel met een witte geayrde Bloem*: welke soort in deeze onze Gewesten noyt zijne regte volkomentheyd genieten kan.

Zaad.

Aanwinning.

Hard van natuur zijn ze, zoo dat ze felle *koude*, en alle andere ongeleegentheeden des tijds konnen uytstaan, zonder veel schade. De *aanwinning* en *vermeenigvuldiging* geschied, niet alleenlijk door haar *Zaad*, 't welk met een wassende Maan van *Maert*, niet boven een stroobreedte diep, in de aarde word gelegt; maar ook door hare aangegroeyde *jonge Wortelen*; die men op de zelve tijd van de *oude* afneemt en verplant. Teegens de *Winter* laten ze al hare *Bladeren* vallen.

KRACHTEN.

Salomonszeegel, of *Polygonatum*, is warm en droog in den eersten graad, ook afvagende, en te zamentrekkende van aart. Aart.

In Wijn gezoden, en 's morgens daar van nuchteren gedronken; of een *Drachma* van het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Wijn ingenomen, reynigt het Ligchaam van alle *taye Fluymen* en *slijmerige vochtigheeden*. Doed der *Vrouwen Maandstonden* voortkomen: drijft het *Water van de Blaas*; desgelijks het *Graveel* uyt. Stild daarenboven, en jaagt weeh het *geronnene Bloed* van de inwendige deelen des Ligchaams. *Durantes hist. Plant. fol.* 193. *Camer. l.* 4. *c.* 6.

De *Wortelen* geconfijt, en een tijd lang dagelijks daar van gegeeten, doen ophouden de *witte Vloeden* der Vrouws-persoonen. De zelve gestoten, en dan gelegt op de *Wonden*, ook op *blauw-gestotene* of *geslagene plaatzen*; desgelijks op de *Sproetelen des Aangezichts*, geneezen de zelve, en neemen ze weeh. *Dioscor. l.* 4. *c.* 6. *Dod. l.* 11. *c.* 21. *Galen. lib. Simp.* 8.

Zestien *Zaad-beziën* ingenomen, *openen 't Ligchaam van onder en boven*.

De *Wortelen* in Wijn gedistilleert, en daar meê gewasschen, verstrekt de *Vrouwen* voor een goed *Blankketzel*, want het maakt een *klaar*, *zuyver vel*. *Matth. l.* 4. *c.* 5.

CCCXCIV HOOFDSTUK.

FONTEYNKRUYD.

Eest in het *Neederlandsch* deezen, en, mijns weetens; geenen anderen naam. Word in het *Latijn* geheeten POTAMOGETUM, of ook FONTINALIS: in het *Hoogduytsch* SAMKRAUT: in het *Italiaansch* POTAMOGETO. Namen.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *vijf* veranderlijke soorten; als: Vijf veranderlijke soorten.

I. POTAMOGETUM MAJUS LATIFOLIUM; of *groot Fonteynkruyd met breede Bladeren*. II. MAJUS ANGUSTIFOLIUM SPICATUM, of *groot geayrd Fonteynkruyd met smalle Bladeren*. III. MAJUS VULGARE, of *gemeen groot Fonteynkruyd*. IV. MINUS, of *kleyn Fonteynkruyd*. V. POTAMOGETUM ROTUNDIFOLIUM, of *Fonteynkruyd met ronde Bladeren*. Al te zamen zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Groeyen alleen in Water; en hoe noch in Hoven te krijgen.

Uyt eygener aart groeyen ze in *staande*, ook in *loopende Wateren*; maar noyt buyten de zelve. Konnen derhalven in de *Hoven* niet *opgequeekt* worden, ten zij men in de zelve een *Gragt* of *Vijver* deed delven, en met een wassende Maan van *April* deeze *Planten* daar in zetten. Dan groeyen ze niet alleenlijk voort, maar slaan ook met 'er tijd van zelfs op. *Bloeyen* genoegzaam, doch geeven zelden volkomen *Zaad*. Verliezen ook 's *Winters* al hare plat op 't Water neerleggende *Bladeren*; welke in de volgende *Zomer* weer voortkomen.

KRACHTEN.

Fonteynkruyd, of *Potamogetum*, is verkoelende en te zamentrekkende van aart. *Ægin. l.* 7. *c.* 3.

In Wijn gekookt, en daar van, eenige dagen achter den anderen, een Roemertje gedronken, stild allerley *Buykloop*, ook zelfs de *Bloedgang*. Desgelijks het *jeuken van de Huyd*, de zelve daar meê gewasschen zijnde. *Plin. l.* 26. *c.* 8.

De *Bladeren* gestoten: met Honig en Edik gemengt, dan gelegt op *heete*, *voortetende zweeren*; geneezen de zelve. *Dioscor. l.* 4. *c.* 101.

De zelve *Bladeren* met Oly en Edik zachtjens in een Pan gebraden; zoete Melk daar op gegoten, en *Durantes hist. Plant. fol.* 376.

zoo, lauw zijnde, op het pijnlijke *Podagra*, op de *opdruyſtigheyd* des *Aangezichts*, op de *Koos*, en andere *ontſteekingen* des Ligchaams gelegt, verzachten niet alleenlijk al deeze qualen, maar doen ze ook dikmaal geheel vergaan.

CCCXCV HOOFDSTUK.

GANSERICH.

Namen. ANders ook in 't *Neederlandſch* genoemd GENSERICK, of GENSRYCK, en van veele ZILVERKRUYD; weegens de blinkende verwe van dit *Gewas*. Word in het *Latijn* geheeten ARGENTINA, POTENTILLA, of AGRIMONIA SYLVESTRIS, in 't *Hoogduytſch* GRENSICH, of GENSERICH: in 't *Franſch* ARGENTINE, BECQ D'OYE, of ook TANESIE SAUVAGE: in het *Italiaanſch* ARGENTINA, gelijk in het *Latijn*.

Grond. Deeze *Plant* bemind uyt eygener aart, een zandige, gebouwde, en ook ongebouwde, vette, of magere grond; liever veel Water, als matige vochtigheyd: immers zoo zeer een opene, luchtige, vrije, welgeleegene, als een ſchaduwachtige plaats. Vergaat niet haaſt, maar blijft eenige jaren in 't leeven. Geeft

Zaad. meeſt den tijd in den *Herſſt* volkomen rijp *Zaad*. Kan ſelle *konde*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* geduldig uytſtaan.

Aanwinning. Word overvloedig *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*, zoo door haar *Zaad*, 't welk met een waſſende Maan van *September* of *Maert* niet diep de aarde word aanbevolen, of ook van het neergevallene genoeg van zelfs opſlaat; als door hare kruypende jonge *Scheutjens*, welke men met een waſſende Maan in *April* van de *oude* afneemt en verplant.

KRACHTEN.

Aart. G*Anſerich*, *Genzerik*, of *Potentilla*, is koud in den eerſten, droog in 't laatſte van den tweeden graad; en te zamentrekkende van aart.

Lonic. l. 2. c. 319. Durant. hiſt. Plant. fol. 376. Matth. l. 4. c. 37. In Wijn gezoden, en daar van gedronken, doed het *geronnene Bloed* ſcheyden. Is goed voor de geene, die door een *hoogen val* zich inwendig of uytwendig verzeerd hebben; ook teegens 't *Graveel*, *inwendige Wonden*; de overvloedige *witte Vloeden* der Vrouwen; voor perſoonen, die *ter Stoel willen gaan*, *doch niet konnen*: voor 't *Colijk*, *Rugge-ſmerten*; de *Geſcheurdheyd*, en de *Bloedſpouwing*. Doed het *geklonterde Zog in der Vrouwen Borſten* zich ſcheyden: zuyverd de *Wonden*; geneeſt de *roode loopende Oogen*; de *zwelling van het Tandvleeſch*; de *Tandpijn*; en neemt wech de *Zomer-ſproetelen*, daar meê gewaſſchen zijnde. Stild het *Bloed*, en ook een *onnatuurlijke Buykloop*.

Camerar. l. 4. c. 39. Het uytgeparſtte *Zap* der *Bladeren* met Wijn vermengt, en in allerley *Wonden*; ook op de *zeeren der heymelijke Leeden* gedaan, geneeſt de zelve.

Dod. l. 20. c. 23. Het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* op de *opene huyd*, of 't *afgewreevene vel* der *Paerden*, *Oſſen*, *Ezelen*, en anderer Beeſten gelegt, doed de *Wonden ſluyten*, en *nieuw vel* daar over groeyen.

CCCXCVI HOOFDSTUK.

VLOOKRUYD.

Namen. HEeft in het *Neederlandſch* dien naam gekreegen, om dat het *Zaad* deezer *Plant* de gelijkenis eener *Vloo* niet qualijk vertoond. Word in het *Latijn* geheeten PSYLLIUM; of HERBA POLUCARIS: in het *Hoogduytſch* PSYLIENKRAUT, of FLOHKRAUT: in het *Franſch* HERBE DES PULCES: in het *Italiaanſch* PSILLIO.

Twee bijzondere ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *twee* bijzondere ſoorten; te weeren:

I. PSYLLIUM ANNUUM, of *alle jaar vergaande Vlookruyd*. II. PSYLLIUM RADICE PERENNI, of *altijd-durend Vlookruyd*; 't welk zelden meer als anderhalve of twee voeten hoogte opſchiet; doch zeer ruyg van *Bladeren* groeyd. Zijn niet van eenerley *Bouwing* en *Waarneeming*, maar zeer daar in verſchillende.

Grond. Beminnen nochtans beyde een goede, gemeene, zandige, varſch omgeſmeetene, en met twee-jarige Paerdemiſt matig voorziene grond: een luchtige, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel vochtigheyd.

Zaad. Geeven ook ieder jaar, inzonderheyd bij goede drooge tijden, volkomen rijp *Zaad*.

Een jaar durend Vlookruyd. Het PSYLLIUM ANNUUM, of *maar een jaar durende Vlookruyd*, vergaat in den *Herſſt*; na dat het haar *Zaad* tot volmaaktheyd heeft gebragt. Moet derhalven ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *Maert*, wederom op nieuws, niet diep, gezayd zijn. Komt anders ook van zelfs genoeg op van 't uytgevallene: en hier door kan deeze ſoort overvloedig *aangewonnen* worden.

Langdurend Vlookruyd. Het PSYLLIUM PERENNE heeft veel teederder *Bladertjens*, boven malkander voortkomende in een ontelbare meenigte aan beyde de zijden van hare ronde, niet zeer dikke, doch houtachtige, meenigvuldige, en uyt den bruynen grijs-verwige *Steeltjens*; welke ze onder geheel omhelzen.

Bladeren. Zijn een vingerlid of daar ontrent lang; niet dikker als een draad van Stikzijde; donker groen-verwig; niet rond, maar gelijk als driehoekig; het platſte boven met veele *ruyge Hayrtjens* bekleed, en voor gantſch ſpits toegaande.

Knopjens. Tuſſchen welke, in 't opperſte van de *Takjens*, doch niet regt uyt 't *Hert* der zelve, voortſchieten eenige *Knopjens*, gemeenelijk zes digt bij malkander geſteld, en te zamen ruſtende op een dun *Steeltje*, ruym een lid eener vinger lang; in welke *Knopjens* kleyne *Bloemtjens* worden gezien.

Bloemen.

Hardheyd. Deeze ſoort blijſt lange jaren in 't leeven. Is hard van aart; zoo dat ze, 's *Winters* buyten blijvende, lichtelijk verdraagd ſterke *Vorſt*, en alle andere ongeleegentheeden des tijds: doch tot ouderdom gekomen, word ze door de zelve van 't leeven beroofd. Geeft ook zelden, ten zij met heete, droge jaren, volkomen rijp *Zaad*; 't welk een weynig langwerpig-rond, en bleek-bruyn van verwe is. Echter kan men'er goed

Zaad. en in alles volkomen *Zaad* van winnen, wanneer men ze, met een waſſende Maan van *April* in een Pot geplant, 's *Winters* binnens huys brengd; daar met matige vochtigheyd onderhoud, en 's *Zomers* op een warme plaats zet.

Aanwinning. Niet alleenlijk door dit *Zaad*, op de gemelde tijd gezayd zijnde, kan ze *vermeenigvuldigd*, maar ook *aangewonnen* worden door hare dunne en teedere rijsachtige *Takjens*; welke men op de wijze der *Angelieren*, voorzichtig met een Pennemes ten halven inſnijd; met aarde aanvuld, of bedekt, en als ze *Wortelen* hebben gekreegen, op de zelve genoemde tijd van de *oude* afneemt en verplant.

KRACHTEN.

Galen. lib. Simp. 8. HEt *Zaad* van *Vlookruyd*, of *Pſyllium*, 't welk van deeze *Plant* alleenlijk in gebruyk is, doch niet dikmaal inwendig mag ingenomen worden, zonder groot gevaar, is koud in den tweeden, en droog in den eerſten graad.

Dod. l. 4. c. 31. Het zelve *Zaad* eerſt een weynig gebraden, of gedroogd, daar na maar eeven gekneuſd, en zoo lang in

Water

Water te weyken gelegt, tot dat het *dik* en *ſlijmerig* is geworden; dan ingenomen, verzacht allerley *inwendige verhitzing* en *ontſteeking*; ook de *rauwigheyd van de Tong*. Matigt de *brand der Koortzen*, en de *Dorſt*. Verdrijft de *ſmerten des Ingewands*. Is goed teegens de *Roodeloop*, en maakt een *zachte Stoelgang*; inzonderheyd vermengt zijnde met wat Syroop van bleekroode Roozen. Drijft ook uyt de *geele Cholerique vochten*. *Serapio c. 220. Durantes lib. Herb. fol. 379.*

Van deeze *ſlijmerigheyd*, welke men noemd *Muccago*, of *Muccilago*, word in *Apotheeken* gemaakt een *Electuarium*, of Slikking, zeer gepreezen tot het uytdrijven der *Galachtige vochtigheyd*; geneezing van *heete Koortzen*, *pijn* en *draying des Hoofds*: de *verhitting van de Leever*; en van de *Geelzucht*, drie, vier, of vijf *Drachmen* daar van ingenomen. *Raſis lib. Simp. c. 29.*

De zelve *Muccago* gelegt op een *uytpuylende Navel*, de *Breuken der Darmen*, allerley *verhitting*, 't *ſprenkt Vuur*, de *Roos*, 't *Fleresijn*, of 't *Podagra*, door hitte veroorzaakt, *Klieren*, *zweeringen*, *waterige Gezwellen*, en *verſtuykte Leeden*, geneeſt ze; neemt'er de *brand* en *pijn* van weeh. *Plin. l. 26. c. 8. Dioſc. l. 4. c. 70.*

Het uytgeparſte *Zap* der *Bladeren* in de *Ooren* gedaan, dood de daar in zijnde *Wormen*.

Twee of drie druppelen van 't gediſtilleerde Water deezer *Plant* in de *Oogen* gedaan, neemt de *ſmert* en *brand* der zelve weeh. *Ruell. l. 3. c. 108.*

CCCXCVII HOOFDSTUK.

KEUKENKRUYD.

Namen.

Een aardig *Gewas*, dus in het *Neederlandſch* genoemd, word in het *Latijn* geheeten (ook in't *Italiaanſch*) PULSATILLA, of ook HERBA VENTI, om dat het *Zaad*, rijp zijnde, door de *wind* word wechgenomen; gintſch en herwaarts gedreeven: in 't *Hoogduytſch* KUCHENKRAUT: in 't *Franſch* COQUELOURDES.

Drie onderſcheydene ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *drie* veranderlijke ſoorten; te weeten:

I. PULSATILLA FLORE SIMPLICI, of *Keukenkruyd met een enkele Bloem*. II. PULSATILLA FLORE PLENO, of *Keukenkruyd met een dubbele Bloem*. III. PULSATILLA APII FOLIO, of *Keukenkruyd met Bladeren van Peterzelie*. Alle zijnze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een goede, gemeene, geheel zandige, en zeer weynig of gantſch niet gemeſtte aarde: een luchtige, vrije, wel ter Zon geleegene, niet minder dan een donkere nf ſchaduwachtige plaats; en niet veel Reegen. Blijven eenige jaren in 't leeven, en geeven, warm geſteld zijnde, gemeenelijk ieder jaar volkomen rijp *Zaad*. Verdragen felle koude, en diergelijke ongeleegentheeden der *Winter*, zonder groote ſchade.

Zaad.

Aanwinning.

Konnen niet anders *vermeenigvuldigd* en *aangewonnen* worden, als door haar *Zaad*; 't welk met een waſſende Maan van *Maert*, niet boven een ſtroobreedte diep, de aarde word aanbevolen; en zomtijds met Reegenwater begoten moet zijn. De hier uyt voortkomende *jonge Planten* geeven in het vierde en vijfde jaar daar na hare eerſte *Bloemen*; welke men niet alleen purpur en bleek-purpur-verwig, maar ook bij na geheel wit ziet, onaangezien zij uyt eeven 't zelve *Zaad* zijn voortgeſprooten. Zeer nauw moet men op de inzameling van dit *Zaad* letten, vermits het, rijp geworden zijnde, door de Wind ſchielijk verſtuyfd.

Bloemen.

KRACHTEN.

Keukenkruyd, of *Pulſatilla*, is heet en droog tot in den derden graad; ook zeer ſcharp van ſmaak; doorſnijdende; dunmakende, verteerende, zuyverende, en doorknagende van aart; derhalven niet geraadzaam is, 't zelve inwendig te gebruyken. *Durantes hiſt. Plant. fol. 382.*

De *Wortel* in Wijn gezoden, en daar van gedronken; of twee *Drachmen* van het *Poeder* der gedroogde *Wortelen* met Wijn ingenomen, word zeer gepreezen teegens de *Peſt*, allerley *vergif*; de ſteeken van *vergiftige Dieren*, en de beeten van *dolle Honden*. *Matth. l. 2. c. 172.*

De *Bladeren* geſtoten, en van buyten opgelegt, maken op die plaats, weegens haren brandenden aart, groote en kleyne Bladeren, of Bleynen. *Dod. l. 14. c. 6.*

Het uytgeparſte *Zap* der *Bladeren*, op de hol gemaakte *Wratten* gedaan, verteerd de zelve in een korte tijd. *Tragus l. 1. c. 137.*

Het gediſtilleerde Water der *Bladeren* en *Bloemen* word van zommige met voordeel geordoneert en ingegeeven in *Koortzen*, welke nu en dan ophouden.

CCCXCVIII HOOFDSTUK.

SLEUTELBLOEM.

Niet alleen dus genoemd in het *Neederlandſch*, maar ook van veele HEMELSLEUTEL, en SINT PIETERSKRUYD. Word in 't *Latijn* geheeten PRIMULA VERIS, HERBA PARALYSIS, of PARALYTICA: in het *Hoogduytſch* SCHLUSSELBLUM, HIMMELSCHLUSSEL, en SANCT PETERSKRAUT: in 't *Franſch* COCU, PRAYES DE COCU, en PRIMEVERE: in 't *Italiaanſch* HERBA PARALISI, en FIOR DI PRIMAVERA. Verſcheyde namen.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden meer dan *tſeſtig* ſchoone, bezienswaardige, veranderlijke ſoorten van verwen, binnen weynige jaren, uyt *Zaad*, door vlijtige oeffening van mij aangeteeld, welker getal in verſcheydentheyd noch dagelijks vermeerderd: zijnde voorzien niet alleen met *enkele*, maar ook met *dubbele*, en *twee-voudige Bloemen*, of *Bloem uyt Bloem*. Al de zelve onderſcheydene ſoorten hier te willen verhalen, acht ik onnodig, en zou te lang vallen. Houde genoeg te zijn eenige daar van den *Leezer* hier voor te ſtellen; namentlijk: Meer dan tſeſtig ſchoone veranderlijke ſoorten

I. PRIMULA VERIS FLORE PLENO SULPHUREO, of *geele dubbele Sleutelbloem*. II. FLORE LUTEO PLENO UMBELLATO, of *met een geele dubbele, Kroonswijze veele op eene Steel bij malkander gevoegde Bloem*: III. FLORE GEMINO TOTO ALBO MAGNO, of *met een groote ſpier-witte Bloem uyt Bloem*. IV. FLORE GEMINO MAGNO ROSEO GRATO, of *met een groote zeer aangename Roos-verwige Bloem uyt Bloem*. V. PURPUREO, of *van eeven zoodanige, met een purpure couleur voorzien*. VI. RUBRO, of *roode*. VII. LUTEO, of *geele*. VIII. OBSOLETO, of *met een gelijk als verouderde gecoleurde Bloem*. IX. FERRUGINEO, of *met een Bloem, van zulk een verwe gelijk de roeſt aan het Tzer*. X. FLORE VARIEGATO, of *met een bonte Bloem uyt Bloem*. XI. CAULE FOLIOSO, of *met een gebladerde Steel, &c.* XII. PRIMULA VERIS ALPINA FOLIO ROTUNDO, of *Berg-Sleutelbloem met een rond Blad*; ook genoemd SANICULA ALPINA, VERBASCULUM ALPINUM, en PARALYTICA ALPINA, *Berg-Sanikel*. XIII. PRIMULA VERIS ALPINA FOLIO OBLONGO, of *Berg-Sleutelbloem met langwerpige Bladeren*. XIV. PRIMULA VERIS ALPINA FLORE PROLIFERO, of *Berg-Sleutelbloem met Bloem uyt Bloem*, gemeenelijk *drie*, of *twee*, boven een uyt malkander voortkomende; en dan noch veel meer andere, tot aangeteeld; van welke hier veertienderley worden voorgeſteld.

(gelijk wij alreeds gezegt hebben) boven de *ſeſtig* in getal. Al te zamen zijnze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een goede gemeene, meer zandige als andere, doch welgemeſtte grond, uyt een natuurlijke eygenſchap. Hebben liever een donkere of ſchaduwachtige, als een opene, luchtige, wel ter Zon geleegene plaats; en begeeren veel Water. Vergaan niet haaſt, maar blijven eenige jaren in 't leeven. Konnen ſelle koude en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* geduldig uytſtaan.

Zaad. Bloeyen ieder *Voorjaar*, in de Maanden van *April* en *May*. Geeven ook in het laatſte van *Junius* en den aanvang van *Julius* volkomen rijp *Zaad*. Het welk, wanneer de *Zaadknop* een weynig bleek geworden is, en zich aan haar eerſte punt maar eeven geopend heeft, ſchielijk daar uyt op de aarde neervalt. Is bruyn-verwig, en platachtig-rond. Om de verhaalde oorzaak des uytvallens moet men wel nauw daar op letten, indien men 't begeerd in te zamelen. Ten dien eynde plukt men de *Knoppen*, als ze rijp zijn geworden, in 't geheel af, en men laat'er 't *Zaad*, zoo veel doenlijk is, in blijven. Dan bewaard menze op een bequame, doch geen drooge plaats, tot in *Auguſtus* of *September*: ter welker tijd men 't *Zaad* uyt de *Knoppen* doed, 't zelve wel zuyverd; daar na met een volle Maan, of een weynig te vooren, zayd op een donkere of ſchaduwachtige plaats, in zoodanig een aarde, als hier boven beſchreeven is; te weeten, een goede, gemeene, zandige; genoegzaam voorzien met twee-jarige Koeyemiſt, zulker-wijze, dat het ruym een vinger breedte diep daar onder kome verborgen te leggen.

Hoe het zelve te winnen, te zayen, en voorts waar te neemen ſtaat. Als men het nu de aarde dus heeft aanbevolen, ziet men het niet eerder als in *May*, of ten vroegſten in 't laatſte van *April* te voorſchijn komen. Bij droog Weêr moet men 't, zoo wel terwijl 't noch onder de aarde legt, als wanneer 't zich begind te vertonen, dikmaal met Water begieten, zoo zullen de *Planten* niet alleen dies te eerder uytſchieten, maar ook, uytgeſchoten zijnde, te beeter voortgroeyen.

Verplanting. 't Zij dat ze te digt bij malkander ſtaan, of niet, in *Julius*, een weynig voor of met de volle Maan verplant menze in een varſch-omgeſmeetene en welgemeſtte grond, op een ſchaduwachtige plaats: want hier door worden ze ſterk; en krijgen, voor een groot gedeelte, in 't volgende *Voorjaar* hare eerſte *Bloem*: welke niet alleen in *grootte*, *enkel-* of *dubbelheyd der zelve*, maar ook in *ſchoonheyd der veelvoudige couleuren* zoo aangenaam en veranderlijk is, dat ze op een zonderlinge wijze de Oogen en 't Hert der curieuſe aanſchouwers verluſtigt, met een vermaaklijke inwendige beweeging.

Middel teegens Wormen, Slekken, en diergelijke ongediert. Ondertuſſchen ziet men gemeenelijk, dat de grond, daar ze gezayd worden, ter oorzaak van hare donkerheyd, met een groot deel *Wormen* is vervuld; welke de jonge, opkomende *Plantjens* niet alleen zeer hinderlijk zijn in haren groey, maar ook wel de zelve gantſchelijk onder de aarde na haar trekken. Krachtelijk en ſpoedig kan men dit quaad voorkomen, door alleenlijk *ſtof van oprechte Virginiaanſche Tabak* op de aarde te ſtroyen. Want 't zelve is voor deeze *Diertjens* zoo krachtig en onverdraaglijk, dat ze, zoo ze maar eens daar aan komen te geraken, terſtond moeten ſterven. De *Slekken*, en ander diergelijk *Ongediert*, indienze daar over niet ſtraks 't leeven verliezen, worden echter hier door opgeblazen, en gelijk als Waterzuchtig; zoo dat ze van deeze plaats wech vlieden, en noyt weer komen. Hier bij ſtaat te weeten, dat dit *Tabak ſtof*, als 't twee of driemaal bereegend, of met Water overgoten is, krachteloos word gemaakt tot afweering van het gedachte ſchadelijk geſpuys; en moet derhalven, zoo dikmaal als men 't nodig oordeeld, weer vernieuwt worden. Te meer, wijl dit *Poeder*, door de Reegen in de aarde dringende, de *Wortelen* der *Planten* tot een zonderlinge voedzaamheyd verſtrekt.

Aanwinning. Alle *oude Planten* van PRIMULA VERIS, of *Sleutelbloem*, luchtig geplant ſtaande, verliezen in 't midden van de *Zomer* hare *Bladeren*; zoo dat ze t'eenemaal *verdord* ſchijnen te zijn: doch in den *Herfſt* ſchieten ze weer *nieuwe* uyt. De geene, welke *ſchaduw*, of *donkerheyd* genieten, verliezen'er en behouden'er gemeenelijk eenige. Komen ook met haar nieuw geboren *Loof* eerder weer te voorſchijn als de andere die in *opener lucht* ſtaan.

Berg-Sleutelbloem, de teederſte ſoort. Het PRIMULA VERIS ALPINA, of SANICULA ALPINA, *Berg-Sleutelbloem*, of *Berg-Sanikel*, word in een Pot gezayd; op de zelve hier boven gemelde wijze aangequeekt; op een donkere plaats geſteld; gedurig vochtig gehouden, en 's *Winters* binnens huys bewaard op een luchtige, geenzins warme geleegentheyd, doch zonder bevrooren te worden. Vermits deeze ſoort teederder van aart is, als de andere, zoo vrieſd ze in zommige *Winters* wel geheel dood, als men ze buyten laat blijven. Moet derhalven in de aarde gezet zijn op een warmer en luchtiger plaats, als de andere, bevrijd voor koude *Ooſte-* en *Noordewinden*. Is ook geraadzaam, gedurig een of twee van dit ſlag in Potten te planten, om in de *Winter* binnens huys gebragt, en daar voor een quade ſtoot verzeekerd te konnen worden.

Zaad. Het *Zaad* deezer ſoort is zeer kleyn, en bij na gelijk als ſtof. Als 't rijp geworden is ('t welk niet gebeurd als in goede jaren) vergaan de *Bladertjens*; ook wel eerder; en daar blijft niets overig, als een kleyn, groen geſtreept, en rond *Knopje*; 't welk dikmaal met zijn *Worteltjens* uyt de aarde oprijſt, en alzoo verdroogt. Opmerking. Staat derhalven voorzichtig daar op te letten, dat het zelve weer in de aarde gebragt, en tot in den *Herfſt* met matige vochtigheyd onderhouden worde; op dat men niet plotzelijk zich te eenemaal van deeze ſoort mogt beroofd bevinden, 't welk dikmaal gebeurd door onbedachtheyd en verzuym.

Aanwinning. De jonge *Planten*, van *Zaad* voortgekomen, geeven, gelijk die van de andere ſoorten, in 't tweede *Voorjaar* hare eerſte *Bloemen*; daar na vervolgens ieder jaar. Worden niet alleen *vermeenigvuldigd* door haar *Zaad*, maar ook door hare aangewaſſene *jongen*: welke men met een waſſende Maan, 't zij van *Auguſtus* of *Maert*, van de *onde* afneemt, en verplant.

KRACHTEN.

Aart. *Sleutelbloem*, of *Primula veris*, is verdrogende tot in het laatſte van den tweeden graad; ook een weynig afvagende van aart.

Renealm. hiſt. Plant. fol. 118. *Matth. l.* 4. *c.* 99. *F. Column. hiſt. Plant. fol.* 18. *Tragus l.* 4. *c.* 52. In een Salade, Koeken, Warmmoes, of op eenige andere manier in ſpijzen gebruykt; of ook de geheele *Plant* met Zelf en Majoraan in Wijn gezoden, of gediſtilleert; of ook het uytgeparſtte *Zap* der *Bladeren* en *Bloemen* met Wijn ingenomen, helpt wonderlijk de geene, welke *beevende Leeden* hebben; *Lam*, of *Beroerd* zijn. Verſterkt daarenboven het *Hert*, de *Harſſenen*, de *Zeenuwen*; en het geheele Ligchaam. Heelt de *ſteeken* der *Scorpioenen* en *Spinnen*: is goed voor de *ontſteeking des Bloeds*: geneeſt allerley *uyt-* en *inwendige wonden* of andere *verzeeringen*. Eeven het zelve verrigten de *Bladeren*, wel geſtoten, en daar opgelegt zijnde. Dan noch opend de *Sleutelbloem* de *verſtoptheyd* der *Nieren* en *Blaas*. Drijft het *Graveel* af. Is goed voor de geene, die *uytwendig* of *inwendig Gebroken*, *Geſcheurd* zijn, of *verſtuykte Leeden* hebben. Ook voor die van het *Fereſijn* worden geplaagd.

Fuchſ. hiſt. Pl. c. 328. *Durantes hiſt. Plant. fol.* 335. De *Bloemen* alleen, of met de *Wortelen van Salomonszeegel*, of *Fraxinella*, eerſt eene nagt in Wijn geweykt, daar na gediſtilleert, dan zich daar mee 's morgens en 's avonds gewaſſchen, neemt wech de *rimpelen*

PULMONARIA MACULOSA HISPIDA.

PULMONARIA MACULOSA MAXIMA.

pelen en *fronſſelen* des *Aangezichts:* maakt een *zuyver en blinkend Vel.*

Tabern. l. 2. c. 14. De Wijn, waar in alleen de *Bloemen* zijn gedistilleert, gedronken van *zwangere Vrouwen*, verſterkt haar zeer merkelijk, verquikt de *Vrucht*, en is goed voor alle *zwakke perſoonen.*

CCCXCIX HOOFDSTUK.

LONGEKRUYD.

Namen.

OP het *Neederlandſch* niet alleen dus, maar ook van veele ONZER VROUWEN MELKKRUYD genoemd, vermits de *Bladeren* deezer *Plant* met *witte plekken* gelijk als *Melk* zijn voorzien. Word in 't *Latijn* geheeten PULMONARIA, of ook SIMPHITUM MACUCOSUM: in het *Hoogduytſch* LUNGENKRAUT: in het *Franſch* HERBA AUX POULMONS: in het *Italiaanſch* POLMONARIA.

Vier verandelijke ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *vier* veranderlijke ſoorten; te weeten:

I. PULMONARIA FLORE PURPUREO, of *Longekruyd met een purpure Bloem.* II. FLORE ALBO, of *met een witte Bloem.* III. MACULOSA MAXIMA, of *zeer groot Longekruyd, met ſchoone wit-geplekte Bladeren.* IV. PULMONARIA MACULOSA GALLORUM, of *Longenkruyd der Franſche, met aardige bonte Bladeren.* Al te zamen zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming.*

Grond.

Zij beminnen een gemeene, zoo wel zandige als andere, doch welgemeſtte grond: een opene, vrije, bequaam ter Zon geleegene, en ook een ſchaduwachtige plaats; met veel Water. Blijven eenige jaren lang in 't leeven. Verdragen felle *konde*, en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder ſchade.

Zaad.

Geeven ook ieder *Zomer* volkomen rijp *Zaad:* 't welk met een waſſende Maan van *Maert* of *April*, niet boven een ſtroobreedte diep gelegt, de aarde moet aanbevolen zijn. Niet alleen hier door worden ze *vermeenigvuldigd*, maar ook *aangewonnen* door hare aangewaſſene *jongen*; welke men met de gemelde Maan in *April* van de *oude* afneemt, en verplant. Als ze een tijd lang op eene plaats hebben ſtil geſtaan, zijn ze zeer begeerig, om verzet te worden in een op nieuws omgeſmeetene en welgemeſtte grond. Zonder *zaying* komen ze ook wel van zelfs genoeg voort uyt het neergevallene *Zaad* ter plaats daar ze eens geplant zijn.

Aanwinning.

Groot Longekruyd met zeer ſchoone wit-geplekte Bladeren.

Het *zeer groot Longekruyd*, voorgeſteld onder *Num.* III., of PULMONARIA MACULOSA MAXIMA, heeft zeer ſchoone, wit geplekte, ook licht en donker-groen bonte *Bladeren*; zijnde, gelijk die van de andere ſoorten, ſcharp en rauw; een geheele voet, wat min of meerder, lang; voor drie vingeren breed, en daar in een ſpits punt eyndigende; doch hoe lager, onder na de *Wortel* toelopende, hoe ſmaller, en gelijk als plat op de aarde neerleggende. Ook veel grooter, en blauwer; daarenboven wel geheel bleek-roode onder de blauwe vermengde, hier en daar aan de *Steelen* in *April* en *May* voortkomende *Bloemen.*

Ruyg Longekruyd, of Longekruyd der Françoiſen.

Het PULMONARIA MACULOSA HISPIDA, of MACULOSA GALLORUM, *ruyg Longekruyd*, of *Longekruyd der Françoiſen*, heeft aardig-bonte *Bladeren*, uyt een veelvoudige, dunne, ſlegte, teedere, regt in de aarde neerſchietende, van binnen witte, van buyten bruyn- of bleek-zwart-verwige *Wortel*, ieder *Voorjaar* in 't laatſte van *May* zoo meenigvuldig en digt op malkander geſteld, dat ze de eene de ander ſchijnen als voort te ſtoten, te voorſchijn komende. Van een kluchtige en bevallijke aanſchouwing zijn ze; bekleed met een ruyge *witte wolligheyd*; zoo zeer, dat ze, als ze uyt de aarde voortkomen, eerſt als gantſchelijk *wit-ruyg* worden gezien; doch daar na in grootte toeneemende, verminderd deeze *ruygheyd.* De grootte deezer *Bladeren* is ongelijk; en de grootſte zijn een vinger lang, een lid van een vinger, wat meer of minder, breed: in 't midden op het breedſte; van daar allenxen ſmaller wordende, en voor in een ſpits punt eyndigende; doch daar niet zoo veel als na beneeden: aan beyde de zijden ſpits, niet diep, *getand:* niet dik van ſubſtantie: boven bleek-groen van verwe, en aldaar wonderlijk vercierd met zeer veele uyt den geelen bruyne, of zwartgroene plekken en ſtreepen: onder uyt den groenen eenverwig-blauw: ruſtende op langachtige ruygè *Steeltjens:* altijd regt omhoog ſtaande, en in 't midden begaaft met een regt-doorlopende groote *Ader*; waar uyt verſcheydene kleyne opwaarts ter zijden voortſpruyten.

Geſtalte der Bloemen.

Uyt der zelver middenſte *Hert* worden voortgebragt eenige ronde, bleek-groene, ontrent een maatvoet hoog opſchietende teedere *Steelen*, boven gemeenelijk in twee of drie deelen geſcheyden: waar op in 't laatſte van *May* de *Bloemen* zich vertoonen; tamelijk-groot, ſchoon-geel van verwe, zonder eenige reuk. Beſtaan uyt veele langwerpig-ſmalle, en alleenlijk boven een weynig ingeſneedene *Bladertjens*, in 't ronde geſteld; van binnen voorzien met veele *Veezeltjens.* Vijf, zes of zeeven dagen lang blijven ze goed. In grootte, gedaante, en ſtelling zijn ze die van het *Hieracium ſuave rubente flore Fabii Columnæ*, of *Haviks-kruyd met een lieflijk-roode Bloem des Heeren* FABII COLUMNÆ, niet ongelijk. Eyndelijk vergaan ze in haar zelven, en bewaren in een ruyge wolachtigheyd een zwart, dun en langwerpig *Zaad*, als 't rijp is geworden.

Zaad.

KRACHTEN.

Durantes hiſt. Plant. fol. 371.

LONGEKRUYD, of *Pulmonaria*, is verdroogende, te zamentrekkende, en afvagende van aart.

Dod. l. 5. c. 16. Matth. l. 4. c. 48. Lobel. l. 1. fol. 693.

In Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchteren een Roemer met Zuyker gedronken, of het uytgeparſtte *Zap* met Zuyker en Wijn ingenomen, of ook het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Wijn of ander Nat gebruykt, verſterkt het *Hert*; geneeſt de *gebreeken* en *verſtoptheyd* der *Longe:* ook de *Wonden*, *vuyle gezwellen*, en de *zweerende Nagelen:* 't welk ook de *Bladeren* verrichten, geſtoten en daar op gelegt. De gemelde *drank* is zeer goed voor de geene die de *Teering* hebben, en ſtilt het *Bloedſpouwen.*

CCCC HOOFDSTUK.

WILDE DRAGON.

Namen.

NIet alleen dus in het *Neederlandſch*, maar ook van zommige WILDE BERTRAM, en WILD TANDKRUYD genoemd: in het *Latijn* PTARMICA VULGARIS, PYRETHRUM SYLVESTRE; en DRACO SYLVESTRIS: in 't *Hoogduytſch* WILDER BERTRAM: in het *Franſch* PYRETHRE SAUVAGE: in 't *Italiaanſch* STERNUTELLA, en PTARMICA.

Drie onderſcheydene ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *drie* onderſcheydene ſoorten; namentlijk:

I. PTARMICA VULGARIS FOLIO CRENATO, of *wilde Dragon, met gekartelde Bladeren.* II. FOLIO NON CRENATO, of *met ſlegte Bladeren.* III. PTARMICA FLORE PLENO, of *wilde Dragon met dubbele Bloemen*, van een bevallijke aanſchouwing. Al te zamen zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming.*

Grond.

Zij beminnen een goede gemeene, zoo wel ſteenige als zandige, doch welgemeſtte grond; een ſchaduwachtige, ook een opene, vrije plaats, en veel Water.

Zaad. Geeven ieder jaar volkomen rijp *Zaad*, inzonderheyd met een drogen *Herfſt*; behalven die met ſchoone *dubbele Bloemen*; welke in deeze Landen (mijns weetens) noyt eenig *Zaad* hebben voortgebragt. Konnen felle *Vorſt*, en meer andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder ſchade uytſtaan. Blijven niet altijd groen; maar hare *Steelen* en *Bladeren* vergaan door de koude. Schieten echter in 't *Voorjaar* bij de *Wortel*, op nieuws weer uyt. Aanwinning. Konnen *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden, niet alleen door 't gemelde haar *Zaad*, 't welk mer een waſſende Maan van *Maert*, niet diep, in de aarde word gelegt; maar ook door hare aangegroeyde, de grond door-lopende, en van zelfs *Wortel-ſchietende jonge Looten*; welke men op de zelve tijd, en mer de genoemde Maan, van de *oude* afneemt en verplant.

KRACHTEN.

Galen. lib. Med. Simp. 8. WIlde *Dragon*, of *Ptarmica vulgaris*, is warm in den tweeden en droog in den derden graad; ook openende, verdeelende, verteerende, dunmakende, en doorſnijdende van aarr.

De *Bloemen* en *Bladeren* groen geſtoten, en gelegt op *blauw-geſlagene*, *gevallene*, of *geſtotene* plaatzen des Ligchaams, ook op *Buylen* en *Blutzen*, ſcheyden het daar in zijnde *geronnene Bloed*; doenze vergaan, en geneezen ze.

Durantes hiſt. Plant. fol. 380. De *Wortel* in de Mond geknauwd, verdrijſt de *Tandpijn*, en trekt de *ſtijmerigheyd uyt het Hoofd* wech. Word derhalven zeer gepreezen teegens de *Zinkingen*, en de *vallende Ziekte*.

Dod. l. 24. c. 18. Dioſc. l. 2. c. 192. De *Bladeren* worden ook voor *opregte Dragon* in alle Saladen gebruykt. De zelve gedroogd, en 't *Poeder* daar van in de Neus opgetrokken, doed *Niezen*.

CCCCI HOOFDSTUK.

PYRETHRUM.

Namen. VAn de *Neederlanders* dus genoemd; deſgelijks van de *Hoogduytſchers*; doch bij deeze voerd ze ook de naam van GEYFERWURTZ; zoo veel als *Zeeverwortel*. Word in 't *Latijn* geheeten PYRETHRUM, of PES ALEXANDRINUS: in het *Franſch* PIED D'ALEXANDRE: in 't *Italiaanſch* PIRETRO, of ook BERTRAM.

Grond. Is een aardig *Gewas*. Bemind uyt eygener aart een goede, gemeene, zandige, met een weynig twee-jarige Paerdemiſt, en 't Mol der verrorte Boombladeren doormengde grond: een opene, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd.

Zaad. Geefr gemeenelijk, inzonderheyd bij drooge *Najaren*, volkomen rijp *Zaad*. Kan op geenerley wijze de ongeleegentheeden der *Winter*, of veele *Herfſtreegenen* uytſtaan, buyten blijvende. Moet derhalven, met een waſſende Maan van *April* in een Pot geplant zijnde, voor veele *vochtigheyd* zorgvuldig gewacht, en 's *Winters* binnens huys, op een zeer luchtige plaats gebragt worden, waar in nier als bij vriezend Weêr word gevuurd. Hoe in de Winter waar te neemen. Doch noch beeter is 't, zoo 't eenigzins geſchieden kan, buyren gevaar van *bevriezing*, haar geen vuur te laten genieten. Ook moer men haar, gedurende de *Winter*, onderhouden met zeer weynig, bij na geen *vochtigheyd*, wijl ze door de zelve zeer lichtelijk vergaar. Niet voor in 't laatſte van *Maert*, of 't begin van *April*, na geleegentheyd van de bequaamheyd des rijds, mag men ze weer buyten ſtellen, mer een zoere Luchr, en aangename Reegen. Dan noch eevenwel haar wel nauw wachten, en voorzichtig dekken voor veel *Water*, *koude nagten*, *hayrige* of *ſchrale Ooſte-* en *Noordewinden*.

Zij blijft van naturen altijd groen; doch zelden langer dan drie jaren in 't leeven. Kan ook niet anders *aangewonnen* of *vermeenigvuldigd* worden, dan door haar *Zaad*; 't welk met een waſſende Maan van *May* in een Pot, niet boven een ſtroobreed diep, hol en luchtig gezayd moet zijn. Aanwinning.

KRACHTEN.

DE *Wortel* van *Bertram*, of *Pyrethrum*, is verwarmende en verdrogende van aart, tot in den derden graad. *Fern. l. 6. Meth. Med.*

De zelve gedroogd, gepulveriſeert, met Honig vermengt, en zoo ingenomen, doed *zweeten*: brengt weer te regt alle *verkoude* en *lamme Leeden*, en de *beeving der Zeenuwen*. Verſterkt de *koude Harſſenen*, en verloſt de zelve van alle overvloedige *ſtijmerigheyd*. *Dioſc. l. 3. c. 86. Dod. l. 11. c. 22.*

De *Wortel* gedroogd, en aan de *killende Tanden* gelegt, of geknauwt, neemt'er de *pijn van wech*. *Luſit. l. 3. c. 83.*

De zelve in Wijn gezoden, en daar van gedronken, 's morgens nuchteren, een Roemertje vol, drijſt uyt, zoo door de *Blaas*, als *Stoelgang*, alle *grove*, *taye* en *ſtijmerige vochten*.

CCCCII HOOFDSTUK.

ZEEPKRUYD.

DUs in het *Neederlandſch* genoemd, om dat het *Zap* van deeze *Plant*, eeven gelijk de ZEEP, allerley *Vlekken* wech neemt, ſchoon en zuyver maakt. Word in het *Latijn* geheeten SAPONARIA: in het *Hoogduytſch* WESCHKRAUT, of ook SEYFFENKRAUT, en SPEYCHELWURTZEL: in 't *Franſch* HERBE AU FOULON, of L'HERBE SAVONIERE: in het *Italiaanſch* RADICETTE, HERBA LANARIA, en HERBA DA TINTORE. Namen, en waarom.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *twee* bijzondere ſoorren; namentlijk: Twee bijzondere ſoorten.

I. SAPONARIA VULGARIS, of *gemeen Zeepkruyd*.

II. SAPONARIA GENUINA, of *opregt Zeepkruyd*; van zommige genoemd STRUTHIUM ANTIQUORUM, dar is, *Struthium*, of *opregt Zeepkruyd der Oude*. Beyde zijn ze in hare *Bouwing* en *Waarneeming* zeer verſchillende.

De SAPONARIA VULGARIS, of 't *gemeen Zeepkruyd*, bemind een goede, zandige, liever gemeſtte als ongemeſtte grond: een vrije, wel ter Zon geleegene plaats, en veel Water. Blijft lange jaren in 't leeven. *Bloeyd* ieder *Zomer* zeer vermakelijk; doch geeft in deeze onze Geweſten noyt eenig volkomen rijp *Zaad*. Verdraagd felle *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder eenige ſchade. Onaangezien zij hier geen *Zaad* geeft, zoo kan men ze echter *aanwinnen*, en overvloedig *vermeenigvuldigen*, door hare bij de *Wortel* uytſchietende, en de aarde zeer doorloopende *jonge Scheuten*. Welke men, van zelfs *Wortelen* verkreegen hebbende, met een waſſende Maan in *Maert* of *April* van de *oude* afneemt en verplant. Gemeen Zeepkruyd. Aanwinning.

Men bevind dit *gemeen Zeepkruyd* te zijn van deeze *zeldzame* en *aardige eygenſchap*, dat het, nieuwelijks opgenomen en verzet zijnde, niet anders als t'eenemaal *enkele Bloemen* te voorſchijn brengt; doch nu een jaar, of noch langer, geſtaan hebbende, worden ze gelijk als kleyne *Roosjens*; veele te zamen groeyende, al te zamen weer geheel *dubbel*; 't welk een bevallijk aangename aanſchouwing geeft. Zeldzame eygenſchap deezer Plant.

Het SAPONARIA GENUINA, of *opregte Zeepkruyd*; anders STRUTHIUM ANTIQUORUM, of *groot Zeepkruyd der Oude*, is van een veel teederder aart. Bemind een goede zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paerde- Opregt Zeepkruyd der Oude.

Paerdemist, en het Mol der van binnen verdorvene Boomen, of anders voor dit, verrotte Boombladeren, doormengt: een warme luchtige, wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd. Word van naturen zeer oud. Schiet ieder jaar uyt hare tamelijk-dikke, ronde, voor stompachtig-spits toegaande; en aschgrauw-verwige *Wortel* eenige *Steelen*, een, en ook anderhalve voet hoog; rond, bleek-groen van couleur, in veele *Zijde-takjens* verdeeld; altijd voortkomende uyt het midden van twee regt teegens over malkander zittende, smalle, voor spits-toegaande, en de *Steel* onder gantsch omvattende *Bladertjens*: uyt welke ook in het alderbovenste der *Steelen* gezien worden, om te bloeyen, veele bij malkander gevoegde ronde *Knopjens*, de een hooger als de andere op teedere en korte *Steeltjens* uytschietende; inzonderheyd bij heete *Zomers*: doch openen zich noyt in deeze onze koude Gewesten. Indien ze tot hare volmaaktheyd konden geraken, zoo zouden de *Bloemen* zich geel-verwig vertonen, want hare toegeslotene *Knoppen* ziet men van buyten altijd geel.

Grond. Wortel. Steelen. Bloemknoppen maar openen zich noyt in onze Gewesten.

Deeze soort verliest niet; gelijk de voorige, in de *Winter* al hare *Bladeren*; maar behoud altijd eenige groene bij de *Wortel*; waar uyt in de volgende *Zomer* weer nieuwe *Steelen* te voorschijn komen. Deeze *Bladeren* zijn donker-groen-verwig, veele bij malkander in een Top te zamen-gevoegd; gemeenelijk neerwaarts hangende; niet zeer lang; smal; met geen zichtbare *Aderen* begaaft, maar in 't midden voorzien met een *Rugge*.

Bladeren.

Zij kan op geenerley wijze veel koude *Herfstreegenen*, sterke *Winden*, *Sneeuw*, of eenige *Vorst* verdragen. Word derhalven, met een wassende Maan van *April* door *Zaad*, uyt heete Landen herwaarts gezonden, opgekomen zijnde, in een Pot geplant in 't begin van *October*; de aarde droog geworden, binnens huys gebragt, op een bequame plaats; luchtig, en waar in niet anders als bij vriezend Weêr word gevuurd. Gedurende de *Wintertijd* moet ze alleen met zeer weynig lauwgemaakt Reegenwater van boven begoten, en niet weer buyten gezet worden voor in het begin, of ten halven van *April*, met een aangename Lucht en zoete Reegen. Dan noch wel gedekt en voorzichtig gewacht voor *koude nachten*, *Sneeuwige vochtigheyd*, en *schrale Oostewinden*.

Hoedanig in de Winter waar te nemen.

KRACHTEN.

Zeepkruyd, of *Saponaria*; is warm en droog van aart, tot in den derden graad.

Aart.

Plin. l. 24. c. 11. De *Wortel* in Wijn gezoden, en daar van gedronken, maakt een week Ligchaam: opend de *verstoptheyd* van de *Leever*; doed gemakkelijk *Water lossen*; zuyverd der Vrouwen *Moeder*; en is goed voor de *Geelzucht*.

Dioscor. l. 2. c. 193. Met Wijn en Garstenmeel gekookt; dan op *koude Gezwellen* gelegt, doed de zelve verteeren.

De *Wortel* gedroogd, gepulveriseert, en daar van twee *Drachmen*, met Honig vermengt, ingenomen, is goed voor de *Hoest*, en een *benauwde Borst*.

Galen. l. 8. Simp. fac. De zelve met Honig in de Neusgaten gestoken, trekt al de *Fluymen van de Harssenen* wech, en doed *Niezen*. Het zelve *Poeder* met Edik en Garstenmeel vermengd; dan plaasters-wijze op de *Schurftheyd*, en andere *onzuyverheeden der Huyd* gelegt, doed de zelve verdwijnen.

Dod. l. 6. c. 21. Het uytgeparste *Zap* der *Bladeren* reynigd de *Wol*, de *Lakenen*; en maakt *zuyvere Handen*, de zelve daar meê gewasschen zijnde.

CCCCIII HOOFDSTUK.

ROOZEWORTEL.

VAn een ieder dus in 't *Neederlandsch* genoemd, om dat de zelve, met de Handen gewreeven zijnde, een aangename *Roozereuk* van zich geeft. Word ook eeven daarom in 't *Latijn* geheeten RADIX ROSEA; dan noch RHODIA RADIX: in het *Hoogduytsch* ROSENWURTZEL: in het *Fransch* RACINE SENTANT LES ROSES: in het *Italiaansch* RHODIA RADICE.

Namen, en waarom.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *twee* veranderlijke soorten; te weeten:

Twee veranderlijke soorten.

I. ROSEA RADIX ELATIOR; of *hoogst-opschietende Roozewortel*. II. ROSEA RADIX CRISPIORI FOLIO HUMILIOR, of *lager Roozewortel*, *met gekrulder* of *sterker getandde Bladeren*. Beyde zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, en matig-gemeste grond: een luchtige, wel ter Zon geleegene plaats, en niet al te veel vochtigheyd. *Bloeyen* wel ieder *Zomer*, doch geeven in deeze onze Gewesten noyt eenig rijp *Zaad*.

Grond.

Worden echter genoegzaam *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* door hare aangegroeyde *jonge Wortelen*: welke men met een wassende Maan van *Maert* of *April* van de *oude* afsnijd; of afbreekt; en niet haast vergaan; maar veele jaren lang in 't leeven konnen blijven.

Aanwinning.

KRACHTEN.

Roozewortel; of *Rhodia Radix*; is koud en droog van aart; 't Hoofd zeer versterkende, door de zeer aangename Rooze-geur, welke ze van zich geeft. *Matth. l. 4. c. 41.*

Gedroogd, of groen gestoten, en met Roozewater vermengt, verdrijft allerley *Hoofdpijn*, veroorzaakt door hitte. Daar teegens, vermengt met het gedistilleerde Water van Majoraan (of Mariolein) is goed voor de *Hoofdsmerten*, welke haren oorsprong uyt koude hebben. *Dioscor. l. 4. c. 45.*

CCCCIV HOOFDSTUK.

RADYS.

EEn *Gewas*, aan elk genoeg bekend, en van veele zeer begeerd, weegens de daar in zijnde aangename en verfrischende scharpheyd, word in het *Neederlandsch* dus genoemd: in het *Latijn* RADICULA, of ook RAPHANUS: in het *Hoogduytsch* RETTICH: in het *Fransch* RAIFORT: in het *Italiaansch* RAPHANO, RAVANO, RADICE, en RADICCIO.

Namen.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *vier* onderscheydene soorten; te weeten:

Vier onderscheydene soorten.

I. RADICULA SATIVA MINOR, of *kleyne*, *tamme*, *gemeene Radijs*. II. MAJOR SATIVA NIGRA, of *groote zwarte tamme Radijs*. III. MAJOR SATIVA ALBA; of *groote tamme witte Radijs*; van welke soort zommige met *lange*, andere met *ronde Wortelen* worden gezien; van veele geheeten ROMMULATZEN, of volgens de gemeene uytspraak RAMELATZEN; in 't *Italiaansch* REMOLAZZO. IV. RADICULA SYLVESTRIS, of *wilde Radijs*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Rommulatzen.

Zij beminnen echter al te zamen een goede, gemeene, zandige, en slegts met weynig twee-jarige Paerdemist,

Grond.

miſt voorziene grond; want te veel is voor haar quaad; vermits ze, de vochtigheyd niet wel verdragen konnende, daar door lichtelijk wormſteckig worden. Voorts, een luchtige, vrije, welgeleegene plaats, en tamelijk veel vochtigheyd.

Kleyne gemeene Radijs.

De RADICULA SATIVA MINOR, of *kleyne gemeene Radijs*, word gezayd en de aarde aanbevolen ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *Maert*, niet diep in de aarde gelegt. Anders geſchied, om deeze *Vrucht* vroeg te mogen hebben, de *Zaying* ook wel in *Februarius*, te gelijk met de *Lattuw*, of *Lattouw*-Salade, in 't Latijn *Lactuca*. Haaſtig ſchiet deeze *Plant* op, en geeft in den *Herfſt* volkomen rijp *Zaad*: 't welk, gelijk ook alle andere ſoorten van *Zaden*, met droog Weêr moet gewonnen zijn. Hier meê vergaat ze; en moet derhalven in ieder *Voorjaar* door haar *Zaad* weer *aangewonnen* worden.

Aanmerking.

Hier bij ſtaat weer aan te merken, 't geen alreeds voor deezen is gezegt, te weeten, dat alles, wat zijn *Vrucht in de aarde* geeft, als *Wortelen*, *Knollen*, *Radijs*, *&c.* met een *afgaande Maan* de aarde moet aanbevolen zijn. Echter heeft deezen Reegel zomtijds een *uytneeming*, gelijk wij ſtraks zullen aanwijzen.

Groote tamme Radijs, zoo witte als zwarte ſoort;

De RAOICULA MAJOR SATIVA, of *groote tamme Radijs*, zoo wel de *witte* als *zwarte ſoort*, kan men ook op de voorgenoemde tijd en met de gemelde Maan zayen; doch dan ſchieten ze zeer haaſtig op, en worden *ſtokkig*, of *voos*, onbequaam om te nuttigen. Is derhalven veel gevoeglijker, dat men haar zayd met een waſſende Maan van *Julius*, niet eerder. Want dan ſchieten ze niet voor de *Winter*. Blijven ook zeer goed, om gegeeten te worden; niet alleen in 't overige van de *Zomer*, maar ook zelfs door de geheele *Wintertijd*, wanneer men met een volle Maan van *October* of *November* (na geleegentheyd dat de tijd zich aanſteld) eenige der zelve opneemt, en dan in droog zand legt, 't zij in een kelder, of in eenige andere plaats, daar de *Vorſt* niet kan indringen. Daarenboven is dit middel dienſtig ter *aanwinning*. Want buyten blijvende, worden ze dikmaal door een ſterke *Vorſt* gantſchelijk van 't leeven beroofd. Doch deezer wijze bewaard wordende, kan men ze daar na met een volle Maan in *Maert* weer op een goede warme plaats in de aarde zetten. Dus zullen ze in *April* ſpoedig voortgroeyen, en in de Maand *Auguſtus* volkomen rijp *Zaad* geeven; 't welk men, op de gemelde tijd, de aarde weer aanbeveeld, niet boven een ſtroobreedte diep gelegt.

en opmerking ontrent de bouwing der zelve.

Hoe men de beſte aan de Bladeren kan kennen.

Als men zomtijds met de voet een weynig treed op de *Bladeren* deezer ſoorten, zoo worden hare *Wortelen* dikker als anders. Ook kan men de *beſte* kennen aan de gedachte hare *Bladeren*: want hoe zachter men de zelve bevind in 't handelen, hoe lieflijker de *Wortel* in 't eeten. Hoe ook de *Schel* van de *Radijs* dunner word gezien, hoe de zelve aangenamer van ſmaak valt.

Wilde Radijs.

De RADICULA SYLVESTRIS, of *wilde Radijs*, valt van naturen zeer ſcharp te gebruyken. Om noch gegeeten te worden, is ze in de *Maert* alderbequaamſt. Vergaat niet haaſt, maar blijft veele jaren in 't leeven. Word, gelijk de andere ſoorten, door haar *Zaad aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*.

KRACHTEN.

Galen. l. 8. Simp. fac.

Radijs, of *Radicula*, is verwarmende in den derden, en verdrogende in den tweeden graad; ook openende en dunmakende van aart: welke eygenſchap voornamentlijk beſtaat in de uytwendige *Schorſſe*, of *Baſt*: anders is 't inwendige Pit meer verkoelende als verwarmende.

Luſit. l. 2. enarr. 107.

De *Radijs* matig gebruykt, is aangenaam. Maakt een *graage Maag*, maar ook *Winden*. Doed de andere *ſpijzen wel verteeren*; bijzonderlijk na de Maaltijd gegeeten met geboterd Brood en wat Zout; alhoewel ze aan 't Ligchaam weynig voedzel geeft. Voor den eeten genuttigt (ten ware voor een *hitzige Maag*), of ook te veel daar van gegeeten, ſtrekken ze de *Maag* tot bezwaring; want zijn zeer qualijk te verteeren; verwekken veele *Winden*; veroorzaken *walging* en *opriſping*; ook een *ſtinkende Maag*. Doen *Luyzen groeijen*; de zwangere Vrouwen een *Misval* krijgen; de menſchen *mager* worden, en zijn ſchadelijk voor de *Oogen*. *Galen. l. 2. de Alim. fac.* *Dioſc. l. 2. c. 137.*

Radijs in Wijn gekookt, of gediſtilleert, en daar van 's morgens nuchteren gedronken, doed gemakkelijk en veel *Water loſſen*; de *Fluymen*, op de *Borſt* leggende, rijp worden, en uytwerpen. Is goed voor een *veronderde Hoeſt*; voor de *beeten* en *ſteecken* der *giftige Dieren*; 't *Graveel*; de *Waterzucht*; de *verſtoptheyd van Leever en Milt*; de *pijn der Lendenen*; 't *Colijk*; *Vergif*; de *Koudepis*, en andere gebreeken. Verwekt een *heldere ſtem*; de *Maandſtonden* der Vrouwen; veel *Melks* in de Borſten der zoogende: ſcherpt het *verſtand*; ook 't *Gezicht*, de Oogen daar meê gewaſſchen. *Dod. l. 23. c. 5. Fernel. l. 5. Meth. Med.* *Plin. l. 20. c. 4.*

Radijs kleyn gehakt, met Wijn beſprengt, in een Pan warm gemaakt, en dan boven de ſchamelheyd gebonden, doed de geene, welke haar *Water niet konnen maken*, 't zelve gemakkelijk loſſen. *Matth. l. 2. c. 106.*

Nuchteren *Radijs* gegeeten, is een bewaarmiddel teegens *Vergif*.

Het *Zaad* van *Radijs*, zijnde veel krachtiger als de *Bladeren* of *Wortelen*, met Honig en Edik 's morgens nuchteren ingenomen, dood en jaagt uyt de *Wormen*. Twee *Drachmen* daar van 's morgens rauw uyt de hand gegeeten, drie dagen achter malkander, en t'elkens, een half uur daar na, een weynig Brandewijn, op zwarte *Aelbeziën* gezet, gedronken, is een heerlijk middel teegens 't *Graveel*. *Th. Dorſt. hiſt. Plant. fol. 245.*

Het zelve *Zaad* in Wijn gezoden, dan gezeygd, en gedronken, is goed teegens de *Peſt*, gelijk men dikmaal heeft ondervonden. Met Edik ingenomen, verminderd een *groote Milt*. *Durantes hiſt. Plant. fol. 384.*

CCCCV HOOFDSTUK.

PEEPERWORTEL.

Verſcheyde namen.

OP het *Neederlandſch* (weegens hare ſcharpe en bijtende ſmaak) niet alleenlijk dus, maar ook PEEPERKRUYD, en MEERRADYS genoemd, word in't *Latijn* geheeten RADICULA MAGNA, RAPHANUS RUSTICANUS, en RAPHANUS MAGNUS: in het *Hoogduytſch* MEERRETTIG (waar van bij ons gekomen is het verbaſterde MIER-EDIK) en KRAJEN: in 't *Franſch* GRAND RAFAIN, of GRAND RAIFORT; en in 't *Italiaanſch* RAFANO, RADICE, en RAVANELLO.

Twee onderſcheydene ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *twee* onderſcheydene ſoorten; te weeten:

I. De gemelde RAPHANUS RUSTICANUS, of *gemeene Peeperwortel*. II. RAPHANUS AQUATICUS OFFICINARUM, of *Water-Peeperwortel, in de Winkelen der Apotheekers gebruyklijk*. Beyde zijn ze van ontrent eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Groote Peeperwortel. Grond.

De RAPHANUS MAGNUS, of *groote Peeperwortel*, bemind een goede, zandige, of veel meer een Keyſteenige, gemeene aarde, met twee-jarige Paarde- en Koemiſt genoegzaam voorzien. Heeft liever een vrije, wel ter Zon geleegene, als een ſchaduwachtige plaats; en eyſcht veel Water.

Hoe deeze ſoort gebloeyd heeft.

Geeſt in deeze onze Landen zelden *Bloemen*; veel min eenig *Zaad*. Heeft echter in 't jaar 1673. in 't laatſte van *May*, voor de eerſtemaal bij mij hier binnen *Groeningen* gebloeyd: zijnde boven op zijne ronde *Steel*, drie

drie of vierdehalve voet hoog; verdeeld in veele kleyne *Zijdetakjens*; aan welke veele *Bloemen* wierden gezien, *Ayrs-wijze* bij malkander gesteld; de eene na de andere open gaande. Zijn niet groot; en spier-wit. Bestaan uyt vier voor rond toelopende *Bladertjens*; kruys-wijze geschikt; houdende van binnen inwendig zes kleyne geele *Knopjens*. Alsze eenige dagen lang open gestaan hadden, vielen ze af; nalatende eenige langwerpige kleyne *Knopjens*; doch zonder eenig *Zaad* daar in.

Aanwinning. Deeze soort blijft veele jaren in 't leeven. Verdraagd felle *koude*; en andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder schade. Word ook genoegzaam *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* door hare *Wortel*; welke men in 't *Najaar*, in de Maand *September*, of in 't *Voorjaar*, in de Maand *Maert*, mer een volle Maan afbreekt, en de dunste *Wortelen*, in een welgemestre steenige aarde; overdwars, of in de lengre, nier regt neerwaarts, een weynig meer als twee vingeren breedte diep verplant. Dus genieten ze meerder warmte van de Zon; worden dies re eerder dik, en veel bequamer ten gebruyk. Krijgen dan ook haastiger Loof, en groeyen spoediger voort; 't zij hoe kleynen stukje men mogt ingelegt hebben.

en wat daar bij in agt te neemen staat.

Water-Peeperwortel. De RAPHANUS AQUATICUS, of *Water-Peeperwortel*, bemind de zelve aarde en plaats. Wil ook veel Water; 't welk men haar moet geeven, wanneer'er geen reegen valt. *Bloeyd* gemeenelijk ieder *Zomer*; doch

Zaad. geeft geen volkomen rijp *Zaad*, ten zij met een goede, bequame jaarstijd. Vergaat nier haast, maar blijft lange jaren in 't leeven. Word niet alleen *aangewonnen*

Aanwinning. en *vermeenigvuldigd* door 't gedachte haar *Zaad*, het welke men mer een wassende Maan van *Maert* op een donkere en vochtige plaats, of in een Pot, altijd nat gehouden, moet zayen; maar ook door hare aangegroeyde *jonge Looten*, die men op de genoemde tijd van de *oude* afneemt, en verplant.

KRACHTEN.

Ægin. l. 7. c. 3. PEeperwortel, of *Raphanus Rusticanus*, is warm en droog in den derden graad; ook scharp van smaak.

Lonic. l. 2. c. 243. De *Bladeren* in Wijn gekookt, daar na vermengd met Oly, en dan Paps-wijze gelegt op een *verhardde* of *gezwollene Milt*, ook *Leever*, verzachten de zelve, en brengen ze weer te regt. Op het *Gemagt* gedaan, word de *Koudepis* daar door verdreeven.

Ruell. l. 2. c. 47. Camerar. l. 2. c. 32. Trag. l. 2. c. 63. Lobel. lib. 1. fol. 393. De *Wortelen* gesneeden; en in Wijn gekookt, of gedistilleert, en daar van 's morgens nuchteren gedronken; of de gewreevene *Wortelen* met Edik tot Spijzen gegeeten, drijft het *Water van de Blaas* uyt; en het *Graveel* af: verwekt der Vrouwen *Maandstonden*: neemt wech de *verstoptheyd* der *Leever*, *Milt*, *Longe*, en *Nieren*; ook van 't geheele *Ingewand*, veroorzaakt door koude en slijmerige vochtigheeden; desgelijks de *vlekken* van het *Vel*, of de *Huyd*; de *schellen der Oogen*; daar meê gewasschen wordende. Is zeer goed teegens de *Scheurbuyk*, of *Blauwschuyt*; inzonderheyd 's morgens nuchteren een Roemertje gedronken van een *Water*, op de volgende wijze bereyd en gedistilleert.

Water te bereyden; zeer treffelijk

℞. *Raphani Rusticani acerrimi lib.* iiij.
Polypodii Quercini. ℥j ß.
Cortic. Rad. Capparor. ℥ß.
Semin. Fœniculi. ℥j.
Cardamomi. ℥ij.
Croci Orient. ℈j.

teegens de Scheurbuyk, of Blauwschuyt. Giet hier op sestien ponden Rhijnsche Wijn: laat het dus agt dagen lang staan; doch ieder dag een of tweemaal omgeschud wordende; doe dan noch daar bij:

Succi Cochleariæ.
Becabungæ.
Nasturtii Aquatici. ana. lib. 1. & Semi.
Chamæd. Veræ.
Syrupi Fumar. Majoris. ana. l. 1.
Seri Lactis Caprini. lib. 1. & Sem.
Distillentur unà in Balneo Mariæ igne lento.

Dod. l. 23. c. 7. Fernel. l. 5. Meth. Med. De *Schors* deezer *Wortel* gestoten, of kleyn gesneeden; in Honig- Azijn, of Oxymel, drie dagen lang laren weyken, en dan ingenomen: of de zelve Schors, in Edik geweykt zijnde, met Honig gegeeten, en daar op een weynig lauw warer gedronken; of een Lood van het *Zaad* gestoren, en met Meede, of Garstenwater ingedronken, doed uytwerpen veele *slijmerige en Galachtige vochtigheeden*, door *braking*. 't Welk dan ook van zoodanig een uytwerking is, dat dikmaal door dit middel de *vierdedaagsche Koortzen* worden wechgenomen.

De *Wortelen* gestoten, en in Wijn gedaan, doen de zelve haastelijk in Edik veranderen.

Voorts vermag deeze *Wortel* alles wat van de *Radijs* is gezegt. Moet ook van hitzige lieden niet anders als marig worden gebruykt.

CCCCVI HOOFDSTUK.

RAPE.

ZOo zeer bij ieder bekend, als van veele begeerd, om te gebruyken tot een aangename spijs; word in het *Neederlandsch* nier alleen dus, maar ook gemeenelijk KNOL, van zommige ook RUIVE genoemd: in 't *Latijn* RAPA, of RAPUM: in 't *Hoogduytsch* RUBEN: in 't *Fransch* NAVEAU: en in het *Italiaansch* RAPA, RAPO, en RAVA. Namen.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden, onder meer andere (onnodig hier alle te verhalen) *vier* voorname soorten; namentlijk: Vier verscheyde anderlijke soorten.

I. RAPUM ROTUNDUM, of *ronde Rape*, zoo wel *witte* als *geele*. II. RAPA OBLONGA, of *lange Rape*. III. NAPUS, of *steek-Rape*; welke ook PARYSSCHE, of FRANSCHE RAPE word geheeten; zijnde kleyn, langwerpig, drooger en zoeter dan al de andere. IV. NAPUS SYLVESTRIS, of RAPUM SYLVESTRE, dat is, *wilde Rape*. Alle zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen van naturen een varsch-omgemeetene, zandige, welgemestte, vochrige, of ook slijmerige, kleyige aarde: een opene; vrije, bequaam rer Zon geleegene, geenzins schaduwachrige plaats, alwaar schoon de grond noch zoo goed; en veel Reegen. Blijven niet langer dan twee jaren in 't leeven. Konnen 's *Winters* geenerley *Vorst* verdragen. Geeven in de tweede *Zomer* volkomen rijp *Zaad*, 't welk twee jaren lang goed blijft. Zaad.

Aanwinning. Het zelve word niet alleen met een afgaande Maan van *Maert*; maar ook, en veel bequamer, met de zelve Maan in *Junius* of *Julius*, de grond vochrig zijnde, gezayd; doch niet digt; anders worden ze langwerpig, en blijven kleyn: maar indien 't *Zaad* hol en luchtig word gelegt, zoo worden ze rond, en veel grooter. Ondertusschen, zooze op zommige plaarzen wat te digt mogten voorrkomen, zoo mag men haar (een vinger dik geworden zijnde) teegens een volle Maan in een nieuwelijks-gemestte grond verplanren; zoo zullen ze naderhand veel heerlijker en grooter worden gezien, doch als men ze deezer wijze handeld, moeten ze gantschelijk met aarde bedekt; en 't *Loof* een weynig met de voet getreeden zijn; wanr dan trekt dies te meerder kracht in de *Wortel* of *Knol*; vermirs de *Bladeren* door de kneuzing verzwakken, en derhalven re minder voedzel van nooden hebben. Moeten ook wel gewied, en van allerley ruygt; of onkruyd; zuyver gehouden worden. Verplanting der te digt staande;

Wanneer best. Zij krijgen hare lieflijkheyd en aangename zoetigheyd teegens de *Winter*, wanneer het koud word; want de vochtigheyd verlaat dan de *Bladeren*, en begeeft zich na de *Wortel*.

Hoe in de Winter te bewaren: Het beste *Zaad* word gewonnen van de aldergrootste, en van de geene die verplant zijn geworden. Eer men 't zelve zayd, moet men 't drie dagen te vooren in *Soetemelk* laten weyken; want dan word de *Vrucht*, of *Knol*, dies te beeter. Met een volle Maan van *November* moet men ze uyt de aarde opneemen, en (om de geheele *Winter* door te konnen gebruyken) in een kelder leggen, om voor de *Vorst* bewaard te zijn. Dus blijven ze dies te langer goed.

en weer in te zetten. Ook moet men de geene, van welke men *Zaad* meent te winnen, met een volle Maan van *Maert* weer in de aarde zetten; in zulk een grond, als hier boven aangeweezen is.

Wilde Knol. Raapzaad. Raapoly. De NAPUS SYLVESTRIS, of RAPUM SYLVESTRE, *wilde Knol*, is gantsch niet dienstig om ter spijze gebruykt te worden. Word derhalven met de gemelde *Maertsche* Maan gezayd, enkelijk om haar *Zaads* wil, genoemd *Raapzaad*; waar van de *Raapoly* word gemaakt; en waar toe zij genoeg bequaam is.

KRACHTEN.

Camerar. l. 2. c. 28. *Rapen*, *Knollen*, of in 't Latijn *Rapa*, zijn vocht in den eersten graad, en droog in den tweeden; ook afvagende van aart.

Luſit. l. 2. enarr. 105. Gal. lib. 6. Simp. Med. Op allerley wijzen, gekookt, of gezoden, zijn ze aangenaam voor de *Maag*. Geeven aan 't Ligchaam een matig en goed Voedzel. Vermeerderen het *Zog in der Vrouwen Borſten*: desgelijks het *Zaad*. Verwekken *goed Bloed*, en een *helder Gezicht*. Zijn goed voor de *Borſt*, de *Keel*, en teegens den *Hoest*. Verzachten alle *inwendige deelen* des Ligchaams; maar veroorzaken ook *Winden*.

Fuchſ. hiſt. Pl. c. 77. De jonge *Bladeren* van *Knollen*, of *Rapen*, in Wijn gekookt, en zoo gegeeten, ook van deeze Wijn gedronken, drijft het *Water uyt de Blaas* voort, en is dienstig voor de geene die van het *Graveel* gequeld worden.

Dioſc. l. 2. c. 134. De *Rapen* zelfs, gezoden of gebraden zijnde; dan gelegt op *verzeerde*, *verzworene*, of *verkoude Kakhielen*, brengen de zelve weer te regt. Gebraden, en heet gedaan op de *qualijk-geheelde Zeeren*; de *al te haast toelopende vuyle Wonden*, en *opene gaten*, openen de zelve weer.

Durantes hiſt. Plant. fol. 386. Een halve Drachma *Knol-* of *Raapzaad*, met Wijn of ander Nat ingenomen, doed de *Mazelen* en *Kinderpokjens* uytslaan. 't Zelve *Zaad* is droog en warm van aart; ook afvagende door zijne bitterheyd, openende, verteerende, en verweekende.

Tragus l. 2. c. 61. Met Meede gebruykt, doed veel goeds den geenen, die *vergif* in 't Ligchaam heeft gekreegen. De Oly van Rapen, rauw, of ongezoden zijnde, de kinderen 's morgens nuchteren ingegeeven, dood en jaagt uyt de *Wormen*.

CCCCVII HOOFDSTUK.

ZONNEDAUW.

Namen en oorsprong uyt een zonderlinge zeldzaamheyd. EEn kleyn, aardig, en wonderlijk *Gewas*, hebbende in de *Zomer*, bij het alderhelderste en heetste Weêr op den dag, de meeste *Dauw* of vochtigheyd op hare *Bladeren*, zoo dat ze daar van blinkende worden gezien; en heeft ter dier oorzaak in het *Neederlandsch* dien naam bekomen. Word in 't *Latijn* geheeten ROSSOLIS, ROBELLA, en DROSIUM RECENTIORUM: in het *Hoogduytsch* SONNENTAW, ook SINDAUW: in 't *Italiaansch* RUGIADA DEL SOLE.

Drie onderscheydene soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *drie* veranderlijke foorten; te weeten:

I. ROSSOLIS FOLIO OBLONGO, of *Zonnedauw met een langwerpig Blad*. II. FOLIO LONGISSIMO, of *met een geheel lang Blad*. III. ROSSOLIS FOLIO ROTUNDO, of *Zonnedauw met een gantsch rond Blad*. Alle zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen uyt eygener aart een gemeene, zandige, zoo wel met twee-jarige Paerdemist voorziene, als ongemeste, doch luchtige en vochtige grond: een opene, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, genoegzaam van alle onkruyd gezuyverd; en veel Water. Blijven gemeenelijk drie jaren, en niet langer, in 't leeven. Verdragen geduldig felle *Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*. Geeven in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een wassende Maan van *April* in een Pot, niet diep, hol en luchtig gezayd, ook van een gedurige vochtigheyd verzorgt moet zijn. Alleenlijk hier door konnen ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

Zaad. Aanwinning. Hoe wilde Planten in de Hoven op te queeken. Als men deeze *Planten* uyt het *wilde* halen, en eerst in de *Hoven opqueeken* wil, zoo moet men de zelve uytsteeken met een ronde klomp aarde daar aan zittende, op dat de *Wortel* niet gerept, haar Loof niet beschadigd worden mogt. Dan moet men ze voorts voorzichtig planten in een Pot, gevuld met de voorgenoemde grond; ook wel met Water onderhouden: zoo zullen ze eenige jaren lang goed blijven; echter niet altijd.

KRACHTEN.

Durantes hiſt. Plant. fol. 401. ZOnnedauw, of in 't Latijn *Roſſolis*, is heet en droog in den derden graad; ook scharp; een weynig te zamentrekkende, rijpmakende, verdunnende, verdeelende, en afvagende van aart.

Lobel. l. 1. fol. 989. In Wijn gekookt, of gedistilleert, en daar van gedronken, neemt wech de *verſtoptheyd*, de *Fluymen*, en andere gebreeken der *Longe*. Jaagt uyt alle *taye*, *ſchadelijke vochten*, en verquikt de *Geesten der Oude Lieden*.

Dod. l. 15. c. 17. De *Bladeren* gestoten, met wat Zout vermengt, en zoo op de *Huyd* gelegt, verzeeren de zelve, en doen 'er, door hare brandende scharpheyd, *Bladeren* en *Bleynen* op komen.

CCCCVIII HOOFDSTUK.

WONDERBOOM.

Namen. Verdigtzel. DUs in het *Neederlandsch*, maar ook van veele MOLLEKRUYD genoemd, om dat deeze schoone, bezienswaardige *Plant* de *Mollen* zou konnen verdrijven; doch de daaglijkse ervarendheyd leerd ons regt het teegendeel; zoo dat dit voorgeeven voor een verdigtzel moet gehouden worden. Word in 't *Latijn* geheeten RICINUS, PALMA CHRISTI, CATAPUTIA MAJOR, en PENTADACTYLON: in 't *Hoogduytsch* WUNDERBAUM, of ook CREUTZBAUM: in het *Fransch* PALME DE CHRIST: in het *Italiaansch* RICINO, MIRASOLE GIRASOLE; en CATAPOCCIA MAGGIORE.

Vijf veranderlijke soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *vijf* veranderlijke foorten; te weeten:

I. RICINUS MAJOR AMERICANUS CŒRULEUS, of *groote Americaansche Wonderboom met een bleekblauwe Stam en Steelen*. II. RICINUS AMERICANUS MAJOR RUBICUNDUS, of *groote Wonderboom uyt America met een zeer schoone Bloed-roode Stam en Steelen*.

Ricinus Americanus Major Rubicundus

len. III. RICINUS AMERICANUS MINOR CŒRULEUS, of *kleyne Wonderboom uyt America met blauwe Steelen.* IV. RICINUS AMERICANUS MINOR RUBICUNDUS, of *kleyne Americaansche Bloedroode Wonderboom*, van een zeer bevallijke aanschouwing. V. RICINUS AMERICANUS MINIMUS, of *alderkleynste Wonderboom uyt America.* Al te zamen zijnze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming.*

Grond. Zij beminnen een gemeene, zandige, luchtige aarde, met een gedeelte twee-jarige Paerdemist, een weynig een-jarige Hoenderdrek, en het Mol der verrotte Boombladeren doormengd: een vrije, warme, wel ter Zon geleegene plaats, voor alle koude *Ooste-* en *Noordewinden* beschut; en tamelijk veel vochtigheyd.

Hoe op te queeken. Zijn teeder van aart. Konnen de *koude*, en *koude Herfsttreegenen* deezer Landen, veel min eenige *Vorst* verdragen. Moeten derhalven met een wassende Maan van *April* in Potten gezayd; gantschelijk niet verplant, ook niet meer dan een alleen in elke Pot gelaten worden, vermits de veelheyd en grootheyd harer *Wortelen.* Dus gehandeld, geeven ze, inzonderheyd de MINOR, of *kleyne*, laat in den *Herfst*, doch de MAJOR, of *groote*, zelden, in onze Landen volkomen rijp *Zaad*, en versterven dan al langzaam: alhoewelze in *America* en andere heete Landen, van naturen eenige jaren lang in 't leeven blijven. Ook heb ik eens (in 't jaar 1659.) eene (zijnde een *kleyne soort*) binnens huys tamelijk droog, en op een matig-warme plaats, waar in niet als bij *vriezend* Weêr word gevuurd, de geheele *Winter* over bewaard, en welgesteld overgehouden; geevende in 't midden van de volgende *Zomer* een goed en in alles volmaakt rijp *Zaad:* 't welk op de genoemde tijd de aarde aanbevolen zijnde, wederom voor de *Winter* zijn volle volkomentheyd verkreeg: en van dit quam weer ander, eenige jaren vervolgens achter malkander, zijnde nu wel half of meer den aart onzer Landen en Lucht alreeds gewoon geworden.

Hoe gehandeld, om de Winter over te houden, en daar van Zaad bekomen.

Groote Wonderboom uyt America, met bleekroode Stam en Steelen. Het RICINUS AMERICANUS MAJOR RUBICUNDUS, of *groote Wonderboom uyt America, met een Bloedroode Stam en Steelen*, is een zeer schoon *Gewas.* Blijft, in onze koude *Neederlanden* in een Pot geplant zijnde, niet meer als twee jaren lang in 't leeven; doch langer in *America*, als 't natuurlijk Geboorte-geweest van 't zelve. Krijgt uyt een teedere, veelvoudige, bleek-wit-verwige *Veezelwortel* een eenige *Steel*; vijf, zes, zeeven, en ook meerder voeten (na geleegentheyd van de warmte der jaarstijd) in eene *Zomer* opschietende.

Steelen. Is een duym, en ook meerder, dik; in 't ronde bij ieder voet van de *Steel* des *Blads* als met een dunne, doch verheevene *Ring* omvangen; vercierd met een zeer schoone, Bloedroode, en helder-blinkende verwe; van binnen hol, en daar *Lidswijze* voorzien met eenige digte *afscheydingen*, teegens welke ieder *Blad* uytwendig heeft gezeeten, op zulk een wijze als in 't *Riet* word gezien.

Beschrijving Aan welke in 't ronde, twee, drie, vier, en ook wel meer vingeren breedte boven malkander, beziens-waardige *Bladeren* groeyen, rustende op zeer lange, tamelijk dikke, van binnen holle, van buyten schoon-rood-verwige *Steelen*; van boven begaaft met vier kleyne, *Navels-wijze* gestelde *Knopjens*; eene der zelve digt bij de voornaamste *Stam* zittende; de tweede een weynig daar van daan; en de twee andere digt bij malkander onder het *Blad* te zaamgevoegd; zijnde in 't ronde zeer groot, boven donker-goen van verwe; een weynig blinkende; van onder wat bleeker, of lichter-groen: aan de kanten *Zaags-wijze*, zeer net, doch oneffen, *Getand*; gemeenelijk in neegen deelen tamelijk diep ingesneeden; van welke in 't midden de bovenste de grootste, de onderste naast aan de *Steel* de kleynste vallen. Ieder deel heeft een dikke rood-verwige *Ader*, onder veel zichtbaarder als boven; uyt welke andere kleyner voortschieten, aan de randen uytlopende: zeer vlak of plat en stijf uytgespannen, op de wijze van een hand opwaarts gekeerd leggende; of ter zijden, ook van vooren en achteren afhangende: niet hard, maar zacht van aart, en zwaar van reuk.

van de gestalte der Bladeren.

Tusschen welke dikmaal een of twee *Zijdetakjens* in 't bovenste gedeelte voortschieten: uyt wiens inwendige *Hert* zoo wel, als uyt 't bovenste van de voornaamste *Hertsteel*, een hand lang zijnde, en een vinger-dikke rood-verwige *Steel* in de Maand *Augustus* of *September* word voortgebragt; aan welke in 't onderste *Tros-wijze* digt aan malkander eenige *Knoppen* hangen aan korte *Steeltjens*, bestaande uyt vijf roode en voor spits-toegaande *Bladertjens:* houdende inwendig zeer veele, hoog in 't ronde uytsteekende, digt te zamengevoegde, uyt den geelen bleek-verwige Moschachtige *Knopjens:* welke, na drie dagen in hare kracht opengestaan te hebben, haastelijk in haar zelven vergaan, en op de aarde neervallen: boven haar latende een *Druyfs-wijze* te zaamgevoegde, en boven spits opgaande *Tros*, houdende in 't ronde veele zeer schoon-hoog-rood-verwige, gemeenelijk drie bij een gestelde, regt om hoog gekeerde, en als uyt een wolachtige stof bestaande *Veezeltjens*, of *Staartjens*, de *Bloemen* uytbeeldende. Welke niet afvallen, maar op de *Zaadknoppen* blijven zitten, en daar met de *Knoppen* grooter worden; tot dat de zelve eyndelijk (een duym dik geworden, driehoekig-rond, neerwaarts gekeerd hangende, bleek-blauw-verwig, en met veel *Staartjens* rondom kluchtig voorzien) hare volkomene grootte verkreegen hebben: elk van haar in zich bevattende drie groote, langwerpige, platachtig-ronde *Leeden*, van een zwarte verwe, en gesprikkeld met veele bleeke *stippelen*, Marmers-wijze.

Der Knoppen.

Der Bloemen.

Zaad.

KRACHTEN.

WOnderboom, of *Ricinus*, is warm en droog, in 't laatste van den tweeden graad. *Durant. hist. Plant. fol.* 393.

De groene *Bladeren* op der *Vrouwen Borsten* gelegt, doen het *Zog* in de zelve *vermeerderen:* maar in teegendeel, op de Schouderen gebonden, 't zelve *verminderen.*

De zelve *Bladeren* gestoten, of 't *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Meel van Garstenmout vermengt, en op de *gezwollene Borsten* gedaan, verbeeteren die weer, en brengen ze te regt. Verteeren ook de *brand der Oogen.* *Dod. l.* 12. *c.* 11.

De *Bladeren* alleen, of ook met Edik, van buyten gelegt op 't *Wildvuur*, de *Roos*, en diergelijke gebreeken, verteeren, en geneezen ze.

Zeeven korlen van 't *Zaad* met Anijs gestoten, en met Wijn ingenomen, beroeren 't Ligchaam, en doen 't *purgeeren*, ook somtijds braken; met uytdrijving van de *Galachtige* en *waterige vochten.* Is derhalven dienstig voor alle *Geel-* en *Waterzuchtige.* *Gal. l.* 7. *Simp. Med. Mesues l.* 2. *c.* 28.

De *Oly*, uyt dit *Zaad* geparst, is zeer afvagende en drogende van aart. Doed ter dier oorzaak de *lidteekenen vergaan:* geneest de *zeeren* en *schurftheyd des Hoofds*; ook de verhitting des *Aerdsdarms.* *Matth. l.* 4. *c.* 158.

CCCCIX HOOFDSTUK.

RHAPONTICUM.

Namen. En aardig en fraey *Gewas*, zoo wel in het *Neederlandsch* als *Latijn* dus genoemd, maar ook van zommige PONTICA RADIX, en RHABARBARUM (alhoewel het de regte *Rhabarbar* niet is, volgens 't geen wij hier vooren hebben aangeweezen), na de Rivier RHA, aan welke kant de zelve overvloedig veel groeyd, gelijk

Ammian. Marcell. lib. hist. 22. AMMIANUS MARCELLINUS getuygd in 't *twaalfde Boek zijner Historien*. De gemelde Rivier RHA vloeyd van de *Noordsche Gebergten*: welke de naam van MONTES HYPERBOREI voeren, door *Sarmatien* tot in de *Caspische*, of *Hyrcanische Zee*, van zommige geheeten de *Turksche*. De *Italianen* zeggen in plaats van *Rhaponticum*, RHEUPONTICO, of ook RHAPONTICO.

Twee bijzondere soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *twee* bijzondere soorten; namentlijk:

I. RHAPONTICUM MAJUS FOLIO HELENII, of *groot Rhaponticum met Bladeren van Alantwortel.* II. RHAPONTICUM HELENII FOLIO MINUS, of *kleyn Rhaponticum, met Bladeren van Alantswortel.* Beyde zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde; doormengd met een weynig twee-jarige Paerdemist, een-jarige Hoenderdrek, en 't Mol van verrotte Boombladeren: een vrije, warme, wel ter Zon geleegene plaats; en matige vochtigheyd. Blijven lange jaren in 't leeven. Geeven in deeze Gewesten ieder *Zomer* Zaying. *Bloemen*, maar noyt een 3 volkomen *Zaad*. 't Welk men, als men 't uyt heete Landen heeft bekomen, in een Pot, gevuld met de gemelde aarde, met een wassende Maan van de Maand *April*, een halve vingerbreedte diep, moet leggen. Daar na opgekomen zijnde, brengen ze niet voor 't derde jaar daar na voor de eerste maal hare *Bloemen* te voorschijn.

Hoe in de Winter waar te neemen. Ongeerne verdragen ze veel *koude Herfstreegenen*, of sterke *Vorst*, buyten blijvende. Moeten derhalven op de genoemde tijd, en met de gemelde Maan, in Potten geplant zijnde, in *Octobor* binnens huys worden gebragt, op een luchtige bequame plaats, waar in niet anders als bij vriezend Weêr word gevuurd: gedurende de geheele *Winter* met slegts een weynig lauw Reegenwater van boven begoten: en niet voor in 't laatste van *Maert*, of 't begin van *April*, na geleegentheyd van de bequaamheyd of onbequaamheyd des tijds, met een aangename Lucht en zoete Reegen weer buyten gesteld; dan noch genoegzaam voor *koude nachten*, en veel *vochtigheyd*, bewaard of gedekt zijn.

KRACHTEN.

Aart. *Rhaponticum* is verwarmende, te zamentrekkende, en dikmakende van aart.

Matth. l. 3. c. 2. Dioscor. l. 3. c. 2. Twee *Drachmen* van deeze gedroogde *Wortel* met Wijn of ander Nat ingenomen, stopt het Ligchaam. Versterkt echter de *Maag*: verbeeterd de gebreecken der *Leever*, *Milt* en *Borst*. Is goed teegens 't *Colijk*, de smerten der *Nieren* en der *Blaas*: voor de *Kortademheyd*, *spanning des Herten*, *Heupenpijn*, *Opstijging der Moeder*; de *Bloedspouwing*: de *Roode*- en alle andere *Buykloop*: de inwendige *Breuken* of *Quetzuren*; *gekrompene* en *gespannene Zeenuwen*; de *beeten* en *steeken* der *Slangen*, *Adderen*, en anderer *giftige Dieren*.

Durantes hist. Plant. fol. 390. Lobel. l. 1. fol. 355.

Gal. lib. 8. Simp. Med. De zelve *Wortel* gestoten, met Edik vermengt, en dan gelegt op *blauw-geslagene* of *gevallene plaatzen*, *quade Schurftheyd*, en de *sproetelen* der *Huyd*, verdrijft en geneest de zelve.

CCCCX HOOFDSTUK.

MUYSDOORN.

Namen. DIt kleyn, steeds groen-blijvend *Gewas* word in het *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook van veele STEEKENDE PALM genoemd. In het *Latijn* geheeten RUSCUS, BRUSCUS, MYRTACANTA, en SPINA MURINA: in het *Hoogduytsch* MAUSDORN, MUESZDORN, en BRUOSCH: in het *Fransch* BRUSC: in het *Italiaansch* RUSCO, BRUSCO, MIRTO SALVATICO, en PONGITOPI.

Grond. Deeze *Plant* bemind een goede, gemeene, zoo wel zandige als andere, doch wel gemestte grond: een warme, vrije, bequaam ter Zon geleegene plaats; en veele vochtigheyd. Geeft in deeze onze Gewesten noyt *Bloemen*, veel minder eenige *Vrucht*. Is hard van natuur. Kan geduldig en zonder eenige schade verdragen sterke *Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*. Blijft lange jaren in 't leeven. Word ook hier alleenlijk *aangewonnen* en zoberlijk *vermeenigvuldigd* door hare langzaam aanwassende *Wortelen*: welke men in *April* van de oude afsnijd, en met een wassende Maan verplant. Aanwinning.

KRACHTEN.

DE *Wortelen* van *Muysdoorn*, of *Ruscus*, welke meest worden gebruykt, zijn droog in den eersten, warm in den tweeden graad; fijn van stof, en dun van deelen. Aart.

Dioscor. l. 4. c. 146. Lusit. l. 4. c. 147. Dod. l. 26. c. 4. Camerar. l. 4. c. 150. In Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchteren een Roemer gedronken, verdrijft de *Geelzucht*; opend de *verstoptheyd van het Ingewand*, en aller inwendige deelen: jaagt 't *Water van de Blaas* uyt; ook de *Steen*, en 't *Graveel* der *Nieren*: is goed teegens de *Koudepis*, en de *Hoofdpijn*. Doed de *taye Fluymen*, en *Slijm*, op de *Borst* en *Longe* hangende, rijp worden, en voortkomen. Verwekt ook der Vrouwen *Maandstonden*.

Eeven 't zelve vermogen ook de *Bladeren*, en de *Zaadbeziën*, gepulverizeert, en met Wijn ingenomen; doch werken zoo krachtig niet.

Het uytgeparstte *Zap* der *Bladeren* neemt wech de *stank* en de onzuyverheyd van de *Mond*, daar meê gespoeld zijnde: geneest ook de *Mond-wonden* en verzeeringen. Het zelve *Zap* met Melk gemengt en aan de *Oogen* gestreeken, maakt een *klaar Gezicht*: jaagt ook uyt de *Oogen* wech allerley bij geval daar in gekomene *onreynigheyd*. Eeven dit *Zap* met wat Zuyker ingenomen, doed het *Bloedspouwen* ophouden.

Het *Poeder* deezer gedroogde *Wortelen* gelegt op *oude Wonden*, in welke *vuyl vleesch* groeyd, verteert het zelve, en geneest de verzeering.

Dod. l. 26. c. 4. in addit. De *taye Takken* van dit *Gewas* gebruykt men in *Italien*, om *Beezemen* van te maken. Zommige hangen ze aan 't gezouten *gerookt vleesch*, om, weegens de steekende Bladeren, *Muyzen*, *Ratten*, en inzonderheyd de *Vleermuyzen* daar van te weeren.

CCCCXI HOOFDSTUK.

RUYTE.

BY een ieder genoeg bekend; en van veele in 't *Neederlandsch* ook WYNRUYT genoemd. Word in het *Latijn* en *Italiaansch* geheeten RUTA: in 't *Hoogduytsch* RAUTE, of WEINRAUTE: in het *Fransch* RHUE of RUE DE JARDIN. Namen.

Drie onderscheydene soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *drie* onderscheydene soorten; te weeten:

I. RUTA VULGARIS, of *gemeene Ruyte*. II. MONTANA LUSITANICA, of *Berg-Ruyte uyt Portugal*. III. RUTA MONTANA TENUIFOLIA, of *Berg-Ruyte met teedere Bladeren*. Niet alle zijn ze van eenerley *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, ongemestte, doch met een weynig Mol van verrotte Boombladeren doormengde grond: een vrije, warme, luch-

luchtige, wel ter Zon geleegene plaats, en niet te veel vochtigheyd.

Gemeene Ruyt. De RUTA VULGARIS, of *gemeene Ruyte*, blijft veele jaren in 't leeven: ja word eyndelijk zoo oud, dat ze in warme Landen de hoogte van een gemeene Boom bekomt. De vermaarde *Joodſche* Geſchiedſchrijver FLAVIUS JOSEPHUS verhaald in 't *tweeentwintigſte Hoofdſtuk* zijns *zeevenden Boeks van de Joodſche Oorlogen* en de *verwoeſting der Stad Jeruſalem*, dat in 't Kaſteel van de Stad *Macherus* een *Ruyten-plant* heeft gegroeyd, zoo hoog en dik, dat geenen *Vijgenboom* de zelve daar in overtrof; of anders, zoo groot als onze gemeene *Karſſeboomen* zijn. Koning *Herodes* had ze hier in den aanvang zijner Regeering geplant. Als hij nu daar over de *tſeventig jaren* lang had geſtaan, en noch in een krachtige welſtand zich bevond, hebben de *Jooden*, bij de verwoeſting deezer Plaats, dit treflijk *Gewas* afgehouwen.

Grooten ouderdom, en hoog-op waſſing.

Joſeph. l. 7. c. 22.

Aanwinning. Deeze *gemeene Ruyt* geeft ieder *Zomer* volkomen rijp *Zaad*. Verdraagt ſterke *koude*, en allerley andere ongeleegentheeden des tijds. Word ook alleenlijk *vermeenigvuldigd* door 't gemeldde *Zaad*; 't welk met een waſſende Maan van *October* in een Pot; of met een waſſende *Maerſche* Maan in de grond des *Hofs*, ruym een ſtroobreed diep, hol en luchtig word gezayd.

Portugalſche Berg-Ruyte. De RUTA MONTANA LUSITANICA, of *Portugalſche Berg-Ruyte*, is van een teederen aart; zeer krachtig of zwaar van reuk. Kan in deeze onze Geweſten, buyten blijvende, de koude der *Winter* op geenerley wijze verdragen. Moet derhalven, in een Pot geplant zijnde, gewagt worden voor veele zoo wel *Zomerſche*, als *koude Herfſtreegenen*: in 't begin van *October* binnens huys gebragt zijn, op een luchtige plaats, zonder eenig Vuur, doch ook zonder tochten en luchtzuygingen: maar alleen eenmaal met zeer weynig Water van onder voorzien; en niet voor in 't laatſte van *Maert*, of veel beeter in 't begin van *April*, met een aangename Lucht en zoete Reegen, weer buyten geſteld: dan noch wel gedekt en bewaard worden voor *Sneeuwige vochtigheyd*, *koude nagten*, *hayrige* en *ſchrale winden*.

Hoe waar te neemen.

Berg-Ruyte met ſmalle dunne Blaren. De RUTA MONTANA TENUIFOLIA, of *Berg-Ruyte met ſmalle dunne Bladeren*, is zeer teeder van natuur. Kan in deeze Geweſten 's *Winters* noyt overgehouden worden, wat voor moeyte men ook daar toe aanwend. Dan noch niet weer *verniewd* of *aangewonnen* zijn, als alleenlijk door haar *Zaad*, uyt heete Landen herwaarts overgezonden: 't welk met een waſſende Maan van *April*, niet boven een ſtroobreedte diep, in een Pot moet worden gezayd, en niet verplant.

KRACHTEN.

Gal. lib. 8. Simp. Med. DE gemeene *Hof-Ruyte*, of *Ruta vulgaris*, is heet en droog tot in den derden graad; dun en fijn van deelen: daarenboven doorſnijdende, ſcheydende, verteerende en verdrijvende van aart.

Matth. l. 3. c. 45. In Wijn gezoden, en daar van gedronken; de groene *Bladeren* gegeeten; of het uytgeparſtte *Zap* met Wijn ingenomen, drijft uyt de *Winden*; doed gemakkelijk *Wateren*, en der Vrouwen *Maandſtonden* voortkomen: ſtopt daar teegens de *Buykloop*: is goed voor de *pijn der Borſt* en *Buyk*, veroorzaakt door koude. Deſgelijks voor de *Hoeſt*, de *Kortademigheyd*; de *ſmerten van het Flerezijn*; de *verſtoptheyd van de Milt* en *Longe*; de *Opſtijging van de Moeder*, en de eerſt beginnende *Waterzucht*. Dood de *Wormen*: ſcherpt en verſterkt het *Gezicht*; drijft uyt de *Nageboorte*, en de *doode Vrucht*. Strijd teegens de *Peſt* en allerley *vergif*: ook teegens de *beeten* en *ſteecken* der *giftige Dieren*. 't Zelve verrichten de *Bladeren*, 's morgens nuchteren gegeeten met Okkernooten en Vijgen.

Plin. l. 20. c. 13.

Dioſc. l. 3. c. 52.

Deeze *Bladeren* met Honig en Edik, of met Varkens-reuzel vermengt, en allerley *Schurftheyd*, of *Kraanwagie*, daar meê beſtreeken, geneeſt ze.

Ruyte, of *Wijnruyt*, dagelijks, of dikmaal, gebruykt, verdroogd het *Zaad*, maakt de *Mannen onvruchtbaar*: verdroogd deſgelijks de *Melk in der Vrouwen Borſten*. Zwangere Vrouwen daar van eetende, zouden hare *Vrucht* doen ſterven. *Fernel. l. 5. Meth. Med.*

Het uytgeparſtte *Zap* der *Bladeren* alleen, of met Vrouwen Melk, of Honig vermengt, in de hoeken der *Oogen* gedaan, verdrijft de *ſcheemering* en *donkerheyd* der zelve. *Serapio lib. Simp. Temp. cap. 290.*

Twee oncen van 't zelve *Zap* met Wijn ingenomen, is goed voor de *beeten der dolle Honden*. Met Ceruys, Edik, en Oly van Roozen gelegt op 't *Sprenkvuur*, de *Roos*, alle andere *voortloopende vuurigheyd* en *Zeeren*, verteerd de zelve. Met Oly van Roozen vermengt, en in de *Ooren* gedaan, verdrijft de *hardhoorendheyd*. *Apul. hiſt. Plant. cap. 89. Durantes hiſt. Plant. fol. 403.*

Het *Zaad* van *Ruyte* geſtoten, en met Wijn ingenomen, is goed teegens alle *doodelijk vergif*: droogt en reynigt de *Moeder*, de zelve herſtellende in een goede ſtaat.

Een *Drachma*, of ook wel twee, na geleegentheyd van de perſoon, van 't zelve *Zaad* zeeven dagen na malkander gebruykt, helpt de geene, welke haar *Water niet konnen maken*, en doed haar 't zelve loſſen.

Oly van *Wijnruyt* met Wijn gedronken, verdrijft het *Colijk*, de *pijn* en *Krimping der Darmen*: verzacht ook de *hardigheyd der Milt*. *Trag. l. 1. c. 22. Fuchſ. hiſt. Pl. c. 230.*

De *Bladeren* van *Wijnruyt* gelegt in een *Bedſteede*, of *Leedekanten* verdrijven uyt de zelve de *Vlooyen* en *Wandluyzen*.

Ruyte gelegt bij 't eeten der *Vogeltjens* in hare Kouwen, verquikt en geneeſt haar, als ze treurig, of ziek, of in 't ruyen zijn.

CCCCXII HOOFDSTUK.

HARMALA uyt SYRIEN.

YNS weetens met geenen anderen als deezen naam in 't *Neederlandſch* bekend. Word in 't *Latijn* met de zelve beteekening geheeten HARMALA SYRIACA. Schijnd een meedeſoort van de WYNRUYT te zijn. Namen.

Bemind een goede, gemeene, zandige aarde, voorzien met een weynig twee-jarige Paerdemiſt: een opene, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd. Vergaat niet haaſt, maar blijft lange jaren in 't leeven. Grond.

Geeft in deeze koude Landen bij goede *Zomers Bloemen*, maar geen volkomen rijp *Zaad*. Is teeder van aart. Kan op geenerley wijze veel *koude Herfſtreegenen* of *vriezend Weêr* verdragen. Moet derhalven, met een waſſende Maan van *April* in een Pot 't zij gezayd, 't zij geplant zijnde, in 't begin van *October* binnens huys gebragt; op een luchtige, geheel- of ook matig-warme plaats gezet; gedurende de *Winter* met een weynig lauw-gemaakt Reegenwater van onder in een Pan voorzien; en niet voor in den aanvang van *April*, met een aangename Lucht en zoete Reegen, weer buyten geſteld; dan noch voor veel *vochtigheyd* bewaard, en voor *koude nachten* wel gedekt worden. Hoedanig in de Winter waar te nemen.

KRACHTEN.

HARMALA *uyt Syrien*, in het Latijn *Harmala Syriaca*; is verdroogende en verteerende van aart. *Dod. lib. 5. cap. 2.*

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, of het uytgeparſte *Zap* met Wijn ingenomen, doed gemakkelijk *water loſſen*; alle *taye vochtigheeden* ſcheyden: drijft uyt de *Winden*, en verwekt der Vrouwen *Maandſtonden*.

Camerar. l. 3. c. 46. Dioſc. l. 3. c. 53.

Het *Zaad* is warm in den derden graad, en fijn van deelen. 't Zelve kleyn gewreeven, en met Honig, Wijn, Saffraan, 't *Zap* van Venkel, en Gal van een Hoen vermengt; dan in de *Oogen* gedaan, neemt'er de *duyſterheyd* van weeh, en *verhelderd het Gezicht*.

CCCCXIII HOOFDSTUK.

SERPENTSTONG.

Namen.

OP het *Neederlandſch* dus, en ook wel van zommige SLANGETONG genoemd, om dat de *Bladeren* niet oneygentlijk vertoonen de gedaante van de TONG eener SLANG. In het *Latijn* geheeten SAGITTA, SAGITTALIS, LINGUA SERPENTIS, en SERPENTARIA AQUATICA: in 't *Hoogduytſch* PFEILKRAUT: in 't *Franſch* QUEVE D'ARONDELLE.

Twee veranderlijke ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *twee* veranderlijke ſoorten; te weeten:

I. SAGITTA MAJOR AQUATICA, of *groote Serpentstong*. II. SAGITTA AQUATICA MINOR, of *kleyne Serpentstong*. Beyde zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Hoe men ze in de Hoven kan aanqueeken.

Zij groeyen van Naturen in *lopende* of *ſtilſtaande Wateren*; gantſchelijk niet op eenige andere, of drooge plaatzen. Konnen derhalven zeer bezwaarlijk in de *Hoven* worden *aangequeekt*; ten ware men in de zelve een *Gracht* of *Sloot* groeve. Dan kan men ze met een waſſende Maan van *April* of *May* in de grond planten, en de Groef met Water vullen. Dus gehandeld, waſſen ze dikmaal voort tot boven 't Water, en krijgen hare volle volkomentheyd. Worden ook door ſterke *Vorſt* niet lichtelijk beſchadigd. Verliezen teegens de *Winter* hare *Bladeren*; welke in 't laatſte van *May* weer te voorſchijn komen.

KRACHTEN.

Gebruyk tot geneesmiddelen.

Serpentstong, of in het *Latijn Sagitta aquatica*, is koud en vocht van aart, ook te zamentrekkende.

Het uytgeparſte *Zap* der *Bladeren*, of de geſtotene *Bladeren* zelfs, gelegt op de *Roos*, 't *Sprenkvuur*, alle andere *vuurigheyd* of *hitzige zweeren*, verkoeld en verteerd de zelve.

CCCCXIV HOOFDSTUK.

SELF.

Namen.

DEder genoeg bekend, en van bijna alle menſchen begeerig gebruykt; word in het *Neederlandſch* niet alleen dus, maar ook van veele SAVIE, SALIE, en SELVE genoemd. In het *Latijn* en in het *Italiaanſch* SALVIA: in het *Hoogduytſch* SALBEY: in het *Franſch* SAUGE.

Verſcheydene aardige en veranderlijke ſoorten,

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden verſcheydene aardige, veranderlijke ſoorten; namentlijk:

I. SALVIA LATIFOLIA MAXIMA FLORE PURPUREO, of *Aldergrootſte Self met breede Bladeren, en een purpure Bloem*. II. ANGUSTIFOLIA AURICULATA, of *ſmalgebladerde Self, met Ooren*. III. ANGUSTIFOLIA NOBILIS FLORE ALBO, of *eedele ſmalgebladerde Self met een witte Bloem*. IV. MACULOSA MAJOR, of *groote Self met rood, wit, en groenbonte Bladeren*. V. MACULOSA MINOR, *ſive* ALBIS PUNCTIS VARIEGATA, of *geſtipte kleyne bonte Self, met wit en groen zeer ſchoon gemarmerde* of *geſtippelde Bladeren*: welke *witheyd* ieder jaat, in 't laatſte van *Junius*, of het begin van *Julius*, vergaat; doch in *Maert* des volgenden jaars zich t'elkens weer op nieuws vertoond. VI. ALTERA MINOR MACULOSA, of *twee de kleyne ſoort van Self, met bonte Bladeren*. VII. MARMOREA, of *met zuyver wit, als fijn gemarmerde Bladeren*. VIII. MARMOREA ALTERA, of *twee de ſoort van Self met ſpierwitte grof-gemarmerde Bladeren*. IX. LUTEA VARIEGATA, of *Self met ſchoone geele als goud vercierde plekken*. X. SALVIA CRETICA, of *Self uyt Candien*. XI. SALVIA MINOR ANGUSTIFOLIA CRETICA, of *kleyne Self uyt Candien, met zeer ſmalle en teedere Bladeren*. XII. SALVIA MAJOR ARBORESCENS, of *groote Boom-ſelf*. XIII. SALVIA AGRESTIS, of *wilde Self*; en dan meer andere. Meeſt al te zamen zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

tot dertien in getal hier voorgeſtelt.

Grond.

Zij beminnen ook al te zamen een goede, gemeene, zandige aarde, met oude Koeye- en Paerdemiſt genoegzaam voorzien: een vrije, wel ter Zon geleegene plaats; en liever veel Water als eenige droogte; welke ze echter, als de tijd zoo valt, ook konnen verdragen: deſgelijks geduldig uytſtaan felle *Vorſt*, en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter*.

Zaad.

Bloeyen ieder *Zomer*, en geeven meeſt den tijd volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een waſſende Maan van *April* niet diep, maar hol en luchtig, in de aarde word gelegt. Hier door kan men ze genoegzaam *aanwinnen* en *vermeenigvuldigen*. En dan ook noch door hare diep ingezette, of in de grond gebogene, en haaſtig *Wortel* ſchietende *Takjens*. Welke men ook, met een volle Maan van *April* of *May*, eer ze noch aan het *Bloemſchieten* geraken, kan affnijden; op een ſchaduwachtige plaats inſteeken, en dikmaal met Water begieten, op dat ze dies te bequamer *Wortel* vatten mochten. Met een waſſende Maan in *Maert* (niet in *May*; gelijk veele doen) worden ze opgenomen en verplant. Dan zullen ze gewiſſelijk beklijven. Anders vergaan ze dikmaal, door de gewoone droogte der *Maymaand*; gelijk de dagelijkſche ervarentheyd ons genoegzaam heeft geleerd.

Aanwinning op verſcheydene manieren.

Eedele ſmal-gebladerde Self.

De SALVIA ANGUSTIFOLIA NOBILIS FLORE ALBO, of *eedele ſmal-gebladerde Self, met een witte Bloem*, valt teederder van aart dan de andere ſoorten; waarom ze dan ook lichtelijk door de *Vorſt* word wechgenomen. Is derhalven goed, dat men van de zelve eenige *Planten* ontrent den *Herfſt* in een Pot zette, en 's *Winters* binnens huys beware; daar men haar met matige vochtigheyd moet voorzien.

Wijnruyt bij de Self te planten, waarom dienſtig.

Daarenboven is noch ongeraadzaam noch ongerijmd, dat men ontrent de Self een Plant of twee Wijnruyte zette, om dat de Padden en andere *giftige Dieren* de krachtige reuk der Ruyte niet wel konnen verdragen: welke anders zich geeme laten vinden, hare verblijf en ſchuylplaats neemen op de onbebouwde plaatzen daar *Self* waſt; die hier door een ſchadelijke quaadaardigheyd aan zich neemen, ja zomtijds t'eenemaal vergiftigd worden: waar door men dan, deeze *Self* gebruykende, zou vallen in 't grootſte gevaar van 't leeven te verliezen: waar van de *Geſchiedboeken* ons verſcheydene en zeer aanmerkelijke voorbeelden leeveren.

Kleyne ſmal-gebladerde Self.

De SALVIA MINOR ANGUSTIFOLIA, of *kleyne ſmalgebladerde Self*, krijgd uyt een teedere, bruyn-verwige en veelvoudige *Wortel* veele ronde en korte *Steelen*, aan welke groeyen veele digt bij, en digt boven malkander geſtelde *Bladertjens*, altijd twee en twee regt teegens over den anderen zittende. Zijn bleek-groen van verwe; een, en ook anderhalf vinger-lid lang; ruſtende op lange en dunne *Steeltjens*: makende te zamen

Bladeren.

(te

SALVIA MARMOREA

SALVIA LITEA
VARIEGATA.

SALVIA
ANGUSTIFOLIA CRETICA

(te weeten, de grootſte der zelve, met haar *Steeltje*) de lengte van een vinger, of daar ontrent, uyt. De grootſte deezer *Bladeren* zijn ontrent anderhalve ſtroo, gemeenelijk maar een ſtroo breed. Eyndigen voor in een ſpits punt. Zijn gewoonlijk half rond, of *Geutswijze* geſteld: aan de randen gelijk als *gefronſt*, of *omgekrieuweld*, wat dikachtig van aart; bleek-groen van verwe; zeer welri.. ad; van binnen voorzien met veele kleyne *Nopjens*, en verſcheydene *Adertjens*; onder meer als boven zichtbaar, voortkomende uyt een groote in 't midden.

Bloemen. Tuſſchen welke, uyt het bovenſte der *Steelen*, de *Bloemen* worden voortgebragt, op de wijze der andere ſoorten van *Self*; de zelve ook in gedaante zeer gelijk, doch veel kleyner, en bleek-blauw-verwig. Als ze eenige dagen open geſtaan hebben, vergaan ze in haar zelven, of vallen op de aarde neer; nalatende een kleyn, rond, uyt den bruynen-zwartachtig *Zaadje*.

Zaad.

Groote Boom-ſelf. De SALVIA MAJOR ARBORESCENS, of *groote Boom-ſelf*, krijgd tamelijk groote, dikachtige, ontrent ovaals-wijze, of langwerpig-ronde *Bladeren* aan een Stam, welke opſchiet tot de hoogte van drie, of ook vier voeten. De *Bloemen* van deeze ſoort zijn zeer groot, en blauw-verwig.

Hoe tot een Boomtje te doen opgroeijen. Om deeze *Boom-ſelf* tot een *Boomtje* te doen opgroeyen, moet men de zelve van jongs af opſnoeyen, en ontblooten van alle andere *Takken*, uyt of boven de *Wortel* voortſchietende. Maar ook op deeze wijze handelende, kan men al de andere ſoorten van *Self* tot *Boomtjens* opqueeken.

KRACHTEN.

Gal. lib. Simp. Med. 6. SELF, *Salie*, *Savie*, of in 't Latijn *Salvia*, is verwarmende en verdroogende tot in den derden graad, ook een weynig te zamentrekkende van aart.

Fernel. l. 4. Meth. Med. Matth. l. 3. c. 34. In Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchteren een Roemertje gedronken; of het uytgeparſtte *Zap* van *Self* met Wijn gebruykt; of ook het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Wijn ingenomen, is een zeer goed middel, ter verſterking van het *Hert*, de *Harſſenen*, en de *Zeenuwen*. Vermeerderd de natuurlijke warmte des Ligchaams. Is dienſtig voor 't *Graveel*; de *Bloedſpouwing*; teegens *vergif* in het Ligchaam gekreegen: de koude gebreeken en *Zinkingen* des *Hoofds*: de *vallende Ziekte*; *Beroerdheyd*, *Lammigheyd*, *Slaapziekte*, en allerley koude ongeleegentheeden der *Borſt*. Voor *beevende Leeden*: de *beeten* en *ſteeken* der *giftige Dieren*, en 't *Pleuris*, of *Zijde-wee*. Neemt wech de *Hoofdpijn*; maakt een *goeden adem*; zuyverd het *Tandvleeſch*; geneeſt de *verſtopping* der *Leever*; de *Hoeſt*, het *Flerezijn*, en de *Wonden*. Drijft de *doode Vrucht* der Vrouwen af: veroorzaakt *eetensluſt*; doed de inwendige *Apoſtematien* doorbreeken: ſtild het *Bloed*: reynigd en heeld allerley *vuyle* en *hitzige Zeeren*. Neemt wech het *Jeukzel aan de heymelijke Leeden*. Diend tot *vruchtbaarmaking* der Vrouwen. Dan noch daarenboven, als ze ontfangen hebben, om de *Vrucht* wel te doen beklijven; in 't leeven te behouden, te verſterken, en voorſpoedig te doen aangroeyen. Ter dier oorzaak behoorden zoodanige Vrouwsperſoonen, welke lichtelijk een *miſval* krijgen, dikmaal 's morgens eenige *Bladeren Self*, of anders iets van de *Conſerve der Bloemen*, te nuttigen. Boven dit alles ſtopt de *Self* de *Bloedgang*; drijft het *Water der Blaas* uyt, en doed der Vrouwen *Maandſtonden* voortkomen.

Plin. l. 26. c. 6. *Apulej. hiſt. Plant. c. 101.* *Ruell. l. 3. c. 28.* *Ætius l. 1. Serm. 1.* *Dioſc. l. 3. c. 40.*

De *Bladeren* van *Self* in Melk gekookt, en daar meê gegorgeld, geneeſt de *gebreeken van de Keel*.

CCCCXV HOOFDSTUK.

SANIKEL.

Namen. IN het *Neederlandſch* dus genoemd, word op het *Latijn* geheeten SANICULA, of ook DIAPENSIA: in 't *Hoogduytſch* defgelijks SANIKEL: in 't *Franſch* SANICLE: in 't *Italiaanſch* SANNICULA, DIAPENSIA; of ook CINQUE FOGLIO MAGGIORE.

Twee onderſcheydene ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *twee* onderſcheydene ſoorten; te weeten:

I. SANICULA OFFICINARUM; of *Sanikel*, *gebruykelijk in de Apotheeken*. II. SANICULA GUTTATA, of *geſprenkelde Sanikel*, *rond van Bladeren*, en die altijd groen blijft. Beyde zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde; met twee-jarige Paerdemiſt genoegzaam voorzien: meer een donkere of ſchaduwachtige, als een opene, vrije plaats; en veel Water. Vergaan niet haaſt, maar blijven lange jaren in 't leeven.

Zaad. Geeven, bij goede *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*. Konnen, buyten ſtaande, felle koude, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder ſchade verdragen.

Aanwinning. Worden *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*, niet alleenlijk door haar *Zaad*, 't welk met een waſſende Maan van *April* in een donkere plaats, of in een Pot, dikmaal met Water begoten, niet boven een ſtroobreedte diep in de aarde moet gezayd zijn; maar ook door hare aangewaſſene *jonge Looten*, gemeenelijk van zelfs *Wortelen* bekomende: die men op de genoemde tijd van de *oude* afneemt, en verplant.

KRACHTEN.

Dioſcor. l. 3. c. 23. SANIKEL, of in het Latijn *Sanicula*, is verwarmende en verdroogende in den tweeden graad: ook verſterkende, zuyverende, en te zamentrekkende van aart.

Trag. l. 1. c. 173. In Wijn gezoden, en daar van gedronken, of het uytgeparſtte *Zap* met Wijn ingenomen; of van buyten, gelijk ook het *Poeder* der gedroogde *Bladeren*, opgelegt, geneeſt allerley *in-* en *uytwendige Wonden*, *Breuken*, en andere *verzeeringen*: deſgelijks *vuyle zweeren*, en *koude zwellingen*. Stopt de *Roodeloop*: ſtild de *Bloed-opwerping*: helpt de *zweerende Nieren*; de *gequetſte Longe*, het *vervuylde* of *verzworene Tandvleeſch*, en de *zwelling der Keel*, daar meê gewaſſchen en gegorgeld zijnde.

Durantes hiſt. Plant. fol. 157.

CCCCXVI HOOFDSTUK.

KUNNEKE.

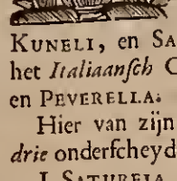

Namen. AF korter gezegt KUN, word in het *Neederlandſch* niet alleen dus, maar ook van veele SATUREY, en KEULE genoemd: in het *Latijn* SATUREIA, en CUNILA: in 't *Hoogduytſch* GARTEN ISSOP; ZWIBEL-HISSOP, KUNELI, en SATUREY: in het *Franſch* SAVORIE: in het *Italiaanſch* CONIELLA, SATUREIA, SAVOREGGIA en PEVERELLA.

Drie onderſcheydene ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *drie* onderſcheydene ſoorten; namentlijk:

I. SATUREIA HORTENSIS ANNUA; *Hof*, of *gemeen Kunneke*, *ieder jaar vergaande*. II. SATUREIA PERENNIS, of *eenige jaren overblijvende Saturey*; welke ſoort ook word geheeten THYMBRA LEGITIMA, of

of *opregte Thijmbra*. III. SATUREIA, *ſive* THYMBRA MONTANA LUSITANICA, of *Portugalſch Berg-Kunneke*. Niet alle zijn ze van eenerley *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, doch liever een zandige grond, het zij voorzien met een weynig twee-jarige Paerdemiſt; 't zij zonder eenige vettigheyd: een opene, warme, wel ter Zon geleegene plaats; veel Water, en ook matige vochtigheyd.

Gemeene Kunneke. De SATUREIA ANNUA, of *gemeene Kunneke*, blijft de *Winter* niet over. Geeſt in den *Herfſt* volkomen rijp *Zaad*, en verſterſt daar meê. Moet derhalven ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *April* of *Maert*, niet boven een ſtroobreedte diep, weer op nieuws gezaayd, en alzoo door het gedagte haar *Zaad aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden. Anders ook komt het dikmaal van zelfs genoeg te voorſchijn ter plaats daar deeze ſoort eens geſtaan heeft.

Langdurende Saturey, of Kun. De SATUREIA PERENNIS, of *langdurende Saturey*, anders genoemt THYMBRA LEGITIMA, of *opregte Kunneke*, geeſt in deeze onze Geweſten zelden eenig *Zaad*; ren zij met zeer warme en drooge *Zomers*. Blijft altijd groen. Kan ſterke *koude* en andere ongeleegentheeden der *Winter* zonder ſchade uytſtaan. Word, om het derde jaar, met een waſſende Maan van *Maert*, opgenomen, en tot aan de *Toppen* toe in nieuwlijks-

Aanwinning. omgeſmeetene en varſch-gemeſtte aarde gezet. Dan ſchieten al de *Takjens Wortelen*: welke men daar na aſneemt, op de genoemde tijd. Deezer wijs kan deeze ſoort *aangewonnen*, en zeer *vermeenigvuldigd* worden.

Berg-Saturey uyt Portugal. De SATUREIA MONTANA LUSITANICA, of *Berg-Saturey uyt Portugal*, vergaat ook niet haaſt, maar blijft lange jaren in 't leeven. Vrieſt, weegens hare teederheyd, in koude tijden dikmaal dood, buyten ſtaande. Men moet derhalven, om van deeze ſoort niet onverwacht gantſch beroofd te worden, altijd eenige *Planten* der zelve, in een Pot gezet, 's *Winters* binnens huys brengen; met niet veel vochtigheyd voorzien; ook niet voor in 't begin van *April*, met een zachte Reegen, weer buyten ſtellen; dan noch haar wagten voor *koude nagten*, en *hayrige Winden*.

Aanwinning. Geeſt in onze Landen noyt rijp *Zaad*. Word echter *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* door hare *Takjens*, behandeld op de hier boven aangeweezene wijze.

KRACHTEN.

Ægin. l. 7. c. 3. KUN, *Kunneke*, *Keule*, in 't Latijn *Saturéia*, is warm en droog in den derden graad; ook doorſnijdende, zuyverende, en dunmakende van aart.

Fuchſ. hiſt. Plant. cap. 114. In Wijn gekookt, en daar van gedronken, of groen in ſpijzen gebruykt, of ook het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Wijn ingenomen, geeſt niet alleen een *Durantes hiſt. Plant. fol. 415.* aangename geur aan 't eeten, maar verſterkt ook de *Maag*; verwekt *eetensluſt*; doed de *ſpijs wel verteeren*: drijft uyt de *Winden*, en 't *Water van de Blaas*: ver-

Dioſc. l. 3. c. 45. warmd al de inwendige deelen des Ligchaams. Geneeſt de *Opſtijging der Moeder*, veroorzaakt door koude; *Fernel. l. 6. Meth. Med.* de *gebreeken* der *Borſt*; de *verſtopping van de Blaas* en *Longe*. Doed der Vrouwen *Maandſtonden* voortkomen. Jaagt uyt de *Nageboorte*, en de *doode Vrucht*. Maakt een *helder Aangezicht*: verdund en verteerd alle *dikke* en *taye vochtigheeden*: verdrijft de *pijn in de zijde*, met Tarwemeel vermengd, en daar op gelegt. Is daarenboven goed voor de geene, welke met de *ſlaapziekte* zijn gequeld: dood de *Wormen*, en verwekt *luſt tot het echte Werk*.

CCCCXVII HOOFDSTUK.

STEENBREEK.

DUs genoemd in het *Neederlandſch*, word in het *Latijn* geheeten SAXIFRAGIA: in het *Hoogduytſch* STEINBRECH: in het *Franſch* SAXIFRAGE, en in het *Italiaanſch* SASSIFRAGIA. Namen.

Hier van zijn mij in haren aart bekend *drie* veranderlijke ſoorten; namentlijk: Drie veranderlijke ſoorten.

I. SAXIFRAGIA ALBA, of *witte Steenbreek*. II. SAXIFRAGIA AUREA, of *goude Steenbreek*. III. SAXIFRAGIA ANTIQUORUM, of *Steenbreek der Oude*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Echter beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige, zoo wel gemeſtte als ongemeſtte, en met een goed deel kleyngeklopte roode Steen doormengde aarde: een opene, vrije Lucht, en ook een ſchaduwachtige plaats. Willen veel Water.

Zaad. Geeven dikmaal, bij goede jaren, volkomen rijp *Zaad*; inzonderheyd het SAXIFRAGIA AUREA, of *goude Steenbreek*. Verdragen allerley ongeleegentheeden der *Winter* zonder ſchade. Worden ook bequa-

Aanwinning. melijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*, niet alleen door haar *Zaad*, 't welk met een waſſende Maan van *Maert* op een ſchaduwachtige plaats, niet diep gelegt, de aarde moet aanbevolen zijn; maar ook door hare aangegroeyde *jonge Worteltjens*; welke men op de zelve tijd van de *oude* aſneemt, en verplant.

Steenbreek der Oude. Het SAXIFRAGIA ANTIQUORUM, of *Steenbreek der Oude*, ſchiet uyt een dikachtig, houtig, bruyn-verwig *Worteltje* veele dunne, zeer ſmalle, en voor ſpits toegaande *Bladertjens*, teederder als het gemeene kleyn Gras; donkergroen van verwe; ſteevig ſtaande, en nauwlijks een kleyne vinger lang. Uyt welker *Hert* Bladeren. een goed deel zeer dunne, ronde, drie, of ook vier vingeren breedte hoog opſchietende *Steeltjens* te voorſchijn komen; voorzien met veele teederè, noch geen lid van een vinger lang zijnde *Bladertjens*; altijd twee en twee regt teegens over malkander zittende. Tuſſchen welke lange, kaale, andere *Steeltjens* voortſchieten: op welker bovenſte punten uyt langwerpige *Knopjens* de *Bloemtjens* zich laten zien; zijnde geelachtig groen Bloemen. van verwe; in gedaante gelijk die van de *Lychnis ſylveſtris ſexta Caroli Cluſii*, of *zeſde ſoort van wilde Jenette des Heeren* CAROLI CLUSII. Beſtaan uyt vijf kleyne *Bladertjens*, zijnde boven 't breedſt; in 't midden met een kleyne *Kerf* geſneeden. Als ze vergaan zijn, laten ze na een kleyn bruynachtig *Zaad*.

Hoe, weegens hare teederheyd, waar te neemen. Deeze ſoort is teeder van aart; zoo dat ze in deeze *koude Geweſten* 's *Winters* niet, of zeer zelden over blijft. Moet derhalven, met een waſſende Maan van *April* in een Pot, niet boven een ſtroobreedte diep, gezayd zijnde, in de *Zomer* met matige vochtigheyd voorzien; op een vrije, luchtige, welgeleegene plaats geſteld; voor koude *Herfſtreegenen* wel gewagt, in *October* binnens huys in een luchtig doch geen warm Vertrek gezet; ſlegts met een weynig Reegenwaterſche lauwgemaakte vochtigheyd (gedurende deeze tijd) onderhouden, en niet voor in *Maert*, met een aangename Lucht en Reegen, weer buyten gebragt; dan noch eevenwel voorzichtig gewagt en gedekt worden voor veel *vochtigheyd*, *koude nachten*, en *hayrige Winden*.

Zaad. Vergaat niet haaſt: blijft altijd groen, en eenige jaren lang in 't leeven. Geeſt, bij heete *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*; 't welk op de gemelde tijd de aarde moet aanbevolen zijn. Alleenlijk hier door konnen ze *aangewonnen* en *vermeerderd* worden.

KRACHTEN.

Aart. *Steenbreek*, of in 't Latijn *Saxifragia*, is verwarmende en verdrogende in den tweeden graad.

Dod. l. 10. c. 22. Lusit. l. 4. enarr. 17. Fuchs. hist. Pl. c. 280. Deeze *Plant*, met de *Wortelen* en 't *Zaad*, in Wijn gekookt; dan daat van 's morgens nuchteren een Roemertje gedronken, *breekt* en *jaagt uyt de Nieren-steen*, ook de *steen der Blaas*. Doed wel *water lossen*. Geneest de *Koudepis*; de *pijn der Lendenen*. Drijft af de *Nageboorte*; de *doode Vrucht*, en verwekt der Vrouwen *Maandstonden*.

CCCCXVIII HOOFDSTUK.

SCABIOSE.

Namen. Met geenen anderen naam als deezen, mijns weetens, in 't *Nederlandsch* bekend. Voerd in 't *Latijn* en *Italiaansch* ook de benaaming van SCABIOSA: in het *Fransch* dergelijks. Van de *Duytschers* word deeze *Plant* geheeten APOSTENKRAUT; GRINDKRAUT, als ook meede SCABIOSE.

Veele schoone veranderlijke soorten, Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden veele schoone veranderlijke soorten; te weeten:

I. SCABIOSA MAJOR VULGARIS, of *gemeene groote Scabiose*. II. MAJOR HISPANICA, of *groote Spaansche Scabiose*. III. CENTAUROIDES MAXIMA, of *aldergrootste Scabiose, met zwartachtige, dikke, en langleevende Wortelen*, die van het *Centaurium majus folio Cinaræ*, of *groot Santorie met Bladeren van Artiokken*, niet ongelijk. IV. HIRCINA, of *Bok-scabiose*. V. ALPINA, of *Berg-scabiose*. VI. PETREA TENUIFOLIA, of *smal-gebladerde Scabiose, groeyende op berg- en steenachtige plaatzen*. VII. PETREA LUSITANICA, of *Portugalsche Scabiose, op steenachtige plaatzen voortkomende*. VIII. GLOBOSA FOLIIS INTEGRIS, of *Scabiose met ongesneedene Bladeren, en rond-geknopte Bloemen*. IX. INDICA FLORE PURPUREO, of *Indiaansche Scabiose met een purpure Bloem*. X. INDICA FLORE PURPUREO ET ALBO VARIEGATO, of *Indiaansche Scabiose met een purpuren wit-bonte Bloem*. XI. INDICA FLORE RUBRO, of *Indiaansche Scabiose met een roode Bloem*. XII. INDICA FLORE RUBRO ET ALBO VARIEGATO, of *Indiaansche Scabiose met een rood- en wit-bonte Bloem*. XIII. INDICA PROLIFERA, of *Indiaansche Scabiose met Bloem uyt Bloem*. XIV. INDICA PROLIFERA IN FLORE PROLIFERO, of *Indiaansche Scabiose met een dubbele Bloem uyt Bloem*; te weeten, uyt de eerste, zijnde de grootste *Bloem*, in 't ronde ter zijden vier, vijf, en ook zomtijds zes *Bloemen*, kleyner dan de zelve voortkomende; uyt welke ieder afsonderlijk weer twee, en ook drie, noch kleyner voortspruyten; 't welk een zeer schoone aanschouwing geest, doch niet ieder jaar eeven gelijk worden gezien. XV. ANGUSTIFOLIA PRATENSIS HIRSUTA, of *Scabiose met smalle ruyge Bladeren, groeyende op grazige Velden*. XVI. INDICA ARBORESCENS, of *Indiaansche Scabiose, opschietende tot een Boomtje*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

van welke hier zestien worden voorgesteld.

Grond. Zij beminnen nochtans al te zamen een goede, gemeene zandige aarde, met twee-jarige Paerdemist matig voorzien: een vrije, warme, wel ter Zon gelegene plaats, en tamelijk veel Water. Zommige blijven eenige jaren lang, andere niet zoo lang in 't leeven. Van de eerst-gemelde soort zijn:

Groote gemeene, en smal-gebladerde Scabiose. De SCABIOSA MAJOR VULGARIS, of *groote gemeene Scabiose*, en PETREA TENUIFOLIA, of *Scabiose met smalle Bladeren*, groeyende op steenachtige Oorden. Deeze verdragen de sterke koude der *Winter*; veel Reegen; en geeven meest den tijd volkomen *Zaad*: 't welk men met een wassende Maan van *April* de aarde, niet diep, moet aanbeveelen. Alleenlijk hier door konnen ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

Andere soorten. De SCABIOSA ALPINA, of *Berg-Scabiose*; HIRCINA, of *Bok-Scabiose*; GLOBOSA FOLIIS INTEGRIS, of *Scabiose met ongesneedene Bladeren en ronde Bloemen*; ANGUSTIFOLIA PRATENSIS HIRSUTA; of *Scabiose met smalle ruyge Bladeren, voortkomende op Grasvelden*, en SCABIOSA INDICA, of *Indiaansche Scabiose*, met al hare meede-soorten, blijven niet langer dan twee *Zomers* in 't leeven. Zijn teeder van aart: Konnen noch veel *koude Herfstreegenen*, noch *felle Vorst* verdragen.

Hoe in de Winter waar te neemen. Moeten derhalven, met een wassende Maan van *April* of *May* in Potten gezayd of geplant zijnde, in 't begin of laatste van *October*, na geleegentheyd van de bequaamheyd of onbequaamheyd des tijds, binnens huys gebragt zijn, op een luchtige plaats, daar, indien 't geschieden kan, niet, of immers alleen met *vriezend* Weêr, en ook niet lang, word gevuurd, vermits ze de *vuur-warmte* minder als de *Vorst* verdragen konnen. Voorts moet men ze onderhouden met zeer weynig vochtigheyd; bij tijds weer de Lucht laten genieten; ook zomtijds, bij goed Weêr, haar over dag na buyten, 's nagts weer binnen brengen; doch in 't begin van *April* geheel buyten laten blijven: echter haar genoegzaam wachten en dekken voor koude *nagten*, *hayrige* en *schrale winden*.

Zaad. Geeven dan de tweede *Zomer* rijp *Zaad*: 't welk zomtijds van het *Indiaansch Scabiose*, vroeg opgekomen zijnde, wel in de eerste *Zomer* teegens of in den *Herfst* geschied. Hier na versterven ze. Wil iemand van de *Indiaansche Scabiose met Bloem uyt Bloem* jaarlijks weer de zelve zien, die winne 't *Zaad* van de zelve afzondetlijk; en zaye het op de voorheenen aangeweezen wijze; zoo zal hij uyt dit *Zaad* op nieuws zoodanige bekomen.

Indiaansche Scabiose met Bloem uyt Bloem. De SCABIOSA INDICA PROLIFERA, ET DUPLICITER PROLIFERA, of *Scabiose met een dubbele, of enkele Bloem uyt Bloem*, krijgt uyt een witte, van smaak bittere *Wortel* aatdige *Bladeren*; ontrent een kleyne hand lang; voor een vinger of duym breed; achter zeer smal gesneeden in verscheydene deelen van een ongelijke grootte; de onderste de kleynste, de voor-aanstaande de grootste, en gemeenelijk voor rond toelopende. Zijn een weynig ruyg van aart; aan de randen wat rondachtig *ingesneeden*; voorzien met eenige *Aderen*, uyt eene in 't midden voortkomende. In de Mond geknauwd wordende, zijn ze bitter smaak; ook lijmachtig van natuur. Bladeren.

Steelen. Uyt welker *Hert* een of twee ronde, bleek-groen verwige, doch na de Zon gekeerd bruyn-achtige, een weynig blinkende, wat ruygachtige *Steelen* opschieten, dootgaans twee, derdehalve, of ook wel drie voeten hoog: aan welke *Bladeren* groeyen, hoe hooger hoe smallet en teederder, altijd twee en twee teegens over malkander gestelt, en ondet de *Steelen* gelijk als omhelzende; zich ook verdeelende in veele *Zijdetakjens*.

Gedaante der Bloemen. Uyt der zelver voorste puñten komen te voorschijn de *Bloemen*, op lange, dunne, ronde, zeer taye *Steeltjens*, niet ligt te breeken. Eerst bestaan ze uyt veele in 't rond bij malkander gestelde *Knopjens*. Als deeze de eene na de andere geopend worden, vertoonen zich de vijf-gebladerde *Bloemtjens*, van de voorheenen genoemde verscheydene schoone couleuren; van welke de uytwendigste de grootste, de inwendigste de kleynste, echter al te zamen uyt vijf *Bladertjens* toegestelt zijn. Waar van men de twee onderste de kleynste; de twee middelste wat grooter, en de eene voorste in 't midden de aldergrootste ziet; doch alle langwerpig, en voor stomp-rond toegaande; hebbende van binnen vier tee-

dere opſtaande *Draadjens*, waar op langwerpige, witachtige *Knopjens* groeyen. Al deeze *Bloemen*, 't zij ook van wat voor een verwe, veroorzaken een bevallijke aanſchouwing. Als ze eenige dagen hebben open geſtaan, vergaan ze in haar zelven; nalatende eenige dikke, langwerpige, boven ſtomp-rond toegaande, kluchtige *Zaadhuysjens*; van welke ieder zich vertoond met een ronde witte kroeze rand van buyten: in zich houdende een groen *Knopje*, voorzien met vijf bruynachtige, lange, hayrige, ſteevig-ſtaande *Draadjens*. Als ze nu in den *Herfſt* hare volkomentheyd hebben verkreegen, worden ze bleek, of vaal van couleur, en bewaren van binnen een kleyn langwerpig, doch dikachtig, bleekverwig *Zaadje*.

Zaadhuysjens.

Zaad.

Aanmerkelijkheyd.

Het is aanmerkenswaardig, dat deeze *Bloemen*, waar uyt andere voortwaſſen, nier altijd hare ſchoonheyden eerſte gedaante behouden; maar dikmaal zoodanig veranderen, dat ze uyt niet anders, als uyt geheel groenverwige, ſpits toegaande *bladerige Bloemen*, zonder eenige bevallijkheyd beſtaan: gelijk men zien kan in de kleynſte hier bij gedane FIGUUR, na 'r leeven afgereekend.

Groote Spaanſche, en Portugalſche Scabioſe.

De SCABIOSA MAJOR HISPANICA, of *groote Spaanſche Scabioſe*, en PETREA LUSITANICA, of *Portugalſche Scabioſe*, waſſende op *ſteenachtige plaatzen*, worden niet zoo oud, maar blijven alleenlijk eene *Zomer* in 't leeven. Met de voorheenen gemelde Maan worden ze in Potten gezayd; en niet meer als twee of drie *Planten* in ieder Pot gelaten. Geeven niet als bij goede jaren voor de aankomſt van de *Winter* rijp *Zaad* in deeze Geweſten; en vergaan van zelfs. Eevenwel heb ik de groote *Spaanſche Scabioſe*, laat opgekomen zijnde, meer maal de *Winter* over behouden; binnens huys altijd luchtig geſteld, en zoo wel voor de warmte des *vuurs*, als voor de *Vorſt* voorzichtig gewagt zijnde.

KRACHTEN.

Dod. l. 5. c. 3.

DE *groote gemeene Scabioſe*, in het Latijn *Scabioſa major vulgaris*, is warm en droog in den tweeden graad; ook fijn van deelen; alle taye, dikke vochten doorſnijdende, dunmakende, en verteerende.

Trag. l. 1. c. 80. Camerar. l. 4. c. 16. Luſit. l. 4. enarr. 13.

In Wijn gekookt, en daar van gedronken, is goed voor inwendige *verzweeringen*, of *Apoſtematien*: *Hoeſt*, *Pleuris*, *benauwde Ademhaling*, *Engborſtigheyd*, *pijn in de Zijde*: de *beeten* en *ſteeken* der *giftige Dieren*: *Peſtilentiale* en *heete Koortzen*: *Wonden*; *Schurftheyd*, en her *Sprenkyvuur*: 't welk ook vermag het uytgeparſtte *Zap* der *Bladeren*, daar op geſtreeken zijnde.

Fern. l. 5. Merh. Med.

Drie of vier oncen van 't zelve *Zap*, met twee Scrupelen Theriac, in Wijn ingenomen, is goed voor de geene, die *vergif* in 't Ligchaam hebben gekreegen; ook voor die van *peſtilentiale Koortzen* worden aangetaſt. Reynigd daarenboven de *Longe*.

Durantes hiſt. Plant. fol. 417.

Een *Conſerf* van deeze *Bloemen* gemaakt, en daar van dagelijks, 's morgens nuchteren, een weynig, op 't punt van een Mes gedaan, gebruykt, geneeſt ook al de gebreeken van de *Longe* en *Borſt*.

CCCCXIX HOOFDSTUK.

DUYVELSBEET.

Namen.

EEn meede-foort van de boven gemelde SCABIOSE, word in het *Neederlandſch* met deezen, en, mijns weetens, geenen anderen naam genoemd: in het *Latijn* MORSUS DIABOLI, of SUCCISA: in 't *Hoogduytſch* TEUFELS ABBEIS; in 't *Franſch* MORS DE DIABLE: in het *Italiaanſch* MORSO DI DIAVOLO; alle van de zelve beteekening.

Twee verſcheydelijke ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *twee* veranderlijke foorten; te weeten:

I. MORSUS DIABOLI FLORE ALBO, of *Duyvelsbeet met een witte Bloem*. II. SUCCISA FLORE CŒRULEO, of *Duyvelsbeet met een blauwe Bloem*. Beyde zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, zoo wel gemeſtte als ongemeſtte grond: een vrije, bequaam ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd. Verdragen felle koude, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* zonder ſchade.

Zaad.

Aanwinning.

Blijven zelden langer dan vier jaren in 't leeven; en geeven dikmaal in den *Herfſt* volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een waſſende Maan van *Maert* of *April* (na geleegentheyd van de bequaamheyd of onbequaamheyd des tijds) niet diep in de aarde word gelegt. Komt ook, door 't uytgevallene, genoeg van zelfs voort; en geeft de *tweede Zomer* haar *eerſte Bloem*. Alleen hier door konnen ze *vermeenigvuldigd* worden.

KRACHTEN.

Aart.

Duyvelsbeet, in 't Latijn *Morſus Diaboli*, is warm en droog tor in 't begin van den derden graad: ook verdeelende en verteerende van aart.

Dodon. l. 5. c. 4. Matth. l. 2. c. 174. Trag. l. 1. c. 81.

Met de *Wortel* in Wijn gekookt, en daar van gedronken, ook daar mee gegorgeld, geneeſt de *Squinantie*, of 't *Keel-gezwel*; de onrſtokene en gezwollene *Amandelen*; de *beeten* en *ſteeken* der *giftige Dieren*: verdrijft de *Winden*; verzacht de *ſmerten*, en de *opſtijging* van de *Moeder*: ſtrijd teegens 't *vergif*: ſcheyd her *geronnene Bloed*: is goed voor de *Peſt*: geneeſt de *Schurftheyd* en diergelijke gebreeken, daar meê gewaſſchen zijnde; of het uytgeparſtte *Zap* daar opgeſtreeken. Vermag voorts ook al 't geene van de *Scabioſe* is gezegt.

Fuchſ. hiſt. Pl. c. 272.

Deeze *Plant* met zijne *Wortel* en *Bloemen* groen geſtoten, maakt rijp, en heeld de *peſtilentiale Gezwellen*, *Klieren* en *Carbonkelen*, daar op gelegt zijnde.

De *Wortel* gedroogd, gepulveriſeert, en 's morgens nuchteren, drie of vier dagen na malkander, met Spaanſche Wijn ingenomen, doed de *Wormen* ſterven.

CCCCXX HOOFDSTUK.

NAALDEKERVEL.

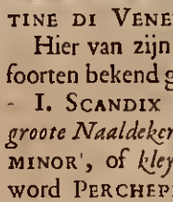

Namen.

DUs in het *Neederlandſch* genoemd, word op 't *Latijn* geheeten SCANDIX, of ook PECTEN VENERIS, ter oorzaak van hare aardige teedere *Bladeren*: in het *Hoogduytſch* WILDE MOOREN: in het *Italiaanſch*, volgens 't *Latijn*, PETTINE DI VENERE, of SCANDICE.

Twee onderſcheydene ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart *twee* onderſcheydene foorten bekend geworden; te weeten:

I. SCANDIX MAJOR, *ſive* PECTEN VENERIS, of *groote Naaldekervel*; anders VENUS-KAM. II. SCANDIX MINOR, of *kleyne Naaldekervel*, welke ook genoemd word PERCHEPIER ANGLORUM, of *Perchepier van de Engelſche*. Deeze beyde zijn niet van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, meer een gemeſtte als ongemeſtte grond: een vrije, welgeleegene plaats, en veel Water. Geeven volkomen rijp *Zaad*, en vergaan daar meê; de eene ſoort echter vroeger dan de andere.

Aanwinning der groote

Het SCANDIX MAJOR, of *groote Naaldekervel*, anders ook gezegt PECTEN VENERIS, of *Venuskam*, blijft niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Moet derhalven ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van

Maert

Maert, weer, niet diep in de aarde, worden gezayd. Want alleen hier door kan deeze foort *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden. Komt anders ook van zelfs genoeg op uyt 't neergevallene *Zaad*.

en der kleyne Naaldekervel.

Het SCANDIX MINOR, of *kleyne Naaldekervel*, brengt voort een kleyn *Zaad*, 't welk dat van 't ander gantſchelijk niet gelijk is. Deeze foort vergaat niet zoo haaſt. Kan felle *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* uytſtaan. *Bloeyd* in de tweede *Zomer*. Geeft volkomen rijp *Zaad*, en verſterft daar meê. Word door dit haar *Zaad aangewonnen*. Doch komt, ter plaats daar het eens geſtaan heeft, zoo overvloedig door 't uytgevallene voort, dat de moeyte der zaying gantſch onnodig zou zijn.

KRACHTEN.

Gal. lib. Simp. 8.

GRoote *Naaldekervel*, in 't Latijn *Scandix major*, is verdrogende en verwarmende in den tweeden graad; ook ſcharp en bitter op de Tong.

Dioſc. l. 2. c. 168.

Word veeler weegen van veele voor een Moeskruyd in ſpijzen gebruykt. In Wijn gezoden, en daar van gedronken, is aangenaam voor de *Maag*, en alle andere inwendige deelen des Ligchaams. Opend daarenboven de *verſtoptheyd van Leever, Blaas en Nieren*.

Durant. hiſt. Plant. fol. 352.

De *Bladeren, Bloemen* en *Wortelen* van *Naaldekervel*, met Boter, Wijn, en eenige Peeterzelie-bladeren, een weynig in een Pan gebraden, en zoo gelegt op 't Gemagt der kinderen, welke haar *water niet konnen maken*, doed haar 't zelve *loſſen*.

Het SCANOIX MINOR, of *kleyne Naaldekervel*, rauw in een Salade genuttigt, of anders ook, in peekel ingelegt zijnde, zoo gegeeten, doed *ſterkelijk water loſſen*. Opend daarenboven de *verſtoptheyd* der *inwendige Ligchaams deelen*.

CCCCXXI HOOFDSTUK.

SCORPIOENSTAART

met Bladeren van

HAAZE-OOREN.

Namen.

WOrd in het *Neederlandſch* dus, en, mijns weetens, met geenen anderen naam genoemd; den zelven bekomen hebbende na de gedaante haars krom-gebogenen *Zaads*, niet qualijk een *Scorpioensſtaart* gelijkende. Word in het *Latijn* geheeten SCORPIOIDES, en in 't *Italiaanſch* SCORPIOIDE.

Zes bijzondere ſoorten:

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *zes* bijzondere ſoorten; namentlijk:

I. SCORPIOIDES BUPLEURI FOLIO, of *Haaze-ooren met Bladeren van Bupleurum*. II. ALTERA BUPLEURI FOLIO, of *tweede ſoort van Haaze-ooren*, of *Scorpioideskruyd, met Bladeren van Bupleurum*. III. PORTULACÆ FOLIO, of *Haazen-ooren met Bladeren van Porcellain*. IV. LEGUMINOSA, of *Scorpioideskruyd*, anders *Haazen-ooren met Peultjens*. V. LEGUMINOSA LUSITANICA, of *Haazen-ooren met Peultjens uyt Portugal*. VI. SCORPIOIDES LEGUMINOSA SECUNDA LUSITANICA, of *tweede Scorpioideskruyd, met zeer teedere, dunne, in 't ronde inwaarts gedrayde Peultjens uyt Portugal*. Al te zamen zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een gemeene, zandige, goede aarde, met twee-jarige Paerdemiſt matig voorzien: een opene, warme, vrije, wel ter Zon geleegene plaats; en niet te veel vochtigheyd. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven teegens de *Winter* volkomen rijp *Zaad*, en verſterven daar meê.

Moeten derhalven met een waſſende Maan van *Maert* of *April* in ieder *Voorjaar* weer op nieuws gezayd zijn: want alleen hier door konnen ze *vernieuwd* en *vermeerderd* worden.

Aanwinning.

Scorpioenſtaart met Peultjens.

De ſoorten van SCORPIOIDES LEGUMINOSA, of *Scorpioideskruyd met Peultjens*, zijn de teederſte van alle; en geraken derhalven niet ieder jaar tot hare volkomentheyd. Moeten ter dier oorzaak in Potten gezayd, niet verplant, en op een zeer warme plaats geſteld worden; zoo krijgen ze dies te beeter rijp en goed *Zaad*.

KRACHTEN.

Gal. l. 8. Med. Simp.

SCorpioenſtaart, in 't Latijn *Scorpioides*, is verdrogende in den tweeden, en verwarmende in den derden graad.

De *Bladeren* geſtoten, en op de *beeten* of *ſteeken* der *Scorpionen* gelegt, geneezen de zelve. Deſgelijks ook andere *varſſche Wonden*.

Durantes fol. 421.

Indien een *Scorpioen* met dit *Kruyd* word aangeraakt, zoo valt hij terſtond in onmagt.

CCCCXXII HOOFDSTUK.

ADDERSKRUYD.

Namen, en oorſprong.

OP het *Neederlandſch* met deezen, en, mijns weetens, geenen anderen naam bekend. In het *Latijn* en *Italiaanſch* geheeten SCORZONERA: in 't *Hoogduytſch* meede SCORZONERE, of ook SCHLANGEN-MORD. De *Franſche* noemen 't, gelijk de *Latijnen* en *Italianen*, SCORZONERA, na 't woord SCURZO, 't welk in de *Spaanſche* taal een *Adder* beteekend, vermits deeze *Plant* zeer haaſtig geneeſt de geene, welke van *Adderen*, *Slangen*, of anderer *giftige Dieren* gebeeten zijn geworden.

Drie verſcheydene ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart *drie* bijzondere ſoorten bekend geworden; namentlijk.

I. SCORZONERA MAJOR LATIFOLIA FLORE LUTEO, of *groot breed-bladerig Adderskruyd*, anders *Scorzonera, met geele Bloemen*. II. MINOR ANGUSTIFOLIA FLORE LUTEO, of *kleyn Adderskruyd met geele Bloemen*. III. SCORZONERA FLORE RUBRO, of *Adderskruyd met een roode Bloem*. Alle zijn ze van eenerley *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen van naturen een goede zandige aarde, wel voorzien met twee-jarige Paerdemiſt: een vrije, wel geleegene plaats; en tamelijk veel vochtigheyd.

Zaad.

Blijven eenige jaren in 't leeven. Konnen in deeze Geweſten felle *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* uytſtaan. *Bloeyen* niet alleen, maar krijgen ook dikmaal, inzonderheyd bij drooge *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een waſſende Maan van *April*, niet diep, in de aarde word gelegt. Alleenlijk hier door kan men ze *aanwinnen* en *vermeenigvuldigen*.

Aanwinning.

Bloeying.

Deeze uyt 't *Zaad* voortgekomene *jonge Planten bloeyen* zelden voor in 't volgende, ook wel eerſt in 't derde jaar. Ten minſten een voet wijdte moeten ze van malkander geſteld worden.

KRACHTEN.

Lobel. h. 1. fol. 651.

ADderskruyd, of *Scorzonera*, met de *Wortel* in Wijn, of Edik gekookt, en daar van ieder morgen nuchteren een Roemertje gedronken; of het uytgeparſte *Zap* met Wijn ingenomen; of ook de *Wortelen* geconfijt, en daar van 's morgens wat gegeeten, ſtrijd zeer krachtig teegens 't *vergif*; de ſteeken van *giftige Dieren*, en de beeten der *dolle Honden*: inzonderheyd ook teegens de *Peſt*. Ja, indien iemand

Durantes hiſt. Plant. fol. 422.

de *peſtilentiale Ziekte* of *Koorts* alreeds op 't lijf had, of de zelve gevoelde, en dan van deezen Edik twee oncen, of van de Wijn vier oncen, anders een Roemer vol, innam, en daar op terſtond ging leggen zweeten, zoo zou hij binnen weynige dagen zich geneezen bevinden. Is daarenboven ook goed voor de geene, welke gequeld zijn met *draying* of *zwijmeling* des Hoofds; *beeving* en *klopping van 't Hert*; de *vallende Ziekte*, en diergelijke gebreeken. Verſterkt deſgelijks de *flauwmoedige* menſchen; maakt een *vrolijk Hert*, en verdrijft alle *zwaarmoedigheyd*.

Matth. l. 2. c. 137.

Dod. l. 8. c. 14

Het *Zap* uyt de *Wortelen* van *Adderskruyd* geparſt, en in de *Oogen* gedaan, veroorzaakt een *helder* en *ſcharp Gezicht*.

CCCCXXIII HOOFDSTUK.

GROOT SPEENKRUYD.

Namen.

IN het *Neederlandſch* dus genoemd, word in *Latijn* geheeten SCROPHULARIA: in het *Hoogduytſch* BRAUNWURTZ, of ook KNOTENKRAUT: in 't *Franſch* SCROPHULAIRE; en in 't *Italiaanſch* SCROFOLARIA.

Verſcheydene beziens-waardige ſoorten,

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden eenige bezienswaardige veranderlijke ſoorten; namentlijk:

I. SCROPHULARIA VULGARIS MAJOR, of *gemeen groot Speenkruyd*. II. AQUATICA, of *Water-groot Speenkruyd*. III. SAMBUCI FOLIA FLORE PURPUREO MAJORI, of *groot Speenkruyd met Bladeren van Vlier, en een groote purpure Bloem*. IV. PANNONICA FLORE LUTEO, of *Ooſtenrijkſch groot Speenkruyd, met een geele Bloem*. V. ÆSTIVA MINOR URTICÆ FOLIO, of *Zomer groot Speenkruyd met Bladeren van Neetelen* VI. SCORDIANÆ FOLIO LUSITANICA, of *Portugalſch groot Speenkruyd met Bladeren van Scordium*, of *Waterlook*. VII. TENUIFOLIA RUTÆ CANINA DICTA, of *groot Speenkruyd met teedere Bladeren*, genoemd HONDSRUYTE. VIII. SCROPHULARIA RUTA CANINA DICTA LUSITANICA, of *groot Speenkruyd uyt Portugal, Hondsruyte geheeten*. IX. SCROPHULARIA (of SCROFULARIA) HIRSUTA MONSPELIENSIUM, of *groot Speenkruyd van Mompelliers met ruyge Bladeren*; anders ook wel van zommige HERBA VENTI geheeten. Niet alle zijn ze van eenerley *Bouwing* en *Waarneeming*.

tot neegen toe hier voorgeſteld.

Grond.

Zij beminnen echter al te zamen een goede, gemeene, zoo wel zandige als andere, doch luchtige, vochtige, en welgemeſtte grond: immers zoo zeer een bequaam ter Zon geleegene, als een ſchaduwachtige plaats; en veel Water. Konnen ramelijk wel de koude en andere ongeleegentheeden der *Winter* uytſtaan.

Gemeen groot Speenkruyd.

De SCROFULARIA VULGARIS MAJOR, of *gemeen groot Speenkruyd*, blijft veele jaren lang in 't leeven. Geeft ieder *Zomer* volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een waſſende Maan van *April* in de aarde moet gelegt zijn. Hier door word ze genoeg *vermeenigvuldigd*: en dan ook noch *aangewonnen* door aangewaſſene *jonge Worteltjens*, welke men op de genoemde tijd van de *oude* afneemt en verplant.

Water-groot Speenkruyd, en Ooſtenrijkſch groot Speenkruyd.

De SCROFULARIA AQUATICA, of *Water groot Speenkruyd*, en SCROFULARIA PANNONICA FLORE LUTEO, of *Ooſtenrijkſch groot Speenkruyd met geele Bloemen*, blijven zelden langer dan twee jaren in 't leeven. Verdragen de *koude* der *Winter*. Geeven de teede *Zomer* volkomen rijp *Zaad*; 't welk op de hier boven verhaalde wijze moet gezayd zijn; en hier door konnen ze genoegzaam *vermeenigvuldigd* worden. Komen ook wel in veelheyd op van zelfs, door 't uytgevallene *Zaad*.

Groot Speenkruyd met Bladeren van Vlier, Portugalſch groot Speenkruyd, anders Hondsruyte.

De SCROFULARIA SAMBUCI FOLIA FLORE PURPUREO MAJORI, of *groot Speenkruyd met Bladeren van Vlier, en een groote purpure Bloem*, van PROSPER ALPINUS *lib. de Plantis Exoticis fol.* 203. genoemd STOERITIS SAMBUCI FOLIO, of *Yzerkruyd met Bladeren van Vlier*: deſgelijks de SCROFULARIA RUTA CANINA LUSITANICA, of *Portugalſch groot Speenkruyd, genoemd Hondsruyte*, blijven ook zelden boven de twee jaren in 't leeven. Worden, buyten ſtaande, door de *koude* der *Winter* wechgerukt. Moeten derhalven in Potten gezayd, teegens de aankomſt van de *Vorſt* binnens huys op een luchtige plaats, waar in men geen vuur ſtookt als bij vriezend Weêr, geſteld; met matige vochtigheyd voorzien, en niet voor in *April*: met een zoete Lucht en Reegen, weer buyten gebragt; dan noch voor *koude nachten* en *hayrige winden* voorzichtig gewagt worden. Krijgen de tweede *Zomer* rijp *Zaad*; en vergaan dan. Zelden blijven ze langer in ſtand.

Hoe waar te neemen.

Het gemelde *Scrofularia ruta Canina Luſitanica*, of *Portugalſch groot Speenkruyd*, anders *Hondsruyte* geheeten, heeft aan hare *Steel* ontrent ten halven gantſch fmalle, daar na rondachtige *Bladeren*; ruym een halve vinger lang, ook een vinger breed: ontrent donker-groen van verwe; aan de randen een weynig *gekerfd*, en van binnen voorzien met verſcheydene teedere *Adertjens*, opwaarts lopende.

Bladeren.

De SCROFULARIA ÆSTIVA MINOR URTICÆ FOLIO, of *kleyn Speenkruyd met Bladeren van Neetelen*; en SCROFULARIA SCORDIANÆ FOLIO LUSITANICA, of *Portugalſch groot Speenkruyd met Bladeren van Waterlook*, blijven niet langer dan een jaar in 't leeven. Geeven niet alleen *Bloemen*, maar ook goed *Zaad*, en verſterven daar meê. Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *Maert*, de eerſt-genoemde in de aarde (welke ook wel genoeg van zelfs opſlaat), de andere in een Pot, niet diep, op nieuws gezayd zijn.

Kleyn Speenkruyd met Bladeren van Neetelen; en Portugalſch, met Bladeren van Waterlook.

Dit *Portugalſch groot Speenkruyd met Bladeren van Waterlook*, heeft de zelve van vier vingerenbreedte, en ook meerder, lang. Ontrent of ruym half zoo breed zijn ze; aan de kanten aardig getand; donker-groen-verwig, van binnen voorzien met ſterke omhoog gekeerd ſtaande *Aderen*. Ruſten op tamelijk dikke en langachtige *Steeltjens*; onder de *Steel* omhelzende; aan welke ze regt teegens over malkander twee en twee voortkomen.

Bladeren der laatſt-genoemde ſoort.

De SCROFULARIA TENUIFOLIA RUTA CANINA DICTA, of *groot Speenkruyd met teedere Bladeren*, ook *Hondsruyte* geheeten, krijgd uyt een kleyne, niet zeer dikke, regt-neerſchietende, bleek-bruyne, en in veele *Veezelen verdeelde Wortel*, verſcheydene *Scheuten*, anderhalve of twee voeten hoog; gemeenelijk onder bruyn-rood, of uyt den purpuren blinkende; maar daar boven bleek-groen; rond; doch met eenige uytſteekende *ribbetjens*, of *verhoogende ſtreeptjens* voorzien; waar door ze zich op zommige plaatzen gelijk als vierkant vertoonen.

Groot Speenkruyd met teedere Bladeren, ook Hondsruyte genoemd.

Steelen.

Aan de zelve groeyen ſchoone, in veele deelen geſneedene, teedere *Bladertjens*. De onderſte zijn veel breeder als de bovenſte; tamelijk-hoog boven den anderen geſteld; altijd twee en twee regr teegens malkander over zittende, en de *Steel* in 't midden gelijk als omhelzende; de grootſte een kleyne vinger, wat meer of minder, lang; een vingerlid breed; onder in verſcheydene teedere *deelen*, hol geſteld, geſneeden; doch boven breeder blijvende; en alle rondom aardig *gezaagd*: van verwe Gras-groen, blinkende; de meeſte regt-opſtaande; zacht van aart, en een weynig dikachtig: in 't midden van elk deel vercierd met een regt-doorlopend *Adertje*; waar uyt voortkomen veel andere kleyner, opwaarts-gaande. In de Mond geknauwd wordende, zijn ze bitter van ſmaak.

Bladeren van wat voor een gedaante.

Geſtalte

Tuſſchen welke, in 't bovenſte der Steelen, vijftien, twintig,

SAMBUCI FOLIO.

der Bloemen. twintig, vijfentwintig, of ook wel meerder, korte *Takjens*, *Ayrs-wijze*, doch hol en luchtig boven malkander, te voorſchijn komen. Aan de zelve ziet men de *Bloemtjens*, neerwaarts hangende. Deeze zijn kleyn; die van de *Scrofularia vulgaris major*, of *gemeen groot Speenkruyd*, in gedaante en grootte niet zeer ongelijk, doch een weynig kleyner, zonder eenige reuk. Beſtaan uyt vijf voor rond toegaande *Bladertjens*; waar van 't onderſte, alleen geſteld, en de twee bovenſte zwartrood, de twee middenſte uyt den purpuren aangenaamrood gezien worden. Houdende in 't midden vier witachtige, uythangende ronde *Draadjens*, voor aan met Zaad. kleyne geele ronde *Knopjens* begaaft. Als ze eenige dagen lang hebben open geſtaan, vallen ze op de aarde neer; nalatende eenige ronde, harde, bruyn-verwige, boven met een *ſpitsje* voorziene, ook gemeenelijk haar in 't midden van malkander ſcheydende *Knopjens*, gevuld met een kleyn, rond, en zwart *Zaadje*.

Aanwinning. Het zelve *Zaad* geeft ze ieder jaar door de geheele *Zomer*. Met een waſſende Maan van *Maert* moet men 't in de aarde leggen, en dikmaal met Water begieten, zoo zal 't dies te beeter voortkomen. *Bloeyd* in 't tweede jaar, en geeft nieuw *Zaad*. Alleenlijk door 't zelve kan deeze ſoort *vermeenigvuldigd* worden.

KRACHTEN.

Dodon. l. 2. c. 31. GROOT *Speenkruyd*, of in het Latijn *Scrophularia major*, is warm en droog in den eerſten graad.

Matth. l. 4. c. 90. De *Wortelen* en *Bladeren* in Wijn gekookt, en daar van morgens nuchteren een Roemer gedronken; of 't uytgeparſtte *Zap* der zelve met Wijn ingenomen, en ook 't *Zap* met Honig tot een *pap* of *ſalfje* gekookt; dan daar meê beſtreecken de *varſſche wonden*, *vuyle ineetende zeeren* en *zweeren*, *Melaatsheyd*, *harde gezwellen*, *Klieren*, *Kropzweeren*, en de *Speenen* of *Takken* aan het Fondament, verdrijft en geneeſt de zelve. Doed ook ophouden het *bloeden uyt de Neus*; 't *Bloedſpouwen*, de *Buykloop*, en de overvloedige *roode Maandſtonden* der Vrouwen.

Durantes fol. 423. Twee *Drachmen* van het *pulver* der gedroogde *Wortelen* met Wijn, Zuyker, of Honig drie dagen na malkanders 's morgens nuchteren ingenomen, dood de *Wormen*.

CCCCXXIV HOOFDSTUK.

BYLKENSKRUYD.

Namen. 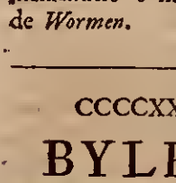

EEn zeer aardig en geen groot *Gewas*, word in 't *Neederlandſch* dus genoemd. In het *Latijn* SECURIDACA: in het *Italiaanſch* eeven alzoo: in 't *Hoogduytſch* BEYLKRAUT.

Zes veranderlijke ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart eenige veranderlijke ſoorten bekend; te weeten:

I. SECURIDACA MAJOR, of *groot Bijlkenskruyd*. II. MINOR, of *kleyn Bijlkenskruyd*. III. FLORE PURPUREO, of *met een purpure Bloem*. IV. PEREGRINA FLORE PURPURASCENTE, of *vreemd Bijlkenskruyd*, *met een bleek-purpure Bloem*, *en wonderlijk lang*, *aan beyde de zijden getand Zaad*. V. PERENNIS CLUSII FLORE RUBELLO, of *altijd-blijvend Bijlkenskruyd met een Roodachtige Bloem*, van CAROLUS CLUSIUS beſchreeven. VI. SECURIDACA VESICARIA, of *Bijlkenskruyd met Blaasjens*. Al te zamen zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde; met een weynig twee-jarige Paerdemiſt, en 't Mol van verrotte Boombladeren doormengd: een opene, luchtige, warme, vrije, wel ter Zon gelegene plaats, en matige vochtigheyd.

Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Zaad. Geeven ook in deeze onze Geweſten niet anders als met goede jaren volkomen en rijp *Zaad*. Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, bij tijds, met een waſſende Maan van *Maert*, niet boven een ſtroobreedte diep, in Potten Aanwinning. gezayd; droog gehouden; voor koude bewaard; niet verplant, ook niet meer van elke foort als twee in eene Pot gelaten zijn.

Dus behandeld, en warm gezet, zullen ze wel zom- Geeven tijds volkomen rijp *Zaad* bekomen; en dan daar meê niet altijd vergaan. Echter blijft het SECURIDACA PURPUREA, Zaad. of *Bijlkenskruyd met een purpure Bloem*, nu en dan wel de *Winter* over.

Konnen op geen andere wijze, als alleen door 't gemelde *Zaad*, *aangewonnen* en *vermeerderd* worden.

KRACHTEN.

BYlkenskruyd, in 't Latijn *Securidaca*, is verwarmende en verdrogende in den eerſten graad: daarenboven afvagende van aart. Aart.

In Wijn gezoden, en daar van 's morgens gedronken; of het *Zaad* gedroogd, geſtoten, dan met Wijn en een weynig Saffraan, of ook in wat Honig gebruykt, zuyverd de *Borſt* van alle *taye en ſlijmerige vochtigheyd*: dood de *Wormen*: is goed voor de *beeten* en *ſteecken* der *giftige Dieren*: drijft der Vrouwen *Maandſtonden* af: is boven dien aangenaam voor de *Maag*: opend de *verſtoptheyd der Leever*, *Milt*, en van 't geheele *Ingewand*. Doch op dien dag, dat men 't gebruykt, zou het een *vrouw beletten*, *zwanger* te worden.

Durantes hiſt. Plant. fol. 424. Ruell. l. 3. c. 66. Gal. l. 6. Simp. Dioſc. l. 3. c. 146.

CCCCXXV HOOFDSTUK.

BOTERBLOEM.

Namen.

VOrd in het *Neederlandſch* niet alleen dus; maar ook van veele HANEVOET genoemd. In 't *Latijn* geheeten RANUNCULUS: in het *Hoogduytſch* SCHMALTZBLUM; ook HAHNENFUSZ: in het *Franſch* GOBELET, BASSINET, BACINET, en GRENOILLE: in het *Italiaanſch* RANONCOLO, PIE CORVINO, PIE DI GALLO, HERBA SCELERATA, TAZZA, en BACINELLA.

Veele ſoorten: Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden veele bijzondere en aardige ſoorten, onnodig hier al te zamen genoemd te zijn. Doch vermits hare *Bouwing* en *Waarneeming* niet eenerley is, zoo zullen wij eenige der voornaamſte de lief hebbers voor oogen ſtellen; te weeten:

doch alleenlijk eenige der voornaamſte RANUNCULUS ASIATICUS, of *Boterbloem uyt Aziën*; ook genoemd RANUNCULUS TURCICUS GRUMOSA RADICE, of *Turkſche Hanevoet met een Knobbelachtige Wortel*: waar van mij deeze veranderlijke ſoorten in hare onvergelijkelijke ſchoonheyd bewuſt zijn.

en verwonderenswaardigſte I. RANUNCULUS ASIATICUS ALEPPO DICTUS, of *Boterbloem uyt Azia*, *Aleppo geheeten*, zijnde van een zeer donkere bruyn-roode couleur. II. ALEPPO TRASSEE, of *bonte Aleppo*. III. MERVEILLE DE PARIS, of *het Wonder van Parijs*; zijnde geel en rood gevlamd; anders ook *Aleppo gevlamd* genoemd. IV. MONSTRUM, of het *Monſter*; *groot Monſter*, met geel en rood gevlamd. V. GRANDE MERVEILLEUSE, of *groote Verwonderenswaardige*. VI. GRANDE MERVEILLEUSE PANACHE, of *groot Wonder*, met geel en rood gevlamd. VII. GRAND TULPANT, of de *groote Turkſche Tulleband*, of *Muts*, gevlamde van Houte. VIII. SPHÆRICUS, *met een geheel ronde Bloem*. IX. SPHÆRICUS TRASSEE, of *met geel en rood gevlamd*. *Kleyne Oranje*. *Groote Oranje*. *Oſſebloed* geheeten. X. ROMANUS, *geel en rood gevlamd*. hier voorgeſteld.

XI. SERAPHIQUE, *met een bonte Bloem.* XII. Een *wit en rood gevlamde*, welke ik zelfs heb aangeteekend, waarom hij ook van veele word genoemd DE GEVLAMDE VAN MUNTING: en dan noch meer andere; al te zamen van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*, zoo wel als van eenerley teedere Natuur. Moeten derhalven op de volgende wijze zijn behandeld.

Hoedanig te queeken.

Neem een *Bedde* van uwen *Hof*, zeer warm, voor alle koude *Noorde-* en *Oostewinden* genoeg beschut, en zonder eenige verhindering vlak voor de Zon open leggende. Maak'er een *Zonnebak* af; te weeten: beschiet het rondom met houte Deelen, zoo dat het achter ontrent twee voeten, voor ten naasten bij een halve voet, wat meer of minder, hoog word gezien. Maak daar op twee of drie houte *Luyken* of *Vensteren*, na geleegentheyd van de lengte gepast: welke men voor *Reegen* en *Vorst* toe doen, doch bij goed Weêr; en als de *Zon schijnt*, weer open zetten kan. Graaf hier na het *Bedde* diep uyt; en doe daar onder in, ter hoogte van twee voeten, varsche, warme Paerdemist, digt op malkander getreeden, of gestampt, zonder dat'er eenige aarde onder geraakt. Neem dan twee deelen Veenaarde; twee deelen Mol van verrotte Boombladeren; twee deelen gemeene grond, waar op in 't voorgaande jaar niets met allen heeft gestaan; zes deelen grof zand; vier deelen twee-jarige kleyn-gewreevene Koeyemist; twee deelen twee-jarige en tot aarde gewreevene Paerdemist, en drie deelen een- of twee-jarige Hoenderdrek; al te zamen genoegzaam en kleyn door malkander gewreeven, of gemengd.

Bereyding van een Zonnebak.

Grond, hoe toe te rigten.

Hoedanig te handelen staat

Leg van deeze dus bereyde grond (welke men een tijd lang te vooren moet doen gereed maaken, ook nu en dan eens laten omsmijten) over de gemelde Paerdemist heenen, ruym een halve voet hoog; daar op weer een stroobreed hoogte Zand, daar geen zoutigheyd bij is; of half zand, en half slegte magere grond onder een gemengd. Zet'er de *Bolletjens* van deeze soorten op, wel droog, en niet eerst in eenige vochtigheyd geweest hebbende; in de Maand *September*, in 't laatst van *October*, of 't begin van *November*, straks na volle Maan, een halve voet van malkander; ook wel in *Februarius*, of in *Maert*, na geleegentheyd van de tijd, om tweemaal 's jaars te hebben; alhoewel 't zoo goed niet is als in den *Herfst*; vermits ze dan niet zoo veel *afzetzels*, of *jongen*, aan hare *Wortel* voortbrengen; ondertusschen eevenwel ook in een ander opzicht zoo veel te beeter, wijl'er dan minder gevaar van felle *Vorst* of *Sneeuw* te verwachten staat.

bij de inlegging

Stroy dan een duym breed hong van 't zelve zand, of de gedachte slegte gemengde zandaarde, daar over heenen: daar op al weer een duymbreed hoogte van de gemelde goede grond, doch niet meer. Want dieper mogen ze niet leggen, op dat ze niet quamen te verrotten. Zouden dan ook somtijds dies te minder *Bloemen* geeven: maar twee duym diep gesteld zijnde, krijgen ze veel *afzetters*, of *jongen*.

der Bolletjens;

De *Bollen* dan dus in de aarde gebragt zijnde, worden terstond, om niet te veel Water te ontsangen, met de gemelde houte *Vensters* overdekt; niet alleen in deeze tijd, maar ook vroeg in 't *Voorjaar*, vermits ze de nattigheyd ongeerne verdragen. Echter niet digt toe, maar ten halven, of wat meer, open; met houtjens onderschoord zijnde, op dat ze de Lucht en Zon, welke haar en de aarde zeer dienstig is, genieten mogen. Ondertusschen eevenwel, als ze eerst varsch gezet zijn, konnen ze voor de eerstemaal wel een weynig van boven neervallend Reegenwater lijden: doch daar na niet meer. In de Maand *Maert* mag men de *Vensteren* geheel open stellen, of gantschelijk wechneemen; inzonderheyd als 't niet veel meer *rijpt*, of dat'er geen sterke *winden* wayen. Want als ze in *Knoppen*, of geheel *open staan*, konnen ze de zelve niet wel, maar dan wel veel Reegen verdragen.

en de verder aanqueeking

deezer

Als nu in de *Winter* de *Vorst* sterk aankomt, doed men de *Vensteren* weer voorzichtig toe; en, men belegt ze boven, desgelijks rondom, met warme Paerdemist; en daar over heenen dik met stroo, op dat de *Sneeuw* zoo weynig als mogelijk is door mogt komen te dringen. Om 't welk noch meer te verhinderen, zeer dienstig is, dat men eerst een *hairen kleed* onder de *Vensteren* legt.

treffelijke Bloemen.

Deeze zeer schoone *Bloem* vergaan, de *Bladeren* geel geworden, en verwelkt zijnde, neemt men de *Bolletjens* uyt de aarde op, zonder die langer te laten leggen; anders zouden ze verrotten; en men bewaard ze op een drooge plaats, ter tijd toe, dat ze weer ingezet zullen worden. Hier op moet men wel nauw en zonder eenig verzuym letten.

Tijd der opneeming.

Indien het gebeurd, dat eenige *Bladeren*, buyten tijds, geel beginnen te worden, zulks is een teeken van verderving; inzonderheyd als ze, wanneer men maar zachtjens daar aan trekt, terstond volgen. In zulk een geleegentheyd neemt men de *Bollen* op; men zuyverd haar van de verrotting, en men legt ze in droog zand, tot dat ze de aarde weer bevolen zullen worden.

Verdering te voorkomen.

Onder deeze soorten van *Bloemen* worden ook *enkele een-verwige*, zoo wel als *bonte*, gevonden, welke alleenlijk in onze Gewesten *Zaad* te voorschijn brengen; echter zelden volkomen rijp. Worden derhalven *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* enkelijk door hare aangewassene *jonge Bolletjens*, welke men bij de opneeming van de *oude* afdoed, en te zijner tijd weer in de aarde legt.

Enkele een-verwige. Aanwinning.

Indien iemand ongeneegen was, de moeyte te doen, van de gemelde *Zonnebak* te laten maken; of zoo veel *Bolletjens* niet had, dat het zoo veel omslag waardig ware, kan de zelve met of straks na volle Maan van *November* of *Februarius* zetten op een goede luchtige plaats, of *Bedde*; in een goede zandige, ook met een- of twee-jarige Koeyemist; of verteerde, uytgedroogde Menschendrek welgemeste grond (vermits ze van naturen een vette aarde begeeren) buyten in de opene vrije Lucht, een duym of twee vingeren breedte diep. Hier ontrent moet men zich dragen na tijds geleegentheyd, en wanneer men best in de aarde kan komen. Over de ingezettede heeft men slegts wat *stroo* te dekken, en daar over weer een *Vlaschmat* gebonden, om daar door af te keeren 't *Sneeuw-water*, 't welk haar zeer hinderlijk is, en verderft: waar teegens de *Vorst*, hoe sterk die ook zijn mogt, de *Bolletjens* niet kan beschadigen. Of ook, men behoeft alleenlijk *Run* uyt de kuypen der Schoenmakers, ter hoogte van twee of drie vinger breedte, daar over te smijten, wanneer 't begind te vriezen; en dan de zelve dus ongerept te laten staan, tot in de *Maert*, wanneer 't goed Weêr begind te worden.

Andere, en bequamer wijze

om de Bollen te planten,

Op deeze wijze behandeld, zullen ze veel meerder, ook heerlijker en grooter *Bloemen* voortbrengen, als de geene, welke in *Potten*, houte *Vaatjens*, of ook zelfs in een *Zonnebak* geplant zijn; en *afzetters* genoeg bekomen: inzonderheyd als men de *Run* daar op laat leggen tot dat ze *uytgebloeyd* hebben: vermits de zelve de grond vochtig houd; 't welk deeze *Ranunculi*, of *Boterbloemen*, zeer aangenaam is. Want bij een droog *Voorjaar* geeven ze weynige, en ook kleyne *Bloemen*. Mogen derhalven wel in zoodanige drooge tijden dagelijks met Water worden begoten, 't welk haar op geenerley wijze kan schadelijk vallen. Doch als de *Run* daar op blijft, kan de grond niet ligt uytdroogen.

en veel heerlijker Bloemen te doen dragen.

De RANUNCULUS ARVENSIS ECHINATUS, of *steekende Boterbloem*, voortkomende op *Grasachtige plaatzen*, blijft niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeft, op een bequame plaats gesteld zijnde, en somtijds met Water voorzien, in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*; 't welk ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *Maert*, weer op nieuws de aarde moet

Steekende Boterbloemen, voortkomende op Grazige plaatzen.

moet aanbevolen zijn. Komt ook wel van zelfs genoeg op door het uytgevallene *Zaad*. Alleenlijk hier door konnenze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

Verscheyde andere soorten van Boterbloemen.

Al de andere soorten, als RANUNCULUS AUTUMNALIS LUSITANICUS, of *Portugalsche Herfst-Boterbloem*, zoo wel met een *enkele* als *dubbele Bloem*: FOLIO PLANTAGINIS, of *met Bladeren van Weegbree*: DULCIS TRAGI, of *zoete Boterbloem van* HIERONYMUS TRAGUS: BULBOSIS, of *met een Bolwortel*: APONINUS BIFOLIUS, of *Italiaansche twee-gebladerde Boterbloem van de Berg Apennin*: FLAMMEUS MAJOR ET MINOR, of *groote en kleyne brandende Boterbloem*: NIVEUS ANGLICUS, of *Sneeuw-witte Engelsche Boterbloem*: RADICE GRUMOSA FOLIO RUTÆ, of *met een knobbelige Wortel en Bladeren van Ruyte*: LANUGINOSUS ANGUSTIFOLIUS GRUMOSA RADICE, of *met een knobbelige Wortel, en lange, smalle, wolachtige Bladeren*: GLOBOSUS, *met een schoone, geele, ronde Bloem*: SEPTENTRIONALIS, of *Boterbloem uyt de Noorder-gewesten*; en dan noch veel meer

Grond.

andere, blijven lange jaren in 't leeven: geeven zelden volkomen rijp *Zaad*: verdragen, buyten staande, de *Winter-konde* zonder schade, ook veele vochtigheyd. Beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, met twee-jarige Koeye- en Paerdemist genoegzaam doormengt: ook een vrije, welgeleegene plaats. Verliezen 's *Winters* haar *Loof*: 't welk in de *Maert* weer te voorschijn komt. Worden alleenlijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* door hare aangegroeyde *Wortelen*: welke men met een wassende Maan van *Maert* of *April* van de *onde* afneemt, en verplant.

Aanwinning.

Italiaansche Boterbloem van de Berg Apennin.

De RANUNCULUS APONINUS BIFOLIUS, of *Italiaansche Boterbloem van de Berg Apennin*, geeft uyt een eevendrachtig-lange, dikke, bleek-bruyn-verwige, van binnen witte, de aarde doorlopende, en met sterke *veezelen* voorziene *Wortel*, een eenige, tamelijk-dikke, bleek-groene, zes vingeren breed hoog opschietende *Steel*: op wiens bovenste twee *Bladeren*, met hare *Steelen* onder te zamen gevoegd, gelijklijk voortkomen, zijnde ieder vijf vingeren breedte hoog,

Wortel. Steel.

Bladeren, en der zelver gedaante.

en zeeven vingeren breedte lang, doch rondachtig van gestalte: in vijf, doch meest in zeeven, groote en breede deelen gesneeden; boven, of voor, op 't breedste, en daar weer gedeeld in tweeën, doch niet diep; voor wat spits; ook hier en gintsch een weynig *getand*: donker-groen van verwe, doch lichtelijk veranderende in een bleeke plekkigheyd; en onder bleek: in 't midden voorzien met zeeven schoone, dikke *Aderen*, in ieder deel met *Takken* oplopende. Rusten op teedere, ronde, bleek-groen-verwige, twee vinger-leeden lange *Steeltjens*: tusschen welke regt in het midden een kort *Steeltje*, een eenige vinger lang, opschiet: waar op alleenlijk een dikachtige *Knop* rust, onder breedst; boven stomp-spits toegaande. Welke haar in het laatste van *April* en begin van *May* opend. Dan word gezien een bleek- of geheel-witte *Bloem*, ruym een halve Schelling in 't ronde groot, ook hol gesteld, gelijk een kleyn *knopje*: gemeenelijk bestaande uyt zes rondachtig-toegaande *Bladeren*; meest altijd in 't midden met een *deukje*. Ook in 't midden voorzien met eenige langwerpige geelachtige *veezeltjens*. Als ze eenige dagen hebben open gestaan, vergaan ze in haar zelven, zonder in onze Landen eenig *Zaad* te geeven.

Knop.

Bloem.

Zonder Zaad in onze Landen.

Engelsche Sneeuw-witte Boterbloem.

De RANUNCULUS NIVEUS ANGLICUS, of *Sneeuw-witte Engelsche Boterbloem*, verdeeld zich uyt een bleek-bruyn *Veezelwortelije* in veele *Takjens*, meer als een voet hoogte opschietende. Aan de zelve groeyen tamelijk-groote, donker-groene, in vijf en meerder deelen gesneedene, zeer sterk en *diep-geaderde*, ook aan de randen genoegzaam *getandde Bladeren*. Uyt de *punten* neemen veele *Bloemen* t'effens haren oorsprong, ontrent zoo groot als een stuyver; geheel dubbel;

Bladeren.

bestaande uyt veele voor rond-toegaande *Bladertjens*, van een aangename aanschouwing. Lang dueren ze, doch vallen eyndelijk op de aarde neer, zonder in onze Gewesten eenig *Zaad* na te laten.

Bloemen.

De soorten der BOTERBLOEMEN met KNOBBELIGE WORTELEN, konnen ook, eeven gelijk de *Asiatische*, wanneer hare *Bladeren* vergaan zijn, opgenomen, en in een varsche, nieuwlijks-omgesmeetene, en op de hier boven verhaalde wijze welgemestte grond, ieder jaar, met een volle Maan van *September* of *October*, weer ingezet worden.

Boterbloemen met Knobbelige Wortelen.

KRACHTEN.

ZOo wel de *Bladeren* als *Wortelen* van *Boterbloem*, in 't Latijn *Ranunculus*, zijn brandende van aart, en heet tot in den vierden graad; derhalven ondienstig, ja gevaarlijk, om inwendig gebruykt te worden; want zouden de menschen al *lagchende doen sterven*.

Durantes hist. Plant. fol. 37. Lusit. l. 2. enarr. 171. Sallustius.

De gemelde *Bladeren* gestoten, en dan gelegt op *Klieren*, *Kropzweeren*, *Bloedvinnen*, en allerley andere *zweeringen*, doen de zelve doorbreeken. Verteeren ook, en neemen wech de *Wratten*.

Apulej. lib. Herb. c. 8. Trag. l. 1. c. 30.

Het *Zaad* van *Bloemen* in Spijs of Drank ingenomen, doed de Vrouwen veel *Melk in hare Borsten* krijgen.

CCCCXXVI HOOFDSTUK.

KRUYSWORTEL.

NIet alleen in het *Neederlandsch* dus, maar ook van veele KRUYSKRUYD, en GRINDKRUYD genoemd. Word in het *Latijn* geheeten SENECIO, en ERIGERUM: in 't *Hoogduytsch* CREUTZWURTZ, CREUTSKRAUT, en BALDGREISZ: in 't *Fransch* SENESSON, of DU SENEZON: in 't *Italiaansch* SENETIO, CARDONCELLO, SPELLICCIOSA, en SENETIONE.

Namen.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *vier* bijzondere soorten; namentlijk:

Vier bijzondere soorten.

I. SENECIO VULGARIS MAJOR, of *gemeen groot Kruyskruyd*. II. VULGARIS MINOR, of *kleyn gemeen Kruyskruyd*. III. SENECIO MAJOR TOMENTOSA, of *groot Kruyskruyd met ruyge, wollige Bladeren*. IV. SENECIO FLORE ODORATO, of *Kruyskruyd met een riekende Bloem*. Al te zamen zijnze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen allerley slag van grond, 't zij gemestte of ongemestte. Hebben zoo lief een opene, vrije, luchtige, warme, of wel ter Zon geleegene, als een vochtige, donkere of schaduwachtige plaats. Konnen veel Water verdragen, en vergenoegen zich ook met weynig.

Grond.

Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven teegens de *Winter* volkomen rijp *Zaad*, en versterven daar meê. Moeten derhalven met een wassende Maan van *Maert* of *April* in ieder *Voorjaar* weer op nieuws, niet diep, worden gezayd. Komen ook, door de geheele *Zomer*, van zelfs genoeg voort van 't uytgevallene. Doch deeze, welke dan geen *Zaad* bekomen, konnen in de *Winter* onbeschadigd overblijven; en geraken in 't tweede jaar tot hare volkomentheyd. Alleenlijk hier door konnenze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

Zaad.

Aanwinning.

KRACHTEN.

Kruyswortel, in het Latijn *Senecio*, of *Erigerum*, heeft een gemengde kracht; zijnde niet alleen ver-

Ægin. l. 7. c. 3.

verkoelende, maar ook scheydende, te zamentrekkende, en rijpmakende van aart.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken; of in Water gekookt, en gegeeten; of het uytgeparstte *Zap*; of ook het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Wijn ingenomen, verdrijft de *smerten van de Maag*, veroorzaakt door *Galachtige vochtigheeden*, en de *pijn der Lendenen*: is goed voor de geene die met de *Gal* zijn gequeld; en verwekt der Vrouwen *Maandstonden*.

Dioſc. l. 4. c. 97.

Apulej. hist. Plant. c. 75.

De *Bladeren* en *Bloemen* alleen met een weynig Wijn gestoten, of in Water gekookt, of ook gedistilleert, en gelegt op *wonden*, *verzeeringen*, de *gezwellen der heymelijke leeden*, *Bloedvinnen*, de *Roos*, en meer andere soorten van *vuurigheyd*, verdrijft en geneest de zelve.

Durantes hist. Plant. fol. 429.

De zelve *Bladeren* met Schapevet vermengt, of met Zout gestoten, neemen wech de *pijn der Zeenuwen*, en 't *Flerezijn*; ook de *Voetjigt*.

Dod. l. 21. c. 19.

De *witte* of *grijze hayren* der *Bloemen*, met een weynig Saffraan en koud Water gewreeven, geneest de *zeere*, *loopende Oogen*, daar op gestreeken. De zelve *hayren* varsch met eenig nat ingenomen, doen de *menschen verstikken*.

CCCCXXVII HOOFDSTUK.

WILDE THYMUS.

Namen.

IN het *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook van zommige QUENDEL genoemd; word in 't *Latijn* geheeten SERPYLLUM: in het *Hoogduytsch* ook QUENDEL, en HUNERKOHL: in het *Fransch* PILLORET, of SERPOLET: in 't *Italiaansch* SERPILLO, SERPIGLIO, SERPOLLO of SERPOLINO.

Drie veranderlijke soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend *drie* onderscheydene soorten; namentlijk:

I. SERPYLLUM VULGARE MAJUS, of *gemeene groote wilde Thymus*. II. VULGARE MINUS, of *kleyne gemeene Quendel*. III. SERPYLLUM CITRATUM, of *Quendel met een geur van Citroen*. Alle zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen van naturen een goede, gemeene, zandige, zoo wel gemestte als ongemestte aarde: een opene, luchtige, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd; ook veel Water.

Aart.

Vergaan niet haast, maar blijven eenige jaren in 't leeven. Verdragen selle *koude*; en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder groote schade. *Bloeyen* de meeste tijd der *Zomer*, en geeven bij goede jaren zomtijds volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een wassende Maan van *April* of *May* niet diep in de aarde moet gelegt zijn. Hier door worden ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*: maar dan ook noch door hare *jonge Takjens*; die men door meest de geheele *Zomer* in de aarde buygen, en geworteld zijnde ('t welk haastig geschied) van de *oude* asneemen en verplanten kan.

Aanwinning.

Waarschouwing.

Waar bij echter in acht staat te neemen, dat de laatste verplanting voor den *Herfst*, en niet later, mag geschieden; op dat ze voor de *Winter* noch jonge *Wortelen* mogten schieten: anders zouden ze lichtelijk konnen versterven; gelijk ook dikmaal gebeurd; inzonderheyd door een sterke *Vorst*; twee of drie jaren stil gestaan hebbende; boven welke tijd zij niet wel mogen geraken.

KRACHTEN.

Dod lib. 9. cap. 9.

DE *wilde Thymus*, in 't Latijn *Serpyllum*, is verwarmende en verdrogende tot in den derden graad; ook doorsnijdende, dunmakende van aart, en scharp op de Tong.

In Wijn gekookt, tot dat'er op 't derdendeel van verzoden is, of in spijzen gebruykt, versterkt de *Maag*, en 't *Hoofd*. Doed ophouden de *Buykloop*, de *Hik*, maar bevorderd de *Waterlossing*. Drijft uyt het *Graveel*, en de *Winden*. Neemt wech de *Buykkrimping*; is goed voor de *heete gezwellen der Leever*; voor een beginnende *rasernij* of *ontsteltenis der Harssenen*: voor de *Doofheyd*, de *beeten* of *steecken der Slangen*, en anderer *giftige Dieren*. Helpt de *verstopping der Ooren*: verwekt *eetenslust*, en der Vrouwen *Maandstonden*. Maakt een *klaar Gezicht*, de oogen daar meê gewasschen zijnde.

Dioſc. l. 3. c. 46. Fern l. 5. Meth. Med. Gal. l. 6. Simp. Med.

De *Bladeren* gedroogt, gepulveriseert, en met Zoethout, Anijs en Wijn vermengt, geneezen een *droogen Hoest*.

Op kolen gelegt, verdrijven door haren reuk en rook alle *giftige Gedierten*.

Fuchs. cap. 93. Apulej. c. 99.

In Edik gezoden, en daar meê de slapen des Hoofds, ook het voorhoofd bestreeken, neemt de *Hoofdpijn* wech.

CCCCXXVIII HOOFDSTUK.

SESAMUM.

OErd deezen naam zoo wel in het *Neederlandsch* als in het *Latijn*. Word in het *Hoogduytsch* geheeten LEINDOTTER, of gemeenelijker FLACHSZDOTTER: in het *Fransch* DU SISAME, JUJOLINE, of JUGIOLINE: in het *Italiaansch* SESAMO, of SISAMO, en GIUGIOLENA.

Namen.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *twee* onderscheydene soorten; namentlijk;

Twee onderscheydene soorten.

I. SESAMUM OFFICINARUM VERUM, of *opregte Sesamum*; en II. SESAMUM AMERICANUM FLORE LUTEO MAGNO, of *Sesamum uyt America, met een groote, schoon-geele, ronde, ongedeelde Bloem*, ook veel breeder en grooter van *Bladeren* als de voorgemelde foort; anders van eenerley gedaante en stelling. Beyde zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een gemeene, goede, zoo wel zandige als andere, doch met twee-jarige Paerdemist genoegzaam voorziene grond: een vrije, luchtige, welgeleene plaats, en veel Water.

Grond.

Blijven niet langer als twee jaren in 't leeven. Verdragen in deeze onze Gewesten sterke *Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden des tijds zonder eenige schade. In de tweede *Zomer* bloeyen ze zeer schoon. Gemeenelijk openen de *Bloemen* zich teegens den *avond*; en blijven de geheele *nagt* in dien stand. Doch 's *morgens*, als de Zon opkomt, sluyten ze zich weer, en verderven. Worden echter ieder dag weer vernieuwd. Geeven ook volkomen rijp *Zaad*: 't welk ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *Maert* of *April*, de aarde, niet diep gelegt, weer aanbevolen moet zijn. Komen ook, door 't neergevallene, genoeg van zelfs op: en hier door konnen ze overvloedig *vermeenigvuldigd* worden.

Bloemen en zeldzaamheyd van de zelve.

Zaad.

Aanwinning.

KRACHTEN.

Serapio lib. Simp. c. 86. Gal. lib. 8. Simp.

Sesamum is warm in den tweeden, en vocht in den eersten graad.

De *Bladeren* in Wijn gekookt, en daar van gedronken, of ook met de Wijn gewasschen, of de gezodene *Bladeren* op de Oogen gelegt, neemen wech de *verhitting en roodigheyd* der zelve. Is goed voor de geene die van het *Pleuris* worden aangetast; of gequeld zijn van de *Longezucht*, de *Hoest*, een *benauwden Adem*; en *onzuyverheyd der Huyd*.

Het

SESAMUM PERSICUM TRILOBATUM FOETIDUM.

Dioſc. l. 2. c. 121. Durantes hiſt. Plant. fol. 434.

Het *Zaad* van *Seſamum* is vet van aart, en ſtopt de zweetgaten; derhalven, om inwendig gebruykt te worden, voor de *Maag* en 't geheele *Ligchaam* ondienſtig. 't Zelve gedroogd, geſtoten, en met Roozewater vermengt, verdrijft de *harde*, *dikke gezwellen*; allerley *verhitting*, *gebrandheyd*; *leedenpijn*; *quetzuren der Oogen*; de *beeten* en *ſteeken der Slangen*, daar opgelegt; en met Oly van Roozen gemengt, verzagt de *Hoofdpijn*, veroorzaakt door groote hitte. Het zelve vermogen de *Bladeren*, in Water gezoden, en daar op gedaan.

P. Alpin. de Plant. Æg. c. 32. Raſis de temp. Simp. c. 20.

De *Oly*, uyt dit *Zaad* geparſt, en met Wijn ingenomen, maakt de *Menſchen vet*; doch doed ook de *Maag walgen*. Verdrijft de *jeukerigheyd*, ook de *ruydigheyd van de Huyd*; de ſmerten der *Moeder* van de Vrouwen; en van de *Darmen*. Helpt de *Engborſtigheyd*.

CCCCXXIX HOOFDSTUK.

SESAMOIDES.

Namen.

Et deezen, en, mijns weetens, geenen anderen naam in 't *Neederlandſch*, *Latijn*, of eenige andere Taal bekend, of genoemd.

Twee ſoorten:

Hier van zijn mij in haren aart *twee* veranderlijke ſoorten bekend geworden; te weeten:

I. SESAMOIDES SALAMANTICENSE MAJUS. II. MINUS; dat is, *groot* en *kleyn Seſamoides van Salamanca*. Beyde zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een zandige, goede, gemeene grond, met een weynig twee-jarige Paerdemiſt voorzien: een luchtige, warme, genoeg ter Zon geleegene plaats; en matige; voor al niet te veel vochtigheyd. Blijven drie, of ook vier jaren in 't leeven.

Zaad.

Geeven in deeze onze Geweſten zelden, ten zij met goede, warme, drooge *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*. Konnen op geenerley wijze veel *koude Herfſtreegenen*, of eenige *Vorſt* verdragen. Moeten derhalven, met een waſſende Maan van *April* in Potten zoo gezayd als geplant zijnde, in 't begin, of ten halven van *October*, na geleegentheyd van de bequaamheyd of onbequaamheyd des tijds, binnens huys worden gebragt; gezet op een plaats daar ze lang de Lucht konnen genieten; en waar in of gantſch geen, of immers zeer weynig vuur word geſtookt; vermitsze door deeze voor haar onnatuurlijke warmte haaſtig zouden verderven. Gedurende de geheele *Winter* moet menze met ſlegts een weynig Reegenwater voorzien: ook niet voor in het begin van *April*, met een aangename Lucht en Reegen, weer buyten ſtellen: dan noch voorzichtig wachten en wel dekken voor *koude nagten*, veel *vochtigheyd*, en *hayrige Winden*.

Waarneeming in de Winter.

KRACHTEN.

Krachten onbekend.

DE krachten van deeze twee aardige *Gewaſſen*, *groot* en *kleyn Seſamoides*, zijn tot noch toe onbekend; derhalven wij ook geen geleegentheyd hebben, om iet verder daar van te ſchrijven.

CCCCXXX HOOFDSTUK.

SESELI.

Namen.

EEn aangenaam *Gewas*, van een ieder dus, en, mijns weetens, in geene taal anders genoemd.

Verſcheydene beziens-waardige, veranderlijke ſoorten; tot elf in getal hier voorgeſteld.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden eenige beziens-waardige, veranderlijke ſoorten; namentlijk:

I. SESELI PRATENSE, of *Seſeli*, *groeyende op Grasvelden*. II. PALUSTRE LACTESCENS, of *Water-Seſeli*, *met een Melkachtig Zap*. III. CRETICUM, of *Seſeli uyt Candien*; anders ook TORDILIUM geheeten. IV. CRETICUM MINUS; of *kleyn Seſeli van Candien*. V. MONTIS LIBANI, of *van den Berg Libanus*. VI. MASSILIENSE; of *Seſeli*, *groeyende ontrent Marſilien*. VII. PELOPONNENSE MAJUS CICUTÆ FOLIO, of *groot Seſeli van Peloponneſus*, *met Bladeren van dulle Kervel*. VIII. PELOPONNENSE MINUS CICUTÆ FOLIO; of *kleyn Seſeli van Peloponneſus met Bladeren van dulle Kervel*. IX. PELOPONNENSE LUSITANICUM, of *Portugalſch-Peloponneſus Seſeli*. X. ÆTHIOPICUM HERBA, of *Seſelikruyd uyt Moorenland*. XI. SESELI ÆTHIOPICUM FRUTEX; of *boomachtig Seſeli uyt Moorenland*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Echter beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige aarde, vermengt met een weynig twee-jarige Paerdemiſt: een luchtige, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en niet te veel vochtigheyd. Geeven ook niet alle in deeze onze koude Geweſten volkomen rijp *Zaad*.

Eenige Zaadgeevende, en twee jaren leevende ſoorten.

Het SESELI PRATENSE; of *Seſeli*; *groeyende op Grasachtige plaatzen*: PALUSTRE LACTESCENS; of *voortkomende in vochtige Oorden*, *met een melkachtig Zap*: CRETICUM MAJUS, & MINUS, *groot* en *kleyn Seſeli van Candien*, zijn tamelijk hard van aart. Konnen felle *konde*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*, geduldig uytſtaan. *Bloeyen* in 't tweede jaar; geeven volkomen rijp *Zaad*, en verſterven daar meê. Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, of om 't tweede, met een waſſende Maan van *Maert*, op nieuws, niet diep, weer gezayd zijn. Komen ook uyt het neergevallene van zelfs genoeg op. Hier door alleenlijk konnen ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

Seſeli van de Berg Libanus.

Het SESELI MONTIS LIBANI, of *Seſeli van de Berg Libanus*, word met de gemelde Maan van *April* in een Pot gezayd, en warm gezet. Blijft niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Bloeyd in den *Herfſt*, en geeft in onze Geweſten ter nauwer nood bij goede *Zomers* volkomen rijp *Zaad*. Daar meê verſterft ze.

Langleevende ſoorten van Seſeli.

Het SESELI MASSILIENSE; of *Seſeli van Marſilien*: PELOPONNENSE LUSITANICUM, of *Seſeli uyt Portugal*, een weynig gelijkheyd hebbende met de *Seſeli van Peloponneſus*; en SESELI ÆTHIOPICUM FRUTEX, of *heeſterig Seſeli uyt Moorenland*, vergaan niet haaſt, maar blijven veele jaren in 't leeven. Konnen op geenerley wijze veel Water, of *Herfſtreegen*, veel minder eenige *Winterkoude* verdragen. Moeten derhalven; in Potten gezet zijnde, in 't begin van *October* binnens huys worden gebragt, op een goede, luchtige plaats; waar in niet anders als bij *vriezend* Weêr word gevuurd; onderhouden met een weynig lauwgemaakt Reegenwater; en niet weer buyten geſteld voor in 't begin of ten halven van *April*, dan noch wel gewagt en gedekt voor *koude nachten* en *ſchrale winden*.

Zelden Zaad.

In deeze onze Geweſten krijgen ze zelden, anders als met gantſch warme en drooge *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*. 't Welk met een waſſende Maan van *April* in Potten gezayd moet zijn. Hier door konnen ze bequamelijk, gelijk ook het SESELI ÆTHIOPICUM FRUTEX, of *heeſterachtig Seſeli uyt Æthiopien*, door de bij of boven de *Wortel* uytgeloopene *jonge Looten*, *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden. Welke gedachte *jonge Looten* men met een volle Maan van *April* ten halven, gelijk de *Angelieren*, inſnijd; in de aarde buygd; of met aarde bedekt: daar na, *Wortel* gekreegen hebbende, van de *oude* afneemt, en verplant.

Aanwinning.

Seseli-kruyd uyt Moorenland.

De SESELI ÆTHIOPICUM HERBA, of *Seselikruyd uyt Moorenland*, blijft ook lange jaren in het leeven. Word 's *Winters* binnens huys bewaard, vermits deeze *Plant*, buyten blijvende, door de *Vorst* van 't leeven word beroofd. Geeft een volkomen rijp *Zaad*, het welk met de genoemde Maan van *October* (wijl het lang, ja dikmaal een geheel jaar, in de aarde blijft leggen, eer het opkomt) of *Maert*, in een Pot moet gelegt zijn, niet dieper als een halve vinger.

Wortel.

Deeze soort krijgd uyt een korte, dikke, van buyten bruyn-verwige, van binnen spier-witte, krachtige, welriekende, en in de Mond geknauwd wordende bittere *Wortel*, op de wijze van *Thapsia*, veele *Bladeren*, rustende op teedere, platachtige, ronde, een kleyne hand hooge, bleek-groene, en van naturen sponsachtige *Steeltjens*. Zijn van gestalte die van het *Angelica lucida*, of *blinkende Angelica*, niet zeer ongelijk, doch rechter en hooger opwassende, van aart; zijnde gedeeld in drie, en ook in vijf deelen; van welke de twee regt teegens malkander voortkomende onderste de grootste; de andere veel kleyner zijn, en eene regt in 't midden als in een punt eyndigende: aan welke de *Bladeren*, altijd twee en twee regt teegens den anderen over, doch voor in een uytlopende, uytspruyten: waar van de onderste gemeenelijk de grootste; ook in zommige de voorste *puntbladeren* de alderlangste en breedste worden gezien: doch doorgaans een goede vingerbreed, en ruym een vingerlid lang; aan de randen rondachtig getand, donker-groen-verwig; weynig, of niet blinkende; onder veel bleeker: in 't midden voorzien met een regt-doorgaande groote *Ader*, waar uyt veele kleyne ter zijden, en door 't geheele *Blad* lopende, voortkomen: boven zacht, onder een weynig scharp in 't aanraken: ook welriekende, krachtig, en zeer bitter van smaak.

Steeltjens.

Gedaante der Bladeren.

Geftalte der Bloemen.

Uyt welker onderste *Hert* een, of ook wel meer *Steelen*, na dat de *Plant* oud en groot is, voor den dag komen; zijnde rond, twee Maatvoeten hoog opschietende: en in 't bovenste der zelve veele wit-verwige, *Wayers-wijze* in 't ronde, op de wijze van *Thapsia* gestelde *Bloemtjens*, in de Maand van *Julius* uytgeevende. Deeze bestaan uyt vijf kleyne, spier-witte, *Hertswijze* gevormde, boven met een indruk begaafd zijnde *Bladertjens*; houdende van binnen vier en vijf witte *Knopjens*. Als ze tien, twaalf, of ook meerder dagen, hebben opengestaan, vergaan ze eyndelijk in haar zelven, en laten in den *Herfst* achter een langwerpig, gevleugeld, bleek-bruyn-verwig en breedachtig *Zaad*, dat van het *Thapsia* zeer gelijk.

Zaad.

Groot en kleyn Peloponnesisch Seseli.

Het SESELI PELOPONNENSE MAJUS ET MINUS CICUTÆ FOLIO, of *groote* en *kleyne Peloponnesische Seseli*, worden beyde van naturen zeer oud. Verdragen selle *Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*. Geeven meest ieder jaar volkomen rijp *Zaad*; 't welk met een wassende Maan van *October* of *Maert* in een Pot de aarde moet aanbevolen worden. Komen ook wel zomtijds uyt 't neergevallene van zelfs op. Hier door konnenze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* zijn.

KRACHTEN.

Ægin. l. 7. c. 3.

HEt *Zaad* en de *Wortelen* van *Seseli*, welke meest worden gebruykt, zijn verwarmende en verdrogende in den tweeden graad, ook dun van deelen, en fijn van stof.

Galen. lib. Simp. 8. Dioscor. l. 3. c. 60. Fernel. l. 5. Meth. Med.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, of 't *Zaad*, of ook de *Wortel* gedroogd, gepulveriseert, en met Wijn ingenomen, geneest de *Koudepis*, de *Engborstigheyd*, een *verouderde Hoest*; de *opstijging* en andere *gebreeken der Moeder*: alle *rauwigheyd van de Borst* en het *Ligchaam*. Verdrijft de *Winden*, en de *Buykkrimping*, veroorzaakt door koude. Doed de Vrouwen *gemakkelijk baren*: verwekt hare *Maandstonden*, en drijft de *doode Vrucht* af. Doch de zwangere mogen het geenzins gebruyken.

CCCCXXXI HOOFDSTUK.

ZUYKERWORTEL.

Namen.

DUs genoemd in het *Neederlandsch*; weegens hare lieflijke smaak en aangename geur van veele zeer begeerd. Word in het *Latijn* geheeten SISER, SISARUM, SERVILLUM, en SACCHAREÆ RAOICULÆ: in het *Hoogduytsch* GIERLEIN, en ZUCKERWURTZEL: in 't *Fransch* CHERVY; en in 't *Italiaansch* SISARO.

Grond.

Zij bemind een goede, gemeene, zoo wel zandige als andere, doch luchtige, welgemeste grond, en veel Water: een vrije, bequaam ter Zon geleegene; of ook een schaduwachtige plaats. *Bloeyd* niet ieder jaar, maar alleen zomtijds, verzet wordende. Geest in deeze Landen noyt volkomen rijp *Zaad*. Verdraagd selle *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder schade.

Aanwinning.

Maar schoon wij van deeze *Plant* geen *Zaad* konnen bekomen, echter kan men ze *aanwinnen* door hare aangegroeyde *jonge Wortelen*; welke men in ieder *Voorjaar*, indien men wil (of anders ook om 't tweede) teegens de volle Maan van *Maert* of *April* opneemt; de *dikste* daar van afzonderd, om ter spijs te gebruyken; de *dunste* weer inzet, om daar van andere *aan te winnen*.

Ter spijs gebruykt.

Ontrent de gemelde tijd des jaars (in welke ze alder-bequaamst zijn om gegeeten te worden) pleeg voortijds Keyzer TIBERIUS deeze *Wortelen* jaarlijks uyt *Duytschland* na *Romen* te doen brengen, wijl hij een groot behagen vond in haar aangename smaak.

Hoe daar van een delicate Salade te bereyden.

Wil iemand hier van een *delicate Salade* toebereyden, die bedekke de nieuwe uytloopende *Scheutjens* in 't *Voorjaar*, ter hoogte van drie of vier vingeren, met zeer zandige aarde; zoo schicten ze door de zelve heenen. Daar na neeme hij deeze aarde weer weg; en hij zal bevinden, dat de *Scheuten* en *Bladeren*, zoo hoog als de aarde geleegen heeft, geel geworden zullen zijn. Deeze afgesneeden, en tot een *Salade* gebruykt, zal men ongemeen lekker bevinden.

KRACHTEN.

Gal. lib. 8. Med. Simp.

Zuykerwortel, of *Sisarum*, is droog en warm in den tweeden, ook vochtig in den eersten graad.

Luyst. lib. 2. enarr. 108. Dioscor. l. 2. c. 139.

De *Wortelen* in Water gekookt, of op allerley andere wijzen gegeeten, zijn van een lieflijke smaak, en de *Maag* zeer aangenaam. Geeven goed Voedzel aan 't Ligchaam: maken *eetenslust*; en desgelijks begeerte tot het *echte werk*. Drijven het *Water van de Blaas* voort. Versterken zwakke, teedere Lieden; uyt een zware ziekte eerst weer opgestaan; en zijn derhalven de zelve zeer dienstig.

Durant. hist. Plant. fol. 435.

Het uytgeparste *Zap* der *Bladeren* met Schapemelk gedronken, stopt de *Buykloop*.

Het *Zaad* gedroogd, gestoten, en met Wijn ingenomen, is goed teegens den *Hik*; de *krimping der Darmen*; de *loop des Ligchaams*, en de *Nieren-steen*.

Seseli Æthiopicum Herba.

SIDERITIS
SPICATA FŒTIDA

CCCCXXXII HOOFDSTUK.

SISYRINCHIUM.

Namen. DIt aardig *Bol-gewas* word, mijns weetens, van niemand anders, dan met deezen naam, genoemd. De *Italianen* zeggen SISIRINCHIO.

Grond. Bemind, uyt eygener aart, een zeer zandige, goede aarde, met een weynig twee-jarige Paerdemist, en 't Mol van verrotte Boombladeren doormengt; een warme, vrije, wel ter Zon geleegene plaats; en weynig water.

Waarneeming in de Winter. Lijd, buyten staande, ongeerne de felle *konde* deezer Landen. Moet derhalven, in een Pot gezet, *'s Winters* binnens huys worden bewaard op een tamelijk-warme plaats, zonder eenige vochtigheyd: ook niet weer buyten zijn gezet voor in 't laatste van *Maert*, met een zachte aangename Reegen.

Bloemen. In 't eerste, en ook in 't tweede jaar, na dat deeze *Plant* uyt *Spaanje* of andere heete Landen nieuwlijks in onze Gewesten gezonden of overgebragt is, geeft ze een *Bloem*. Daar na slegts om het tweede jaar; en eyndelijk gantsch niet meer, vermits ze de onaangename Lucht onzer Weereldstreek qualijk kan verdragen.

Opneeming. Word ieder jaar, gelijk de andere *Bollen*, in 't begin van *Julius* opgenomen; en dan in *September* met een volle Maan weer ingezet, na dat men de aarde vervarscht en weer gemest heeft.

KRACHTEN.

In Spaanje en anderweegen ter spijze gebruykt. DE *Bol-worteltjens* van *Sisyrinchium* worden in *Spaanje*, *Portugal*, en andere warme Landen gehouden voor een aangename spijs, en gegeeten in plaats van *Castanien*. Geeven echter aan 't Ligchaam weynig voedzel.

In deeze onze *Neederlanden* worden ze noch ter spijze genuttigt, noch in de *Genceskonst* gebruykt.

CCCCXXXIII HOOFDSTUK.

WATER-EPPE.

Namen. BY de *Neederlanders* dus genoemd, word in het *Latijn* geheeten SIUM, LAVER, PASTINACA AQUATICA: in het *Hoogduytsch* WASSER EPPICH, WASSER MARCK, en BRUNNEN PETERLEIN: in 't *Fransch* BERLE: in 't *Italiaansch* SIO, of GORGOLESTRO.

Twee bijzondere soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *twee* bijzondere soorten; te weeten:

I. SIUM MAJUS VERUM, of *groote opregte Water-eppe*. II. SIUM MINUS ALTERUM, of *tweede kleyne Water-eppe*. Beyde zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen uyt eygener aart een gemeene, zandige, vochtige, of waterachtige aarde; meer een donkere of schaduwachtige, als een vrije, opene plaats; en veel Reegen. Blijven eenige jaren in 't leeven. Verdragen felle *Vorst*, en andere ongeleegentheeden der *Winter*. *Bloeyen* ieder *Zomer*, en geeven dikmaal volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een wassende Maan van *Maert*, niet diep gelegt, de aarde moet aanbevolen, en dan meenigmaal met Water begoten zijn. Hier door worden ze genoegzaam *vermeenigvuldigd*.

Aanwinning door Zaad, en door jonge Scheuten. Boven dien kan men ze *aanwinnen* door hare aangewassene en bij de aarde kruypende *jonge Scheutjens*, welke van zelfs *Wortelen* bekomen hebbende, met de gemelde Maan in *April* van de *oude* afgenomen, en verplant worden.

KRACHTEN.

WAter-eppe, of *Sium*, is verwarmende en verdrogende in den eersten graad. Aart.

Het *Kruyd* op allerley manieren gebruykt, of de *Bladeren* in Wijn gezoden, en daar van gedronken, is aangenaam voor de *Maag*; goed voor de *Geel-* en *Waterzucht*; voor de *Gescheurdheyd*; de *Steen*, en 't *Graveel*. Maakt een *helder*, *scharp Gezicht*: opend de *verstoptheyd van de Milt*: verwekt der Vrouwen *Maandstonden*, en doed haar *gemakkelijk verlossen* in Barensnood. Jaagt uyt de *doode Vrucht*; de *Nageboorte*, en bevorderd een *lichte watermaking*. Helpt daarenboven de geene, welke met de *Bloedgang* en *Buykloop* zijn gequeld. *Lusit. l. 2. enarr. 120. Dod. l. 20. c. 10. Dioscor. l. 2. c. 154. Galen. lib. Simp. 8.*

Met de zelve Wijn, of met het gedistilleerde Water deezer *Plant*, gewasschen, neemt van het Aangezicht wech de *Zomer-sproetelen*, en alle andere *onzuyverheyd der Huyd*. *Fuchs. hist. Pl. c. 277.*

De *Bladeren* in Edik met wat Boter gezooden, zijn zeer goed voor 't *Sprenkvuur*, de *Roos*, en andere *heete Gezwellen*: desgelijks voor de *Schurftheyd der Paerden*, warm daar op gelegt wordende. *Durantes hist. Plant. fol. 434.*

CCCCXXXIV HOOFDSTUK.

GELIDTKRUYD.

OP het *Neederlandsch* dus van veele geheeten, word in het *Latijn* genoemd SIDERITIS. De *Italianen* zeggen SIDERITE. Namen.

Eenige veranderlijke soorten, Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden eenige veranderlijke aardige soorten; te weeten:

I. SIDERITIS FLORE ALBO, of *Gelidkruyd met een witte Bloem*. II. MONTANA LUSITANICA, of *Berg-Gelidkruyd uyt Portugal*. III. HERACLEA FABII COLUMNÆ, of *Gelidkruyd van Heraclea*, door de Geleerde Heer FABIUS COLUMNA zoo genoemd. IV. ANGUSTIFOLIA HISPANICA, of *Spaansch Gelidkruyd met smalle Bladeren*. V. MONTANA GALLICA FLORE ALBO PONCTATO, of *Berg-Gelidkruyd uyt Frankrijk met een witte Bloem en purpure stippelen*. VI. MONTANA FLORE PURPUREO MAGNO, of *Berg-Gelidkruyd met een groote purpure Bloem*. VII. ARVENSIS, of *Gelidkruyd, voortkomende op Grasvelden*. VIII. CRETICA ODORATA, of *welriekend Gelidkruyd van Candien*. IX. SIDERITIS FŒTIDA SPICATA FLORE LUTEO, of *stinkend Gelidkruyd met een geele geayrde Bloem*; van zommige ook geheeten HYSOPUS FŒTIDUS, of *stinkende Ysop*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*. tot neegen in getal hier voorgesteld.

Grond. Echter beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige aarde, met matige, twee-jarige Paerdemist vermengt; een warme, wel ter Zon geleegene plaats; en niet al te veel vochtigheyd.

Gelidkruyd met een witte Bloem: en Berg-Gelidkruyd met een groote purpure Bloem. Het SIDERITIS FLORE ALBO, of *Gelidkruyd met een witte Bloem*, en SIDERITIS MONTANA FLORE PURPUREO MAGNO, of *Berg-Gelidkruyd met een groote purpure Bloem*, blijven niet meer als eene *Zomer* in 't leeven. Worden derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *April*, weer op nieuws gezayd, doch 't *Zaad* niet diep in de aarde gelegt. Komen ook van 't neergevallene dikmaal van zelfs genoeg op; en konnen hier door genoegzaam *vermeenigvuldigd* worden; vermits de *Plant* niet eer verdord of vergaat, voor dat het *Zaad* in den *Herfst* zijne volkomentheyd heeft verkreegen.

Portugalsch Het SIDERITIS MONTANA LUSITANICA, of *Por-*

galſch Berg-Gelidkruyd: Gelidkruyd, bij Heraclea groeyende. Spaanſch ſmal-gebladerd Gelidkruyd.

tugalſch Gelidkruyd: HERACLEA FABII COLUMNÆ, of *Gelidkruyd*, beſchreeven van de Heer *Fabius Columna*, groeyende niet verre van de Stad *Heraclea*, en SIDERITIS ANGUSTIFOLIA HISPANICA, of *Spaanſch ſmal-gebladerd Gelidkruyd*, blijven gemeenelijk in deeze Geweſten twee jaren lang in 't leeven. Verdragen ongeerne veel koude *Herfſtreegenen*, of ſterke *Vorſt*. Moeten derhalven, met een waſſende Maan in *April* in Potten hol en luchtig gezayd zijnde, in 't begin van *Octobor* binnens huys worden gebragt; op een luchtige plaats gezet, daar niet als bij vriezend Weêr in gevuurd word; gedurende de geheele *Winter* onderhouden met ſlegts een weynig Reegenwater; wijl ze anders de verrotting haaſtelijk onderworpen zouden zijn; en niet voor in 't begin van *April*, met een zoete Lucht en aangename Reegen, weer buyten geſteld; dan noch eevenwel voorzichtig gewagt, en wel gedekt voor *koude nachten*, veel *Water*, ſchrale of hayrige *Winden*. Zij *bloeyen* in de tweede *Zomer*; ook wel zomtijds in de eerſte, laat in den *Herfſt*; doch geeven in deeze onze koude Geweſten noyt eenig volkomen rijp *Zaad*; maar verſterven zonder 't zelve na te laten.

Franſch Berg-Gelidkruyd, en andere ſoorten.

Het SIDERITIS MONTANA GALLICA FLORE ALBO PUNCTATO, of *Franſch Berg-Gelidkruyd met een witte geſtippelde Bloem*; ARVENSIS, of *op Grasvelden voortkomende*; CRETICA ODORATA, of *riekend Gelidkruyd van Candien*; en SIDERITIS FŒTIDA SPICATA FLORE LUTEO, of *ſtinkend Gelidkruyd met een geele geayrde Bloem*, blijven eenige jaren lang in 't leeven. Geeven ieder *Zomer* volkomen rijp *Zaad*; verdragen felle *koude* en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder ſchade. Worden ook alleenlijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* door 't gedagte haar *Zaad*; 't welk op de genoemde tijd, niet boven een ſtroobreedte diep, in de aarde word gelegt.

Riekend Gelidkruyd van Candien.

Doch het SIDERITIS CRETICA ODORATA, of *riekend Gelidkruyd van Candien*, niet zoo hard van natuur zijnde, word wel zomtijds, door een ſterke *Vorſt*, gantſchelijk van 't leeven beroofd. Moet derhalven, in een Pot gezet, 's *Winters* binnens huys worden gebragt op een luchtige, en in koude dagen op een matige; noch feller, op een geheel warme plaats; onderhouden met weynige vochtigheyd; en in 't laatſte van *Maert* of begin van *April*, na geleegentheyd van de bequaamheyd of onbequaamheyd des tijds, met een reegenige Lucht weer buyten geſteld.

Wonderlijk en vermaaklijk Bloeyzel.

Zij bloeyd de tweede *Zomer* (na datze voortgekomen is uyt *Zaad*, in 't voorige jaar met een waſſende Maan van *April* in de aarde gelegt), van de Maand *Auguſtus* af tot in de *Maert*, de geheele *Winter* door; met zulk een kluchtige veelvoudigheyd van *Bloemen*, dat men ze zou meenen te zijn een *Plant* zonder *Loof*, en enkelijk beſtaande uyt *Bloemen* van een witte couleur. Nauwelijks is de eene vergaan, of men ziet, met zonderling vermaak, de andere alreeds weer voortgekomen. Zoo dat men aan dit *Gelidkruyd* te eener tijd en uure kan aanſchouwen geheel *rijp*, noch *onrijp*, en *eerſt ontſtaan Zaad*; dan noch geheel *openè Bloemen*: welke *Plant* met hare groene, veelvoudige kleyne *Steelen* tot een weynig boven de grond afgeſneeden wordende, zoo ziet men de *Wortel* weer op nieuws uytloopen. In alle deelen (alleen de gemelde *Wortel* uytgezonderd) is ze krachtig, ſterk, niet onaangenaam van reuk; ontrent een Maatvoet hoog; met een bleeke groenheyd vercierd, en, als ze word aangeraakt, kleevende van aart. Heeft kleyne, veelvoudige, digt boven, doch niet regt teegens malkander over geſtelde, ovaals-wijze ronde, en met eenige *witte ruygheyd* bekleedde *Bladertjens*.

Zaad.

Stinkend Gelidkruyd.

Het SIDERITIS SPICATA FŒTIDA, of *ſtinkend Gelidkruyd, met een geele geayrde Bloem*, groeyd van naturen ſtruvelachtig op. Krijgd uyt een teedere, geelverwige *Veezelwortel* een, twee, of meerder *Scheuten*, twee voeten, wat meer of minder, hoog opſchietende in deeze Geweſten. Als ze den ouderdom van twee en meer jaren hebben bereykt; worden ze tamelijk dik, grauwachtig of bleek-verwig, en gantſch rond. Uyt welke in ieder *Voorjaar* nieuwe *Scheuten* voortkomen; geheel groen, doch beneeden gemeenelijk wat bruynachtig, bekleed met een *witte wolligheyd*, en van een vierkante geſtalte.

Wortel. Scheuten.

Aan de zelve groeyen de *Bladertjens*, op de wijze van *Yſop*; twee en twee regt teegens malkander overgeſteld, en boven den anderen. De bovenſte zijn de kleynſte, de onderſte de grootſte; een vingerlid, wat meer of minder lang; twee ſtroobreedten breed, doch onder ſmal toelopende, en voor eyndigende in een breed, ſtomp-rond punt: aan de randen effen en ſlegt; doch na vooren aan elke zijde begaaft met een of twee kleyne *Zaadjens*. Donker groen-verwig zijn ze, niet blinkende; ruyg van aart, en in 't midden voorzien met een regt-doorlopend *Adertje*, waar uyt eenige andere kleyner ter zijden opwaarts voortvloeijen.

Bladeren; en derzelver gedaante.

Uyt de bovenſte punten ziet men opſchieten rondachtige *Ayren*, anderhalf, of ook twee vinger-leeden lang; beſtaande uyt veele digt bij en boven malkander gevoegde, bleek-groene, ruyge, en zoo wel in 't midden als aan beyde de zijden met eenige lange bleek-witte, en ſcharpe doornachtige punten voorzien zijnde *Bladertjens:* tuſſchen welke uyt langwerpige, ronde, ruyge, en voor met vijf ſcharpe ſpitzen begaaft zijnde *Knopjens* de *Bloemtjens* voortkomen. Deeze zijn bleekgeel van couleur, uyt vier *Bladertjens*, ongelijk van gedaante, beſtaande; waar van 't onderſte het breedſte en grootſte, het bovenſte voor ingeſneeden wat ſmaller, en de twee middenſte de kleynſte zijn. Als ze eenige weynige dagen hebben opengeſtaan, vergaan ze in haar zelven, en vallen op de aarde neer; in den *Herfſt* achterlatende een kleyn, zwart, langwerpig en driehoekig *Zaadje*, dat van het *Marrubium*, of *Malrove*, zeer gelijk.

Bloemayren.

Knopjens. Bloemen.

KRACHTEN.

GElidkruyd, of *Sideritis*, is verdrogende, zuyvergrende, en te zamentrekkende van aart. *Dod. l. 4. c. 8.*

In Wijn gekookt, en daar van gedronken; of 't uytgeparſtte *Zap*, of ook de *Bladeren* zelfs gekneuſd, en dan gelegt op heete *Bloedzweeren* en *varſſche Wonden*, geneezen de zelve, en doen 't *bloeden* terſtond ophouden; deſgelijks de *witte Vloeden* der Vrouwen. Helpt en brengt weer te regt de *verſtuykte* en weer ingezette, ook de *vermoeyde Leeden*. Heeld de *geſcheurdheyd*, of *Darm-breuken*. *Fuchſ. hiſt. Pl. c. 296. Dioſc. l. 4. c. 35. Plin. l. 26. c. 13.*

De *Bladeren* in Water gezoden, terwijl ze noch groen zijn, en daar meê de beenen gewaſſchen, neemt'er de *Roos* van weeh. *Cluſ. hiſt. Plant. l. 4. c. 25.*

CCCCXXXV HOOFDSTUK.

HENNEP.

HEn gantſch wel bekend, zeer noodig; en ondertuſſchen voor veele een al te krachtig, onaangenaam, bitter, en te dier gekogt *Gewas*; vermits het ſchielijk van 't leeven beroofd de geene, welke, ten afſchrik van andere, veroordeeld worden van de hooge Overheyd, om een glad gedrayde koorde aan haren Hals te ontfangen; welkers toenijpping aan de Keel haar den Adem beneemt. Word in 't *Neederlandſch* niet alleen dus, maar ook KENNEP of KEMP; en in plaats van HENNEP bij veele HENNIP genoemd: in 't *Latijn* CANNABIS: in 't *Hoogduytſch* HANEF: in 't *Franſch* DU CHANVRE: in 't *Italiaanſch* CANAPA, of CANAPE.

Namen, en boertey.

Hier

Vier onderscheydene soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *vier* onderscheydene soorten; namentlijk:

I. CANNABIS SATIVA MAS, of *tamme Hennep mannetje*. II. SATIVA FŒMINA, of *tamme Hennep wijfje*. III. SPURIA FŒMINA FLORE MAJORI, of *baſtard-Hennep wijfje, met een groote Bloem*. IV. CANNABIS ERRATICA, ſive SPURIA FŒMINA FLORE MINORE, of *wilde*, anders *Baſtard-Hennep met een kleyne Bloem*. Al te zamen zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen uyt eygener aart zno wel een kleyige, als zandige, doch varſch omgeſmeetene en vetgemeſtte grond, inzonderheyd de twee eerſt-genoemde *tamme ſoorten*; veel Water; een opene, vrije, en wel ter Zon geleegene plaats. Blijven niet langer dan een

Zaad.

jaar in 't leeven. Geeven in de *Zomer Bloemen*; en

Aanwinning.

in de *Herfſt* een volkomen rijp *Zaad*. 't Welk ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *April*, de aarde, niet diep gelegt, op nieuws word aanbevolen.

Tamme Hennep Wijfje;

Doch het CANNABIS SATIVA FŒMINA, of *tamme Hennep wijfje*, geeft wel van naturen jaarlijks kleyne, *vier* en *vijf gebladerde*, groene, veele *Tros-wijze* bij malkander gevoegde *Bloemtjens*, welke lichtelijk van zelfs afvallen, of door de Wind wech-gedreeven worden, en in ſtof veranderen; maar noyt eenig, 't zij volkomen, 't zij onvolkomen *Zaad*; onaangezien deeze ſoort is voortgekomen door 't vruchtbare *Zaad* van 't *Mannetje*.

Mannetje.

Hier teegens ziet men aan het CANNABIS SATIVA MAS, of *tamme Hennep mannetje*, noyt eenige *Bloemen*; en brengt echter genoegzaam *Zaad* voort.

Baſtard-ſoorten.

Beyde de gemelde *baſtard-ſoorten*, of *wilde Hennep*, komen jaarlijks van zelfs overvloedig genoeg voort door 't uytgevallene *Zaad*.

KRACHTEN.

Matth. l. 3. c. 148.

DE *Bladeren* van *Hennep*, in 't Latijn *Cannabis*, in Wijn gekookt, of een weynig van het uytgeparſtte *Zap* met Wijn ingenomen, dood de *Wormen* in de Ligchamen beyde van oude en jonge perſoonen: daarenboven de *Wandluyzen* en *Vlooyen*, wanneer men de plaatzen, daar ze zich verſchuylen, met dit nat beſprengd. Eeven 't zelve kan men ook verrigten, door een *Tak* met zijne *Bladeren* in 't ſtroo der Bedſteede te leggen.

Dodod. in Addit. l. 17. c. 26.

't *Zaad* van *Hennep* (warm en droog tot in den derden graad) word tot veele dingen gebruykt. Heeft eevenwel van naturen eenige quaadaardigheyd aan zich; derhalven men gewaarſchouwd moet zijn, daar van niet te veel, noch te dikmaal te neemen. Verwekt ook eenige walging in de Maag.

Raſis lib. Simp. c. 20. Ægin. l. 7. c. 3.

Gekneuſd, en zoo in Wijn gekookt; of met een weynig Saffraan vierentwintig uuren lang laten weyken, en daar van dagelijks nu en dan een weynig gedronken, jaagt uyt de *winden*, en de *overvloedige vochtigheeden* des Ligchaams: verwekt *ſlaap*, en verdrijft de *Geelzucht*, geſproten uyt eenige verſtopping, inzonderheyd als'er geen *Koorts* bij vernomen word.

Lonic. l. 2. c. 175.

't Zelve *Zaad* in Water gediſtilleert, en daar meê gewaſſchen geneeſt alle *gezwellen des Hoofds*; en *quaadaardige zweeringen* van 't zelve. Is ook zeer goed teegens de ſmerten van het *Podagra*, of *Voeteeuvel*.

Tabern l. 2. c. 11.

De *Oly*, uyt dit *Zaad* geparſt, is zeer dienſtig voor allerley *harde gezwellen*; voor de *zweeringen* en 't *loopen* der *Ooren*; warm daar in gedaan.

Luſit. l. 3. enarr. 162. 163.

't Zelve *Zaad* dikmaal van *Hoenderen* en *Duyven* geeeten wordende, doed haar in de koude *Winter Eyeren leggen*, en binnen een korte tijd *vet worden*.

Dioſc. l. 3. c. 166.

De *Wortel* in Water gezoden, en zomtijds daar meê de *opgekrompene Zeenuwen* beſtreeken, brengt de zelve weer te regt.

Uyt de *Baſt* van dit *Gewas* maakt men allerley ſlag van *Touwen*, tot een grooten dienſt en zonderling gerief voor alle menſchen. Maar dan ook *ſtroppen* voor de quaaddoeners.

CCCCXXXVI HOOFDSTUK.

SERMONTEIN.

WOrd in 't *Neederlandſch*; mijns weetens, met geenen anderen dan deezen naam genoemd: in 't *Latijn* geheeten SILER MONTANUM: of ook LIGUSTRUM VERUM DODONÆI: in het *Franſch* SERMONTAINE. Namen.

Bemind een goede, gemeene, zandige aarde; met twee-jarige Paerdemiſt genoegzaam voorzien: een warme, vrije, wel ter Zon geleegene plaats; en veel Water. Kan, buyten ſtaande, tamelijk wel de koude en meer andere ongeleegentheeden der *Winter* verdragen: Krijgt zomtijds in deeze Geweſten, bij goede *Zomers*; *Bloemen*, maar noyt eenig rijp *Zaad*. Grond.

Doch in een Pot gezet, en 's *Winters* binnens huys bewaard, *bloeydze*, alsze eenige jaren oud geworden is, ieder *Zomer*, en brengt een in alles volkomen *Zaad* voort, 't welk men met een waſſende Maan van *October*, of *Maert*, de aarde eens Pots, een halve vinger-breedte diep gelegt, hol en luchtig moet aanbeveelen. Zaad.

Niet alleenlijk hier door word ze *vermeenigvuldigd*, maar ook door hare aangegroeyde *jonge Looten*; welke men met de genoemde Maan in *April* van de *oude* afneemt, en verplant. Aanwinning.

KRACHTEN.

HEt *Zaad* van *Sermontein*, in het Latijn *Siler Montanum*, is verwarmende en verdrogende in den tweeden graad; ook verteerende van aart. *Fuchſ. hiſt. Plant. cap. 304.*

Een *Drachma* van dit geſtotene *Zaad*, of anderhalf *Drachma* van 't *Poeder* der geſtotene *Wortelen* met Wijn ingenomen; verwarmd de *Maag*: doed de ſpijs verteeren: verdrijft de *winden*: is goed voor de *beeten* en *ſteeken* der *giftige Dieren*; voor *inwendige gezwellen*; de *krimping der Darmen*; de *Steen der Nieren*; een *benaauwde Borſt*: doed gemakkelijk *wateren*; en verwekt der Vrouwen *Maandſtonden*. *Fernel. l. 5. Meth: Med. Dioſc. l 3. c. 58. Gal. lib. 7. Simp. Med.*

Het *Kruyd* zelfs in Wijn of Water gediſtilleert, en daar meê gewaſſchen, verdrijft de *Puyſten* en andere *onzuyverheeden van 't Vel*. Daar van gedronken, en daar meê gegorgeld, is goed teegens het *Pleuris*, de *Zijdeſteeken*; en geneeſt de *Squinantie*, of 't *Keel-gezwel*, en andere ongeleegentheeden der *Keel*. *Durantes hiſt. Plant. fol. 257.*

De *Wortelen* geſtoten, en op de *beeten der dolle Honden* gelegt, geneezen de zelve.

CCCCXXXVII HOOFDSTUK.

STEEKENDE WINDE.

OP het *Neederlandſch* dus genoemd, word in het *Latijn* geheeten SMILAX ASPERA, CONVOLVULUS ACUTUS; ZARZA PARILLA, en SALSA PARILLA PERUVIANA MINOR; in opzicht van de opregte SALSA PARILLA, welke veel grooter van *Bladeren* is, en noyt in deeze Landen *bloeyende* word gezien; anders de zelve in zommige deelen zeer gelijk. In het *Hoogduytſch* STECHENDE WINDE: in het *Franſch* LISET PICQUANT: in het in 't *Italiaanſch* RUOVO CERVINO; HEDERA SPINOSA, en VILUCCHIO MAGGIORE. Verſcheyde namen.

Vier verandelijke soorten.

Hier van zijn mij in haren aart *vier* bijzondere soorten bekend geworden; namentlijk:

I. SMILAX ASPERA VULGARIS, of *gemeene steekende Winde.* II. SMILAX ASPERA FOLIO MACULOSO, of *steekende Winde met een langwerpig wit gestippeld Loof.* III. SMILAX MAJOR LÆVIS, of *groote steekende Winde met gladde Bladeren.* IV. SALSA PARILLA VERA, of SMILAX PERUVIANA LEGITIMA; *opregte Salsa Parille.* Meest al te zamen zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming.*

Grond.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paerdemist en 't Mol van verrotte Boombladeren doormengd: een opene, luchtige, vrije, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd.

Zijn teeder van aart, en konnen de sterke *Vorst* deezer Landen niet verdragen. Moeten derhalven, in Potten gezet zijnde, in *October* binnens huys gebragt; op een matig-warme plaats gezet, gedurende de geheele *Winter* met een weynig lauwgemaakt Reegenwater onderhouden, en niet voor *April* met een zachte Reegen weer buyten, en de Zonnestralen voorgesteld; dan noch voor *koude nagten, schrale, hayrige Winden* wel gewagt worden.

Opregte Salsa Parille.

De SALSA PARILLA VERA, of *opregte Salsa Parille*, is wel zoo teeder van Natuur. Moet derhalven ter *Wintertijd* in een gedurig-warme plaats, met een weynig lauwgemaakt Reegenwater van onder in een Pan verzorgd, en niet voor half *April*, of wat later, weer buyten gezet worden.

Aanwinning.

Zij geeven wel in deeze onze Gewesten veele bij malkander gevoegde, kleyne, Srars-wijze gestelde, witachtige *Bloemtjens*, maar noyt eenig *Zaad.* Worden echter bequamelijk *aangewonnen* door hare bij de *Wortel* uytspruytende *jonge Scheutjens:* welke men met een wassende Maan van *April* van de *oude* afneemt, eens vingers lengte boven de aarde afgesneeden, en in Potten verplant. Want dan vatten ze dies te spoediger nieuwe *Wortelen*; en groeyen te eerder voort; 't welk anders langzaam toegaat.

Is de beste soort van allen.

Deeze opregte SALSA PARILLA (van welke in *America* vier bijzondere soorten worden gevonden, vermits ze in de gedaante der *Bladeren* de eene van de andere verschillen) word gehouden voor de beste en kragtigste van alle. Waarom ze dan ook alleen, of de *Wortelen* daar van, na alle Landen en Steeden van *Europa* word vervoerd, weegens hare groote zeer zonderlinge deugden, bij alle Geneeskundige bekend, gepreezen, en gebruykt.

Steelen.

Krijgt uyt een hard en dik *Hoofd*, ronde, zeer lange, slegte, dunne, en ontrent bruyn-verwige *Wortelen:* uyt welke voortschieten verscheydene teedere *Steelen*; haar uyt eygener aart door eenige hier en gintsch uytwassende *Bandjens* omwindende, en alzoo de bij haar gestelde stok of iet anders, wat het zijn mogt, omvlegrende. Zijn rond gevormd: aan de Zonne-zijde roodachtig; maar aan de andere groen-verwig; bekleed met veele korte *Doorntjens*, onder dikker als boven.

Gedaante der Bladeren.

Men ziet'er aan veele schoone, blinkende *Bladeren*, rustende op korte *Steeltjens*, en uyt beyde de zijden voortkomende, doch niet regt teegens malkander over. Twee vingeren breedte, of daar ontrent, zijn ze lang en breed; ook wel veel grooter: achter rond, en daar breedst; voor in een punt eyndigende; zulker wijze, dat ze de gedaante van eens menschen *Hert*, of die van de *Indiaansche Winde*, niet qualijk vertonen. Aan de randen vallen ze slegt. De verwe is donker-groen. Inwendig zijn ze voorzien met een regt doorlopende *Ader*, waar uyt veele andere kleyne ter zijden voortscheyden en uytlopen. In onze koude *Neederlandsche* Gewesten brengt deeze soort noyt eenige *Bloemen*, veel min *Vruchten* te voorschijn, gelijk ze anders doed in haar geboorte-land.

KRACHTEN.

DE *Bladeren* en *Wortelen* van *steekende Winde*, in 't Latijn *Smilax Aspera*, zijn warm en droog van aart, echter niet gantschelijk zonder eenige *vochtigheyd*, en fijn van deelen. *Galen. lib. Simp. 7.*

De zelve in Wijn gezoden, en daar van gedronken; of 't *Poeder* der gedroogde *Bladeren*, of der *Wortelen*, met Wijn ingenomen, strijd zeer krachtig teegens allerley *vergif*; ook teegens de *beeten* en *steeken* der *giftige Dieren*; zulker wijs, dat iemand, wanneer hij 's morgens iets hier van gebruykt, dien dag niet lichtelijk van eenig *vergif* zal beschadigd worden. Doed daarenboven *sweeten*, en veel *Water lossen.* Versterkt ook de *Maag:* reynigd de *Nieren* en de *Blaas*; en neemt wech de *smerten van al de Leeden* des menschelijken Ligchaams. De *Bladeren* op 't *Hoofd* gelegt, verdrijven de *Hoofdpijn.* *Dioscor. l. 4. c. 144. Dod. l. 13. c. 9. Camerar. l. 4 c. 146. Durantes hist. Plant. fol. 437.*

Opregte Salsa Parille.

De *Wortelen* van SMILAX PERUVIANA LEGITIMA, of OPREGTE SALSA PARILLE, zijn warm, en wat vochtig van aart.

Recch. l. 8. Rer. Mexic. c. 42. Monard. hist. Nov. Orb. c. 22.

In Water, of in Wijn gekookt, en daar van ieder dag tweemaal, te weeten, 's morgens en 's avonds, t'elkens zes oncen, warm, veertig dagen achter een gedronken; zich daar op wel toegedekt, en gezweet: of anders twee *Drachmen* van het *Poeder* der gedroogde *Wortelen* met Wijn ingenomen, is zeer goed tot geneezing van de *Spaansche-pokken*, *verouderde krankheeden*; *Koortzen*, en *trekking der Zeenuwen.* Daarenboven zeer dienstig voor allerley *vuyle zweeringen* en *gezwellen*; *zinkingen* en schadelijke *vochten:* een *quade Maag*; *winden in 't Ligchaam:* de koude gebreeken van der Vrouwen *Moeder*, der *Harssenen*, en veel meer andere qualen. Neemt ook wech de *hardigheyd der Milt*, en doed wel *zweeten.*

CCCCXXXVIII HOOFDSTUK.

ZEEWINDE.

NIet alleen dus in het *Neederlandsch*, maar ook van veele SODANELLE genoemd, word in het *Latijn* geheeten SOLDANELLA, BRASSICA MARINA, VOLUBILIS MARINA, en CONVOLVULUS MARINUS: in het *Hoogduytsch* MEERWINDE: in 't *Fransch* CHOU DE MER: in 't *Italiaansch* even als in 't *Latijn.* Namen.

Hier van zijn mij in haren aart *drie* onderscheydene soorten bekend geworden; te weeten: Drie onderscheydene soorten.

I. SOLDANELLA VULGARIS FOLIO ROTUNDO, of *gemeene Zeewinde met een rond Blad.* II. OBLONGA FLORE ALBO SYRIACA, of *Syrische Zeewinde met een langwerpig Blad en witte Bloem:* welke soort, niet zonder goede reedenen, zou mogen genoemd worden VOLUBILIS MARINA SYRIACA FOLIO CORDATO, of *Zeewinde uyt Syrien met een Hert gelijk zijnde Blad*, weegens de gelijk-vormigheyd der *Bladeren* met de gestalte van eens *menschen Hert.* III. SOLDANELLA ALPINA, of *Berg-Zeewinde.* Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming.*

Struvellige Zeewinde uyt Syrien.

Het VOLUBILIS MARINA FRUTICESCENS SYRIACA FOLIO CORDATO, of *struvellige Zeewinde uyt Syrien* (in welk Landschap deeze soort natuurlijk groeyd, niet verre van de Zee) *met Bladeren, eens menschen Hert gelijk zijnde*; anders ook genoemd SOLDANELLA FRUTICESCENS OBLONGA FLORE ALBO SYRIACA, of *langwerpig gebladerde struvellige Zeewinde uyt Syrien met een witte Bloem*, wast niet gelijk de andere soorten, maar *struvels-wijze*, begaaft met veele *houtachtige Takjens*; van naturen rond, en voorzien met een aangename bleek-roode-verwe. Aan de zelve ziet men

Gedaante der Bladeren.

men de *Bladeren* onordentlijk geſteld, doch gemeenelijk hangende zoo wel aan korte als lange *Steeltjens*. Zijn een vingerlid, of daar ontrent, lang; een kleyne vinger, wat meer of minder, breed; langwerpig; aan de *Steel* op 't breedſte; voor alderfmalſt, niet ſpits, maar ſtomp toegaande; en aldaar in 't midden met een kleyne *Kerf* vercierd. Bevallijk-groen van couleur zijnze: ook voorzien met een regtdoorgaande groote, bleeke *Ader*, en eenige daar uyt voortſchietende *dwars-Adertjens*.

Geſtalte der Bloemen; en Zaadknoppen; doch in onze Landen zonder Zaad.

Tuſſchen welke in het bovenſte gedeelte der nieuwelijks-geſchootene *Takjens* de *Bloemtjens* voortkomen; zijnde een weynig langwerpig; niet zoo groot als die van onze *gemeene Zeewinde*; doch op de zelve wijze voor vlak, en geheel rond, openſtaande; wit van couleur; van binnen hol, en aan de randen een weynig *gekarteld*. Alsze afgevallen zijn, komen te voorſchijn ſchoone, tamelijk groote, *Peers-wijze* gevormde, boven dikke, onder dunne, doch ronde *Knoppen*, boven in 't midden vercierd met een *draadachtig Knopje*; eerſt groen, daar na donker-rood wordende; doch in onze koude Landen geen rijp *Zaad* bekomende.

Grond.

De nu gemelde ſoort, en dan de SOLDANELLA ALPINA, of *Berg-Zeewinde*, zijn teeder van aart. Beminnen een goede, zeer zandige aarde, doormengd met twee-jarige Paerdemiſt, een weynig Veengrond, en het Mol van verrote Boombladeren: een warme, wel ter Zon geleegene plaats; en niet te veel vochtigheyd.

Hoe in de Winter waar te neemen; gelijk ook de Berg-Zeewinde.

Geeven in deeze onze Landen dikmaal *Bloemen*, maar noyt eenig volkomen *Zaad*. Verdragen ongeerne veel koude *Herfſtreegenen*, en eenige *Vorſt*. Worden derhalven, met een waſſende Maan van *April* in Potten 't zij gezayd, 't zij geplant zijnde, in 't begin van *October*, als men de aarde boven droog ziet, binnens huys gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet als bij vriezend Weêr word gevuurd: gedurende de geheele *Winter* met ſlegts een weynig lauw Reegenwater van boven begoten; en niet voor ten halven van *April*, met een aangename Reegen, weer buyten gezet: dan noch eevenwel voorzichtig gewagt, zoo voor *koude nagten*, als *hayrige winden*.

Aanwinning.

Deeze beyde ſoorten worden alleenlijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* in onze Landen (bij gebrek van *Zaad*, ten ware dan dat men 't zelve uyt andere Geweſten bequaam) door hare aangegroeyde *jonge Wortelen*; welke meo met een waſſende Maan in *April* van de *oude* afneemt, en verplant.

Gemeene Zeewinde.

De SOLDANELLA VULGARIS FOLIO ROTUNDO, of *gemeene Zeewinde met ronde Bladeren*, is veel harder van natuur. Blijft wel (geplant zijnde op een warme plaats, genoegzaam beſchut voor koude *Ooſte-* en *Noordewinden*, en gezet in Zeezand, doormengd met twee-jarige Paerdemiſt, en gemeene aarde) de *Winter* over; maar word ook daar teegens in onze Landen door de zelve zomtijds wel wechgenomen, of van 't leeven beroofd. Is derhalven geraadzaam, dat men van deeze ſoort altijd, of immers teegens de *Winter*, bij tijds, iets in een Pot ſtelle, om, als de *Vorſt* komt, de zelve binnens huys te konnen bewaren, en met weynige vochtigheyd te onderhouden; op dat men'er zich niet eens gantſch onverwagt, door een felle *Vorſt*, t'eenemaal van beroofd mogt vinden.

Waarneeming.

Aanwinning.

Zij geeft wel ieder jaar *Bloemen*, maar zelden volkomen rijp *Zaad*. Word echter *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* door hare aangegroeyde *Wortelen*, op de gemelde tijd verplant zijnde.

KRACHTEN.

Dod. l. 13. c. 5.

ZEewinde, in het Latijn *Soldanella*, is verwarmende en verdroogende tot in den derden graad.

In Wijn gezoden, en daar van een halve once met een weynig Zuyker en Caneel gedronken; of een *Drachma* van het *Pulver* der gedroogde *Bladeren* met wat Anijs, Rhabarbar en Cubeben in Wijn ingenomen; of het uytgeparſtte *Zap* tot een Rob, of dikke Syroop met Zuyker gekookt, en daar van een halve once met Conzerf van Roſmarijn gebruykt, jaagt door de *Stoelgang* uyt alle *overvloedige waterachtige vochten*: opend de *verſtoptheyd der Leever*, en is goed voor de *Waterzuchtige*. *Fernel. l. 5. Meth. Med. Galen. l. 7. Simp. Med.*

Indien iemand deeze *Plant*, of 't *Zap*, of 't *Poeder* daar van, op zich zelven alleen wou gebruyken, zonder daar iet anders bij te doen, die zou zijn Maag te zeer doen ontſtellen; en krimping des Ligchaams veroorzaaken, weegens de zoute, bittere, en ſcharpte aart van dit *Gewas*. *Dioſc. l. 2. c. 148.*

CCCCXXXIX HOOFDSTUK.

HEYDENS WONDKRUYD.

BY veele genoeg bekend, en met deezen naam in het *Neederlandſch* genoemd, word in het *Latijn* geheeten CONSOLIDA SARACENICA, of SOLIDAGO SARACENICA: in het *Hoogduytſch* HEIDNISCH WUNDTKRAUT; en in 't *Franſch* CONSOUL DE SARACINNE. Namen.

Grond.

Deeze *Plant* bemind een gemeene, goede, meer een zandige als andere, doch daar bij vochtige, welgemeſtte grond: een luchtige, ook een ſchaduwachtige plaats; en veel Water. Blijft eenige jaren lang in 't leeven. Verdraagt allerley ongeleegentheeden der *Winter*. *Bloeyd* ieder *Zomer*, doch geeft niet anders als met zeer goede en droge Najaren, volkomen rijp *Zaad*. 't Welk met een waſſende Maan van *October* of *Maert* (vermits het lang in de aarde blijft leggen) in een Pot, ruym een ſtroobreedte diep, moet gezayd zijn.

Zaad.

Aanwinning.

Niet alleenlijk door dit *Zaad* worden ze *vermeenigvuldigd*, maar ook *aangewonnen* door hare aangegroeyde en de grond doorlopende *jonge Wortelen*; welke men met een waſſende Maan in *April* van de *oude* afneemt, en verplant.

KRACHTEN.

HEydens *Wondkruyd*, in het Latijn *Solidago*, of *Conſolida Saracenica*, is verdrogende in den tweeden graad; ook te zamentrekkende van aart. Aart en deugden.

De *Bladeren* geſtoten; of het uytgeparſtte *Zap* der zelve, of ook het *Poeder* der gedroogde *Bladeren*, gedaan op allerley *Wonden*, *varſſche bloedige quetzuren*, ook *verouderde zeeren* en *zweeren*, geneeſt de zelve. Deſgelijks ook de *lopende gaten*, en alle *quade*, *ſtinkende*, *verzworene Gezwellen*. *Dod. l. 5. c. 25. Fuchſ. hiſt. Plant. cap. 279.*

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, heeft niet alleenlijk de zelve uytwerking, maar opend ook de *verſtopping* van de *Leever*, *Milt*, en *Galblaas*. Is goed voor een eerſt-beginnende *Waterzucht*; voor de *zweeringen van het Ingewand*, voor de *lammigheyd der Leeden*; de *Geelzucht*; *vuyle*, *ſtinkende wonden*; en de *zwelling van het Tandvleeſch*; daar meê gewaſſchen, en inzonderheyd een weynig Roozen-honig daar bij gedaan zijnde. *Lobel. hiſt. Plant. fol. 368.*

CCCCXL HOOFDSTUK.

HAZENSALADE.

Verscheyde namen.

IN het *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook GANZENDISTEL, KONYNENKRUYD, en MELKWEYE genoemd. Word in het *Latijn* geheeten SONCHUS, BRASSICA LEPORINA, en LACTUCA LEPORINA: in het *Hoogduytsch* HASENKOHL, en GANSZDISTEL: in't *Fransch* PALAIS DE LIEVRE, LEISSERON, en LAICTERON: in 't *Italiaansch* SONCO, CICERBITA, CRESPIGNO, en HERBA CHEGITTA LATTE.

Zeeven veranderlijke soorten,

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden eenige veranderlijke soorten, te weeten:

I. SONCHUS LÆVIS VULGARIS, of *gemeene, gladde, slegte Hazensalade.* II. VULGARIS ASPERA, *gemeene rouwe*, of *steekende Hazensalade.* III. HIERACITES MAJOR, *sive* ARBORESCENS, *groote*, of *tot een Boom opwassende Hazensalade, met Bladeren van Havikskruyd.* IV. HIERACITES MINOR, of *kleyne Hazensalade, met Bladeren van Havikskruyd.* V. HIERACITES MINOR LUSITANICUS, of *kleyne Portugalsche Hazensalade met Bladeren van Havikskruyd.* VI. ASPERA FOLIIS DENTIS LEONIS, of *rouwe Hazensalade met Bladeren van Papenkruyd.* VII. SONCHUS AFRICANUS, of *Africaansche Hazensalade.* Niet alle zijn ze van eenerley *Bouwing* en *Waarneeming.*

Grond.

Zij beminnen meest al te zamen een goede, gemeene, zoo wel zandige als andere, doch welgemestte aarde: immers zoo veel een schaduwachtige, als een luchtige, wel ter Zon gelegene plaats, en veel vochtigheyd. Geeven niet alle volkomen rijp *Zaad.*

Soorten, welke maar eene Zomer leeven.

Het SONCHUS LÆVIS VULGARIS, of *gemeene, slegte Hazensalade*: VULGARIS ASPERA, of *gemeene rouwe Hazensalade*: ASPERA FOLIIS DENTIS LEONIS, of *rouwe Hazensalade, met Bladeren van Papenkruyd.* HIERACITES MINOR LUSITANICUS, of *kleyne Hazensalade uyt Portugal*; en SONCHUS AFRICANUS, of *Africaansche Hazensalade*, blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*, en vergaan dan door een kleyne *Vorst.*

Aanwinning.

Worden derhalven met een wassende Maan van *Maert* [de SONCHUS AFRICANUS, en MINOR LUSITANICUS, of *Africaansche*, en *kleyne Portugalsche Hazensalade* in de Maand *April*, en op een veel warmer plaats als de andere] ieder *Voorjaar* weer op nieuws, niet diep gezayd. Doch komen ook (uytgezonderd de laatst-genoemde twee) genoeg van zelfs op uyt het neergevallene *Zaad.* Hier door konnen ze alleenlijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

Langleevende soorten.

Het SONCHUS HIERACITES ARBORESCENS, of *boomachtig Hazensalade, met Bladeren van Havikskruyd*; en HIERACITES MINOR, of *kleyne Hazensalade met Havikskruyd-bladeren*, vergaan niet zoo haast, maar worden van naturen oud. Geeven niet anders als met zeer goede *Zomers* eenig rijp *Zaad.* Verdragen geduldig allerley ongeleegentheeden der *Winter.* Verliezen teegens de aankomst der zelve hare *Bladeren.*

Aanwinning.

Worden *vermeenigvuldigd* door haar *Zaad*; en dan ook noch genoegzaam *aangewonnen* door hare aangewassene *jonge Scheuten*; welke men met een wassende Maan in *April* van de *oude* afneemt, en verplant.

KRACHTEN.

Gal. lib. 8. Simp. fac.

AL de soorten van *Hazensalade*, in het Latijn *Sonchus*, zijn koud en droog; ookwat te zamentrekkende van aart: doch gedroogd zijnde, een weynig warm.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken; of het uytgeparste *Zap* der *Steelen* en *Bladeren* met Wijn ingenomen, is aangenaam voor een heete en qualijk-gestelde *Maag*; ook voor een hitzige *Leever*; en doed wel *wateren.* Is goed teegens *Vergif*, de *Nieren-steen*; de *Geelzucht*, een *benauwde Borst*: verwekt in der *vrouwen Borsten* veel, en te gelijk goed, gezond *Zog.* Veroorzaakt de *barende een lichten arbeyd.* Doed het *Braken*, en allerley *Buykloop* ophouden. Verdrijft ook de *Koudepis.* *Lust. l. 2. enarr. 125. Matth. l. 2. c. 124.*

De *Bladeren* gestoten, en op *heete gezwellen* gelegt, verkoelen de zelve. In Water gezoden, en tot een Salade gegeeten, in plaats van Endivie, zijn zeer gezond. *Durantes hist. Plant. fol. 441.*

Het *Zap* met Cottoen gelegt op de heete gebreeken van het *Fondament*, en anderer *heymelijke Leeden*, verzacht de pijn, en neemt'er de brand van wech. *Dioscl. 2. c. 159.*

CCCCXLI HOOFDSTUK.

SMYRNIUM van CANDIEN.

Namen.

DUs in het *Neederlandsch* genoemd, word in het *Latijn* geheeten SMYRNIUM CRETICUM, PETROSELINUM CILICIÆ, en HIPPOSELINUM AGRESTE: in het *Fransch* SMYRNIUM DE CANDIE: in 't *Italiaansch* SMIRNIO, en MACERONE.

Grond.

Deeze *Plant* bemind van naturen een zandige, gemeene, doch welgemestte grond: immers zoo zeer een opene, vrije, als een schaduwachtige plaats; en veel Water. Blijft eenige jaren in 't leeven. Geeft gemeenelijk ieder *Zomer* volkomen rijp *Zaad.* Verdraagd felle *Vorst*, en andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder schade. Verliest voor den *Herfst* haar *Loof*, doch word in de Maand *Maert* weer groen.

Zaad.

Aanwinning.

Word *vermeenigvuldigd* door haar *Zaad*; 't welk met een wassende Maan van *September* of *Februarius* (indien dan de grond open en onbevroren is) niet boven een halve vinger breedte diep, op een schaduwachtige plaats in de aarde moet gelegt zijn. Maar dan ook noch *aangewonnen* door hare aangegroeyde *jonge Bolletjens*; welke men in *Augustus* mag opneemen, van de *oude* scheyden, en terstond weer in zetten. Zomtijds komen ze van zelfs overvloedig genoeg voort door het neergevallene *Zaad.*

KRACHTEN.

Aart.

Smyrnium van *Candien*, in het Latijn *Smyrnium Creticum*, is verwarmende en verdrogende van aart, tot in den tweeden graad.

Dioscl. l. 3. c. 79. Apul. hist. pl. c. 106.

De geheele *Plant* in Wijn gekookt, en daar van een Roemertje gedronken, of het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* en *Wortelen* met Wijn ingenomen, stild de *Buykloop.* Is goed teegens de *beeten* en *steeken* der *Slangen*, en anderer *giftige Dieren.* Verzacht een *verouderde Hoest*, en een *benauwde Borst.* Geneest de *Koudepis*, en doed gemakkelijk *water lossen.*

Galen. lib. Simp. 8. Fernel. l. 5. Meth. Med.

't *Zaad*, zijnde warm en droog tot in den derden graad, gedroogd, gestoten, en met Wijn ingenomen, verzacht de *smert der Heupen*: verdrijft de *opblazing van de Maag*: verwekt de *Maandstonden* der Vrouwen: doed *zweeten*: is dienstig voor de *Waterzuchtige*: opend de *verstoptheyd der Milt, Nieren*, en *Blaas*: drijft uyt de *Nageboorte*, en de *doode Vrucht.*

Durantes hist. Plant. fol. 438.

De *Wortelen* gestoten, en van buyten op gelegt, geneezen de *wonden*: doen de *hardigheeden, hitzige vergaderingen*, en *varsche gezwellen* scheyden, en vergaan.

CCCCXLII HOOFDSTUK.

FIEKRUYD.

Namen.

F FYKRUYD, van een ieder in het *Neederlandſch* dus, en, mijns weetens, met geenen anderen naam genoemd; zijnde een verkorting of verbaſtering van 't woord SOPHIE. Word in het *Latijn* geheeten SOPHIA, of ook SERIPHIUM GERMANICUM: in 't *Hoogduytſch* WELSAMEN, en SOPHIENKRUYD.

Grond. Bemind van naturen een zandige, gemeene, zoo wel goede als ſlegte, gemeſtte als ongemeſtte, vochtige als droogе grond: immers zoo zeer een opene, vrije, als een donkere, ſchaduwachtige plaats: veel Water, en ook weynig vochtigheyd.

Aanwinning. Blijft niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeft voor de *Winter* volkomen rijp *Zaad*, en vergaat dan van zelfs. Word derhalven ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *Maert*, weer op nieuws gezayd, niet diep in de aarde gelegt. Komt ook, daar 't eens geſtaan heeft, overvloedig genoeg van zelfs voort door 't uytgevallene *Zaad*: en kan deezer wijs genoegzaam *vermeenigvuldigd* worden.

KRACHTEN.

Aart. *Fiekruyd*, in 't Latijn *Sophia*, is verdrogende, verwarmende en te zamentrekkende van aart, eevenwel niet zonder eenige verkoeling.

Lobel. l. 1. fol. 901. Dioſc. l. 4. c. 98. De *Bladeren* geſtoten; ook 't uytgeparſtte *Zap* der zelve, gelegt op *Wonden*, *Kanker*, quade, loopende *zeeren*, en oude *zweeren*, zuyveren en geneezen ze: deſgelijks ook de *Beenbreuken* van Menſchen en Beeſten.

Galen. lib. Simp. 6. Het *Zaad* geſtoten, en met roode Wijn, of geſtaald Water, ingenomen, ſtilt haaſtelijk de *Bloedgang*, of *roode-*, deſgelijks de *Buykloop*. 't Zelve met witte Wijn gebruykt, geneeſt allerley *invendige quetzuren*, veroorzaakt door vallen of ſtoten.

Trag. l. 1. c. 111. Het zelve *Zaad*, of ook het *Kruyd*, in Wijn gezoden, en 's morgens nuchteren, drie dagen achter malkander, een Roemer daar van gedronken, dood de *Wormen*.

CCCCXLIII HOOFDSTUK.

STACHYSKRUYD.

Namen.

Niet alleen dus in het *Neederlandſch*, maar ook van veele RIEKENDE ANDOORN genoemd. Word in het *Latijn* geheeten STACHYS: in 't *Hoogduytſch* RIECHENDER ANDORN: in het *Franſch* SAUGE SAUVAGE; en in het *Italiaanſch* STAGHI, of ook SALVIA SALVATICA.

Drie bijzondere aardige ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *drie* bijzondere aardige ſoorten; als:

I. STACHYS VERA DIOSCORIDIS, of *opregt Stachyskruyd van* DIOSCORIDES. II. LANUGINOSA HISPANICA, of *Spaanſche riekende Andoorn met wolachtige Bladeren*. III. STACHYS SPINOSA CLUSII, of *doornachtig Stachyskruyd*, van de geleerde Heer CAROLUS CLUSIUS. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen uyt eygener aart een goede, gemeene, zandige aarde, doormengd met een weynig tweejarige Paerdemiſt: een warme, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, en niet veel Water. Geeven gemeenelijk volkomen rijp *Zaad*.

Het STACHYS VERA DIOSCORIDIS, of *opregt Stachyskruyd van* PEDACIUS DIOSCORIDES, blijft niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Word met een waſſende Maan van *April* in een Pot, niet boven een ſtroobreedte diep, gezayd; en, opgekomen zijnde, niet verplant. Kan niet veel vochtigheyd verdragen. *Blocyd* wel genoegzaam in deeze onze Geweſten, maar krijgt zelden, ten zij zeer warm gezet, en dan noch alleenlijk bij goede *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*. Opregt Stachyskruyd van Dioſcorides.

Het STACHYS LANUGINOSA HISPANICA, of *Spaanſche riekende Andoorn, met ruyge Bladeren*, is hard van aart. Kan niet veel Water verdragen; maar wel, buyten blijvende, de *koude* en alle ongeleegentheeden der *Winter*, zonder ſchade. Geeft, de tweede *Zomer*, volkomen rijp *Zaad*, en vergaat daar meê. Word derhalven, ter voorgenoemder tijd, op nieuws, niet diep, weer in de aarde gezayd. Komt ook wel, door het neergevallene *Zaad*, van zelfs genoeg voort, ter plaats daar ze geſtaan heeft. Hier door kan deeze ſoort bequamelijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden. Spaanſche riekende Andoorn.

Het STACHYS SPINOSA CLUSII, of *Stachyskruyd met doornen van* CAROLUS CLUSIUS, is veel teederder van aart. Word met de zelve Maan van *April* in een Pot, niet diep, gezayd; met matige vochtigheyd onderhouden: zoo voor *koude Herfſtreegenen*, als voor *Vorſt* nauw gewagt; in 't begin van *October* binnens huys gebragt, op een plaats, welke lang de Lucht, maar weynig vuur geniet; geſteld buyten alle tochten; gedurende de *Winter* droog gehouden; en niet voor in 't laatſte van *Maert*, of 't begin van *April*, na geleegentheyd van de bequaamheyd of onbequaamheyd des tijds, met een aangename Lucht en zachte Reegen weer buyten gezet: dan noch eevenwel gewacht en genoegzaam gedekt voor *koude nagten*, *hayrige* en *ſchrale winden*. Stachyskruyd met doornen van C. Cluſius.

KRACHTEN.

Stachyskruyd, is verwarmende van aart, tot in den derden graad. *Dioſc. l. 3. c. 120.*

In Wijn gekookt, en daar van een goede Roemer vol gedronken, doed der Vrouwen *Maandſtonden* voortkomen; ook veel en gemakkelijk *Water loſſen*. Drijft uyt de *Nageboorte*, en de *doode Vrucht*. Doch moet van de zwangere Vrouwsperſoonen niet, of immers zeer matig gebruykt worden, om hare leevendige Vrucht geen ſchade te doen. *Galen. lib. Simp. 8.*

CCCCXLIV HOOFDSTUK.

LUYSKRUYD.

Namen.

DUs genoemd in 't *Neederlandſch*, word in 't *Latijn* geheeten STAPHISAGRIA, of ook PEDICULARIS: in het *Hoogduytſch* LAUSZKRAUT, of SPEICHELKRAUT: in het *Franſch* HERBE AUX POVILLEUX, of AUX POULS: in 't *Italiaanſch* STAFISSARIA, of ook HERBA PER I PEDOCCHI.

Grond. Deeze *Plant* bemind een goede, gemeene, zandige aarde, met genoegzame twee-jarige Paerdemiſt, en een weynig Mol der verrotte Boombladeren doormengt: een warme, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd.

Hoedanig te koeſteren Blijft niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeft in deeze Geweſten, zelfs ook bij goede *Zomers*, zelden volkomen rijp *Zaad*; ten zij dan dat het *Zaad* in een Pot, ruym een ſtroobreedte diep, word gelegt met een waſſende Maan van *Februarius* (vermits het wel vijf of zes weeken in de aarde blijft, eer het voor den dag komt): eerſt binnens huys gezet; daar na buyten

in warme Paerdemist tot de bovenste rand des Pots toe; voorts voorzichtig gewacht zoo wel voor *koude dagen* als *nagten*.

om'er Zaad van te bekomen.

Dus waargenomen en gekoesterd zijnde, krijgd dit *Luyskruyd* dikmaal zijne volkomentheyd, en rijp *Zaad*; waar na de *Plant* versterft: doch kan door het gedachte *Zaad*, ieder *Voorjaar* de aarde op de gehoorde wijze weer aanbevolen, *vernieuwd* en *vermeenigvuldigd* worden.

KRACHTEN.

Durantes hist. Plant. fol. 447.

Luyskruyd, in het Latijn *Staphisagria*, is heet en droog van aart tot in den vierden graad: ook scharp-bijtende, de huyd verbrandende, en daar op Bladeren makende. Is derhalven gantschelijk ongeraadzaam en ondienstig, 't zelve inwendig te gebruyken.

Dod. l 12. c. 10.

Het *Zaad* en de *Wortel*, of 't *Zaad* alleen, in Edik gezoden, met wat Honig vermengt, en daar meê de Mond gewasschen, verdrijft de *Tandpijn*, en bewaard zoo *Tanden* als *Tandvleesch* voor verderving.

Lusit. l. 4. enarr. 156. Gal. lib. Simp. 6.

't Zelve *Zaad* gestooten; met Edik, Sulpher, Comijn, Bakelaer en Oly vermengt, dan op het Hoofd, of andere deelen des Ligchaams gestreeken, verdrijft en dood de *Luyzen*; geneest de *Schurftheyd*, *quade Kraauwagie*, 't *Jeukzel*, en de *Melaatsheyd*.

CCCCXLV HOOFDSTUK.

STECHASKRUYD.

Namen.

EEn zeer *Medicinale* en genoegzaam riekende *Plant*, voerd deeze naam in het *Neederlandsch*. In 't *Latijn* ook genoemd STÆCHAS: in het *Hoogduytsch* STICHASKRAUT: in 't *Fransch* STICHEDES: in het *Italiaansch* STECADE, of ook STECA.

Vier onderscheydene soorten.

Hier van zijn mij in haren aart *vier* onderscheydene soorten bekend geworden; te weeten:

I. STÆCHAS ARABICA OFFICINARUM, of *Stechaskruyd uyt Arabien, gebruykelijk in de Apotheekers winkelen.* II. ARABICA PRIMA CLUSII, of *eerste Arabisch Stechas van* CAROLUS CLUSIUS. III. ARABICA FOLIO CRISPO, of *Arabisch Stechaskruyd met kroeze Bladeren.* IV. STÆCHAS CITRINA, of *Stechaskruyd met aardige Citroen-geele Bloemen.* Niet alle zijn ze van eenerley *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Echter beminnen ze al tezamen een goede, gemeene, zandige aarde, met twee-jarige Paerdemist, 't Mol uyt van binnen vermolmde of bedorvene Boomen, en een weynig een-jarige Hoenderdrek tamelijk vermengt: een warme, luchtige, wel ter Zon gelegene plaats; en in de *Zomertijd* veel vochtigheyd.

Hoedanig haar waar te neemen,

Blijven eenige jaren lang in 't leeven. Konnen op geenerley wijze veel koude *Herfstreegenen* of *Vorst* verdragen. Moeten derhalven, met een wassende Maan van *April* in Potten, hol en luchtig, niet boven een stroobreedte diep, gezayd zijnde, in 't laatste van *September*, of 't begin van *October*, na geleegentheyd van de bequaamheyd of onbequaamheyd der *Jaarstijd*, binnens huys worden gebragt; gesteld op een luchtige plaats, doch zonder eenige *tochten* of *zuygingen* van wind; waar in niet, als bij vriezend Weêr, word gevuurd: onderhouden met niet veel lauwgemaakt Reegenwater, zoo lang de *Winter* duurd; 't zij van onder in een Pan gegeeven, of zachtjens met de hand van boven begooten: en niet voor in 't begin van *April*, met een aangename Lucht en Reegen, weer buyten gezet; dan noch eevenwel nauw gewacht en voorzichtig gedekt zijn voor veel *Water*, *hayrige* of *schrale Winden*, en *koude nagten*.

beyde in de Winter, en in de Zomertijd.

Dus waargenomen, *bloeyen ze* in deeze koude Gewesten niet alleen jaarlijks, met een *gedurige groente* vercierd blijvende; maar geeven ook, bij goede *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*; en t'elkens nieuwe *Scheutjens*, zoo bij de *Wortel*, als aan hare dikke *Steelen* te voorschijn komende; gelijk bij mij meenigmaal gezien is, als die de zelve drie, vier, en ook wel vijf jaren in 't leeven heb bewaard. Maar om dit te konnen verrichten, moet men haar inzonderheyd nauw wachten voor te veel *vochtigheyd*, vermits ze daar door lichtelijk versterven.

Stechaskruyd met Citroen-geele Bloemen.

Het STÆCHAS CITRINA, of *Stechaskruyd met Citroen-geele Bloemen*, is veel harder van natuur. Wast uyt een veelvoudige, zeer dunne, hayrachtige en bruyn-verwige *Veezelwortel* op tot de hoogte van twee Maatvoeten, ook wel hoger; *struvels-wijze:* uytschietende in zeer veel dunne, bruyn-achtige en ronde *Takjens*, aan hare voornaamste *Stam*, van de *Wortel* af. Als men vlijtig past, deeze al te zamen wech te neemen, zoo dat'er maar alleenlijk eene in 't midden word gelaten, kan men'er lichtelijk een *Boomtje* van doen groeyen.

Wortel. Takjens.

Bladeren.

Uyt de oude *Takjens*, waar aan de *Bladeren*, een jaar of wat meer oud zijnde, van zelfs vergaan, komen door de gantsche *Zomer* gedurig nieuwe voort; niet van zulk een verwe als de andere, maar bleek-wit: waar aan rondom uytschieten veele uytneemende smalle, sterk-, doch ook aangenaam-riekende *Bladertjens*; gras-groen van couleur; een vingerlid lang; nauwelijks 't vierdedeel van een stroobreedte breed; in 't midden voorzien met een genoegzaam zichtbaar *Adertje*, of *Rugge:* tusschen welke men gemeenelijk gewaar word vier korte *Bladertjens*, zittende in de gestalte van een *kruysje*.

Bloemen.

Uyt der zelver bovenste *Hert* schieten voort lange *Steelen*; boven vercierd met veele digt bij malkander gevoegde kleyne *Bloemtjens*, schoon Citroen-geel-verwig, bestaande uyt veele *nopjens*, *Kroons-wijze* gesteld, en langdurende van aart; doch vergaan eyndelijk, zonder in onze Landen eenig *Zaad* na te laten.

Hardheyd.

Deeze soort blijft gemeenelijk, 's *Winters* buyten staande, twee of drie jaren lang in 't leeven, bij een matige koude; doch door een sterke *Vorst* word ze zomtijds lichtelijk wechgenomen. Is derhalven geraadzaam, van de zelve altijd iets, in een Pot gezet, ter *Wintertijd* binnens huys te bewaren; daar met matige vochtigheyd te onderhouden; in het laatste van *Maert* weer buyten te stellen, en in de *Zomer* met veel Water te voorzien, ter oorzaak van hare veelvoudige *Wortel*.

Aanwinning.

Wij hebben alreeds gezegt, dat ze in deeze Landen jaarlijks zeer veele aangenaam-geele *Bloemen* bekomt, doch noyt eenig volkomen *Zaad*. Word echter genoegzaam *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* door hare jonge bij de *Wortel* uytlopende en van zelfs *Wortelen* krijgende, of anders in de aarde gebogene *Scheutjens*; welke men met een wassende Maan van *April*, *May* of *Junius* van de *oude* afneemt, en, ten halven afgesneeden zijnde, verplant.

KRACHTEN.

Durantes hist. Plant. fol. 448.

STechaskruyd, in het Latijn *Stæchas*, is ontroerende, tot braken verwekkende, en het Ligchaam verhittende van aart. Moet derhalven van koude, vochtige naturen, niet van heete Menschen gebruykt worden.

Rasis de Simp. temp. c. 28. Aver. lib. Simp. c. 42. Galen. l. 8. Simp

Alleenlijk, of ook met zijn *Bloem*, in Wijn gezoden, en daar van gedronken, jaagd uyt het Ligchaam wech alle *quade*, *schadelijke vochten:* opend de verstoptheyd van de *Leever*, *Milt*, *Moeder*, *Longe*, *Blaas*, en andere inwendige deelen. Verdrijfd de *zwijmeling* en *draying des Hoofd*, en de *scheemering der Oogen*: versterkt de *gedachtenis*; ook alle inwendige, verkoudde Ligchaams-

STÆCHAS CITRINA.

Dioſc. l. 3. c. 31. Ligchaams-deelen. Verzacht de ſmerten der vermoeyde *Zeenuwen*, en is goed voor de gebreeken der *Borſt*. Zet daarenboven 't *water der Blaas* voort, en vetwekt der Vrouwen *Maandſtonden*.

Luſit. l. 3. enarr. 29. De *Conſerve*, gemaakt van deeze *Bloemen*, is zeer dienſtig voor een *koude Maag*, ook voor de *koude gebreeken des Hoofds*, en der *Moeder* van de Vrouwen.

CCCCXLVI HOOFDSTUK.

WORMKRUYD.

Namen. IN het *Neederlandſch* niet alleen dus, maar ook van veele REINVAAR genoemd, word in het *Latijn* geheeten TANACETUM, en ATHANASIA: in 't *Hoogduytſch* REINFARN: in 't *Franſch* ATHANASIE; en in 't *Italiaanſch* TANACETO, ATANASIA, en DANEDA.

Drie onderſcheydene ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart *drie* onderſcheydene ſoorten bekend geworden; te weeten:

I. TANACETUM VULGARE, of *gemeen Wormkruyd*. II. CRISPUM, of *Wormkruyd met kroeze Bladeren*. III. TANACETUM INODORUM, of *Wormkruyd zonder reuk*. Alle zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen uyt eygener aart een gemeene; zandige, of ſteenige, zoo wel ongemeſtte als vetgemeſtte grond; en een wel ter Zon geleegene plaats. Hebben liever veel Water, als matige vochtigheyd. Geeven ieder jaar volkomen rijp *Zaad*. Verdragen felle *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder eenige ſchade.

Aanwinning. Worden *aangewonnen* op tweederley manieren; als, eerſt, door haar *Zaad*; 't welk met een waſſende Maan van *Maert* of *April*, niet boven een ſtroobreedte diep, in de aarde moet gelegt zijn. Ook ſlaat het, door het neergevallene, dikmaal van zelfs genoeg op. Dan noch, door hare bij de *Wortel* veelvoudig uytlopende *jonge Looten*; die men op de zelve tijd van de *oude* afneemt, ook met een waſſende Maan in *September* afſnijd, en verplant. Hier door worden ze genoegzaam *vermeenigvuldigd*.

KRACHTEN.

Aart. WOrmkruyd, of *Reinvaar*, in het Latijn *Tanacetum*, is watm en droog in den tweeden graad.

Matth. l. 3. c. 138. In Wijn gezoden en daar van gedronken, of het uytgeparſtte Zap met Wijn ingenomen, neemt uyt de *Maag de onzuyvere, vuyle vochtigheeden* wech: verdrijft het *Graveel der Nieren*, de *Kondepis*. en de *Winden*: verzacht de *ſmerten der Blaas*, en doed gemakkelijk *water loſſen*.

Camerar. l. 3. c. 106. In dun Bier en Edik gekookt; dan een goede Roemer vol daar van gedtonken, is goed teegens de *Peſt*, en doed *zweeten*.

Durantes hiſt. Plant. fol. 450. De *Bladeren* in roode Wijn gezoden, en zoo warm gelegt op de *uytgezakte Aersdarm*, doed de zelve weer ingaan, als men te vooren met Wierook een beroking heeft gedaan.

Fuchſ. hiſt. c. 13. Een *Drachma* van het gedroogde en gepulveriſeerde *Zaad* met Wijn, Syroop, of iet anders, drie dagen na malkander 's morgens nuchteten gebruykt, doodde *Wormen*, en drijft ze uyt.

CCCCXLVII HOOFDSTUK.

TEUCRIUM.

WOrd in het *Neederlandſch*, *Latijn*, *Hoogduytſch*, en andere ſpraken met deezen, en mijns weetens, geenen anderen naam genoemd, behalven dat de *Italianen*, na hare ſpreekwijs, zeggen TEUCRIO; dus geheeten na TEUCER, de broeder van AJAX, die de eerſte *vinder* deezer *Plant*, of *uytvinder* van der zelver *krachten*, zou geweeſt zijn, volgens het geen men hier van leeſt bij PLINIUS, in 't *vijfde Hoofdſtuk zijns vijfentwintigſten Boeks*. Naam; en na wien.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *vier* onderſcheydene ſoorten; te weeten: Vier onderſcheydene ſoorten.

I. TEUCRIUM VULGARE, of *gemeen Teucrium*. II. PRATENSE SPURIUM, of *baſtard-Teucrium*, voortkomende op *Gras-velden*. III. BŒTICUM ARBORESCENS, of *boomachtig Teucrium*, uyt de Provincie *Bœtia*, geleegen in *Andaluzien*. IV. TEUCRIUM VERUM OFFICINARUM FRUTICANS, of *opregt boomachtig Teucrium*, in de *Apotheekers winkelen* gebruykelijk. Niet alle zijn ze van eenerley *Bouwing* en *Waarneeming*.

Het TEUCRIUM VULGARE, of *gemeene Teucrium*, en TEUCRIUM PRATENSE SPURIUM, of *baſtard-Teucrium*, groeyende in *Gras-achtige plaatzen*, beminnen een goede, gemeene, zandige, met oude Paerde- of Koeyemiſt wel-voorziene grond: een opene, bequaam ter Zon geleegene plaats, en veel Water; doch ook matige vochtigheyd. Blijven lange jaren in 't leeven. *Bloeyen* zeer aardig, en geeven dikmaal volkomen rijp *Zaad*. Verdragen felle *Vorſt*, en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter*. Worden genoegzaam *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*, niet alleenlijk door haar *Zaad*, 't welk met een waſſende Maan van *Maert* of *April*, niet diep, in de aarde gelegt moet zijn; maar ook door hare aangewaſſene *jonge Wortelen*, welke men op de zelve tijd van de *oude* afneemt, en verplant. Gemeen; en baſtart Teucrium. Aanwinning.

Het TEUCRIUM BŒTICUM, of *Teucrium uyt Andaluzien*, en TEUCRIUM VERUM FRUTICESCENS OFFICINARUM, of *opregt, Heeſterachtig Teucrium*, gebruykelijk in der *Apotheekers winkelen*, zijn veel teederder van aart. Vergaan wel niet haaſt; doch worden, buyten ſtaande, door een ſterke *Vorſt* lichtelijk van 't leeven beroofd. Teucrium uyt Andaluſien, en opregt Heeſterachtig Teucrium.

Moeten derhalven, met een waſſende Maan van *April*, hol en luchtig, niet boven een ſtroobreedte diep, in Potten gezayd, of ook geplant, voor veel koude *Herfſtregenen* wel gewacht; in 't begin van *October* binnens huys geſteld worden op een luchtige plaats, waar in niet anders als bij *vriezend* Weêr word gevuurd; of ook wel, zoo lang de *Vorſt* duurd, in een verwelfde *Kelder*, nochtans buyten gevaar van te konnen bevriezen. In deeze gantſche tijd moet men ze onderhouden met niet te veel lauw-gemaakt Reegenwater, haar van onder door een Pan gegeeven. Niet voor in 't begin van *April*, met een zoete Lucht en aangename Reegen, mag men ze weer buyten, en de Zonneſtralen voorſtellen: dan noch eevenwel haar voorzichtig wachten voor *koude nagten*, *hayrige* of *ſchrale Ooſte-* en *Noorde-winden*. Hoedanig in de Winter waar te neemen.

Zij geeven gemeenelijk in deeze onze Geweſten jaarlijks volkomen rijp *Zaad*, inzonderheyd bij goede *Zomers*. Hier door konnen ze (op de voorgemelde tijd en plaats de aarde aanbevolen zijnde) *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden: maar niet wel door hare gedurig bij de *Wortel* uytlopende *jongen*; wijl de zelve geen *Wortelen* willen vatten; zoo dat de *aanwinning* genoegzaam alleen door 't *Zaad* moet geſchieden. Aanwinning.

Grond. Deeze ſoorten beminnen ook een goede, zandige grond, met twee-jarige Paerdemiſt, en 't Mol van verrotte Boombladeren doormengt: een gantſch warme plaats, en veel Water. Verliezen noyt hare *Bladeren*, ten zij ze zich in nood van gebrek, verderving, of krachteloosheyd bevinden. Anders blijven ze *gedurig groen, en eeven jeugdig.*

KRACHTEN.

Aart. *Eucrium* is verwarmende en verdrogende van aart, in den derden graad.

Dioſc. l. 3. c. 112. Galen. lib. Simp. 8. Apul. hiſt. Pl. c. 24. Trag. l. 1. c. 68. In Wijn gezoden, en daar van gedronken, of het *Poeder* der gedroogde Bladeren met Wijn of eenig ander nat ingenomen, verwekt der Vrouwen *Maandſtonden:* drijft het *water der Blaas* voort: neemt wech de *verſtopping* van het *Ingewand:* Maakt dun alle *grove vochtigheeden*, brengt weer te regt een *verharde* of *gezwollene Milt:* is goed voor de *geſpannene Zeenuwen*; de gebreeken van *Leever* en *Longe*, de *Hoeſt*; een eerſt aankomende *Waterzucht*; de *Maag*; de *pijn der Zijden*, en der *Heupen*; ook in 't *water maken*; deſgelijks voor de geene die van *binnen geborſten* zijn. Verlicht daarenboven den *arbeyd der barende Vrouwen*, en zuyverd het *Bloed.*

Plin. l. 26. c. 8. De *Bladeren* geſtoten, met Honig vermengt; dan gelegt op *oude zeeren* en *vuyle zweeren*; deſgelijks op de *beeten* en *ſteecken* der *Adderen, Slangen*, en anderer *giftige Dieren*, geneezen de zelve; doch met Edik op de *wonden* gedaan.

De *Bladeren* met Meel van Lupynen in looge gekookt, en daar meê gewaſſchen, reynigt het *Hoofd* van alle *vuyligheyd*, en *Schubben* of *Schilfferen.*

CCCCXLVIII HOOFDSTUK.

THAPSIA.

Namen. ET deezen naam zoo wel in het *Neederlandſch* als in 't Latijn bekend; alhoewel ook van MATTHIAS DE LOBEL geheeten TURBITH GALLICUM; gelijk ook in het *Franſch* TURBIT; maar van de *Italianen* THASSIA genoemd.

Verſcheydene veranderlijke ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden verſcheydene aardige veranderlijke ſoorten; namentlijk:

I. THAPSIA MAJOR LATIFOLIA PRIMA CLUSII, of *groote breed-bladerige Thapſia*, zijnde *de eerſte ſoort van* CAROLUS CLUSIUS. II. MAJOR SECUNDA LATIFOLIA CLUSII, of *tweede ſoort van den zelven* CLUSIUS *met breede Bladeren.* III. MINOR LATIFOLIA PELOPONNENSIS, of *kleyne breed-bladerige Thapſia van Peloponneſus.* IV. MAJOR ANGUSTIFOLIA GLABRA, of *groote Thapſia met ſmalle blinkende Bladeren.* V. MAJOR ANGUSTIFOLIA MINUS GLABRA, of *groote Thapſia met ſmalle, en minder blinkende Bladeren.* VI. ANGUSTIFOLIA MEDIA, of *middelſoort van ſmalgebladerde Thapſia.* VII. ANGUSTIFOLIA MINOR, of *kleyne ſmal-gebladerde Thapſia.* VIII. THAPSIA TENUIFOLIA MINIMA, of *alderkleynſte ſmal-gebladerde Thapſia.* Meeſt alle zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming.*

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, 't zij wel, of matig, of weynig gemeſtte aarde: een warme, genoegzaam ter Zon geleegene plaats, en veel Water, of ook geen overvloedige vochtigheyd.

Bloeying. Worden van naturen zeer oud. *Bloeyen* dikmaal, en geeven om de tweede, ook wel ieder *Zomer*, volkomen rijp *Zaad*, uytgezonderd het THAPSIA MINOR LATIFOLIA PELOPONNENSIS, of *kleyne breedbladerige Thapſia van Peloponneſus*, welke ſoort bij mij noch noyt heeft *gebloeyd*, onaangezien de zelve nu alreeds, terwijl ik dit ſchrijf, *neegen jaren* lang mijne zorge en waarneeming is onderworpen geweeſt.

Zaad. Hardheyd. Verdragen ſelle *Vorſt*, en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter*; inzonderheyd als men ze bedekt met droog Turfmul, en Pannen daar over legt, om niet nat te konnen worden. Verliezen hare *Bladeren* niet voor teegens de *Winter.* Worden ook gemeenelijk alleen *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* door haar *Zaad* (weynig door hare *Wortelen*); 't welk met een waſſende Maan van *October* of *Februarius*, vermits het lang in de aarde blijft, in een Pot word gezayd, ontrent een kleyne vingerbreedte diep.

Aanwinning. Tijd van de opneeming uyt de aarde. Zij worden al te zamen in *Auguſtus* ('t *Zaad* rijp geworden zijnde) indien iemand zulks gelieft, *opgenomen*, en terſtond weer *geplant.* Want men heeft ondervonden, dat dit de bequaamſte tijd is, om zulks te verrigten. Ja ook, men legt ze wel droog in een doos, en men zendze waar heenen men wil: 't welk op andere tijden zonder ſchade niet kan geſchieden. Men mag ze ook wel in 't *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *Maert*, uyt de aarde neemen; doch 't zal niet zonder gevaar zijn. Geeven dan ook geene *Bloemen* weer, voor in 't tweede jaar daar na. Derhalven de eerſt-genoemde tijd, als de bequaamſte, behoord gevolgd en waargenomen te worden.

Kleyne breed-bladerige Thapſia van Peloponneſus. Het THAPSIA MINOR LATIFOLIA PELOPONNENSIS, of *kleyne breed-bladerige Thapſia van Peloponneſus*, geeft in ieder *Herfſt*, ook vroeg in elk *Voorjaar*, uyt hare niet zeer dikke, ronde, bruyn-verwige, en onder ſpits toegaande *Wortel* nieuwe *Bladeren*; op verre na niet zoo groot, lang en breed, ook niet zoo zeer *ingezaagd*, als die van de twee voorgemelde ſoorten: eerſt een alleen, een halve vinger lang, een duym breed, en voor ſtomp toelopende: daar na noch een, maar wat ſmaller; ook voor in een langer en ſpitzer punt eyndigende: dan wederom een andere, in drieën hol gedeeld; waar van 't middenſte het grootſte, echter niet wel een kleyne vinger breed is; de twee onderſte ſmal, een ſtroo breed, doch al te zamen voor ſpitsachtig toegaande, en ruym een vingerlid lang zijn. Vervolgens weer een, in vijf deelen geſcheyden; alle wat breeder, en alleenlijk het voor-aanſtaande het langſte. Eyndelijk voor 't laatſt een, of meer, in zeeven deelen geſcheyden; van welke de twee onderſte de breedſte en langſte; de twee volgende ongelijk, te weeten 't eene veel ſmaller als 't andere, gezien worden; de overige twee volgende de kortſte en ſmalſte, ook 't een wat breeder als 't ander, doch beyde onder als met *Vleugelen* voorzien; tuſſchen welke het bovenſte alleen ſtaat, wel zoo kort, doch 't breedſte van allen, en voor rondachtig eyndigende. Al te zamen ruſten ze op ronde, doch geen zeer lange *Steelen*; alle voortkomende uyt een *Hert* digt bij malkander. Zijn een weynig blinkende uyt den groenen blauwachtig; en met zeer ſchoone, teedere, gelijk als geveederde *Aderen* inwendig voorzien: aan hare randen gantſch ſlegt; zomtijds echter een weynig omgekruld: uyt welker binnenſte *Hert* in deeze onze Geweſten noyt eenige *Bloemen* voortſchieten.

Gedaante der Bladeren.

Hoe in de Winter waar te neemen. Deeze ſoort is teeder van aart. Kan op geenerley wijs eenige felle *Vorſt* verdragen. Word derhalven, in een Pot gezet zijnde, 's *Winters* binnens huys op een bequame luchtige plaats gebragt: zoo lang de *Vorſt* duurd met zeer weynig lauwgemaakt Reegenwater van boven begoten: in 't begin van *April* weer buyten de Zonneſtralen voorgeſteld, en zorgvuldig bewaard voor veel *Reegen*, vermits ze daar door zeer lichtelijk verderft. Zij verlieſt (gelijk ook deſgelijks doen het THAPSIA MAJOR LATIFOLIA PRIMA ET SECUNDA CLUSII, of *eerſte en tweede groote Thapſia van* CAROLUS CLUSIUS *met breede Bladeren*) hare *Bladeren* in de Maand van *Julius:* op welke tijd, indien zulks noodwendig is, hare *Wortelen* zonder eenige gevaar, mogen

THAPSIA MAJOR LATIFOLIA

mogen opgenomen worden, en dan weer voorzien van een varſſche grond, zoo als hier boven is aangeweezen.

Groote breed-bladerige Thapſia. Wortel.

De THAPSIA MAJOR LATIFOLIA, of *groote breedbladerige Thapſia*, krijgt uyt een ontrent een duym dikke, in veele *Takken* verdeelde, witte *Wortel*, ook boven, gelijk de voorgaande, ſlegt, met gantſch geen *hayrige ruygheyd*, als wel de andere, voorzien; gomachtig, en in de Mond geknauwd wordende, zeer ſterk en bitter van ſmaak, verſcheydene *Bladeren*, op de wijze der andere ſoorten boven de aarde geſteld; ruſtende op dikke, ronde, en met een *witte wolligheyd* bekleedde *Steelen*. Zijn ruym een voet lang; onder met hare *Vleugelen* alderbreedſt, en voor, allenxen ſmaller wordende, ſpits-toegaande; *geſneeden* in ontelbare deelen, een kleyne vinger breed, of ook wel meerder, gemeenelijk na boven zich teegens malkander ombuygende. De verwe is boven donker-groen, een weynig blinkende; onder bleek-wit, en ruyg. Aan al de voorſte punten der *ingekerfde deelen* ſtaan kleyne harde *Doorntjens*. Inwendig in al de grootſte deelen ziet men een bleek-verwige regt-doorgaande *Ader*, waar uyt ontelbare andere kleyner voortvloeyen. Wijders zijn de gemelde *Bladeren* wat dikachtig van aart; bitter en onlieflijk van ſmaak.

Geſtalte der Bladeren.

Steel.

Tuſſchen welke in 't midden, als uyt het inwendige *Hert*, gemeenelijk een eenige *Steel* voortkomt; in deeze onze Geweſten opſchietende gewoonelijk ter hoogte van anderhalve voet, wat meer of minder; zijnde rond, en uyt den groenen bleek-verwig. Op wiens bovenſte punt te voorſchijn word gebragt een eenige, rond-geſtelde, uyt den geelen wit-verwige *Bloemtros*, gelijk men ook in de andere ſoorten ziet. Zij komt voort in de Maand van *Junius*. Eyndelijk vergaat ze in haar zelven, en word gevolgd van een ovaals-wijze rond, platachtig *Zaad*, dat van de *Ferula* niet zeer ongelijk.

Bloemtros.

Zaad.

KRACHTEN.

Galen. l. 6. Simp.

DE *Wortel* van *Thapſia*, inzonderheyd de *Schel*, of *Baſt* der zelve, is heet in den derden graad, en vochtig van aart.

Dioſc. l. 4. c. 157. Lobel. l. 1. fol. 954.

Een *Drachma* van de gedroogde *Schors* deezer *Wortel* met wat Zuyker en Gengebar, of met het *Zaad* van *Dille* (maar gantſchlijk niet voor zich zelven alleen) in Wijn ingenomen, *purgeert* het Ligchaam, uytjagende alle *galachtige*, ook *taye*, *grove*, en *koude vochten*. Zuyverd de *Maag* en *Borſt* van allerley *verſtoptheyd*: verbeeterd de *Kortademheyd*; verdrijft het *Colijk*, de *Kramp*, de *Zijdepijn*; de *ſmerten der Gewrigten*, en het *ſpannen der Zeenuwen*.

Durant. hiſt. Plant. fol. 454. Plin. l. 13. c. 20.

De *Wortel* gedroogt, geſtoten, met Oly vermengt; en dan gelegt op de *quade Schurftheyd des Hoofds*, geneeſt de zelve. Doed ook het *uytgevallene hayr* weer groeyen. De zelve vermengt met Wierook en Waſch, verdrijft de *blauw-geſtootene*, of *gevallene plekken* op de huyd, en doed het *geronnene Bloed* zich ſcheyden.

Het uytgevloeyde *Zap* der *Wortelen* met Honig gemengd, neemt wech alle *ſproetelen* en *vlekken* des *Aangezichts*.

Fernel. l. 6. Meth. Med.

't Zelve *Zap* gemengt met geſtotene Zwavel, ſcheyd alle *koude* en *harde Gezwellen*, daar op gelegt zijnde. Doch men moet het niet langer als twee uuren tijds daar op laten blijven.

CCCCXLIX HOOFDSTUK.

THALICTRUM.

OP het *Neederlandſch* niet alleen dus, maar ook wel, weegens de verwe der *Wortel*, van zommige VALSCHE RHABARBER genoemd. Word in 't *Latijn* ook THALICTRUM geheeten: in 't *Hoogduytſch* WIESENRAUTE: in 't *Italiaanſch* VERDEMARCO, en THALITTRO.

Namen.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *vijf* onderſcheydene ſoorten; als:

Vijf onderſcheydene ſoorten.

I. THALICTUM MAJUS VULGARE FLORE ALBO; of *gemeen groot Thalictrum met een witte Bloem*. II. HISPANICUM MAJUS FLORE LUTEO, of *groote Spaanſche Thalictrum met een geele Bloem*. III. THALICTRUM MEDIUM, of *middelbare Thalictrum*. IV. PRATENSE FLORE VIRIDI, of *Thalictrum, voortkomende op Grasvelden, met een groene Bloem*. V. THALICTUM MINIMUM CORDI, of *alderkleynſte Thalictrum van* VALERIUS CORDUS. Alle zijnze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, wel gemeſtte grond. Hebben immers zoo lief een opene, luchtige, vrije, wel ter Zon geleegene, als een ſchaduwachtige plaats; en willen veel Water.

Grond.

Blijven lange jaren in 't leeven. *Bloeyen* ieder *Zomer*; en geeven, bij goede drooge tijden, volkomen rijp *Zaad*. Konnen ſterke *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder ſchade uytſtaan.

Bloeying. Zaad.

Worden op tweederley wijs *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*. Eerſt, door haar *Zaad*, 't welk met een waſſende Maan van *Octobor* word gezayd in een Pot, binnens huys gezet (wijl het tamelijk lang in de aarde blijft, eer men 't ziet opkomen); of in *Maert* op een ſchaduwachtige plaats; ontrent een halve vingerbreedte diep in de aarde gelegt. Daar na, door hare bij de *Wortel* uytlopende *jonge Scheutjens*; welke men met de genoemde Maan in *April* van de *oude* afneemt, en verplant.

Vermeenigvuldiging.

KRACHTEN.

THalictrum, dus in 't *Latijn* en *Neederlandſch* bekend, is warm en droog in den eerſten graad.

Aart.

De *Bladeren* geſtoten, of het uytgeparſte *Zap* der zelve, of ook wel het daar van gediſtilleerde Water, 't zij met Doekjens, 't zij alleen, gedaan op *wonden*, *oude zeeren* en *zweeringen*, geneezen en verdrijven de zelve.

Dioſc. l. 4. c. 98.

De *Wortelen*, of anders ook de *Bladeren*, in Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchteren een Roemer gedronken, ontroerd het Ligchaam, en verwekt *Stoelgang*.

Dod. l. 3. c. 3.

CCCCL HOOFDSTUK.

TULP.

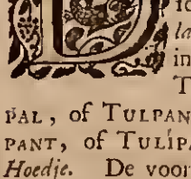

DEeze, in hare veelvoudige ſchoonheyd der veranderlijke en beziens waardige coulcuren alle andere verre overtreffende *Bol-plant* word in 't *Neederlandſch* genoemd TULP of TULPE: in 't *Latijn*, *Franſch* en *Italiaanſch* TULIPA: in 't *Hoogduytſch* THUMPAL, of TULPANT, na het *Griekſche* woord DULPANT, of TULIPANT, beteekenende een *Mutſje*, of *Hoedje*. De voornaamſte onder de geleerde houden het daar voor, dat het Woord TULIPA is een *Sluvoonſch* woord, beduydende een *Turkſche Hoed*, of *Hoofd-*

Namen.

Aanmerking op 't woord Tulipa.

Hoofdwindzel, van deeze *Natie* genoemd TULIPANT, DULPANT, of DULBENT; ter oorzaak dat deeze *Bloemen* eenigzins vertonen de vorm van zulk een *Turkmen* eenigzins vertonen de vorm van zulk een *Turksche Hoed*, of *Tulleband*. Bij de oude vindmen geenen naam deezer *Bloemen*; buyten twijffel, om dat ze haar onbekend zijn geweeſt; alhoewel eenige Kruydkundige het daar voor houden, dat de TULIPA is des THEOPHRASTI πίλων. Andere houdenze voor het SATYRIUM ERYTHRONIUM; noch andere voor PLINII ROODE NARCISSUS; doch 't zijn maar vermoedingen. Van de *Turken* word deeze *Bloem* genoemd CAFA, LALE, ALE, ZAMBUL.

Meer dan drie honderd-derley ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend gewotden meer dan *drie honderd bijzondere aardige ſoorten*, te veel, en ook onnodig, om hier opgeteld te worden; wijl ze doch al re zamen van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming* zijn.

Grond.

Alle beminnen ze een zandige, goede, gemeene aarde, met een weynig Veengrond en twee-jarige Paerdemiſt marig voorzien: een opene, vrije, luchtige, wel ter Zon geleegene plaats; en niet te veel vochtigheyd. Zijn zeer hard van natuur. Verdragen ſterke *koude*, en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter* geduldig. *Bloeyen* in de *May-maand*; en leeveren in deeze onze Geweſten gemeenelijk ieder jaar volkomen *Zaad*. Doch de geene, welke niet meer dan een *Blad* uyt de aarde te voorſchijn brengen, geeven voor dat jaar geen *Bloemen*; en veel minder ziet men'er rijp *Zaad* van.

Zaad.

Tijd van opneeming, en weer inzetting.

Zij worden ieder jaar, in 't begin van *Junius*, uyt de aarde *opgenomen*, behalven de geene, van welke men voorneemens is, *Zaad* te winnen. Deeze moet men laten ſtaan, tot dat het *Zaad* zijne volkomene rijpheyd heeft gekreegen. Mogen dan ook *opgenomen* worden, en in een drooge plaats binnens huys bewaard, tot in *September*; wanneer ze met een waſſende of volle Maan, van hare *buytenſte Baſt* en *oude Wortel* op 't laatſte gezuyverd zijnde, weer worden *ingezet* in een varſſche, nieuwelijks-gemeſtte, zandige aarde; elk jaar op een bijzondere plaats, als men ruymte en geleegentheyd daar toe heeft; vermits ze uyt eygener aart verandering van grond beminnen, en in de zelve veel voorſpoediger groeyen; ook beeter *Bloemen* voortbrengen. De *inzetting* moet geſchieden vier vingerenbreedte diep, of een weynig meer.

Wat ook daar bij in agt moet genomen worden.

Of ze ſchoon wel een of twee jaren konnen overſtaan, zoo is echter zulks op geenerley wijze dienſtig: want dan komen ze lichtelijk tot verrotting; vermits de grond, te zeer op malkander gepakt wordende, het water na beneeden dies te beſwaarlijket kan doordringen. Ook moet men gedenken, dat de aarde, waar uyt de *Bollen* zijn *opgenomen*, (indien ze weer op de zelve plaats zullen ingezet worden) ieder week, tot op den tijd der *weer inplanting* toe, eens moet geroerd of omgeſmeeten zijn; op dat ze varſch en luchtig blijven; niet ſchimmelig, muf, of qualijk-riekende worden mogt; want hier door zouden de *Bollen* verderven. Daarenboven moet de zelve grond om 't derde, of ten langſten om 't vierde jaar, weer op nieuws verzorgt zijn met de voorheenen gemelde Miſt, en varſch zand; daar gantſch geen zoutigheyd bij is.

Aanwinning.

Zij worden, niet alleen in deeze, maar ook in andere Landen *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* door twee bijzondere middelen; te weeten: door haar *Zaad*; en door hare aangewaſſene *Bolletjens*.

Tijd, en wijze van zaying.

Het *Zaad* is tot zijne volkomentheyd geraakt, wanneer de *Knop*, of 't *Huysje*, waar in het beſloten leyd, hare groenheyd heeft verloren, en nu van malkander barſt. Dan worden de gedachte *Knoppen* afgeſneeden; op een drooge plaats binnens huys gelegt; en in *September* 't *Zaad* daar uytgenomen; 't welk teegens de volle Maan deezer Maand ontrent een vingerbreedte diep word gezayd in een houte Vat met aarde: tetſtond na de zaying begraven in de grond, of ook wel eerſt in de grond gezet; met aatde tot boven toe, eeven-gelijk met de grond, gevuld, en dan 'r *Zaad* daar ingelegt, op een donkerachtige, geen warme plaats. In 't volgende jaar zal men 't zien opkomen gelijk Gras, of Bieslook.

Hoe met de jonge Bolletjens te handelen.

Deeze *jonge Bolletjens* neemt men niet op, voor dat ze twee jaren lang in hare *Geboorte plaats* geſtaan hebben; ook dan niet eerder, als wanneer haar teeder *Loof*, of de *Bladertjens* verwelkt zijn. In 't laatſte van *Auguſtus* (wijl zulke kleyne, teedere *Bolletjens* niet zoo lang als wel de groote uyt de aarde konnen blijven) zet menze in een andere en warme grond; ook ieder jaar op een bijzondere plaats; tot dat ze eyndelijk *Bloemen* uytſchieten; 't welk gemeenelijk niet geſchied, voor dat ze zeeven, agt, neegen, en ook wel tien jaren oud zijn geworden.

Wat voor Zaad men voor het beſte houd.

Deezer wijs worden aangeteeld veele veranderlijke zeer ſchoone, vermaaklijke *coleuren*; welke ze voortbrengen, niet alleen met hare eerſte *Bloemen*, maar daar in ook jaat op jaar vetanderen; de een de ander in ſchoonheyd te boven gaande: inzonderheyd indienze zijn voortgekomen uyt *Zaad* van een *witte Bloem*, *met een ſterke zwarte grond*, of *paerſſche verwe*; welke men voor de beſte ter *Zaying* houd.

Wat Zinkers zijn.

De gemelde *jonge Bolletjens* ſchieten dikmaal, eer ze noch eenige *Bloem* hebben gedragen, zommige nieuwe uyt, zeer diep in de aatde, welke men *Zinkers* noemd. Deeze worden doorgaans *eens zoo groot*, als de *oude* zijn geweeſt, vermits ze 'r voedzel gantſchelijk na zich zelven alleen ttekken; waar door dan de *oude* zoo t'eenemaal verteeren, dat ze niet meet dan een *leedige Baſt* behouden; waar van de ervarentheyd een genoegzame en gedurige getuygenis geeft.

Hoe daar ontrent te handelen.

In 't opneemen moet men vlijtige navorſſching na deeze *Zinkers* doen. Want indienze in de aarde blijven, zullen ze in 't volgende jaar *zoo diep neerwaarts zinken*, dat ze naderhand qualijk gevonden zouden konnen worden. Is derhalven zeer goed, dat men het *Bedde*, of de *plaats*, daar de *Tulpbollen* wotden geplant, onder voorzie met een *Steene* of *houte Vloer*. Want vermits haar hier door 't *zinken* wotd verhinderd, zoo kan menze dies te bequamer uyt neemen.

Aanwinning door jonge Bolletjens.

Ten anderen geſchied ook de *aanwinning* en *vermeenigvuldiging* door jonge aangewaſſene *Bolletjens*, uyt de *oude* ſpruytende: onder welke deſgelijks dikmaal eenige *Zinkers* worden gevonden. Deeze uyt de aarde genomen, en van hare *Moeder* geſcheyden zijnde, gelijk men gemeenelijk doed, worden verplant. Doch deeze vermeerdering draagd op verre na zoo veel niet toe, als die door 't *Zaad:* ook komen'er zoo veel *Zinkers* niet van. Maat zij *bloeyen* veel eerdet: want zij geeven in 't volgende jaar, of in 't tweede, of ook wel in 't derde, na geleegentheyd dat ze groot zijn, hare eerſte *Bloem*.

Wonderlijke eygenſchap deezer Bollen.

Daarenboven heeft de ervarentheyd in deezen ons noch geleerd, dat alle *Tulpbollen*, jaarlijks in haar weezen niet blijven; noch ook, op de manier van andere *Bollen* aangroeyende, van tijd tot tijd grooter worden. Maer dat ze ieder jaar alleen uyt het alder-inwendigſte vaſtte of digtſte *Hertknopje* een grootet en geheel nieuwe *Bol* maken; wiens inwendige kleyne *Hert* in agt maanden tijds grooter word, als de geheele *Bol* geweeſt is, doeze in de aarde wierd geplant. Al 't overige van de gedachte *Bol* vergaat jaarlijks in een affchilferende en verdorvene vuyligheyd. Een cutieus aanmerker kan de waarheyd hier van ondervinden, ieder veertien dagen, drie weeken of maand t'elkens een *Bol* uyt de aarde neemende, en de zelve met een Mes doorſnijdende. Ook kan men 't naderhand genoegzaam bemerken, eene *Bol* op zijne behoorlijke tijd uyr de aarde genomen zijnde. Want de *Bladeren* en *Steelen* komen eerſt alle uyt het middenſte *Hert* van de *Bol* voort; welke daar na, als de *Bloem* vergaan is, gezien word geheel van buyten aan de platſte zijde van de *Bol* geſteld te zijn.

Ten

Aanmerkelijkheyd.

Ten laatſten is *aanmerkens-waardig*, dat alle *Tulpen* niet gedurig *eeven ſchoon* blijven; maar gemeenelijk ieder twee jaren *veranderen*. Want die de eene *Zomer* zich boven maten *ſchoon van couleuren* heeft vertoond: zal in 't volgende Voorjaar *eenverwig*, en van *gantſch geen aanzien* te voorſchijn komen. Maar daar na wederom *zoo ſchoon*, zoo zeer aangenaam en verluſtigend van verwen, dat men nauwelijks zou konnen geloven, uyt eene de zelve *Bol* zulk een zonderling-groote verandering te zijn gereezen.

Wederom een andere.

Ik zelfs ook heb dikmaal door ervarentheyd bevonden, dat een *Bol* van deeze, hebbende een *Bloem* gegeeven, *veel ſchooner dan oyt te vooren*, terſtond daar na is *vergaan*. Eeven als ofze noch, voor 't laatſte, haar alderuyterſte kragt had willen in 't werk ſtellen, al 't hoogſte vermogen der *Natuur* had willen vertoonen, om de Oogen van haren Heer op een ongemeene wijze te verluſtigen door een opgehoopte ſchoonheyd der aangenaamſte, bevallijkſte couleuren; op dat ze hier door dies te langer in zijne geheugenis ſtaan, na hare dood noch lieflijk geroemd worden, en in hoogachting blijven mogt. Men zou ook noch andere, en ſtigtelijke gedachten hier uyt konnen opvatten, welke de verſtandige konnen natrachten.

Tulp razerny in Holland.

Bij deeze verhandeling der *Tulpen* word mij indachtig den wonderlijken *Bloem-* of *Tulphandel*, welke in de jaren 1634., 1635., 1636., en 1637. zoo onmatig hier in *Holland* en de bij-geleegene *Provintien* der *Vereenigde Neederlanden* in zwang ging; en doe de *grootſte koophandel des Lands* was; ter oorzaak, dat 'er zeer veel meê gewonnen wierd. Waarom dan ook zommige *Weevers hare Touwen*, een goed deel gemeene *Winkeliers al hare Waren verkochten*, en zich enkelijk begaven tot de *koopmanſchap met Tulpen*; welke men driemaal hooger ſchattede dan Goud; koſtelijker reekende als Paerlen, of eenig ander dierbaar eedel Geſteente. Tot bewijs, en een eeuwige geheugenis hier van, kan dit volgende dienen.

Waren, gegeeven voor eene Tulpbol.

Men heeft doe voor een *Viceroy* (zijnde een nietige, haaſt verganglijke *Tulpbol*) gegeeven deeze volgende Waren, ter bij-gevoegder prijs:

Twee laſten Tarwe waardig - - -	448 guldens
Vier laſten Rogge. — — —	558
Vier vette Oſſen. — — —	480
Agt vette Varkens. — — —	240
Twaalf vette Schapen. — —	120
Twee oxhoofden Wijn. — —	70
Vier tonnen agt guldens Bier. —	32
Twee tonnen Booter. — —	192
Duyzend ponden Kaes. — —	120
Een Bed met zijn toebehoren. —	100
Een pak Kleederen. — —	80
Een zilkere Beeker. — —	60
Summa, voor een Tulpbol	2500 guldens

Verkoping der Bollen, bij 't gewigt.

Doch hier bij is 't niet gebleeven. Want tot noch meerder verwondering heeft men naderhand openbaarlijk de *Bollen* bij 't *gewigt* verkocht, elk met den haar toegevoegden *naam*; en voor zoodanig een *prijs*, als uyt deeze bijgaande *lijſt* te zien is.

400 Azen *Admirael Liefkens* tot —	4400	guld.
59 Azen van de zelve, tot —	1015	
446 Azen *Admirael vander Eyk*, tot	1620	
214 Azen *vander Eyk*, tot —	1045	
523 Azen *Grebber*, tot — —	1485	
106 Azen *Schilder*, tot — —	1615	
200 Azen *Semper Auguſtus*, tot —	5500	
280 Azen *met een dubbele Bloem*, tot	1200	
410 Azen *Viceroy*, tot — —	3000	
658 Azen van de zelve, tot —	4200	
1000 Azen *Gouda*, tot — —	3600	

En dan noch veel meer andere, te lang, en ook onnodig hier voor te ſtellen.

Invoeging van zommige Kooplieden.

Maar zie hier noch eenige uyttrekzels uyt de Boeken

Verkogt aan N. N. een *vierendeel pond witte Kroonen*, voor de ſomme van 525 guldens, en *vier Koeyen*, die zoo haaſt de leverantie geſchied is, gereed zijnde, van den Stal gehaald, en in des Verkopers huys geleyd zullen mogen worden.

van eenige

Overgenomen van N. N. *twee pond Switzers*, welke hij gekogt had voor *duyzend tweehonderd guldens*; die den overneemer ten zijnen laſte neemt; en aan den overdoener zal geeven *een quarteel Pruymen*, terſtond te leeveren, en noch binnen veertien dagen *duyzend vierhonderd guldens*, aan te tellen, of in Banco af te ſchrijven.

Verkogt aan N. N. *een pond geele Kroonen* voor *agt honderd guldens*, mits noch den Verkoper vereerende *Laken tot een pak Kleederen*, en een *Mantel*, de elle, na 't oordeel van alle kenners, over de agt guldens waardig.

zeer zeldzame

Gekogt van N. N. *een pond witte Kroonen*, voor *drieduyzend en tweehonderd guldens*; mits hem vereerende *tweehonderd guldens* gereed, en een *Zilvere Schel*, waardig geacht tſeſtig guldens.

Is ook overgedaan aan N. N. *vijf ponden geele Kroonen* van de geene die ze gekogt had voor *driehonderd vijfentſeeventig guldens ieder pond*, welke hij tot zijnen laſte neemt; en den anderen gereed geeft zijn *Paerd met zijn Kales*; *twee zilvere Beekeren*, en *honderdvijftig guldens* aan geld.

kopingen

Noch zijn te zamen veraccordeert N. N. en N. N., dat den eenen zal aanneemen *ſeſtien Morgen Lands*, waardig na taxatie van goede lieden *ſeſtien duyzend guldens*: waar voor den anderen hem zal leeveren zoo veel *Tulpbollen* van die waarde; mits dat de leeveraar der *Tulpbollen* alle jaar zal moeten aanneemen de *Afzetteren*, en de vervallen daar af, vijf jaren gedurende, tot een vijfde part van de capitale ſom.

en verkopingen

Op de zelve voorwaarde is verkogt een *Huys*, waardig geſchat 4400 guldens.

Is ook gekogt van N. N. een *pond Centen* voor *een duyzend agthonderd guldens*, mits haar geevende (want de Vrouwen dreeven ook deezen handel) *haar beſte weerſchijne Rok*, *een oude Roozenobel*, *en een Penningje met een zilvere Keetentje*, om aan eens kinds Hals te konnen hangen.

der Tulpbollen.

Zeeker perſoon had gekogt een *Viceroy* van *honderd vijfentſeventig Azen* in de aarde geplant zijnde, voor *negenhonderd guldens*: welke een ander van hem overnam, mits hem vereerende een *Kleed en een Mantel zoo koſtelijk als hij zelfs wilde*, en noch daarenboven, als de leeverantie zou geſchieden, *duyzend guldens*. 't Kleed wierd hem terſtond afgeſcheurd; en hij liet het boorden met *goude Kant*; de panden met *groen Fluweel*; de Mantel geheel gevoederd.

getrokken

Is verkogt aan N. N. een *Brabançon Spoor*, weegende *driehonderd en tſeventig Azen*, in de aarde geplant ſtaande, voor *zeevenhonderd guldens*; mits gereed geevende *tweehonderd gl.*; een *Kabinet-kasje*, gemaakt van Ebbenhout, met een *vermeenigvuldigende Spiegel* daar in; en noch een *groot ſtuk Schilderij*, zijnde een Bloempot.

uyt de Boeken

Is verkogt aan N. N. een *Semper Auguſtus*, weegende *honderd drie-en-tnegentig Azen*, voor de ſomme van *vierduyzend zeshonderd guldens*; daarenboven noch een *nieuwe wel toegemaakte Caros met twee Appelgrauwe Paerden*, en alles wat 'er toe behoord; welke in den tijd van vier weeken zouden geleeverd, de belooſde penningen daadelijk *in Banco* afgeſchreeven worden.

Is gekogt van N. N. een *Gouda van honderd en elf Azen*, voor *zeevenhonderd guldens*, met de leeverantie te betalen; en gereed te geeven *vier Roozenobels*, neevens een *Tſleede*, *Zadel*, *Toom*, en voorts alles wat tot een Paerd behoord.

Is

van zommige Kooplieden,

Is verkogt een *Hof* aan N. N., met de *Bloemen* en de Plantingen, zooze ſtond in zijne Heyningen, voor *agtduyzend guldens*; te betalen als de *Bloemen* in haar Zaiſoen ſtaan. Doch zou de verkoper eenige *Bloemen*, welke hij daar uytkiezen, en noemen zoude, na zich neemen, indien het de Koper begeerd, bedragende ontrent tweeduyzend guldens.

Is overgenomen van N. N. een *verbeeterde Spinnekop*, van *vierhonderd Azen*, alreeds geplant zijnde; dien hij voor *zeevenhonderd guldens* had gekogt; mits hem terſtond vereerende *honderd Schippond Edamſche Kaes.*

ook uyt eenige

Is verkogt een *Semper Auguſtus* van *twee-en-tneegentig Azen*, voor de ſomme van *tweeduyzend guldens*, welke terſtond in de Bank wierd afgeſchreeven; met deeze verbintenis, dat hij die niet zou mogen verkopen of verhandelen, zonder bewilliging des geenen, van wien hij die gekogt had.

Is op den vijfden van *Februarius Anno* 1637. op de Zaal van de *nieuwe Schutters Doelen*, aan *Tulpbollen*, voor de Erfgenamen van *Wouter Bartholomeeuwſz.*, in zijn leeven Kaſteleyn der *oude Schutters Doelen* te *Alkmaar*, verkogt voor de ſomme van *tneegentig duyzend guldens.*

Notariale Acten.

In deeze tijd, gelijk ons getoond is uyt de aanteekeningen van een curieus liefhebber en geloofwaardig getuyge, is voor *eene Tulpbol* ongeeyſcht geboden *twaalf Mergen Land*, geleegen in de *Schermer.*

Drie bollen van de Semper Auguſtus verkogt voor dertigduyzend guldens, in Banco afgeſchreeven.

Zeeker treflijk Man te *Amſterdam* had aan iemand te *Haerlem* verhandeld een *Semper Auguſtus* (hij ook een behoudende) met deeze verbintenis, dat geene harer beyde de zelve zou mogen afſtaan, zonder malkanders kennis en bewilliging. De eerſt-genoemde echter wierd zwak gemaakt, door de aanbieding van een *zeer heerlijk Spaanſch Cabinet*, daar hij lang na had getragt, en geerne *tienduyzend guldens* daar voor betaald zou hebben. Dit wierd hem gegeeven, en noch *drieduyzend guldens* daarenboven, voor *eene Semper Auguſtus.* De andere dit verneemende, nam ook zijn ſlag waar; en verhandelde *drie Bollen* van de *Semper Auguſtus* voor de ſomme van *dertigduyzend guldens*, terſtond in *Banco af te ſchrijven.* Dien zelven Heer te *Amſterdam* wierd geboden voor zijnen *Thuyn jaarlijks vijftienduyzend guldens* te huur, tot *zeeven jaren* achter makander (bedragende in dien tijd de ſomme van *honderd-en-vijfduyzend guldens*): onder verbintenis, van alles, tot 't minſte toe, daar in te zullen laten; zoo dat de Huurder maar alleen de voordeelen van de *aanwas* zou trekken.

Ander geval.

Heeren, Edele, Weevers, Zakkedragers, Schoorſteenveegers, Vrouwen en Dienſtmaagden worden Bloemiſten.

Door zulke Voorbeelden van *Winſten* wierd deezen *wonderlijken Koophandel* gedurig ſterker gedreeven. Ieder vond'er behagen in. Onder zoo veel andere had alleen een perſoon, wiens naam ik, om reedenen, hier voorbij ga, *in de tijd van vier maanden* met deeze *Bloem Koopmanſchap gewonnen* over de *tſeſtigduyzend guldens.* Dit lokte niet alleen *Edellieden*, *Heeren* en *Burgers*, maar ook *Boeren*, *Schippers*, *Voerlieden*, *Weevers*, *Turfdragers*, *Schoorſteenveegers*, van dag tot dag meer en meer aan tot deezen *Bloemhandel.* Zelfs ook *Vrouwen* en *Dienſtmaagden* bemoeyden zich hier meê, op hoop van binnen weynig tijds rijk te zullen worden. Dus wierd het *Collegie der Floriſten* dagelijks grooter.

Boven maten groote buytenſpoorigheeden.

Eyndelijk begonden eenige der voornaamſte dit werk niet langer voor een *opregte Koopmanſchap* te houden. Waar bij noch quam, dat veele meer ſchade hier door leeden, als andere voordeel daar van trokken. Zagen ook veelerley en groote zwarigheeden ontwijffelbaar te gemoet. Want eenige begonden in de Penningen, welke ze moeſten opbrengen, verzuymig te zijn. Andere in teegendeel, die eenig voordeel hadden gedaan, braken uyt in groote buytenſpoorigheeden. Die nauwlijks in haar eygen huys te vooren een dronk kleyn Bier voor haren dorſt, en een Pot Brij voor haren honger hadden konnen bekomen, wiſten nu niet, hoe ze 't zeyl hoog genoeg in top zouden hijzen. Gemeene Wijn was haar te ſlegt; 't moeſt *Vin Brulé*, of heete Wijn met Zuyker daar in, ten minſten *Spaanſche Wijn* zijn, dat haar ſmaken zou. Een *Hoentje gelaerſt en geſpoord*, ja de *beſte delicateſſen* moeſten ze hebben. Dus ging men de natuurlijke leevensreegel in veelen te buyten. Die van de *geringſte ſoort* waren geweeſt, kogten nu *Wagenen*, *Kaleſſen*, *Paerden*; en leefden als Princelijk. Niemand wiſt noch, hoe hoog hij zijnen ſtaat wou zetten. *Weevers* en diergelijk ſlag van volk wilden *groote Meeſters* zijn; en niemand eenen anderen wijken, of iets toegeeven.

Kort berigt.

Ter dier oorzaak, en om veel andere zwarigheeden te voorkomen, hebben de FLORISTEN, op den vierentwintigſten van *Februarius Anno* 1637. uyt alle Hollandſche Steeden binnen Amſterdam vergaderd, een *Verdrag* geſloten, inhoudende: dat alle *koopen van Tulpen*, gedaan *tot den laatſten November* nieuwe ſtijl des jaars 1636., *zouden moeten gehouden worden*: doch de geene, welke daar na waren aangegaan, zou de *kooper mogen te niet doen*, mits geevende aan de *verkooper tien ten honderd*; en in de Maand van *Maert Anno* 1637. nieuwe ſtijl den *verkooper* aanzeggende, of hij de koop wou houden of niet.

van den plotſlijken val der Tulpen;

Maar onaangezien dit dus afgehandeld was, zoo bleef echter in zommige noch een groote achterdogt, dat dit *accoord*, alhoewel onderteekend, bij eenige in 't heymelijk, of ook wel opentlijk (wijl die van *Amſterdam* hier toe hare bewilling niet gegeeven hadden) mogt te buyten gegaan worden. Hebben derhalven, tot meerder beveſtiging, eenige *verzoek-ſchriften* ingeleeverd aan hare *Ed. Grootmogende de Heeren Staten van Holland en Weſt-Frieſland in 's Gravenhaag.* Welke, om meerder onheylen en zwarigheeden in deezen *razenden Bloemhandel* te vermijden, ook de ruſt en het welvaren harer ingezeetenen dies te meer te bevorderen, op den zeevenentwintigſten *April Anno* 1637. hebben doen afkondigen een *Placcaat* in al de Steeden van *Holland* en *Weſt-Frieſland*, en daar na openbaarlijk aanſlaan: „ bij 't welk zij de *Planters* van TULPEN *authorizeer-*
„ *den*, hare *verkogte* TULPEN ten laſte van hare *koopers*,
„ die in gebreeke bleeven, hare gekogte TULPEN te
„ ontfangen, na voorgaande behoorlijke *inſinuatie*, te
„ behouden of te verkoopen, en hare ſchade daar na op
„ de zelve *koopers* te verhalen, ingevalle verſtaan zou-
„ de mogen worden, dat de voorſchreeven koopen haar
„ *effect* behoren te *ſorteeren*; blijvende middelertijd alle
„ verdere *Contracten van Tulpen in ſuſpens* en onge-
„ prejudicieert.

waar door de Weevers, die groote Heeren meenden te zijn, weer na haar Touw moeſten keeren.

Hier door kreeg deeze noyt meer gehoorde *Koophandel* zulk een *plotſlijke val* en ondergang, dat men korts hier na een *Bol* heeft gekogt voor *vijftig guldens*, die eenige weeken te vooren over de *vijfduyzend* had gekoſt. Men zag derhalven overal een algemeene onſteltenis der Gemoederen deezer onbedagte *Kooplieden.* De eene zag de andere aan met deernis en meedogen. Niemand derfde met deeze zijne Waren weer te voorſchijn komen. Zommige, bij deezen handel rijk geworden zijnde, ſtelden naderhand haar leeven in ſtilheyd aan: maar andere quamen'er zeer ſlegt af. Dit *Eclyptiſch Schrikkeljaar* veroorzaakte een groote duyſternis in hare Beurzen. Keerden derhalven onvergenoegd weer tot haar voorig Ambagt; de *Weevers tot haar Touw*, de *Voerlieden tot hare Wagen*, en zoo voorts.

Schadelijkheyd deezer razernij.

Indien deeze *Tulp*, waarlijk een *Tulpiſche* of Narrenhandel, langer in ſtand ware gebleeven, zoo zou daar door de Koophandel van geheel *Holland* zijn verdorven geworden. Want men kon voor de alderſlegſte *Bol*, die men voor deezen op de Meſthoop wierp, en die ook nu geen meerder eere word aangedaan, bekomen alles wat men begeerde. De betaling zou ook voortaan niet meer met geld, maar alleenlijk met *Tulp-*

bollen

bollen zijn geschied. Ik heb ook van verscheydene geloofwaardige Mannen gehoord, welke hier van aanteekening hadden gehouden, dat alleen in *een eenige Stad* van *Holland* binnen de tijd van drie jaren waren verkogt voor *meer dan tien Millionen guldens* van deeze *Bloemen*.

Mijn *Vader* had ook in 't jaar 1636. aan eenen, geboortig van *Alkmaar*, verkogt eenige weynige *Bollen*, voor de somme van *zeevenduyzend guldens*; onder deeze Voorwaarde, dat de koop vast zou blijven, indien binnen de tijd van zes Maanden geen *afslag* quam voor te vallen: maar anders zou hij daar van ontslagen zijn met *tien ten honderd* te geeven. Vermits nu den *Afslag* binnen de zes Maanden voorviel, zoo ontfing mijnen *Vader* wel *zeevenhonderd guldens* voor niet, want hij behield zijn *Bollen*: maar liever zou hij de zelve geleeverd, en de *zeevenduyzend guldens* ontfangen gehad hebben.

Oorsprong deezes wonderlijken Koophandels; en groote prijs van een afgebrokene Tulpbloem in Frankrijk.

Ik heb niet willen nalaten, dit hier in te voegen, op dat onze Nakomelingen hier als in een Spiegel konden zien, tot wat voor een dwaasheyd de *Hollanders* zijn vervallen geweest; t' harer waarschouwing hier aan gedenken, en hier door vermaand zijn, zich te wachten van zulk een onbehoorlijken en als razenden handel; welke, mijns oordeels, zijnen oorsprong heeft gehaald uyt Frankrijk. Want een weynig voor en ontrent de tijd deezer zotterny in *Holland*, gaven de *Grooten* aldaar, inzonderheyd binnen *Parijs*, eenige *honderd*, ja *duyzend guldens* voor slegts *eene afgebrookene Tulpbloem*. Na de schoonheyd der couleuren wierd de prijs verhoogd. Deeze vereerden ze hare *Maitressen* en andere *Dames*: welke van haar aangenomen wordende, wierden vastgemaakt aan de linker zijde haars Boezems, de plaats daar 't *Hert* legt; en hier meê pronkten ze veel meer, als met de schoonste Diamant of Parel des Weerelds; achtten ze ook veel hooger.

Haast gevallen.

Doch als in *Frankrijk* wierd vernomen den afflag deezer *Bloemen* in *Holland*, verloren ze ook daar hare grootachting; welke zoo kortdurig was, als de schoonheyd deezer *Bloem* is.

KRACHTEN.

Gebruyk des Bollen.

DE *Bolwortelen* der *Tulpen*, zoo wel rauw als een weynig opgekookt, en alzoo gegeeten in een Salade, of bij gestoofde, of gebradene jonge Hoenderen, of ook gedaan bij andere spijzen, zijn aangenaam voor de Maag. Geeven niet alleen een goed voedzel aan het Ligchaam, maar ook een goede smaak en geur aan de gemelde spijzen. Versterken de *inwendige deelen*: vermeerderen het *natuurlijk Zaad*, en verwekken *lust tot het echte werk*.

CCCCLI HOOFDSTUK.

VREEMDE WILDE KERSSE.

Namen.

NIet alleen dus in 't *Neederlandsch*, maar ook van zommige WISSELKRUYD, en WILDE MOSTAART genoemd. Word in 't *Latijn* geheeten THLASPI: in het *Hoogduytsch* BAURENSENFF, BAWRENKRE, en WILDER KRESZ: in het *Fransch* SENEVE SAUVAGE: in het *Italiaansch* TLASPI.

Veelerley veranderlijke soorten

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden verscheydene bezienswaardige veranderlijke soorten; namentlijk:

I. THLASPI LATIUS DODONÆI, of *breede wilde Kersse van de geleerde Heer* REMBERTUS DODONÆUS.

II. THLASPI LATIUS FLORE SULPHUREO, of *breedbladerige wilde Kersse met een geele zwavelachtige Bloem*.

III. CRETICUM UMBELLATUM FLORE ALBO, of *wilde Kersse uyt Candien met een witte gekroonde Bloem*.

IV. CRETICUM UMBELLATUM FLORE PURPUREO, of *wilde Kersse van Candien met een purpure gekroonde Bloem*.

V. CRETICUM SEMPER VIRENS SURRECTUM FLORE PURPUREO, of *regt-opstaande, altijd groen blijvende wilde Kersse uyt Candien met een purpure Bloem*.

VI. CRETICUM SEMPER VIRENS REPENS FLORE ALBO, of *altijd-groen blijvende wilde Kersse uyt Candien, kruypende bij der aarden, met een witte Bloem*.

VII. MECHLINIENSE, of *wilde Kersse, groeyende ontrent Mechelen*.

VIII. SEMPER VIRENS MAJUS FLORE LUTEO, of *altijd-groen blijvende groote wilde Kersse met een geele Bloem*.

IX. SEMPER VIRENS MINUS, of *kleyne altijd-groen blijvende wilde Kersse*.

X. UMBELLATUM ELEGANS LUSITANICUM, of *aardige wilde Kersse uyt Portugal, met een gekroonde*, of in 't ronde *Wayers-wijze gestelde Bloem*. van welke hier

XI. UMBELLATUM MAJUS GALLICUM, of *groote wilde Kersse uyt Frankrijk, met een gekroonde Bloem*.

XII. UMBELLATUM MINUS GALLICUM IBERIDIS FOLIO, of *kleyne wilde Kersse uyt Frankrijk met een gekroonde Bloem, en Bladeren van Iberis*.

XIII. CLYPEATUM, of *wilde Kersse met een rond Zaad gelijk een Schild*.

XIV. CLYPEATUM SEGETUM LUSITANICUM, Thlaspi, of *wilde Kersse uyt Portugal in 't Koorn wassende, met een Zaad gelijk een Schild*.

XV. CLYPEATUM MONTIS LIBANI, of *wilde Kersse van de Berg Libanus, met een Zaad van een Schildswijze vorming*. twintig in getal worden voorgesteld.

XVI. SAXATILE PERPETUUM, of *altijd-durende wilde Kersse*, voortkomende op *steenachtige plaatzen*.

XVII. PRATENSE FLORE ALBO, of *wilde Kersse groeyende op Grasvelden, met een witte Bloem*.

XVIII. MINIMUM, of *alderkleynste wilde Kersse*.

XIX. MINIMUM SPICATUM LUNATUM FAB. COLUMNÆ, of *alderkleynste geayrde wilde Kersse, met een Zaad, rond gelijk de Maan*.

XX. THLASPI MEDICORUM, of *wilde Kersse der Genees-meesters*: en dan noch veel meer andere. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen echter al te zamen een goede, gemeene, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paerdemist doormengt: een opene, luchtige, warme, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd.

Zaad.

Geeven meest den tijd elk jaar volkomen rijp *Zaad*; 't welk ieder *Voorjaar* met een wassende Maan van *Maert* of *April* op nieuws, niet boven een stroobreedte diep, moet gezayd worden. Eenige soorten komen ook wel, door 't neergevallene, van zelfs genoeg op. Hier door kan men ze alleenlijk *vernieuwen*, *aanwinnen* en *vermeenigvuldigen*. Want zij blijven voor 't meeste gedeelte niet langer dan eene *Zomer* in het leeven. Aanwinning.

Candiaansche, en op steenachtige plaatzen groeyende wilde Kers.

Doch het THLASPI CRETICUM SEMPER VIRENS SURRECTUM FLORE PURPUREO, of *altijd-groen blijvende opstaande Thlaspi van Candien met een purpure Bloem*: CRETICUM SEMPER VIRENS REPENS FLORE ALBO, of *altijd-groen blijvende kruypende Thlaspi uyt Candien met een witte Bloem*; en THLASPI SAXATILE PERPETUUM, of *langdurige wilde Kersse, groeyende op steenachtige plaatzen*, vergaan niet zoo haast, maar blijven eenige jaren lang in 't leeven. Konnen op geenerley wijze veel koude *Herfstreegenen* of sterke *Vorst* verdragen.

Waarneeming in de Winter.

Moeten derhalven, in Potten gezet, of met de gemelde Maan van *April* niet diep daar in gezayd zijnde, in *October* binnens huys worden gebragt; op een luchtige plaats gesteld, waar in niet anders als bij vriezend Weêr word gevuurd; gedurende de gantsche *Winter* onderhouden met slegts een weynig lauwgemaakt Reegenwater; en niet weer buyten gesteld voor in 't begin van *April* met een reegenachtige Lucht;

dan noch wat gewagt zijn voor *koude nagten*, en *hayrige Winden*.

Bloeytijd. Zaad. Zij *bloeyen* ieder *Zomer*, vroeg in 't *Voorjaar*: geeven ook in deeze onze Geweſten volkomen rijp *Zaad*; waar door ze alleenlijk konnen *aangewonnen* en *vermenigvuldigd* worden. Eevenwel laat het THLASPI CRETICUM SEMPER VIRENS REPENS FLORE ALBO, of *altijd-groen blijvende kruypende Thlaſpi uyt Candien met een witte Bloem*, zich ook *aanwinnen* door hare aangegroeyde *jonge Lootjens*; welke men, van zelfs *Wortelen* gekreegen hebbende, van de *oude* afneemt, en verplant, op de boven gedachte tijd. Doch vermits ze dan gemeenelijk in volle *Bloemen* ſtaan, zoo moet men de zelve eerſt affnijden, en dan verzetten: anders zouden ze veel bezwaarlijker beklijven, ja wel geheel vergaan.

Aanwinning.

Wilde Kerſſe, groeyende ontrent Mechelen. Het THLASPI MECHLINIENSE, of *wilde Kerſſe, ontrent Mechelen te voorſchijn komende*, blijft niet langer dan twee *Zomers* in 't leeven. Word met een waſſende Maan van *Maert* of *April* niet diep gezayd. Komt ook wel genoeg van zelfs voort door het neergevallene Zaad. *Bloeyd* in 't tweede jaar. Geeft volkomen rijp *Zaad*, en verſterft dan van zelfs.

KRACHTEN.

Ægin. l. 7. c. 3. Dod. l. 24. c. 21. HEt *Zaad* van al de ſoorten der *vreemde wilde Kerſſe*, of *Thlaſpi*, is warm en droog tot in den derden, ja tot in 't laatſte van den derden graad; ook ſcharp en bijtende van aart.

Galen. l. 6. Simp. Dioſc. l. 2. c. 186. Durantes fol. 456. Gedroogd, geſtoten, en met Wijn ingenomen, ſtrijd teegens allerley *Vergif*. Is een dienſtig middel teegens de *Peſt*: verwekt der Vrouwen *Maandſtonden*. Verdrijft de *pijn der Heupen*: doed de *inwendige Gezwellen* doorbreeken: jaagt zoo wel van boven als van onder uyt alle *Galachtige* en *bloedige overvloedige vochtigheyd*. Doch moet, ter oorzaak van zijn hitte en ſterke kragt, van geen *bevrucht Vrouwen* worden ingenomen; vermits het hare *Vrucht* zou doen ſterven.

CCCCLII HOOFDSTUK.

TASJENSKRUYD.

Verſcheyde namen. ANders ook in 't *Neederlandſch* TESCH, TESKENS en BEURSEKRUYD genoemd, word in het *Latijn* geheeten BURSA PASTORIS: in het *Hoogduytſch* TASCHEN- of TESCHENKRAUT; anders ook SECKELKRAUT: in het *Franſch* BOURSE DE PASTEUR, of BOURSE DE BERGER: in 't *Italiaanſch* BORSA DI PASTORE, TASCA, ZAINO, en BORSA DA PECORAIO.

Twee bijzondere ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *twee* bijzondere ſoorten; namentlijk:

I. BURSA PASTORIS MAJOR, of *groot Tasjenskruyd*. II. BURSA PASTORIS MINOR, of *kleyn Tasjenskruyd*. Beyde zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een opene vrije lucht: een goede zoo wel zandige als ſteenige, of ook een gemeene, welgemeſtte grond, veel meer als een dorre, of ſchaduwachtige plaats. Willen veel water, maar zijn ook te vreeden met matige vochtigheyd.

Zaad. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Krijgen in 't begin van den *Herfſt* een volkomen rijp *Zaad*; en vergaan dan van zelfs. Derhalven word het *Zaad* ieder *Voorjaar* met een waſſende Maan van *Maert*, niet diep gelegt, de aarde weer aanbevolen. Komen anders ook, door het uytgevallene, ter plaats daar ze geſtaan hebben, van zelfs genoeg op; en konnen deezer wijze overvloedig *vermeenigvuldigd* worden.

KRACHTEN.

HEt *Tasjenskruyd*, in 't Latijn *Burſa Paſtoris*, is verdroogende in den eerſten graad; en zeer te zamentrekkende van aart. *Lobel. l. 1. fol. 263.*

De *Bladeren* geſtoten, en gelegt op *bloedige* of *bloedende Wonden*, op *heete zweeringen*, op *peſtilentiale gezwellen*, doen 't *bloeden ophouden*, en *geneezen* de genoemde *qualen*. *Dod. lib. 4. c. 19. Tragus l. 1. c. 71.*

De zelve *Bladeren* gehakt, in koekjens gebakken, en daar van gegeeten, ſtillen allerley *Bloedvloeden*. In de Neusgaten geſtoken, ſtempen het *bloeden uyt den Neus*.

Het *Kruyd* in roode Wijn gezoden, en daar van gedronken; of het uytgeparſtte *Zap* met Wijn ingenomen; is zeer goed teegens 't *Bloedpiſſen*: teegens de *Buyk-* en *Bloedloop*: de *Peſt*; de *Geelzucht*, de overvloedige *Maandſtonden* der Vrouwen, en een *heete Maag*. *Camerar. l. 2. c. 83. Fuchſ. cap. 233.*

Het daar van uytgeparſtte *Zap* in de *Ooren* gedaan, droogd op de *zweeringen*, en de etterige *onreynigheyd* der zelve.

Eeven dit *Zap* vermengt met het *Zap* van Huyslook en Edik; dan gedaan op de *Roos*, en allerley andere *vuurigheyd*, neemt'er de brand van wech. *Matth. l. 2. c. 150.*

De *Bladeren* en *Bloemen* met wat Haverengort in Melk gekookt, tot dat ze dik word; dan geſlagen om een *gezwollene* en *vuurige arm* of *been*, doed zeer veel goed.

De *Bladeren* in Water gekookt, en in een Linnen doekje gelegt op de *Oogen der kinderen*, wanneer ze de *Pokjens* hebben, neemen'er de brand van wech, en bewaren ze voor allerley ongeleegentheeden.

CCCCLIII HOOFDSTUK.

TORMENTIL.

DUs in het *Neederlandſch* geheeten, word in het *Latijn* en in het *Italiaanſch* genoemd TORMENTILLA (vermits het *Poeder* deezer *Wortel*, of 't Water, waar in de zelve gezoden is geweeſt, niet alleen de *ſmerten*, veroorzaakt door iet *vergiftigs*, wechneemt, maar ook verdrijft de *Tandpijn*, eertijds van de *Romeynen* TORMENT genoemt): of ook wel SEPTIFOLIUM: in 't *Hoogduytſch* BIRCKWURTZ, of anders ROT HEILWURTZEL: in 't *Franſch* TORMENTILLE. Naam; en oorſprong.

Zij bemind een goede, gemeene, zandige, luchtige, en met twee-jarige Paerdemiſt matig-voorziene grond; een wel ter Zon geleegene plaats, doch, indien 't geſchieden kan, aan hare *Wortel* een weynig ſchaduw; en veel Water. Grond.

Blijft eenige jaren lang in 't leeven. Verdraagd *felle koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* zonder nadeel. *Bloeyd* ieder *Zomer*, en geeft een volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een waſſende Maan van *Maert* of *April*, na geleegentheyd van de bequaamheyd of onbequaamheyd des tijds, de aarde, niet boven een ſtroobreedte diep gelegt, moet aanbevolen zijn. Hier door word deeze *Plant* genoeg *vermeenigvuldigd*: en dan ook noch *aangewonnen* door de aangegroeyde *jonge Worteltjens*, welke men met de zelve Maan in *April* van de *oude* afneemt en verplant. Zaad. Aanwinning.

KRACHTEN.

DE *Wortelen* van *Tormentil*, of *Tormentilla*, zijn verdrogende tot in den derden graad, en warm in den eerſten: ook te zamentrekkende van aart, en fijn van deelen. *Fernel. l. 5. Meth. Med.*

In

Matth. l. 4. c. 2. In Wijn gezoden, en daar van een Roemer gedronken; of een *Drachma* van het *Poeder* der gedroogde *Bladeren*, of ook der *Wortelen*, met Wijn ingenomen, weerstaat allerley *verrotting*; de *pest*, en het *vergif*; neemt wech de smerten, door 't zelve veroorzaakt. Doed ophouden de overvloedige *Maandstonden* en *Vloeden* der Vrouwen: het *bloeden van eenig lid* des Ligchaams; de *Buyk-* en *Roodeloop*: het *Bloedspouwen* en *Bloedpissen*. Droogd op, en versterkt de *Maag*. Is goed voor de geene die van binnen gescheurd zijn, of een hooge val gedaan hebben. Dienstig teegens de *Geelzucht*. Scheyd het *geronnene Bloed*: geneest de *Wonden*, en *lopende gaten*; een *gequetste* en *verstopte Longe*, *Leever*, en *Milt*. Dood de *Wormen der kinderen*, drie dagen na malkander 's morgens nuchteren gedronken. Verdrijft de *quade zeeren van de Mond*, daar meê gewasschen zijnde. Jaagt het *Water der Blaas* af: versterkt de zelve, en ook de *Nieren*. Verhinderd, dat de zwangere Vrouwen een *Misval* zouden krijgen.

Camerar. l. 4. c. 45. Fuchs. hist. Plant. cap. 98. Lonic. l. 2. c. 273.

Trag. l. 1. c. 171. Het uytgeparste *Zap* deezer *Plant* met Wijn ingenomen, is goed teegens 't *vergif*, en doed zeer *krachtig zweeten*. Werkt ook met voordeel in al de hier boven genoemde gebreeken.

CCCCLIV HOOFDSTUK.

BOKSDOORN.

Namen. DUs, en, mijns weetens, met geenen anderen naam in 't *Neederlandsch*, genoemd, word in het *Latijn* en *Italiaansch* geheeten TRAGACANTHA, POTERIUM, en SPINA HIRCI. In het *Fransch* BARBE DE RENARD, of RAMEBOVE.

Twee bijzondere soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *twee* bijzondere soorten; te weeten:

I. TRAGACANTHA VULGARIS, of *gemeene Boksdoorn*. II. TRAGACANTHA TOMENTOSA CRETICA, of *ruyge Boksdoorn uyt Candien*. Beyde zijn ze niet van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen echter beyde een goede, gemeene, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paerdemist, en 't Mol van verrotte Boombladeren doormengt: een opene, luchtige, warme, vrije, wel ter Zon geleegene plaats; en matige vochtigheyd.

Zelden Zaad. Blijven lange jaren in 't leeven. Geeven meest elke *Zomer Bloemen*; maar zelden in deeze Gewesten volkomen rijp *Zaad*. Konnen eevenwel genoegzaam *aangewonnen* worden door hare aangegroeyde *jonge*, of ook *oude Takken*. Welke men in de Maand *May* met een Pennemes voorzichtig, op de wijze der *Angelieren*, ten halven *insnijd*; en met aarde bedekt. In 't eerste of tweede jaar krijgen ze *Wortelen*. Doch niet voor 't derde jaar daar na mag men ze van de *oude* afneemen, om te *verplanten*; vermits de *Wortelen*, noch jong en teeder zijnde, zulks niet eerder mogen verdragen.

Aanwinning door Takken.

Door Zaad uyt warme Landen bekomen. Maar wanneer men 't *Zaad* uyt andere warmer Landen heeft ontfangen, zoo word het, met een wassende Maan van *May*, hol en luchtig gezayd in een Pot, gevuld met de hier boven beschreevene aarde; dan warm gesteld, en zomtijds van boven begoten met een weynig in de Zon lauw geworden Reegenwater. Niet boven een stroobreedte diep moet het *Zaad* in de grond gelegt worden.

Gemeene Boksdoorn. De TRAGACANTHA VULGARIS, of *gemeene Boksdoorn*, is zeer hard van natuur. Op een warme plaats buyten gezet zijnde, bevrijd voor alle koude *Oosten Noordewinden*, kan ze dikmaal wel eenige jaren 's *Winters* overblijven, inzonderheyd als men ze teegens de *Vorst* met droge Turfmul bedekt. Eyndelijk echter verliest ze, door een felle *Vorst*, te zamen met hare kluchtige groenheyd 't leeven zelfs. Is derhalven geraadzaam, dat men altijd van deeze soort eene in een Pot plante; de zelve binnens huys beware, en haar met weynige vochtigheyd voorzie. Zoo krijgd ze somtijds wel, bij goede *Zomers*, in deeze onze Landen een volkomen rijp *Zaad*: gelijk mij in mijnen Hof hier binnen *Groeningen* gebeurd is in de jaren 1665. en 1671. Het zelve is geslachtig van verwe, besloten in korte ronde *Peultjens*, voorzien met kleyne *Steeltjens*.

Hoe waar te neemen

om 't Zaad van te krijgen.

De TRAGACANTHA TOMENTOSA CRETICA, of *wolachtige Boksdoorn uyt Candia*, is niet zoo hard van aart. Verdraagd ongeerne veel *koude Herfstreegenen*, en eenige *Vorst*. Moet derhalven, in een Pot gesteld zijnde, in 't begin van *Octobor* binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet anders als bij vriezend Weêr word gevuurd: gedurende de *Winter* onderhouden met zeer weynig vochtigheyd; en niet weer buyten gezet, voor in 't begin van *April*, met een aangename Lucht en zoete Reegen: dan eevenwel noch gewagt voor *koude nagten*, en *schrale winden*.

Wolachtige Boksdoorn uyt Candia.

KRACHTEN.

DE *Gom*, of het uytgevloeyde *Zap* van de *Wortel* deezer *Plant*, word gehouden voor vochtig in den eersten, en koud in den tweeden graad; alhoewel GALENUS in een ander gevoelen is. Aart.

In Melk geweykt, en gelegt op de *puysten*, en het *jenkzel der Oogen*, geneest de zelve. Een *Drachma* in Wijn met Zuyker, en een *Drachma* Gom van Arabien, te zamen geweykt, en gedronken, neemt van de *Borst* wech de *Kortademheyd*; verzacht de *Hoest*, geneest de *heesheyd der Keel*; verdrijft de *Nieren smerten*; ook de *pijn der Lendenen*, en der *Blaas*.

Matth. l. 3. c. 20. Dioscor. l. 3. c. 23. Ruell. l. 3. c. 18.

De zelve *Gom* gedroogd, gepulveriseert, en daar van een *Drachma* met roode Wijn, of met het *Zap* van Queepeeren gebruykt, of in een *Clisterie* gedaan, stild de *Bloedgang*, of *Roodeloop*.

Camerar. l. 3. c. 18.

De zelve in Roozenwater met een weynig Camfer gelegt; een doekje daar in natgemaakt, en dan het *Aangezicht* daar meê bestreeken, maakt een *helder*, *zuyver*, *klaar vel*.

Durantes hist. Plant. fol. 460.

CCCCLV HOOFDSTUK.

BOKSBAARD.

NIet alleen in het *Neederlandsch* dus, maar ook van veele SALSEFY genoemd, word in het *Latijn* geheeten TRAGOPOGUM, of BARBA HIRCI: in 't *Hoogduytsch* BOKSBART: in 't *Fransch* BARBE DE BOVE, of BARBE CHEVRE: in het *Italiaansch* TRAGOPOGANO, BARBA DI BECCO, of BARBA DI CAPRA. Namen.

Hier van zijn mij in haren aart bekend *vijf* in hare Bloem veranderlijke soorten; als: Vijf onderscheydene soorten.

I. TRAGOPOGUM FLORE PURPUREO, of *Boksbaard met een purpure Bloem*. II. FLORE PALLIDO CŒRULEO, of *met een bleek-blauwe Bloem*. III. FLORE ALBO, of *met een witte Bloem*. IV. FLORE LUTEO, of *met een geele Bloem*. V. TRAGOPOGUM SUAVE RUBENTE FLORE FABII COLUMNÆ, of *Boksbaard met een lieflijk-roode Bloem* van de geleerde Heer FABIUS COLUMNA. Alle zijn ze van eenerley *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, wel-gemeste aarde: een opene, vrije, luchtige, bequaam ter Zon geleegene plaats, en veel Water. Blijven niet meer dan twee *Zomers* in 't leeven. Verdragen felle *Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden des tijds. Grond. Zaad.

Bloeyen in 't tweede jaar; geeven volkomen rijp *Zaad*; en vergaan daar mee.

Aanwinning. Moeten derhalven in 't tweede, of zoo men 't goed vind, ieder *Voorjaar* met een wassende Maan van *Maert* of *April* op nieuws weer gezayd zijn, niet diep gelegt, komen ook van 't uytgevallene van zelfs genoeg op. Hier door konnen ze overvloedig *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

KRACHTEN.

Aart. DE *Wortelen* van *Boksbaard*, in het Latijn *Tragopogum*, zijn warm en vocht in den tweeden graad; wat bitter van smaak, en een weynig te zamentrekkende van aart.

Trag. l. 1. c. 94. Fuchs. hist. Pl. c. 38. Lobel. l. 1. fol. 650. Matth. l. 1. c. 137. Durantes fol. 62. In Wijn of Vleeschnat gezoden; voor een Salade, of bij andere spijzen genuttigd; of ook, eer ze noch geschoten hebben, geconfijt, en alzoo gegeeren, zijn goed voor een *hittige Maag* en *Leever*: voor de gebreeken der *Borst*, *Blaas* en *Nieren*: voor de *Pest*, *vergif*; de *beeten* en *steeken* der *Slangen*, en anderer *giftige Dieren*, ook der *dolle Honden*.

Het uytgeparstte *Zap* der *Bladeren* en *Wortelen* gelegt op *Wonden* en diergelijke *verzeeringen*, *zuyverd* en *heeld* de zelve.

Het zelve *Zap* met eenig nat ingegeeven, is goed voor 't *Pleuris*.

CCCCLVI HOOFDSTUK.

WATER-STARREKRUYD.

Namen.

DEt deeze naam in het *Neederlandsch* bekend, word in het *Latijn* geheeten TRIPOLIUM, AMELLUS MARINUS, en ASTER MARINUS: in 't *Hoogduytsch* WASSER-STERNKRAUT, en in 't *Italiaansch* TRIPOLIO.

Plaats. Wast van naturen aan den Oever van op- en afloopende Rivieren, welke dikmaal met zout Water word bevochtigd. Doch zulker wijs opgenomen zijnde, dat de geheele klomp aarde aan hare *Wortel* blijst, en dan verplant in een goede varsche grond, voorzien met *zand* en een weynig twee-jarige Paerdemist, zoo groeydze ook wel in de *Hoven*.

Grond. Bemind een opene, luchtige, vrije, bequaam ter Zon geleegene plaats; en veel Water. Blijft eenige jaren lang in 't leeven. Verdraagd felle *Vorst*, en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter* geduldig. Geeft aardige langdurige *Bloemen*; en ook, bij drooge *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*. 't Welk met een wassende Maan van *Maert* of *April* word gezayd in een Pot, gevuld met goede aarde en zout Zeezand, ruym een stroobreed diep gelegt. Dikmaal moet het van boven met Water zijn begoten; zoo zal het voor den dag komen; 'r geen anders zelden gebeurd. Alleenlijk hier door kan deeze *Plant* worden *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*.

Aanwinning.

KRACHTEN.

Galen. lib. Simp. 8. DE *Wortele* van *Water-Starrekruyd*, in 't Latijn *Tripolium*, is verwarmende in den derden graad; scharp op de Tong, en heet van smaak.

Dioscor. l. 4. c. 135. Een half lood van deeze gedroogde *Wortelen* met Wijn ingenomen, gekookt, en onder andere spijzen gegeeten, helpt de *Waterzuchtige*: doed *veel Water lossen*, en drijft alle *waterachtige vochtigheeden* door de *Stoelgang* uyt.

Het uytgeparste *Zap* der *Bladeren* op de *Wonden* gelegt, of ook de gekneusde *Bladeren* zelfs, doen ze zeer *spoedig geneezen*.

CCCCLVII HOOFDSTUK.

AMERICAANSCHE TARWE.

Namen. EEn aardig *Gewas*, dus in 't *Neederlandsch* genoemd, word in 't *Latijn* geheeten TRITICUM AMERICANUM: in het *Hoogduytsch* INDIANISCHE WEYTZ: in het *Fransch* BLED, of FOURMENT D'INDES: in het *Italiaansch* GRANO INDIANO.

Gestalte deezer Plant. Zij groeyd in deeze onze koude Gewesten opwaarts tot de hoogte van drie voeten; met veelvoudige bij malkander gevoegde, en uyt de *Wortel* voortkomende *Bladeren*; ontrent een Maatvoet of anderhalf, wat meer of minder, lang, gemeenelijk een kleyne vinger breed; vercierd met een aangename donkere groenheyd. Waar uyt verscheydene *Steelen* voortspruyten, geelachtig-groen van verwe; met *Ayren*, ruym een halve voet lang, als met veele *Leeden* op malkander groeyende; aan beyde de zijden voorzien met uyrsteekende *Knopjens*, waar aan het *Zaad* vasthoud, gelijk als *Schubachtige Vleugeltjens*, wonderlijk en aardig boven malkander zittende.

Zaad. Vergaat niet haast, maar blijft eenige jaren in 't leeven. Is teeder van aart; en geeft, bij heete *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*.

Grond. Bemind een gemeene, zandige aardige, met slegts een weynig twee-jarige Paerdemist, en het Mol der verrotte Boombladeren doormengd: een opene, vrije, warme, wel ter Zon geleegene plaats, voor alle koude *Ooste-* en *Noordewinden* befchut; ook matige vochtigheyd.

Waarneeming in de Winter. Kan gantschelijk geen *koude Herfstreegenen* of eenige *felle Vorst* verdragen. Moet derhalven, in een Pot staande, in den aanvang van *October* binnens huys worden gebragt, en gezet op een luchtige plaats, waar in niet anders als bij vriezend Weêr word gevuurd: gedurende de *Winter* met weynig Water voorzien zijn, vermitsze door te veel vochtigheyd lichtelijk verrot; en niet voor in 't begin van *April*, met een aangename Lucht en zachte Reegen, weer buyten gesteld; eevenwel dan noch voor *koude nachten* veel *vochtigheyd*, *hayrige* of *schrale winden* wel gewagt en genoegzaam gedekt worden.

Aanwinning. Het *Zaad* word met een wassende Maan van *May* in een Pot, niet diep gelegt, de aarde aanbevolen, en met weynige vochtigheyd voorzien. Hier door word ze *aangequeekt* en *vermeenigvuldigd*. Maar dan ook noch *aangewonnen* door hare aangewassene altijd groenblijvende *jonge Scheutjens*: welke men op de genoemde tijd met een Mes voorzichtig van de *oude* affnijd, en in Potten verplant.

KRACHTEN.

Aart. DEeze *Americaansche Tarwe*, in 't Latijn *Triticum Americanum*, is warm van aart in den eersten graad.

Gebruyk deezer Tarwe. Het Brood, 't welk hier van gemaakt wotd, is van een aangename *smaak*. Geeft daarenboven *goed voedzel* aan 't Ligchaam; en versterkt al de inwendige deelen van 't zelve.

Het Meel deezer Tarwe in Edik gekookt, en gelegt op *verhittede Ligchaamsdeelen*, de *Roos*, 't *Sprenkvuur*, en andere diergelijke *vuurigheyd*, trekt 'er de brand van uyt, en verteerd ze.

CCCCLVIII HOOFDSTUK.

TORREKRUYD.

Namen.

IN het *Neederlandſch* dus, of veel meer THOORNKRUYD genoemd, vermits hare *Steelen Thoorns* of *Naaldswijze* groeyen; word in het *Latijn* geheeten TURRITIS, of TURRITA.

Vier bijzondere ſoorten.

Hier van zijn mij in haren bekend geworden *vier* bijzondere ſoorten; namentlijk:

I. TURRITIS MAJOR, of *groot Torrekruyd.* II. MINOR LONGIFOLIA, of *kleyn lang-gebladerd Torrekruyd.* III. MINOR PLATEAU, of *kleyn Torrekruyd, van* PLATEAU *beſchreeven.* IV. TURRITIS LUSITANICA, of *Portugalſch Torrekruyd.* Al te zamen zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming.*

Grond.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, met matige twee-jarige Paerdemiſt voorzien: een opene luchtige, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en tamelijke vochtigheyd.

Zaad.

Konnen redelijk wel de *Vorſt*, en andere ongeleegentheeden der *Winter* uytſtaan. *Bloeyen* in de twee-de *Zomer*; geeven volkomen rijp *Zaad*; en vergaan daar meê: wijl ze niet, of zeer zelden, langer in 't leeven konnen blijven. Worden derhalven ook ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *April*, weer in een Pot zoo gezayd als geplant; en hier door kan men ze alleenlijk *aanwinnen* en *vermeenigvuldigen.*

Aanwinning.

KRACHTEN.

Gebruyk tot heelmiddelen.

DE gekneuſde *Bladeren* van *Torrekruyd*, in het Latijn *Turritis*, gelegt op allerley *vuyle* en *heete gezwellen*, *zweeren* en *zeeren*, helpen en geneezen de zelve.

Het *Poeder* der gedroogde *Bladeren*, of het uytgeparſtte *Zap* daar van, gedaan op *varſſche bloedige Wonden*, bewaard de zelve voor alle *verhitting*, en doed ze *toegroeyen.*

CCCCLIX HOOFDSTUK.

ZOTSKNODZE.

Namen.

NIet alleen in het *Neederlandſch* dus, maar ook van zommige DODDEN, DOLLEN en DOLZEN genoemd, word in het *Latijn* geheeten TYPHA PALUSTRIS of SCEPTRUM MORIONIS: in het *Hoogduytſch* WASSERKOLBEN, MOSZKOLBEN, en NARRENKOLBEN: in het *Franſch* ROUSEAU, of MASSE DE SONC: in het *Italiaanſch* MASSA SORDA, of TIPHA.

Twee verſchillende ſoorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend *twee* verſchillende ſoorten; te weeten:

I. TYPHA MAJOR, of *groote Zotsknodze.* II. TYPHA MINOR, of *kleyne Zotsknodze* Beyde zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming.*

Grond, hoedanig.

Door een haar natuurlijke eygenſchap groeyen ze zeer geerne in moeraſſige plaatzen, ſtaande wateren, en lopende ondiepe Riviertjens, of Slooten. Willen derhalven gantſch niet wel in Hoven, of eenige andere droge grond voortkomen. Doch zulks geſchied noch in *Vijvers*, met een waſſende Maan van *April* daar in gezet zijnde. Echter ſchieten ze hier op verre na zoo hoog niet op als in de voorgedachte met haren aart overeenkomende grond. Geeven ook veel kleynder *Vruchten.*

Bloeyende Vrucht, zonder Zaad.

Hard van aart zijn ze. Konnen zware koude en ſterke *Vorſt* verdragen: door welke wel hare *Bladeren* verdorren; doch in het *Voorjaar* loopen ze weer uyt. Geeven in den *Herfſt* een *bloeyende Vrucht* (waſſende op lange Steelen), die men *Knodzen* of *Dodden* noemd, gelijk alreeds hier boven gezegt is; doch brengen gantſchelijk geen *Zaad* voort. Niet alleen in den *Herfſt*, maar ook door de geheele *Winter* konnen ze op de gedachte hare Steelen goed, en gelijk als onverdervelijk blijven ſtaan.

Aanwinning.

Worden alleenlijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* door hare vermeerderende *Wortelen*, welke veele jaren lang goed blijven.

KRACHTEN.

Aart.

Zotsknodze, of *Typha*, gelijk ook de *Bloem* der zelve, is verwarmende, verdroogende, en afvagende van aart. Het onderſte deel der *Bladeren* is mals, en goed om te eeten; geeft echter weynig voedzel aan 't Ligchaam.

Dod. l. 20. cap. 28.

De *zachte wolachtige hayren van de Ayren*, of *Dodden*, in de *Ooren* gedaan, neemen het *Gehoor* wech. Met Reuzel vermengt, en op de *gebrandheyd* gelegt, geneezen de zelve; want ze droogen en zuyveren van naturen: ſtillen daarenboven het *Bloed*; droog, of alleenlijk van buyten opgelegt zijnde.

Dioſc. l. 3. c. 133.

Met Roozewater nat gemaakt, en op de *Takken* of *Speenen* van 't Fondament gelegt; ook, als het afvalt, weer vernieuwd, geneeſt de zelve: deſgelijks de *wonden*; der zelver *vuurigheyd* na zich trekkende.

Durant. hiſt. Plant. fol. 457.

De zelve *wollige Ayren* rijp geworden zijnde, konnen dienen om *Kuſſens* en *Bedden* meê te vullen; welke zeer goed zijn voor *hitzige Nieren*:

Ook worden de *Bladeren* gebruykt, om *Stoelen daar mee te bekleeden.*

CCCCLX HOOFDSTUK.

VACCARIA.

Namen.

VOrd zoo wel in 't *Neederlandſch* als in het *Latijn* dus genoemd; doch in de laatſtgemelde taal ook LYCHNIS PERFOLIATA, en LYCHNIS PERFOLIATA RUBRA. Mijns weetens is deeze *Plant* geenen anderen naam toegevoegd.

Grond.

Zij bemind een goede, gemeene, zandige, en matig met twee-jarige Paerdemiſt voorziene grond: een opene, warme, vrije, luchtige, wel ter Zon geleegene plaats, en tamelijke vochtigheyd.

Zaad, Aanwinning.

Blijſt niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven; en geeft in den *Herfſt* volkomen rijp *Zaad*: 't welk ieder *Voorjaar*, met een waſſende Maan van *Maert* of *April*, niet boven een ſtroobreedte diep, weer op nieuws de aarde moet aanbevolen zijn. Anders komt het ook zomtijds door 't neergevallene van zelfs genoeg op. Hier door kan ze overvloedig *vermeenigvuldigd*; en gelijk als *vernieuwd* worden.

KRACHTEN.

Aart.

Vaccaria is warm en droog van aart, in den eerſten graad.

Geneesmiddelen.

De *Bladeren* in Edik, Wijn, of Water gekookt, of gediſtilleert; dan daar meê gewaſſchen de voortlopende, *hitzige zeeren* en *zweeren*; de *Roodgrond*, *Roos*; *zwelling van de Navel*, en meer andere heete ongeleegentheeden, verdrijven de zelve.

CCCCLXI HOOFDSTUK.

EERENPRYS.

Namen.

DUs in het *Neederlandsch* genoemd, word in het *Latijn* geheeten VERONICA: in het *Italiaansch* eeven alzoo: in het *Hoogduytsch* EHRENPREISZ, of ook GRUNDHEIL: in 't *Fransch* VERONIQUE.

Vijf bijzondere soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *vijf* bijzondere soorten: namentlijk:

I. VERONICA VERA, of *opregte Eerenprijs*. II. MAS REPENS, of *Eerenprijs mannetje, bij de aarde kruypende*. III. MINOR SERPILLI FOLIA, of *kleyne Eerenprijs met ronde Bladeren van wilde Thymus*, of *Quendel*. IV. MAXIMA SPICATA, of *aldergrootste Eerenprijs, met een blauw-geayrde Bloem*. V. VERONICA SUPINA TEUCRII PRATENSIS FACIE, of *leggende Eerenprijs, met een gedaante van Teucrium*, groeyende op Grasvelden. Alle zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, matig- en ook welgemeste grond: immers zoo zeer een warme, vrije, en genoegzaam ter Zon geleegene, als een schaduwachtige plaats: veel Reegen, en ook matige vochtigheyd. Blijven uyt eygener aart eenige jaren in 't leeven. Verdragen geduldig selle koude en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*. Geeven ook dikmaal bij goede *Zomers* volkomen rijp *Zaad*: het welk met een wassende Maan van *Maert* of *April*, niet boven een stroobreedte diep, hol en luchtig in de aarde moet gelegt zijn.

Zaad.

Aanwinning.

Niet alleen hier door worden ze *vermeenigvuldigd*, maar ook door hare aangewassene jonge Looten, welke men, van zelfs *Wortelen* geschoten hebbende, op de gedagte tijd, en met de gemelde Maan van de *oude* asneemt en verplant.

Kleyn Eerenprijs met Bladeren van Thym.

Het VERONICA MINOR SERPILLI FOLIA, of *kleyne Eerenprijs met Bladeren van wilde Thymus*; doch gantschelijk niet in grootte, maar in gedaante alleen de zelve gelijk zijnde, blijst van naturen niet zoo lang in 't leeven. Geest in de tweede *Zomer* volkomen rijp *Zaad*, en versterft dan gemeenelijk. Word door 't zelve *Zaad* genoegzaam *vermeenigvuldigd*; met een wassende Maan van *Maert* of *April* in de aarde gelegt zijnde. Of komt ook genoeg op door 't uytgevallene.

Aldergrootste Eerenprijs, met een geayrde Bloem

Het VERONICA MAXIMA SPICATA, of *aldergrootste Eerenprijs, met een geayrde Bloem*, krijgt uyt een teedere, bruyn-verwige, en bittere *Veezelwortel* veele *Bladeren*, plat op de aarde neerleggende, twee en twee altijd regt teegens malkander over gesteld; rustende op een *Steeltje*, ontrent een vingerlid lang zijnde. Zijn boven donker, of zwart-groen van verwe, ook wat blinkende; doch onder bleeker: een kleyne vinger, wat meer of minder, lang, en een lid van een vinger breed; doch voor wat smaller als achter; en aldaar in een stomp punt eyndigende: aan de randen teeder en aardig, doch rondachtig, en niet diep *ingezaagd*; zacht van aart, voorzien met een weynig *ruygheyd*. In de Mond gekmauwd wordende, vallen ze te zamentrekkende, ook onlieflijk van smaak. Hebben in 't midden een regt-doorgaande *Ader*; waar uyt verscheydene andere voortvloeyen, ter zijden opwaarts gekeerd.

Gedaante der Bladeren.

Steeltjens.

Uyt der zelver middenste of voorste punten komen voort ronde, bleekgroene, zeer taye, en ruygachtige *Steeltjens*, voorzien met schoone, meer dan een hand lange, en voor spits toegaande *Ayren*; bestaande uyt ontelbare donker-blauwe *Bloemen*, houdende vier langwerpige *Bladertjens*, waar van het onderste het smalste, ook afhangende; het bovenste opstaande het breedste is, en de overige twee ter zijden de middelmatigste zijn. Hebben inwendig drie lang-uytsteekende blauwe *Draadjens*; van welke de twee kortste ter zijden voor begaast zijn met een langwerpig, dikachtig, en uyt den blauwen purpur-verwig *Knopje*; maar het middenste heest'er geen. Als ze eenige dagen zeer bezienswaardig hebben opengestaan, vallen ze eyndelijk op de aarde neer; nalatende een kleyn rondachtig *Zaadje*, gesteld in 't midden van vier kleyne, groene, en een weynig ruygachtige *Bladertjens*; ook voorzien met een kleyn, halfrond en bruyn-rood-verwig *Zaadje*.

Geslalte der Bloemen.

Zaadhuysje.

Zaad.

KRACHTEN.

EErenprijs, in 't Latijn *Veronica*, is verwarmende en verdrogende in den eersten graad. *Dod. l. 2. c. 21.*

In Wijn gezoden, en daar van een Roemer gedronken, of anders twee *Drachmen* van het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Wijn ingenomen, verdrijst het *Colijk*: geneest de *Wonden*; de *Gescheurdheyd*, of *Breuken*; en de *Melaatsheyd*. Is goed voor een besmettelijke *ziekte*; de *Koortzen*; de *onvruchtbare Vrouwen*; de *Hoest*; de *nytteerende menschen*; ook voor de *opwerping van etterige en bloedige Fluymen*. Doed daarenboven wel *water lossen*: opend de *verstoptheyd* der *Leever*, *Milt*, en *Longe*: reynigd de *Nieren*: en drijst het *Graveel* uyt. *Camerar. l. 3. c. 25. Trag. l. 1. c. 68.*

De groene *Bladeren* gestoten, of het *Poeder* der gedroogde gelegt op *wonden*, *vuyle zeeren* en *zweeren*, inzonderheyd zulke, welke aan den *Hals* komen, verweekt de zelve, en geneest ze. Twee *Drachmen* van het gedachte *Poeder* ingenomen met twee *Drachmen* Theriae, is goed voor *pestilentiale Koortzen*. *Fuchs. hist. Pl. c. 59. Matth. l. 3. c. 25.*

CCCCLXII HOOFDSTUK.

WITZEN.

Namen.

BY veele genoeg bekend, en in 't *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook gemeenelijk VITZEN; dan noch wel WIKKEN genoemd: in het *Latijn* geheeten VICIA: in het *Hoogduytsch* WICKEN: in het *Fransch* VESCE: in het *Italiaansch* VECCHIA, VECCIA, en VEZZA.

Zeeven veranderlijke soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *zeeven* veranderlijke soorten; te weeten:

I. VICIA MAJOR VULGARIS, of *groote gemeene Witzen*. II. MINOR VULGARIS, of *kleyne gemeene Witzen*. III. MINIMA, of *alderkleynste Witzen*. IV. AFRICANA, of *Witzen uyt Africa*. V. HISPANICA, of *Spaansche Witzen*. VI. LUSITANICA RADICE GRUMOSA, of *Portugalsche Witzen, met kleyne Knobbeltjens aan hare Wortelen*. VII. VICIA HIRSUTA, of *Witzen met een ruyge Vrucht*, of *Peul*. Niet alle zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Eehter beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zoo wel zandige als andere, zoo gemeste als ongemeste, doch van naturen een droogachtige grond: immers zoo zeer een opene, vrije, luchtige, als een schaduwachtige plaats, en matige vochtigheyd. Blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*, en vergaan daar meê. Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *Maert* of *April* (na geleegentheyd van de bequaamheyd of onbequaamheyd des tijds) weer op nieuws worden gezayd; 't *Zaad* niet diep in de aarde gelegt. Alleenlijk hier door konnen ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

Zaad.

Aanwinning.

Groote, en kleyne gemeene Vitzen.

DE VICIA MAJOR ET MINOR VULGARIS FLORE CŒRULEO PURPURASCENTE, of *groote en kleyne gemeene Vitzen, met een uyt den blauwen purpurachtige Bloem*,

Bloem, vergaan niet zoo haast, maar blijven eenige jaren lang in 't leeven. Verdragen felle *konde*, en allerley andere ongeleegentheeden des tijds. Verliezen in de *Winter* hare *Bladeren*; maar schieten vroeg in 't *Voorjaar* weer uyt. Geeven aardige *Bloemen*, en volkomen rijp *Zaad*; 't welk op de hier boven genoemde tijd, en met de gemelde Maan de aarde word aanbevolen. Hier door kan men ze genoegzaam *vermeenigvuldigen*.

Zaad.

Aanwinning.

KRACHTEN.

Aart.

Gal. l. 1. de Alim. fac.

DE *Witzen*, *Vitzen* of *Wikken*, in het Latijn *Vicia*, zijn verwarmende in den eersten, verdrogende in den tweeden graad: ook zuyverende, afvagende, en een weynig te zamentrekkende van aart. Gekookt, en zoo gegeeten, zijn ze onaangenaam voor de *Maag*; zwaar te verteeren. Veroorzaken een *melancholijk Bloed*: geeven weynig voedzel aan 't Ligchaam, en verstoppen de Buyk.

Trag. l. 2. c. 16. Durantes hist. Plant. fol. 467. Matth. l. 2. c. 142.

Het *Meel* der zelve *Witzen* met eenig nat ingenomen, doed veel *water lossen*; en is goed voor de *uytteerende Menschen*: doch te veel gebruykt, is zeer schadelijk aan de Darmen en de Blaas. Het zelve *Meel* met Wijn vermengd, en gelegt op de *beeten* van *razende Menschen*, *dolle Honden*, en andere *schadelijke Dieren*, helpt de zelve. Met Honig gemengd, neemt wech de *Sproetelen* en andere *plekken der Huyd*, daar op gestreeken.

Deeze *Vitzen*, of *Wikken*, de *Paerden* onder de Haver te eeten gegeeven, maken de zelve *vet* en *welgesteld*.

CCCCLXIII HOOFDSTUK.

DRIE-VERWIGE. VIOLETTE.

Verscheydenamen.

EEn aangenaam en bezienswaardig *Gewas*, voerd deeze naam in het *Neederlandsch*. Word desgelijks, weegens de cierlijke verscheydentheyd harer aangename verwen in het *Latijn* geheeten VIOLA TRICOLOR, of VIOLA TRINITATIS: in het *Hoogduytsch* DREYFALTIGKEIT BLUMEN, of ook KRIECHENDE VIOLE: in 't *Fransch* PENSEES, of MENUES PENSEES: in het *Italiaansch* FIORE DI GIOVE, MINUTI PENSIERI, en JACCEA.

Zeeven veranderlijke soorten.

Hier van zijn mij in haren aart eenige veranderlijke soorten bekend geworden; te weeten:

I. VIOLA TRICOLOR MAGNA, of *groote drie-verwige Violette*. II. TRICOLOR FLORE PARVO, of *kleyne drie-verwige Violette*. III. FLORE ALBO, of *met een witte Bloem*. IV. FLORE PURPUREO, of *met een geheel purpure Bloem*. V. FLORE LUTEO AMPLO ODORATO, of *met een groote geele welriekende Bloem*. VI. FLORE LUTEO AMPLO ODORATO VARIEGATO, of *met een groote geel-bonte welriekende Bloem*. VII. VIOLA ASSURGENS FLORE CŒRULEO, of *opstaande Violette met een blauwe verwe*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Echter beminnen ze al te zamen een goede, zandige, drooge, ongemestte; dan ook een vochtige en welgemestte aarde; zoo wel een opene, vrije, luchtige, als een schaduwachtige plaats, veel Reegen, en ook matige vochtigheyd.

Zaad.

Blijven gemeenelijk niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven, vermits ze, alsze teegens de *Winter Zaad* gegeeven hebben, daar meê verstorven. Worden derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *Maert*, of in *September*, weer op nieuws gezayd. Komen ook, daar ze eens gestaan hebben, door het uytgevallene *Zaad* overvloedig genoeg van zelfs te voorschijn; niet alleen in de *Voortijd*, maar ook in de *Zomer*, ja teegens den *Herfst*: welke dan, de *konde* der *Winter* uytstaande, overblijven, en door de gantsche *Zomertijd* met schoone, verlustigende *Bloemen* vercierd zijn. Hier door konnen ze genoegzaam *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

Aanwinning.

De VIOLA TRICOLOR FLORE LUTEO AMPLO ODORATO, of *groote drie-verwige geele welriekende Violette*, en FLORE LUTEO AMPLO ODORATO VARIEGATO, of *groote geel-bonte welriekende Violette*, vergaan niet in 't eerste jaar, gelijk de andere, voortgekomen zijnde van *Zaad*, met een wassende Maan van *April* niet diep gezayd geworden; maar blijven twee, ook wel drie jaren in 't leeven.

Welriekend drie-verwige Violetten.

De VIOLA ASSURGENS, of *regt-opstaande Violette met een blauwe Bloem*, blijft lange jaren in 't leeven. Verdraagd felle *konde*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder schade. *Bloeyd* ieder *Zomer*, en geeft volkomen rijp *Zaad*; 't welk op de genoemde tijd, en met de gemelde Maan in een Pot, niet boven een stroobreedte diep gelegt, de aarde word aanbevolen.

Regt-opstaande Violette met een blauwe Bloem.

KRACHTEN.

Dod. l. 6. c. 2.

DRie-verwige *Violette*, of *Viola Tricolor*, is matig vocht van aart; ook verzachtende, afvagende, scharp van smaak, en fijn van deelen.

Lobel. l. 1. fol. 727. Lonic. l. 2. c. 226. Matth. l. 4. c. 117. Camerar. l. 4 c. 112.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, of het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Wijn ingenomen, is goed teegens de *Kramp*, en *trekking der Leeden*; voor de *krimping der Darmen*, en de *vallende ziekte der jonge Kinderen*. Neemt wech de *verstopping* van de *Borst* en *Longe*; allerley *slijmerige vochtigheeden*, en de *inwendige verhitting*. Geneest daarenboven de *Schurftheyd*, *Wonden*, *Gescheurdheyd*, *jeukerigheyd der Huyd*, *zeeren*, *zweeren*; en ook de *Spaansche Pokken*, als men'er 's avonds en 's morgens, tien dagen achter een, t'elkens drie oncen van inneemt, en daar op zweet.

CCCCLXIV HOOFDSTUK.

MAERTSCHE VIOLE.

Verscheydenamen.

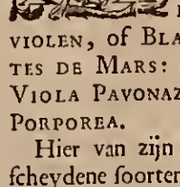

ANders ook in 't *Neederlandsch* MAERTSCHE VIOLETTE genoemd, ieder genoeg bekend. Word in het *Latijn* geheeten VIOLA MARTIA, VIOLA NIGRA, VIOLA PURPUREA, en VIOLARIA: in het *Hoogduytsch* MERTZVIOLEN, of BLAW-VIOLEN: in het *Fransch* VIOLETTES DE MARS: in 't *Italiaansch* VIOLA DI MARZE, VIOLA PAVONAZZA, VIOLA MAMMOLA, en VIOLA PORPOREA.

Vijf onderscheydene soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend *vijf* onderscheydene soorten; namentlijk:

I. VIOLA MARTIA FLORE SIMPLICI CŒRULEO, of *blauwe enkele Maertsche Viole*. II. FLORE CŒRULEO PLENO, of *met een dubbele blauwe Bloem*. III. FLORE SIMPLICI ALBO, of *met een enkele witte Bloem*. IV. FLORE PLENO CINERO, of *met een dubbele grauwe Bloem*. V. VIOLA INODORA SYLVESTRIS, of *wilde Maertsche Viole zonder reuk*. Al te zamen zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een gemeene zandige, liever gemestte als ongemestte aarde: immers zoo zeer een vrije wel ter Zon geleegene, als een schaduwachtige plaats; en veel Water. Blijven eenige jaren lang in 't leeven. *Bloeyen* niet alleenlijk, maar geeven ook ieder jaar volkomen

Zaad. komen rijp *Zaad*; 't welk niet t'effens, maar met'er betijd, 't een vroeger 't ander later, zijne rijpheyd bekomt; beginnende ten halven van de Maand *Junius*, en ontrent den aanvang van *October* eyndigende. Men vind het niet alleen onder zijne *Bladeren*, maar ook half, ja zelfs zommige *Knoppen* bijna geheel onder de aarde en fteelen verborgen leggen. Niet voor dat het rot zijne volkomene rijpheyd is geraakt, mag men 't afplukken; te weeten, als de *Knoppen*, waar in het befloten is, zich blauw-verwig, en 't daar binnen zijnde *Zaad* zelfs, 't welk te vooren wit word gezien, zich na 't geel trekkende vertoond. Zoo men dan langer wagt, barft de *Knop* fchielijk van malkander, en 't *Zaad* valt ter aarden neer. Indien men 't kan afplukken met een volle Maan, zoo blijft het langer goed als anders; en heeft dan zijne hoogfte volmaaktheyd. Echter blijft het, om gebruykt te konnen worden, niet langer als een jaar of anderhalf bequaam.

Hoe te winnen,

en te bewaren. Het zelve nieuwelijks gewonnen zijnde, moet men 't drie of vier weeken lang binnens huys leggen op een houte Bord, of Tafel, luchtig en hol, om te drogen. Daar na zuyverd men het van de *Huysjens*, en bewaard het op een droge plaats, op dat het geen fchimmelige reuk mogt krijgen.

Aanwinning. Zij verdragen fterke *Vorft*, en alle andere ongeleegentheeden des tijds, buyten ftaande. Blijven gedurig groen; en worden *aangewonnen*, niet alleen door 't gedachte haar *Zaad*; 't welk met een waffende Maan van *Maert*, niet diep gelegt, de aarde word aanbevolen; maar ook overvloedig door 't neergevallene, 't welk van zelfs opflaat, zonder dat men de moeyte van *zaying* behoefd te doen: en dan noch door de aangewaffene *jonge Looten*; welke men, van zelfs *Wortelen* gekreegen hebbende; op de gemelde tijd van de *oude* afneemt en verplant.

Dubbele blauwe en grauwe Maertfche Violen. De VIOLA MARTIA FLORE PLENO CŒRULEO, ET CINEREO PLENO, of *dubbele blauwe*, en *grauwe Maertfche Viole*, krijgen noyt eenig *Zaad*. Worden echter genoegzaam *aangequeekt* en *vermeenigvuldigd* door hare jonge aangegroeyde *Scheutjens*; welke van zelfs *Wortelen* fchieten; en die men met een waffende Maan van *Maert*, of ook van *Auguftus*, of *September*, om 't tweede jaar opneemt, en verplant. Anders zouden ze *enkel van Bloem* worden, of geheel *vergaan*.

KRACHTEN.

Aart. DE *Bladeren* en *Bloemen* deezer *Maertfche Viole*, in het Latijn *Viola Martia*, zijn verkoelende in den eerften, en vochtmakende van aart in den tweeden graad.

Dioft. l. 4. c. 122. De *Bladeren* alleen gekookt, en van dit Nat gedronken; of de zelve bij andere Moeskruyden gedaan, en gegeeten, verzacht en *verkoeld* beyde de *Maag* en 't *Ligchaam*: maakt ook een *lichte Stoelgang*.

Trag. l. 1. c. 190. Fernel. l. 5. Meth. Med. Eeven 't zelve vermogen ook de *Violen* of *varfche Bloemen* zelfs. Neemen daarenboven wech de *brand der Koortzen*: de onnatuurlijke *hitte der Leever*, *Longe*, *Nieren*, *Blaas*, en anderer *inwendige deelen*. Verzachten de *rauwigheyd van de Borft* en *Keel*. Zijn goed gebruykt in 't *Pleuris*, of *Zijdewee*. Bedwingen de bijtende fcharpheyd der *Galachtige vochten*, en verflaan de *Dorft*.

Renealhift. Plant. Spec. fol. 144. Een of twee *Drachmen* van 't *Poeder* der gedroogde *Bloemen* met Wijn ingenomen, opend de *verftoptheyd van de Leever*: is goed teegens de *Geelzucht*: doed de hitte der *inwendige Gezwellen* fcheyden: geneeft de *Squinantie* of 't *Keel-gezwel*, en andere gebreeken der *Keel*. Purgeert ook zachtelijk het Ligchaam.

Matth. l. 4. c. 117.

Ruell. l. 3. c. 127. De purpure *Bladeren* der *Bloemen* voor haar zelven alleen gedroogd, gepulveriseert, en met het gedistilleerde Water van Pœonie *Bloemen* ingenomen, is zeer goed teegens de *vallende Ziekte der kinderen*.

De *Syroop*, gemaakt van *Violen*, verkoeld de *brand der Koortzen*; verquikt het *Hert*; verzacht de *pijn der Zijden*: fcheyd de *inwendige zweeringen*, en maakt een *week Ligchaam*, als men drie of vier oncen daar van inneemt. *Meſues l. 1. Solv. c. 11.*

Een *Conferve* van deeze *Bloemen* gemaakt, en daar van gebruykt, heeft een diergelijke uytwerking.

De *Oly van Violen* verzacht en verkoeld ook zeer. In de flapen des Hoofds geftreeken, verwekt *flaap*. De zelve vermengt met de Dooyer van een Ey, en geftreeken op den *Aarsdarm*, of de *Speenen* aan 't Fondament, verzacht de fmerten der zelve. *Durantes hiſt. Plant. fol. 475.*

Het *Zaad* van *Violen* met een houte Stamper in een fteene Mortier geftoten; met het Water, daar Peterzelie in gekookt is geweeft, in of door een Zeef uytgedrukt, en zoo gedronken, is een zeer goed hulpmiddel voor het *Graveel*; ook teegens de *Steen* der *Nieren* en der *Blaas*: defgelijks teegens de *fteeken der Scorpioenen*. Verwekt *Stoelgang*, en doed wel *Water loffen*. *Plin. l. 21. c. 19.*

Gedroogde *Violetten* zijn zeer dienftig, om gemengt te worden bij de Dranken en andere middelen, welke men gebruykt om 't *Hert* te verfterken, en 't zelve verquikking toe te brengen. *Dod. l. 6. c. 1.*

De *Bladeren* worden ook met goed nut gelegt op een *verhitte Maag*, en quade ontftookene *Oogen*; defgelijks op een uytgezonkene *Aarsdarm*; doch in het eerft; niet om weer in te drijven, of te doen optrekken, maar om te verzachten, en te verkoelen, indien ze zeer verhit is: 't welk dikmaal voor al noodwendig moet geschieden, eer men ze weer kan doen inkeeren. *Idem ibid.*

Bij gebrek van de *Bloemen*, mag men zeer wel 't *Kruyd* van *Violen* gebruyken; bijzonderlijk in *heete Koortzen*, en *verhitting van de zelve*.

CCCCLXV HOOFDSTUK.

GULDENROEDE.

DUs in het *Neederlandfch* genoemd, weegens de zeer fchoone couleur der *Bloemen*, en, mijns weetens, in deeze Taal met geenen anderen naam bekend: word in 't *Latijn* geheeten VIRGA AUREA: in het *Hoogduytfch* WUND- of ook FEDDERKRAUT: in het *Franfch* VERGE D'OR: in 't *Italiaanfch* als in 't *Latijn*. Namen.

Hier van zijn mij in haren aart *vier* bijzondere foorten bekend geworden; namentlijk: Vier bijzondere foorten.

I. VIRGA AUREA OFFICINARUM LATIFOLIA MAJOR, of *groote breed-bladerige Guldenroede*, *in de winkelen der Apotheekeren gebruykelijk*. II. OFFICINARUM LATIFOLIA MINOR, of *kleyne breed-bladerige Guldenroede*, *ook gebruykelijk in der Apotheekeren winkels*. III. LATIFOLIA PEREGRINA, of *vreemde breedbladerige Guldenroede*. IV. VIRGA AUREA ANGUSTIFOLIA PEREGRINA, of *vreemde Guldenroede met fmalle Bladeren*. Alle zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een gemeene, zandige, welgemeftte grond; een vrije, warme, luchtige, bequaam ter Zon geleegene plaats; en veel Water. Blijven lange jaren in 't leeven. *Bloeyen* ieder *Zomer* zeer fchoon; en geeven dikmaal bij goede jaren volkomen rijp *Zaad*. Verdragen felle *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder fchade. Worden *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*, niet alleen door 't gedachte haar *Zaad*, 't welk met een waffende Maan van *April*, immers zoo geerne in een Pot, als op een andere plaats, wil in de aarde zijn gelegt, niet boven een ftroobreedte diep; als door hare aangegroeyde *jonge Wortelen*, welke men op de zelve tijd van de *oude* afneemt en verplant. Grond. Zaad. Aanwinning.

KRACH-

KRACHTEN.

Dod. l. 5. c. 26. *Guldenroede*, in 't Latijn *Virga aurea*, is verwarmende en verdrogende in den tweeden graad; ook zuyverende, en een weynig te zamentrekkende van aart.

Camerar. l. 4. c. 34. Durant. hist. Plant. fol. 226. In Wijn gezoden, of gedistilleert, en daar van een Roemer gedronken, geneest alle *uyt-* en *inwendige Wonden*, *Verzeeringen*, *Fistelen*, of *lopende Gaten*, *heete Zweeringen*, *Gescheurdheyd*; de *Buykloop*, en de *zwelling van het Tandvleesch*, daar meê gewasschen zijnde. Opend daarenboven de *verstoptheyd van de Nieren*; breekt de *Nieren-steen*; drijft uyt het *Graveel*, het *water van de Blaas*; en de *stijmerige vochtigheyd der zelve*.

Een *Drachma* of twee van het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met roode Wijn ingenomen, doed ophouden allerley *Zinkingen*, en de *Bloedgang*, of *Roodeloop*.

Lonic. l. 2. c. 405. Het uytgeparste *Zap* der *Bladeren* geneest de *hitzige gezwellen* van de *Mond*, daar op gestreeken; of anders met Wijn gemengt, en daar meê gewasschen, of gegorgeld.

Dod. loc. c. 11. *Guldenroede* word gereekend onder de Kruyden, welke men pleeg te doen onder de *Wond-dranken*, en word zoo krachtig gehouden om allerley slag van *Wonden* te geneezen, als het *Heydensch Wondkruyd* zelfs. Mag derhalven gebruykt worden tot alle dingen, waar toe 't gedachte *Wondkruyd* goed is.

CCCCLXVI HOOFDSTUK.

VLIEGENET.

Namen. OP het *Neederlandsch* dus van veele genoemd; word in het *Latijn* geheeten VISCARIA, of LYCHNIS SYLVESTRIS VISCOSA.

Tweederley soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *twee* veranderlijke soorten; als:

I. VISCARIA FLORE RUBRO, of *Vliegenet met roode Bloemen*. II. VISCARIA FLORE CARNEO, of *Vliegenet met een lijfverwige Bloem*. Beyde zijnze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, zoo wel ongemestte als gemestte grond: een vrije, genoegzaam ter Zon geleegene plaats: veel Water, en ook matige vochtigheyd. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*; en versterven dan van zelfs, of door een kleyne *Rijp*.

Zaad.

Aanwinning. Worden derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *Maert*, op nieuws, niet diep gelegt, weer gezayd: of komen ook, daar ze eens geplant zijn, door 't uytgevallene *Zaad* van zelfs genoeg te voorschijn. Hier door konnen ze overvloedig *vermeerderd*, en als *eenwigdurend* gemaakt worden.

KRACHTEN.

Deugden *Vliegenet*, of *Viscaria*, met *Wortelen* en *Bloemen* in Wijn gekookt, en daar van een goede Roemer vol gedronken, is goed teegens allerley *besmettelijke ziekten*; doed genoegzaam *wateren*: drijft uyt de *Nierensteen*: en neemd wech de *pijn des Hoofds*, daar meê gewasschen zijnde.

deezer Plant, Een *Drachma* van het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* en *Wortelen* met Wijn ingenomen, strijd teegens de *Pest*, en allerley *Vergif*: ook teegens de *beeten* der *dolle Honden*, de steeken der *Scorpioenen*, en anderer schadelijke Dieren.

De *Bladeren* gestoten, en op *wonden* gelegt, geneezen de zelve. Trekken ook te gelijk uyt de Doornen, schilfferen van Beenderen, en andere daar in zijnde dingen. tot geneesmiddelen.

Twee *Drachmen* van het *Zaad* gestoten, en met Wijn ingenomen, ontlast het Ligchaam van alle *heete galachtige onreynigheyd*.

CCCCLXVII HOOFDSTUK.

GEYTENBAARD.

Een welbekend en bezienswaardig *Gewas*, word in het *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook van veele REYNETTE genoëmd: in het *Latijn* geheeten ULMARIA, om dat hare *Bladeren* die van den *Olm* of *Ipenboom* een weynig gelijk schijnen; dan ook noch REGINA PRATI, en BARBI CAPRA: in het *Hoogduytsch* WALD-GEISZBART: in't *Fransch* BARBE DE CHEVRE: in't *Italiaansch* BARBA DI CAPRA. Word ook wel in 't *Latijn* gezegt ARUNCUS. Verscheyde namen.

Twee bijzondere soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend *twee* bijzondere soorten; te weeten:

I. ULMARIA, *sive* REGINA PRATI FLORE COLLECTO, of *Geytenbaard met een digte te zaam-gestotene Bloem*. II. ULMARIA PEREGRINA FLORE SPARSO, of *vreemde Geytenbaard*, *met een holle*, of *van malkander gescheydene Bloem*; die ook van de geleerde Heer JACOBUS THEODORUS TABERNÆMONTANUS word geheeten DRYMOPOGON. Alle zijnze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen van naturen een goede gemeene, vochtige, zandige, welgemestte, of ook een vette, kleyige grond. Hebben immers zoo geerne een luchtige, wel ter Zon geleegene, als een schaduwachtige plaats; en willen veel Water. Blijven lange jaren in 't leeven. Konnen sterke *Vorst*, en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter* uytstaan zonder schade. Geeven ook bij goede *Zomers* volkomen rijp *Zaad*.

Zaad.

Vreemde Geytenbaard met een holle Bloem. Doch het ULMARIA PEREGRINA FLORE SPARSO, of *vreemde Geytenbaard met een holle Bloem*, geeft in deeze koude Gewesten zeer zelden eenig goed *Zaad*. Het zelve word met een wassende Maan van *September* in een Pot (om dat het lang in de aarde blijft, eer het opkomt), of in de Maand van *Maert* in de aarde, een halve vingerbreedte diep, op een schaduwachtige plaats gezayd. Hier door konnen deeze soorten bequamelijk *vermeenigvuldigd*, en dan ook noch *aangewonnen* worden door hare aangegroeyde jonge *Wortelen*; welke men met de genoemde Maan in *April* van de *oude* affteekt, en verplant.

Aanwinning.

KRACHTEN.

Bauhan. l. 30. P. 2. T. 3. *Geytenbaard*, of *Ulmaria*, is droog en koud in den eersten graad; ook een weynig te zamentrekkende van aart.

Dod. l. 3. c. 2. Trag. l. 1. c. 95. Lonic. l. 2. c. 77. De *Wortelen*, of *Bladeren* en *Bloemen*, in roode Wijn gezoden, en daar van gedronken; of het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* en *Wortelen* met de zelve Wijn ingenomen, stopt de *Buyk-* en allerley *Roodeloop*. Geneest ook de *Fistelen*, en *loopende Gaten*.

De *Bladeren* en *Wortelen* in Water gekookt, en het zelve de Paerden te drinken gegeeven, is goed teegens der zelver *Wormen*, en *Buykpijn*.

CCCCLXVIII HOOFDSTUK.

DUYZENDBLAD
met Bladeren van
DUYZENDBLAD.

Namen. OP het *Nederlandſch* dus, en, mijns weetens, met geenen anderen naam genoemd, word in het *Latijn* geheeten ACHILLEA STRATIOTES, of MILLEFOLIUM NOBILE FOLIIS MILLEFOLII, vermits men van deeze *Plant* niet anders kan oordeelen, dan dat ze is een regte meede-ſoort van *Duyzendblad*, *Gerwe* of *Millefolium*, weegens de groote gelijk-vormigheyd.

Grond. Zij bemind een goede, gemeene, zandige, liever gemeſtte als ongemeſtte grond: een opene, vrije, luchtige, wel ter Zon geleegene plaats, voor alle koude *Ooſte-* en *Noordewinden* beſchut. Verdraagd veel, en ook weynig vochtigheyd: groote, en ook matige hitte in de *Zomertijd*. *Bloeyd* gemeenelijk in deeze onze Geweſten ieder jaar, maar geeft zelden eenig volkomen rijp *Zaad*. Is tamelijk hard van Natuur; zoo dat ze, buyten ſtaande, al vrij wel de *koude* deezer Landen, als ze niet te ſterk is, kan uytſtaan. Doch als de zelve te fel en te langdurig valt, gaat ze dikmaal daar door verlooren. Is derhalven niet ongeraadzaam, dat men t'elkens, teegens de *Winter*, een weynig van deeze ſoort in een Pot, bij de een of de andere *Plant*, welke ruymte genoeg heeft, inſteeke, en alzoo met de zelve, gedurende de koude, binnens huys beware, om'er altijd iets van in voorraad te hebben, indien de buyten blijvende onverwacht eenig verderf mogt bejeegenen.

Zaad, doch zeer zelden.

Aanwinning. Ik heb alreeds gezegt, dat ze geen volkomen rijp *Zaad* geeft, ten zij met zeer goede jaren. Echter kan ze bequamelijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden door hare de aarde doorlopende *jonge Scheutjens*: welke, van zelfs genoegzaam *Wortelen* gekreegen hebbende, zoo wel in *Auguſtus*, als in *Maert* of *April*, met een waſſende Maan van de *oude* worden afgenomen, en verplant.

KRACHTEN.

Aart *Duyzendblad met Bladeren van Duyzendblad*, of *Achillea Stratiotes*, is verdrogende, verwarmende, heelende, verſterkende, en te zamentrekde van aart.

Proſp. Alpin. de Plant. Exot. c. 38. Een *Drachma* van het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met roode Wijn ingenomen, of het uyt de *Bladeren* geparſte *Zap* met de zelve Wijn gebruykt, ſtopt de *Bloedgang*, de *onnatuurlijke Vloeden der Vrouwen*; en doed het *Bloedſpouwen* ophouden.

Het zelve *Poeder*, of ook 't zelve *Zap*, op *varſſche Wonden*, *oude Gezwellen*, en *loopende Gaten* gelegt, geneeſt de zelve.

Eynde deezes geheelen Werks.

BLAD-

BLAD-WYZER
Van de
NAMEN
DER
BOOMEN, PLANTEN, KRUYDEN, BLOEMEN,
In de Neederlandſche, Latijnſche, Hoogduytſche, Franſche en Italiaanſche Spraaken.

AAN DEN LEEZER.

DEeze Blad-wijzer *ſteld op de Orde van 't* A. B. C. *voor oogen de Namen der Gewaſſen in de gedachte vijfderley Talen. Vermits nu veele* Boomen, Planten, Kruyden *en* Bloemen *meer dan eenerley naam in elke Taal voeren; zommige menſchen met deezen, andere met dien naam, of alleen of meeſt, bekend zijn, zoo hebben wij al de benoemingen op deeze* Lijſt *gebragt, op dat ieder gereedelijk mogt konnen vinden 't geen waar van hij in 't Werk verder berigt wil halen. De* Namen, *zoo als ze in de* Hoofd-titelen *deezes Boeks worden voorgeſteld, ſtaan hier (in de* Neederlandſche *ſpraak) met* Capitale Letteren. *Daar neevens dan wat voor* andere Namen *zij in de* zelve Taal *hebben: daar achter, hoe ze in 't* Latijn, Hoogduytſch, Franſch *en* Italiaanſch *worden geheeten; welke verſcheydene Namen, zoo veel 't* Neederduytſch *en* Latijn *betreft met* gemeene Letteren *in de zelve orde van 't* A. B. C. *zijn uytgedrukt. De* Hoogduytſche, Franſche *en* Italiaanſche *(buyten de geene die achter de* Neederlandſche *met* Capitale letteren *geſtelde volgen), hebben wij op de* Lijſt *voorbij gegaan, om 't* Regiſter *niet te groot te doen vallen. Ook niet aangeweezen (als alleenlijk zelden) de benoeming der veelerley ſoorten van elke* Boom, Plant, &c., *welke meenigvuldig zijn, en in 't Werk zelfs, onder ieder* Hoofdſtuk, *te vinden.*

ALBEZIE. S. Jans Bezie. S. Jans Druyfjens. Bezekens over Zee. *Lat.* Ribes. Ribeſium. Groſſula Transmarina. *Hoogd.* S. Johans Beerlein. *Franſch*, Groiſſeletz Transmarin. *Ital.* Ribes. Uva d'Orſo. 193.

Aardakel. *zie op Aardaker.*

AARDAKER. Aardnoot. Aardeykkel. Akkernoot. Aardakel. Muyzen met ſtaarten. *Lat.* Lathyrus tuberoſus. Chamæbalanus: Glans terræ. Apios. *Hoogd.* Erdnuſz. Grund-eychelen. Erdſeigen. *Fr.* Tarnotes. Gland de terre. *Ital.* Ghian de terreſtre. 349.

AARDANGEL. *Lat.* Tribulus terreſtris. *Hoogd.* Burſeldorn. *Ital.* Tribolo. 791.

AARDBEZIE. *Lat.* Fraga. *Hoogd.* Erdbeeren. Erdbeerenkraut. *Fr.* Fraiſes. *Ita.* Fragelaria. Le Fraghe. Fragole. 772.

Aardeykel. *zie op Aardaker.*

Aardnoot. *zie op Aardaker.*

AARDNOTEN. *Lat.* Bulbocaſtanum. Bunium antiquorum (ook wel in 't *Neederlandſch* Bunium der Ouden). *Hoogd.* Erdnuſz. Erdkaſten *Ital.* Bulbo Caſtano, Caſtagne agreſti. 413.

Aardrook. *zie op Duyvenkervel.*

Abeelboom. *zie op Populierboom.*

Abies. *zie op Denneboom.*

Abrahamsboom. *zie op Boom der Kuysheyd.*

ABRIKOOSBOOM. Vroege Perzikboom. *Lat.* Malus Armeniaca. Malus præcox. *Hoogd.* Marellen. Mollettenbaum. S. Johans Pferzig. *Fr.* Abricot. Avant Perſes. Peſches de Troye. *Ital.* Albricoche. Bacoche. 68.

Abrotanum. *zie op Averuyt.*

Abſinthium. *zie op Alſſen.*

Abutilon Avicennæ. *zie op geele Malve.*

ACACIA, in alle talen dus genoemd; maar ook wel in 't *Latijn* Spina Ægyptia. 49.

Acanthus ſativus: Acanthus lævis. *zie op Beerenklauw.*

Accipritina. *zie op Havikskruyd.*

Acer. *zie op Booghout.*

Acetoſa. *zie op Zuring.*

Achillea. *zie op Duyzendblad.*

Achillea. Stratiotes. *zie op Duyzendblad met Bladeren van Duyzendblad.*
Acoleyen. *zie op Akeleyen.*
Aconitum. *zie op Wolfswortel.*
Aconitum Monococcum. *zie op Wolfsbezie.*
Aconitum Pardalianches. *zie op Doronicum.*
Acorus. *zie op welriekende Lis.*
Acus Paſtoris. *zie op Oyevaarsbek.*
ADDERSKRUYD. *Lat.* Scorzonera. *Hoogd.* Scorzonere. Schlangenmord. *Fr.* Scorzonera. *Ital.* Scorzonera. 868.
Adderstong. *zie op Speerkruyd.*
Adderswortel. *zie op Naterwortel.*
Adiantum. *zie op Vronwenhayr.*
Admirabilis peruviana. *zie op opregte Jalappe.*
Ægilops altera Mathioli. *zie op ydele Haver.*
AFFODILLE. *Lat.* Aſphodelus. *Hoogd.* Aphodil. *Fr.* Afodille. *Ital.* Anfodelo. 371.
Africaanſche Bloem. *zie op Fluweelbloem.*
Ageratum Dioſcoridis. *zie op Ageratum van Dioſcorides.*
AGERATUM van Dioſcorides. *Lat.* Ageratum Dioſcoridis. *Hoogd.* Leber-Balſam. *Ital.* Agerato. Eupatorio di Meſue. Herba Guilia. 293.
Agnus Caſtus. *zie op Boom der Kuysheyd.*
Agnus Vitex. *zie op Boom der Kuysheyd.*
Agrifolium. *zie op Hulſt.*
Agrimonia. *zie op Agrimonie.*
Agrimonia Sylveſtris. *zie op Ganzerich.*
AGRIMONIE. Boelkenskruyd der Oude Grieken. *Lat.* Agrimonia. Eupatorium Græcorum. *Hoogd.* Odermennig. Brukwurtz. *Fr.* Agrimonie. *Ita.* Agrimonia. 294.
AJUYN. Cipol. Uyen. *Lat.* Cepa. *Hoogd.* Zwibel. *Fr.* Oignon. Ciboule. Siboulle. *Ital.* Cipolla. 302. ZEE-AJUYN. *zie op Zee-ajuyn.*
AKELEYEN. Acoleyen. Klokkebloemen. *Lat.* Aquilegia. Aquilina. *Hoogd.* Akeley. *Fr.* Ancolye. *Ital.* Aquileja 357.
Akkernoot. *zie op Aardakers.*
ALANTWORTEL. Galantwortel. *Ita.* Enula Campana. Inula. Helenium. *Hoogd.* Alantwurtz. *Fr.* Enule Campane. Herbe d'Eleine. *Ital.* Helenio. Enola. Enoo. 561.
ALATERNUSBOOM. In de *Latijnſche* en andere talen, Alaternus. *Ital.* Alaterno. 206.
Albinum. *zie op Gnaphalium.*
Alcanna. *zie op Alcanne.*
ALCANNE. *Lat.* Alcanna. Cyprus. *Hoogd.* Alcanna. *Fr.* Alcanne. *Ital.* Alcanna. Ook wel geheeten groote en kleyne Phyllirea; of Phyllirea major & minor. 213.
Alchimilla. *zie op Synnauw.*
Alcea. *zie op Sigmaartskruyd*
Aldergrootſte Holwortel van Candia. *zie op Leeuwenblad.*
Alectorolophos. *zie op wilde Hanekam.*
Alfsrank. *zie op Hoe langer hoe liever.*
Alliaria. *zie op Look zonder Look.*
Allium. *zie op Knoplook.*
Allium. *zie op Moly.*
Alnus. *zie op Elzenboom.*
Alnus nigra. *zie op Pijlhout.*
Alnus minor Montana. *zie op kleyne Berg-Elzenboom.*
Aloe. Dus genoemd in 't *Latijn*, *Hoogduytſch*, *Neerduytſch*, *Franſch*, en *Italiaanſch.* 309.
Aloe paluſtris. *zie op Ruyterskruyd.*
Alope curoides. *zie Voſſeſtaarten Gras.*
Alp-roozen. *zie op Bergroozen.*
Alſſem. *zie op Alſſen.*
ALSSEN. Alſſem. *Lat.* Abſinthium. *Hoogd.* Wermuth. *Fr.* Aluine. *Ital.* Aſſenzo. 271.
Alſine. *zie op Muur.*
Althea. *zie op witte Malve.*
Althea lutea. *zie op geele Malve.*
Althea arbor; arboreſcens. *zie op Boom-malve.*
Althea arborea montis Olbiæ Gallo Provinciæ. *zie op Boom-malve van Provencen.*
Alyſſon. *zie op Alyſſum.*
ALYSSUM, Alyſſon. In 't *Neederlandſch*, *Latijn*, *Hoogd.* en *Franſch* dus genoemd. *Ital.* Aliſſo. 320.
AMANDELBOOM. *Lat.* Amygdalus. *Hoogd.* Mandelbaum. *Fr.* Amandier. *Ita.* Mandolaro. 33.
Amaranthus. *zie op Fluweele Bloem.*
Amara dulcis. *zie op Hoe langer hoe liever.*
Amaracus Galeni. *zie op Moederkruyd.*
Ambarette. *zie op Koornbloem.*
Amberbloem. *zie op Koornbloem.*
AMBROSIA. Dus genoemd in het *Latijn*, *Hoogduytſch*, *Neederlandſch*, *Franſch* en *Italiaanſch.* 328.
Amellus Marinus. *zie op Water-Starrekruyd.*
Americaanſche Britannica. *zie op Virginiaanſche Patich.*
Americaanſche Spinagie met een Bolwortel. *zie op Batata.*
Americaanſch Swaardkruyd. *zie op Phalangium.*
AMERICAANSCHE TERWE. *Lat.* Triticum Americanum. *Hoogd.* Weitzen auſz Indien. Indianiſche Weytz. *Fr.* Bled. Froment d'Indes. *Ital.* Grano Indiano. 918.
AMMI. Dus genoemd in 't *Neederlandſch*, *Latijn*, *Hoogduytſch*, *Franſch*, en *Italiaanſch.* 320.
Amygdalus. *zie op Amandelboom.*
Anagallis. *zie op Guychelheyl.*
Anagallis aquatica. *zie op Beekbunge.*
ANANAS. Dus in 't *Neederlandſch*, *Portugeeſch* en *Latijn.* Van de *Canarijns* geheeten Ananaſa. Van de *Brazilianen* Nana Annanas. Van de andere *Americanen* Jajama. 493.
Anagyris. *zie op Ebbenhout met geele Bloemem.*
Anchuſa. *zie op kleyne Oſſetong.*
Andoorn: riekende Andoorn. *zie op Stachyskruyd.*
Androſæmum. *zie op S. Janskruyd.*
Andyven. *zie op Endivie.*
Anemona. *zie op Anemone.*
ANEMONE. Windbloem. *Lat.* Anemone. Flos Venti. *Hoogd.* Anemone. Windroſzlein. *Ital.* Anemone. 326.
Anechum. *zie op Dille.*
Angelica. *zie op Angelica.*
Angelica Lucida. *zie op Laſerpitium.*
ANGELICA. *Lat.* Angelica. *Hoogd.* Angelic. Bruſtwurtz. Heiligen-Geiſt-wurtzel. *Fr.* Angelique. *Ital.* Angelica. 329.
ANGELIEREN. Ginoffel of Giroffelbloemen. Teſtebloemen. Violetten. Pluymkens. *Lat.* Caryophyllus Flos. Betonica Coronaria. Superba. *Hoogd.* Naglein. Nagelblum. *Fr.* Oeilletz. Ouiletz. *Ital.* Garoſani flori domeſtichi. 359. Berg-angelier. Zee-angelier. *zie op Zee-gras.*
Aniſoides Americana. *zie op Anijskruyd uyt America.*
Aniſum. *zie op Anijs.*
Anonis. *zie op Stalkruyd.*
Anthillus. *zie op Anthillus.*
Anthillus Lunata. *zie op Maankruyd.*
ANTHILLUS. In 't *Latijn*, *Hoogduytſch*, en *Franſch* ook Anthillus. *Ital.* Antillide. 333.
Anthora. *zie op Wolfswortel.*
Antirrhinum. *zie op Kalfsmuyl.*
ANYS. *Lat.* Aniſum. *Hoogd.* Aniſz. *Fr.* Anis. *Ital.* Aniſo. 332.
ANYSKRUYD UYT AMERICA. *Lat.* Aniſoides Americana. 667.
Aparimo. *zie op Kleefkruyd.*
Apenhooſd. *zie op Kalfsmuyl.*
Aphaca. *zie op Aphace.*
APHACE. *Lat.* Aphaca. *Ita.* Afaca. 336.
Apiaſtrum. *zie op Meliſſe.*
Apios. *zie op Aardakers.*
APOCYNUM. Dus in 't *Neederlandſch*, *Hoogduytſch*, *Franſch*, en *Latijn.* Dan noch Periploca. Beidelſar. *Ital.* Apocino. 346.
Apocynum quartum. *zie op Scammonie.*

APPELBOOM. *Lat.* Malus. Pomus. *Hoogd.* Apffelbaum. *Fr.* Pommier. *Ital.* Pomaro. 1.
APPELBOOM; lage Appelboom zonder bloeſſem; een ongemeene ſoort. *Lat.* Malus pumila flore carens. 1.
Appel der Lieſde. *zie op Gouden-appel.*
Appel van Jeruſalem. *zie op Balſſem-appel.*
Aquiſolium. *zie op Hulſt.*
Aquilegia. *zie op Akeleyen.*
Aquilina. *zie op Akeleyen.*
Arachydna ſubterranea. *zie op Lathyrus.*
Aracus latifolius. *zie op groote Krok.*
Arbor Amoris. *zie op Judasboom.*
Arbor Aromatica. *zie op Muſcaetboom.*
Arbor Caſſia. *zie op Kaneelboom.*
Arbor Caſta. *zie op Boom der Kuysheyd.*
Arbor Caryophyllus. *zie op Nagelboom.*
Arbor dyſenteriæ. *zie op Macerboom der Oude.*
Arbor Judæ. *zie op Judasboom.*
Arbor Lagenaria. *zie op Vleſſchenboom.*
Arbor Meſchata. *zie op Muſcaetboom.*
Arbor Myriſtica. *zie op Muſcaetboom.*
Arbor Sancta. *zie op Macerboom der Oude.*
Arbor viroſa. *zie op Ibenboom.*
Arbor vitæ. *zie op Boom des Leevens.*
Arbutus. *zie op Arbutusboom.*
ARBUTUSBOOM. *Lat.* Arbutus. Unedo. *Hoogd.* Arbutus. *Fr.* Arbouſier. *Ital.* Arbuto. Albatro. Ceraſe Marine. 124.
Argentina. *zie op Ganſerich.*
Aria Theophraſti. *zie op Sorbenboom.*
Ariſtolochia. *zie op Ariſtolochie.*
ARISTOLOCHIE. Saraſijnskruyd. *Lat.* Ariſtolochia. Piſtolochia. Saraſenica. *Hoogd.* Oſterlucie. *Fr.* Ariſtologe. Saraſine. *Ital.* Ariſtolochia. 364.
ARRAGONSCHE MOSTAART. *Lat.* Sinapi Arragonicum. *Hoogd.* Senff auſz Arragonien. *Fr.* Seneve d'Arragon. Mouſtarde d'Arragon. *Ital.* Senavro d'Arragonia. 568.
Arreſta bovis. *zie op Stalkruyd.*
Artemiſia. *zie op Bijvoet.*
Artichok. *zie op Articiok.*
ARTICIOK. Artichok. Artiſock. *Lat.* Cinara. Carduus ſativus. Carduus altilis. *Hoogd.* Strobildorn, Artiſchok. Artſchok. *Fr.* Artichaut. *Ital.* Cardo. Carciofi. Artichiocco. Archichocci. 491.
ARTICIOKKEN ONDER DE AARDE. *Lat.* Helianthemum Indicum tuberoſum. Flos ſolis tuberoſus. Helenium tuberoſum. *Hoogd.* Artichocken unter erden. *Ital.* Heliantemo Indiano. 624.
Artiſock. *zie op Articiok.*
Arum. *zie op Kalfsvoet.*
Arundo. *zie op Ried.*
Aſarum. *zie op Mans-oor.*
Aſchkruyd. *zie op S. Jacobskruyd.*
Aſclepias. *zie op Zwaluwenwortel.*
Aſcyrum. *zie op S. Janskruyd.*
Aſparagus. *zie op Aſpergien.*
ASPERGIEN, Aſperſien. Koraalkruyd. Sargel. Spergel. *Lat.* Aſparagus. Sparagus. Spina muris. Corruda. *Hoogd.* Spargen. *Fr.* Aſperges. Sperages. *Ital.* Aſparago. Aſparaci. 669.
Aſpergula. *zie op Walmeeſter.*
Aſperſien. *zie op Aſpergien.*
Aſperula. *zie op Walmeeſter.*
Aſphodolus. *zie op Affodille.*
Aſplenum. *zie op Steenvaarn.*
Aſplenum magnum. *zie op Gragtvaarn.*
Aſplenum ſylveſtre. *zie op Gragtvaarn.*
Aſter. *zie op Starrekruyd.*
Aſter Marinus. *zie op Water-Starrekruyd.*
ASTEROIDES. In alle talen met deezen naam bekend, 416.
Aſtragalus ſiliqua Triangulare. *zie op Aſtragalus, &c.*
ASTRAGALUS met een drie-hoekige Zaadpeul. *Lat.* Aſtragalus ſiliqua Triangulari; ſive Triangularis. *Ital.* Aſtragalo Triangolare 376.
Aſtrantia. *zie op Meeſterwortel.*
Athanaſia. *zie op Wormkruyd.*
Aſtragenes Theophraſti. *zie op Klim, eygentlijk.*
Atriplex. *zie op Melde.*
Attractylis. *zie op wilde Saffraen.*
Averoon. *zie op Averuyt.*
AVERUYT. Averoon. Cypreskruyd. *Lat.* Abrotanum. *Hoogd.* Stabwurtz. Cypreſſenkraut. *Fr.* Alronne. *Ital.* Abrotano. Brotano. Herba Canforata 269.
Aurea mala. *zie op Gouden-appel.*
Auricula muris. *zie op Muys-oor.*
Auricula alpina. *zie op Beeren-oor.*
Auricula urſi. *zie op Beeren-oor.*
Azedarach Avicennæ. *zie op witte Lotusboom.*

BACCHARIS. In alle Talen dus geheeten, en met geenen anderen naam bekend. 387.
Balanus Myrepſica. *zie op welriekende Eykelboom.*
Balſaam-appel. *zie op Balſſem-appel.*
Balſam-appel. *zie op Balſſem-appel.*
Balſamina. *zie op Balſſem-appel.*
Balſamum. *zie op Balſſem-appel.*
Balſamum alpinum. *zie op Berg-roozen.*
BALSSEM-APPEL. Balſaam-appel. Balſam-appel. *Lat.* Balſamina. Cucumerina. Momordica. Charantia. *Hoogd.* Balſam-apffel. *Fr.* Merveille. *Ital.* Viticella. Balſamina. Pomo di Gieruſalemmo. 388.
Banana. *zie op Bananieboom.*
BANANIENBOOM. Plane. Indiaanſche Vijgeboom. *Lat.* Muſa. Banana. Banantes. Ficus Indica. *Indiaanſch*, Cenorins. Quelli. Palam. *Egyptiſch*, Maus. *Moorſch*; Inninga. Iminga. *Braſiliaanſch*; Pacobucu. 25.
Bananres. *zie op Banonienboom.*
Barba Jovis frutex. *zie op boomachtig Jupitersbaard.*
Barba Jovis Herba. *zie op Huyslook.*
Barba Hirci. *zie op Boksbaard.*
Barbarea. *zie op Kers.*
Barbi Capra. *zie op Geytenbaard.*
BASILICOM. *Lat.* Baſilicum. Ocymum. *Hoogd.* Baſilgen. *Fr.* Baſilio. *Ital.* Baſilico. 498.
Baſilicom, wilde. *zie op wilde Baſilicom.*
Baſilicum. *zie op Baſilicom.*
Batata Cathartica. *zie op purgeerende Bataten.*
Batatas. *zie op Bataten.*
BATATEN. Batatas. Patatas. Americaanſche Spinagie met een Bolwortel. *Lat.* Spinachia Americana tuberoſa. *Fr.* Batades. 625.
Bataten, purgeerende. *zie op purgeerende Bataten.*
Becabunga. *zie op Beekbunge.*
Bechium. *zie op Hoefblad.*
BEEKBUNGE. Waterbunge. *Lat.* Becabunga. Anagallis aquatica. *Hoogd.* Bachbungen. *Fr.* Berle. *Ital.* Anagallide aquatica. 324.
Been album. *zie op witte Been.*
Been, witte Been. *zie op witte Been.*
BEERENKLAUW. Tamme Acanthus. *Lat.* Acanthus ſarivus. Acanthus lævis. Brama urſina. *Hoogd.* Welſch Bahrenklauw. *Fr.* Branchue urſine. *Ital.* Acantho. Branca Orſino. Herba Marmoraria. 276.
BEERENOOR. *Lat.* Auricula urſi. Auricula urſina, ſive Alpina. *Hoogd.* Bahrenohren. Bahrſanikel. *Fr.* Oreille d'ours. *Ital.* Orecchia d'orſo, 381.
BEERWORTEL. *Lat.* Meum. Fœniculum Porcinum. *Hoogd.* Bahrwurtz. *Ital.* Meo. Imperarrice. Finochiella. 764.
BEET. Warmmoes. *Lat.* Beta. *Hoogd.* Mangolt. *Fr.* Jote. Poiree. Bete. *Ital.* Bietola. 393.
BEETWORTEL. Roode Beet. *Lat.* Beta rubra. *Hoogd.* Roter Mangolt. *Fr.* Bete ruge. *Ital.* Bieta, Bietola nera. 544.
Bellis. *zie op Maagdelieven.*
Berberis. *zie op Berberisboom.*

BERBERISBOOM. Sauſſeboom. Boomzurkel. Zuurboom. *Lat.* Berberis. Berberus. Oxyacantha Galeni. Oxalis arborea ſpina acida. *Hoogd.* Paiſſelbeer. Saurich. Erbſell. *Fr.* Eſpine vinette. Eſpine aigrette. *Ital.* Berbero. Creſpino. 187.
Berberus. *zie op Berberisboom.*
Berckenboom. *zie op Berkkenboom.*
Berg-angelier. *zie op Zeegras.*
Berg-elzenboom. *zie op kleyne Berg-elzenboom.*
Berg-miſpelboom. *zie op lage Berg-miſpelboom.*
BERGMUNT. *Lat.* Calamintha Montana *Hoogd.* Bergmuntz. Akkermuntz. *Fr.* Calament. *Ital.* Calamento. Mentuccia. Nepetella. 427. *zie ook op Munt.*
BERG-ROOZEN. Alp-roozen. *Lat.* Balſamum alpinum. Ledum alpinum ſecundum Caroli Cluſii. *Hoogd.* Bahrenbluſt. Alp-roſen. Hunerlaub. *Fr.* Des Ourles. *Ital.* Balſamo alpino. 171.
BERG-SLANGEKRUYD. *Lat.* Serpentaria mirabilis Montana. Sidereon. *Hoogd.* Berg-Slangenkraut. 751.
BERKKENBOOM. *Lat.* en *Ital.* Betula. Betulla. *Hoogd.* Birckenbaum. *Fr.* Bouleau. Bes, Bovillet. Bovilleau. 132.
BERNAGIE. Borage. *Lat.* Borrago. Bugloſſum veterum. *Hoogd.* Burretſch. Ochſenzung. Blaw Himmelſtern. *Fr.* Borrache *Ital.* Boragine. 404.
BERTRAM. *Lat.* Pyrethrum. Pes Alexandrinus. *Fr.* Pied d'Alexandre. *Hoogd.* Bertram. Geyſerwurtz. *Ital.* Piretro. Bertram. 841. *zie ook op wilde Dragon.*
Beta rubra. *zie op Beetwortel.*
Beronica. *zie op Betonie.*
Betonica Coronaria. *zie op Angelieren.*
BETONIE. *Lat.* Betonica. Vetonica. *Hoogd.* Bethonien. *Fr.* Betoine. *Ital.* Betonica. Betonia. 395.
Betula. *zie op Berkkenboom.*
Betulla. *zie op Berkkenboom.*
BEUKENBOOM. *Lat.* Fagus. *Hoogd.* Buchbaum. Buche. *Fr.* Feine. Fan. Fouteau. Heſtre. *Ital.* Faggio. 93.
BEVEND GRAS. *Lat.* Gramen tremulum. 618.
Beurzekruyd. *zie op Tasjenskruyd.*
Bezekens over Zee. *zie op Aelbezien.*
Bieſlook. *zie op Pareye.*
Biſolium. *zie op Tweeblad.*
BILSENKRUYD. Kleyne Tabak. Opregte breed-bladerige Tabak. *Lat.* Hyoſcyamus. Nicotiana minor. Tabacum verum latifolium. Nicotiana major anguſtifolia. *Hoogd.* Bilſenkraut. Teuffelsaugen. Dollkraut. *Fr.* Hannebane. Endormie. Herbe aux tignes. *Ital.* Hioſciamo. Juſquiamo. Fava Porcina. Tabacco. Herba di Santa Croce. 648.
BINGELKRUYD. *Lat.* Mercurialis. *Hoogd.* Bingelkraut. Kuhwurtz. Mercuriuskraut. *Fr.* Mercuriale. *Ital.* Mercorella. 760.
Bipinella. *zie op Pimpinel.*
Biſſingua. *zie op Tongeblad.*
Biſmalva. *zie op witte Malve.*
Biſtacia. *zie op Piſtacienboom.*
Biſtorta. *zie op Naterwortel.*
Blattaria. *zie op Mottenkruyd.*
Blauwſchuytskruyd. *zie op Scorbuthskruyd.*
Blitum. *zie op Meyer.*
Bloem van Conſtantinopol. *zie op Jenette.*
BLOEMDRAGEND GRAS. *Lat.* Gramen floridum. 617.
BLOEM DES LYDENS. Paſſiebloem. *Lat.* Clematis Paſſiflora. Clemaris flore Roſeo punctata. Granadilla. Maracot. Flos Paſſionis. *Hoogd.* Paſſionblume. *Fr.* Fleur. du Paſſion. *Ital.* Fior del Paſſione. 584.
BOEKWEYT. *Lat.* Fago-pyrum. Fago-triticum. Frumentum Saracenicum. *Hoogd.* Heydenkorn. *Fr.* Bled Saracin. Dragee aux Pourceaux. *Ital.* Frumentone. Grano Saracineſco. 569.
BOELKENSKRUYD. *Lat.* Eupatorium. Cannabina. Hepatorium. *Hoogd.* S. Kunigundkraut. Waſſerdurſt. *Ital.* Eupatorio volgare. 795.
Boelkenskruyd der Oude Grieken. *zie op Agrimonie.*
Boeren-nardus. *zie op Valeriaen.*
BOK-OREGE. *Lat.* Tragoriganum. *Ital.* Tragorigano. 742.
BOKSBAARD. Salſeſy. *Lat.* Tragopogum. Barba hirci. *Hoogd.* Boksbart. *Fr.* Barbe de Bove. Barbe de Chevre. *Ital.* Tragopogano. Barba di Becco. Barba di Capra. 917.
BOKS-DOORN. *Lat.* Tragacantha. Poterium. Spina hirci. *Fr.* Barbe de Renard. Ramebove. *Ital* Tragacantha. 916.
Bombax. *zie op Kottoenkruyd.*
Bonus Henricus. *zie op Patich.*
Booghout. *zie op Ibenboom.*
BOOGHOUT, eygentlijk. *Lat.* Acer. *Hoogd.* Ahorn. Waldtſchern. Maſzholter. *Fr.* Plaſne. Ook geheeten, na zommige ſoorten, kleyn Booghout. Groot Booghout. Wielboom. *Lat.* Acer major. Acer minor. Carpinus. Betulus. *Hoogd.* Hanenbuchen. Steinbuchen. *Fr.* Erable. *Ital.* Pie d'Oca. Platano acquatico. 56.
BOOM DER KUYSHEYD. Kuyſchboom. Abrahamsboom. *Lat.* Agnus Vitex. Arbor Caſta. Agnus Caſtus. *Hoogd.* Kuysbaum. Keuſchbaum. Schaffmaul. *Fr.* Aignel Chaſte. *Ital.* Vitice. Agno caſto. 166.
BOOM DES LEEVENS. Cederboom uyr Licien. *Lat.* Arbor Vita. Cedrus Licia. Thuya Theophraſti. *Fr.* Arbre de vie. *Ital.* Albero della vita. 59.
BOOM-MALVE. *Lat.* Althæa arbor. Althæa arboreſcens. *Ital* Altea albero. 190.
BOOM-MALVE VAN PROVENCE. *Lat.* Althæa arborea Montis Olbiæ Gallo Provinciæ. *Ital.* Althea albero di Monte Olbia. 191.
Boom-Surckel. *zie op Berberisboom.*
BOOM-VAARN. Veelvoet. *Lat.* Polypodium. *Hoogd.* Engelſuſz Baumfarn. Dropſwurtz. *Fr.* Polypode. *Ital.* Polipodio. 289. *zie ook op Vaarn. Grachtvaarn. Steenvaarn.*
Boom-wollekruyd. *zie op Kottoenkruyd.*
Boomachtig Epimedium uyt Virginien. *zie op Wijngaard van Canada.*
BOOMACHTIG JUPITERSBAARD. *Lat.* Barba Jovis Frurex. *Ital.* Barba di Giove arborea. 215.
BOOMACHTIG SPINAGIE uyt America. *Lat.* Spinachia ſruteſcens Americana. *Ital.* Spinace arborea di America. 205.
BOOMACHTIG STRATIOTES. *Lat.* Stratiotes arboreſcens. *Ital.* Stratiote arborea. 202.
Boomig Drieblad. *zie op Cytiſus.*
BOONEN. *Lat.* Faba. *Hoogd.* Bohnen. *Fr.* Febues. *Ital.* Fava. 486. *zie voorts op Turkſche Boonen.*
Borrage. *zie op Bernagie.*
BOSCHBOOM. ook wel Palmboom, doch oneygentlijk. *Lat.* Buxus. *Hoogd.* Buchzbaum. *Fr.* Buys. *Ital.* Boſſo. 157.
BOTERBLOEM. Hanevoet. *Lat.* Ranunculus. *Hoogd.* Schmaltzblum. Haneſuſz. *Fr.* Baſſinet. Bacinet. Grenoille. *Ital.* Ranoncolo. Pie Corvino. Pie di Gallo. Herba Scelerata. 872.
Boterbloem, groote. *zie op Water-Goudsbloem.*
Borrys. *zie op Druyvenkruyd.*
Bourgonſch Hoy. *zie op Opregte Medica.*
Braambezien. *zie op Brommelbezien.*
Brame urſina. *zie op Beerenklauw.*
Braſſica. *zie op Kool.*
Braſſica Leporina. *zie op Hazenſalade.*
Braſſica marina. *zie op Zeewinde.*
Braſiliaanſche Linſe. *zie op Linſe.*
BRASILIAANSCHE PEEPER. *Lat.* Capſicum Braſilianum. Capſicum Indicum. Piper Braſilianum. *Hoogd.* Indianiſcher Pfeffer. *Fr.* Guinee; Poivre d'Inde. *Ital.* Capſico Indiano. Pepe di Braſilia. 445.
BREM. Ginſt. *Lat.* Geniſta. *Hoogd.* Pfremen. Ginſt. Kunſchruthen. *Fr.* Geneſt. *Ital.* Ginesta. 178.

WERS-BREM. *Lat.* Geniſta tinctorum. *Hoogd.* Heydenſchmuck. STEEKENDE BREM. *Lat.* Geniſta Spinoſa. Scorpius. *Hoogd.* Galpeldorn. 179.
Britannica. *zie op Patich.*
Britannica Americana. *zie op Virginiaanſche Patich.*
BROMMELBEZIEN. Braambezien. *Lat.* Rubus. Sentis. *Hoogd.* Brombeeren. *Fr.* Ronce. Bruiſſon. *Ital.* Rovo. Moro. 247.
Bromos ſterilis. *zie op Ydele Haver.*
Bromus herba. *zie op Ydele Haver.*
Brunella. *zie op Brunelle.*
BRUNELLE. *Lat.* Brunella. Prunella. Conſolida minor. *Hoogd.* Braunellen. *Fr.* Brunelle. *Ital.* Conſolida minore. 419.
Bruſcus. *zie op Muysdoorn.*
BRUYNETTE. *Lat.* Flos Adonis. Eranthemum. *Hoogd.* Feld-Roſzlein. *Ital.* Erantemo. Fior di Adonide. 424.
Bruyn-rood Vierblad. *zie op Vierblad.*
BRYONIE. Wilde Wijngaard. Quartelbezien. *Lat.* Bryonia. *Hoogd.* Wilder Zitwen. Teuffelkurbs. Zaunruben. Stichwurtz. *Fr.* Colubrine. Couleuree. *Ital.* Vite bianca. Vite nera. 414.
Bugla. *zie op Senegroen.*
Bugloſſa. *zie op Oſſetong.*
Bugloſſum. *zie op Oſſetong.*
Bugloſſum ſylveſtre. *zie op Slangenhoofd.*
Bugloſſum veterum. *zie op Bernagie.*
Bulapathum Plinii. *zie op Bulapathum van Plinius.*
BULAPATHUM van Plinius. Oſſe-Patich. *Lat.* Bulapathum Plinii. Lapathum Fibroſum. 704.
Bulbocaſtanum. *zie op Aardnooten.*
Bulbonach. *zie op Penningsbloem.*
Bulbus leucanthemus. *zie op Veldajuyn.*
Bunium antiquorum. *zie op Aardnooten.*
Bunium der Oude. *zie op Aardnooten.*
Buphthalmum. *zie op Koe-ooge.*
Bupleurum. *zie op Hazen-oor.*
Burgundiſch Hoy. *zie op Opregte Medica.*
Burſa paſtoris. *zie op Tasjenskruyd.*
Butonium. *zie op Riedgras.*
Buxus. *zie op Boſchboom.*
BYLKENSKRUYD. *Lat.* Securidaca. *Hoogd.* Beylkraut. *Ital.* Securidica. 871.
BYVOET. *Lat.* Artemiſia. *Hoogd.* Beyſuſz. *Fr.* Armoiſe. *Ital.* Artemiſia. Artemira. 352.

CAcubalum. *zie op Muur.*
Calamintha Montana. *zie op Bergmunt.*
Calamus aromaticus. *zie op Welriekende Lis.*
Calamus ſaccharatus. *zie op Ried.*
Calceolus Mariæ. *zie op Papenſchoe.*
Calceolus ſacerdotis. *zie op Papenſchoe.*
Calendula. *zie op Goudsbloem.*
Caltha. *zie op Goudsbloem.*
Caltha paluſtris. *zie op Water-Goudsbloem.*
Caltha virgilii. *zie op Water-Goudsbloem.*
Camelina. *zie op Cameline.*
CAMELINE. *Lat.* Camelina. Myagrum. *Hoogd.* Flachs. Leindotter. *Fr.* Cameline. 774.
CAMILLE. *Lat.* Camomilla. Chamæmelum. Cotula. Leucanthemum. *Hoogd.* Camillen. Krotendill. *Fr.* Camomille. Eſpargoute. *Ital.* Camomilla. 422.
Camomilla. *zie op Camille.*
Campanula. *zie op Klokjens.*
CANARIEZAAD. *Lat.* Phalaris. *Hoogd.* Canarienkraut. *Ital.* Fallaride. Falari. 819.
Candela regia. *zie op Wollekruyd.*
Caneelboom. *zie op Kaneelboom.*
Canella. *zie op Kaneelboom.*
Cannabis. *zie op Hennip.*
Canna Indica. *zie op Ried.*
Canum Ceraſa. *zie op Hondskarſſen.*
Capillus veneris verus. *zie op Vrouwenhayr.*
Capnos. *zie op Duyvenkervel.*
Capparis. *zie op Kappers.*
Cappers. *zie op Kappers.*
Cappillaris. *zie op Wederdood.*
Capriſolie. *zie op Geytenblad.*
Capriſolium. *zie op Geytenblad.*
Capſicum Braſilianum. *zie op Braſilie-Peeper.*
Capſicum Indicum. *zie op Braſilie-Peeper.*
Caput Gallinaceum Belgarum. *zie op Hanekammetjens.*
Caput Simiæ. *zie op Kalfsmuyl.*
Cardamine. *zie op Kers.*
CARDAMOM. Paradijskoorn. Malegette. *Lat.* Cardamomum. Maleguetta. Milleguetta. Granum Paradiſi. *Hoogd.* Paradiſzkorner. *Fr.* Graine de Paradis. Milleguette. Melegete. Meleguette. *Ital* Cardamomo. 255.
Cardamomum. *zie op Cardamom.*
Cardiaca. *zie op Hertgeſpan.*
Cardinaalsbloem. *zie op Kardinaalsbloem.*
Cardobenedict. *zie op Diſtel.*
Carduus. *zie op Diſtel.*
Carduus benedictus. *zie op Diſtel.*
Carduus Mariæ. *zie op Diſtel.*
Carduus altilis. *zie op Articiok.*
Carduus ſarivus. *zie op Articiok.*
Cariophillate. *zie op Caryophyllate.*
Carlina. *zie op Carline.*
Carlina ſylveſtris. *zie op Drie-diſtel.*
CARLINE. *Lat.* Carlina. Carolina. Chamæleon. Leucacanrha. *Hoogd.* Erberwurtz. *Fr.* Carline. *Ital.* Chameleone. Carlina. 448.
Carobe. *zie op S. Jansbrood.*
Carolina. *zie op Carline.*
Caroten. *zie op Peën.*
Carpinus. *zie op Booghout.*
Carthamus. *zie op Wilde Saffraan.*
Carui. *zie op Hof-Comijn.*
Carum. *zie op Hof-Comijn.*
Carwe. Carwi. *zie op Hof-Comijn.*
CARYOPHYLLATE. Gezeegendkruyd. *Lat.* Caryophyllata. Herba Benedicta. *Hoogd.* Benedictwurtz. *Ital.* Herba Benedetto. Cariofillata. 457.
Caryophyllata. *zie op Caryophyllate.*
Caryophyllus arbor. *zie op Nagelboom.*
Caryophyllus flos. *zie op Angelieren.*
Caryophyllus marinus. *zie op Zeegras.*
Caryophyllus minor. *zie op Duyzendſchoon.*
Caryophyllus montanus. *zie op Zeegras.*
Caſſia fiſtula Braſiliana. *zie op Caſſieboom.*
CASSIEBOOM UYT BRAZILIEN. *Lat.* Caſſia fiſtula Braſiliana. *Hoogd.* Caſſia fiſtula auſz Brazil. *Fr.* Caſſie fiſtule de Brazil. *Ital.* Caſſia di Braſilia. 115.
Caſtanea. *zie op Caſtanienboom.*
Caſtanea paluſtris. *zie op Waternoot.*
CASTANIENBOOM. *Lat.* Caſtanea. *Hoogd.* Kaſtenbaum. *Fr.* Chaſtaignér. *Ital.* Caſtagnaro. 39. WATER-CASTANIEN. *zie op Waternoot.*
Cataputia major. *zie op Wonderboom.*
Caraputia minor. *zie op Springkruyd.*
Cattaria. *zie op Munt.*
CAUCALIS. *Lat.* Caucalis. Daucus ſylveſtris. *Hoogd.* Akkerkletren. *Fr.* Perſil ſauvage. *Ital.* Caucalide. Petroſello ſalvatico. 461.
Cauda equina. *zie op Paerdeſtaert.*
Cauda muris. *zie op Hartshoorns.*
Cauwoorde. *zie op Kauwoorde.*
Cawoerde. *zie op Kauwoorde.*
Cederboom. *zie op Lage Cederboom.*
Cedrus humilis. *zie op Lage Cederboom.*
Cedrus Licia. *zie op Boom des Leevens.*
Celaſtrus. *zie op Celaſtrusboom.*
CELASTRUSBOOM. *Lat.* Celaſtrus. *Ital.* Celaſtro. 208.
Centauris. *zie op Gods Genade.*
Centaurium. *zie op Santorie.*
Centimorbia. *zie op Penningskruyd.*

Centum Grana. *zie op Paronychia.*
Centunculus. *zie op Gnaphalium.*
Centunculus. *zie op Ruerkruyd.*
Cepa. *zie op Ajuyn.*
Cepa marina. *zie op Zee-ajuyn.*
CEPÆA. In alle Talen dus genoemd. Is een meedesoort van *Sedum minus*, of kleyne Donderbaard. 466.
Cerasus. *zie op Karsseboom.*
Cerasus folio Laurino. *zie op Karsseboom met Bladeren van Laurier.*
Ceratia siliqua. *zie op S. Jansbrood.*
Ceratonia. *zie op S. Jansbrood.*
Cerefolium. *zie op Kervel.*
CERINTHE. *Lat.* Cerinthe. Maru Herba. Leucographis. Telephium maculosum. *Hoogd.* Berg-hundszung. Fleckenkraut. *Ital.* Cerintha. 474.
Cervicaria major. *zie op Klokjens.*
Cervicaria minor. *zie op Raponce.*
Ceterach. *zie op Steenvaarn.*
Chamæbalanus. *zie op Aardaker.*
Chamædaphne. *zie op kleyne Lauwerboom.*
CHAMÆDRYS. *Lat.* Chamædrys. *Hoogd.* Gamander. Bathengel. *Fr.* Germandrée. Chesnette. *Ital.* Chamedrio. Quercivola. Calamandrina. 475.
Chamædrys. *zie op Chamædrys.*
Chamæiris. *zie op Lis.*
Chamelæa Germanica. *zie op Peeperboom.*
Chamæleon. *zie op Carline.*
Chamæmelum. *zie op Camille.*
Chamæmespilus alpina. *zie op Lage Berg-Mispelboom.*
Chamæpitys. *zie op Veld-Cipres.*
Chamæriphes. *zie op Daadelboom.*
Charantia. *zie op Balsem-appel.*
Chelidonium. *zie op Oogenklaar.*
Chærophyllon. *zie op Kervel.*
Chærophyllum. *zie op Kervel.*
Chineesche Roos. *zie op Malve van China.*
Chondrilla. *zie op Condrille.*
Christophoriana. *zie op Wolfswortel.*
Christus-ooge *zie op Jenette.*
Chrysanthemum. *zie op Ganzebloem.*
Chrysanthemum peruvianum. *zie op Zonnebloem.*
Cicer. *zie op Ciceren.*
CICEREN. Erven. *Lat.* Cicer. Ervum. *Hoogd.* Richern. *Fr.* Cices. Chices. *Ital.* Ervo. Ceci. 482.
Cichorium Verrucosum. *zie op Condrille.*
Cichorium. *zie op Cicoreye.*
CICOREYE. Zuykerey. *Lat.* Cichorium. *Hoogd.* Wegwarten. *Fr.* Cichoree. *Ital.* Cicoria. Tornasole. 490.
Cicuta. *zie op Dulle Kervel.*
Cicutaria odorata. *zie op Kervel.*
Cinara. *zie op Artiock.*
Cineraria. *zie op S. Jacobskruyd.*
Cinnamomum. *zie op Kaneelboom.*
Cipel. Cipol. *zie op Ajuyn.*
Circæa Lutetiana. *zie op Circea van Parijs.*
Circæa Monspeliensium. *zie op Hoe langer hoe liever.*
CIRCEA van Parijs. *Lat.* Circæa Lutetiana. 495.
Cirsium luteum. *zie op Drie-distel.*
CISTUS. Wilde Roos. *Lat.* Cistus. Rosa salvatica. *Hoogd.* Cistus. *Fr.* Cistus. *Ital.* Cisto. 167.
Citrago. *zie op Melisse.*
Citroenboom. *zie op Oranjeboom; als daar onder begreepen.*
Clematis. *zie op Klim.*
Clematis Daphnoides. *zie op Maagdepalm.*
Clematis passiflora. *zie op Bloem des Lijdens.*
Clematis flore roseo punctato. *zie op Bloem des Lijdens.*
Clinopodium. *zie op Wilde Basilicom.*
Clinopodium minus. *zie op Erinus van Dioscorides.*
Clymenum. *zie op Hondskerssen.*
Cneoron Theophrasti. *zie op Peeperboom.*
Cnicus. *zie op Wilde Saffraan.*
Coccigria. *zie op Verwloof.*
COCCINILIEBOOM. Karmosijnboom. *Lat.* Ilex minor. Ilex coccifera. Kermes. *Hoogd.* Scharlachbaum. *Fr.* Escarlate. *Ital.* Ilice minore. 218.
Cochlearia. *zie op Leepelblad.*
Cælidonum. *zie op Oogenklaar.*
Cœli rosa. *zie op Jenette.*
Coggygria Plinii. *zie op Verwloof.*
Colchicum. *zie op Harmodactelen.*
Colocasia. *zie op Kalfsvoet.*
Colocynthis. *zie op Coloquint-appel.*
COLOQUINT-APPEL. *Lat.* Colocynthis. Cucurbita amara. *Hoogd.* Coloquint-apffel. *Fr.* Coloquinte. Courge sauvage. *Ital.* Coloquintida. 501.
Colubrina. *zie op Naterwortel.*
Colutea. *zie op Lombaardsche Linze.*
Colutea Brasiliana. *zie op Linze.*
COMYN. *Lat.* Cuminum. *Hoogd.* Romische Kummel. *Fr.* Comin. *Ital.* Cimino. Comino Romano. 512. *zie op Hof-Comijn.*
Concommer. *zie op Konkommer.*
CONDRILLE. *Lat.* Chondrilla. Cichorium Verucosum. *Ital.* Condrilla. Tarracrepolo. 481.
Consolida major. *zie op Waalwortel.*
Consolida media. *zie op Senegroen.*
Consolida minor. *zie op Brunelle.*
Consolida regalis. *zie op Ridderspoor.*
Consolida Saracenica. *zie op Heydensch Wondkruyd.*
Contravenenum. *zie op Windend Paardshoefyzer.*
Convolvulus. *zie op Winde.*
Convolvulus acutus. *zie op Steekende Winde.*
Convolvulus marinus. *zie op Zee-winde.*
CONYZA. *Lat.* Conyza. *Hoogd.* Durrwurtz. Berufkraut. *Ital.* Coniza. 509.
Coralloides. *zie op Koralkruyd.*
CORIANDER. *Lat.* Coriandrum. Corianum. *Hoogd.* Coriander. *Fr.* Coriandre. *Ital.* Coriandro. Coriando. 511.
Coriandrum. *zie op Coriander.*
Corianum *zie op Coriander.*
CORNOELJEBOOM. *Lat.* Cornus. *Hoogd.* Cornelbaum. Welsch Kirschbaum. *Fr.* Corneillier. *Ital.* Corniolo. Cornaro. 38.
Cornu Cervi. *zie op Hartshoorn.*
Cornus. *zie op Cornoeljeboom.*
Corona Imperialis. *zie op Keyzerskroon.*
Corona Terræ. *zie op Hondjensdraf.*
Coronopus. *zie op Hartshoorn.*
Corruda. *zie op Aspergien.*
CORTUSA. In alle Talen dus genoemd. 515.
Corylus. *zie op Hazelaar.*
Costus hortensis. *zie op Munt.*
Cotinus. *zie op Verwloof.*
Cottoenkruyd. *zie op Kottoenkruyd.*
Cotula. *zie op Camille.*
Cotum. *zie op Kottoenkruyd.*
Cotyledon. *zie op Navelkruyd.*
Crambe. *zie op Kool.*
Crassula. *zie op Smeerwortel.*
Creta marina. *zie op Ganzebloem.*
Creta marina. *zie op Zee-venkel.*
Crista galli. *zie op Wilde Hanenkam.*
Crithmum. *zie op Kruysdistel.*
Crithmum marinum. *zie op Ganzebloem.*
Crithmum marinum. *zie op Zee-venkel.*
Crocodilium Dioscoridis. *zie op Kruysdistel.*
Crocum. *zie op Saffraan.*
Crocus. *zie op Saffraan.*
Crocus Saracenus. *zie op Wilde Saffraan.*
Cucumer. *zie op Konkommer.*
Cucumerina. *zie op Balsem-appel.*
Cucumis. *zie op Konkommer.*
Cucurbita. *zie op Kauwoorde.*
Cucurbita amara. *zie op Coloquint-appel.*
Cuminum. *zie op Comijn.*

Cunila. *zie op Kunneke.*
Cupreſſus. *zie op Cypreſſenboom.*
Cyanus. *zie op Koornbloem.*
Cyclamen. *zie op Varkensbrood.*
Cymbalaria Italorum. *zie op Cymbalaria der Italianen.*
CYMBALARIA der Italianen. *Lat.* Cymbalaria Italorum. *Hoogd.* Zymbelkraut. *Ital.* Cimbalaria. 539.
Cynogloſſa. Cynogloſſum. *zie op Hondstong.*
Cyperus. *zie op Wilde Galiga.*
Cypreskruyd. *zie op Avernyt.*
CYPRESSENBOOM. *Lat.* Cupreſſus. Cypreſſus. *Hoogd.* Cypreſzbaum. *Fr.* Cypres. *Ital.* Cipreſſo. 60.
Cypreſſus. *zie op Cypreſſenboom.*
Cyprus. *zie op Alcanne.*
CYTISUS. Dus genoemd in 't *Neederlandſch*, *Latijn* en *Franſch.* In 't *Hoogd.* Geiſzklee. Word ook bij ons geheeten Boomig Drieblad. *Lat.* Trifolium arboreſcens. 177.

DAADELBOOM. *Lat.* Palma. Phœnix. Chamæriphes. Palmites. *Hoogd.* Dattelbaum. *Fr.* Datte. *Ital.* Palma. Tamarindo. *Indiaanſch* Tamair. 69.
Damaſonium. *zie op Doronicum.*
DAMASTBLOEM. Juffrouwen-violier. *Lat.* Viola Matronalis. Viola Damaſcena. Heſperus. *Hoogd.* Winterviolen. *Fr.* Violettes de Dames. Giroſles de Dames. Blanche Mouſque. *Ital.* Viola Matronale. 686.
Dambezienboom. *zie op Geneverboom.*
Daphne. *zie op Lauwerboom.*
DATURA. *Lat.* Datura. Stramonium. Nux Metella. *Ital.* Noce Metella. 541.
Daucus. *zie op Peen.*
Daucus ſylveſtris. *zie op Caucalis.*
Delphinium. *zie op Ridderſpoor.*
DENNEBOOM. Pekboom. Pijnboom. *Lat.* Abies. Picea. Pynus. *Hoogd.* Tannenbaum. Fichtenbaum. Hartzbaum. *Fr.* Peſſe. Arbre de la Poix. Pin. *Ital.* Pino. 42.
Dens Canis. *zie op Hondstand.*
Dentaria. *zie op Koralkruyd.*
Dentillaria. *zie op Tandekenskruyd.*
Deurblad. *zie op Deurwas.*
DEURWAS. *Lat.* Perfoliata. *Hoogd.* Durchwachſz. Bruchwurts. *Fr.* Perfoliate. *Ital.* Perfoliata. 810.
Diapenſia. *zie op Sanikel.*
Dictamnum. *zie op Dictamnus.*
Dictamnus. *zie op Dictamnus.*
DICTAMNUS. Diptam. *Lat.* Dictamnum. Dictamnus. Pſeudo-dictamnus. *Hoogd.* Diptam. *Fr.* Diptamner. *Ital.* Dittamo. Dittamo di Candia. 550.
Digitalis. *zie op Vingerhoed.*
DILLE. *Lat.* Anethum. *Hoogd.* Dill. *Fr.* Anet. *Ital.* Aneto. 329.
Dipcadi. *zie op Muſcari.*
Dipſacus ſpinoſus Americanus. *zie op Steekende Kaarden uyt America.*
Diptam. *zie op Dictamnus.*
DISTEL. MARIEN-DISTEL. Cardobenedict. *Lat.* Carduus. Carduus Benedictus. Carduus Mariæ. *Hoogd.* Diſtel. *Fr.* Chardon. *Ital.* Cardo. 450. *zie voorts op Driediſtel. Kruysdiſtel, &c.*
Dodden. *zie op Sotsknodze.*
Dokkebladeren. *zie op Peſtilentiewortel.*
DOLAPPEL. *Lat.* Malum Inſanum. *Hoogd.* Melantzan. Dollapffel. *Fr.* Verangenes. Pommes d'Amour. *Ital.* Melanzane. Petranciane. 745.
Dolle Kervel, welriekende. *zie op Kervel.*
DOLLE KERVEL. Scherlink. Scherling. Water-dullekervel. *Lat.* Cicuta. Phillandrium. *Hoogd.* Scherling. *Fr.* Cigue. Sigue. *Ital.* Cicuta. 488.
Dolzen. *zie op Sotsknodze.*
Donax. *zie op Ried.*
Donderbaard, kruyd. *zie op Huyslook.*
Doornbezienboom. *zie op Kruysbezienboom.*
Doove Neetelen. *zie op verkeerd Neetelkruyd.*
Doronicum. *zie op Doronicum.*
DORONICUM. Wolverley. *Lat.* Doronicum. Damaſonium. Aconitum Pardalianches. *Hoogd.* Gemſenwurtz. *Ital.* Doronico. Aconito Pardalianches minore 553.
DORYCNIUM. Dus genoemd in 't *Neederlandſch*, *Latijn*, en *Franſch.* Van de Italianen Doricnio. 554.
Dotterbloem. *zie op Water-Goudsbloem.*
Draakenbloed. *zie op Patich.*
Draco herba. *zie op Dragon.*
Draco ſylveſtris. *zie op Wilde Dragon.*
Dracontium. *zie op Kalfsvoet.*
Dracunculus hortenſis. *zie op Dragon.*
Dracunculus paluſtris. *zie op Kalfsvoet.*
DRAGON. *Lat.* Dracunculus hortenſis. Draco Herba. *Hoogd.* Dragune. *Fr.* Dragon. *Ital.* Dragonello. Dragone. 556. *zie voorts op Wilde Dragon.*
DRIEBLAD. Klaver. *Lat.* Trifolium. *Hoogd.* Klee. Wiesenklee. *Fr.* Treffle. *Ital.* Trifoglio. 768.
DRIE-VERWIGE-VIOLETTE. *Lat.* Viola Tricolor. Viola Trinitatis. *Hoogd.* Dreyfaltigkeit-blumen. Kriechende Viole. *Fr.* Penſees. Menues Penſees. *Ital.* Fiore di Giove. Minuti Penſieri. Jaccea. 923.
DRIEDISTEL. *Lat.* Carlina ſylveſtris. Onopyxon Theophraſti. Cirſium luteum. *Hoogd.* Dreydiſtel. Sauwdiſtel. Satkraut. *Ital.* Cirſio. 454.
Droſium recentiorum. *zie op Zonnedauw.*
Druyfjens-willigen. Lage Druyfjens-willige uyt Silezien. *zie op Spiræa van Theophraſtus.*
DRUYVENKRUYD. Piment. *Lat.* Botrys. *Hoogd.* Traubenkraut. Krottenkraut. *Fr.* Pymen. *Ital.* Botri. 468.
Drymopogon. *zie op Geytenbaard.*
Dul-appel. *zie op Dol-appel.*
Dulcamara. *zie op Hoe langer hoe liever.*
Dulcis Radix. *zie op Zoethout.*
Dulle Kervel, welriekende. *zie op Kervel.*
Dulle Kervel, Scheerling. *zie op Dolle Kervel.*
Dullen. *zie op Sotsknodze.*
DUYNBEZIENBOOM. *Lat.* Rhamnus. Spina alba. Oleaſter Germanicus Cordi (Wilde Olijfboom van Duytſchland). *Hoogd.* Sand-dorn. Weiden-dorn. *Fr.* Burgueſpin. Neprun. *Ital.* Ranno. 82.
DUYZENDBLAD. Gerwe. *Lat.* Milleſolium Achillea. *Hoogd.* Gerben. Schaffgraſz. Tauſendblatt. *Fr.* Mille fueille. *Ital.* Mille foglio. 766.
DUYZENDBLAD MET BLADEREN VAN DUYZENDBLAD. *Lat.* Achillea ſtratiotes. Millefolium nobile Foliis Milleſolii. 929.
DUYSENDKNOP. *Lat.* Polygonum. Proſerpina. *Ital.* Polygono. Correggiola. Centonodi. 829.
Duyzendkop, met ſmalle Bladeren. *zie op Knawel.*
DUYZENDKOORN. *Lat.* Herniaria. Herba Turca. Polygonum minus. *Hoogd.* Tauſentkorn. *Fr.* Boutonet. *Ital.* Poligono minore. Herniola. Correggiola minore. Millegrana. Herba Turca. 633.
DUYZENDSCHOON. Keykensbloem. Tuylkensbloem. Koekkoeksbloem. *Lat.* Flos Armerius. Caryophyllus minor. *Hoogd.* Tonnernagelein. *Fr.* Armoires. *Ital.* Fior Armerio. Garaſano minore. 362.
DUYVE-KERVEL. Aardrook. Eerdrook. Splith. *Lat.* Fumaria. Capnos. Fumus Terræ. *Hoogd.* Erdrauch. Taubenkropff. Ratzen-kervel. *Fr.* Fumi terre. *Ital.* Fumos terno. Fumaria. 596.
DUYVELS-BEET. *Lat.* Morſus Diaboli. Succiſa. *Hoogd.* Teuffels-abbeiſz. *Fr.* Mors de Diable. *Ital.* Morſo di Diavolo. 865.

EBBENHOUT met geele Bloemen. *Lat.* Ebenus flore luteo. Anagyris. Laburnum. Ebenus ſecundus Theophraſti. *Hoogd.* Baumboonen. *Fr.* Pudis. *Ital.* Anagiro. Fava inverſa. 99.

BLAD-WYZER

EBBENHOUT van Candien. *Lat.* Ebenus Cretica. *Hoogd.* Ebenholtz auſz Candien. *Ital.* Ebeno di Candia. 101.
Ebenus Cretica. *zie op Ebbenhout uyt Candien.*
Ebenus flore luteo. *zie op Ebbenhout met geele Bloemen.*
Ebulus. *zie op Wilde Vlier.*
Echino-melocactos. *zie op Indiaanſche Doorn-appel.*
Echinus Galeni. *zie op Erinus van Dioſcorides.*
Echium *zie op Slangenhoofd.*
EEDEL LEEVERKRUYD. Gulden Leeverkruyd. *Lat.* Hepatica nobilis. Hepatica trifolia. Trifolium Hepaticum. *Hoogd.* Edel Leberkraut. Gulden-klee. *Fr.* Hepatique. *Ital.* Herba Trinita. 628.
EEDELE RAKETTE. *Lat.* Eryſimum. Irio. *Hoogd.* Eyſenkraut Weiblein. *Fr.* Ravenon, *Ital.* Eriſimo. Irione. 565.
Eenblad. *zie op Maybloem.*
Eerdrook. *zie op Duyvenkervel.*
EERENPRYS. *Lat.* Veronica. *Hoogd.* Ehrenpreiſz. Grundheyl. *Fr.* Veronique. *Ital.* Veronica. 921.
Egyptiſche Vijgeboom. *zie op Vijgeboom.*
Eikkelboom. *zie op Eykelboom.*
Eikkenboom. *zie op Eykenboom.*
Eilof. *zie op Eylof.*
ELATINE. *Lat.* Elatine. In 't *Hoogduytſch*, *Franſch*, en *Italiaanſch* eeven alzoo. 559.
ELICHRYSON. Goudenbloem. *Lat.* Heliochryſon. *Hoogd.* Winterblum. Reinblum. *Ital.* Helichriſo. 560.
Elleborus. *zie op Nieswortel.*
ELSENBOOM. *Lat.* Alnus. *Hoogd.* Erlenbaum. Ellernbaum. *Fr.* Aulne. *Ital.* Auno. 89. KLEYNE BERG-ELZENBOOM. *zie op kleyne Berg-Elzenboom.*
Endivia. *zie op Endivie.*
ENDIVIE. Andyven. *Lat.* Endivia. Seris. Intybum ſativum. *Hoogd.* Scariol. *Fr.* Scariole. *Ital.* Endivia. 489.
Enule Campana. *zie op Alantwortel.*
Enſis. *zie op Zwaardkruyd.*
Ephemerum Lethale. *zie op Harmodactle'en.*
Ephemerum non Lethale. *zie op Maybloem.*
Ephemerum Matthioli. *zie op Ephemerum van Matthiolus.*
EPHEMERUM VAN MATTHIOLUS. *Lat.* Ephemerum Matthioli. 263.
Epimedium ſruteſcens Virginianum. *zie op Wijngaard van Canada.*
Epimedium herba. *zie op Epimediumkruyd.*
EPIMEDIUMKRUYD. *Lat.* Epimedium herba. *Hoogd.* Biſchoffs-hut. *Ital.* Epimedio. 562.
Epimedium uyt Virginien. *zie op Wijngaard van Canada.*
Eppe. Water-eppe. *zie op Water-eppe.*
Equiſetum. *zie op Paerdeſtaert.*
Eranthemum. *zie op Bruynette.*
Erigerum. *zie op Kruyswortel.*
ERINUS VAN DIOSCORIDES. *Lat.* Erinus Dioſcoridis. Echinus Galeni. Clinopodium minus. In 't *Neederlandſch* ook wilde Baſilicom. 672.
Eruca. *zie op Rakette.*
Eruca Italica. *zie op Italiaanſche Rakette.*
Erven. *zie op Ciceren.*
Ervilia. *zie op Erweten.*
Ervum. *zie op Ciceren.*
ERWETEN. Peulen. Poelen. *Lat.* Piſum. Ervilia. *Hoogd.* Erbſen. *Ital.* Biſo. Piſelli. 485. ZEE-ERWETEN. *zie op Zee-erweten.*
Eryngium. *zie op Kruysdiſtel.*
Eryſimum. *zie op Eedele Rakette.*
ESSCHENBOOM. *Lat.* Fraxinus. *Hoogd.* Eſchenbaum. Eſchenholtz. Stein-Eſchen. Malbaum. *Fr.* Freſne. Freſne Champeſtre. *Ital.* Fraſſino. 94.
Eſſchenkruyd. *zie op Fraxinelle.*
ESULA. *Lat.* Eſula. Pityuſa. Peplus. *Fr.* Turbith noir. *Ital.* Eſula. 458.
Euſraſia. *zie op Oogentrooſt.*
Eul. *zie op Mankop.*
Euonymus. *zie op Papenhout.*
Eupatorium. *zie op Boelkenskruyd.*
Eupatorium Græcorum. *zie op Agrimonie.*
Euphraſia. *zie op Oogentrooſt.*
Eykelboom, welriekende. *zie op Welriekende Eykelboom.*
EYKENBOOM. *Lat.* Quercas. Robur. *Hoogd.* Eychbaum. *Fr.* Cheſne. Chermillat. Drillie. *Ital.* Quercia. Cerqua. 74.
Eylof. Eyloof. *zie op Veyl.*

FAba *zie op Boonen.*
Faba Romana. *zie op Turkſche boonen.*
Faba Turcica. *zie op Turkſche boonen.*
Fago-pyrum. *zie op Boekweyt.*
Fago-triticum. *zie op Boekweyt.*
Fagus. *zie op Beukenboom.*
Farſara. *zie op Hoefblad.*
FENEGRIEK. *Lat.* Fœnum Græcum. *Hoogd.* Bokshorn. *Fr.* Fenegrec. *Ital.* Fiengreco. Corna di Becco. 590.
Ferrum Equinum. *zie op Paerdsyzer.*
Ferrum Equinum volubile. *zie op Windend Paerdshoefyzer.*
FERULA. In alle Talen dus genoemd. 571.
Feſtucago Gazæ. *zie op Ydele Haver.*
Ficomorus. *zie op Vijgeboom.*
Ficus. *zie op Vijgeboom.*
Ficus Ægyptiaca. *zie op Vijgeboom.*
Ficus Indica. *zie op Bananienboom.*
Ficus Indica. *zie op Indiaanſche Vijge.*
Fiekruyd. *zie op Fykruyd.*
Filago impia. *zie op Ruerkruyd.*
Filicula. *zie op Weederdood.*
FILIPENDULA. Roode Steenbreek. *Lat.* Filipendula. *Hoogd.* Rot-Steinbrech. *Fr.* Filipendule. 577.
Filipendula Aquatica. *zie op Water-Filipendula.*
Fiſtikenboom. *zie op Piſtacienboom.*
Filix. *zie op Vaarn.*
Fiſtularia. *zie op Wilde Hanekam.*
Flier, wilde. *zie op Wilde Vlier.*
Flierboom. *zie op Vlierboom.*
Flos Adonis. *zie op Bruynette.*
Flos Africanus. *zie op Fluweelbloem.*
Flos Amberualis. *zie op Kruysbloem.*
Flos Armerius. *zie op Duyzendſchoon.*
Flos Cardinalis. *zie op Kardinaalsbloem.*
Flos Conſtantinopolitanus. *zie op Jenette.*
Flos Cuculi. *zie op Duyzendſchoon.*
Flos Hieroſolymitanus. *zie op Jenette.*
Flos Keiri. *zie op Muurbloem.*
Flos Paſſionis. *zie op Bloem des Lijdens.*
Flos Principis. *zie op Winde.*
Flos Solis. *zie op Zonnebloem.*
Flos Solis tuberoſus. *zie op Artiſiokken onder de aarde.*
Flos Tunetanus. *zie op Fluweelbloem.*
Fluyteboom. *zie op Syringe.*
FLUWEELBLOEM, Tunisbloem. *Lat.* Flos Tunetanus. Flos Africanus. *Hoogd.* Indianiſche Blum. *Fr.* Oeilletz d'Inde. *Ital.* Fiore Africano. Garoſano Indiano. 580.
FLUWEELE-BLOEM. Papegayenkruyd. *Lat.* Amaranthus. *Hoogd.* Tauſendſchou. *Fr.* Paſſe Velours. *Ital.* Amaranto. Fior di Vellato. Fior di Amore. 321.
Fœniculum. *zie op Venkel.*
Fœniculum marinum. *zie op Zee-venkel.*
Fœniculum Porcinum. *zie op Varkens-venkel.*
Fœniculum Porcinum. *zie op Beerwortel.*
Fœnum Burgundiacum. *zie op Venkel.*
Fœnum Græcum. *zie op Fenegriek.*
FONTEYNKRUYD. *Lat.* Potamogetum. Fontinalis. *Hoogd.* Samkraut. *Ital.* Potamogeto. 832.
Fontinalis. *zie op Fonteynkruyd.*

Fraga. *zie op Aardbezie.*
Frambezien. *zie op Hinnebezien.*
Framboiſen. *zie op Hinnebezien.*
Frangula. *zie op Pijlhout.*
Fraxinella. *zie op Fraxinelle.*
FRAXINELLE. Aſſchenkruyd. *Lat.* Fraxinella. *Hoogd.* Aſchwurtz. *Fr.* Diptam Baſtard. *Ital.* Fraſſinello. Dittamo Bianco. 593.
Fraxinus. *zie op Eſſchenboom.*
Fraxinus ſylveſtris. *zie op Sorbenboom.*
Fritillaria. *zie op Kievitsbloem.*
Frumentum Indicum. *zie op Indiaanſche Weyt.*
Frumentum Saracenicum. *zie op Boekweyt.*
Frumentum Turcicum. *zie op Indiaanſche Weyt.*
Fumaria. *zie op Duyvenkervel.*
Fumaria Bulboſa. *zie op Holwortel.*
Fumaria maxima Bulboſa Cretica. *zie op Leeuwenblad.*
Fumus Terræ. *zie op Duyvenkervel.*
Fuſtethout *zie op Verwloof.*
FYEKRUYD. Fiekruyd. *Lat.* Sophia. Seriphium Germanicum. *Hoogd.* Welſamen. Spohiekraut. 895.

GAGEL. *Lat.* Myrtus Belgica. Myrtus Hollandica. Myrtus Brabantica. Rhus ſylveſtris Dodonæi. Pſeudo-Myrtus. *Fr.* Pimente. Piment Royal. *Ital.* Mirto di Hollandia. Mirto ſalſo. 146.
Galantwortel. *zie op Alantwortel.*
Galatium. *zie op Walſtroo.*
Galega. *zie op Galege* en *Wilde Galega.*
GALEGE. Geyten-ruyt. *Lat.* Galega. Ruta Capraria. *Hoogd.* Ziegenraut. Geiſzraut. *Fr.* Galege. *Ital.* Galiga. 599.
Galeophſis Tragi. *zie op verkeerd Neetelkruyd.*
Gallium. *zie op Walſtroo.*
GANZEBLOEM. Woekelaar. Guldebloem. Zee-crithmum. Zee-creta. *Lat.* Chryſanthemum. Crithmum marinum. Creta marina. *Hoogd.* S. Johansblum. Ganzblum. *Ital.* Chriſantemo. 421.
Ganzediſtel. *zie op Hazenſalade.*
GANSERICH. Ganſerich. Genſrijk. Zilverkruyd. *Lat.* Argentina Potentilla. Agrimonia ſylveſtris. *Hoogd.* Grenzig. Genzerich. *Fr.* Argentine. Becq d'Oye. Tanefie Sauvage. *Ital.* Argentina. 833.
GEELE MALVE. *Lat.* Alrhea lutea. Abutilon Avicennæ. *Hoogd.* Ibiſch met gelben Blumen. Abutilon. *Ital.* Malvaviſco baſtarda. 319.
GEERS. Gierſt. Heers. Hirs. *Lat.* Milium. *Hoogd.* Hirſe. Hirſch. Hirſz. *Fr.* Millet. Mil. *Ital.* Miglio. 765.
Gelſeminum. *zie op Jaſmijn.*
GELIDKRUYD. Stinkende Yſop. Sideritis. *Lat.* Sideritis. *Ital.* Siderite. 884.
Gembar. *zie op Gengebar.*
GEMEENE KLEYNE ROORIDDER. Gemeene kleyne Patich. *Lat.* Lapathum vulgare minus. Oxylapathum. 705.
GEMEENE MEDICA. *Lat.* Medica vulgaris. Medica ſylveſtris. *Lat.* Medica ſalvatico. 592. *Zee-medica. zie op Zee-medica.*
GENEVERBOOM. Dambezienboom. Jeneverboom. Imbeerenboom. *Lat.* Juniperus. *Hoogd.* Wachholder. Wechholter. *Fr.* Genevre. *Ital.* Genepro. 219.
GENGEBAR. Gembar. Gymbar. *Lat.* Zinzibar. Zingiber. *Hoogd.* Ingber. Ingwer. *Fr.* Gingembre. Gingenbre. *Ital.* Gengevo. 665.
Geniculata. *zie op Kniekenskruyd.*
Geniſta. *zie op Brem.*
GENTIAAN. *Lat.* Gentiana. *Hoogd.* Entziaen. Bitterwurtzel. *Fr.* Gentiane. *Ital.* Gentiana. 600.
Gentiana. *zie op Gentiaan.*
Geranium. *zie op Oyevaarsbek.*
Gerwe. *zie op Duyzendblad.*
Geſtreept Spaanſch Gras. *zie op Spaanſch geſtreept Gras.*
GEYTENBAARD. Reynette. *Lat.* Ulmaria. Regina prati. Barbi Capra. Drymopogon. *Hoogd.* Wald-geiſzbarth. *Fr.* Barbe de Chevre. 928.
Geytenblad. *zie op Hondskarſſen.*
GEYTENBLAD (eygentlijk). Caprifolie. Mammetjenskruyd. Weewinde. Lely onder de Doornen. *Lat.* Capriſolium. Periclymenon. Lehe inter ſpinas. *Hoogd.* Geiſzblatt. Waldtgilgen. *Fr.* Chevrefueille. Vinciboſſe. *Ital.* Caprifoglio. 243.
Geyten-ruyt. *zie op Galege.*
Gezeegendkruyd. *zie op Cariophillate.*
Gierſt. *zie op Geers.*
GINGIDIUM. *Lat.* Gingidium. Viſnaga. *Ital.* Gingidio. 606.
Ginoffelbloem. *zie op Angelieren.*
Ginſt. *zie op Brem.*
Giroffelbloem. *zie op Angelier.*
Gith. *zie op Koornroos.*
Gladiolus. *zie op Zwaardkruyd.*
Gladiolus Americanus. *zie op Phalangium.*
Glans Myrepſica. *zie op Welriekende Eykkelboom.*
Glans Terræ. *zie op Aardakers.*
Glans Unguentaria. *zie op welriekende Eykkelboom.*
GLASKRUYD. Parietarie. *Lat.* Vitraria. Helxine. Parietaria. *Hoogd.* Tag und Nachtkraut. S. Peeterskraut. Mawrkraut. *Fr.* Parietaire. *Ital.* Vetriola. Parietaria. Herbe Murale 804.
Glaſtum. *zie op Weede.*
GLAUX. Melkkruyd. *Lat.* Glaux. 608.
Glaux latifolia. *zie op Zoethout.*
Globularia. *zie op Madelieven.*
Glycyrrhiza. *zie op Zoethout.*
GNAPHALIUM. Leeuwenvoet. *Lat.* Gnaphalium. Centunculus. Albinum. Leontopodium. *Hoogd.* Ruhrkraut. *Fr.* Herbe à Cotton. *Ital.* Gnafalio. Filago. Cartafilago. 613.
GODS GENADE. *Lat.* Gratiola. Gratia Dei. Centauris. *Hoogd.* Aurin. *Ital.* Gratiola. Stanco Cavallo. 618.
Goeden Henrik. *zie op Patich.*
Goſſipium arbor. *zie op Wolboom.*
Goſſipium herba. *zie op Kottoenkruyd.*
GOUDENAPPEL. Appel der Liefde. *Lat.* Pomum amoris. Aurea mala. *Hoogd.* Goldapffel. *Fr.* Pommes d'Orees. Pommes d'Amour. *Ital.* Pomo d'Oro. Pomi d'Amore. 745.
Goudenbloem. *zie op Elichryſon.*
GOUDENKRUYD. *Lat.* Herba Doria. *Hoogd.* Herba Doria. *Fr.* Herbe d'Or. *Ital.* Herba di Oro. 629.
GOUDSBLOEM. *Lat.* Calendula. Caltha. *Hoogd.* Ringelblum. *Fr.* Soucie. Souſſie. *Ital.* Colendola. Fior Rancio. Fior d'Ogni meſe. 435. *zie ook op Water-Goudsbloem.*
Gouwe. Kleyne Gouwe. *zie op Oogenklaar.*
GRACHTVAARN. *Lat.* Lonchitis Aſpera. Aſplenium ſylveſtre. Aſplenium magnum. *Hoogd.* Groſz Miltzkraut. *Ital.* Lonchite aſpera. 290. *zie voorts op Vaarn. Boomvaarn. Steenvaarn.*
Gramen Alopecimum. *zie op Voſſeſtaerten Gras.*
Gramen Floridum. *zie op Bloemdragend Gras.*
Gramen Hederaceum. *zie op Gras van Parnaſſus.*
Gramen Leucanthemum. *zie op Oogentrooſt Gras.*
Gramen Marinum. *zie op Zeegras.*
Gramen Parnaſſi. *zie op Gras van Parnaſſus.*
Gramen Plumeum. *zie op Pluym-gras.*
Gramen Stiriatum Hiſpanicum. *zie op Spaanſch geſtreept Gras.*
Gramen Tremulum. *zie op Beevend Gras.*
GRANAATBOOM. *Lat.* Malus Punica. Malus Granata. *Hoogd.* Granatbaum. *Fr.* Migraine. Grenadier. *Ital.* Albero di Pomo Granato. 16.
Granadilla. *zie op Bloem des Lijdens.*
Gras. Pluymgras. Geſtreept Spaanſch-gras. Oogentrooſtgras. Bloemdragend-gras. Zee-gras. Beevend-gras. Voſſeſtaarten-

ſtaarten-gras. *zie van ieder op zijnen naam.*
GRAS VAN PARNAS. *Lat.* Gramen Parnaſſi. Gramen Hederaceum. *Hoogd.* Leberblumlein. *Ital.* Gramigna di Parnaſo. 616.
Granum Paradiſi. *zie op Cardamom.*
Gratia Dei. *zie op Gods Genade.*
Grariola. *zie op Gods Genade.*
Grindkruyd. *zie op Kruyswortel.*
Groene Doorn. *zie op Peeredoorn.*
Groot Halskruyd. *zie op Klokjens.*
Groot Maankruyd. *zie op Hemionitis.*
GROOT SPEENKRUYD. *Lat.* Scrophularia. *Hoogd.* Braunwurtz. Knotenkraur. *Fr.* Scrophulaire. *Ital.* Scrofolaria. 869.
Groote Hoefbladeren. *zie op Peſtilentie-wortel.*
GROOTE KROK. *Lat.* Orobus. Aracus latiſolius. *Ital.* Orobo. 791.
Grove Majoraan. *zie op Orege.*
Groſſula Transmarina. *zie op Aalbezienboom.*
Groſſularia. *zie op Kruysbezienboom.*
Guajacana. Guajacum. *zie op Pokhout.*
Guanabanus. *zie op Vleſſcheboom.*
Guldebloem. *zie op Ganzebloem.*
Gulde Leeverkruyd. *zie op Eedel Leeverkruyd.*
Guldenappel. *zie op Goudenappel.*
Guldenkruyd. *zie op Goudenkruyd.*
GULDENROEDE. *Lat.* Virga aurea. *Hoogd.* Wundkraut. Fedderkraut. *Fr.* Verge d'Or. *Ital.* Virga aurea. 926.
GUYCHELHEYL. *Lat.* Anagallis. *Hoogd.* Gauchheil. *Ital.* Anagallo. Anagallide. Morſo di Gallina. 323.
Gymber. *zie op Gingebar.*

Haanekam, wilde. *zie op Wilde Haanekam.*
HAANEKAMMETJENS. *Lat.* Onobrychis. Caput Gallinaceum Belgarum. Polygala vera Dalechampii. *Hoogd.* Kerſtwurtzel. *Fr.* Sainct Foin. *Ital.* Uppuparia del Maghi. 790.
Haanekop. *zie op Verkeerd Neetelkruyd.*
Haanevoet. *zie op Booterbloem.*
HAAZENOOR. *Lat.* Bupleurum. *Hoogd.* Wundkraut. *Ital.* Bupleuro. Orecchia di Lieviro. 474.
HAAZENPOOT. *Lat.* Lagopus. Pes Leporis. *Hoogd.* Haſenfuſz. Katzenklee. *Fr.* Pied de Lievre. *Ital.* Lagopo. 684.
HAAZENSALADE. Ganzen-diſtel. Konynenkruyd. Melkwey. *Lat.* Sonchus. Braſſica Leporina. Lactuca Leporina. *Hoogd.* Haſenkohl. *Fr.* Palais de Lievre. Leiſſeron. *Ital.* Sunco. Cicerbita. Creſpigno. 893.
Hadich. *zie op Wilde Vlier.*
HAGEDOORN. *Lat.* Spina acuta. Oxyacantha Dioſcoridis. Spina alba. *Hoogd.* Hagedorn. *Fr.* Aubeſpine. Eſpine Blanche. *Ital.* Oxiganta. 185.
Halimus. *zie op Zee-porcellein.*
Halimus marinus Syriacus. *zie op Roos van Jericho.*
Halskruyd; Groot Halskruyd. *zie op Klokjens.*
Halskruyd. Kleyn Halskruyd. *zie op Raponce.*
Handekenskruyd. *zie op Palmaria.*
Harmala Syriaca. *zie op Harmala uyt Syrien.*
HARMALA UYT SYRIEN. *Lat.* Harmala Syriaca. 856.
HARTSHOORN. Kraeyevoet. Muyzeſtaart. *Lat.* Coronopus. Cornu cervi. Stellaria. Cauda muris. *Hoogd.* Krahenfuſz. *Fr.* Dent au Chien. Corne de Cerf. Pied de Corneille. *Ital.* Coronopa. Corno Cervino. Herba Stella. 513.
Hartstong. *zie op Naterwortel.*
HARTSTONG. *Lat.* Lingua Cervina. Phyllitis. Scolopendria. *Hoogd.* Hirſchzung. *Fr.* Langue de Cerf. *Ital.* Phillitide. Phillito. Lingua di Cervo. 286.
Haver-eſſen. *zie op Sorbenboom.*
HAVIKSKRUYD. *Lat.* Hieracium. Accipitrina. *Hoogd.* Habichkraut. *Fr.* Cichorée Jaune. *Ital.* Hieraico. 635.
HASELAAR. Hazelnootenboom. *Lat.* Nux Avellana. Corylus. Nux pontica. *Hoogd.* Haſelnuſz. *Fr.* Noyſelles. Noiſellier. Couldrier. *Ital.* Avellane. Noccivole. 161.
Hazelwortel. *zie op Mans-oor.*
Hebenus. *zie op Ebbenhout.*
Hedera. *zie op Veyl.*
Hedera Terreſtris. *zie op Hondjensdraf.*
HEDERIK. Herik. Herk. *Lat.* Rapiſtrum. Sinapi ſylveſtre. *Hoogd.* Hederich. *Fr.* Velar de la Tortelle. Ravenon. *Ital.* Senape ſalvatico. Rapiſtro. 567.
Hedyſarum Clypeatum. *zie op Schilddragende Hedyſarum.*
Heers. *zie op Geers*, of *Gierſt.*
Helenium. *zie op Alantwortel.*
Helenium tuberoſum. *zie op Artiſiokken onder de aarde.*
Helianthemum Indicum tuberoſum. *zie op Artiſiokken onder de aarde.*
Heliochryſon. *zie op Eliochryſon.*
Helleborus. *zie op Nieswortel.*
Helleborus Ferulaceus. *zie op Koe-ooge.*
Hemelſleutel. *zie op Sleutelbloem.*
HEMIONITIS. Groot Maankruyd. *Lat.* Hemionitis. Lunaria major. *Ital.* Hemionite. 287.
HENNIP. Hennep. Kennep. Kemp. *Lat.* Cannabis. *Hoogd.* Hanff. *Fr.* Chanure. *Ita.* Canapa. 886.
Henophyllum. *zie op Speerkruyd.*
Hepatica. *zie op Steen-Leeverkruyd.*
Hepatica nobilis. *zie op Eedel-Leeverkruyd.*
Hepatica trifolia. *zie op Eedel-Leeverkruyd.*
Hepatorium. *zie op Boelkenskruyd.*
Herba Amoris. *zie op Indiaanſch Kruydje roer mij niet.*
Herba Benedicta. *zie op Caryophyllate.*
Herba Doria. *zie op Goudenkruyd.*
Herba Impatiens. *zie op Kruydje roer mij niet.*
Herba Paralyſis. *zie op Sleutelbloem.*
Herba Paris. *zie op Wolfsbezie.*
Herba Polucaris. *zie op Vlookruyd.*
Herba Senſifica. *zie op Indiaanſch Kruydje roer mij niet.*
Herba Turca. *zie op Duyzendkoorn.*
Herba Venti. *zie op Keukenkruyd.*
Herba Vita. *zie op Indiaanſch Kruydje roer mij niet.*
Herik. *zie op Hederik.*
Herk. *zie op Hederik.*
HERMODACTELEN. Tijdloozen. Tijloozen. Teylroozen. *Lat.* Colchicum. Hermodactylus. Ephemerum Lethale. *Hoogd.* Zeitloſen. *Fr.* Mort au Chien. *Ital.* Colchico. Ephemero. Hermodattylo. 500.
Hermodactylus. *zie op Hermodactelen.*
Herniaria. *zie op Duyzendkoorn.*
Hers. *zie op Geers.*
Hert-gelijkende Erwet. *zie op Nachtſchade.*
HERTGESPAN. *Lat.* Cardiaca. Lycopſis. *Hoogd.* Hertgeſpan. *Fr.* Agripaulme. *Ital.* Licopſide. Cardiaca. 447.
Heſperis. *zie op Damaſtbloem.*
Heſperis odorata. *zie op Welriekende Nachtbloem.*
Heul. *zie op Mankop.*
HEYDENS WONDKRUYD. *Lat.* Conſolida Saracenica. Solidago Saracenica. *Hoogd.* Heidniſz Wundkraut. *Fr.* Conſoul de Saracine. 892.
Heylighout. *zie op Pokhout.*
Hieracium. *zie op Haviksruyd.*
HINNEBEZIEN. Frambezien. Framboiſen. *Lat.* Rubus Idæus. *Hoogd.* Himbramen. Hindbeeren. Hinnbeeren. *Fr.* Framboiſier. *Ital.* Rovo Ideo. Rovo Montano. 248.
Hippolapathum rotundum. *zie op Opregte oude Rhabarbar.*
Hippoſelinum agreſte. *zie op Smyrnium van Candia.*
Hippuris. *zie op Paerdeſtaert.*
Hirundinaria. *zie op Zwaluwenwortel.*
Hirundinaria. *zie op Oogenklaar.*

HOE LANGER HOE LIEVER. Alſsrank. *Lat.* Dulcamara. Amara dulcis. Solanum Lignoſum. Circæa Montpelienſium. *Hoogd.* Heinskraut. Je lenger je lieber. *Ital.* Dolce amara. Vite ſylveſtre. 557.

Hoe langer hoe liever. *zie op Veld-Cypres.*

HOEFBLAD. *Lat.* Tuſſilago. Farfara. Bechium. Ungula Caballina. *Hoogd.* Roſzhuf. Roſzhub. Brandlattich. *Fr.* Pas d'Aſne. Patte d'Aſne. Patte de Cheval. *Ital.* Toſſilagine. Farfarella. Ungia di Cavallo. 385. GROOTE HOEFBLADEREN. *zie op Peſtilentiewortel.*

HOF-COMYN. Carwi. Carwe. *Lat.* Carui. Carum. *Hoogd.* Kummel. *Ital.* Caro. 456. *zie ook op Comijn.*

HOLWORTEL. *Lat.* Fumaria Bulboſa. Radix Cava. *Hoogd.* Holwurtz. *Fr.* Racine creuſe. *Ital.* Radice cava. 598. ALDERGROOTSTE HOLWORTEL VAN CANDIA. *zie op Leeuwenblad.*

Honderdknop. *zie op Paronychia.*

HONDJENS-DRAF. *Lat.* Hedera Terreſtri. Corona Terræ. *Hoogd.* Gundelraben. Grundreben. *Ital.* Hedera Terreſtre. 622.

Hondsboom. *zie op Pijlhout.*

HONDS-KARSZEN. Geytenblad. *Lat.* Canum Ceraſa. Clymenum. Periclymenum. Xyloſteum. *Hoogd.* Hundskirſchen. *Ital.* Pericimeno. Ciresaro di Cane. 204.

HONDS-TAND. *Lat.* Dens Canis. Satyrium Erythrenium. Pſeudo-Hermodactylus. *Hoogd.* Hundszahn. *Ital.* Dente Canino. 546.

HONDS-TONG. *Lat.* Cynogloſſum. Cynogloſſa. Lingua Canis. *Hoogd.* Hundszung. *Fr.* Langue de Chien. *Ital.* Cynogloſſo. Lingua di Cane. 538.

HOP. Hoppe. Hoppekruyd. *Lat.* Lupulus. *Hoogd.* Hopff. *Fr.* Houblon. *Ital.* Lupolo. Bruſcandola. 731.

Hordeum Murinum. *zie op Muyzenkoorn.*

Horminium. *zie op Scharley.*

HULST. *Lat.* Agriſolium. Aquifolium. *Hoogd.* Walddiſtel. *Fr.* Agron. Hous. Houſſon. *Ital.* Aquifoglio. Agrifoglio. 164.

HUYSLOOK. Donderbaard. *Lat.* Sedum. Barba Jovis Herba. Semper vivum. Illecebra. *Hoogd.* Hauſzlaub. Hauſzwurtz. Donnerbart. *Fr.* Joubarbe. *Ital.* Sempervivo. 467. Cepæa, een ſoort van kleyne Donderbaard. *zie op Cepæa.*

HYACINTH. Jacinth. *Lat.* Hyacinthus. *Hoogd.* Hyacinth. Yacinth. *Ital.* Hiacintho. 641.

Hyoſcyamus. *zie op Bilzenkruyd.*

HYPECOON. *Lat.* Hypecoum. *Ital.* Hipecoo. 651.

Hypecoum. *zie op Hypecoon.*

Hypericum. *zie op S. Janskruyd.*

Hydrolapathum. *zie op Patich.*

Hyſop. Hyſſopus. *zie op Yſop.*

Hyſopus fœtidus. *zie op Gelidkruyd.*

Hyuca Canadana.
Hyuca Glorioſa.
Hyuca Americana
} *zie op Juca uyt America.*

IBENBOOM *Lat.* Taxus. Arbor Viroſa. Milus Theophraſti. *Hoogd.* Eybenbaum. Ibenbaum. Ybenbaum. *Fr.* Ef. Yſ. *Ital.* Taſſo. Maſſo. 48.

Iberis. *zie op Wilde Kers.*

Ilex Coccifera minor. *zie op Coccinilieboom.*

Ilex Glandifera major. *zie op Coccinilieboom.*

Illecebra. *zie op Huyslook.*

Imbeerenboom. *zie op Geneverboom.*

Impatiens Herba. *zie op Kruydje roer mij niet.*

Imperatoria. *zie op Meeſterwortel.*

Indiaanſch Koorn. *zie op Indiaanſche Weyt.*

INDIAANSCH KRUYDJE ROER MY NIET. *Lat.* Herba Viva. Herba Amoris; Herba Senſifica. *Hoogd.* Fuhlendeskraut. *Ital.* Herba di vita. Herba di Amore. 630.

INDIAANSCHE DOORNAPPEL. *Lat.* Pomum ſpinoſum opuntiatum. Echino-melocactos. *Ital.* Pomo ſpinoſo opuntiato. 575.

Indiaanſche Tarwe. *zie op Indiaanſche Weyt.*

INDIAANSCHE VYGE. *Lat.* Ficus Indica. Opuntia. *Hoogd.* Indianiſche Feige. *Ital.* Fico d'India. 572.

INDIAANSCHE WEYT. Turkſche Weyt. Turkſch Koorn. *Lat.* Frumentum Turcicum. Frumentum Indicum. *Hoogd.* Turckiſch Korn. *Fr.* Ble de Turquie. *Ital.* Grano di India. Fermento Indiano. 595.

INDIGO. *Lat.* Indigo. Indigoſera. *Indiaanſch* Gali. Nil. *Portug.* Herba d'Anir. Anil. 228.

Indigoſera. *zie op Indigo.*

Ingroen. *zie op Senegroen.*

Intybum ſativum. *zie op Endivie.*

Inula. *zie op Alantwortel.*

IPENBOOM. Iperboom. Olmboom. *Lat.* Ulmus. *Hoogd.* Ruſter, Ruſtbaum. Illmenbaum. Ulmenbaum. *Fr.* Orme. *Ital.* Olmo. 86.

Iperboom. *zie op Ipenboom.*

Irio. *zie op Eedele Rakette.*

Iris. *zie op Lis.*

Iris Anguſtiſolio odorata. *zie op Welriekende Lis.*

Iris ſylveſtris. *zie op Stinkende Lis.*

Iſatis. *zie op Weede.*

Italiaanſche Klaver. *zie op Opregte Medica.*

ITALIAANSCHE RAKETTE. *Lat.* Reſeda. Eruca Italica. *Hoogd.* Refede. *Ital.* Ruchetta di Italia. Reſeda. 566.

Iva Moſchata. *zie op Veld-Cypres.*

JACEA. *Lat.* Jacea. *Hoogd.* Flokblum. *Ital.* Jacea. Jaccea. 653.

Jacobæa. *zie op S. Jacobskruyd.*

Jacobskruyd. *zie op S. Jacobskruyd.*

Jalappa vera. *zie op Opregte Jalappe.*

Jalappe, of Wonderbloem van Peru. *zie op Opregte Jalappe.*

Jansbezien. *zie op Aelbezien.*

Jansbrood. *zie op S. Jansbrood.*

Jansdruyſjens. *zie op Aelbezien.*

Janskruyd. *zie op Aelbezien.*

Jaſminum. *zie op Jaſmijn.*

JASMYN. Jeſemijn. *Lat.* Jaſminum. Jeſeminum. Gelſeminum. *Hoogd.* Jaſmin. *Fr.* Jaſmin. Jeſemin. *Ital.* Gelſemino. 233.

JENETTE. Chriſtus-oog. Bloem. van Conſtantinopel. *Lat.* Lychnis. Oculus Chriſti. Cœli Roſa. Flos Conſtantinopolitanus. Flos Hieroſolymitanus. *Hoogd.* Frawen-Roſzlein. Himmels-Roſelein. Widerſtoſz. Jeruſalems-Blum. *Fr.* Oeilletes. Oeilletes de Dieu. *Ital.* Lichnide. 733.

Jenette; Spaanſche. *zie op Spaanſche Jenette.*

Jeneverboom. *zie op Geneverboom.*

Jeſeminum. *zie op Jaſmijn.*

JOBS-TRANEN. Lievevrouwen-tranen. *Lat.* Lachryma Jobi. Lachryma Chriſti. Lithoſpermum majus. *Fr.* Larmes de noſtre Dame. *Hoogd.* Hiobs-zeher. *Ital.* Lagrime di Giobbe. 666.

JODENDOORN. *Lat.* Paliurus. Spina Judacia. Spina Chriſti. *Ital.* Paliuro. 188.

Jodenkerſſen. *zie op Nachtſchade.*

Jodenkruyd. *zie op Vederik.*

Joffrouwen-violier. *zie op Juffrouwen-Violier.*

Johansbrood; Bezien; Druyſjens; Kruyd, &c. *zie op Jans*, en *S. Jans.*

Jonquillen. *zie op Narciſſe: en op Lis.*

Joriskruyd. *zie op S. Joriskruyd.*

Jovis glans. *zie op Nooteboom.*

Juca Americana. Juca Canadana. Juca Glorioſa. *zie op Juca uyt America.*

JUCA UYT AMERICA. *Lat.* Juca, of Hyuca Canadana. Hyuca Glorioſa. Hyuca Americana. *Hoogd.* Jucke. Bij de *Indianen* Mandiba. Manyba. Mandioca. Manyoc. 663.

JUDASBOOM. *Lat.* Arbor Judæ. Arba Amoris. Siliquaſtrum. Siliqua Fatua. *Hoogd.* Judasbaum. *Fr.* Guainier. Gaines. *Ital.* Siliquaſtro. Siliqua Silveſtre. Albero de Guida. 126.

Juffrouwen-violier. *zie op Damaſtbloem.*
Jujubæ Officinarum. *zie op Jujubenboom.*
JUJUBENBOOM. Roode Jujubenboom. *Lat.* Zizyphus rurila. Jujubæ Officinarum. Zizypha Græcorum. Paliurus Athenæi. *Hoogd.* Bruſtbeerbaum. Bruſtbeerlein. *Fr.* Jujubier. Guindoulier. *Ital.* Giuggiole. 117.
Juniperus. *zie op Geneverboom.*
Jupitersbaard. *zie op Boomachtig Jupitersbaard.*

KAarden. *zie op Steekende Kaarden.*
KALFSMUYL. Apenhoofd. Orant. *Lat.* Antirrhinum. Caput Simiæ. *Hoogd.* Lewenmaul. *Fr.* Muron Violet. *Ital.* Antirrino. 336.
KALFSVOET. Manskragt. *Lat.* Arum. *Hoogd.* Pfaffenpint. Teutſch Ingwer. *Fr.* Pied de Veau. Vit de Preſtre. *Ital.* Aro. Giaro. Gigaro. *Een ſoort hier van in 't Nederlandſch* Speerwortel. *Lat.* Dracontium. Serpentaria. *Andere ſoort*, Colocaſia. Dracunculus Paluſtris. 353.
KALI. In alle Talen dus genoemd: doch in 't *Italiaanſch* ook Soda. 471.
KANEELBOOM. *Lat.* Cinnamomum. Canella. Arbor Caſſia. *Hoogd.* Zimmet-rohrleinbaum. Zimmetrindenbaum. Canelbaum. *Fr.* Arbre de Canelle. *Ital.* Cinnamomo. Cannella. 119.
KAPPERS. *Lat.* Capparus. *Hoogd.* Kappern. *Fr.* Cappres. *Ital.* Capparo. 254.
KARDINAALSBLOEM. *Lat.* Flos Cardinalis. Trachelium Americanum. *Ital.* Trachelio Americano. Fior di Cardinale. 582.
Karmoſijnboom. *zie op Coccinilieboom.*
KARSSEBOOM. *Lat.* Ceraſus. *Hoogd.* Kirſchbaum. *Fr.* Ceriſier. *Ital.* Ciregio. Ciresaro. 36. *In 't zelve Hoofdſtuk ook* Karſſeboomen met groene Karſſen; met welriekende Bloeſſemen, &c.
Karſſeboom met Bladeren van Laurier. *zie op Lauwerboom met blinkende Bladeren.*
Kaſtanienboom. *zie op Caſtanienboom.*
Kattekruyd. Berg-Kattekruyd. *zie op Munt.*
KAUWOORDE. Cowoerde. Kauwoerde. *Lat.* Cucurbita. *Hoogd.* Kurbs. Kurbiſz. *Fr.* Courge. Coucorde. *Ital.* Zucca. 521.
KEELKRUYD. Mondhout. Liguſter. Rijnwillige. *Lat.* Liguſtrum. *Hoogd.* Beynholtzlein. Muntholtz. Rheynweyden. *Fr.* Troeſne. Frezillon. *Ital.* Liguſtro. Guiſtrico. Alcanna. Olivella. 258.
Keesjenskruyd. *zie op Malve.*
Kelderhals. *zie op Peeperboom.*
Kemp. *zie op Hennip.*
Kennep. *zie op Hennip.*
Kermes. *zie op Coccinilieboom.*
KERS. *Lat.* Naſturtium. Barbarea. Cardamine. *Hoogd.* Kreſz. *Fr.* Creſſon. *Ital.* Naſturtio. Agretto. 660. WILDE KERS. *zie op Wilde Kers:* en *op vreemde Wilde Kers.*
KERVEL. *Lat.* Cerefolium. Chærophyllum. Chærophyllon. *Hoogd.* Kerbelkraut. *Fr.* Cerfueil. *Ital.* Cerefoglio. 463. WELRIEKENDE DULLE KERVEL. Spaanſche Kervel. *Lat.* Myrrhis ſativa odorata. Cicutaria odorata. WILDE BERG-KERVEL. *Lat.* Cerefolium montanum ſylveſtre. Myrrhis ſylveſtris montana. *ibid.* DULLE KERVEL. *zie op Dulle Kervel.*
Keule. *zie op Kunneke.*
KEUKENKRUYD. *Lat.* Pulſatilla. Herba Venti. *Hoogd.* Kuchenkraut. *Fr.* Coquelourdes. *Ital.* Pulſatilla. 835.
Keykensbloem. *zie op Duyzendſchoon.*
KEYSERSKROON. *Lat.* Corona Imperialis. *Hoogd.* Kayſerkron. *Fr.* Couronne de l'Empereur. *Ital.* Corona Reale. 514.
KIEVITSBLOEM. Kievitseyeren. *Lat.* Fritillaria. Meleagris. *Hoogd.* Frittilary. *Ital.* Meleagride. 594.
Kievitseyeren. *zie op Kievitsbloem.*
Kladdenkruyd. *zie op Kliſſenkruyd.*
Klaſſen. *zie op Kliſſenkruyd.*
Klaver. *zie op Drieblad.*
Kleef. *zie op Veyl.*
KLEEFKRUYD. *Lat.* Aparine. *Hoogd.* Klebkraut. *Fr.* Reble Glateron. *Ital.* Speronella. Aparine. 337.
Kleyn Berg-Wollekruyd. *zie op Phlomos.*
Kleyn Halskruyd. *zie op Raponce.*
KLEYN MAANKRUYD. *Lat.* Lunaria. Lunaria Botrytis. *Hoogd.* Mondkraut. Mondraute. *Fr.* Taure. Lunaire. *Ital.* Lunaria del Grappolo. Lunaria minore. 726. *zie ook op Maankruyd der Chineezen.* En *Maanekop op Mankop.*
KLEYNE BERG-ELZENBOOM. *Lat.* Alnus minor Montana. *Hoogd.* Kleyner Berg-Elſebaum. *Fr.* Amelanchier. 261.
Kleyne Gouwe. *zie op Oogenklaar.*
KLEYNE LAUWERBOOM. *Lat.* Laureola. Chamædaphne. *Hoogd.* Zeilant. Kellerhals mit grunen Blumen. *Fr.* Laureole. *Ital.* Laureola Maggiore. 155. *zie ook op* groote Lauwerboom. Wilde Laurier.
Kleyne Look. *zie op Pareye.*
KLEYNE OSSETONG. *Lat.* Anchuſa. *Hoogd.* Ochſenzung. *Fr.* Orcanette. *Ital.* Ancuſa. 225.
Kleyne Tabak. *zie op Bilſenkruyd.*
Klim. *zie op Veyl.*
KLIM. Lynen. Viorne. *Lat.* Clematis. Viorna vulgi. Vitis alba. Atragenes Theophraſti. *Hoogd.* Linen. Reben. Waldreben. *Fr.* Viorne. *Ital.* Clematide. 252.
Klim-boonen. *zie op Turkſcheboonen.*
KLISSENKRUYD. Klaſſenkruyd. Kladdenkruyd. *Lat.* Lappa. Xanthium. *Hoogd.* Kletten. Bettler-lauſz. Spitzkletten. *Fr.* Glouteron. Gletteron. *Ital.* Bardana. 384.
Klokkebloem. *zie op Akeleyen.*
KLOKJENS. Groot Halskruyd. *Lat.* Campanula. Rapunculus hortenſis latiore folio. Cervicaria major. Uvularia. *Hoogd.* Glokiein. Glockenblum. *Ital.* Campanelle. Campanola. 437.
KNAWEL. Duyzendknop met ſmalle Bladeren. *Lat.* Polygonum anguſtifolium. 677.
KNIEKENSKRUYD. Leedekenskruyd. *Lat.* Geniculata. 518.
Knoflook. *zie op Knoplook.*
Knol. *zie op Rape.*
KNOPLOOK. Knoflook. Knuyflook. *Lat.* Allium. *Hoogd.* Knoblauch. *Fr.* Ail. Aux. *Ital.* Aglio. Aio. 300. *zie hier bij na* Look zonder Look. Berglook. Bieſlook. Pareye. Kleyne Look.
Knuyflook. *zie op Knoplook.*
Koekoeksbloem. *zie op Duyzendſchoon.*
KOE-OOGE. Niesworrel, met Bladeren van Ferula. *Lat.* Buphthalmum. Helleborus Ferulaceus. *Hoogd.* Rindsaug. *Fr.* Oreil de Beuf. *Ital.* Buſtalmo. Occhio di Bove. 420.
Koninkskaers. *zie op Wollekruyd.*
KONKOMMER. *Lat.* Cucumer. Cucumis. *Hoogd.* Cucumer. Cucummer. Cucumber. *Fr.* Concombre. *Ital.* Cocomero. Cicomero. Cedruolo. Citriolo. 526.
Konijnenkruyd. *zie op Hazenſalade.*
KOOL. Moes-kool. *Lat.* Braſſica. Crambe. *Hoogd.* Kohl. Kohlkraut. *Fr.* Choux. *Ital.* Cavoli. Cavolo Cappuccio. 410.
Koorn, Indiaanſch. *zie op Indiaanſche Weyt.*
KOOLBLOEM. Roggebloem. Ambarette. Amberbloem. *Lat.* Cyanus. Cyanus odoratus Turcicus. *Hoogd.* Kornblum. *Fr.* Blaverle. Aubiſoin. Bluet. Soulſie. *Ital.* Ciano. Fior di Frumento. Fior del Formento. Battiſecula. 529.
KOORNROOS. Gith. *Lat.* Nigellaſtrum. Pſeudo-Melanthium. *Hoogd.* Raden. Kornroſe. *Fr.* Yvraye. Nielle des Bleds. *Ital.* Nigellaſtro. Melantio falſo. Gittone. Ruoſola. 759.
KORALKRUYD. Koraalkruyd. *Lat.* Dentaria. Coralloides. *Ital.* Dentaria. 548.
Koralkruyd. *zie op Aſpergen.*

Kornoeljeboom. *zie op Cornoeljeboom.*
Kors. *zie op Kers.*
Koſt. *zie op Munt.*
KOTTOENKRUYD. Boomwollekruyd. *Lat.* Goſſipium herba. Bombax. Cotum. *Hoogd.* Baumwoll. *Fr.* Cotton. *Ital.* Bambagia. Cotone. 615.
KRAAKEBEZIEN. Poſtelbezien. *Lat.* Myrtillus. Vaccinia. *Hoogd.* Heydelbeeren. *Fr.* Airelle. Avrelle. *Ital.* Mirtillo. Calavezza. Uva Orſa. Vigna d'Orſo. 775.
Kraayenvoet. *zie op Hartshoorn.*
Krabbenklauw. *zie op Ruyterskruyd.*
Krackebezien. *zie op Kraakebezien.*
KRAP. Mee. Rotte. *Lat.* Rubia. *Hoogd.* Rodte. *Fr.* Garance. Ruble. *Ital.* Robbia. Rubia. 339.
Kreeſtkruyd. *zie op Zonnewende.*
Kroesbezienboom. *zie op Kruysbezienboom.*
Kroeze-, of Kruyzemunt. *zie op Munt.*
Krok. Groote Krok. *zie op Groote Krok.*
KRUYDJE ROER MY NIET. Springkruyd. *Lat.* Herba impatiens. Noli me tangere. *Hoogd.* Springkraut. 629. INDIAANSCH KRUYDJE ROER MY NIET. *zie op Indiaanſch Kruydje roer my niet.*
Kruyze- of Kroezemunt. *zie op Munt.*
KRUYSBEZIENBOOM. Doornbezienboom. Kroesbezienboom. Kruysdoorn. Steekelbezien. *Lat.* Uva Criſpa. Groſſularia. *Hoogd.* Stachelbeerenbaum. Krauſzbeerenbaum. *Fr.* Groiſeilles. Groiſſelles. *Ital.* Uva ſpina. Uva macina. 221.
KRUYSBLOEM. *Lat.* Flos Amberualis, Polygala. *Hoogd.* Creutzblume. *Ital.* Polygalia. 828.
KRUYSDISTEL. *Lat.* Eryngium. *Hoogd.* Manstreuw. Brachendiſtel. *Fr.* Chardon teſtu. Fanicaut. Iringes. *Ital.* Eringio. Iringo. 454. *zie ook op* Diſtel: en Driediſtel.
Kruysdoorn. *zie op Kruysbezienboom.*
Kruyskruyd. *zie op Kruyswortel.*
KRUYSWORTEL. Kruyskruyd. Grindkruyd. *Lat.* Senecio. Erigerum. *Hoogd.* Creutzkraut. Baldgreiſz. *Fr.* Seneſſon. *Ital.* Senetio. Cardoncelle. Spellicciosa. 876.
Kullekenskruyd. *zie op Standelwortel.*
Kun. *zie op Kunneke.*
KUNNEKE. Kun. Keule. Saturey. *Lat.* Saturea. Cunila. *Hoogd.* Garten-Iſſop. Zwibel-Hiſſop. Kuneli. Saturey. *Fr.* Savorie. *Ital.* Coniella. Satureia. Savoreggia. Peverella. 860.
Kuyſchboom. *zie op Boom der Kuyſchheyd.*

LAage Appelboom zonder Bloeſſem. *zie op Appelboom.*
LAAGE BERG-MISPELBOOM. *Lat.* Chamæmeſpilus alpina. Meſpilus humilis montana. *Ital.* Neſpolo minore montanara. 217.
LAAGE CEDERBOOM MET VRUCHTEN VAN CYPRES. *Lat.* Cedrus humilis ſabinifera fructu Cupreſſi. *Ital.* Cedro minore col Frutto di Cipreſſo. 64.
Laage Druyfjens-willigen uyt Silezien. *zie op Spiræa van Theophraſtus.*
Laage Zee-erweten. *zie op Zee-erweten.*
Labruſca Virginiana. *zie op Wilde Wijngaard uyt Virginien.*
Laburnum. *zie op Ebbenhout met geele Bloemen.*
Lachryma Chriſti. *zie op Jobs-tranen.*
Lachryma Jobi. *zie op Jobs-tranen.*
Lactuca. *zie op Salade.*
Lactuca Leporina. *zie op Haazen-ſalade.*
Lactuca Petrea. *zie op Steen-lattouw.*
Lagopus. *zie op Haazepoot.*
Lamium. *zie op Verkeerd Neetelkruyd.*
LAMPSANA. *Lat.* Lampſana. *Fr.* Lampſane. Sanues blanches. *Ital.* Di Laſana. Di Landri. 689.
Lancea. Chriſti. *zie op Speerkruyd.*
Lantana. *zie op Viburnboom.*
Lapathum. *zie op Patich.*
Lapathum fibroſum. *zie op Bulapathum van Plinius.*
Lapathum Lanuginoſum Chinenze longifolium, vel verum Matthioli. *zie op Opregte Rhabarbar van Matthiolus.*
Lapathum ſativum rotundifolium ampliſſimum. *zie op Opregte ronde Rhabarbar.*
Lapathum tuberoſum Americanum. *zie op Patich met een Knobbelwortel uyt America.*
Lapathum Virginianum. *zie op Virginiaanſche Patich.*
Lapathum vulgare minus. *zie op Gemeene kleyne Roo-Ridder.*
Lappa. *zie op Kliſſenkruyd.*
LAPPA BOARIA PLINII. Met geenen anderen naam genoemd. Is een meede ſoort van Caucalis. 462.
LASERPITIUM. *Lat.* Silphium. Angelica lucida. Laſerpitium lucidum. 332.
LATHYRUS. *Lat.* Lathyrus. Arachydna ſubterranea. *Hoogd.* Platte Erbſen. 685.
Lathyrus. *zie op Springkruyd.*
Lathyrus tuberoſus. *zie op Aardakers.*
Lattouw. *zie op Salade.*
Lattuw. *zie op Salade.*
Lattuw. Steenlattouw. *zie op Steenlattouw.*
LAVAS. Lubſtork. Lavitſe, Lubſtikkel. *Lat.* Leveſticum. Liguſticum. *Hoogd.* Leibſtockel. *Fr.* Liveche. Liveſche. *Ital.* Liguſtico. 712.
LAVENDEL. *Lat.* Lavendula ſpica. Nardus Italica. *Hoogd.* Lavendel. *Fr.* Lavande. *Ital.* Lavanda. 707.
Lavendula ſpica. *zie op Lavendel.*
Laver. *zie op Water-eppe.*
Lavetſe. *zie op Lavas.*
Laureola. *zie op kleyne Lauwerboom.*
Laurierboom. *zie op Lauwerboom.*
Lauro-ceraſus. *zie op Lauwerboom met blinkende Bladeren.*
Laurus. *zie op Lauwerboom.*
Laurus Alexandrina. *zie op Tongeblad.*
Laurus Inodora. *zie op Wilde Laurier.*
Laurus major ſolio. *zie op Lauwerboom met blinkende Bladeren.*
Laurus Roſea. *zie op Oleanderboom.*
Laurus ſylveſtris. *zie op Wilde Laurier.*
Laurus Tinus; of Tinnus. *zie op Wilde Laurier.*
LAUWERBOOM. Laurierboom. *Lat.* Laurus. Daphne. *Hoogd.* Lorbeerbaum. *Fr.* Laurier. *Ital.* Lauro. 150.
LAUWERBOOM MET BLINKENDE BLADEREN. *Lat.* Laurus major folio. Lauro-ceraſus. Ceraſus ſolio Laurino. *Hoogd.* Lorbeerkirſchen. *Ital.* Ciregio Laurino. 155.
Lauwerboom, kleyne. *zie op kleyne Lauwerboom.*
Lauwerboom, wilde. *zie op Wilde Lauwerboom.*
Ledum alpinum. *zie op Berg-roozen.*
Leedekenskruyd. *zie op Kniekenskruyd.*
LEEPELBLAD. Leepelkruyd. *Lat.* Cochlearia. *Hoogd.* Leffelkraut. *Fr.* Herbe aux Cuilliers. *Ital.* Cochlearia. 497.
Leepelkruyd. *zie op Leepelblad.*
Leeverkruyd. *zie op Eedel Leeverkruyd.*
Leeverkruyd. *zie op Steenleeverkruyd.*
LEEUWENBLAD. Aldergrootſte Holwortel van Candia. *Gr.* Leontopetalon. *Lat.* Frumaria maxima bulboſa Cretica. *Ital.* Leontopetalo. 816.
Leeuwenvoet. *zie op Gnaphalium.*
LELIE. *Lat.* Lilium. *Hoogd.* Lilien. Gilgen. *Fr.* Lis. *Ital.* Giglio. Lilio. 715.
Lelie onder de Doornen. *zie op Geytenblad.*
Lelie van den Dale. *zie op Maybloem.*
Lens. *zie op Linzen.*
Lentiſcula. *zie op Linzen.*
Lentiſcus. *zie op Maſtikboom.*
Leontopetalon. *zie op Leeuwenblad.*
Leontopodium. *zie op Gnaphalium.*
Lepidium herbula. *zie op Wilde Kers.*
Leucacantha. *zie op Carline.*
Leucanthemum. *zie op Camille.*

Leucanthemum. *zie op Moederkruyd.*
Leucographis. *zie op Ceinthe.*
Leucojum. *zie op Stok-violier.*
Leucojum Bulboſum. *zie op Zomer-zotje.*
Leucojum luteum. *zie op Muurbloem.*
Leviſticum. *zie op Lavas.*
Libanotis coronaria. *zie op Roſmarijn.*
Liburnium. *zie op Viburneboom.*
Lichen. *zie op Steen-leeverkruyd.*
Lignum Sanctum. *zie op Pokhout.*
Liguſter. *zie op Keelkruyd.*
Liguſtrum. *zie op Keelkruyd.*
Liguſtrum verum Dioſcoridis. *zie op Sermontein.*
Lilium. *zie op Lelie.*
Lilium inter ſpinas. *zie op Lelie onder de Doornen.*
Lilium convallium. *zie op Maybloem.*
Lilium vernum. *zie op Maybloem.*
Limoenboom. *zie onder Oranjeboom.*
LIMONIUM. *Lat.* Limonium. *Ital.* Limonio. 709.
Linaria. *zie op Wild Vlaskruyd.*
LINDENBOOM. *Lat.* Tilia. Philyra. *Hoogd.* Lindenbaum. *Fr.* Til. Tillet. Tilleul. *Ital.* Carpino nero. Teglia. Tilia. 84.
Lingua Canis. *zie op Varkensbrood.*
Lingua Cervina. *zie op Hartstong.*
Lingua Serpentina. *zie op Speerkruyd.*
Lingua Serpentis. *zie op Serpentstong.*
Linzen Lombaardſche. *zie op Lombaardſche Linzen.*
Linum. *zie op Vlaskruyd.*
Linum ſylveſtre. *zie op Wild Vlaskruyd.*
LIS. Jonquillien. *Lat.* Iris. Chamæ-iris. *Hoogd.* Gilgen. Schwertel. *Fr.* Flambe. *Ital.* Giglio Celeſte. Giglio Pavonaſſo. 429. WELRIEKENDE LIS. STINKENDE LIS. *zie op Welriekende- en Stinkende Lis.*
Lithoſpermum. *zie op Jobstranen.*
Lithoſpermum. *zie op Paarlekruyd.*
Lolium rubrum. *zie op Muyzekoorn.*
LOMBAARDSCHE LINZEN. Wilde Sena. *Lat.* Colutea. *Hoogd.* Welſche Linzen. Welſche Zenebaum. *Fr.* Baguenaudier. *Ital.* Colutea. 174. BRASILIAANSCHE LOMBAARDSCHE LINZE. *Lat.* Colutea Braſiliana. *Braziliſch.* Pagimirioba. *Portug.* Herva di Bicho. 509.
Lonchitis Aſpera. *zie op Gragtvaarn.*
LONGEKRUYD. Onzer Vrouwen Melkkruyd. *Lat.* Pulmonaria. Simphitum Maculoſum. *Hoogd.* Lungenkraut. *Fr.* Herba aux Polmons. *Ital.* Polmonaria. 839.
LOOK ZONDER LOOK. *Lat* Alliaria. *Hoogd.* Knoblauchkraut. Zaltzkraut. *Fr.* Alliaire. Herbe aux Aulx, ou aux Ailletz. *Ital.* Alliaria. 302. *zie ook op Knoplook. Berglook. Kleyne Look.*
Lotus alba. *zie op Witte Lotusboom.*
Lotus arbor. *zie op Lotusboom.*
LOTUSBOOM. *Lat.* Lotus arbor. *Hoogd.* Lotusbaum. *Fr.* Alyſier. *Ital.* Loto albero. Bagelaro. Perlaro. 163.
Lotus herba. *zie op Zeevengetijdenkruyd.*
Lotuskruyd. *zie op Zeevengetijdenkruyd.*
Lubſinkel. Lubſtok. *zie op Lavas.*
Lunaria. *zie op Speerkruyd.*
Lunaria. *zie op kleyn Maankruyd.*
Lunaria Chymicorum. *zie op Maankruyd der Chymiſten.*
Lunaria major. *zie op Hemionitis.*
Lupinus. *zie op Vijgeboon.*
Lupulus. *zie op Hop.*
Lupynen. *zie op Vijgeboon.*
Lutea. Luteola. Lutum herba. *zie op Wouw.*
LUYSKRUYD. *Lat.* Staphiſagria. Pedicularis. *Hoogd.* Lauſzkraut. Sfeichelkraut. *Fr.* Herbe aux Povilleux. *Ital.* Stafiſſaria. Herba par i Vedocchi. 896.
Luyskruyd. Stinkende Nieswortel. *zie op Nieswortel.*
Lychnis. *zie op Jenette.*
Lychnis perſoliata. *zie op Vaccaria.*
Lychnis ſylveſtris viſcoſa. *zie op Vliegenet.*
LYCIUM UYT ITALIEN. *Lat.* Lycium Italicum *Ital.* Licio d'Italia. 156.
Lycopſis. *zie op Hertgeſpan.*
Lynen. *zie op Klim.*
Lyſimachia. *zie op Vederik.*
Lyſterbezien. *zie op Sorbenboom.*

MAagdelieven. *zie op Madelieven.*
MAAGDEPALM. *Lat.* Clematis Daphnoides. Vinca Pervinca. *Hoogd.* Inngrun. *Fr.* Lyſſeron. *Ital.* Vinca. Provinca. Pervinca. Clematide Daphnoide. 496.
Maanekop. *zie op Mankop.*
Maankruyd. Groot Maankruyd. *zie op Hemionitis.*
Maankruyd. Kleyn Maankruyd. *zie op Kleyn Maankruyd.*
MAANKRUYD. *Lat.* Lunaria. Anthillus Lunata. *Hoogd.* Mondkraut. *Fr.* Lunaire. *Ital.* Lunaria. 334.
MAANKRUYD DER CHYMISTEN. *Lat.* Lunaria Chymicorum. *Hoogd.* Mondkraut von die Chymiſten. *Fr.* Lunaire de Chimiſtes. *Ital.* Lunaria di Alchimiſti. 727.
Maan-violet. *zie op Penningsbloem.*
MAARTSCHE VIOLE. Maartſche Violet. *Lat.* Viola Martia. Viola nigra. Viola purpurea. Violaria. *Hoogd.* Mertſz Violen. Blaw Violen. *Fr.* Violette de Mars. *Ital.* Viola Pavenazza. Viola Mammola. Viola Porporea. 924.
Macer arbor antiquorum. *zie op Macerboom der Oude.*
MACERBOOM DER OUDE. *Lat.* Macer arbor antiquorum. Macir. Macis. Arbor Sancta. Arbor Dyſenteriæ. *Ital.* Macero. *Indiaanſch,* Macre. Macruyre. Arbore de Sancto Thome. 88.
Macio. Macis. *zie op Macerboom.*
MADELIEVEN. Maagdelieven. Margrieten. *Lat.* Bellis. Globularia. *Hoogd.* Maſzliben. *Fr.* Paſquettes. Marguerites. *Ital.* Bellide. Primo Fior. Primela vera. Fior di Prima vera. 389.
MAJORAAN. Majoreyn. Marioleyn. *Lat.* Majorana. *Hoogd.* Majoran. Meyran. *Fr.* Marioleine. *Ital.* Maggiorana. Amaraco. 736. GROVE MAJORAAN. *zie op Grove Majoraan.*
Majorana. *zie op Majoraan.*
Majoreyn. *zie op Majoraan.*
Malegette. Maleguette. *zie op Cardamom.*
MALLOTE. Melilote. *Lat.* Melilotus. *Hoogd.* Groſſer Steinklee. Bahrenklee. *Fr.* Melote. *Ital.* Meliloto. 725.
MALROVE. Witte Andoorn. *Lat.* Marrubium. Praſſium. *Hoogd.* Weiſze Andorn. Marobel. *Fr.* Marrubin. Marrochemin. *Ital.* Marrebio. 755.
Malva. *zie op Malve.*
MALVE. Keesjenskruyd. *Lat.* Malva. *Hoogd.* Papel-, of Pappelkraut. *Fr.* Maulve. *Ital.* Malva. 315. WITTE MALVE. GEELE MALVE. *zie op Witte en op Geele Malve.* BOOMMALVE. *zie op Boom-Malve.*
MALVE VAN CHINA. *Lat.* Malva Chinenſis Roſea Arboreſcens. Roſa Chinenſis (of Chineeſche Roos, van zommige dus genoemd; doch qualijk). *Ital.* Malva Arborea di China. Roſa di China. 192.
Malum Inſanum. *zie op Dol-appel.*
Malus. *zie op Appelboom.*
Malus pumila flore carens. *zie op Appelboom, Lage, zonder Bloeſſem.*
Malus Arantia. Aurantia. *zie op Oranjeboom.*
Malus Armeniaca. *zie op Abrikoosboom.*
Malus Citria. *zie op Oranjeboom; als daar onder begreepen.*
Malus Cotonea. Cydonia. *zie op Queeboom.*
Malus Limonia. *zie op Oranjeboom; als daar onder begreepen.*
Malus Perſica. *zie op Perzikboom.*
Malus Præcox. *zie op Abrikoosboom.*
Malus Punica. Granata. *zie op Granaatboom.*
Mammetjenskruyd. *zie op Geytenblad.*

Mandragora. *zie op Mandragore.*
MANDRAGORE. *Lat.* Mandragora. *Hoogd.* Alraun. *Fr.* Mandragore. Mandegloire. *Ital.* Mandragora. 750.
MANKOP. Maanekop. Eul. Heul. Slaapkruyd. *Lat.* Papaver. *Hoogd.* Wagzamen. Mohn. Olmag. *Fr.* Pavot. *Ital.* Papavero. 801.
Mans-kragt. *zie op Kalfsvoet.*
MANS-OOR. Hazelwortel. *Lat.* Aſarum. *Hoogd.* Haſelwurtz. *Fr.* Caberet. *Ital.* Aſaro. Nardo Salvatico. Baccara. 358.
Maracor. *zie op Bloem des Lijdens.*
MARENTAKKEN. *Lat.* Viſcus. *Hoogd.* Miſtell. *Fr.* Guy. Guys. Bois dont on ſait de la Glue. *Ital.* Viſchio. Paucia. 249.
Margrieten. *zie op Madelieven.*
Mariendiſtel. *zie op Diſtel.*
MARIETTEN. Wilde Roos van Dioſcorides. *Lat.* Viola Mariana. Thachelium. Medium. Rapa ſylveſtris Dioſcoridis. *Fr.* Mariettes. *Ital.* Medio. Rapa ſalvatico di Dioſcoride. Viola Mariana. 440.
Marioleyn *zie op Majoraan.*
Marrubium. *zie op Malrove.*
Maru herba. *zie op Cerinthe.*
MARUM. In alle Talen dus genoemd. 753.
MASTIKBOOM. *Lat.* Lentiſcus. Morellaria. *Hoogd.* Maſtikbaum. *Fr* Lentique. *Ital.* Lentiſco. 102.
Mater. Matricaria. *zie op Moederkruyd.*
Matriſylva. *zie op Walmeeſter.*
MAYBLOEM. Lelie van den Dale. Eenblad. *Lat.* Lilium Convallium. Lilium Vernum. Ephemerum non Lethale. Unifolium. *Hoogd.* Mayenblumlein. Meyenreiſz. *Fr.* Muguet. *Ital.* Lilio Convallio. 716.
MECHOACAN. *Lat.* Mechoacanna. *Ital.* Reubarbaro Indiano. 763.
Medica; gemeene Medica. *zie op Gemeene Medica.*
Medica, opregte Medica. *zie op Opregte Medica.*
Medica marina. *zie op Zee-medica.*
Medica ſylveſtris. Medica vulgaris. *zie op Gemeene Medica.*
Medica vera. *zie op Opregte Medica.*
Medium. *zie op Marietten.*
Meê. *zie op Krap.*
Meer-radijs. *zie op Radijs.*
MEESTERWORTEL. *Lat.* Aſtrantia. Imperatoria. Oſtrutium. *Hoogd.* Meiſterwurtzel. 377.
Melampyrum. *zie op Paerdsbloem.*
Melanthium *zie op Nigelle.*
MELDE. *Lat.* Atriplex. *Hoogd.* Molten. Milten. *Fr.* Arroche. *Ital.* Atriplice. Reppice. Treppice. 379.
Meleagris. *zie op Kievitsbloem.*
Melilote. Melilotus. *zie op Malloote.*
Meline. *zie op Panikkoorn.*
Meliſſa. *zie op Meliſſe.*
MELISSE. Confilie. *Lat.* Meliſſa. Meliſſophyllum. Apiaſtrum. Citrago. *Hoogd.* Meliſſe. *Ital.* Meliſſe. Cedronella. Aranciata. 760.
Meliſſophyllum. *zie op Meliſſe.*
Melkkruyd. *zie op Glaux.*
Melkwey. *zie op Hazenſalade.*
Melo. *zie op Meloen.*
MELOEN. *Lat.* Melo. Melopepo. *Hoogd.* Melaun. Melonen. Pfeben. *Fr.* Melon. *Ital.* Melone. Meloni. 524.
Melopepo. *zie op Meloen.*
Mentha. Mentha Cattaria. *zie op Munt.*
Mercurialis. *zie op Dingelkruyd.*
Meſpilus. *zie op Miſpelboom.*
Meſpilus humilis montana. *zie op Lage Berg-Miſpelboom.*
Meum. *zie op Beerwortel.*
MEYER. *Lat.* Blitum. *Hoogd.* Meyr. Meyer. *Fr.* Blete. *Ital.* Blito. Blitto. Biedone. Bietolone. 379.
Mezereon. *zie op Peeperboom.*
Mezereon anguſtifolium. *zie op Mezereon met ſmalle Bladeren.*
MEZEREON MET SMALLE BLADEREN. *Lat.* Thymelæa. Mezereon anguſtifolium. *Ital.* Timelea. 232.
Mieredik. *zie op Radijs.*
Minkyzer. *zie op Waternoot.*
Militaris Aiſoides. Militaris Aquatica. *zie op Ruyterskruyd.*
Milium. *zie op Geers.*
Milium ſolis. *zie op Paerlekruyd.*
Milleſolium. *zie op Duyzendblad.*
Milleſolium nobile ſoliis Millefolii. *zie op Duyzendblad met Bladeren van Duyzendblad.*
Milleguetta. *zie op Cardamom.*
Miltkruyd. *zie op Steenvaarn.*
Milus Theophraſti. *zie op Ibenboom.*
Mirabilis Peruviana. *zie op Opregte Jalappe.*
MISPELBOOM. *Lat.* Meſpilus. *Hoogd.* Miſpelbaum. *Fr.* Neſſlier. *Ital.* Neſpelo. 20. *zie ook op Lage Berg-Miſpelboom.*
MOEDERKRUYD. Mater. *Lat.* Matricaria. Parthenium. Amaracus Galeni. Leucanthemum. *Hoogd.* Mutterkraut. Meidblumen. *Fr.* Marone. *Ital.* Partenio. Amarella. 756.
MOERBEZIENBOOM. *Lat.* Morus. *Hoogd.* Maulbeerbaum. *Fr.* Meurier. *Ital.* Moro. Moro Celſo. 18.
Moeskool. *zie op Kool.*
Mollekruyd. *zie op Wonderboom.*
MOLLUGO. *Lat.* Mollugo. *Hoogd.* Meyerkraut. *Ital.* Molugine. 341.
MOLY. *Lat.* Moly. Allium. *Hoogd.* Moli. *Fr.* Moly. *Ital.* Moli. 306.
Momordica. *zie op Balſſem-appel.*
Mondhout. *zie op Keelkruyd.*
Morellaria. *zie op Maſtikboom.*
Morſus Diaboli. *zie op Duyvelsbeet.*
Morſus Gallinæ. *zie op Muur.*
Morus. *zie op Moerbezienboom.*
Mos. *zie op Moſch.*
MOSCH. Mos. *Lat.* Muſcus. *Hoogd.* Moſz. *Fr.* Du Mouſch. La Mouſſe. *Ital.* Moſco. La Muſta. 773.
Moſtaart, Arragonſche Moſtaart. *zie op Arragonſche Moſtaart.*
MOTTENKRUYD. *Lat.* Blattaria. *Hoogd.* Goldtknoflein. Mottenkraut. *Fr.* Herbe aux Mittes. *Ital.* Blattaria. 396.
Muer. *zie op Muur.*
Muerbloemen. *zie op Muurbloemen.*
MUNT. Kruyſe- of Kroeſemunr. Berg-Kattekruyd. *Lat.* Mentha. Cattaria. Nepata. Coſtus hortenſis. *Hoogd.* Muntze. Balzam. *Fr.* Menthe. *Ital.* Menta. 425. *zie ook op Bergmunt.*
Muſa. *zie op Bananienboom.*
MUSCAATBOOM. Muſchateboom. *Lat.* Arbor Myreſtica. Moſchata. Arbor Aromatica. *Hoogd.* Meſchatenbaum. Muſcatbaum. *Fr.* Arbre de Muſcades. *Ital.* Noce Moſcata. 135.
MUSCARI. Ticadi. Dipcadi. *Ital.* Muſcatella. Muſchio Greco. 774.
Muſcus. *zie op Moſch.*
MUUR. Muer. Muyr. *Lat.* Alſine. Morſus Gallinæ. Cacubalum. *Hoogd.* Hunerbiſz. *Fr.* Du mouron. *Ital.* Centone. Paparina. Budello di Gallina. Pizza Gallina. 307.
MUURBLOEM. Steen-violier. *Lat.* Flos Keiri. Leucojum luteum. Viola Lutea. *Hoogd.* Gelbe Violaten. Gelbe Violen. *Fr.* Giroflées jaunes. Violettes jaunes. *Ital.* Viola Gialla. 677.
MUYSDOORN. Steekende Palm. *Lat.* Ruſcus. Bruſcus. Myrtacanta. Spina Murina. *Hoogd.* Mauſzdorn. Bruoſch. *Fr.* Bruſc. *Ital.* Ruſco. Bruſco. Mirto Salvatico. Pongitopi. 813.
MUYZEKOORN. Rooden Dolik. *Lat.* Phœnix. Lolium rubrum. Hordeum marinum. Triticum marinum. *Hoogd.* Bintzenhelmer. Walt-rohr. *Fr.* Yvraye Sauvage. *Ital.* Phenice. Gioglio ſalvatico. 820.
MUYS-OOR. Nagelkruyd. *Lat.* Piloſella. Auricula Muris. *Hoogd.* Nagelkraur. *Fr.* Piloſelle. Oreille de Rat: de Souris. *Ital.* Piloſella. 815.

Muyzen met ſtaarten. *zie op Aardakers.*
Muyzeſtaarten. *zie op Hartshoorn.*
Myagrum. *zie op Camerine.*
Myrica. *zie op Tamariſchboom.*
Myrobalanus Plinii. *zie op Welriekende Eykkelboom.*
Myrrhis ſativa odorata. *zie op Kervel.*
Myrrhis ſylveſtris montana. *zie op Kervel.*
Myrtacantha. *zie op Muysdoorn.*
Myrtillus. *zie op Kraakebezien.*
MYRTUSBOOM (ook wel Nagelboom geheeten, weegens de gelijkheyd der Vruchten). *Lat.* Myrtus. *Hoogd.* Myrtenbaum. *Fr.* Myrte. *Ital.* Mirto. Mortella. Mortina. 139.
Myrtus Belgica. Hollandica. Brabantica. *zie op Gagel.*

NAALDEKERVEL. *Lat.* Scandix. Pecten Veneris. Perchepier Anglorum. *Hoogd.* Wilde Mooren. *Ital.* Pettine di Venere. Scandico. 866.
Nachtbloem, welriekende. *zie op Welriekende Nachtbloem.*
NACHTSCHADE, Naſchade. Naſchaye. Alkekengi. Jodenkers. Hertgelijke Erweten. Papaſſen van Peru. *Lat.* Solanum. Solatrum. Alkekengi. Piſum Cordatum. Papas Peruanorum. *Hoogd.* Nachtſchade. *Fr.* Morelle. *Ital.* Solatro. Morella. 746.
NAGELBOOM. Kruydnagelboom. *Lat.* Caryophyllus Arbor. *Hoogd.* Nagelbaum. *Fr.* Arbre de Gyroſleés. *Ital.* Garophane. 146.
Nagelboom, oneygentlijk zoo genoemd, weegens de gelijkheyd der Vruchten. *zie op Myrtusboom.*
Nagelkruyd. *zie op Muysoor.*
Napellus. Napellus Glorioſus. *zie op Wolfswortel.*
Napus ſylveſtris. *zie op Wilde Rape.*
NARCISSE. Spaanſche Jenette. Jonquillen. *Lat.* Narciſſus. *Hoogd.* Narciſz-roſzlein. Mertsblum. *Ital.* Narciſe. 777.
Nardus. *zie op Nigelle.*
Nardus Italica. *zie op Lavendel.*
Nardus Ruſtica. *zie op Valeriaan.*
Naſchade. Naſchaye. *zie op Nachtſchade.*
Naſturtium. *zie op Kers.*
Naſturtium ſylveſtre. *zie op Wilde Kers.*
Natertong. *zie op Speerkruyd.*
NATERWORTEL. Adderwortel. Hartstong. *Lat.* Biſtorta. Colubrina. *Hoogd.* Naterwurtz. Natterwurtz. *Fr.* Biſtorte. *Ital.* Biſtorta. 402.
Natrix Plinii. *zie op Stalkruyd.*
NAVELKRUYD. Venus-navel. *Lat.* Cotyledon. Umbilicus Veneris. *Hoogd.* Navelkraut. *Fr.* Eſcuelles. *Ital.* Umbilico; Ombilico di Venere. 517.
Nepte. Nepete. *zie op Munt.*
Nerion. *zie op Oleanderboom.*
Netelkruyd, Roomſch. *zie op Roomſch Netelkruyd.*
Netelkruyd, verkeerd. *zie op Verkeerd Netelkruyd.*
Nicotiana minor. *zie op Bilzenkruyd.*
Nidus Avis. *zie op Tweeblad.*
NIESWORTEL. *Lat.* Elleborus. Helleborus. *Hoogd.* Nieſzwurtz. *Fr.* Ellebore. *Ital.* Ellebore. 433. Zwarte, ſtinkende Nieswortel. *Lat.* Helleborus niger Fœtidus. *ibid.*
Nieswortel met Bladeren van Ferula. *zie op Koe-ooge.*
Nigellaſtrum. *zie op Koornroos.*
NIGELLE. *Lat.* Nigella. Melanthium. Nardus. *Hoogd.* Sant Catharinenblum. *Fr.* Nielle. *Ital.* Melantio. 758.
Noli me tangere. *zie op Kruydje roer mij niet.*
NOOTEBOOM. *Lat.* Nux juglans. Jovis glans. *Hoogd.* Baumnuſz. Welſchnuſz. *Fr.* Noſier. *Ital.* Noce. 40.
Nummularia. *zie op Penningskruyd.*
Nux Avellana. *zie op Haſelaar.*
Nux Juglans. *zie op Nooteboom.*
Nux Metella. *zie op Datura.*
Nux Pontica. *zie op Hazelaar.*
Nux Veſicaria. *zie op Pimpernoot.*
Nux Unguentaria. *zie op Welriekende Eykkelboom.*
Nymphæa. *zie op Plompe.*

OCHRYS DER GRIEKEN. *Lat.* Ochrys Græcorum. 484.
Ocularis. *zie op Oogentrooſt.*
Oculus Chriſti. *zie op Jenette.*
Ocymum. *zie op Baſilicom.*
Ocymum ſylveſtre. *zie op Wilde Baſilicom.*
Oenante paluſtris. *zie op Water-Filipendula.*
Okkernotenboom. *zie op Nootenboom.*
Olea. *zie op Olijfboom.*
OLEANDERBOOM. *Lat.* Oleander. Nerion. Rhododendrum. Laurus Roſea. *Hoogd.* Oleanderbaum. Olanderbaum. *Fr.* Roſage. *Ital.* Nerio. Oliandro. 183.
Oleaſter Germanicus Cordi. *zie op Duynbezienboom.*
Oleaſtrum. *zie op Peeperboom.*
Olmboom. *zie op Ipenboom.*
Olus Album. *zie op Veldſalade.*
Oluſatrum. *zie op Peeterſelie.*
OLYFBOOM. *Lat.* Olea. *Hoogd.* Oelbaum. *Fr.* Olivier. *Ital.* Olivo domeſtico. 181.
Onobrychis. *zie op Haanekammetjens.*
Onobrychis Dodonæi. *zie op Schilddragende Hedyſarum.*
Ononis. *zie op Stalkruyd.*
Onopyxon Theophraſti. *zie op Driedistel.*
Onzer Vrouwen-mantel. *zie op Synnauw.*
Onzer Vrouwen-Melkkruyd. *zie op Longekruyd.*
OOGENKLAAR. Gouwe. Zwaluwenkruyd. Speenkruyd. *Lat.* Chelidonium. Cœli donum. Hirundinaria. *Hoogd.* Scholwurtz. Krottendil. *Fr.* Eſclere. Eſclaire. Eſparcoute. *Ital.* Celidonia. 480.
OOGENTROOST. *Lat.* Euſraſia. Euphraſine. Ocularis. Opthalmica. *Hoogd.* Augentroſt. *Fr.* Euphraſie. *Ital.* Eufragia. 568.
OOGENTROOST-GRAS. *Lat.* Gramen Leucanthemum. 617.
Ophiogloſſum. *zie op Speerkruyd.*
Ophrys. *zie op Tweeblad.*
Opthalmica. *zie op Oogentrooſt.*
OPREGTE JALAPPE. Wonderbloem van Peru. *Lat.* Jalappa vera. Admirabilis, ſive Mirabilis Peruviana. *Hoogd.* Geſcheket Indiaanſche Blum. *Fr.* Merveilles. *Ital.* Meraviglia di Spagna. 265.
OPREGTE RHABARBAR VAN MATTHIOLUS. Langgebladerde Wollige Patich uyt China. *Lat.* Rhabarbarum ſive Lapatum lanuginoſum Chineſe longifolium; vel verum Matthioli. 694.
OPREGTE RONDE RHABARBAR. *Lat.* Lapathum ſativum rotundiſolium ampliſſimum. Rhabarbarum verum rotundiſolium flore albo. Hippolapathum rotundum. Rheum Antiquorum. 692. *zie ook op Rhabarbar met gefronſte Bladeren.*
OPREGTE MEDICA. Burgundiſch Hoy. Italiaanſche Klaver. *Lat.* Fœnum Burgundiacum. Medica vera. *Fr.* Luzerne. *Ital.* Medica: Fien di Burgundia. 591.
Opuntia. *zie op Indiaanſche Vijge.*
ORANGIEBOOM. Oraanjeboom. *Lat.* Malus Aurantia. Malus Arantia. *Hoogd.* Pomerantzenbaum. *Fr.* Orenger. *Ital.* Arancio. Aranzo. 7. *Onder de Oranjebomen zijn begreepen* LIMOENBOOM. *Lat.* Malus Limonia. *Hoogd.* Limonenbaum. *Fr.* Limonier. *Ital.* Cedronero. CITROENBOOM. *Lat.* Malus Citria. *Hoogd.* Citronenbaum. *Fr.* Citronnier. *Ital.* Cedro. Citrono. Cedro arbore. *ibid.*
Orant. *zie op Kalfsmuyl.*
Orchis. *zie op Standelkruyd.* Pſeudo-orchis. *zie op Tweeblad.*
Orebus. *zie op Groote Krok.*
OREGE. Grove Majoraan. *Lat.* Origanum. *Hoogd.* Wolgemuth. Doſt. *Fr.* Origan. Mariolaine Baſtarde. *Ital.* Origano. 740. BOK-OREGE. *zie op Bok-orege.*
Oriza. *zie op Rijs.*
Ornithogalum. *zie op Veld-ajuyn.*
Ornithopodium. *zie op Vogelvoet.*
Ornus. *zie op Sorbenboom.*
Oſmunda Regalis. *zie op Vaarn.*
Oſſe-Patich. *zie op Bulapathum van Plinius.*

OSSETONG. *Lat.* Bugloſſum. Bugloſſa. *Hoogd.* Ochſenzung. *Fr.* Langue de Beuf. Bugloſſe. *Ital.* Buguloſa. 406.
Oſſetong, kleyne. *zie op Kleyne Oſſetong.*
Oſtrutium. *zie op Meeſter-wortel.*
Oxalis Arborea. *zie op Berberisboom.*
Oxyacantha Galeni. *zie op Berberisboom.*
Oxyacantha minor. *zie op Peeredoorn.*
Oxylapathum. *zie op Patich*; en *Gemeene kleyne Roo-ridder.*
OYEVAERSBECK. Robbrechtskruyd. *Lat.* Geranium. Geranium Robertianum. Roſtrum Ciconiæ. Acus paſtoris. *Hoogd.* Srorchen-ſchnabel. *Fr.* Bec de Cigoigne. *Ital.* Geranio. Roſtra di Cicogna. 602.
Ozyris. *zie op Wild Vlaskruyd.*

PAAPENHOUT. *Lat.* Euonymus. *Hoogd.* Spindelbaum. Hahnhodlein. *Fr.* Fuſain. Bonnet de Preſtre. *Ital.* Fuſaria. Silio. Fuſaro. 92.
PAAPENSCHOE. *Lat.* Calceolus Sacerdotis. Calceolus Mariæ. *Hoogd.* Pfaffenſchuch. Marienſchuch. *Ital.* Calſari di Maria. Scarpe di Sacerdote. 432.
PAERDESTAERT. *Lat.* Equiſetum. Hippuris. Cauda Equina. *Hoogd.* Schafftbauw. Roſzſchwantz. *Fr.* Queue de Cheval. *Ital.* Equiſeto. Coda di Cavallo. 563.
PAERDSBLOEM. *Lat.* Melampyrum. Triticum Vaccinum. *Hoogd.* Kuhweitzen. Braun Fleiſchblum. 757.
Paerdshoefyzer, windend. *zie op Windend Paerdshoefyzer.*
PAERDSYZER. Paerdshoefyzer. *Lat.* Ferrum Equinum. *Hoogd.* Huffeyzenkraut. *Ital.* Ferro di Cavallo. 570.
PAERLEKRYUD. Steenzaad. *Lat.* Milium Solis. Lithoſpermum. *Hoogd.* Perlekraut. *Fr.* Gremil. Herbe aux Perles. *Ital.* Litoſpermo. 722.
Paliurus Athenæi. *zie op Jujubenboom.*
PALMARIA. Handekenskruyd. *Lat.* Palmaria. In andere Talen ook zoo. 444.
Palma Chriſti. *zie op Wonderboom.*
Palmboom, oneygentlijk zoo genoemd. *zie op Boſchboom.*
Palmites. *zie op Daadelboom.*
PANAX. Dus genoemd in 't *Neederlandſch* en *Latijn.* In 't *Italiaanſch* Panace. 800.
Pancratium. *zie op Zee-ajuyn,*
Panicum. *zie op Panikkoorn.*
PANIKKOORN. *Lat.* Panicum. Meline. *Hoogd.* Pfennig. Heydelpfennig. *Fr.* Panic. *Ital.* Panico. 798.
Panis Porcinus. *zie op Varkensbrood.*
Panis Sancti Johannis. *zie op S. Jansbrood.*
Papaver. *zie op Mankop.*
Papaver Spumeum. *zie op Witte Been.*
Papegajenkruyd. *zie op Fluweelebloem.*
Papenhout. *zie op Paapenhout.*
Papenſchoe. *zie op Paapenſchoe.*
Paradijskoorn. *zie op Cardamom.*
Paralytica Alpina. *zie op Sleutelbloem.*
PAREYE. Kleyne Look. Bieſlook. *Lat.* Porrum. Scænoprafum. *Hoogd.* Lauch. *Fr.* Porriau. *Ital.* Porro. 304.
Parthenium. *zie op Moederkruyd.*
PARONYCHIA. In alle Talen dus genoemd. Ook wel Honderdknop. *Lat.* Centum Grana. 806.
PASSERINE. In alle Talen dus genoemd. 803.
Paſſiebloem. *zie op Bloem des Lijdens.*
Paſtinaca aquatica. *zie op Water-eppe.*
Paſtinaca latifolia. *zie op Paſtinaken.*
Paſtinaca tenuifolio. *zie op Peen.*
PASTINAKEN. Pinxternaken. Tamme Mooren. Witte Wortelen. *Lat.* Paſtinaca latifolia. *Hoogd.* Mooren. Welſch-Paſtinack. Garten-Paſtinack. *Fr.* Panetz. Paſtinades. Chervy. *Ital.* Paſtinache. 545.
Patatas. *zie op Bataten.*
PATICH. Roo-ridder. Perdik. Drakenbloed. Spinagie. Goeden Hendrik. *Lat.* Lapathum. Rumex. Rhabarbarum verum. Britannica antiquorum vera. Oxylapathum. Sanguis Draconis. Rhaponticum Proſperi Alpini. Hydrolapathum. Bonus Henricus. *Hoogd.* Mengelwurtz. Streiſwurtz. Rot-ritter. *Fr.* Parcille. Lapais. *Ital.* Lapatio. Rambice. 689.
PATICH met een Knobbelwortel uyt America. *Lat.* Lapathum tuberoſum Americanum. 706.
Patich uyt America. *zie op Virginiaanſche Patich.*
Patich uyt China. *zie op Opregte Rhabarbar van Matthiolus.*
Patich, of gemeene kleyn Roo-ridder. *zie op Gemeene kleyn Roo-ridder.*
Pecten Veneris. *zie op Naaldekervel.*
Pedicularia fœtida. *zie op Nieswortel.*
Pedicularis. *zie op Wilde Hanekam.*
Pedicularis. *zie op Luyskruyd.*
PEEN. Wortelen. Caroten. *Lat.* Daucus. Paſtinaca tenuifolia. *Hoogd.* Ruben. *Fr.* Carottes. *Ital.* Dauco. 542.
PEEPER. *Lat.* Piper. *Hoogd.* Pfeffer. *Fr.* Poivre. *Ital.* Pepo. Pevere nero. *Arab.* Fulfel. Filfil. *Malab.* Molanga. Van andere *Indianen* Lada. Merichc. Morois. Pimpilum. Pepilini. 732.
PEEPERBOOM (een andere ſoort als de eygentlijke Peeper). Kelderhals. *Lat.* Chamelæa Germanica. Mezereon. Oleſtrum, of Cneoron Theophraſti. *Hoogd.* Zcidelbaſt. *Ital.* Chamelea. 230.
Peeper, Braſiliaanſche. *zie op Braſiliaanſche Peeper.*
Peeperkruyd. *zie op Wilde Kers.*
Peeperkruyd. *zie op Peeperwortel.*
PEEPERWORTEL. Peeperkruyd. Meer-radijs. Mieredik. *Lat.* Radicula Magna. Raphanus Ruſticanus. Raphanus Magnus. *Hoogd.* Meerrettich. *Fr.* Grand rafain. Grand Raifort. *Ital.* Rafano. Radice. Ravanello. 846.
PEEREBOOM. *Latijn.* Pyrus. *Hoogd.* Birnbaum. *Fr.* Poirier. *Ital.* Peraro. 28.
PEEREDOORN. Groene Doorn. *Lat.* Pyracantha. Oxyacantha minor. Rhammis tertius Theophraſti. *Ital.* Peracantha. Ranno terzo di Theophraſto. 186.
PEETERSELIE. Juffrouwen mark. *Lat.* Petroſelinum. Apium. Seleri. Oluſatrum. *Hoogd.* Peeterſilgen. *Fr.* Du Perſil. *Ital.* Apio. Petroſemolo. Pietroſello. 343.
Pekboom. *zie op Denneboom.*
PENNINGSBLOEM. Zilverkruyd. Maanviolet. *Lat.* Bulbonach. Viola Lunaris. Viola latifolia. *Hoogd.* Mondviole. 403.
PENNINGSKRUYD. *Lat.* Nummularia. Centimorbia. *Hoogd.* Egelkraut. Pfennigkraut. *Fr.* Herbe Monnoyere. *Ital.* Dineraria. Nummolaria. 776.
Pentadactylon. *zie op Wonderboom.*
Pentaphyllum. *zie op Vijfvingerkruyd.*
PEONIE. *Lat.* Pæonia. *Hoogd.* Peonienblum. Gichtwurtz. Konigblum. *Fr.* Pivoine. *Ital.* Peonia. 798.
Peplus. *zie op Eſula.*
Pepo. *zie op Pepoen.*
PEPOEN. Pompoen. *Lat.* Pepo. *Hoogd.* Pfeben. Peponen. Peutzers. *Fr.* Pompons. *Ital.* Pepone. 522.
Perdik. *zie op Patich.*
Perfoliata. *zie op Deurwas.*
Perforata. *zie op S. Janskruyd.*
Periclymenon. *zie op Geytenblad.*
Periclymenum. *zie op Hondskarſſen.*
PERSENKRUYD. Vlookruyd. *Lat.* Perſicarum. Piper aquaticum. *Hoogd.* Pferzigkraut. Flohkraut. Waſſerpfeffer. *Fr.* Culraige. Curiage. *Ital.* Pepe aquatico. Pepe d'acqua. Hidropope. Perſicaria. 811.
Perſicaria. *zie op Perſenkruyd.*
PERSIKBOOM. *Lat.* Malus Perſica. *Hoogd.* Pferzigbaum. *Fr.* Perſcher. Peſchier. *Ital.* Perſicaro. Peſco. 65.
Pes Alexandrinus. *zie op Bertram.*
Pes Avis. *zie op Vogelvoet.*
Pes Laporis. *zie op Haazepoot.*
Pes Leonis. *zie op Synnauw.*
Peſtilentialis Radix. *zie op Peſtilentiewortel.*
PESTILENTIE-WORTEL. Groote Hoefbladeren. Dokkebladeren. *Lat.* Petaſites. Peſtilentialis Radix. *Hoogd.* Peſtilentzwurtz. *Ital.* Petaſite. 387.

Petasites. *zie op Peststilentiewortel.*
Petromarula. *zie op Steen-lattouw.*
Petroselinum. *zie op Peeterzelie.*
Petroselinum Ciliciæ. *zie op Smyrnium van Candien.*
Petroselinum marinum. *zie op Zee-venkel.*
Peucedanum. *zie op Varkens-venkel.*
Peulen. *zie op Erweten.*
PHALANGIUM. Americaansch Zwaardkruyd. *Lat.* Phalangium. Gladiolus Americanus. *Hoogd.* Erdspinnenkraut. *Ital.* Phalangio. 814.
Phalaris. *zie op Canarien-zaad.*
Phaseolus. *zie op Turksche Boonen.*
Phellandrium. *zie op Dulle Kervel.*
Philyra. *zie op Lindenboom.*
PHLOMOS. Wit Wollekruyd. Kleyn Berg-wollekruyd. *Lat.* Phlomos. Verbascum Montanum minus. *Ital.* Suchamele. 821.
Phœnix. *zie op Muyskoorn.*
Phu. *zie op Valerian.*
Phyllirea. *zie op Phyllireaboom.*
Phyllirea major. *zie op Alcanne.*
Phyllirea minor. *zie op Alcanne.*
PHYLLIREABOOM. *Lat.* Phyllirea. *Fr.* Alâder. *Ital.* Philirea. 210.
Phyllites. *zie op Hartstong.*
Picea. *zie op Pijnboom.*
Pieterskruyd. *zie op S. Pieterskruyd.*
Pilosella. *zie op Muysoor.*
Piment. *zie op Druyvenkruyd.*
Pimpernel. *zie op Pimpinel.*
PIMPERNOOT. *Lat.* Staphylodendrum. Nux Vesicaria. *Hoogd.* Pimpernusz. *Fr.* Baguenaudes à Pater nostre. Nuz Coupes. *Ital.* Staphylodendro, 159.
PIMPINEL, Pimpernel. *Lat.* Pimpinella. Sanguisorba. Bipinella. *Hoogd.* Blutkraut. Blutwurtz. Welsche Pimpinelle. *Fr.* Sanguisorbe. *Ital.* Solbastrelle. Pimpinella. 822.
Pimpinella. *zie op Pimpinel.*
Pinastellum. *zie op Varkens-venkel.*
Pinus. *zie op Denneboom.*
Pinxternaken. *zie op Pastinaken.*
Piper. *zie op Peeper.*
Piper aquaticum. *zie op Persenkruyd.*
Piper Brazilianum. *zie op Braziliaansche Peeper.*
Piperitus. *zie op Wilde Kers.*
Pistacia. *zie op Pistacienboom.*
PISTACIENBOOM. Fistikenboom. *Lat.* Pistacia. Bistacia. Terebinthus Indica. *Hoogd.* Welsch Pimpernuszlein. Pistacienbaum. *Fr.* Pistacie. Pistaches. *Ital.* Pistacchi. 106.
Pisum. *zie op Erweten.*
Pisum Cordatum. *zie op Nagtschade.*
Pisum Marinum angulosum perpetuum. *zie op Zee-erweten.*
Pituysa. *zie op Esula.*
Plane. *zie op Bananienboom.*
Plantago. *zie op Weegbree.*
Platanaria. *zie op Riedgras.*
PLATANUS. Dus in't *Neederlandsch* en *Latijn.* *Fr.* Plane. *Ital.* Platano. 58.
PLOMPE. *Lat.* Nymphæa. *Hoogd.* Wassermon. Zeeblum. Harwurtz. *Fr.* Blanc d'Eau. *Ital.* Ninsea. Nenusari. 780.
Plumbago. *zie op Tandekenskruyd.*
PLUYMGRAS. *Lat.* Gramen Plumeum 617.
Pluymtjens. *zie op Angelieren.*
Poelen. *zie op Erweten.*
Pœonie. *zie op Peonie.*
POKHOUT. Heylighout. *Lat.* Guajacum. Guajacana. Lignum Sanctum. *Hoogd.* Frantzozen Holtz. *Fr.* Guajac. *Ital.* Guajaco. Guajacane. Ligno Santo. 95. 97.
POLEYE. Puley. *Lat.* Pulegium. Pullejum. *Hoogd.* Puley. *Fr.* Pouliet. *Ital.* Pulegia. 739.
POLIUM. In alle Talen dus genoemd. 826.
Polemonium. *zie op Witte Been.*
Polygala. *zie op Kruysbloem.*
Polygala vera Dalechampii. *zie op Haanekammetjens.*
Polygonatum. *zie op Salomons Zeegel.*
Polygonum. *zie op Duyzendknop.*
Polygonum angustifolium. *zie op Knawel.*
Polygonum minus. *zie op Duyzendkoorn.*
Polypodium. *zie op Boomvaarn.*
Polytrichum. *zie op Vrouwenhayr.*
Pomum amoris. *zie op Gouden-appel.*
Pomum spinosum Opuntiatum. *zie op Indiaansche Doornappel.*
Pomus. *zie op Appelboom.*
Pontica Radix. *zie op Rhaponticum.*
POPULIERBOOM. Abeelboom. *Lat.* Populus. *Hoogd.* Popelweyden. Alberbaum. Poppelbaum. Papelenbaum. *Fr.* Peuplier. *Ital.* Popolo. 72.
Populus. *zie op Populierboom.*
PORCELLEYN. *Lat.* Portulaca. *Hoogd.* Portulak. Heimisch Burgel. *Fr.* Poupier. Porceline. *Ital.* Portulaca. Porcellana. 619. *zie ook op Zee-porcelleyn.*
Porrum. *zie op Pareye.*
Portulaca. *zie op Porcelleyn.*
Portulaca marina. *zie op Zee-porcelleyn.*
Postelbezien. *zie op Kraakebezien.*
Potamogetum. *zie op Fonteynkruyd.*
Potentilla. *zie op Ganzerich.*
Poterium. *zie op Boksdoorn.*
Prangwortel. *zie op Stalkruyd.*
Prassium. *zie op Malrove.*
Primula veris. *zie op Sleutelbloem.*
Princenbloem. *zie op Winde.*
Proserpina. *zie op Duysendknop.*
Prunus. *zie op Pruymboom.*
Prunella. *zie op Brunelle.*
PRUYMBOOM. *Lat.* Prunus. *Hoogd.* Pflaumenbaum. Quetschenbaum. Wetschenbaum. *Fr.* Prunier. Prunelier. Davoines. *Ital.* Pruno. 46.
Pseudo-dictamnus. *zie op Dictamnus.*
Pseudo-hermodactylus. *zie op Hondstand.*
Pseudo-melanthium. *zie op Koornroos.*
Pseudo-myrtus. *zie op Gagel.*
Pseudo-orchis. *zie op Tweeblad.*
Pseudo-sycomorus. *zie op Witte Lotusboom.*
Psyllium. *zie op Vlookruyd.*
Ptermica vulgaris. *zie op Wilde Dragon.*
Pulegium. *zie op Poleye.*
Pulegium montanum. *zie op Wilde Basilicom.*
Puleye. *zie op Poleye.*
Pullejum. *zie op Poleye.*
Pulmonaria. *zie op Longekruyd.*
Pulsatilla. *zie op Keukenkruyd.*
PURGEERENDE BATATEN. *Lat.* Batata Cathartica. Spinachia Americana tuberosa solutiva. 626. 627.
PYLHOUT. Sporkkenhout. Hondsboom. *Lat.* Frangula. Alnus nigra. *Hoogd.* Leuszbaum. Faulbaum. *Fr.* Aulne noir. *Ital.* Alno nero. 90.
Pijnboom. *zie op Denneboom.*
Pijpeboom. *zie op Syringe.*
Pyracantha. *zie op Peeredoorn.*
Pyrethrum. *zie op Bertram.*
Pyrethrum sylvestre. *zie op Wilde Dragon.*
Pyrola. *zie op Wintergroen.*
Pyrus. *zie op Peereboom.*

QUaalboom. *zie op Sorbenboom.*
Quaalsterboom. *zie op Sorbenboom.*
Quadrisolium Phœum. *zie op Vierblad.*
Qualsterboom. *zie op Sorbenboom.*
Quamoclit. *zie op Winde.*
Quartelbezien. *zie op Bryonie.*
QUEEBOOM. *Lat.* Malus Cydonia. Malus Cotonea. *Hoogd.* Quittenbaum. Kittenbaum. *Fr.* Coignassier. *Ital.* Cotognaro. 31.

Quendel. *zie op Wilde Thymus.*
Quercus. *zie op Eykkenboom.*
Quinquefolium. *zie op Vijfvingerkruyd.*

RAdicula. *zie op Radijs.*
Radicula magna. *zie op Peeperwortel.*
RADYS. Rommelatzen. Ramelatzen. *Lat.* Radicula. Raphanus. *Hoogd.* Rettich. *Fr.* Raifort. *Ital.* Raphano. Ravano. Radice. Radiccio. Remolazzo. 834.
Radix Cava. *zie op Holwortel.*
Radix Peſtilentialis. *zie op Peſtilentiewortel.*
Radix Roſea. *zie op Roozewortel.*
RAKETTE. *Lat.* Eruca. *Hoogd.* Rauhen. Raukenkraut. *Fr.* Roquette. *Ital.* Ruchetta. 564.
Rakette, Eedele. *zie op Eedele Rakette.*
Rakette, Italiaanſche. *zie op Italiaanſche Rakette.*
Ramelatzen. *zie op Radijs.*
Ranunculus. *zie op Bootcrbloem.*
Ranunculus hortenſis latiore folia. *zie op Klokjens.*
Rapa. *zie op Rape.*
Rapa ſylveſtris Dioſcoridis. *zie op Marietten.*
RAPE. Knol. Ruyve. *Lat.* Rapa. Rapum. *Hoogd.* Ruben. *Fr.* Naveau. *Ital.* Rapa. Rapo. Ravo. 848.
Raphanus. *zie op Radijs.*
Raphanus magnus. *zie op Peeperwortel.*
Raphanus ruſticanus. *zie op Peeperwortel.*
Rapiſtrum. *zie op Hederik.*
RAPONCE. Kleyn Halskruyd. Wilde Rape. *Lat.* Rapunculus. Rapontium. Rapunculum. Cervicaria minor. *Hoogd.* Rabuntzel. *Fr.* Raiponce. *Ital.* Raponzolo. Ramponoroli. 439.
Rapontium. *zie op Raponce.*
Raponticum Proſperi Alpini. *zie op Patich.*
Raponticum majus Creticum. *zie op Steen-lattouw.*
Rapum. *zie op Rape.*
Rapum ſylveſtre. *zie op Wilde Rape.*
Rapunculus. Rapunculum. *zie op Raponce.*
Ratelaar. *zie onder Populierboom.*
Ratelen. *zie op Wilde Haanekam.*
Regina prati. *zie op Geytenbaard.*
Reinette. *zie op Geytenbaard.*
Reinvaar. *zie op Wormkruyd.*
RHABARBAR met gefronſte Bladeren. *Lat.* Lapathum hortenſe rotundifolium fimbriatum. Rhabarbarum fimbriatum rotundifolium. 693.
Rhabarbar, opregte ronde. *zie op Opregte ronde Rhabarbar.*
Rhabarbar, valſche. *zie op Thalictrum.*
Rhabarbarum verum. *zie op Patich.*
Rhabarbarum verum rotundifolium flore albo. *zie op Opregte ronde Rhabarbar.*
Rhabarbarum ſive Lapathum Lanuginoſum Chinenſe longifolium verum Matthioli. *zie op Opregte Rhabarbar van Matthiolus.*
Rhamnus. *zie op Rhijn* en *Duynbezien.*
Rhamnus Tertius Theophraſti. *zie op Peeredoorn.*
RHAPONTICUM (van zommige gehouden voor Rhabarbar, alhoewel 't de regte Rhabarbar niet is) *Lat.* Rhaponticum. *Ital.* Rheupontico. Rhapontico. 852.
Rhodia Radix. *zie op Roozewortel.*
Rhododendrum. *zie op Oleanderboom.*
Rhus. *zie op Sumachboom.*
Rhus Myrtifoliis. *zie op Rhus met Bladeren van Myrtus.*
Rhus ſylveſtris. *zie op Rhus met Bladeren van Myrtus.*
Rhus ſylveſtris Dodonæi. *zie op Gagel.*
RHUS MET BLADEREN VAN MYRTUS. *Lat.* Rhus Myrtifoliis. Rhus ſylveſtris. Sumach Plinii. Myrtopetalon. *Hoogd.* Gerbenbaum mit Myrtenbletteren. *Lat.* Rhus Salvatico. 250.
RHYNBEZIENBOOM. *Lat.* Rhamnus. *Hoogd.* Creutzbeer. Wegedorn. *Fr.* Verd de Veſcie. *Ital.* Spino Merlo. Spin Zerbino. 80.
Rhijn-willige. *zie op Keelkruyd.*
Ribes. *zie op Aalbezienboom.*
Ribeſium. *zie op Aalbezienboom.*
Ricinus. *zie op Wonderboom.*
RIDDERSPOOR. *Lat.* Delphinium. Conſolida Regalis. *Hoogd.* Ritterſporn. *Fr.* Pied d'Alouette. *Ital.* Conſolida Regale. Speron di Cavalliero. Calcarrippa. 547.
RIEDT. *Lat.* Arundo. Donax. *Hoogd.* Rohr. *Fr.* Canne. Roſeau. *Ital.* Canna. 366. ZUYKER-RIEDT. *Lat.* Arundo Saccharifera. Calamus Saccharatus. *Fr.* Canne de Sucre. INDIAANSCH BLOEYEND RIEDT. *Lat.* Arundo florida. Canna Indica. GEMEEN WATER-RIEDT. *Lat.* Arundo Paluſtris. *Hoogd.* Tach-rohr. *ibid.*
RIEDT-GRAS. *Lat.* Butonium. Sparganium. Platanaria. *Hoogd.* Igels-Knopffen. *Ital.* Spargamo. 416.
Riekende Andoorn. *zie op Stachyskruyd.*
Robbrechtskruyd. *zie op Oyevaarsbek.*
Robur. *zie op Eykkenboom.*
Roggebloem. *zie op Koornbloem.*
Rommelatzen. *zie op Radijs.*
Roo-ridder. *zie op Patich.*
Roo-ridder, gemeene kleyne. *zie op Gemeene kleyne Roo-ridder.*
Roode Dolik. *zie op Muyzenkoorn.*
Roode Steenbreek. *zie op Filipendula.*
Roomſche Boonen. *zie op Turkſche Boonen.*
ROOMSCH NETELKRUYD. *Lat.* Urtica Romana. *Hoogd.* Welſche Neſſel. *Fr.* Ortie Italienne. *Ital.* Ortica. 674.
ROOS VAN JERICHO. *Lat.* Roſa Hierochontea. ROOS van Jericho, gehouden voor het Zee-porcellein uyt Syrien. *Lat.* Halimus Marinus Syriacus. 196.
ROOSEBOOM. Roſelaar. *Lat.* Roſa. *Hoogd.* Roſe, Roſzlein. *Fr.* Roſier. *Ital.* Roſa. 195.
Roos van China. *zie op Malve van China.*
Rooſelaar. *zie op Rooſeboom.*
ROOSEWORTEL. *Lat.* Radix Roſea. Rhodia Radix. *Hoogd.* Roſenwurtzel. *Fr.* Racine ſentant les Roſes. *Ital.* Rhodia Radice. 834.
Rorella. *zie op Zonnedauw.*
Roſa. *zie op Rooſeboom.*
Roſa Chinenſis. *zie op Malve van China.*
Roſa Hieroconthea. *zie op Roos van Jericho.*
Roſa Sylvatica. *zie op Caſtus.*
Roſeboom. Roſewortel. *zie op Rooſeboom, Rooſewortel.*
Roſmarinum. *zie op Roſmarijn.*
Roſmarinus Coronarius. *zie op Roſmarijn.*
ROSMARYN. *Lat.* Roſmarinum. Roſmarinus Coronarius. Libanotis Coronaria. *Hoogd.* Roſmarein. *Fr.* Roſmarin. *Ital.* Roſmarine. 244.
Roſſolis. *zie op Zonnedauw.*
Roſtrum Ciconiæ. *zie op Oyevaarsbek.*
Rotte. *zie op Krap.*
Rubia. *zie op Krap.*
Rubus. *zie op Brommelbezien.*
Rubus Idæus. *zie op Hinnebezien.*
RUERKRUYD. *Lat.* Filago impia. Centunculus. *Hoogd.* Ruhrkraut. Rotruhrkraut. *Ital.* Gnaphalio. Filago. Cartafilago. 576.
Rumex. *zie op Patich.*
Ruſcus. *zie op Muysdoorn.*
Ruta. *zie op Ruyte.*
Ruta Capraria. *zie op Galege.*
RUYTE. Wijnruyt. *Lat.* Ruta. *Hoogd.* Raute. Weinraut. *Fr.* Rue. Rue de Jardin. *Ital.* Ruta. 854.
RUYTERSKRUYD. Krabbenklauw. *Lat.* Militaris Aquaticus. Aloe Paluſtris. Sedum Aquaticum. Militaris Aiſoides. 767.
Ruyve. *zie op Rape.*
Rijnbezien. Rijn-willige. *zie op Rhijnbezien, Rhijn-willige.*
RYS. Rijſt. *Lat.* Oriza. *Hoogd.* Reiſz. *Ital.* Riſo. Grano Riſo. 797.
Rijſt. *zie op Rijs.*

BLAD-WYZER

SAbina. *zie op Zeevenboom.*
Sacchareæ radiculæ. *zie op Zuykerwortel.*
SAFFRAAN. *Lat.* Crocus. Crocum. *Hoogd.* Saffraan. *Fr.* Safran. Croco. Zafferano. 519.
Saffraan; wilde. *zie op Wilde Saffraan.*
Sagitta. Sagittalis. *zie op Serpentstong.*
SALADE. Lattuw. Lattouw. *Lat.* Lactuca. *Hoogd.* Lattich. *Fr.* Laictue. *Ital.* Lattuga. 682.
Salicaria. *zie op Vederik.*
Salie. *zie op Self.*
Salix. *zie op Willigeboom.*
Salix Botritis pumila Silesiana. *zie op Spiræa van Theophrastus.*
SALOMONS-ZEEGEL. *Lat.* Polygonatum. Sigillum Salomonis. *Hoogd.* Weifzwurtz. *Fr.* Seau de Salomon. Signet de Salomon. Ginuliere. Geniculiere. *Ital.* Poligonato. Frassinella. Ginocchietto. Radice cosi Nomata. 831.
Salsa parilla Peruviana minor. *zie op Steekende Winde.*
Salsefy. *zie op Boksbaard.*
Salvia. *zie op Self.*
Sambucus. *zie op Vlierboom.*
Sambucus humilis. *zie op Wilde Vlier.*
SANAMONDA. Dus genoemd in alle Talen. 487.
Sanguis Draconis. *zie op Patich.*
Sanguisorba. *zie op Pimpinel.*
Sanicula Alpina. *zie op Sleutelbloem.*
Sanicula. *zie op Sanikel.*
SANIKEL. *Lat.* Sanicula. Diapensia. *Hoogd.* Sanikel. *Fr.* Sanicle. *Ital.* Sanicula. Diapensia. Cinque foglio maggiore. 860.
SANTORIE. *Lat.* Centaurium. *Hoogd.* Tausentguldenkraut. *Fr.* Centaure. *Ital.* Centaurea. Mondella. 464.
Saponaria. *zie op Zeepkruyd.*
Sarasijnskruyd. *zie op Arijstolochie.*
Sargel. *zie op Aspergien.*
Sassafras arbor. *zie op Sassafrasboom.*
SASSAFRASBOOM. *Lat.* Sassafras arbor. *Fr.* Arbre de Sassefras. *Ital.* Sassafra. 109.
Saturea. *zie op Kunneke.*
Saturey. *zie op Kunneke.*
Satyrion. *zie op Standelkruyd.*
Satyrium. *zie op Standelkruyd.*
Satyrium Erythronium. *zie op Hondstand.*
Savie. *zie op Self.*
Savelboom. *zie op Zeevenboom.*
Sausseboom. *zie op Berberisboom.*
Saxifragia. *zie op Steenbreek.*
SCABIOSE. *Lat.* Scabiosa. *Hoogd.* Apostenkraut. Grindkraut. Scabiose. *Fr.* Scabiose. *Ital.* Scabiosa. 863.
Scænodoprasum. *zie op Pareye.*
Scammonea. Scammonium. *zie op Scammonie.*
SCAMMONIE. *Lat.* Scammonea. Scammonium. Apocynum quartum. *Ital.* Scammonea. 506.
Scandix. *zie op Naaldekervel.*
Sceptrum Morionis. *zie op Sotsknodze.*
SCHARLEY. *Lat.* Horminum. *Hoogd.* Scharley. *Ital.* Horminio. 636.
Scheerlink. Scherling. *zie op Dulle Kervel.*
Scheurbuykskruyd. *zie op Scorbutskruyd.*
SCHILDDRAGENDE HEDYSARUM. *Lat.* Hedysarum Clypeatum. Securidaca. Onobrychis Dodonæi. *Hoogd.* Schildkraut. *Ital.* Hedisaro scudato. 623.
Schurftlooss-bladeren. *zie op Scorbuthskruyd.*
Scolopendria. *zie op Hartstong.*
Scolopendrium. *zie op Steenvaarn.*
SCORBUTHSKRUYD. Scheurbuykskruyd. Blauwschuytskruyd. Opregte Britannica der Oude Friezen. Schurstloos-bladeren. Water-ridder. Britannica. Vrijstanica. *Lat.* Britannica. Lapathum Longisolium nigrum palustris. 696.
Scordium. *zie op Waterlook.*
SCORDOTIS VAN PLINIUS. *Lat.* Scordotis Plinü. *Ital.* Scordote di Plinio. 478.
Scorpioenstaart. *zie op Zonnewende.*
SCORPIOENSTAART MET BLADEREN VAN HAAZEN-OOREN. *Lat.* Scorpioides. *Ital.* Scorpioide 867.
Scorpioides. *zie op Scorpioenstaart.*
Scorpiurus. *zie op Zonnewende.*
Scorzonera. *zie op Adderskruyd.*
Scrosularia. *zie op Groot Speenkruyd.*
Securidaca. *zie op Bijlkenskruyd.*
Sedum. *zie op Huyslook.*
Sedum aquaticum. *zie op Ruyterskruyd.*
See-ajuyn. See-angelier. See-venkel, en alle andere Seegewassen. *zie op de Letter Z,*
SEENEGROEN. Ingroen. *Lat.* Bugla. Consolida media. *Hoogd.* Guntzel. *Ital.* Consolida mezana. Morandela. Herba Laurentina. 418.
Seevenboom. *zie op Zeevenboom.*
Seevengetijdenkruyd. *zie op Zeevengetijdenkruyd.*
Seleri. *zie op Peterselie.*
SELF. Savie. Salie. *Lat.* Salvia. *Hoogd.* Salbey. *Fr.* Sauge. *Ital.* Salvia. 857.
Sempervivum. *zie op Huyslook.*
Senecio. *zie op Kruyswortel.*
Sentis. *zie op Brommelbezien.*
Septisolium. *zie op Tormentil.*
Seriphium Germanicum. *zie op Fyekruyd.*
Seris. *zie op Endivie.*
SERMONTEYN. *Lat.* Siler Montanum. Ligustrum verum Dodonæi. *Fr.* Sermontaine. 888.
Serpentaria. *zie op Kalfsvoet.*
Serpentaria aquatica. *zie op Serpentstong.*
Serpentaria Mirabilis montana. *zie op Berg-Slangenkruyd.*
SERPENTSTONG. Slangetong. *Lat.* Sagitta. Sagittalis. Lingua Serpentis. Serpentaria Aquatica. *Hoogd.* Pfeilkraut. *Fr.* Queve. d'Arondelle. 857.
Serpyllum. *zie op Wilde Thymus.*
SERRULATULA. *Lat.* Serratula. *Hoogd.* Schatterkraut. *Ital.* Serratola. 656.
Servillum. *zie op Zuykerwortel.*
SESAMOIDES. Dus in alle Talen genoemd. 874.
SESAMUM. *Lat.* Sesamum. *Hoogd.* Leindotter. Flachszdotter. *Fr.* Du Sisame. Jujoline. *Ital.* Sesamo. Sisamo. Giugiolena. 878.
SESELI. In alle Talen dus genoemd. 879.
Sevenboom. *zie op Zeevenboom.*
Sevengetijdenkruyd. *zie op Zeevengetijdenkruyd.*
Sicomoris. *zie op Egyptische Vijgeboom.*
Siderion. *zie op Berg-Slangenkruyd.*
Sideritis. *zie op Gelidkruyd.*
Sigillum Salomonis. *zie op Salomons-Zeegel.*
SIGMAARTS-KRUYD. *Lat.* Alcea. *Hoogd.* Sigmerskraut. *Fr.* Guimaulve Sauvage. *Ital.* Malvavisco-Salvatico. 274.
Siler Montanum. *zie op Sermontein.*
Siliqua Fatua. *zie op Judasboom.*
Siliquastrum. *zie op Judasboom.*
Silphium. *zie op Laserpitium.*
Silverkruyd. *zie op Penningsbloem.*
Simphitum maculosum. *zie op Longekruyd.*
Sinapi Arragonicum. *zie op Arragonsche Mostaart.*
Sinapi sylvestre. *zie op Hederik.*
SINT JACOBSKRUYD. Aschkruyd. *Lat.* Jacobæa. Cineraria. *Hoogd.* S. Jacobsblum. S. Jacobskraut. *Fr.* Herbeau Fleur de Saint Jaques. *Ital.* Herba di San Jacomo; S. Giacobo. 658.
S. Jansbezien. *zie op Aalbezien.*
S. JANSBROOD. *Lat.* Carobe. Ceratia Siliqua. Seratonia. Panis S. Johannis. *Hoogd.* S. Johansbrodt. *Fr.* Carougier. *Ital.* Carobe. Carobole. 123.
S. Jansdruyfjens. *zie op Aalbezien.*
S. JANSKRUYD. *Lat.* Hypericum. Perforata. Androsæmum. Ascyrum. *Hoogd.* S. Johanskraut. *Fr.* Millepertuis. *Ital.* Hiperico. Perforata. Herba di San Giovanni. 645.

S. Jans-

S. Janskruyd. *zie op Smeerwortel.*
S. Joriskruyd. *zie op Valeriaan.*
S. Pieterskruyd. *zie op Sleutelbloem.*
Siser. Sisarum. *zie op Zuykerwortel.*
SISYRINCHIUM. In alle Talen dus genoemd. 883.
Sium. *zie op Water-eppe.*
Slaapkruyd. *zie op Mankop.*
SLANGENHOOFD. *Lat.* Echium. Viperina. Bugloſſum Sylveſtre. *Hoogd.* Wild Ochſenzung. *Fr.* Bugloſſe Sauvage. *Ital.* Echio. Bugloſſa; Bugoliſa Salvatica. 407.
Slangentong. *zie op Serpentstong.*
SLEUTELBLOEM. Hemelſleutel. S. Pieterskruyd. *Lat.* Primula veris. Herba Paralyſis: Paralytica. Sanicula Alpina. Verbaſculum Alpinum. *Hoogd.* Schluſſelblum. Himmelſchluſſel. S. Peeterskraut. *Fr.* Cocu. Prayes de Cocu. Primevere. *Ital.* Herba Paraliſi. Fior di Primavera. 836.
Smak. *zie op Sumachboom.*
SMEERWORTEL. Wondkruyd. S. Janskruyd. *Lat.* Telephium. Craſſula. *Hoogd.* Knabenkraut. Wundkraut. Fortzwein. *Fr.* Joubarbe de Vignes. Repriſe. Favespeſſe. *Ital.* Telephio. Fava graſſa. 472.
Smilax aſpera. *zie op Steckende Winde.*
Smilax hortenſis. *zie op Turkſche boonen.*
Smilax Lævis. *zie op Winde.*
Smyrnium Creticum. *zie op Smyrnium van Candia.*
SMYRNIUM VAN CANDIA. *Lat.* Smyrnium Creticum. Petroſelinum Ciliciæ. Hippoſelinum agreſte. *Fr.* Smyrnium de Candie. *Ital.* Smirnio. Macerone. 894.
Sodanella. *zie op Zeewinde.*
Soethout. *zie op Zoethout.*
Solanum. *zie op Nachtſchade.*
Solanum Lignoſum. *zie op Hoe langer hoe liever.*
Solanum Quadriſolium. *zie op Wolfsbezie.*
Solatrum. *zie op Nachtſchade.*
Soldanella. *zie op Zeewinde.*
Solidago Saracenica. *zie op Heydens Wondkruyd.*
Solſequium. *zie op Zonnewende.*
Somerzotje. *zie op Somerzotje.*
Sonnebloem. *zie op Zonnebloem.*
Sonnedauw. *zie op Zonnedauw.*
Sonnewende. *zie op Zonnewende.*
Sophia. *zie op Eyckruyd.*
SORBENBOOM. Spreeboom. Spreeuwbezienboom. Haver-elzen. *Lat.* Sorbus. Aria Theophraſti. *Hoogd.* Sperberbaum. Speyerbaum. Sparrbaum. Spierea. *Fr.* Cornier. Sorbier. *Ital.* Sorbe. Corniolo. 83.
Sotsknodze. *zie op Zotsknodze.*
Sonchis. *zie op Haazenſalade.*
SPAANSCH GESTREEPT GRAS. *Lat.* Gramen Striatum Hiſpanicum. 617.
Spaanſche Jenette. *zie op Narciſſe.*
Sparagus. *zie op Aſpergien.*
Sparganium. *zie op Ricdtgras.*
Spargel. *zie op Aſpergien.*
Spatula Fœtida. *zie op Stinkende Lis.*
Speenkruyd. *zie op Oogenklaar.*
Speenkruyd. *zie op Valeriaan.*
Speenkruyd, groot. *zie op Groot Speenkruyd.*
SPEERKRUYD. Adderstong. Natertong. *Lat.* Ophiogloſſum. Lancea Chriſti. Lingua Serpentina. Lunaria. Henophyllum. *Hoogd.* Naterzunglein. *Fr.* Langue de Serpent. Herbe ſans Couſture. *Ital.* Ophiogloſſe. Herba ſenza Coſta. Lingua di Serpente. 793.
Speerwortel. *zie op Kalfsvoet.*
Spina Acida. *zie op Berberisboom.*
Spina Acuta. *zie op Hagedoorn.*
Spina Ægyptia. *zie op Acacia.*
Spina Alba. *zie op Duynbezien.*
Spina Alba. *zie op Hagedoorn.*
Spina Chriſti. *zie op Jodendoorn.*
Spina Hirci. *zie op Boksdoorn.*
Spina Judaica. *zie op Jodendoorn.*
Spina Murina. *zie op Muysdoorn.*
Spina Muris. *zie op Aſpergien.*
Spinachia Americana tuberoſa. *zie op Bataten.*
Spinachia Americana tuberoſa ſolutiva. *zie op Purgeerende Bataten.*
Spinachia Fruteſcens Americana. *zie op Boomachtig Spinagie uyt America.*
Spinachia major. Minor. &c. *zie op Patich.*
Spinagie, Americaanſche, met een Bolwortel. *zie op Bataten.*
Spinagie, Boomachtig, uyt America. *zie op Boomachtig Spinagie uyt America.*
Spiræa Theophraſti. *zie op Spiræa van Theophraſtus.*
SPIRÆA VAN THEOPHRASTUS. Lage Druyſjenswillige uyt Silezien. *Lat.* Spiræa Theophraſti. Salix Botritis pumila Sileſiaca. 203.
Splith. *zie op Duyvenkervel.*
Sporkenhout. *zie op Pijlhout.*
Spreebeerenboom. *zie op Sorbenboom.*
Spreeuwbezienboom. *zie op Sorbenboom.*
SPRINGKRUYD. *Lat.* Cataputia minor. Lathyrus. *Hoogd.* Springkraut. *Fr.* Eſpurge. *Ital.* Lathiri. Cataputia minore. 457.
Springkruyd. *zie op Kruydje roer mij niet.*
Squilla. Squille. *zie op Zee-ajuyn.*
STACHYSKRUYD. Riekende Andoorn, *Lat.* Stachis. *Hoogd.* Riechend Andorn. *Fr.* Sauge Sauvage. *Ital.* Staghi. Salvia Salvatica. 895.
Stæchas. *zie op Stechaskruyd.*
STALKRUYD. Prangwortel. *Lat.* Ononis. Anonis. Arreſta Bovis. Natrix Plinii. Reſta Bovis. *Hoogd.* Ochſenbrech. Ochſenkraut. Stalkraut. *Fr.* Arreſte-Beuf. Bugrandes. *Ital.* Anonide. Bonaga. Reſta Bove. 788.
STANDELKRUYD. Orchis. Kullekenskruyd. Satyrion. *Lat.* Orchis. Satyrium. *Hoogd.* Knabenkraut. Erdgeyl. Standelwurtz. *Fr.* Du Satyrion. Uram. *Ital.* Satyrio. Satirio. Satirione. 400.
Staphiſagria. *zie op Luyskruyd.*
Staphylodendrum. *zie op Pimpernoot.*
STARREKRUYD. *Lat.* Aſter. *Hoogd.* Megerkraut. Sternkraut. *Fr.* Eſtoilleé. *Ital.* Aſter. 372.
STECHASKRUYD. *Lat.* Stæchas. *Hoogd.* Stichaskraut. *Fr.* Stichedes. *Ital.* Stecade. Steca. 897.
Steekelbezien. *zie op Kruysbezien.*
STEEKENDE KAARDEN UYT AMERICA. *Lat.* Dipſacus ſpinoſus Americanus. *Hoogd.* Americaniſche Kartendiſtel. *Fr.* Chardon. Eſpinoux des Indes. 673.
STEEKENDE WINDE. *Lat.* Smilax Aſpera. Convolvulus acutus. Zarza parilla. Salſa parilla Peruviana minor. *Hoogd.* Stechende Winde. *Fr.* Liſet picquant. *Ital.* Ruovo Cervino. Hedera ſpinoſa. Vilucchio Maggiore. 888.
STEENBREEK. *Lat.* Saxifragia. *Hoogd.* Steinbrech. *Fr.* Saxifrage. *Ital.* Saſſifragia. 862.
STEEN-LATTOUW. *Lat.* Petromarula. Lactuca Petrea. Raponticum majus Creticum. *Ital.* Lattuga Pietroſa. Petromarula. Rapontico maggiore di Candia. 442.
STEEN-LEEVERKRUYD. *Lat.* Lichen. Hepatica. *Hoogd.* Stein-Leberkraut. Brunnen-Leberkraut. *Fr.* Hepatique. *Ital.* Epatica Figatella. 686.
STEENVAARN. Miltkruyd. *Lat.* Aſplenium. Ceterach. Scolopendrium. *Hoogd.* Steinfarn. *Ital.* Aſpleno. Ceterach. Herba indorato. 292. *zie ook op Vaarn. Boomvaarn. Grachtvaarn.*
Steen-violier. *zie op Muurbloem.*
Steen-zaad. *zie op Paerlekruyd.*
Stellaria. *zie op Hartshoorn.*
Stinkend Luyskruyd. *zie op Nieswortel.*
STINKENDE LIS. Wandluyſenkruyd. *Lat.* Spatula Fœtida. Iris Sylveſtris. Xyris. *Hoogd.* Wandleuſzkraut. Weſch Schwertel. *Fr.* Glayeul puant. *Ital.* Xiride. Spatola ſetida. 432.
Stinkende Nieswortel. *zie op Nieswortel.*
Stinkende Yſop. *zie op Gelidkruyd.*
STOEBE. In alle Talen dus genoemd. 656.

STOK-VIOLIER. *Lat.* Leucojum. Viola alba arborescens. *Hoogd.* Garten-veiel. Leucoje. *Fr.* Violiers. Gyroflees blanches. *Ital.* Viola bianca. 679.
Stramonium. *zie op Datura.*
Stratiotes Arborescens. *zie op Boomachtig Stratiotes.*
Struthiofera. *zie op Struyskruyd.*
STRUYSKRUYD. *Lat.* Struthiofera. 292.
STYRAXBOOM. *Lat.* Styrax Arbor. Storax Arbor. *Hoogd.* Styraxbaum. *Ital.* Storace. 111.
Succisa. *zie op Duyvelsbeet.*
Sumach Arbor. *zie op Sumachboom.*
SUMACHBOOM. *Lat.* Sumach Arbor. Rhus. *Hoogd.* Gerbenbaum. Schlingbaum. *Fr.* Rheu. *Ital.* Rhi. Somacho. 107.
Sumach Plinii. *zie op Rhus met Bladeren van Myrtus.*
SURING. Surkel. *Lat.* Acetosa. *Hoogd.* Sauwrampffer. *Fr.* Ozeille. *Ital.* Acetosa. 278.
Surkel. *zie op Suring.*
Suykerey. *zie op Cicorey.*
Suykerwortel. *zie op Zuykerwortel.*
Swaardkruyd. *zie op Zwaardkruyd.*
Swaardkruyd, Americaansch. *zie op Phalangium.*
Swaluwenkruyd. *zie op Oogenklaar.*
SWALUWEWORTEL. *Lat.* Hirundinaria. Vincetoxicum. Asclepias. *Hoogd.* Schwalbenwurtzel. *Ital.* Vincetossico. Asclepiade. 370.
Symphytum majus. *zie op Waalwortel.*
SYNNAUW. Onzer Vrouwe-mantel. *Lat.* Alchimilla. Pes Leonis. *Hoogd.* Sinnauw. *Fr.* Pied de Lion. *Ital.* Stellaria. 298.
SYRINGE. Fluyteboom. Pijpeboom. *Lat.* Syringa. *Hoogd.* Welsch Holder. *Fr.* Syringe. *Ital.* Siringa di Italia. 162.

't Geen op S. niet gevonden werd, zoek op Z.

TAbacum. *zie op Bilzenkruyd.*
Tabak. *zie op Bilzenkruyd.*
TAMARINDENBOOM. *Lat.* Tamarindus Arbor. *Hoogd.* Tamarindenbaum. *Ital.* Tamarindo. 113.
Tamarindus Arbor. *zie op Tamarindenboom.*
Tamarix. *zie op Tamarischboom.*
TAMARISCHBOOM. *Lat.* Tamariscus. Tamarix. Myrica. *Hoogd.* Tamarisch-holtz. Portz. *Fr.* Tamarisque. *Ital.* Tamarix. Mirica. 280.
Tamariscus. *zie op Tamarischboom.*
Tamme Acanthus. *zie op Beerenklauw.*
Tamme Mooren. *zie op Pastinaken.*
Tanacetum. *zie op Wormkruyd.*
TANDEKENSKRUYD. *Lat.* Dentillaria. Plumbago. *Ital.* Dentillaria. Caprinella. Piombagine. 550.
Tapsus Barbatus. *zie op Wollekruyd.*
Tarpentijnboom. *zie op Terpentijnboom.*
TASJENSKRUYD. Teskenskruyd. Beursekruyd. *Lat.* Bursa Pastoris. *Hoogd.* Tesehenkraut. Seekelkraut. *Fr.* Bourse de Pasteur; de Berger. *Ital.* Borsa di Pastore. 913.
Taschkenskruyd. *zie op Tasjenskruyd.*
Taxus. *zie op Ibenbaum.*
Telephium. *zie op Smeerwortel.*
Telephium Maculosum. *zie op Cerinthe.*
Terebinthus. *zie op Terpentijnboom.*
Terebinthus Indica. *zie op Pistacienboom.*
TERPENTYNBOOM. *Lat.* Terebinthus Arbor Grani Viridis. *Hoogd.* Terpentinbaum. *Fr.* Terebinte. *Ital.* Terebinto. Arbore di Trementina. 104.
Teschkenskruyd. *zie op Tasjenskruyd.*
Testebloemen. *zie op Angelieren.*
TEUCRIUM. In alle Talen dus genoemd. 900.
Teylroozen. Tijloozen. *zie op Hermodactelen.*
Teylroozen, witte. *zie op Zomerzotje.*
Tachelium. *zie op Marietten.*
THALICTRUM. Valsche Rhabarbar. *Lat.* Thalictrum. *Hoogd.* Wiesen Raute. *Ital.* Verdemarco. Thalittro. 904.
THAPSIA. *Lat.* Thapsia. Turbith Gallicum. *Fr.* Turbith. *Ital.* Thassia. 901.
Thlaspi. *zie op Vreemde Wilde Kers.*
Thora Valdensis. *zie op Verderfblad der Waldenzen.*
Thuya Theophrasti. *zie op Boom des Leevens.*
Thym. *zie op Thymiaan.*
Thymelæa. *zie op Mezereon met smalle Bladeren.*
THYMIAAN, Thym. *Lat.* Thymus. Thymum. *Hoogd.* Welsch Quendel. Thymian. *Fr.* Thym. *Ital.* Thimo. 737.
Thymum. Thymus. *zie op Thymiaan.*
Thymus, wilde. *zie op Wilde Thymus.*
Tieadi. *zie op Muscari.*
Tilia. *zie op Lindenboom.*
Tintinnabulum Terræ. *zie op Wintergroen.*
Tithymalus. *zie op Wolfsmelk.*
TONGEBLAD. *Lat.* Laurus Alexandrina. Bis lingua. *Hoogd.* Hauckbladt. Auffenblatt. *Fr.* Laurier Allexandrin. Herbe aux Langes. *Ital.* Hippogloſſo. Lauro Alessandrino. 708.
Tootskruyd. *zie op Wollekruyd.*
Tormentilla. *zie op Tormentille.*
TORMENTILLE. *Lat.* Tormentilla. Septifolium. *Hoogd.* Birckwurtz. Rot Heilwurtz. *Fr.* Tormentille. *Ital.* Tormentilla. 914.
TORREKRUYD. *Lat.* Turritis. Turrita. 919.
Trachelium Americanum. *zie op Kardinaalsbloem.*
Tragacantha. *zie op Boksdoorn.*
Tragopogum. *zie op Boksbaard.*
Tragoriganum. *zie op Bok-orege.*
Tribulis aquaticus. *zie op Waternoot.*
Tribulis terrestris. *zie op Aardrook.*
Trichomanes. *zie op Weederdood.*
Trifolium. *zie op Zeevengetijdenkruyd.*
Trifolium. *zie op Drieblad.*
Trifolium arborescens. *zie op Cytisus.*
Trifolium fuscum. *zie op Vierblad.*
Trifolium hepaticum. *zie op Eedel Leeverkruyd.*
Tripolium. *zie op Water-Starrekruyd.*
Triticum Americanum. *zie op Americaansche Tarwe.*
Triticum Marinum. *zie Muyskoorn.*
Tulipa. *zie op Tulp.*
TULP. *Lat.* Tulipa. *Hoogd.* Thumpal. Tulpant. *Fr.* Tulipa. *Ital.* Tulipa. *Turksch*, Casa Lale. Ale. Zambul. 904.
Tunisbloem. *zie op Fluweelebloem.*
Turbith Gallicum. *zie op Thapsia.*
Turrita. Turritis. *zie op Torrekruyd.*
TURKSCHEBOONEN. Roomseheboonen. Klimboonen. *Lat.* Phaseolus. Faba Turcica. Faba Romana. Smilax Hortensis. *Hoogd.* Welsche bohne. Steigbohne. Garten-faselen. Turekische bohne. *Fr.* Faseoles. *Ital.* Faggivoli. Faseli. 817.
Turksche Weyt. Turksch Koorn. *zie op Indiaansche Weyt.*
Tussilago. *zie op Hoefblad.*
Tuylkensbloem. *zie op Duysendschoon.*
TWEEBLAD. Vogelnest. *Lat.* Bifolium. Pseudo-orchis. Ophrys. Nidus Avis. *Hoogd.* Zweyblatt. *Ital.* Ophis. Bifoglio. Eleboro bianco falso. 401.
Tijdeloozen. *zie op Hermodactelen.*
Tijdeloozen. witte. *zie op Zomerzotje.*
Tijloozen. *zie op Hermodactelen.*
Typha palustris. *zie op Sotsknodze.*

ULmaria. *zie op Geytenbaard.*
Ulmus. *zie op Ipenboom.*
Umbilicus Veneris. *zie op Navelkruyd.*
Unedo. *zie op Arbutusboom.*
Ungula Caballina. *zie op Hoefblad.*
Unifolium. *zie op Maybloem.*
Urtica Romana. *zie op Roomsch Neetelkruyd.*
Urtica Iners. Urtica mortua. *zie op Verkeerd Neetelkruyd.*
Uva Crispa. *zie op Kruysbezienboom.*
Utularia. *zie op Klokjens.*
Uyen. *zie op Ajuyn.*

VAARN. Varen. *Lat.* Filix. Oſmunda Regalis. *Hoogd.* Waldfarn. *Fr.* Fougere. Fouchiere. *Ital.* Felce. Felice. 288. *zie ook op Boomvaarn. Grachtvaarn. Steenvaarn.*

VACCARIA. *Lat.* Vaccaria. Lychnis Perfoliata. Lychnis Perfoliata rubra. 920.

Vaccinia. *zie op Krakebezien.*

VALERIAAN. Speenkruyd. S. Joriskruyd. *Lat.* Valeriana. Phu. Nardus Ruſtica. *Hoogd.* Baldrian. *Fr.* Valerian. 781.

Valeriana. *zie op Valeriaan.*

Valeriana Campeſtris. *zie op Veldſalade.*

Valſche Rhabarbar. *zie op Thalictrum.*

VARKENSBROOD. *Lat.* Cyclamen. Panis Porcinus. *Hoogd.* Schweinbrodt. Erd-apffel. *Fr.* Pain de Porceau. *Ital.* Ciclamino. Pan Porcino. 532.

Varkensſtaart. *zie op Varkensvenkel.*

VARKENSVENKEL. Varkensſtaart. *Lat.* Peucedanum. Pinaſtellum. Fœniculum Porcinum. *Hoogd.* Haarſtrang. Schwebelwurtz. Sawſenchel. *Fr.* Peucedanne. *Ital.* Peucedano. 812.

VEDERIK. Wederik. Joodenkruyd. *Lat.* Lyſimachia. Salicario. Herba Judaica. *Hoogd.* Weyderich. *Fr.* Soucy d'eau. Pelleboſſe. Corneille. *Ital.* Liſimachia. 743.

Veelvoet. *zie op Boomvaarn.*

VETD-AJUYN. *Lat.* Ornithogalum. Bulbus Leucanthemus. *Hoogd.* Vogel mich. Feldzwibel. Ackerzwibel. *Ital.* Ornithogalo. 795.

VELD-CIPRES. Hoe langer hoe liever. *Lat.* Chamæpitys. Iva Moſchata. *Hoogd.* Schlagkraut. Vergiſz mein nicht. *Fr.* Ive Moſchate. *Ital.* Chamepitio. 476.

Veld-kroppen. *zie op Veld-ſalade.*

VELD-SALADE. Vettekers. Vettekous. Winter-ſalade. Witmoes. Veld-kroppen. *Lat.* Olus album. Valeriana Campeſtris. *Hoogd.* Schaffmauler. Weifzmuſz. 781.

VENKEL. *Lat.* Fœniculum. *Hoogd.* Fenchel. *Fr.* Fencil. *Ital.* Finecchio. 589. *zie ook op Varkensvenkel, en Zeevenkel.*

Venushayr. *zie op Vrouwenhayr.*

Venusnavel. *zie op Navelkruyd.*

Verbaſcum Alpinum. *zie op Sleutelbloem.*

Verbaſcum Candela Regia. *zie op Wollekruyd.*

Verbaſcum Montanum. *zie op Sleutelbloem.*

Verbena. Verbenaca. *zie op Tzerkruyd.*

VERDERFBLAD DER WALDENZEN. *Lat.* Thora Valdenſis. *Hoogd.* Walden-Serthora. *Ital.* Thora Gualdenſo. 283.

VERKEERD NEETELKRUYD. Doove Neetelen. Haanekop. *Lat.* Lamium. Urtica Iners. Urtica mortua. Galeopſis Tragi. *Hoogd.* Taube neſſel. *Fr.* Ortie Morte. *Ital.* Galiopſi. Ortica fetida. 675.

Veronica. *zie op Eerenprijs.*

VERWLOOF. Fuſtethout. *Lat.* Cotinus. Coccygria. Coggyria Plinii. *Hoogd.* Farblaub. *Fr.* Boix Fuſtet. *Ital.* Cotino. Scotano. 173.

Vettekors. Vettekous. *zie op Veld-ſalade.*

Vetonica. *zie op Betonie.*

VEYL. Eyloof. Kleef. Klim. *Lat.* Hedera. *Hoogd.* Ephew. Ilaub. Ylaub. *Fr.* Lierre. l'Hierre. *Ital.* Hedera. 251.

VIBURNEBOOM. Viorneboom. *Lat.* Viburnum. Viorna. Liburnum. Lantana. *Hoogd.* Viburnebaum. Kleyner Meelbaum. *Fr.* Viorne. Mauſſane. Riorte. Hardeau. *Ital.* Viburno. 116.

Viburnum. *zie op Viburneboom.*

Vicia. *zie op Witzen.*

VIERBLAD; bruyn-rood Vierblad. *Lat.* Quadriſolium Phœum. Triſolium Fuſcum. *Fr.* Quatre Pueille brun. 771.

Vinca pervinca. *zie op Maagdenpalm.*

Vincetoxicum. *zie op Zwaluwemwortel.*

VINGERHOED. *Lat.* Digitalis. *Hoogd.* Fingerhut. *Fr.* Digitalis. *Ital.* Digitale. 532.

Viola alba arboreſcens. *zie op Stok-violier.*

Viola Bulboſa triſolia. *zie op Zomerzotje.*

Viola Damaſcena. *zie op Damaſtbloem.*

Viola Latifolia. *zie op Penningsbloem.*

Viola Lunaris. *zie op Penningsbloem.*

Viola Lutea. *zie op Muurbloem.*

Viola Mariana. *zie op Mariette.*

Viola Matronalis. *zie op Damaſtbloem.*

Viola Martia. Nigri. Purpurea. *zie op Maartſche Viole.*

Viola Tricolor. Viola Trinitatis. *zie op Drieverwige Violette.*

Violaria. *zie op Maertſche Viole.*

Violetten. *zie op Angelieren.*

Violier. Steen-violier. *zie op Muurbloem.* Stok-violier. *zie op Stok-violier.*

Viorna. *zie op Viburneboom.*

Viorne. *zie op Klim.*

Virga aurea. *zie op Guldenroede.*

Viperina. *zie op Slangenhoofd.*

VIRGINIAANSCHE PATICH. Americaanſche Britannica. *Lat.* Lapathum Virginianum. Britannica Americana. 703.

Viſcaria. *zie op Vliegenet.*

Viſcus. *zie op Marentakken.*

Viſnago. *zie op Gingidium.*

Vitreda Virginiana. *zie op Wilde Wijngaard uyt Virginien.*

Vitis albo. *zie op Klim.*

Vitis Canadenſis. *zie op Wijngaard van Canada.*

Vitis Viniſera. *zie op Wijngaard.*

VLASKRUYD. *Lat.* Linum. *Hoogd.* Flachs. *Fr.* Dulin. 717. Vlaskruyd, wild. *zie op Wild Vlaskruyd.*

VLESSCHEBOOM. *Lat.* Arbor Lagenaria. Guanabanus. 129.

VLIEGENET. *Lat.* Viſcaria. Lychnis ſylveſtris viſcoſa. 927.

VLIERBOOM. Flierboom. Vledderboom. *Lat.* Sambucus. *Hoogd.* Holderbaum. Holunderbaum. *Fr.* Hus. Suin. Suſier. *Ital.* Sambuco. 78.

Vlier, wilde. *zie op Wilde Vlier.*

VLOOKRUYD. *Lat.* Pſyllium. Herba Polucaris. *Hoogd.* Pſyllienkraut. Flohkraut. *Fr.* Herbe des Pulces. *Ital.* Piſillio. 834.

Vlookruyd. *zie op Perſenkruyd.*

Vogelneſt. *zie op Tweeblad.*

VOGELVOET. *Lat.* Pes Avis. Ornithopodium. *Hoogd.* Vogelfuſz. *Fr.* Pied de Oiſeau. 797.

Volubilis. *zie op Winde.*

Volubilis Marina. *zie op Zeewinde.*

VOSSCHESTAARTEN-GRAS. *Lat.* Gramen Alopecinum. Alopecuroides. 618.

VREEMDE WILDE KERS. Wiſſelkruyd. Wilde Moſtaart. *Lat.* Thlaſpi. *Hoogd.* Baurenſenff. Baurenkreſz. Wilderkreſz. *Fr.* Seneve Sauvage. 911.

Vroege Perzikboom. *zie op Abrikoosboom.*

VROUWENHAYR. Venushayr. *Lat.* Adiantum. Polytrichum. Capillis Veneris verus. *Hoogd.* Frauwenhaar. *Fr.* Polytric. Gurguet. Rue de Mur. *Ital.* Adianto. 284.

Vrouwen-mantel. *zie op Synnauw.*

Vrijſtanica. *zie op Scorbuthskrayd.*

VYFVINGERKRUYD. *Lat.* Quinqueſolium. Pentaphyllum. *Hoogd.* Funfffingerkraut. Funffblatt. *Fr.* Quinte Fueille. *Ital.* Pentafilo. Cinquefoglio. 807.

VYGEBOOM. *Lat.* Ficus. *Hoogd.* Feigenbaum. *Fr.* Figuier. *Ital.* Fico. Ficaio. 21. EGYPTISCHE VYGEBOOM. *Lat.* Sicomorus. Ficomoris. Ficus Ægyptiaca. *Ital.* Sicomoro. Fico d'Egitto. 24. INDIAANSCHE VYGEBOOM. *zie op Bananienboom.*

Vijge, Indiaanſche. *zie op Indiaanſche Vijge.*

VYGEBOON. Lupinen. *Lat.* Lupinus. *Hoogd.* Feigbohnen. *Fr.* Lupins. *Ital.* Lupino. 729.

WAALWORTEL. *Lat.* Symphytum majus. Conſolida major. *Hoogd.* Walwurtz. Schwartzwurtz. Beinwelle. *Fr.* Conſyre. Oreille d'Aſne. *Ital.* Conſolide Maggiore. 419.

WALMEESTER. Onzer Vrouwen Bedſtroo. *Lat.* Aſperula. Aſpergula. Matriſylva. *Hoogd.* Waldmeiſter. Waldmanlein.

manlein. Leberkraut. *Fr.* Muguet. *Ital.* Aſperella. Cordiale. Stellaria. 342.
Walnootenboom. *zie op Nootenboom.*
WALSTROO. WEE. *Lat.* Gallium. Galatium. *Hoogd.* Megerkraut. Walſtroo. Unſer Frauwen Bettſtroo. *Fr.* Petit Muguet. Gallerie. *Ital.* Galio. 338.
Wandluyſenkruyd. *zie op Stinkende Lis.*
Warmoes. *zie op Beet.*
Waterbunge. *zie op Beekbunge.*
Watercaſtanie. *zie op Waternoot.*
Water-dulle-kervel. *zie op Dulle Kervel.*
WATER-EPPE. *Lat.* Sium. Laver. Paſtinaca aquatica. *Hoogd.* Waſſer-eppich. Waſſermark. Brunnen-peterlein. *Fr.* Berle. *Ital.* Sio. Gorgoleſtro. 883.
WATER-FILIPENDULA. Water-Oenanthe. *Lat.* Filipendula Aquatica. Oenanthe Paluſtris. *Ital.* 't zelve. 578.
WATER-GOUDSBLOEM. Botterbloem. Groote Boterbloem. *Lat.* Caltha Paluſtris. Caltha Virgilii. Populago. *Hoogd.* Moſzblum. Martenblum. *Ital.* Caltha aquatica. 436. *zie ook op Goudsbloem.*
WATERLOOK. *Lat.* Scordium. *Hoogd.* Waſſer-battonich. Waſſer-bethonien. Lachen-knoblauch. *Fr.* Scordion. Camaraz. Chamaraz. *Ital.* Scordio. Betonica Aquatile. 478.
WATERNOOT. Minkyzer. Water-caſtanien. *Lat.* Tribulis Aquaticus. Caſtanea Paluſtris. *Hoogd.* Waſſernuſz. Spitznuſz. *Fr.* Eſcarbots. Saligots. Chaſtaignes d'Eau. *Ital.* Tribolo aquatico. 792.
Water-oenanthe. *zie op Water-Filipendula.*
Water-ridder. *zie op Scorbuthskruyd.*
WATER-STARREKRUYD. *Lat.* Tripolium. Amellus Marinus. Aſter Marinus. *Hoogd.* Waſſer-ſternkraut. *Ital.* Tripolio. 917.
Wederik. *zie op Vederick.*
Wee. *zie op Walſtroo.*
WEEDE. *Lat.* Glaſtum. Iſatis. *Hoogd.* Weyd. *Fr.* Glaſtum. *Ital.* Glaſto. 611.
WEEDERDOOD. *Lat.* Trichomanes. Filicula. Cappillaris. *Hoogd.* Widertodt. Roter Steinbruch. *Ital.* Trichomane. Pollitrico. 285.
WEEGBREE. Weegeblad. *Lat.* Plantago. *Hoogd.* Wegerich. Wegrich. Schaffzung. *Fr.* Plantain. *Ital.* Piantagine. Piantana. Pevaccittola. Centineria. 824.
Weegeblad. *zie op Weegbree.*
Weewinde. *zie op Geytenblad.*
Welriekende dulle Kervel. *zie op Kervel.*
WELRIEKENDE EYKELBOOM. *Lat.* Glans Unguentaria. Nux Unguentaria. Glans Myrepſica. Myrobalanus Plinii. *Arabiſch* Ben. *Grieks.* Balanus Myrepſica. 130.
WELRIEKENDE LIS MET SMALLE BLADEREN. Acorus. *Lat.* Iris Anguſtiſolia odorata. Acorus. Calamus Aromaticus. *Hoogd.* Calmus. *Ital.* Acoro. Calamo Aromatico. Herba venerea. 428. *zie ook op Lis*; en *Stinkende Lis.*
WELRIEKENDE NACHTBLOEM. *Lat.* Heſperis odorato. *Hoogd.* Abend-viol. *Ital.* Heſpero d'Italia. 634.
Weyt, Indiaanſche, *zie op Indiaanſche Weyt.*
Wielboom. *zie op Booghout.*
Wild Tandkruyd. *zie op Wilde Dragon.*
WILD VLASKRUYD. *Lat.* Linaria. Linum ſylveſtre. Oſyris. *Hoogd.* Leinkraut. Krottenflachs. Wilder flachs. *Fr.* Lin Sauvage. *Ital.* Linaria. 719.
WILDE BASILICOM. *Lat.* Ocymum ſylveſtre. Clinopodium. Pulegium Montanum. *Hoogd.* Wilde Baſilien. *Fr.* Baſilic Sauvage. *Ital.* Clinopodio. Ocino Salvatico. Baſilico ſalvatico. 499.
Wilde Baſilicum. *zie op Erinus van Dioſcorides.*
Wilde Bertram. *zie op Wilde Dragon.*
WILDE DRAGON. Wilde Bertram. Wild Tandkruyd. *Lat.* Ptarmica vulgaris. Pyrethrum ſylveſtre. Draco ſylveſtris. *Hoofd.* Wilder Bertram. *Fr.* Pyrethre Sauvage. *Ital.* Sternutella. Ptarmica. 840.
WILDE GALEGE. *Lat.* Cyperus. *Hoogd.* Wilder Galgan. *Fr.* Souchet. *Ital.* Cipero. 540.
WILDE HAANEKAM. Ratelen. *Lat.* Criſta Galli. Alectorolephos. Fiſtularia. Pedicularis. *Hoogd.* Rodel. 478.
WILDE KERS. Peeperkruyd. *Lat.* Iberis. Naſturtium ſylveſtre. Lepidium Herbula. Piperitis. *Hoogd.* Wilder Kreſz. *Fr.* Creſſon Sauvage. Paſſerage Sauvage. Chaſſerage. *Ital.* Lepidio. Piperite. Piperella. 662. *zie ook op Kers*; en *Vreemde Wilde Kers.*
WILDE LAURIER. *Lat.* Laurus Tinus. Laurus Tinus. Laurus Inodora. Laurus ſylveſtris. *Ital.* Lauro ſalvatico. 153.
Wilde Moſtaaft. *zie op Vreemde Wilde Kers.*
Wilde Olijfboom van Duytſchland. *zie op Duynbezien.*
WILDE RAAPE. *Lat.* Napus ſylveſtris. Rapum ſylveſtre. 848.
Wilde Raape. *zie op Raponce.*
Wilde Raape van Dioſcorides. *zie op Marietten.*
Wilde Roos. *zie op Ciſtus.*
WILDE SAFFRAAN. *Lat.* Carthamus. Cnicus. Crocus Saracenus. Attractylis. *Hoogd.* Wild Saffraan. *Fr.* Saffran Sauvage. *Ital.* Cartamo. Cnico. Croco hortenſe. Zaffrano Saracineſco. 449.
Wilde Sene. *zie op Lombaardſche Linze.*
WILDE THYMUS. Quendel. *Lat.* Serpyllum. *Hoogd.* Quendel. Hunerkohl. *Fr.* Pilloret. Serpolet. *Ital.* Serpillo. Serpiglio. Serpollo. Serpolino. 877.
WILDE VLIER. Hadich. *Lat.* Ebulus. Sambucus humilis. *Hoogd.* Attich. *Fr.* Hieble. *Ital.* Ebulo. Nebbio. Podagraria. Kameactis. 558.
Wilde Wijngaard. *zie op Bryonie.*
WILDE WYNGAARD UYT VIRGINIEN. *Lat.* Vitreda Virginiana. Labruſca Virginiana. *Hoogd.* Funffbletterige Weinſtok auſz America. *Ital.* Vite Salvauco di Virginia. 240.
WILLIGEBOOM. Windhoutboom. Bindhoutboom. *Lat.* Salix. *Hoogd.* Weydenbaum. *Fr.* Saux. *Ital.* Solcio. Salice. 76.
WINDE. *Lat.* Convolvulus. Volubilis. Smilax Lævis. Quamoclit. *Hoogd.* Windekraut. *Fr.* Liſeron. Liſet. *Ital.* Vilucchio. Herba Campanella. 502. *zie ook op Steekende Winde*, en *Zeewinde.*
WINDEND PAERDSHOEFYZER. *Lat.* Ferrum Equinum volubile. Contravenenum. *Spaanſch* Contrayerva. 713.
Windbloem. *zie op Anemone.*
Windhout. *zie op Willigeboom.*
WINTERGROEN. *Lat.* Pyrola. Tintinnabulum Terræ. *Hoogd.* Wintergrun. Kuchenſchelle. Holtzmangolt. *Fr.* Limoire. Bete Sauvage. *Ital.* Pirola. 794.
Winterſalade. *zie op Veld-ſalade.*
Wiſſelkruyd. *zie op Vreemde Wilde Kers.*
Wit Wollekruyd. *zie op Phlomos.*
Witmoes. *zie op Veld-ſalade.*
WITZEN. Vitzen. Wikken. *Lat.* Vicia. *Hoogd.* Wicken. *Fr.* Veſce. *Ital.* Vecchia. Neccia. Vezza. 922.
Witte Andoorn. *zie op Malrove.* Riekende Andoorn. *zie op Stachyskruyd.*
WITTE BEEN. *Lat.* Been Album. Polemonium. Papaver Spumeum. *Ital.* Polemonio. 393.
WITTE LOTUSBOOM. *Lat.* Azedarach Avicennæ. Lotus Alba. Pſeudo Sycomorus. Zizypha Candida Monſpelienſium. *Ital.* Sicomoro falſo. 134.
WITTE MALVE. *Lat.* Althæa. Biſmalva. *Hoogd.* Ibiſch. *Fr.* Guimalve. *Ital.* Malva viſca. 318.
Woekelaar. *zie op Ganzebloem.*
WOLBOOM. *Lat.* Goſſipium arbor. *Hoogd.* Wulbaum. Wolbaum. 127. *zie ook op Wollekruyd.*
WOLFSBEZIE. Spinnekop. *Lat.* Aconitum Monococcum. Herba Paris. Solanum quadriſolium. *Hoogd.* Wolffbeer. Einbeer. *Fr.* Raiſin de Renard. 282.
WOLFSMELK. Wrattenkruyd. *Lat.* Tithymalus. *Hoogd.* Wolfsmilch. *Fr.* Herbe au Laict. Tithymalle. *Ital.* Titimalo. Tortumaglio. 460.
WOLFSWORTEL; en GESONDE WOLFSWORTEL.

TEL. *Lat.* Aconitum. Aconitum Salutiferum. Napellus. Napellus Glorioſus. Anthora. Chriſtophoriana. *Hoogd.* Wolfswurtz. Narrenkappen. Eyſenhutlein. *Fr.* Tue loup. *Ital.* Aconito. 281.

WOLLEKRUYD. Koningskaars. Toortskruyd. *Lat.* Varbaſcum Candela Regia. Tapſus Barbatus. *Hoogd.* Wollkraut. Koningskertz. Kertzenkraut. *Fr.* Bovillon. Torches. *Ital.* Verbaſce. Taſſobarbaſſo. Berbaraſchio. 397. *Zie ook op Wit Wollekruyd*; en *kleyn Berg-wollekruyd.*

WONDERBOOM. Mollekruyd. *Lat.* Ricinus. Palma Chriſti. Cataputia Majot. Pentadactylon. *Hoogd.* Wunderbaum. Creutzbaum. *Fr.* Palme de Chriſt. *Ital.* Ricino. Miraſole. Giraſole. Catapoccia Maggiore. 850.

Wonderbloem van Peru. *zie op Opregte Jalappe.*

Wondkruyd. *zie op Smeerwortel.*

WORMKRUYD. Reinvaar. *Lat.* Tanacetum. Athanaſia. *Hoogd.* Reinfarn. *Fr.* Athanaſie. *Ital.* Tanaceto. Atanaſia. Daneda. 899.

Wortelen, geele. *zie op Peen.*

Wortelen, witte. *zie op Paſtinaken.*

Wortelen, roode. *zie op Beetwortelen.*

WOUW. Wouwe. *Lat.* Lutum Herba. Lutea. Luteola. *Hoogd.* Stteichkraut. 730.

Wrattekruyd. *zie op Wolfsmelk.*

WYNGAARD. Wijnſtok. *Lat.* Vitis Vinifera. *Hoogd.* Weinſtock. Weinreben. *Fr.* Vigne. *Ital.* Vite. 233.

WYNGAARD VAN CANADA. Boomachtig Epimedium uyt Virginien. *Lat.* Vitis Canadenſis. Epimedium Fruteſcens Virginianum. *Ital.* Vite di Canada. 241.

Wijngaard uyt Virginien. *zie op Wilde Wijngaard uyt Virginien.*

Wijnſtock. *zie op Wijngaard.*

Wijnruyt. *zie op Ruyte.*

XAnthium. *zie op Kliſſenkruyd.*
Xyloſteum. *zie op Hondskarſſen.*
Xyris. *zie op Stinkende Lis.*

YAcinth. *zie op Hyacinth.*

YDELE HAVER. *Lat.* Bromus herba. Bromos ſterilis. Feſtucago Gazæ. Ægilops altera Matthioli. Phœnix Quorundam. *Fr.* Averon. *Ital.* Egilopa. Orzo Salvatico. 820.

YSOP. Hyſſop. *Lat.* Hyſſopus. *Hoogd.* Iſpen. Iſop. *Fr.* Hyſſope. *Ital.* Hiſſopo. 652. STINKENDE YSOP. *zie op Stinkende Ysop.*

Yzerhart. *zie op Yzerkruyd.*

YZERKRUYD. Yzerhart. *Lat.* Verbena. Verbenaca. *Hoogd.* Eiſenkraut. Eiſenhart. *Fr.* Vervaine. *Ital.* Verminacula. Betbena. Berbenaca. 784.

ZAtza parilla. *zie op Steekende Winde.*

ZEE-AJUYN. Squille. *Lat.* Squilla. Scilla. Panctatium. Cepa Marina. *Hoogd.* Meet-zwibel. *Fr.* Stipoulle. *Ital.* Squilla. Scylla. 306.

Zee-angelier. *zie op Zee-gras.*

Zee-cteta. Zee-Crithmum. *zie op Ganzebloem.*

ZEE-ERWETEN. Lage Zee-erweten. *Lat.* Piſum Marinum anguloſum perpetuum. *Fr.* Pois de la Mer. *Ital.* Biſo de Mare. Piſelli di Mare. 825.

ZEE-GRAS. Zee-angelier. Berg-angeliet. *Lat.* Granum Matinum. Caryophyllus Marinus. Catyophyllus Montanus. 617.

ZEE-MEDICA. *Lat.* Medica Marinum. 592.

Zee-peeterzelie. *zie op Zee-venkel.*

ZEEPKRUYD. *Lat.* Saponaria. *Hoogd.* Waſchkraut. Seyffenkraut. Speychelwurtzel. *Fr.* Herbe à Foulon. *Ital.* Radicette. Herba Lanaria. 842.

ZEE-PORCELLEIN. *Lat.* Portulaca Marina. Halimus. *Hoogd.* Meer-portulac. *Ital.* Halimo. 621.

Zee-porcellein uyt Syrien. *zie op Roos van Jericho.*

ZEEVENBOOM. Savelboom. *Lat.* Sabina. *Hoogd.* Sibenbaum. *Fr.* Sabine. *Ital.* Sabina. 62.

ZEEVEN-GETYDENKRUYD. Lotusktuyd. *Lat.* Lotus Herba. Lotus ſativus trifolium odoratum. *Hoogd.* Ziebengezeitekraut. *Fr.* Treffle odoriſerant. *Ital.* Loto domeſtico. 722.

ZEE-VENKEL. Zee-peetetzelie. *Lat.* Fœniculum Marinum. Creta Marina. Crithmum Marinum. Petroſelinum Matinum. *Hoogd.* Meer-fenchel. *Fr.* Bacille. Fencel Marin. *Ital.* Crithamo. Crithmo. Finocchio Marino. Herba di San Pietro. 813.

ZEE-WINDE. Sodanelle. *Lat.* Soldanella. Bataſſica Marina. Volubilis Marina. Convolvulus Marinus. *Hoogd.* Meerwinde. *Fr.* Chou de Met. *Ital.* Soldanella. Bataſſica Marina. 890.

Zevenboom. *zie op Zeevenboom.*

Zevengetijdenkruyd. *zie op Zeevengetijdenkruyd.*

Zilverktuyd. *zie op Ganzerich.*

Zilvetkruyd. *zie op Penningsbloem.*

Zingiber. Zinziber. *zie op Gengebar.*

Zizypha Candida Monſpelienſium. *zie op Witte Lotusboom.*

Zizypha Græcum. *zie op Jujuben.*

Zizyphus Rutila. *zie op Jujuben.*

ZOETHOUT. *Lat.* Glycyrrhiſa. Dulcis Radix. Glaux Latifolia. *Hoogd.* Suſzholtz. Lackrize. *Fr.* Recliſſe commune. Erculiſſe. Raiglice. Ragalice. *Ital.* Regolitia. Regolito. 610.

ZOMERZOTJE. Witte Tijdeloos, of Teylroos. *Lat.* Leucojum Bulboſum. Viola Bulboſa trifolia. *Hoogd.* Hotnungsblum. Schneetropffen. 681.

ZONNEBLOEM. *Lat.* Cryſanthemum Peruvianum. Flos Solis. *Hoogd.* Sonnenblum. *Ital.* Fior del Solo. 581.

ZONNEDAUW. *Lat.* Roſſolis. Rotella. Droſium recentiorum. *Hoogd.* Sonnenthauw. *Ital.* Rugiada del Sole. 849.

ZONNEWENDE. Kreeſtkruyd. Scorpioenſtaart. *Lat.* Heliotropium. Solſequium. Scorpiurus. *Fr.* Tourneſol. *Ital.* Heliotropio. 624.

ZOTSKNODZE. Dodden. Dullen. Dolzen. *Lat.* Typha Paluſtris. Sceptrum Morionis. *Hoogd.* Waſſerkolben. Moſzkolben. Nartenkolben. *Fr.* Rouſeau. Maſſe de Jonc. *Ital.* Mazza Sorda. Tipha. 920.

Zuurboom. *zie op Berberisboom.*

ZUYKERWORTEL. *Lat.* Siſer. Siſarum. Servillum. Saccharææ Radiculæ. *Hoogd.* Gierlein. Zuckerwurtzel. *Fr.* Chervy. *Ital.* Siſaro. 882.

ZWAARDKRUYD. *Lat.* Gladiolus. Enſis. *Hoogd.* Schwurtel. *Fr.* Glais. Glayeul. *Ital.* Gladiolo. Monacuccie. 607.

Zwaardktuyd; Ameticaanſch Zwaardkruyd. *zie op Phalangium.*

Zwaluweſtaart. *zie op Swaluweſtaart.*

't Geen op de Letter Z. niet gevonden word, zoek op de Letter S.

Eynd des eerſten Blad-wijzers.

BLAD-WYZER
VAN 'T
GEBRUYK
Aller Boomen, Planten, Bloemen en Kruyden, in dit Werk voorgesteld;
TOT
GENEEZING
Van allerley Ziekten, Qualen, en Ongeleegentheeden.

Amborstigheyd. *zie op Engborstigheyd.*
Aanbey. *zie op Anbey.*
Aangezicht een schoon en helder vel te geeven; een goede verwe te maken, door middel, genomen van
Oranjeboomen. 13.
Anijs. 333.
Bryonie. 415.
Ciceren. 483.
Saffraan. 520.
Hoe langer hoe liever. 558.
Alantwortel. 561.
Hederik. 567.
Fenegriek. 591.
Kievitsbloem. 595.
Oyevaarsbek. 605.
Ysop. 653.
Aspergies. 671.
Patich. 691.
Lavas. 712.
Lelie. 716.
Vijgboonen. 729.
Aardbezien. 773.
Plompe. 780.
Turksche boonen. 819.
Aangezichts bleeke verwe der Vrouwspersoonen wech te neemen, door middel van
Oogentroost. 569.
Oyevaarsbek. 605.
Zie ook op Aangezicht een schoonen helder vel te geeven. En, *op Aangezichts Zomer-sproetelen, vlekken, &c. wech te neemen.*
Aangezichts Opdruystigheyd te doen vergaan. *zie op Opdruystigheyd.*
Aangezichts Puysten en Bleynen te verdrijven, door middel genomen van
Konkommer. 528.
Aardbezien. 773.
zie voorts op Puysten.
Aangezichts Rimpelen, te voorkomen; of als'er zijn, te doen vergaan, door middel van
Pijnboom. 44.
Beerenoor. 383.
Havikskruyd. 636.
Lelie. 716.
Sleutelbloem. 838.
Aangezichts roodheyd te verdrijven, door middel van
Indiaansche Doornappel. 576.
Aangezichts Zomer-sproetelen Vlekken, Plekken, Puystigheyd, en allerley andere onzuyverheeden wech te neemen, door middel van
Appelboom. 6.
Oranjeboom. 14. 15.
Amandelboom. 35.
Platanus. 59.
Perzikboom. 67.
Ipenboom. 88.
Styraxboom. 113.
Welriekende Eykenboom. 130.
Barkenboom. 133.
Myrtenboom. 145.
Nagelboom. 150.
Kleyne Lauwerboom. 156.
Peeperboom. 232.
Wijngaard. 240.
Geytenblad. 244.
Zuring. 280.
Malve. 317.
Witte Malve. 318.
Alysum. 320.
Beekbunge. 325.
Anthyllis. 334.
Kalfsmuyl. 337.
Akeleyen. 351.
Kalfsvoet. 357.
Arisarum. 358.
Affodille. 372.
Beerenoor. 383.
Kool. 413.
Bryonie. 415.
Raponce. 440.
Palmaria. 445.
Smeerwortel. 473.
Ciceren. 483.
Erweten. 486.
Hermodactelen. 501.
Pepoen. 523.
Meloen. 526.
Konkommer. 528.
Hoe langer hoe liever. 558.
Rakette. 565.
Kardinaalsbloem. 583.
Fenegriek. 591.
Fraxinella. 594.
Kievirsbloem. 595.
Gentiaan. 601.
Kottoenkruyd. 616.
Havikskruyd. 636.
Steenleeverkruyd. 686.
Lavas. 712.
Lelie. 716.
Wild Vlaskruyd. 721.
Vijgeboon. 729.
Poleye. 740.
Aardbezien. 773.
Plompe. 780
Turksche Boonen. 819.
Pimpinel. 824.
Salomonszeegel. 832.
Ganzerich. 833.
Sleutelbloem. 838.
Rhaponticum. 853.
Kunneke. 861.
Water-eppe. 884.
Sermonrein. 888.
Thapsia. 903.
Boksdoorn. 916.
Witzen. 923.
Aangezichts zeerigheyd te verdrijven, door middel van
Brommelbezien. 248.
Aarsdarm, uytgeschooten, te herstellen; weer te doen ingaan, door middel van
Queeboom. 33.
Pijnboom. 45.
Acacia. 55.
Sorbenboom. 84.
Mastikboom. 103.
Kalfsvoet. 357.
Aristolochie. 366.
Starrekruyd. 376.
Varkensbrood. 537.
Wormkruyd. 899.
Aarsdarms kloven, en loopende gaten aan het Fondament te geneezen, door middel van
Witte Malve. 318.
Muurbloem. 678.
Aarsdarms ontsteeking; en knobbelen aan den Aars, wech te neemen, door middel van
Waalwortel. 420.
Paerdestaart. 564.
Zonnewende. 624.
Wonderboom. 852.
Haazensalade. 893.
Maartsche Viole. 925.
Aarsdarms-smerten te doen vergaan, door middel van
Roozeboom. 199.
Maartsche Viole. 925.
Aarsdarms-gezwellen wech te neemen, door middel van
Vijfvingerkruyd. 809.
zie voorts op Aarsdarms ontsteeking, en knobbelen.
Adem goed te maken; stinkenden Adem te verdrijven, door middel van
Oranjeboom. 15.
Mastikboom. 103.
Sassafrasboom. 111.
Kaneel. 123.
Muscaatboom. 136.
Myrtusboom. 145.
Nagelboom. 150.
Granaatboom. 220.
Rosmarijn. 246.
Alssen. 274.
Zee-ajuyn. 307.
Angelica. 331.
Anijs. 333.
Peeterzelie. 345.
Munt. 427.
Welriekende Lis. 431.
Hofcomijn. 456.
Kervel. 464.
Anijskruyd uyt America. 668.
Muysdoorn. 854.
Self. 859.
Adem. Des zelven luchtgaten t'openen; de verstopping wech te neemen, door middel van
Anemone. 328.
Doronicum. 954.

Adem. Benauwden adem ruymte te geeven; korrademheyd wech te neemen; door middel van
S. Jansbrood. 124.
Averuyt. 271.
Beerenklauw. 277.
Vrouwenhayr. 285.
Boomvaarn. 290.
Look zonder Look. 302.
Witte Malve. 318.
Angelica. 331.
Laſerpitium. 332.
Akeleyen. 351.
Kalfsvoet uyt Egypten. 357.
Hoefblad. 386.
Peſtilentiewortel. 387.
Wollekruyd. 399.
Druyvenkruyd. 409.
Munt. 427.
Betgmunt. 428.
Lis. 431.
Wilde Saffraan. 450.
Konkommet. 528.
Eedele Rakette. 566.
Ferula. 572.
Kottoenkruyd. 616.
Welriekende Nagtbloem. 634.
Yſop. 653.
Thuynkers. 660.
Stok-violieren. 681.
Meliſſe. 762.
Panax. 801.
Zeepkruyd. 842.
Rhaponticum. 853.
Wijnruyt. 856.
Scabioſe. 864.
Seſamum. 878.
Smyrnium van Candia. 894.
zie voorts op Engborſtigheyd.

Aderen, gebrooken, geborſten, te geneezen, door middel van
Varkensbrood. 537.

Amandelen-zwelling; verhitting, zweering, en andere gebreeken, te geneezen door middel van
Eykenboom. 76.
Vlierboom. 80.
Viburneboom. 117.
Verwloof. 173.
Brommelbezien. 248.
Matietten. 442.
Kardinaalsbloem. 583.
Holwortel. 599.
S. Jacobskruyd. 659.
Scorburhskruyd. 700.
Orege. 742.
Aardbezien. 773.
Waternoot. 793.
Vijfvingerkruyd. 809.
Phlomos. 822.
Duyvelsbeet. 866.

Ambey. *zie op Anbey.*

Anbey. Takken of Speenen aan het Fondament; te geneezen door middel van
Queeboom. 33.
Abrikoosboom. 68.
Dadelboom. 71.
Sumachboom. 109.
Myrtusboom. 145.
Boom der Kuyſchheyd. 167.
Boom-malve. 191.
Wijngaard. 240.
Boomvaarn. 290.
Ajuyn. 383.
Muur. 308.
Aloe. 314. 315.
Witte Malve. 319.
Krap. 341.
Kalfsvoet. 357.
Meeſterwortel. 378.
Kliſſenkruyd. 385.
Balſemappel. 398.
Wollekruyd. 399.
Senegroen. 418.
Waalwortel. 420.
Oogenklaar. 481.
Hermodactelen. 501.
Brazil. Lombardſ. Linze. 507.
Varkensbrood. 537.
Hondstong. 539.
Holwortel. 599.
Porcellein. 620.
Scorburhskruyd. 700.
Vlaskruyd. 719.
Vijgeboom. 729.
Valeriaan. 784.
Stalkruyd. 790.
Perzenkruyd. 811.
Groot Speenkruyd. 871.
Sorsknodze. 910.
Maertſche Viole. 925.

Om altijd voor Anbey bevrijd te zijn, door middel van
Kliſſenkruyd. 385.

Apoſtematien. *zie op Gezwellen.*

Appetijt. *zie op Eetens-luſt.*

Arbeyd der Vrouwen. *zie op Baring.*

Arm en Beenbreuken. *zie op Beenderen.*

Arm- en Beenſmerten te geneezen, door middel van
Pijnboom. 45.
Kliſſenkruyd. 385.

BAaring der zwangere Vrouwen haat gemakkelijk te doen vallen: te verlichten. De geene, die niet verloſſen konnen, daar toe te bevorderen, door middel van
Oranjeboom. 14.
Vijgeboom. 24.
Lindeboom. 86.
Ebbenhoutboom. 100.
Coccinilienboom. 219.
Geneverboom. 220.
Geytenblad. 244.
Pareye. 305.
Malve. 317.
Anijs. 333.
Peererzelie. 345.
Akeleyen. 351.
Bijvoet. 353.
Angelieren. 362.
Ariſtolochia. 366.
Balſemappel. 389.
Munt. 426.
Herrgeſpan. 447.
Kruysdiſtel. 456.
Santorie. 466.
Scordotis. 480.
Saffraan. 520.
Varkensbrood. 537.
Dictamnus. 551.
Fraxinella. 593.
Gentiaan. 601.
Wilde Kers. 661.
Lavendel. 708.
Tongeblad. 709.
Lelie. 716.
Maybloem. 717.
Paarlekruyd. 722.
Majoraan. 737.
Thymiaan. 738.
Poleye. 740.
Malrove. 756.
Nigelle. 759.
Drieblad. 771.
Seſeli. 881.
Water-eppe. 884.
Teucrium. 901.

De ſmetten der Gebaard hebbende Vrouwen wech te neemen, door middel van
Balſem-appel. 389.
Haazenoor. 475.

Beenderen, gebrookene, geborſtene, te geneezen, weer te zamen te heelen, door middel van
Ipenboom. 87.
Maſtikboom. 103.
Hulſt. 166.
Waalwortel. 420.
Saffraan. 520.
Rakette. 565.
Fykruyd. 895.

Beenderen, door wonden of andere toevallen bloot leggende, met vleeſch te doen begroeyen, door middel van
Panax. 801.

Been- en Voetwonden te geneezen, door middel van
Jeneite. 735.
zie voorts op Wonden.

Beenwonden, wonden der Beenen, te geneezen, door middel van
Look zonder Look. 302.
Yzerkruyd. 787.
zie voorts op Wonden.

Been-zeeren wech te neemen, door middel van
Hondstong. 539.
zie voorts op Zeeren.

Beeten van Beeren en Wolven te geneezen, door middel van
Koralkruyd. 549.

Beeten van dolle Honden: 't vergif wech te neemen, en te geneezen. *zie op Dolle Honden.*

Beeten van dolle Menſchen; 't vergif wech te neemen, en te geneezen, door middel van
Groote Krok. 791.
Witzen. 923.

Beeten en ſteeken van Slangen, Adderen, Scorpioenen, en alle andere giftige Dieren, te geneezen, door middel van
Appelboom. 7.
Oranjeboom. 13.
Moerbezienboom. 19.
Vijgeboom. 24.
Egyptiſche Vijgeboom. 25.
Ibenboom. 49.
Acacia. 56.
Platanus. 58.
Eykenboom. 76.
Eſſchenboom. 95.
Ebbenhoutboom. 102.
Terpentijnboom. 105.
Piſtacienboom. 107.
Myrtusboom. 145.
Lauwerboom. 153.
Moſchboom. 159.
Boom der Kuysheyd. 167.
Brem. 181.
Peeredoorn. 187.
Joodendoorn. 189.
Tamariſchboom. 201.
Wijngaard. 240.
Brommelbezien. 248.
Veyl, of Eylof. 252.
Cardamom. 258.
Averuyt. 271.
Vrouwenhayr. 285.
Hartstong. 287.
Agrimonie. 295.
Pareye. 305.
Berglook. 305.
Zee-ajuyn. 307.
Aloë. 315.
Malve. 317.
Witte Malve. 319.
Ammi. 323.
Guygchelheyl. 324.
Kleyn Oſterlong. 326.
Angelica. 331.
Laſerpitium. 332.
Anijs. 333.
Maankruyd. 334.
Kalfsmuyl. 337.
Kleefkruyd. 338.
Krap. 341.
Peererzelie. 345.
Bijvoet. 353.
Water-kalfsvoet. 358.
Mans-oor. 359.
Angelieren. 362.
Duyzendſchoon. 364.
Ariſtolochie. 366.
Riedt. 370.
Zwaluwewortel. 370.
Affodille. 372.
Starrekruyd. 376.
Meeſterwortel. 378.
Beerenoor. 383.
Kliſſenkruyd. 385.
Baccharis. 388.
Witte Peen. 393.
Beer. 395.

BLAD-WYZER.

Betonie. 396.
Wollekruyd. 399.
Naterwortel. 402.
Oſſetong. 407.
Slangenhoofd. 408.
Druyvenkruyd. 409.
Kool. 413.
Riedgras. 416.
Camillen. 423.
Munt. 426.
Betgmunt. 428.
Welriekende Lis. 428.
Lis. 431.
Paapeſchoe. 433.
Carline. 449.
Wilde Saffraan. 450.
Cardobenedict. 453.
Kruysdiſtel. 456.
Kervel. 464.
Santorie. 466.
Haazenoor. 475.
Chamædrys. 476.
Waterlook. 478.
Scordotis. 479.
Condrille. 482.
Ciceren. 483.
Ochrys der Grieken. 484.
Endivie. 490.
Circea van Parijs. 496.
Maagdepalm. 497.
Baſilicom. 499.
Wilde Baſilicom. 500.
Braſiliaanſche Linze. 509.
Conyza. 510.
Comijn 512.
Wilde Comijn. 513.
Saffraan. 520.
Koornbloem. 531.
Varkensbrood. 537.
Wilde Galega. 541.
Geele Wortelen. 544.
Beetwortel. 545.
Paſtinake. 546.
Ridderſpoor. 548.
Dictamnus. 551.
Doronicum. 554.
Wilde Vlier. 559.
Elichryſon. 561.
Alantwortel. 561.
Rakette. 565.
Boekweyt. 570.
Ferula. 572.
Venkel. 590.
Optegte Medica. 592.
Gemeene Medica. 593.
Fraxinella. 593.
Holwortel. 599.
Galege. 599.
Gentiaan. 601.
Oogentrooſtgras. 618.
Zonnewende. 624.
Havikskruyd. 636.
Hyacinth. 645.
S. Janskruyd. 648.
Bilzenkruyd. 650.
Yſop. 653.
Stœbe. 656.
Thuyn Kers. 661.
Wilde Kers. 662.
Aſpergien. 671.
Steekende Kaarden. 674.
Salade. 683.
Patich. 691.
Scorbuthskruyd. 700.
Lavas. 712.
Lelie. 716.
Maybloem. 717.
Zeevengetijdenkruyd. 724.
Jenette. 735.
Majoraan. 737.
Poley. 740.
Orege. 742.
Mandragora. 751.
Berg-Slangenkruyd. 753.
Malrove. 756.
Nigelle. 759.
Beerwortel. 764.
Geers. Gierſt. 766.
Drieblad. 771.
Valeriaan. 784.
Yzerkruyd. 787.
Groote Krok. 791.
Aardangel. 792.
Watetnoot. 793.
Peonie. 799.
Panax. 801.
Glaskruyd. 806.
Vijfvingerkruyd. 809.
Phalangium. 815.
Leeuwenblad. 817.
Pimpinel. 824.
Polium. 828.
Duyzendknop. 830.
Keukenkruyd. 836.
Sleutelbloem. 838.
Radijs. 845.
Rhaponticum. 853.
Wijnruyr. 856.
Self. 859.
Scabioſe. 864
Duyvelsbeet. 866.
Scorpioenſtaart. 868.
Adderskruyd. 869.
Bijlkenskruyd. 872.
Wilde Thymus. 877.
Seſamum. 878.
Setmontein. 888.
Steekende Winde. 890.
Smyrnium van Candia. 894.
Teucrium. 901.
Boksbaard. 916.
Witzen. 923.
Maertſche Viole. 925.
Vliegenet. 927.

Beroerde Tong te regt te brengen door middel van
Thuynkers. 661.

Beroerdheyd, Popelzy, beevende Leeden en Zeenuwen, te helpen, te regt te brengen, door middel van
Welriekende Eykelboom. 132.
Muſcaatboom. 137.
Nagelboom. 150.
Lauwerboom. 153.
Coccinilienboom. 219.
Geneverboom. 220.
Roſmarijn. 246.
Matentakken. 250.
Kappers. 255.
Cardamom. 258.
Zee-ajuyn. 307.
Krap. 341.
Angelieren. 362.
Meeſterwortel. 378.
Kool. 413.
Bryonie. 416.
Lis. 431.
Braſilie-Peeper. 447.
Saffraan. 520.
Paſtinake. 546.
Optegte Medica. 592.
S. Janskruyd. 648.
Lelie. 716.
Maybloem. 717.
Narciſſe. 779.
Peonie. 799.
Vaikensvenkel. 812.
Sleutelbloem. 838.
Bertram. 842.
Self. 859.
zie ook op Lamheyd.

Beevende Leeden. *zie op Beroerdheyd.*

Bezwijmeling. *zie op Flauwte.*

Blaas-hitzigheyd; brand van de Blaas, wech te neemen; te verkoelen, door middel van
Ananas. 495.
Virginiaanſche Linze. 509.
Pepoen. 523.
Indiaanſche Doornappel. 576.
Americaanſche Patich. 707.
Zeevengetijdenkruyd. 724.
Plompe. 780.
Maartſche Viole. 925.

Blaas-ſmerten, verſtopping, allerley andere gebreeken, te geneezen: ſlijmerigheyd wech te neemen: te zuyveren, &c. door middel van
Vijgeboom. 23. 24.
Terpentijnboom. 106.
Caſſieboom. 116.
Roode Jujuben. 119.
Muſcaatboom. 137.
Myrtusboom. 145.
Lauwerboom. 153.
Hazelnotenboom. 162.
Brem. 181.
Boom-malve. 191.
Tamariſchboom. 201.
Boelkenskruyd. 298.
Muur. 309.
Malve. 317.
Beekbunge. 325.
Peeterzelie. 345.
Mankop 359.
Beerenoor. 383.
Kliſſenkruyd. 385.
Betonie. 396.
Aardnoten. 414.
Stinkende Lis. 432.
Waterlook. 478.
Ananas. 495.
Leedekenskruyd. 519.
Kauwoorde. 521.
Meloen. 526.
Konkommer. 528.
Paſtinaken. 546.
Filipendula. 577.
Zonnebloem. 582.
Venkel. 590.
Gingidium 607.
Soethout. 611.
Porcellain. 620.
Eedel Leeverkruyd. 628.
Goudenkruyd. 629.
Indiaanſch Kruydje roet my niet. 633.
Aſpergies. 671.
Americaanſche Paticb. 707.
Wild Vlaskruyd. 721.
Paarlekruyd. 722.
Beerwortel. 765.
Aardbezien. 773.
Peonie. 799.
Glaskruyd. 806.
Varkensvenkel. 812.
Canarizaad. 820.
Weegbree. 825.
Sleutelbloem. 838.
Rhaponticum. 853.
Kunneke. 861.
Naaldekervel. 867.
Steekende Winde. 890.
Stechaskruyd. 898.
Wormkruyd. 899.
Tormentil. 914.
Boksdoorn. 916.
Boksbaard. 917.

Blaas-ſchurftheyd. *zie op Schurftheyd der Blaas.*

Blaas-zweering. *zie op Zweering der Blaas.*

Blauw-geſlagene of gevallene plaatzen des Lichaams. *zie op Bont- en blauw-geſlagene.*

Blauwſchuyt, gemeenelijk ook genoemd Scheurbuyk, middelen daar teegens, genomen van
Oranjeboom. 13.
Pijnboom. 44.
Zuring. 280.
Beekbunge. 515.
Huyslook. 471.
Leepelblad. 498.
Thuynkers. 661.
Scorbuthskruyd. 700.
Americaanſche Britannica. 703.
Drieblad, 771.
Peeperwortel. 847.
Zeer heerlijken Drank teegens de Blauwſchuyr. 847.

Bleynen en Bladeren, heete en andere, te geneezen door middel van
Huyslook. 471.
Konkommer. 528.
Varkensbrood. 537.
Italiaanſche Rakette. 567.
Wilde Kers. 662.

zie ook op Puyſten.
Bloeden van 't Tandvleeſch. *zie op Tandvleeſch.*
Bloeden uyt de Neus. *zie op Neusbloeden.*
Bloed- en Etterſpouwing te geneezen, door middel van
Beerenklauw. 277.
Kliſſenkruyd. 385.
Wollekruyd. 399.
Druyvenkruyd. 409.
Eedel Rakette. 566.
zie voorts op Bloedſpouwing.
Bloedgang. *zie op Roodeloop.*
Bloed; geronnen, geklontert Bloed, te doen ſcheyden; uyt te jagen, door middel van
Vijgeboom. 24.
Lindenboom. 86.
Lauwerboom. 153.
Ammi. 323.
Angelica. 331.
Krap. 341.
Meeſterwortel. 378.
Bryonie. 415.
Senegroen. 418.
Brunelle. 419.
Bergmunt. 428.
Cariophillate. 457.
Kervel. 464.
Veld-Cipres. 477.
Comijn. 512.
Hoe langer hoe liever. 558.
Elichryſon. 561.
Gentiaan. 601.
Oyevaarsbek. 605.
Gingidium. 607.
Goudenkruyd. 629.
Kruydje-roer mij niet. 630.
Yſop. 653.
Serratula. 657.
Thuynkers. 661.
Lelie. 716.
Majoraan. 737.
Paſſerine. 804.
Salomons-zeegel. 832.
Ganzerich. 833.
Wilde Dragon. 841.
Duyvelsbeet. 866.
Thapſia. 903.
Tormentil. 914.
Bloed-ontſteeking. Hitzig-ontſtooken bloed, te verbeeteren, door middel van
Tamarindeboom. 115.
Aalbezien. 194.
Porcellein. 620.
Steen-Leevetkruyd. 686.
Hop. 732.
Sleutelbloem. 838.
Bloedpiſſen, te doen ophouden, door middel van
Eykenboom. 75.
Agrimonie. 295.
Aardnooten. 414.
Lis. 431.
Wilde Comijn. 513.
Hartshoorn. 513.
Paardeſtaart. 564.
Waternoot. 793.
Pimpinel. 824.
Weegbree. 825.
Tormentil. 914.
Bloed-ſcharpheyd wech te neemen, te verbeeteren, door middel van
Wilde Galiga. 541.
zie voorts op Bloedzuyvering.
Bloed ſpouwing; bloed-opwerping, te doen ophouden; te geneezen, door middel van
Granaatboom. 17.
Miſpelboom. 21.
Queeboom. 32.
Amandelboom. 35.
Caſtanienboom. 40.
Pijnboom. 45.
Acacia. 55.
Cypreſſenboom. 61.
Perzikboom. 67.
Dadelboom. 71.
Willigeboom. 78.
Lindenboom. 86.
Macerboom. 89.
Maſtikboom. 103.
Sumachboom. 109.
Roode Jujuben. 118.
Myrtusboom. 145.
Berberisboom. 188.
Tamatiſchboom. 201.
Boomachtig Stratiotes. 203.
Doornbezien. 223.
Wijngaard. 240.
Keelkruyd. 260.
Alſſen. 274.
Beerenklauw. 277.
Hartstong. 287.
Hermionitis. 287.
Parey. Bieſlook. 305.
Fluweelbloem. 322.
Melde. 374.
Kliſſenkruyd. 385.
Naterwortel. 402.
Aardnooten. 414.
Aſteroides. 418.
Waalwortel. 420.
Lis. 431.
Cardobenedict. 453.
Santorie. 466.
Cerinthe. 474.
Cicorey. 491.
Maagdepalm. 497.
Hartshoorn. 513.
Cortuſa. 516.
Koornbloem. 531.
Varkensbrood. 537.
Hoe langer hoe liever. 558.
Alantwortel. 561.
Paardeſtaart. 564.
Ferula. 572.
Porcellain. 620.
S. Janskruyd. 648.
Thuynkers. 661.
Patich. 681.
Kleyn Maankruyd. 726.
Vederik. 744.
Duyzendblad. 767.
Ruyterskruyd. 767.
Drieblad. 771.
Kraakebezien. 776.
Penningskruyd. 777.
Waternoot. 793.
Speerkruyd. 793.
Wintergroen. 795.
Panax. 801.
Muysoor. 816.
Pimpinel. 824.
Weegbree. 825.
Duyzendknop. 830.
Ganzerich. 833.
Longekruyd. 840.
Rhaponticum. 853.
Muysdoorn. 854.
Self. 859.
Sanikel. 860.
Groot-Speenkruyd. 871.
Tormentil. 914.
Eerenprijs. 922.
Duyzendblad &c. 930.
Zie ook op Bloed en Etterſpouwing.
Bloedſpouwing der Paerden. Koeyen en anderer Beeſten te geneezen door middel van
Caſtanienboom. 40.
zie voorts op Hoeſt en Bloedſpouwing der Paerden.
Bloedſtemping, door middel van
Miſpelboom. 21.
Corneljeboom. 38.
Amandelboom. 56.
Cypresboom. 61.
Populierboom. 73.
Wolboom. 128.
Synnauw. 300.
Aloë. 315.
Kleefkruyd. 338.
Walſtroo. 339.
Krap. 341.
Waalwortel. 420.
Hertgeſpan. 447.
Smeerwortel. 473.
Conyza. 511.
Hartshoorn. 513.
Hondstong. 539.
Cymbalaria. 540.
Paerdeſtaart. 564.
Zwaardkruyd. 608.
Weede. 612.
Koitoenkruyd. 616.
Gras van Parnas. 618.
Eedel Leeverkruyd. 628.
Bilzenkruyd. 650.
Scorbuthskruyd. 700.
Duyzendblad. 767.
Panax. 801.
Pimpinel. 824.
Ganzerich. 833.
Gelidkruyd. 886.
Tormentil. 914.
Van 't ſtempen des Neus-bloedens in 't bijzonder, *zie op Neusbloeden.*
Bloed-zuyvering. 't Bloed te reynigen: goed te maken; zwaar bloed te verdrijven; door middel van
Caſſieboom. 116.
Kaneelboom. 123.
Tamariſchboom. 201.
Geneverboom. 220.
Roſmarijn. 246.
Boomvaarn. 290.
Boelkenskruyd. 298.
Parey; Bieſlook. 304.
Krap. 341.
Bernagie. 406.
Oſſetong. 407.
Slangenhoofd. 408.
Cardobenedict. 453.
Caucalis. 462.
Kervel. 464.
Sanamunda. 488.
Leepelblad. 498.
Saffraan. 520.
Hederik. 567.
Duyvekervel. 597.
Thuynkers. 660.
Muurbloem. 678.
Hop. 732.
Thymiaan. 738.
Poley. 740.
Aardbezien. 773.
Teucrium. 901.
Bloedzweeren. Bloedvinnen, te verdrijven; door middel van
Vijgeboom. 24.
Nooreboom. 41.
Jodendoorn. 189.
Beerenklauw. 277.
Melde. 379.
Beet. 395.
Beronie. 396.
Kool. 413.
Indiaanſche Vijge. 574.
Thuynkers. 661.
Verkeerd Neetelkruyd. 677.
Orege. 742.
Panax. 801.
Booterbloem. 876.
Kruyswortel. 877.
Gelidkruyd. 886.
Bloedvinnen. *zie op Bloedzweeren.*
Bloed; Waterachtig Bloed; te beletten, dat men'er niet mee overladen word; door middel van
Gentiaan. 601.
Blutzen. *zie op Buylen.*
Bont- en blauw-geſlagene of gevallene plaatzen aan 't Ligchaam te geneezen, door middel van
Lauwerboom. 153.
Alſſen. 274.
Agrimonie. 295.
Ammi. 323.
Peeterzelie. 345.
Meeſterwortel. 378.
Bryonie. 415.
Senegroen. 418.
Bergmunt. 428.
Hof-comijn. 456.
Comijn. 512.
Ruerkruyd. 576.
Yſop. 653.
Vijgeboom. 729.

BLAD-WYZER

Majoraan. 737.
Poley. 740.
Salomons-zeegel. 832.
Wilde Dragon. 841.
Rhaponticum. 853.
Thapſia. 903.
Zie ook op Bloed; geronnen, geklontert Bloed.

Borſt-gebreeken. Borſt-ſmerten. Verſtoptheyd, benauwdheyd, hitzigheyd der Borſt, te helpen, te zuyveren, &c. door middel van
Vijgeboom. 23. 24.
Amandelboom. 35.
Terpentijnboom. 106.
Saſſafrasboom. 111.
Caſſieboom. 116.
Wolboom. 128.
Muſcaatboom. 138.
Myrtusboom. 145.
Lauwerboom. 153.
Jodendoorn. 189.
Boom-malve. 191.
Spinagie uyt America, 206.
Geneverboom. 220.
Roſmarijn. 246.
Averuyt. 271.
Beerenklauw. 277.
Vrouwenhayr. 285.
Boomvaarn. 290.
Agrimonie. 295.
Boelkenskruyd. 298.
Americ. Boelkenskruyd. 298.
Knoplook. 301.
Zee-ajuyn. 307.
Angelica. 331.
Laſerpitium. 332.
Akeleyen. 351.
Kalfsvoet. 357.
Kalfsvoet uyt Egypten. 358.
Mansoor. 359.
Ariſtolochie. 366.
Meeſterwortel 378.
Hoefblad. 386.
Betonie. 396.
Wollekruyd. 399.
Bernagie. 406.
Offerong. 407.
Brunelle. 419.
Waalwortel. 420.
Koe-ooge. 421.
Camillen. 423.
Munt. 427.
Welriekende Lis. 428.
Lis 431.
Braſiliaanſche Peeper. 447.
Wilde Saffraan. 450.
Cariophillate. 457.
Kervel. 464.
Veld-cipres. 477.
Water-look. 478.
Ochrys der Grieken. 484.
Erweten. 485.
Comijn. 512.
Kauwoorde. 521.
Konkommer. 528.
Wilde Galega. 541.
Paſtinake. 546.
Koralkruyd. 549.
Vingerhoed. 553.
Alantworrel. 561.
Eedele Rakette. 566.
Ferula. 572.
Gentiaan. 601.
Soethout. 611.
Kottoenkruyd. 616.
Indiaandſch Kruydje roer mij niet. 633.
Welriekende Nagtbloem. 634.
Yſop. 653.
Gengebar. 666.
Aſpergies. 671.
Roomſch Neetelkruyd. 675.
Scorbuthskruyd. 700.
Americaanſche Patich. 707.
Vlaskruyd. 718.
Hop. 732.
Poleye. 740.
Orege. 742.
Malrove. 756.
Nigelle. 759.
Bingelkruyd. 760.
Mechoacan. 764.
Beerwortel. 765.
Drieblad. 771.
Aardbezien. 773.
Panax. 801.
Mankop. 803.
Verkensvenkel. 812.
Zeepkruyd 842.
Knollen. 849.
Rhaponticum. 853.
Wijnruyt. 856.
Self. 859.
Kunneke 861.
Scabioſe. 864.
Bijlkenskruyd. 872.
Seſamum. 878.
Seſeli. 881.
Sermontein. 888.
Haazenſalade. 893.
Smyrnium van Candien. 894.
Stechaskruyd. 898.
Thapſia. 903.
Boksdoorn. 916.
Drie-verwige Violet. 924.
Zie ook op Adem; benauwden Adem: en op *Engborſtigheyd.*

Borſt-rauwheyd, ſchraalheyd; verkoude Borſt, te helpen door middel van
Roode Jujuben. 118.
Bernagie. 406.
Veld-cipres. 477.
Coriander. 512.
Saffraan. 520.
Maartſche Viole. 925.

Borſt-wonden, Borſt-ſweering te geneezen, door middel van
Krap. 341.
Beerenoor. 383.
Cortuſa. 516.
Koralkruyd. 549.
Indiaanſche Vijge. 574.
Fenegriek. 591.

Borſten, gezwollene, harde, geklonterde, zweerende Borſten der Vrouwen, te geneezen door middel van
Queeboom. 32.
Caſtanienboom. 40.
Eykenboom. 76.
Malve. 318.
Peeterzelie. 345.
Zwaluwewortel 370.
Meeſterwortel. 378.
Baccharis. 388.
Balſſemappel. 389.
Munt. 427.
Welriekende Lis. 428.
Hertgeſpan. 447.
Veld-cipres. 477.
Oogenklaar. 481.
Linzen. 484.
Boonen. 486.
Circea van Parijs. 496.
Eedele Rakette. 566.
Gingidium. 607.
Glaskruyd. 806.
Wonderboom. 852.

Borſten-klontering der Vrouwen te voorkomen; door middel van
Munt. 427.
Gingidium. 607.
Malrove. 756.
Ganſerich. 833.
zie ook op Tepelen.

Borſten der Vrouwsperſoonen kleyn te houden: de ſlappe ſtijf en hard te maken, door middel van
Pijnboom. 44.
Sorbenboom. 84.
Synnauw. 300.
Cicorey. 491.
Epimediumkruyd. 563.

Braaken te bevorderen, door middel van
Perzikboom. 67.
Vlierboom. 80.
Ebbenhoutboom. 101.
Welriekende Eykelboom. 132.
Alaturnusboom. 208.
Moly. 306.
Aardakers. 350.
Mansoor. 359. 360.
Melde. 379.
Meyer. 381.
Betonie. 396.
Stinkende. Lis. 432.
Papeſchoe. 433.
Nieswortel. 434.
Springkruyd. 458.
Wolfsmelk. 461.
Huyslook. 471.
Oogenklaar. 481.
Pepoen. 523.
Meloen. 526.
Konkommer. 528.
Koornbloem. 531.
Vingerhoed. 553.
Wilde Vlier. 559.
Roomſch Neetelkruyd. 675.
Scorbuthskruyd. 700.
Narciſſe. 779.
Turkſche Boonen. 819.
Salomons-zeegel. 832.
Wonderboom. 852.

Braaken te ſtillen; te doen ophouden; door middel van
Oranjeboom. 14. 15.
Granaatboom. 17.
Moerbezienboom. 19.
Peereboom. 31.
Queeboom. 32.
Nooteboom. 41. 42.
Platanus. 58.
Dadelboom. 71.
Eykenboom. 76.
Macerboom. 89.
Eſſchenboom. 95.
Saſſafrasboom. 111.
Tamarindenboom. 115.
Muſcaatboom. 136.
Myrtusboom. 145.
Nagelboom. 150.
Aalbezienboom. 195.
Geneverboom. 220.
Wijngaard. 240.
Roſmarijn. 246.
Brommelbezien. 248.
Anijs. 333.
Naterwortel. 402.
Aſteroides. 418.
Munt. 426.
Nieswortel. 434.
Cepæa. 467.
Boonen. 486.
Conyza. 511.
Coriander. 511.
Cymbalaria. 540.
Ridderſpoor. 548.
Gras van Parnas. 618.
Anijskruyd uyt America. 668.
Lampſana. 689.
Meliſſe. 762.
Drieblad. 771.
Kraakbezien. 776.
Groote Krok. 791.
Peonie. 799.
Weegbree. 825.

Brand; ontſteeking der wonden, wech te neemen. *zie op Wonden.*

Brand der inwendige deelen des Ligchaams. *zie op Inwendige ontſteeking.*

Breuken: inwendige geſcheurdheyd: neerzinkingh der Darmen, te geneezen, door middel van
Granaatboom. 17.
Cypreſſenboom. 62.
Lage Cederboom. 64.
Hulſt. 166.
Roſmarijn. 246.
Sigmaartskruyd. 276.
Beerenklauw. 277.
Synnauw. 300.
Witte Malve. 318.
Krap. 341.
Akeleyen. 351.
Kalfsvoet. 357.
Ariſtolochie. 366.

Beerenoor. 383.
Baccharis. 388.
Balſſem-appel. 389.
Madelieven. 392.
Wollekruyd. 399.
Senegroen. 418.
Waalwortel. 420.
Munt. 427.
Welriekende Lis. 428.
Santorie. 466.
Smeerwortel. 473.
Cetinrhe. 474.
Comijn. 512.
Cortuſa. 516.
Navelkruyd. 517.
Koralkruyd. 549.
Elatina. 560.
Elichryſon. 561.
Paerdeſtaart. 564.
Ferula. 572.
Oyevaarsbek. 605.
Zee-porcellein. 621.
Eedel Leeverkruyd. 628.
Goudenkruyd. 629.
Duyzendkoorn. 633.
S. Jansktuyd. 648.
Jacea. 655.
Sarratula. 657.
Haazepoor. 684.
Scorburskruyd. 700.
Tongeblad. 709.
Lelie. 716.
Zeevengetijdenkruyd. 724.
Kleyn Maankruyd. 726.
Poley. 740.
Orege. 742.
Drieblad. 771.
Penningskruyd. 777.
Narciſſe. 779.
Speerkruyd. 793.
Panax. 801.
Deurwas. 810.
Muysoor. 816.
Ganſerich. 833.
Vlookruyd. 835.
Sleutelbloem. 838.
Rhaponticum. 853.
Sanikel. 860.
Water-eppe. 884.
Gelidkruyd. 886.
Teucrium. 901.
Eerenprijs. 922.
Drie-verwige Violet. 924.
Gulde Roede. 927.

Breuken in te bouden, door middel van
Haazepoot. 684.

Breuken, met winden overladen, daar van te verloſſen, door middel van
Comijn. 512.

Breuken, Vleeſch-breuken, te geneezen, door middel van
Stalkruyd. 790.

Bruyne, in de Keel en Mond, wech te neemen, door middel van
Brunelle. 419.

Bugchelkrijging te voorkomen; den aanwas te verhinderen, door middel van
Willigeboom. 78.

Buykloop, gemeene, geweldige en onnatuurlijke te ſtoppen, door middel van
Granaatboom. 17.
Queeboom. 32. 33.
Amandelboom. 35.
Cornoeljeboom. 38.
Caſtanienboom. 40.
Pijnboom. 44.
Acacia. 55.
Cypresboom. 61.
Dadelboom. 71.
Populierboom. 73.
Eykenboom. 75.
Maccrboom. 89.
Maſtikboom. 103.
Tamarindenboom. 115.
Viburneboom. 117.
Muſcaatboom. 137.
Nagelboom. 150.
Hazelnootenboom. 162.
Syringe. 164.
Ciſtus. 171.
Vetwloof. 173.
Olijfboom. 183.
Berberisboom. 188.
Roozeboom. 199.
Tamariſchboom. 201.
Boomachtige Stratiotes. 203.
Geneverboom. 220.
Wijngaard. 240.
Roſmarijn. 246.
Koelkruyd. 260.
Sigmaartskruyd. 276.
Beerenklauw. 277.
Vrouwenhayr. 285.
Harrstong. 287.
Boelkenskruyd. 298.
Witte Malve. 319.
Kleyn Offerong. 325.
Aphace. 336.
Aardakers. 350.
Ariſtolochia. 366.
Beerenoor. 383.
Kliſſenkruyd. 385.
Baccharis. 388.
Beet. 395.
Srandelkruyd. 401.
Natertwortel. 402.
Aſteroides. 418.
Waalwortel. 420.
Lis. 431.
Stinkende Lis. 432
Cardobenedict. 453.
Huyslook. 471.
Cerinthe. 475.
Scordotis. 479.
Condrille. 482.
Linzen. 484.
Cicotey. 491.
Maagdepalm. 497.
Wilde Baſilicom. 500.
Conyza. 510.
Coriander. 511.
Hartshoorn. 513.
Kauwoorde. 521.
Wilde Galega. 541.
Koralkruyd. 549.
Paerdeſtaart. 564.
Italiaanſche Rakette. 567.
Ferula. 572.
Ruerkruyd. 576.
Duyvekervel. 597.
Gnapbalium. 615.
Gras van Parnas. 618.
Oogentroost-gras. 618.
Porcellain. 620.
Hondjensdraf. 622.
Schilddragende Hedyſarum. 623.
Hyacinth. 645.
Stœbe. 656.
Gengebar. 666.
Haazepoot. 689.
Patich. 691.
Scorbuthskruyd. 700.
Limonium. 712.
Vlaskruyd. 718.
Americaanſche Orege. 742.
Bok-otege. 743.
Duyzendblad. 767.
Aardbezien. 773.
Kraakebezien. 776.
Penningskruyd. 777.
Plompe. 780.
Hanekammetjens. 790.
Groore Krok. 791.
Warernoot. 793.
Winrergroen. 795.
Rijs. 797.
Panikkoorn. 798.
Mankop. 803.
Vijfvingerkruyd. 809.
Muysoor. 816.
Muyzenkoorn. 820.
Pimpinel. 824.
Weegbree. 825.
Fonteynkruyd. 832.
Ganzerich. 833.
Rhaponticum. 853.
Wijnruyr. 856.
Groot Speenkruyd. 871.
Wilde Thymus. 877.
Zuykerwortel. 882.
Warer-eppe. 884.
Smyrnium van Candia. 894.
Fyekruyd. 895.
Tormentil. 914.
Gulde Roede. 926.
Geytenbaard. 928.

Buykpijn; Buykkrimping te verdrijven, door middel van
Vijgeboom. 24.
Nooteboom. 42.
Pijnboom. 44.
Zeevenboom. 63.
Perzikboom. 67.
Hulſt. 166.
Boommalve. 191.
Roozeboom. 200.
Geneverboom. 220.
Alſſen. 274.
Agrimonie. 295.
Berg-look. 305.
Zee-ajuyn. 307.
Ammi. 323.
Dille. 329.
Anijs. 333.
Anthyllis. 334.
Krap. 341.
Ariſtolochie. 366.
Zwaluwenwortel. 376.
Beerenoor. 383.
Peſtilentiewortel. 387.
Camillen. 423.
Munt. 426.
Berg-munt. 428.
Kruysdiſtel. 456.
Hof-comijn. 456.
Kervel. 464.
Santorie. 466.
Sanamunda. 488.
Maagdepalm. 497.
Comijn. 512.
Hartshoorn. 513.
Kniekenskruyd. 519.
Varkensbrood. 537.
Hondstong. 539.
Geele Wortelen. 544.
Paſtinake. 546.
Hondsrand. 547.
Alanrwortel. 561.
Eedele Rakette. 568.
Italiaanſche Rakette. 567.
Ferula. 572.
Filipendula. 577.
Venkel. 590.
Duyvekervel. 597.
Oyevaarsbek. 605.
Zee-porcelleyn. 621.
Stœbe. 656.
Thymiaan. 738.
Bingelkruyd. 760.
Beerwortel. 765.
Gierſt. 766.
Bruynwir Vierblad. 772.
Peonie. 799.
Varkens-venkel. 812.
Phalangium. 815.
Wijnruyt. 856.
Wilde Thymus. 877.
zie voorts op Colijk.

Buykpijn der jonge Kinderen wech te neemen, door middel van
Wolboom. 128.

Buykpijn der Paarden. *zie op Paerden.*

Buyten, Blurzen, Bulten tuſſchen vel en vleeſch te verdrijven, door middel van
Kervel. 464.
Gingidium. 607.
Wilde Dragon. 841.
Zie ook op Bont- en blauw-geſlagene plaatzen.

Byen-ſteeken te geneezen, door middel van
Moerbezienboom. 19.
Malve. 317.
Witte Malve. 319.
Meliſſe. 762.

Bijſlapens-luſt en kragt aan te zetten door
Pijnboom. 45.
Eſſchenboom. 95.

BLAD-WYZER

Terpentijnboom. 105.
Piſtacienboom. 107.
Wolboom. 128.
Nagelboom. 150.
Knoplook. 301.
Ajuyn. 303.
Bieſlook. 305.
Berglook. 305.
Anijs. 333.
Walſtroo. 339.
Peeterzelie. 345.
Aardakers. 350.
Kalfsvoet. 357.
Groote Speerwortel. 357.
Kalfsvoet uyt Egypten. 358.
Kliſſenkruyd. 385.
Standelkruyd. 401.
Bryonie. 416.
Munt. 426.
Klokjens. 439.
Raponce. 440.
Steen-lattouw. 443.
Kruysdiſtel. 456.
Kervel. 464.
Ciceren. 483.
Articiok. 493.
Saffraan. 520.
Wilde Galiga. 541.
Geele Wortel. 543.
Paſtinake. 546.
Hondstand. 547.
Dragon. 556.
Rakette. 565.
Arragonſche Moſtaart. 568.
Kottoenkruyd. 616.
Oogentrooſt-gras. 618.
Artiockken onder de aard. 625.
Bataten. 625.
Scharley. 640.
Bilzenkruyd. 650.
Thuynkers. 661.
Gengebar. 666.
Anijskruyd uyt America. 668.
Aſpergies. 671.
Steekende Kaarden &c. 674.
Roomſch Neetelkruyd. 675.
Nachtſchade. 750.
Meliſſe. 762.
Turkſche Boonen. 819.
Kunneke. 861.
Zuykerwortel. 882.
Tulpe. 911.

Zie ook op Oude Mannen.

Bijſlaaps-vermoeydheyd: vermoeyde leeden door te hitzige Bijſlaap, weer te verſterken, door middel van
Eedel Leeverkruyd. 628.

Bijſlaapsluſt te doen vallen, te verminderen, door middel van
Willigeboom. 78.
Boom der Kuysheyd. 167.
Standelkruyd. 401.
Endivie. 490.
Kauwoorde. 521.

CArbonkelen; Peſtilentiale hardigheyd, te geneezen door middel van
Queeboom. 33.
Zeevenboom. 63.
Vijgeboon. 729.
Duyvelsbeet. 866.

Zie voorts op Peſtilentiale hardigheyd; gezwellen.

Catharrhen. *zie op Zinkingen.*

Cholera. Heete Cholera. Geele Cholerijke vochten, te geneezen, wech te neemen, door middel van
Oſſetong. 407.
Vlookruyd. 835.

Colijk; darmkrimping, te verdrijven, door middel van
Oranjeboom. 15.
Vijgeboom. 24.
Amandelboom. 35.
Nooteboom. 41. 42.
Perzikboom. 67
Willigeboom. 78.
Macerboom. 89.
Saſſafrasboom. 111.
Welriekende Eykelboom. 132.
Muſcaatboom. 136.
Lauwerboom. 153.
Olijfboom. 183.
Roozeboom. 200.
Alcanne. 215.
Geneverboom. 220.
Jaſmijn. 228.
Roſmarijn. 246.
Cardamom. 258.
Alſſen. 274.
Boomvaarn. 290.
Look zonder Look. 302.
Pareye. 304.
Peeterzelie. 345.
Meeſterwortel. 378.
Balſſemappel. 389.
Witte Been. 393.
Camillen. 423. 424.
Munt. 426.
Welriekende Lis. 428.
Nieswortel. 434.
Wilde Saffraan. 450.
Kruysdiſtel. 456.
Cariophillate. 457.
Kervel. 464.
Santorie. 466.
Oogenklaar. 480.
Maagdepalm. 497.
Coloquintappel. 502.
Conyza. 510.
Comijn. 512.
Cortuſa. 516.
Varkensbrood. 537.
Geele Wortelen. 544.
Hondstand. 547.
Alantwortel. 561.
Italiaanſche Rakette. 567.
Hederik. 567.
Filipendula. 577.
Duyvekervel. 597.
Galege. 599.
Gentiaan. 601.
Zwaardkruyd. 608.
Oogentrooſt-gras. 618.
Stœbe. 656.
Thuyn Kers. 661.
Wilde Kers. 662.
Steekende Kaarden &c. 674.
Mechoacan. 764.
Bruynrood Vierblad. 772.
Narciſſe. 779.
Ganzerich. 833.
Radijs. 846.
Rhaponticum. 853.
Wijnruyt. 856.
Sermonteyn. 888.
Thapſia. 903.
Eerenprijs. 922.
Drie-verwige Violet. 924.

Zie ook op Buykpijn.

Crauwagie. *zie op Schurftigheyd.*

DArmvliesbreuk; Geſcheurdheyd. Geborſtenheyd. Scheurſſel. *zie op Breuken.*

Darm-krimping te verdrijven, door middel van
Krap. 341.
Cariophillate. 457.
Stœbe. 656.
Varkensvenkel. 812.
Phalangium. 815.
Wijnruyt. 856.

Zie voorts op Colijk: ook op Buykpijn.

Darm-zweering, en andere ſmetten der Darmen, te geneezen, wech te neemen, door middel van
Zuring. 280.
Malve. 317.
Balſſemappel. 389.
Navelkruyd. 517.
Paerdeſtaert. 564.
Vlaskruyd. 718.

Darm-verrotting, en andere verderving der Darmen, te verhinderen, te zuyveren, te geneezen, door middel van
Granaatboom. 17.
Macerboom. 89.
Berberisboom. 188.

Darm-verſtopping te openen, door middel van
Sanamunda. 488.
Doronicum. 554.

Darm-verzeering te geneezen, door middel van
Speerkruyd. 793.

Darmen, uytgeſchootene, te geneezen. *zie op Breuken.*

Darmen te verzachten; d'ontſteeking, hitzigheyd, en brand wech te neemen, door middel van
Queeboom. 33.
Porcellein. 810.

Dolle Honden-beet te geneezen, en 't vergif uyt te drijven, door middel van
Vijgeboom. 24.
Amandelboom. 35.
Caſtanienboom. 40.
Nooteboom. 41.
Lage Cederboom. 64.
Eykenboom. 76.
Vlierboom. 79.
Peeredoorn. 187.
Harrstong. 287.
Hemionitis. 287.
Berglook. 305.
Guychelheyl. 324.
Angelica. 331.
Angelieren. 362.
Duyzendſchoon. 364.
Zwaluwewortel. 370.
Starrekruyd. 376.
Meeſterwortel. 378.
Beerenoor. 383.
Kliſſenkruyd. 385.
Witte Been. 393.
Kool. 413.
Munt. 426.
Lis. 431.
Kervel. 464.
Condrille. 482.
Ochrys der Grieken. 484.
Meloen. 526.
Konkommet. 528.
Varkensbrood. 537.
Hondstong. 539.
Tandekensktuyd. 550.
Wilde Vlier. 559.
Venkel. 590.
S. Janskruyd. 648.
Roomſch Neetelkruyd. 675.
Patich. 691.
Scorbuthskruyd. 700.
Lavas. 712.
Meliſſe. 762.
Groote Ktok. 791.
Weegbree. 825.
Keukenkruyd. 836.
Wijnruyt. 856.
Sermontein. 888.
Witzen. 923.
Vliegenet. 927.

Dolle Honden te geneezen, door middel van
Alyſſum. 320.

Dolle Menſchen beeten te geneezen, het quaad wech te neemen. *zie op Beeten van dolle Menſchen.*

Doode Vrucht af te drijven, door middel van
Zeevenboom. 63.
Willigeboom. 78.
Ebbenhoutboom. 101.
Haagedoorn. 186.
Beekbunge. 324.
Laſerpitium. 332.
Krap. 341.
Peeterzelie. 345.
Groote Speerwortel. 357.
Meeſterwortel. 378.
Hoefblad. 386.
Camillen. 423.
Bergmunt. 427.
Lis. 431.
Nieswortel. 434.

Goudsbloem. 436.
Kervel. 464.
Santorie. 466.
Kali. 472.
Veld-ciptes. 477.
Cicorey. 491.
Scammonie. 508.
Conyza. 510.
Saffraan. 520.
Konkommer. 528.
Geele Wortelen. 544.
Dictamnus. 551.
Ferula. 572.
Water-Filipendula. 578.
Gentiaan. 601.
Thuyn Kers. 661.
Anijskruyd uyt America. 668.
Muurbloemen. 678.
Lavendel. 708.
Poleye. 740.
Moederkruyd. 757.
Panax. 801.
Wijnruyr. 856.
Self. 859.
Kunneke. 861.
Steenbreek. 862.
Seseli. 881.
Water-eppe. 884.
Stachijskruyd. 896.

Doofheyd; hardhoorentheyd, wech te neemen, door middel van
Geneverboom. 221.
Ajuyn. 303. 304.
Cardobenedict. 453.
Coloquint-appel. 502.
Varkensbrood. 537.
Wijnruyr. 856.
Wilde Thymus. 878.

Dronkenschap te voorkomen; ook te verdrijven, door middel van
Amandelboom. 35.
Perzikboom. 67.
Macerboom. 89.
Myrtusboom. 145.
Pareye. 304.
Peeterzelie. 345.
Angelieren. 362.
Kool. 413.
Saffraan. 520.

Droomen; zware Droomen te verhinderen, door middel van
Peonie. 799.

Drukking; als men zijn gevoeg wil doen, en niet kan. *zie op Parsting.*

Druppelpis. *zie op Koude Pis.*

Druypert te geneezen, door middel van
Muscaatboom. 138.
Veyl, of Eylof. 252.
Walmeester. 343.
Naterwortel. 402.
Kruysdistel. 455.
Paarlekruyd. 625.
Kleyn Maanktuyd. 726.

ECchte werk te bevorderen; lust daar toe te maken. *zie op Bijslapens-lust.*

Eetenslust te verwekken; een grage Maag te maken, door middel, genomen van
Oranjeboom. 13.
Moerbezienboom. 19.
Queeboom. 33.
Cornoeljeboom. 39.
Vlierboom. 80.
Pijlhout. 91.
Tamarindenboom. 115.
Muscaatboom. 138.
Lauwerboom. 153.
Olijfboom. 183.
Aalbezienboom. 195.
Doorbezien. 223.
Hinnebezien. 249.
Kappers. 255.
Cardamom. 258.
Zuring. 280.
Ajuyn. 303.
Angelica. 331.
Walmeester. 343.
Peeterzelie. 345.
Angelier. 362.
Meesterwortel. 378.
Raponce. 440.
Matietten. 442.
Erweten. 485.
Beetwortel. 545.
Arragonsche Mostard. 568.
Kardinaalsbloem. 583.
Bloem des Lijdens. 589.
Gingidium. 607.
Porcellain. 620.
Zee-porcellein. 621.
Ysop. 653.
Wilde Kers. 662.
Gengebar. 666.
Salade. 683.
Windend Paardsyzer. 714.
Peeper. 733.
Orege. 742.
Bok-orege. 743.
Vederik. 744.
Drieblad. 771.
Zee-venkel. 813.
Self. 859.
Kunneke. 861.
Wilde Thymus. 877.
Zuykerwortel. 882.
Sermontein. 888.
Haazen-salade. 893.

Eetenslust der Paerden te bevorderen. *zie op Paerden.*

Engborstigheyd te geneezen, door middel van
Amandelboom. 35.
Pijnboom. 45.
Cypressenboom. 61.
Zeevenboom. 63.
Perzikboom. 67.
Lindenboom. 86.
Pokhout. 98.
Ebbenhour. 101.
Lotusboom. 104.
Kaneel. 123.
S. Jansbrood. 124.
Genevetbezien. 220.
Geyrenblad. 244.
Averuyt. 271.
Beerenklauw. 177.
Vrouwenhayr. 285.
Boomvaarn. 290.
Look zonder Look. 302.
Witte Malve. 318.
Laserpitium. 332.
Anijs. 333.
Akeleyen. 351.
Kalfsvoet. 357.
Aristolochie. 366.
Druyvenkruyd. 409.
Bergmunt. 428.
Goudsbloem. 436.
Santorie. 466.
Comijn. 512.
Saffraan. 520.
Varkensbrood. 537.
Wilde Galega. 541.
Alantwortel. 561.
Paerdestaert. 564.
Arragonsche Mostard. 568.
Filipendula. 577.
Thuyn Kers. 661.
Wilde Kers. 662.
Stok-violieren. 681.
Salade. 683.
Damastbloem. 689.
Lampsana. 689.
Thymiaan. 738.
Bok orege. 743.
Nigelle. 759.
Penningskruyd. 777.
Varkensvenkel. 810.
Scabiose. 865.
Sesamum. 878.
Seseli. 881.
Sermontein. 888.
Haazensalade. 893.
Smyrnium van Candien. 894.
Thapsia. 903.
Boksdoorn. 916.

Zie voorts op Adem: benauwden Adem: en Borst gebreecken.

Koekjens voor Engborstigheyd; zonderling goed. 319.

Engborstigheyd der Paerden. *zie op Paerden.*

Etter- en Bloedspouwing. *zie op Bloed- en Etterspouwing. Op Bloedspouwing. En op Fluymen, etterige en bloedige.*

Exteroogen. *zie op Likdoornen.*

FIstelen, op te droogen, door middel van
Elatine. 560.

Fistelen, open te houden; te doen toeheelen, en war voorts daar ontrent te doen staat. *zie op Gaten; lopende Gaten.*

Flauwte, onmagt, beswijmeling, wech te neemen, door middel van
Oranjeboom. 14.
Boom des Leevens. 60.
Nagelboom. 150.
Coccinilienboom. 219.
Angelieren. 362.
Klissenkruyd. 385.

Flerezijn, Jigt, te verdrijven, te verzachten; terstond wech te neemen, door middel van
Dadelboom. 71.
Saffafrasboom. 111.
Kleyne Lauwerboom. 156.
Brem. 180.
Geneverboom. 220. 221.
Walstroo. 339.
Beetenoor. 383.
Klissenkruyd. 385.
Witte Been. 393.
Waalwortel. 420.
Carline. 449.
Lappa Boaria. 463.
Scammonie. 508.
Wilde Galiga. 541.
Ridderspoor. 548.
Wilde Vlier. 559.
Elichryson. 561.
Zonnewende. 624.
S. Janskruyd. 648.
Verkeerd Neeteikruyd. 677.
Lavendel. 708.
Maybloem. 717.
Beerwortel. 765.
Mosch. 774.
Narcisse. 779.
Vijfvingerkruyd. 809.
Vlookruyd. 835.
Sleutelbloem. 838.
Wijnruyt. 856.
Self. 859.

Flerezijn der Voeten te geneezen door middel van
Maybloem. 717.
Mosch. 774.
Kruyswortel. 877.
zie voorts op Podagra.

Fluymen rijp te maken; te doen verteeren: de raye te verdunnen; gemakkelijk te doen uytwerpen, door middel van
Karsseboom. 37.
Pistacienboom. 107.
Jodendoorn. 189.
Averuyt. 271.
Knoplook. 301.
Angelica. 331.
Anijs. 333.
Hertgespan. 447.
Wilde Saffraan. 450.
Cardobenedict. 453.
Kervel. 464.
Kali. 472.
Waterlook. 478.
Scordotis. 480.
Ochrys der Grieken. 484.
Vingerhoed. 553.
Dragon. 556.
Eedele Rakette. 566.
Gentiaan. 601.
Soethout. 611.
Indiaansch Kruydje roer mij niet. 633.
Thuyn Kers. 661.

BLAD-WYZER

Gengebar. 666.
Roomſch Neetelkruyd. 675.
Patich 691.
Malloten. 725.
Thymiaan. 738.
Poleye. 740.
Orege. 742.
Malrove. 756.
Salomons-zeegel. 832.
Zeepkruyd. 842.
Radijs. 846.
Zonnedauw. 850.
Muysdoorn. 854.
Bijlkenskruyd. 872.
Thapſia. 903.
Zie voorts op Galachtige, ſlijmerige, taye vochten.

Fluymen, Etterige en Bloedige, te doen uytwerpen, 't quaad te geneezen, door middel van
Amandelboom. 35.
Eerenprijs. 922.
Zie voorts op Bloed- en Etter-opwerping.

Fluymen en quaade taye Vochten door de Stoelgang uyt te drijven; uyt de Maag wech te ruymen; door middel van
Springkruyd. 458.
Kali. 472.
Konkommer. 528.
Ferula. 572.
Yſop. 653.
Thymiaan. 738.
Mechoacan. 764.
Panax. 801.
Varkensvenkel. 812.

GAaten in de Beenen; Fiſtelen, lopende Gaaten, te geneezen, door middel genomen van
Granaatboom. 17.
Pijnboom. 45.
Lage Berg-miſpelboom. 218.
Peeperboom. 232.
Veyl of Eylof. 252.
Knoplook. 302.
Aloe. 315.
Angelieren. 362.
Hoefblad. 386.
Peſtilentiewortel. 387.
Wollekruyd. 399.
Standelkruyd. 401.
Naterwortel. 402.
Bryonie. 415.
Lis. 431.
Wilde Saffraan. 450.
Santonie. 466.
Smeerwortel. 473.
Maagdepalm. 497.
Ruerkruyd. 576.
Wilde Hanekam. 579.
Duyvekervel. 597.
Gentiaan 601.
Hondjensdraf. 622.
Goudenkruyd. 629.
Yſop. 653.
S. Jacobskruyd. 659.
Wilde Kers. 661.
Scorbuthskruyd. 700.
Kleyn Maankruyd. 726.
Koornroos. 759.
Wintergroen. 795.
Glaskruyd. 806.
Vijfvingerkruyd. 809.
Perzenkruyd. 811.
Weegbree. 825.
Knollen. 849.
Heydenſch Wondkruyd. 892.
Tormentil. 914.
Gulde Roede. 927.
Geytenbaard. 928.
Duyzendblad. &c. 930.

Gaaten, lopende Gaaten, Fiſtelen, open te houden, door middel van
Speerwortel. 357.
Op te droogen, door middel van
Elatine. 560.

Gaaten en lopende zweeren des Hoofds te geneezen door middel van
Ciceren. 483.

Gaaten, en opene zeeren der Paerden. *zie op Paerden.*

Gal te bedwingen: Gal hitzigheyd wech te neemen. Gal uyt te drijven. Galblaas te zuyveren, te openen. Galzucht, Galbraking te geneezen, te helpen, door middel van
Oranjeboom. 14.
Pruymboom. 47.
Tamarindenboom. 115.
Berberisboom 188.
Aalbezienboom. 194.
Roozeboom. 199.
Tamariſchboom. 201.
Kruysbezien. 223.
Zuring. 280.
Ageratum. 294.
Peeterzelie. 345.
Betonie. 396.
Naterwortel. 402.
Brunelle. 419.
Lis. 431.
Marietten. 442.
Oogenklaar. 480.
Ciceren. 483.
Saffraan. 520.
Varkensbrood. 537.
Ridderſpoor. 548.
Hoe langer hoe liever. 558.
Salade. 683.
Patich. 691.
Poleye. 740.
Bok-orege. 743.
Moederkruyd. 757.
Aardbezien. 773.
Kraakebezien. 776.
Kruyswortel. 877.

Gal, verbrandde Gal uyt te drijven, door middel van
Kali. 472.

Galachtige; zwartgallige, melancholijke, taye, ſlijmerige, en andere quade vochten uyt te drijven, door middel van
Oranjeboom. 13. 14.
Karſſeboom. 37.
Dadelboom. 71.
Vlierboom. 80.
Rhijnbezien. 81.
Duynbezien. 82.
Ipenboom. 87.
Pijlhout. 91.
Terpentijnboom. 106.
Tamarindenboom. 115.
Vleſſcheboom. 130.
Welriekende Eykelboom. 132.
Nagelboom. 150.
Kleyne Lauwerboom. 156.
Hulſt. 166.
Brem. 181.
Roozeboom. 191.
Spinagie uyt America. 206.
Alaternusboom. 208.
Coccinilienboom. 219.
Klim. 254.
Kappers 255.
Opregte Jalappe. 268.
Alſſem. 274.
Beerenklauw. 277.
Zuring. 280.
Vrouwenhayr. 285.
Boomvaarn. 290.
Steenvaarn. 291.
Ageratum. 294.
Boelkenskruyd. 298.
Aloe. 314.
Witte Malve. 319.
Angelica. 331.
Krap. 341.
Kalfsvoet. 357.
Mansoor. 358.
Duyzendſchoon. 364.
Ariſtolochie. 366.
Meeſterwortel. 378.
Betonie. 396.
Standelkruyd. 401.
Bernagie. 406.
Koe-ooge. 421.
Camillen. 423.
Welriekende Lis. 428.
Braſiliepeeper. 447.
Cariophillate. 457.
Springkruyd. 458.
Eſula. 459.
Wolfsmelk. 461.
Caucalis. 462.
Santorie. 466.
Huyslook. 471.
Linzen. 484.
Cicorey. 491.
Coloquintappel. 502.
Winde. 506.
Scammonie. 508.
Konkommer. 528.
Koornbloem. 531.
Varkensbrood. 537.
Cymbalaria. 540.
Geele Wortel. 544.
Vingerhoed. 553.
Hoe langer hoe liever. 558.
Wilde Vlier. 559.
Ferula. 572.
Duyvekervel. 597.
Soethout. 611.
Godsgenade. 619.
Zonnewende. 624.
Purgeerende Batata. 627.
Scharley. 640.
S. Janskruyd. 648.
Serratula. 657.
Anijskruyd uyt America. 668.
Steekende Kaarden. 673.
Patich. 691.
Scorbuthskruyd. 700.
Jenette. 735.
Majoraan. 737.
Thymiaan. 738.
Orege. 742.
Moederkruyd. 757.
Bingelkruyd. 760.
Mechoacan. 764.
Panax. 801.
Mankop. 803.
Varkensvenkel. 812.
Zeevenkel. 813.
Salomons-zeegel. 832.
Vlookruyd. 835.
Bertram. 842.
Peeperwortel 847.
Zonnedauw. 850.
Wonderboom. 852.
Hermala uyt Syrien. 857.
Kunneke. 861.
Bijlkenskruyd. 872.
Kruyswortel. 877.
Vreemde wilde Kers. 913.
Drie-verwige Violet. 924.
Maertſche Viole. 925.
Vliegenet. 927.
Zie op Gal, en Fluymen.

Gebrandheyd te geneezen; de brand uyt te trekken, door middel van
Moerbezienboom. 19.
Vijgeboom. 24.
Queeboom. 33.
Platanusboom. 59.
Vlierboom. 79.
Lindenhoom. 86.
Myrtusboom. 145.
Ciſtus. 171.
Alcanne. 215.
Roſmarijn. 246.
Kappers. 255.
Keelkruyd. 260.
Beerenklauw. 277.
Vaarn. 289.
Struyskruyd. 293.
Aloe. 315.
Malve. 317.
Witte Malve. 318. 319.
Kleyn Offetong. 326.
Walſtroo. 339.
Kalfsvoet. 357.
Meyer. 381.
Kliſſenkruyd. 385.
Hoefblad. 386.
Balſſemappel. 389.
Beet. 395.

Wollekruyd. 399.
Cardobenedict. 453.
Cepæa. 467.
Huyslook. 471.
Kauwoorde. 421.
Wilde Vlier. 559.
Elichryſon. 561.
S. Janskruyd. 648.
Verkeerd Neetelkruyd. 677.
Lelie. 716.
Vlaskruyd. 718.
Narciſſe. 779
Speerkruyd. 793.
Wintergroen. 795.
Weegbree. 825.
Seſamum. 878.
Sonsknodze. 920.

Gebrandheyd te geneezen, zonder lidteekenen na re laten, door middel van
Ipenboom. 87.

Gebrandheyd van de Zon wech te neemen, door middel van
Vlierboom. 80.

Gebrookene, geborſtene Armen en Beenen re geneezen, door middel van
Ipenboom. 87.
Zie voorts op Beenderen.

Gebrookene Ribben. *zie op Ribben.*

Gebrookene, geborſtene Aderen. *Zie op Aderen.*

Gebrookenheyd, geborſtenheyd, geſcheurdheyd. *zie op Breuken.*

Geelzucht te geneezen, door middel van
Zeevenboom. 63.
Pijlhout. 91.
Eſſchenboom. 95.
Tarpentijnboom. 106.
Tamarindenboom. 115.
Berkenboom. 133.
Lauwerboom. 153.
Berberisboom. 188.
Tamariſchboom. 207.
Roſmarijnboom. 246.
Zuring 280.
Vrouwenhayr. 285.
Steenvaarn. 291.
Agrimonie. 295.
Boelkenskruyd. 298.
Zee-ajuyn. 307.
Aloe. 314.
Kleyn Oſſenrong. 326.
Angelica. 331.
Kleefkruyd. 338.
Krap. 341.
Walmeeſter. 343.
Akeleyen. 351.
Zwaluwewortel. 370.
Affodille. 371.
Melde. 379.
Beer. 395.
Betonie. 396.
Standelkruyd. 401.
Bernagie. 406.
Senegroen. 418.
Ganzebloem. 422.
Munt. 427.
Bergmunt. 428.
Nieswortel. 434.
Goudsbloem. 436.
Wilde Saffraan. 450.
Cardobenedict. 453.
Kruysdiſtel. 456.
Caucalis. 462.
Chamædrys. 476.
Veld-cipres. 477.
Oogenklaar. 480.
Ciceren. 483.
Cicorey. 491.
Articiok. 493.
Baſilicom. 499.
Coloquinappel. 502.
Scammonie 508.
Conyza. 510.
Wilde Comijn. 513.
Saffraan. 520.
Koornbloem. 531.
Varkensbrood. 537.
Geele Wortelen. 544.
Beetwortel. 545.
Ridderſpoor. 548.
Rakette. 565.
Eedele Rakette. 566.
Oogentrooſt. 569.
Filipendula. 577.
Duyvekervel. 597.
Holwortel. 599.
Zoethout. 611.
Hondjensdraf. 622.
Goudenkruyd. 629.
Duyzendkoorn. 633.
Hyacinth. 645.
S. Janskruyd. 648.
Yſop. 653.
Wilde Kers. 662.
Aſpergies. 671.
Salade. 683.
Steen-leeverkruyd. 686.
Lampſana. 689.
Patich. 691.
Lavendel. 708.
Hop. 732.
Orege. 742.
Nachtſchade. 750.
Marum. 754.
Malrove. 756.
Koorn-roos. 759.
Bingelkruyd. 760.
Mechoacan. 764.
Aardbezien. 773.
Valeriaan. 784.
Yzerkruyd. 787.
Peonie. 799.
Paſſerine. 804.
Vijfvingerkruyd. 809.
Zee-venkel. 813.
Polium. 828.
Vlookruyd. 835.
Zeepkruyd. 843.
Wonderboom. 852.
Muysdoorn. 854.
Water-eppe. 884.
Hennip. 887.
Heydens Wondkruyd. 892.
Haazen-ſalade. 894.
Tormentil. 914.
Maertſche Viole. 925.

Geele verwe des Ligchaams te doen vergaan door middel van
Varkenshrood. 537.

Geele, quade verwe der Oogen, na de Geelzucht overgebleeven, re doen verdwijnen. *zie op Oogen.*

Geel water uyt te drijven, door middel van
Galega. 599.

Geheugenis te verſterken, door middel van
Roſmarijn. 246.
Bernagie. 406.
Munt. 426.
Cardobenedict. 453.
Oogentrooſt. 569.
Gengebar. 666.
Maybloem. 717.
Meliſſe. 762.
Muſcari. 774.
Stechaskruyd. 878.

Gemoed te vervrolijken, door middel van
Cariophillate. 457.
Ciceren. 483.
Ananas. 495.
Baſilicom. 499.
Corruſa. 516.
Saffraan. 520.
Koornbloem. 531.
Alantwortel. 561.
Bloem des Lijdens. 589.
Gemeene Medica. 593.
Oyevaarsbek. 605.
Articiokken onder de aarde. 625.
Welriekende Nagtbloem. 634.
Muurbloem. 678.
Scorbuthskruyd. 700.
Windend Paerdsyzer. 714.
Muſcari. 774.
zie ook op Hert; en op Melancholye.

Geronnen Bloed. *zie op Bloed.*

Geſcheurdheyd te geneezen. *zie op Breuken.*

Gezicht te verſterken; de donkerheyd wech te neemen, door middel van
Karſſeboom. 37.
Kaneelboom. 123.
Nagelboom. 150.
Geneverboom. 220.
Roſmarijn. 246.
Alſſen. 274.
Sigmaartskruyd. 276.
Zuring. 280.
Zee ajuyn. 307.
Muur. 308.
Aloe. 315.
Guychelheyl. 324.
Angelieren. 362.
Affodille. 372.
Naterwortel. 402.
Bruynette. 424.
Stinkende Lis. 432.
Goudsbloem. 436.
Oogenklaar. 480.
Cicorey. 491.
Oogentrooſt. 569.
Wilde Hanekam. 579.
Gras van Parnas. 618.
Gengebar. 666.
Peeper. 733.
Radijs. 846.
Wijnruyr. 856.

Gezichr helder en ſcharp te maken door middel van
Olijfboom. 183.
Wijngaard. 240.
Roſmarijn. 246.
Sigmaartskruyd. 276.
Zuring. 280.
Zee-ajuyn. 307.
Muur. 308.
Aloë. 315.
Guygchelheyl. 324.
Anemone. 328.
Angelica. 331.
Kalfsmuyl. 337.
Kalfskruyd. 357.
Mans-oor. 359.
Affodille. 372.
Kool. 413.
Welriekende Lis. 428.
Goudsbloem. 436.
Braſilie Peeper. 447.
Hof-comijn. 456.
Caucalis. 462.
Santorie. 466.
Chamædrys. 476.
Oogenklaar. 480.
Endivie. 490.
Baſilicum. 499.
Saffraan. 520.
Varkensbrood. 537.
Arragonſche Moſtaart. 568.
Ferula. 572.
Zonnebloem. 582.
Venkel. 590.
Havikskruyd. 636.
Yſop. 653.
Aſpergien. 671.
Lavas. 712.
Vlaskruyd. 718.
Zeevengetijdenkruyd. 724.
Mallooten. 725.
Thymiaan. 738.
Poley. 740.
Malrove. 756.
Valeriaan. 784.
Perzenkruyd. 811.
Muysoor. 816.
Knollen. 849.
Muysdoorn. 854.
Harmala uyt Syrien. 857.
Adderskruyd. 869.
Wilde Thymus. 878.
Water-eppe. 884.
Adderskruyd. 869.
Wilde Thijm. 877.
zie voorts op Oogen.

Gezicht der oude lieden te verſterken, door middel van
Lindenboom. 86.

Gezondheyd te bewaren, zonder in veele jaren

jaren ziek te worden, door middel van
Windend Paerdsyzer. 714.
Geſwellen en Apoſtemarien; heete, koude, waterachtige, vuyle, en andere van allerley ſlag, te geneezen, te doen rijp worden, ſcheyden, verkoelen; verteeren; ongeneesbare te helpen, door middel van
Appelboom. 6.
Egyptiſche Vijgeboom. 25.
Peereboom. 31.
Queeboom. 32.
Willigeboom. 78.
Vlierboom. 80.
Elzenboom. 90.
Beukenboom. 93.
Tamarindenboom. 115.
Welriekende Eykelboom. 132.
Haazelnoorenboom. 162.
Brem. 181.
Oleanderboom. 184.
Berberisboom. 188.
Jodendoorn. 189.
Boom-malve. 191.
Boom-malve van China. 193.
Roozeboom. 199.
Tamariſchboom. 201.
Phyllireaboom. 212.
Lage Berg-miſpelboom. 218.
Coccinilienboom. 219.
Geneverboom. 220.
Doornbezien. 223.
Jaſmijn. 228.
Geyrenblad. 244.
Marentakken. 250.
Veyl, of Eylof. 252.
Kappers. 255.
Keelkruyd. 260.
Averuyt. 271.
Sigmaartskruyd. 276.
Wolfsbezie. 283.
Hartstong. 287.
Hemionitis. 287.
Vaarn. 289.
Struyskruyd. 293.
Agrimonie. 295.
Boelkenskruyd. 298.
Paraye. 305.
Zee-ajuyn. 307.
Muur. 308.
Aloe. 315.
Malve. 318.
Fluwelebloem. 322.
Guychelheyl. 324.
Beekbunge. 324.
Anemone. 328.
Ambroſia. 329.
Anijs. 333.
Maankruyd. 335.
Kleefkruyd. 338.
Angelieren. 362.
Aſtragaluskruyd. 377.
Meelterwortel. 378.
Melde. 379.
Beerenoor. 383.
Kliſſenkruyd. 385.
Hoefblad. 386.
Madelieven. 393.
Betonie. 396.
Standelkruyd. 401.
Tweeblad. 402.
Kool. 413.
Koe-oog. 421.
Camillen. 423.
Munt. 427.
Stinkende Lis. 432.
Nieswortel. 434.
Hof-comijn. 456.
Wolfsmelk. 461.
Kervel. 464.
Huyslook. 471.
Oogenklaar. 481.
Erweten. 486.
Boonen. 486.
Endivie. 490.
Cicorey. 491.
Baſilicum. 499.
Hermodactelen. 501.
Conyza. 510.
Comijn. 512.
Navelkruyd. 517.
Satfraan. 520.
Kauwoorde. 521.
Meloen. 526.
Ezels-komkommer. 528.
Koornbloem. 531.
Geele Wortelen. 544.
Ridderſpoor. 548.
Hoe langer hoe liever. 558.
Wilde Vlier. 559.
Elatine. 560.
Italiaanſche Rakette. 567.
Boekweyt. 570.
Ferula. 572.
Indiaanſche Vijg. 574.
Indiaanſche Doorn-appel. 576.
Fenegriek. 591.
Opregte Medica. 592.
Indiaanſche Weyt. 596.
Holwortel. 599.
Gingidium. 607.
Weede. 612.
Schilddragende Hedyſarum. 623.
Zonnewende. 624.
Articiocken onder de aarde. 625.
Kruydje roer my niet. 630.
Scharley. 640.
S. Janskruyd. 648.
Yſop. 653.
Jacea. 655.
Juca uyt America. 665.
Anijskruyd uyt America. 668.
Verkeerd Neetelkruyd. 677.
Parich. 691.
Scorbuthskruyd. 700.
Lelie. 716.
Vlaskruyd. 718.
Wild Vlaskruyd. 721.
Zeevengetijdenkruyd. 724.
Malloten. 725.
Vijgeboon. 729.
Poleye. 740.
Americaanſche Orege. 742.
Bok-orege. 743.
Mandragora. 751.
Marum. 754.
Moederkruyd. 757.
Koornroos. 759.
Moluckſche Meliſſen. 762.
Narciſſe. 779.
Yzerkruyd. 787.
Haanekammetjens. 790.
Waternoot. 793.
Speerkruyd. 793.
Panax. 801.
Perzenkruyd. 811.
Lage Zee-erweten. 826.
Duyzendknop. 830.
Longekruyd. 838.
Zeepkruyd. 843.
Self. 859.
Sanikel. 860.
Scabioſe. 865.
Duyvelsbeet. 866.
Groot Speenkruyd. 871.
Kruyswortel. 877.
Wilde Thymus. 877.
Seſamum. 878.
Water-eppe. 884.
Hennip. 887.
Steekende Winde. 890.
Haazenſalade. 894.
Smyrnium van Candien. 894.
Thapſia. 903.
Torrekruyd. 919.
Maartſche Viole. 926.
Geſwellen der heymlijke Leeden te geneezen, gelijk ook andere gebreeken aan de zelve, door middel van
Granaatboom. 17.
Aloe. 315.
Dille. 329.
Madelieven. 393.
Welriekende Lis. 428.
Ciceren. 483.
Cymbalaria. 540.
Wilde Galiga. 541.
Venkel. 590.
Hondjensdraf. 622.
Bilzenkruyd. 652.
Malloren. 725.
Yzerkruyd. 787.
Kruyswortel. 877.
Haazenſalade. 894.
Zie voorts op Zeeren en Zweeringen der heymlijke Leeden.
Geſwellen te verzachten; de brand en pijn wech te neemen; de hardigheyd te verweeken, &c. door middel van
Miſpelboom. 23.
Vijgeboom. 24.
Olijfboom. 183.
Zee-ajuyn. 307.
Anijs. 333.
Starrekruyd. 376.
Aſtragaluskruyd. 377.
Meeſterwortel. 378.
Kliſſenkruyd. 385.
Hoefblad. 386.
Betonie. 396.
Standelkruyd. 401.
Tweeblad. 402.
Hermodactelen. 503.
Kauwoorde. 521.
Cymbalaria. 540.
Hoe langer hoe liever. 558.
Fenegriek. 591.
Indiaanſche Terwe. 596.
Hedyſarum. 623.
Articiocken onder de aarde. 625.
Zie voorts hier boven, op d'eerſte Poſt van Gezwellen.
Geſwellen, de verzworene Etter daar uyt te halen, door middel van
Maarentakken. 250.
Geſwellen, etterige, vuyle ſtinkende, verzworene, te geneezen, door middel van
Moerbezienboom. 19.
Lage Bergmiſpelboom. 218.
Coccinilienboom. 219.
Yſop. 653.
Heydens Wondkruyd. 890.
Geſwellen aan 't Fondamenr te geneezen door middel van
Zeevengetijdenkruyd. 724.
Zie voorts op Aarsdarm.
Geſwellen der Mond. *zie op Mond-gezwellen.*
Geſwellen aan den Hals. *zie op Hals-gezwellen.*
Geſwellen der Nieren. *zie op Nieren.*
Geſwellen, inwendige. *zie op Inwendige Gezwellen.*
Geſwellen, Peſtilentiale. *zie op Peſtilentiale Gezwellen.*
Geſwellen aan de Vingeren, Teeën, &c. re geneezen, en zonder ſnijden te doen doorbreeken, door middel van
Oogenklaar. 481.
Paronychia. 807.
Zie ook op Nagelzweering en Zwelling.
Geſwellen in de Lies te doen vergaan door middel van
Haazepoot. 684.
Geſwellen en Schurftheyd op der Paerden huyd re geneezen, door middel van
Beekbunge. 325.
Zie voorts op Schurftheyd en Zeeren der Paerden.
Geſwollen Tandvleeſch. *zie op Tandvleeſch.*
Geſwollene Leeden te regt te brengen, door middel van
Aſtragaluskruyd. 377.
Camillen. 423.
Geſwollene, vuurige armen en beenen te geneezen, door middel van
Tasjenskruyd. 914.
Gewrigtenpijn door Zinkingen en anders, te voorkomen; te geneezen, door middel van
Geneverboom. 221.
Ephemerum. 265.
Thapſia. 903.
Zie voorts op Leedenſmerten.
Graveel te verdrijven, de ſmerten te ſtillen, door middel, genomen van

Oranjeboom. 14.
Vijgeboom. 23.
Amandelboom. 35.
Karſſeboom. 37.
Pijnboom. 45.
Cypresboom. 62.
Lage Cederboom. 64.
Perzikboom. 67.
Abricoosboom. 68.
Eykenboom. 76.
Willigeboom. 78.
Lindenboom. 86.
Macerboom. 89.
Beukenboom. 93.
Terpentijnboom. 106.
Saſſafrasboom. 111.
Berkenboom. 133.
Muſcaatboom. 136.
Lauwerboom. 153.
Hazelnotenboom. 162.
Olijfboom. 183.
Aalbezien. 195.
Tamariſchboom. 201.
Doornbezien. 223.
Wijngaard. 240.
Veyl, of Eylof. 252.
Averuyt. 271.
Zuring. 280.
Vrouwenhayr. 285.
Hartstong. 287.
Hemionitis. 287.
Agrimonie. 295.
Munt. 308.
Malve. 318.
Witte Malve. 318.
Guygchelheyl. 324.
Beekbunge 325.
Kleyn Oſſentong. 326.
Angelica. 331.
Peeterzelie. 345.
Bijvoet. 353.
Duyzendſchoon. 364.
Aſſodille. 372.
Beerenoor. 383.
Kliſſenkruyd. 385.
Beer. 395.
Kool. 413.
Riedgras. 416.
Ganzebloem. 422.
Camillen. 423.
Bruynerte. 424.
Munr. 426.
Lis. 431.
Braſiliepeeper. 447.
Cardobenedict. 453.
Kruyswortel. 456.
Caucalis. 462.
Lappa Boaria. 463.
Kervel. 464.
Haazenoor. 475.
Warerlook. 478.
Ciceren. 483.
Boonen. 486.
Cicorey. 491.
Ananas. 495.
Baſilicom. 499.
Braſiliaanſche Linzen. 509.
Hartshoorn. 513.
Kniekenskruyd. 519.
Pepoen. 523.
Wilde Galiga. 541.
Geele Worrelen. 544.
Beetwortel. 545.
Ridderſpoor. 548.
Dictamnus. 551.
Doronicum. 554.
Hoe langer hoe liever. 558.
Wilde Vlier. 559.
Elichryſon. 561.
Alantwortel. 561.
Italiaanſche Raketre. 567.
Arragonſche Moſtaart. 568.
Indiaanſche Doornappel. 576.
Filipendula. 577.
Water-Filipendula. 578.
Zonnebloem. 582.
Venkel. 590.
Oprechte Medica. 592.
Fraxinella. 594.
Kievitsbloem. 595.
Gentiaan. 601.
Oyevaarsbek. 605.
Gingidium. 607.
Zwaardkruyd. 608.
Gras van Parnas. 618.
Oogentrooſtgras. 618.
Hondjensdraf. 622.
Kruydje roer mij nier. 630.
Duyzendkoorn. 633.
S. Janskruyd. 648.
S. Jacobskruyd. 659.
Wilde Kers. 662.
Jobstraanen. 666.
Aſpergien 671.
Roomſch Neetelkruyd. 675.
Knawel. 677.
Patich. 691.
Tongeblad. 709.
Windend Paardsyzer. 714.
Vlaskruyd. 719.
Paatlekruyd. 722.
Mallote. 725.
Poley. 740.
Moederkruyd. 757.
Beerworrel. 765.
Aardbezien. 773.
Moſch. 773.
Yzerkruyd. 787.
Stalkruyd. 790.
Waternoot. 793.
Peonie. 799.
Glaskruyd. 806.
Muysoot. 816.
Canarizaad. 820.
Pimpinel. 824.
Duyzendkoorn. 830
Ganzerich. 833.
Sleurelbloem. 838.
Radijs. 845.
Muysdoorn. 854.
Self. 859.
Wilde Thymus. 878.
Wormkruyd. 899.
Eerenprijs. 922.
Maartſche Viole. 925.
Guldetoede. 927.

Graveel der kinderen in 'r bijzonder, te verdrijven door middel van
Cicorey. 491.

HAls, ſlijve Hals, te helpen, door middel van
Oyevaarsbek. 605.

Hals-gezwel te verdrijven, te geneezen; door middel van
Agrimonie. 295.
Muur. 309.
Ambroſia. 329.
Madelieven. 393.
Raponce. 440.
Navelkruyd. 517.
Zie ook op Klieren.

Hals-zeeren en Zweeren, te geneezen, door middel van
Eerenprijs. 922.

Handen-ſchurftheyd te geneezen.
Zie op Schurftige Handen.

Handen zacht te maken, door middel van
Malve. 318.

Handen zeer ſchoon en zuyver te doen worden, door middel van
Zeepkruyd. 843.

Handen-ſproerelen, en andere onreynigheeden in 't vel, wech te neemen, door middel van
Aſſodille. 372.

Hardigheyd te verzachten. *zie op Gezwellen.*

Harſſenen te verſterken; te verwarmen; verkoude te helpen, andere gebreecken wech te neemen, door middel van
Maſtikboom. 103.
Kaneelboom. 123.
Muſcaatboom. 136.
Myrtusboom. 145.
Nagelboom. 150.
Lauwerboom. 153.
Geneverboom. 226.
Roſmarijn. 246.
Angelieren. 362.
Duyzendſchoon. 364.
Bernagie. 406.
Nieswortel. 434.
Corruſa. 516.
Varkensbrood. 537.
Wilde Galiga. 541.
Venkel. 590.
Kievitsbloem. 595.
Yſop. 653.
Thuynkers. 661.
Lavendel. 708.
Maybloem. 717.
Majoraan. 737.
Marum. 754.
Molukſche Meliſſe. 762.
Mechoacan. 764.
Gierſt. 766.
Sleutelbloem. 838.
Berttam. 842.
Self. 859.
Sreekende Winde. 890.

Harſſenen verſtoprheyd te openen; ſlijmerigheyd te verdrijven; te doen opdrogen, door middel van
Azedarach. 134.
Yſop. 653.
Thuynkers. 661.
Lavendel. 708.
Maybloem. 717.
Majoraan. 737.
Marum. 754.
Molukſche Meliſſe. 762.
Zeepkruyd. 843.

Harſſenen onroering te helpen, door middel van
Peonie. 800.
Wilde Thymus. 878.
Zie ook Razernij.

Hayr, uytgevallen, weer te doen groeyen, door middel van
Queeboom. 33.
Nooteboom. 41.
Lindenboom. 86.
Ipenboom. 88.
Lotusboom. 104.
Aſſodille. 372.
Thapſia. 903.

Hayr uytvalling te voorkomen, door middel van
Perzikboom. 67.
Daadelboom. 71.
Lindenboom. 86.
Ipenboom. 88.
Beukenboom. 93.
Lotusboom. 104.
Myrtusboom. 145.
Hazelnootenboom. 162.
Ciſtus. 171.
Roozeboom. 199.
Vrouwenhayr. 285.
Knoplook. 302.
Ajuyn. 303.
Aloe. 315.
Laſerpitium. 332.
Ried. 370.
Aſſodille. 372.
Kool. 413.
Varkensbrood. 537.
Hondstong. 539.
Arragonſche Moſtard. 568.
Ferula. 572.
Thuynkers. 661.
Yzerkruyd. 787.

Hayr, ſchoon en lang te doen waſſen; zwarte of andere verwe te geeven, aan de mond te doen groeyen &c. door middel van
Populierboom. 73.
Willigeboom. 78.
Paapenhout. 92.
Lotusboom. 104.
Azedarach. 134.
Myrtus. 145.
Boſchboom. 159.
Berberisboom. 188.
Alcanne. 215.

Cocci-

Coccinilienboom. 219.
Indigo. 230.
Rosmarijn. 246.
Averuyt. 271.
Vrouwenhayr. 285.
Ajuyn. 303.
Zee-ajuyn. 307.
Wilde Vlier. 559.
Wilde Kers. 662.
Vederik. 744.

Hayr niet te doen groeyen aan Lippen of Kin, door middel van
Hyacinth. 645.

Hayt te doen krullen, door middel van
Affodille. 372.

Hayr te zuyveren, door middel van
Fenegriek. 591.

Hayt te doen wassen op verbrand geweest zijnde plaatzen, doot middel van
Lelie. 716.

Hayr zeer klaat en zuyver te maken, door middel van
Huyslook. 471.
Vederik. 744.
zie op Hayr te zuyveren.

Hayr te doen uytvallen, doot middel van
Wijngaard. 240.
Veyl. of Eylof. 252.
Wolfsmelk. 461.

Heeschheyd der Keel te verdrijven, door middel van
Styraxboom. 112.
Eedele Rakette. 566.
Soethout. 611.
Lelie. 716.
Boksdoorn. 916.
Zie ook op Keel.

Hert te verquikken; te versterken; Hertgebreecken te geneezen; 't Hert vrolijk te maken, door middel van
Citroenboom. } 13. 15.
Limoenboom. }
Oranjeboom. }
Bananienboom. 28.
Peereboom. 31.
Queeboom. 32.
Pistacienboom. 107.
Tamarindenboom. 115.
Myrtusboom. 145.
Nagelboom. 150.
Syringe. 163.
Berberisboom. 188.
Jodendoorn. 189.
Coccinilienboom. 219.
Geneverboom. 220.
Doornbezien. 223.
Rosmarijn. 246.
Hinnebezien. 249.
Cardamom. 258.
Ephemerum. 265.
Zuring. 280.
Grachtvaarn. 291.
Angelica. 331.
Walmeester. 343.
Akeleyen. 351.
Angelieren. 362.
Aristolochie. 366.
Zwaluweworrel. 370.
Pestilentiewortel. 387.
Bernagie. 406.
Ossetong. 407.
Slangenhoofd. 408.
Goudsbloem. 436.
Carline. 449.
Cardobenedict. 453.
Cariophillate. 457.
Endivie. 490.
Ananas. 495.
Basilicom. 499.
Coriander. 511.
Saffraan. 520.
Koornbloem. 531.
Dragon. 556.
Zonnebloem. 582.
Bloem des Lijdens. 589.
Gemeene Medica. 593.
Oyevaarsbek. 605.
Welriekende Nachtbloem. 634.
Serratula. 657.
Salade. 683.
Americaansche Patich. 707.
Maybloem. 717.
Marum. 754.
Melisse. 762.
Molukssche Melisse. 762.
Drieblad. 771.
Aardbezien. 773.
Muscari. 774.
Pimpinel. 824.
Sleutelbloem. 838.
Longekruyd. 840.
Self. 869.
Adderskruyd. 869.
Maertsche Viole. 925.

Herten-flauwheyd; zwakheyd wech te neemen door middel van
Cardamom. 258.
Ephemerum. 265.
Angelier. 362.
Ossetong. 407.
Hertgespan. 447.
Lavendel. 708.
Lelie. 716.
Zie ook op Flauwten.

Hertklopping; Hertbeeving, te verdrijven, door middel van
Lindenboom. 86.
Esschenboom. 95.
Muscaatboom. 136.
Myrtusboom. 145.
Nagelboom. 150.
Aalbezien. 195.
Roozeboom. 199.
Coccinilienboom. 219.
Cardamom. 258.
Ephemerum. 265.
Angelieren. 362.
Bernagie. 406.
Goudsbloem. 436.
Herrgespan. 447.
Endivie. 490.
Cicorey. 491.
Basilicom. 499.
Koornbloem. 531.
Doronicum. 554.
Zonnebloem. 582.
Oyevaarsbek. 605.
Stœbe. 656.
Lavendel. 708.
Maybloem. 717.
Melisse. 762.
Pimpinel. 824.
Adderskruyd. 869.

Hertgespan te verdrijven, doot middel van
Ossetong. 407.
Rhaponticum. 853.

Hertvang af te zetten, door middel van
Coccinilienboom. 219.
Braambezien. 248.

Hertpijn; pijn voor 't Hert te geneezen, door middel van
Aristolochie. 366.

Hert, alle quaadaardigheyd daat van af te drijven, door middel van
Pestilentiewortel. 387.

Heupenpijn, Heupjigt, te doen verdwijnen door middel van
Brem. 180.
Lis. 431.
Carline. 449.
Cardobenedict. 453.
Veld-cipres. 477.
Coloquinrappel. 502.
Scammonie. 508.
Tandekenskruyd. 550.
Eedele Rakette. 566.
Ferula. 572.
Gods Genade. 619.
Hondjensdraf. 622.
S. Janskruyd. 648.
Thuynkers. 660.
Aspergien. 671.
Thymiaan. 738.
Yzerkruyd. 787.
Vijfvingerkruyd. 809.
Varkensvenkel. 812.
Smyrnium. 894.
Teucrium. 901.
Vreemde wilde Kers. 913.
Sotsknodze. 920.

Hik te beletten, te verdrijven, door middel van
Muscaatboom. 136.
Grachtvaarn. 291.
Alyssum. 320.
Dille. 329.
Anijs. 333.
Aristolochie. 366.
Munt. 426.
Wilde Comijn. 513.
Melisse. 762.
Wilde Thymus. 878.
Zuykerwortel. 882.

Hoest; gemeenen Hoest, quaden Hoest, te verdrijven door middel van
Granaatboom. 17.
Vijgeboom. 23.
Karsseboom. 37.
Pijnboom. 45.
Cypresboom. 61.
Daadelboom. 71.
Styraxboom. 112.
Roode Jujuben. 118.
Kaneelboom. 123.
S. Jansbrood. 124.
Wolboom. 128.
Lauwerboom. 153.
Hazelnotenboom. 162.
Jodendoorn. 189.
Boommalve. 191.
Boommalve van China. 193.
Boomachtig Spinagie. 206.
Geneverboom. 220.
Geytenblad. 244.
Cardamom. 258.
Averuyt. 271.
Vrouwenhayr. 285.
Boomvaarn. 290.
Agrimonie 295.
Boelkenskruyd. 298.
Zee-ajuyn. 307.
Malve. 317.
Witte Malve. 319.
Angelica. 331.
Laserpirium. 332.
Anijs. 333.
Akeleyen. 351.
Kalfsvoet. 357.
Kalfsvoet uyt Egypten. 358.
Mansoor. 359.
Zwaluwewortel. 370.
Meesterwortel. 378.
Hoefblad. 386.
Bernagie. 406.
Kool. 413.
Waalwortel. 420.
Lis. 431.
Niesworrel. 434.
Wilde Saffraan. 450.
Santorie. 466.
Waterlook. 478.
Scordotis. 480.
Erweren. 486.
Boonen. 486.
Comijn. 512.
Saffraan. 520.
Kauwoorde. 521.
Pepoen. 523.
Wilde Galega. 541.
Ridderspoor. 548.
Wilde Vlier. 559.
Paerdestaart. 564.
Eedele Rakette. 566.
Atragonsche Mostard. 568.
Ferula. 572.
Fenegriek. 591.
Soethout. 611.
Kortoenkruyd. 616.
Indiaansch Kruydje roer mij niet. 633.
Havikskruyd. 636.
Bilzenkruyd. 650.
Gengebar. 666.
Roomsch Netelkruyd. 675.
Damastbloem. 689.
Vlaskruyd. 718.
Bok-orege. 743.

Malrove. 756.
Beerwortel. 765.
Drieblad. 771.
Narciſſe. 779.
Mankop. 803.
Glaskruyd. 806.
Varkensvenkel. 812.
Ydele Haver. 821.
Zeepkruyd. 843.
Knollen. 849.
Wijnruyt. 856.
Self. 859.
Scabioſe. 865.
Seſamum. 878.
Teucrium 901.
Boksdoorn. 916.
Eerenprijs. 922.

Hoeſt. Verouderden Hoeſt te verdrijven, door middel van
Maſtikboom. 103.
Hazelnootenboom. 162.
Baccharis. 388.
Wollekruyd. 399.
Nieswortel. 434.
Baſilicom. 499.
Geele Wortelen. 544.
Alantwortel. 561.
Paerdeſtaart. 564.
Ferula. 572.
Fenegriek. 591.
Yſop. 653.
Orege. 742.
Mechoacan. 764.
Panax. 801.
Glaskruyd. 806.
Radijs. 845.
Seſeli. 881.
Smyrnium. 984.

Hoeſt, droogen Hoeſt, te verdrijven, door middel van
Plompe. 780.
Wilde Thymus. 878.
Zie voorts op Hoeſt.

Hoeſt der jonge kinderen te doen vergaan door middel van
Rakette. 565.

Hoeſt-koekje te bereyden, zeer treffelijk. 319.

Hoeſt en bloedſpouwing der Beeſten, Paerden, Koeyen, &c. te geneezen, door middel van
Paerde-caſtanien. 40.
Agrimonie. 295.
Gentiaan. 601.

Hoofdbrand wech te neemen, door middel van
Elatine. 560.

Hoofd-draying, zwijmeling, te verdrijven, door middel van
Caſtanienboom. 40.
Marentakken. 250.
Cardamom. 258.
Angelieren. 362.
Beerenoor. 383.
Bernagie. 406.
Bryonie. 416.
Aſteroides. 418.
Cardobenedict. 453.
Wilde Comijn. 473.
Doronicum. 554.
Filipendula. 577.
Wilde Kers. 662.
Lavendel. 708.
Maybloem. 717.
Peonie. 759.
Varkensvenkel. 812.
Vlookruyd 835.
Adderskruyd 869.
Stechaskruyd. 898.

Hoofd-gekrenkrheyd. *zie op Razerny.*

Hoofd-gezwellen en zweeringen te geneezen, door middel van
Hennip. 887.

Hoofd-jeukre. *zie op Jeukte.*

Hoofd-kneuſing te geneezen, door middel van
Comijn. 512.

Hoofdpijn, en andere gebreeken, te verdrijven, door middel van
Queeboom. 33.
Perzikboom. 67.
Vlierboom. 80.
Lindenboom. 86.
Pokhour. 98.
Nagelboom. 150.
Boom der Kuysheyd. 167.
Roozeboom. 199.
Alcanne. 215.
Indigo. 230.
Kappers. 255.
Keelkruyd. 260.
Boomvaatn 290.
Zee-ajuyn. 307.
Dille. 329.
Angelica. 331.
Angelieren. 362.
Duyzendſchoon. 364.
Hoefblad. 386.
Baccharis. 388.
Betonie. 395.
Munt. 426.
Chamædrys. 476.
Veld-ciptes. 477.
Oogenklaat. 480.
Conyza. 510.
Ferula. 572.
Anijskruyd uyt America. 668.
Lavendel. 708.
Malloten. 725.
Majoraan. 737.
Marum. 754.
Mechoacan. 764.
Roozewortel. 844.
Muysdoorn. 854.
Self. 859.
Wilde Thymus. 878.
Seſamum. 878.
Steekende Winde. 890.
Vliegenet. 927.

Hoofdpijn terſtond te doen vergaan, door middel van
Hoefblad. 386.

Hoofd-ſchilfferen, ſchubben wech te neemen, door middel van
Teucrium. 901.

Hoofd ſchurftheyd te geneezen. *zie op Schurftheyd des Hoofds.*

Hoofd-verſterking, ſlijmetigheeden daar uyt te trekken; de verſtoptheyd te openen; door middel van
Kaneelboom. 123.
Muſcaatboom. 137.
Nagelboom. 150.
Syringe. 163.
Geneverboom. 220.
Roſmarijn. 246.
Anemone. 328.
Angelieren. 362.
Ariſtolochie. 366.
Kool. 413.
Nieswortel. 434.
Baſilicom. 499.
Saffraan. 520.
Koornbloem. 531.
Dragon. 556.
Arragonſche Moſtaart. 568.
Ferula. 572.
Fenegriek. 591.
Kievitsbloem. 595.
Yſop. 653.
Majoraan. 737.
Vederik. 744.
Meliſſe. 762.
Muſcari. 774.
Peonie. 799.
Wilde Dragon. 841.
Roſewortel. 844.
Wilde Thymus. 877.
Stechaskruyd. 899.
Vliegenet. 927.

Hoofd-vochtigheeden te doen opdroogen, door middel van
Wilde Galega. 541.
Zie voorts op de voorgaande Poſten en op Harſſenen.

Hoofd-wonden te geneezen, door middel van
Meliſſe. 762.

Hoofd-zinkingen te doen ophouden, door middel van
Hondstong. 539.
Zie voorts op Zinkingen.

Hooge Rug, als men die begind te krijgen, te voorkomen. *zie op Bugchelkrijging.*

Huyd, ſchoon, glad en zuyver te maken; alle vlekken, onreynigheeden, ſchilfferen, &c. te verdrijven; door middel van
Elſenboom. 90.
Wolboom. 128.
Welriekende Eykelboom. 132.
Myrtusboom. 145.
Wilde Lauwerboom. 154.
Kleyne Lauwerboom. 156.
Brem. 181.
Jaſmijn. 228.
Peeperboom. 232.
Wijngaard. 240.
Roſmarijn. 246.
Zuring. 280.
Malve. 317.
Alyſſum. 320.
Beekbunge. 325.
Kalfsmuyl. 337.
Kalfsvoet. 357.
Ariſarum. 358.
Zwaluwewortel. 370.
Aſtragaluskruyd. 377.
Beetenoor. 383.
Kool. 413.
Bryonie. 415.
Stinkende Lis. 432.
Nieswortel. 434.
Raponce. 440.
Palmaria 445.
Carline. 449.
Smeerwortel. 473.
Ciceren. 483.
Boonen. 487.
Hermodactelen. 501.
Braſiliaanſche Linzen. 509.
Pepoen. 523.
Konkommer. 528.
Varkensbrood. 537.
Hoe langer hoe liever. 558.
Elatine. 560.
Hederik. 567.
Kardinaalsbloem. 583.
Kievitsbloem. 595.
Duyvekervel. 597.
Oyevaarsbek. 605.
Kottoenkruyd. 616.
Havikskruyd. 636.
Thuyn Kers. 661.
Leeverkruyd. 686.
Patich. 691.
Lavas. 712.
Lelie. 716.
Vijgboonen. 729.
Hop. 732.
Yzerkruyd. 787.
Glaskruyd. 806.
Turkſche Boon. 819.
Pimpinel. 824.
Duyzendkoorn. 830.
Salomons-zeegel. 832.
Peeperworrel. 847.
Seſamum. 878.
Water-eppe. 884.
Zie voorts op Aangezicht.

Huyds-jeukerigheyd wech te neemen. *zie op Jeukerigheyd der Huyd.*

Huyds-zweeterigheyd te verdrijven, door middel van
Aardbezien. 773.

Huyds witte Schilfferen wech te neemen, door middel van
Aardbezien. 773.

Huyd, afgeſchaafd zijnde, weet te doen groeyen; te geneezen, door middel van
Olijfboom. 183.
Senegroen. 418.

Huyd der Paerden, ſchurftheyd en gezwellen op de zelve, te geneezen; door middel van
Beekbunge. 325.
Zie voorts op Paerden.

Huyg te helpen, te geneezen, door

Vlierboom. 80.
Viburneboom. 117.
Verwloof. 173.
Berberisboom. 188.
Braambezien. 248.
Elatine. 560.
Holwortel. 599.
Scorbuthskruyd. 700.
Orege. 742.
Waternoot. 793.
Muysoor. 816.

INgewant te teynigen: te verſterken: de verſtopping te openen; door middel, genomen van
Vijgeboom. 24.
Pijlhout. 91.
Nagelbloem. 150.
Lauwerboom. 153.
Berberisboom. 188.
Tamariſchboom. 201.
Zuring. 280.
Ageratum. 294.
Ammi. 323.
Peeterzelie. 345.
Mottekruyd. 397.
Herrgeſpan. 447.
Cardobenedict. 453.
Chamædrijs. 476.
Veld-cipres. 477.
Waterlook. 478.
Sanamunda. 488.
Endivie. 490.
Cicorey. 491.
Articiocken. 493.
Koornbloem. 531.
Vingerhoed. 553.
Doronicum. 554.
Dragon. 556.
Venkel. 590.
Duyvekervel. 597.
Gentiaan. 600.
Yſop. 653.
S. Jacobskruyd. 659.
Scorburhskruyd. 700.
Windend Paerdsyzer. 714.
Malloten. 725.
Hop. 732.
Thymiaan. 738.
Molukſche Meliſſe. 762.
Beerwortel. 765.
Penningskruyd. 777.
Zeevenkel. 813.
Polium. 828.
Peeperwortel. 847.
Muysdoorn. 854.
Heydens Wondkruyd. 892.
Teucrium. 901.
Tulp. 911.
Zie ook op Leever. Milt. Longe, &c.

Ingewand te verwarmen, door middel van
Lavas. 712.

Ingewands beſchadiging, doot vergif, te helpen, te geneezen, door middel van
Kalfsvoet. 357.
Zie ook op Vergif.

Ingewands-ſmerten te verdrijven; de inwendige deelen te verzachten, te verſtetken, door middel van
Amandelboom. 35.
Kaneelboom. 123.
Nagelboom. 150.
Syringe. 164.
Ciſtus. 171.
Boommalve. 193.
Doornbezien. 223.
Agrimonie. 245.
Akeleyen. 351.
Aſteroides. 418.
Senegroen. 418.
Braziliie-peeper. 447.
Circæa van Parijs. 496.
Malloten. 725.
Vlookruyd. 835.
Naaldekervel. 876.
Zie ook op Ingewand te reynigen. Deſgelijks op Leever, Longe, Milt, &c.

Inwendige Verzeeringen, door vallen en anders: wonden, en veelerley andere gebreeken, te geneezen, door middel van
Vijgeboom. 24.
Cypresboom. 61.
Myrtusboom. 145.
Kappers. 255.
Cardamom. 258.
Sigmaariskruyd. 276.
Beerenklauw. 277.
Boelkenskruyd. 298.
Synnauw. 300.
Krap. 341.
Akeleyen. 351.
Swaluweworrel. 370.
Statrekruyd. 376.
Meeſterwortel. 378.
Beereuoor. 383.
Baccharis. 388.
Baliſſemappel. 389.
Madelieven. 392.
Standelkruyd. 401.
Aardnooten. 414.
Senegroen. 418.
Bruynelle. 419.
Waalwortel. 420.
Bergmunt. 428.
Welriekende Lis. 428.
Carline. 449.
Cariophillate. 457.
Santorie. 466.
Smeerwortel. 473.
Haazenoot. 475.
Waterlook. 478.
Oogenklaar. 480.
Cortuſa. 516.
Koornbloem. 531.
Geele Wortelen. 544.
Paſtinaken. 546.
Koralkruyd. 549.
Doronicum. 554.
Hoe langer hoe liever. 558.
Paerdsyzer. 570.
Indiaanſche Vijg. 574.
Gentiaan. 601.
Oyevaarsbek. 605.
Zee-porcellain. 621.
Hondjensdraf. 622.
Eedel Leeverkruyd. 628.
Goudenkruyd. 629.
S. Janskruyd. 648.
Jacea. 655.
Sræbe. 656.
Serratula. 657.
Thuyn Kers. 661.
Haazepoot. 684.
Kleyn Maankruyd. 726.
Majoraan. 737.
Nigelle. 759.
Ruyterskruyd. 767.
Penningskruyd. 777.
Speerkruyd. 793.
Winrergroen. 795.
Panax. 801.
Deurwas 810.
Ganzerich. 833.
Sleutelbloem. 838.
Sanikel. 860.
Scabioſe. 865.
Fyekruyd. 895.
Maertſche Viole. 925.
Gulde Roede. 927.

Inwendige gezwellen te verdrijven, te geneezen, door middel van
Kaneelboom. 123.
Geneverboom. 220.
Akeleyen. 351.
Maagdepalm. 497.
Ridderſpoor. 548.
Fenegriek. 591.
Zwaardkruyd. 608.
Havikskruyd. 636.
Sermonrein. 888.
Wilde vteemde Kers. 913.

Inwendige ontſteeking, brand, hitzigheyd te verdrijven, door middel van
Berkenboom. 133.
Berberisboom. 188.
Aalbezien. 195.
Roozeboom. 199.
Doornbezien. 223.
Geytenblad. 244.
Braambezien. 248.
Hinnebezien. 249.
Aſtragaluskruyd. 377.
Kliſtenkruyd. 385.
Hoefblad. 386.
Madelieven. 392.
Brunelle. 419.
Winde. 506.
Meloen. 526.
Ridderſpoor. 548.
Fenegriek. 591.
Zoethout. 611.
Gods Genade. 619.
Articiocken onder de aarde. 625.
Windend Paerdsyzer. 714.
Aardbezien. 773.
Kraakebezien. 776.
Speerkruyd. 793.
Mankop. 803.
Weegbree. 825.
Duyzendknop. 830.
Vlookruyd. 835.
Drie-verwige Violette. 924.
Maertſche Viole. 925.

Inwendige rauwheyd wech te neemen, door middel van
Zoethout. 611.

Inwendige vetrotting, te voorkomen, te helpen; te geneezen, door middel van
Doornbezien. 223.
Boelkenskruyd. 298.
Zee-ajuyn. 307.
Aloë. 314.
Gentiaan. 601.
Gods Genade. 619.
Zie voorts op Verrotting.

Inwendige zweeringen, zeeren, te geneezen door middel van
Geneverboom. 220.
Angelica. 331.
Kruysdiſtel. 456.
Koralkruyd. 549.
Havikskruyd. 636.

Inwendige zweering der Borſt te geneezen, door middel van
Krap. 341.
Zie voorts op Borſt-wonden, Borſt-zweering.

JEukerigheyd der huyd te verdrijven, door middel van
Tamarindenboom. 115.
Zuring. 481.
Konkommer. 528.
Beetwortel. 545.
Patich. 691.
Poleye. 740.
Fonteynkruyd. 832.
Seſamum. 879.
Luyskruyd. 896.
Drie-verwige Violette. 924.

Jeukerigheyd der heymelijke Leeden wech te neemen door middel van
Self. 859.
Zie voorts op Zeeren en Zweeringen; ook op Gezwellen der heymelijke Leeden.

Jeukerigheyd aan Handen en Voeten, veroorzaakt door koude, te geneezen door middel van
Bilzenkruyd. 650.

Jeukte des Hoofds te verdrijven, door middel van
Yſop. 653.

Jeukte der Oogen, ook puyſtjens der ſelve, wech te neemen, door middel van
Boksdoorn. 916

Jigt te verdrijven, de ſmerten te verzachten. *zie op Fereſijn, en op Podagra.*

KAkhielen te geneezen, door middel van
Knollen. 849.

Kanker aan eenige plaatzen des Ligchaams, ook in de Mond, in de Keel, te dooden, te geneezen, door middel van
Sumachboom. 109.
Hazelnotenboom. 162.

Keel-

Keelkruyd. 260.
Kleefkruyd. 338.
Kliſſenkruyd. 385.
Naterwortel. 402.
Senegroen. 418.
Nieswortel. 434.
Kervel. 464.
Oogenklaar. 481.
Ciceren. 483.
Elatine. 560.
Eedele Rakette. 566.
Ruerkruyd. 576.
Galega. 599.
Verkeerd Neetelkruyd. 677.
Scorbuthskruyd. 700.
Wild Vlaskruyd. 721.
Nachtſchade. 750.
Speerkruyd. 793.
Fyekruyd. 895.

Kankerige, voorteetende Zeeren en Zweeren, ook uytwaſſen in de Neus. *Zie op Neus-gebreeken: ook op Zeeren, en op Zweeren.*

Kankerige Geſwellen, Zeeren en Zweeren, te geneeſen door middel van
Angelieren. 362.
Kliſſenkruyd. 385.
Peſtilentiewortel. 387.
Betonie. 396.
Wilde Saffraan. 450.
Oogenklaar. 481.
Weede. 612.
Zie voorts op Zeeren en Zweeren.

Karbonkelen. *zie op Carbonkelen.*

Keelbrand: brand en ontſteeking in de Keel, te geneezen door middel van
Queeboom. 33.
Eedel Leeverkruyd. 628.
Zie hier na op Keel-gebreeken.

Keelbrand en ontſteeking door te veel gedronken te hebben, weeh te neemen, door middel van
Driedиſtel. 454.

Keel-gebreeken; hitzigheyd, gezwellen, hardigheyd, zeerigheyd, zweering, vuurigheyd, &c., te geneezen, door middel van
Moerbezieboom. 19.
Viburneboom. 117.
Alcanne. 215.
Wijngaard. 240.
Keelkruyd. 260.
Malve. 317.
Naterwortel. 402.
Waalwortel. 420.
Marietten. 442.
Arragonſche Moſtaart. 568.
Kardinaalsblnem. 583.
Hondjensdraf. 622.
Goudenkruyd. 629.
Yſop. 653.
Jacea. 655.
Wilde Kers. 662.
Damaſtbloem. 689.
Scorbuthskruyd. 700.
Americaanſche Britannica. 703.
Americaanſche Patich. 707.
Vlaskruyd. 718.
Orege. 742.
Penningkruyd. 777.
Waternoot. 793.
Mankop. 803.
Vijfvingerkruyd. 809.
Phlomos. 822.
Weegbree. 825.
Knollen. 849.
Self. 895.
Sanikel. 860.
Sermontein. 888.

Keel-geſwel, genoemd Angina, of Squinantie, te geneezen, door middel van
Moerbezienboom. 19.
Brem. 180.
Alcanne. 215.
Keelkruyd. 260.
Wollekruyd. 399.
Oogenklaar. 481.
Elatine. 560.
Ruerkruyd. 576.
Holwortel. 599.
S. Jacobskruyd. 659.
Winter Kers. 661.
Scorbuthskruyd. 700.
Maybloem. 718.
Vlaskruyd. 718.
Duyvelsbeet. 866.
Sermontein. 888.
Maertſche Viole. 925.

Keel-rauwheyd te helpen, te geneezen, door middel van
Dadelboom. 71.
Roode Jujuben. 118.
Bernagie. 406.
Soethout. 611.
Maertſche Viole. 925.

Kinderpokjens uyt te drijven, te helpen voortkomen; de geneeſing te bevorderen, door middel van
Vijgeboom. 24.
Tamarindenboom. 115.
Angelica. 331.
Cardobenedict. 453.

Kinderpokjens overgeblevene Puyſten en Zeeren wech te neemen, door middel van
Hondstong. 539.

Kinderpoksjens-brand te verdrijven, door middel van
Oyevaarsbek. 605.

Kinderpokken, de oogen in de zelve te bewaren voor alle ſchaade. *zie op Oogen &c.*

Klapooren te geneezen, door middel van
Patich. 691.
Panax. 801.

Klieren, zoo aan den Hals, als aan andere plaarzen des Ligchaams, te verdrijven, verzachten, geneezen, door middel van
Joodendoorn. 189.
Zee-ajuyn. 307.
Muur. 309.
Witte Malve. 318.
Kleefkruyd. 338.
Meeſterwortel. 378.
Madelieven. 393.
Hazenoor. 475.
Navelkruyd. 517.
Eedele Rakette. 566.
Fenegriek. 591.
Zwaardkruyd. 608.
Hedyſarum. 623.
Kruydje roer mij niet. 630.
Thuynkers. 661.
Verkeerd Neetelkruyd. 677.
Patich. 691.
Vijgeboon. 729.
Nachtſchade. 750.
Hanekammetjens. 790.
Panax. 801.
Deurwas. 810.
Vlookruyd. 835.
Duyvelsbeer. 866.
Groot Speenkruyd. 871.
Boterbloem. 876.
Zie ook op Gezwellen; en op Hals-gezwel.

Kloven in de Lippen te geneezen, door middel van
Beukenboom. 93.

Kloven der Tong te geneezen, door middel van
Baſilicom. 499.

Kloven aan Handen en Voeten door koude veroorzaakt, te geneezen, door middel van
Bilzenkruyd. 650.

Kloven en lopende gaten aan't Fondament, of den Aardsdarm. *zie op Aarsdarms-kloven.*

Kneuzing des Hoofds. *Zie op Hoofd-kneuzing.*

Kneuzing det Leeden. *zie op Leeden.*

Kniepijn te verdrijven, door middel van
Brem. 185.

Knobbelen aan den Aars. *zie op Aarsdarms ontſteeking.*

Knobbelen tuſſchen Vel en Vleeſch. *zie op Buylen, Gezwellen. Puyſten.*

Kogel uyt een wonde te krijgen, door middel van
Queeboom. 33.

Koortzen; heete, peſtilentiale Koortzen te hulp te komen; daar voor te bewaren; te geneezen, door middel van
Oranjeboom. 13. 14. 15.
Bananienboom. 27.
Berberisboom. 188.
Joodendoorn. 189.
Bergachtige Spinagie. 206.
Doornbezienboom. 223.
Hinnebezien. 249.
Zuring. 280.
Angelica. 331.
Ariſtolochie. 366.
Hoefblad. 386.
Goudsbloem. 436.
Endivie. 490.
Koornbloem. 531.
Fraxinella. 594.
Kievirsbloem. 595.
Galega. 599.
Gods Genade. 614.
Eedel Leeverkruyd. 628.
Havikskruyd. 636.
Stœbe. 656.
Steen Leeverkruyd. 686.
Scorbuthskruyd. 700.
Americaanſche Patich. 707.
Berg-Slangenkruyd. 753.
Penningskruyd. 777.
Plompe. 780.
Pimpinel. 824.
Vlookruyd. 835.
Scabioſe. 865.
Eerenprijs. 922.

Koortzen; de brand in heete, peſtilentiale Koortzen wech te neemen, door middel van
Granaatboom. 17.
Joodendoorn. 189.
Aalbezien. 194.
Doornbezien. 223.
Zuring. 280.
Slangenhoofd. 408.
Waalwortel. 420.
Kievirsbloem. 495.
Anijskruyd uyt America. 668.
Americaanſche Patich. 707.
Kraakebezien. 776.
Vlookruyd. 835.
Maertſche Viole. 925.

Koortzen. Gemeene Koortzen. Uytdrogende Koortſen, te geneeſen; de brand en dorſt wech te neemen, door middel van
Vlierboom. 80.
Saſſafrasboom. 111.
Tamarindenboom. 115.
Roozeboom. 199.
Boomachtig Spinagie. 206.
Kappers. 255.
Boomvaatn. 290.
Sreenvaarn. 291.
Agerarum. 294.
Agrimonie. 295.
Boelkenskruyd. 298.
Muut. 308.
Angelica. 331.
Ariſtolochie. 366.
Meeſterwortel. 378.
Madelieven. 392.
Standelkruyd. 401.
Bernagie. 406.
Oſſetong. 407.
Senegroen. 418.
Brunelle. 419.
Waalwortel. 420.
Camillen. 423.
Cardobenedict. 453.
Kruysdiſtel. 456.
Chamædrys. 476.
Cicorey. 491.
Ananas. 495.
Coloquint-appel. 502.
Harrshoorn. 513.
Kauwoorde. 521.
Peeper. 523.

Konkommer. 528.
Hoe langer hoe liever. 558.
Wilde Vlier. 559.
Ferula. 572.
Gentiaan. 601.
Gods Genade. 614.
Porcellein. 620.
Zonnewende. 624.
Goudenkruyd. 629.
S. Janskruyd. 648.
Juca uyt America. 665.
Hop. 732.
Mechoacan. 764.
Drieblad. 771.
Kraakebezien. 776.
Speerkruyd. 793.
Panax. 801.
Keukenkruyd. 836.
Steekende Winde. 890.
Eerenprijs. 922.

Koorts, alle daagſche te verdrijven, door middel van
Hederik. 567.

Koorts, derde daagſche, te verdrijven, door middel van
Pijlhout. 92.
Waterlook. 478.
S. Janskruyd. 648.
Patich. 691.
Zeevengerijdenkruyd. 724.

Koorts, vierde daagſche, te verdrijven, door middel van
Nieswortel. 434.
Yſop. 655.

Kort-adembeyd. *zie op Adem.*

Koudvuur te geneezen door middel van
Beekbunge. 325.
Scorbuthskruyd. 700.

Koudvuur; te verhinderen dar het in geene wonden of andere verzeeringen koomd. *zie op Vuur.*

Koudepis te verdrijven, door middel van
Oranjeboom. 15.
Amandelboom. 35.
Cipresboom. 61.
Lage Cederboom. 64.
Populierboom. 73.
Eſſchenboom. 95.
Terpentijnboom. 106.
Roode Jujuben. 119.
Kaneelboom. 123.
Muſcaatboom. 136.
Boom der Kuysbeyd. 167.
Olijfboom. 183.
Boom-malve. 191.
Tamariſchboom. 201.
Geneverboom. 220.
Braambezien. 248.
Cardamom. 258.
Averuyt. 271.
Steenvaarn. 291.
Agrimonie. 295.
Parey. 305.
Ammi. 323.
Beekbunge. 325.
Anthyllis. 334.
Mans-oor. 359.
Witte Been. 393.
Munt. 426.
Stinkende Lis. 432.
Cardobenedict. 453.
Kruysdiſtel. 456.
Chamædrys. 476.
Veld-cipres. 477.
Water Look. 478.
Endivie. 490.
Artiſiok. 493.
Ananas. 495.
Braſiliaanſche Linze. 509.
Conyza. 510.
Coriander. 511.
Comijn. 512.
Leedekenskruyd. 519.
Pepoen. 523.
Ridderſpoor. 548.
Elichryſon. 561.
Filipendula. 577.
Fraxinelle. 594.
Zwaardkruyd. 608.
Hedyſarum. 623.
Kruydje roer mij niet. 630.
Yſop. 653.
Stœbe. 656.
Wilde Kers. 662.
Aſpergien. 671.
Lampſana. 689.
Lavendel. 708.
Tongeblad. 709.
Paerlekruyd. 722.
Majoraan. 737.
Bingelkruyd. 760.
Beerwortel. 765.
Duyzendblad. 767.
Drieblad. 771.
Haanekammetjens. 790.
Panax. 801.
Paſſerine. 804.
Glaskruyd. 806.
Zeevenkel. 813.
Duyzendknop. 830.
Radijs. 846.
Peepetwortel. 847.
Muysdoorn. 854.
Steenbreek. 863.
Seſeli. 881.
Haazenſalade. 894.
Smyrnium. 894.
Wormkruyd. 899.

Koudepis der jonge kinderen te verdrijven, door middel van
Wilde Galega. 541.

Kramp te verdrijven door middel van
Kaneelboom. 123.
Geneverboom. 221.
Angelieren. 362.
Brandelkruyd. 401.
Hertgeſpan. 447.
Carline. 449.
Ferula. 572.
Holwortel. 599.
Galega. 599.
Damaſtbloem. 689.
Scorbuthskruyd. 700.
Lelie. 716.
Drieblad. 771.
Plompe. 780.
Panax. 801.
Varkens Venkel. 812.
Thapſia. 903.
Drie-verwige Violette. 924.

Krauwagie. *zie op Schurftheyd.*

Kropſweeren te geneezen, te verdrijven, door middel van
Kliſſenkruyd. 385.
Haazenoor. 475.
Navelkruyd. 517.
Verkeerd Neetelkruyd. 677.
Deurwas. 810.
Groot Speenkruyd. 871.
Booterbloem. 876.

Lamheyd; lamme, geraakte Leeden te hulp te komen, te verbeeteren, te geneezen, door middel van
Kaneelboom. 123.
Welriekende Eykelboom. 132.
Lauwerboom. 153.
Coccinilienboom. 219.
Geneverboom. 221.
Cardamom. 258.
Welriekende Lis. 428.
Braſilie Peeper. 447.
Hertgeſpan. 447.
Coloquint-appel. 502.
S. Janskruyd. 648.
Thuynkers. 661.
Lavendel. 708.
Lelie. 716.
Maybloem. 717.
Panax. 801.
Sleutelbloem. 838.
Bertram. 842.
Self. 859.
Heydens Wondkruyd. 892.
Zie ook op Beroerdheyd; en voorts hier onder op Leeden.

Leedenpijn, krimping, en andere gebreeken te verdrijven, door middel van
Populierboom. 73.
Lindenboom. 86.
Terpenrijnboom. 106.
Hazelnootenboom. 162.
Geneverboom. 221.
Jaſmijn. 228.
Kliſſenkruyd. 385.
Lis. 435.
Cortuſa. 516.
Indiaanſche Vijg. 574.
Havikskruyd. 636.
Maybloem. 717.
Zeevengerijdenkruyd. 724.
Beerwortel. 765.
Gierſt. 766.
Narciſſe. 779.
Seſamum. 878.
Steekende Winde. 890.

Leeden, die ſwak en ſonder gevoel zijn, te regt te brengen, door middel van
Beukenboom. 93.

Leeden, geſpannene, gekrompene, gebrokene, in- of uytwendig, te geneezen door middel van
Sanrorie. 466.

Leeden-brand te verdrijven, door middel van
Havikskruyd. 636.

Leeden, vermoeyde. *zie op Vermoeyde Leeden.*

Leeden-verſweering te heelen, door middel van
Fenegriek. 595.
Zie voorts op Zweeren.

Leeden trekking. *zie op Zeenuwen-trekking.*

Leeden; beevende. *zie op Beroerdheyd.*

Leeden, verrekte, verſtuykte, uyt 't Lid geweeſt zijnde, gebrokene, te helpen, te geneezen; de ſmert te verzachten, door middel van
Gentiaan. 601.
Zee-porcellein. 621.
Zonnewende. 624.
Serratula. 653.
Thuynkers. 661.
Zie ook op verſtuykte &c Leeden.

Leeden, gekneuſde, weer te regt te brengen door middel van
Geele Wortelen. 544.

Leeden; ſlappe, te verſterken, door
Ciſtus. 171.
Olijfboom. 183.
Lappa Boaria. 463.

Leeden, ſtijve, ſtramme, 't zij door ſwaren arbeyd, of door koude, weer te regt te brengen, door middel van
Doronicum. 554.
Hederik. 567.
Scorbuthskruyd. 700.

Leeden, verkrompene, te helpen, door middel van
Olijfboom. 183.
Lis. 431.
Nieswortel. 434.
Hertgeſpan. 447.
Galega. 599.
Gentiaan. 601.
Lavendel. 708.
Kleyn Maankruyd. 726.
Zie voorts op Zeenuwen. Ook op verſtuykte, verrekte, begroeyde Leeden.

Leever; heere gezwellen der Leever te geneezen door middel van
Wilde Thymus. 878.

Leever, gequetſt, te geneezen door middel van
Tormentil. 915.

Leever te verſterken; de verſtoptheyd wech te neemen; Leeverzucht, Leeverſmerten, en andere gebreeken te geneezen, door middel van
Oranjeboom. 13.
Granaarboom. 17.
Moerbezienboom. 19.
Perzikboom. 67.
Pijlhout. 91.
Eſſchenboom. 94.
Piſtacienboom. 109.

Saſſafrasboom. 111.
Tamarindenboom. 115.
Kaneelboom. 123.
Welriekende Eykelboom. 132.
Muſcaarboom. 136.
Nagelboom. 150.
Lauwerboom. 153.
Boom der Kuysheyd. 167.
Brem. 181.
Berberisboom. 188.
Roozeboom. 199.
Geneverboom. 220.
Kappers. 255.
Alſſem. 274.
Beerenklauw. 277.
Vrouwenhayr. 285.
Ageratum. 294
Agrimonie. 295.
Boelkenskruyd. 298.
Zee-ajuyn. 307.
Muur. 308.
Aloe. 314.
Fluweelbloem. 322.
Ammi. 323.
Guychelheyl. 324.
Beekbunge. 325.
Angelica. 331.
Krap. 341.
Walmeeſter. 343.
Peeterzelie. 345.
Akeleyen. 351.
Mansoor. 359.
Melde. 379.
Hoefblad. 386.
Witte Been. 393.
Betonie. 396.
Mottenkruyd. 397.
Kool. 413.
Aſteroides. 418.
Senegroen. 418.
Brunelle. 419.
Camillen. 423.
Munt. 427.
Welriekende Lis. 428.
Papeſchoe. 433.
Carline. 449.
Wilde Saffraan. 450.
Cardobenedict. 453.
Kruysdiſtel. 456.
Cariophillate. 457.
Cancalis. 462.
Santorie. 466.
Huyslook. 471.
Veld-cipres. 477.
Waterlook. 478.
Oogenklaar. 480.
Condrille. 482.
Ciceren. 483.
Endivie. 490.
Navelkruyd. 517.
Kauwoorde. 521.
Pompoen. 523.
Konkommer. 528.
Koornbloem. 531.
Varkensbrood. 537.
Wilde Galega. 541.
Geele Wortelen. 544.
Vingerhoed. 553.
Hoe langer hoe liever. 558.
Elatine. 560.
Alantwortel. 561.
Ferula. 572.
Venkel. 590.
Duyvekervel. 597.
Genriaan. 601.
Zoethout. 611.
Gods Genade. 619.
Hondjensdraf. 622.
Eedel Leeverkruyd. 628.
Goudenkruyd. 629.
Bilzenkruyd. 650.
Serratula. 657.
Gengebar. 666.
Aſpergies. 671.
Muurbloem. 678.
Steen-leeverkruyd. 686.
Lampſana 689.
Patich. 691.
Scorbuthskruyd. 700.
Lavendel. 708.
Lelie. 716.
Maybloem. 717.
Vlaskruyd. 718.
Kleyn Maankruyd. 726.
Hop. 732.
Majoraan. 737.
Poley. 740.
Vederik. 744.
Nachtſchade. 750.
Marum. 754.
Malrove. 756.
Bingelkruyd. 760.
Drieblad. 771.
Plompe. 780.
Yzerkruyd. 787.
Stalkruyd. 790.
Peonie. 799.
Mankop. 803.
Paſſerine 804.
Glaskruyd. 806.
Vijfvingerkruyd. 809.
Zee-venkel. 813.
Muysoor. 816.
Pimpinel. 824.
Weegbree. 825.
Zeepkruyd. 843.
Radijs. 845.
Peeperworrel. 847.
Rhaponticum. 853.
Self. 859.
Naaldekervel. 867.
Bijlkenskruyd. 872.
Wilde Thymus. 878.
Zeewinde. 891.
Heydens Wondkruyd. 892.
Stechaskruyd. 898.
Teucrium. 901.
Eerenprijs. 922.
Maartſche Viole. 925.

Leever-ontſteeking; hitzigheyd; brand, te helpen, te verkoelen, weeb te neemen, door middel van
Moerbezienboom. 19.
Berberisboom. 188.
Aalbezien. 194.
Zuring. 280.
Muur. 308.
Melde. 379.
Hoefblad. 386.
Madelieven. 392.
Huyslook. 471.
Cicorey. 491.
Ananas. 495.
Meloen. 526.
Indiaanſche Doornappel. 576.
Eedel Leeverkruyd. 628.
Vederik. 744.
Aardbezien. 773.
Kraakebezien. 776.
Plompe. 780.
Speerkruyd. 793.
Vlookruyd. 835.
Wilde Thymus. 878.
Haazen-ſalade. 894.
Boksbaard. 917.
Maerrſche Viole. 925.

Lel, gezwollene, te helpen, door middel van
Pijnboom. 47.
Wilde Vlier. 559.

Lendenbrand te geneezen, door middel van
Konkommer. 528.

Lenden-trekking te geneezen, door middel van
Varkensvenkel. 812.

Lenden-ſmerten en andere gebreeken te geneezen, door middel van
Terpentijnboom. 106.
Saſſafrasboom. 111.
Roode Jujuben. 119.
Boom-malve. 192.
Phyllireaboom. 212.
Kleyn Offentong. 326.
Anthillis. 334.
Peeterzelie. 345.
Offerong. 407.
Carline. 449.
Chamædrys. 476.
Geele Wortelen. 544.
Wilde Kers. 662.
Wild Vlaskruyd. 721.
Mankop. 803.
Radijs. 846.
Steenbreek. 863.
Kruyswortel. 877.
Boksdoorn. 916.

Lidteekenen weeb te neemen. *zie op Wonden-lidteekenen.*

Ligchaams krachten te vermeerderen, door middel van
Affodille. 370.

Likdoornen te verdrijven, door middel van
Vijgeboom. 23.
Willigeboom. 78.
Huyslook. 471.
Lelie. 716.

Lip-kloven te geneezen. *zie op Kloven.*

Longe-verſtopping; Longezucht; Longenhitte, te openen, te geneezen, te verkoelen; Fluymen der Longe uyt te drijven, en andere gebreeken te helpen, door middel van
Appelboom. 7.
Vijgeboom. 23.
Bananienboom. 28.
Amandelboom. 35.
Pijnboom. 45.
Lotusboom. 104.
Piſtacienboom. 107.
Saſſafrasboom. 111.
Roode Jujuben. 118.
Kaneelboom. 123.
S. Jansbrood. 124.
Myrtusboom. 145.
Hazelnootenboom. 162.
Joodendoorn. 189.
Tamariſchboom. 201.
Geneverboom. 220.
Vrouwenhayr. 285.
Boomvaarn. 290.
Zee-ajuyn. 307.
Malve. 317.
Angelica. 331.
Kalfsvoet. 357.
Mansoor. 359.
Hoefblad. 386.
Offetong. 407.
Aſteroides. 418.
Waalwortel. 420.
Lis. 431.
Hertgeſpan. 447.
Cardobenedict. 453.
Comijn. 512.
Navelkruyd. 517.
Saffraan. 520.
Konkommer. 528.
Koornbloem. 531.
Paſtinake. 546.
Elatine. 560.
Eedele Rakette. 566.
Ferula 572.
Zoethout. 611.
Bilzenkruyd. 650.
Yſop. 653.
Serratula. 657.
Roomſch Neetelkruyd. 675.
Salade. 683.
Poley. 740.
Orege. 742.
Bok-orege. 743.
Malrove. 756.
Nigelle. 759.
Peningskruyd. 777.
Yzerkruyd. 787.
Vijfvingerkruyd. 809.
Longekruyd. 840.
Peeperwortel. 847.
Zonnedauw. 850.
Wijnruyt. 856.
Kunneke. 861.
Scabioſe. 864.
Seſamum. 878.
Stechaskruyd. 898.
Teucrium. 901.
Eerenprijs. 922.

Drie-verwige Violet. 924.
Longe-brand te verdrijven, te geneezen, door middel van
Boekweyt. 570.
Vederik. 744.
Maertſche Viole. 925.
Longe-verzweering te geneezen door middel van
Koraalkruyd. 549.
Eedele Raketre. 566.
Bruynrood Vierblad. 772.
Longe-wonden te geneezen, door middel van
Sanikel. 860.
Tormentil. 915.
Loopend-vuur. *zie op Springend-vuur*
Lopende-gaten. *zie op Gaten.*
Lucht. *zie op Quade Lucht.*
Luſten; onnatuurlijke luſten der zwangere Vrouwen, te doen vergaan, door middel van
Oranjeboom. 13.
Miſpelboom. 21.
Amandelboom. 33.
Wijngaard. 240.
Luyzen wech te drijven, te doen ſterven, door middel van
Paapenhout. 92.
Azedarach. 134.
Brem. 181.
Tamariſchboom. 201.
Veyl, of Eylof. 252.
Wolfswortel. 281.
Meyer. 381.
Beet. 395.
Nieswortel. 434.
Rakette. 565.
Yſop. 653.
Vederik. 744.
Luyskruyd. 896.
Lijf-moeder. *zie op Moeder.*

MAag te verſterken; te verfriſſchen, te verwarmen, goed te doen, goed te doen blijven; de quade te regt te brengen, door middel van
Oranjeboom. 13. 15.
Granaarboom. 17.
Cornoeljeboom. 39.
Nooreboom. 41.
Pruymboom. 47.
Laage Cederboom. 64.
Perzikboom. 67.
Lotusboom. 104.
Piſtacienboom. 107.
Saſſafrasboom. 111.
Muſcaarboom. 136. 138.
Myrtusboom. 145.
Nagelboom. 150.
Lauwerboom. 153.
Joodendoorn. 189.
Aalbezien. 195.
Roozeboom. 199.
Geneverboom. 220.
Wijngaard. 240.
Roſmarijn. 246.
Hinnebezien. 249.
Kappers. 255.
Cardamom. 258.
Ephemerum. 265.
Alſſen. 274.
Zuring. 280.
Ageratum. 294.
Boelkenskruyd. 298.
Americaanſch Boelkenskruyd. 298.
Knoplook. 301.
Zee-ajuyn. 307.
Muur. 308.
Aloe. 314.
Dille. 329.
Angelica. 331.
Anijs. 333.
Aphace. 336.
Peererzelie. 345.
Kalfsvoet. 357.
Mansoor. 359.
Ariſtolochie. 366.
Meeſterwortel. 378.
Hoefblad. 386.
Beet. 395.
Betonie. 396.
Standelkruyd. 401.
Aardnoten. 414.
Aſteroides. 418.
Munr. 426.
Welriekende Lis. 428.
Water Goudsbloem. 437.
Raponce. 440.
Marietten. 442.
Steen-lartouw. 443.
Braſilie-peeper. 447.
Cardobenedict. 453.
Hof-comijn. 456.
Cariophillate. 457.
Caucalis. 462.
Lappa Boaria. 463.
Kervel. 464.
Scordotis. 479.
Condrille. 482.
Endivie. 490.
Cicorey. 491.
Articiok. 493.
Ananas. 495.
Circæa van Parijs. 496.
Coriander. 511.
Comijn. 512.
Cortuſa. 516.
Navelkruyd. 517.
Saffraan. 520.
Wilde Galega. 541.
Paſtinake. 546.
Dragon. 556.
Alantwortel. 561.
Rakette. 566.
Arragonſche Moſtaard. 568.
Filipendula. 577.
Zonnebloem. 582.
Kardinaalsbloem. 583.
Fraxinella. 594.
Duyvekervel. 597.
Gingidium. 607.
Zee-porcellein. 621.
Hondjensdraf. 622.
Bataten. 626.
Scharley. 640.
Gengebar. 666.
Anijskruyt uyt America. 668.
Steekende Kaarden. 674.
Salade. 683.
Haazepoot. 684.
Lampſana. 689.
Scorburhskruyd. 700.
Lavendel. 708.
Lavas. 712.
Windend Paerdsyzer. 714.
Maybloem. 717.
Peeper. 733.
Majoraan. 737.
Thymus. 738.
Orege. 742.
Americaanſche Orege. 742.
Vederik. 744.
Nachtſchade. 750.
Marum. 754.
Bingelkruyd. 760.
Meliſſe. 760.
Mecboacan. 764.
Beerwortel. 765.
Peonie. 799.
Zee-Venkel. 813.
Turkſche Boonen. 819.
Rhaponticum. 853.
Kunneke. 861.
Kruyswortel. 877.
Wilde Thymus. 878.
Seſamum 878.
Sermontein. 888.
Sreekende Winde. 890.
Haazenſalade. 894.
Stechaskruyd. 899.
Wormkruyd. 899.
Teucrium. 901.
Thapſia. 903.
Maag-brand; hitte, ontſteeking; galachtige hitte der Maag; galachtige vochten der ſelve, wech te neemen, door middel van
Queeboom. 33.
Karſſeboom. 37.
Eykenboom. 75.
Tamarindenboom. 115.
Vleſſcheboom. 130.
Aalbezien. 194.
Alaturnusboom. 208.
Peeterzelie. 345.
Hoefblad. 386.
Maagdepalm. 497.
Navelkruyd. 517.
Meloen. 528.
Cymbalaria. 540.
Bloem des Lijdens. 589.
Zoethout. 611.
Porcellain. 620.
Scorbuthskruyd. 700.
Americaanſche Orege. 742.
Drieblad. 771.
Aardbezien. 773.
Kraakebezien. 776.
Tasjenskruyd. 914.
Boksbaard. 917.
Maertſche Viole. 925.
Maag-ſmerten, te verzachten, wech te neemen, door middel van
Maſtikboom. 103.
Ephemerum. 265.
Hartstong. 287.
Hemionitis. 287.
Zee-ajuyn. 307.
Aloë. 314.
Ariſtolochie. 366.
Waterlook. 478.
Havikskruyd. 636.
Yzerkruyd. 787.
Maag-walging wech te neemen, door middel van
Miſpelboom. 21.
Muſcaarboom. 138.
Kappers. 255.
Alſſen. 274.
Angelieren. 362.
Wilde Comijn. 513.
Venkel. 590.
Salade. 683.
Maag-opriſping, opwerping, wech te neemen, door middel van
Baſilicom. 499.
Ferula. 572.
Groote Krok. 791.
Peonie. 799.
Zie voorts op Soode.
Maag, door groote hitte of anders flaauw en ſlap geworden, te helpen, door middel van
Moerbezienboom. 19.
Hinnebezien. 249.
Zie voorts op Maagbrand.
Maag-opblazing te helpen, wech te neemen, door middel van
Smyrnium van Candien. 894.
Maag-verrotting, verrotring in de Maag, te verhinderen, door middel van
Granaatboom. 17.
Maag, Fluymen; en ſlijmerige vochten, uyt te drijven. *zie op Galachtige, en op Fluymen.*
Maag-wormen te dooden, uyt te drijven. *zie op Wormen.*
Maag graag te maken, door middel van
Karſſeboom. 37.
Pijlhout. 91.
Geneverboom. 220.
Kalfsvoet. 357.
Americaanſche Patich. 707.
Radijs. 846.
Maager te doen worden de geene die te vet zijn. *zie op Vetheyd.*
Maagere Lieden vet te doen worden, door middel van
Saſſafrasboom. 111.
Seſamum. 879.
Maandſtonden der Vrouws-perſoonen, te verwekken; geſtopt zijnde te openen, door middel van
Oranjeboom. 13.
Moerbezienboom. 19.
Cypresboom. 62.
Zeevenboom. 63.

Vlierboom. 80.
Ebbenhout. 101.
Saſſafrasboom. 111.
Styraxboom. 112.
Kaneelboom. 123.
Lauwerboom. 153.
Boom der Kuysheyd. 176.
Alcanne. 215.
Geneverboom. 220.
Roſmarijn. 246.
Kappers. 255.
Keelkruyd. 260.
Averuyt. 271.
Alſten. 274.
Zuring. 280.
Boelkenskruyd. 298.
Americ. Boelkenskruyd. 298.
Knoplook. 301.
Ajuyn. 303.
Pareye. 304. 305.
Berglook. 305.
Moly. 306.
Aloë. 314.
Ammi. 323.
Beekbunge. 324.
Angelica. 331.
Laſerpitium. 332.
Kalfsmuyl. 337.
Krap. 341.
Peeterſelie. 345.
Bijvoet. 353.
Kalfsvoet. 357.
Mansoor. 359.
Ariſtolochie. 366.
Ried. 370.
Aſſodille. 372.
Meeſterwortel. 378.
Meyer. 381.
Peſtilentiewortel. 387.
Baccharis. 388.
Betonie. 396.
Penningsbloem. 403.
Duyvenkruyd. 409.
Kool. 413.
Aardnooten. 414.
Bryonie. 415.
Bergmunt. 427.
Welriekende Lis. 428.
Lis. 431.
Nieswortel. 434.
Goudsbloem. 436.
Herrgeſpan. 447.
Carline. 449.
Cardobenedict. 453.
Kruysdiſtel. 456.
Caucalis. 462.
Kervel. 464.
Santorie. 466.
Kali. 472.
Chamædrijs. 476.
Veld-ciptes. 477.
Waterlook. 478.
Scordotis. 479.
Ciceren. 483.
Scammonie. 508.
Conyza. 510.
Saffraan. 520.
Konkommer. 528.
Varkensbrood. 537.
Wilde Galega. 541.
Geele Wortelen. 544.
Paſtinake. 546.
Dictamnus. 551.
Vingerhoed. 553.
Dragon. 556.
Wilde Vlier. 559.
Elichryſon. 561.
Alantwortel. 561.
Arragonſche Moſtaart. 568.
Ferula. 572.
Water Filipendula. 578.
Venkel. 590.
Fraxinelle. 594.
Holwortel. 599.
Gentiaan. 602.
Gingidium. 607.
Hondjensdraf. 622.
Zonnewende. 624.
Welriekende Nachtbloem. 634.
Scharley. 640.
S. Janskruyd. 648.
Yſop. 653.
S. Jacobskruyd. 659.
Thuyn Kers. 661.
Wilde Kers. 662.
Anijskruyd uyt America. 668.
Steekende Kaarden. 674.
Roomſch Neetelkruyd. 675.
Muurbloem. 678.
Stokviolier. 681.
Damaſtbloem. 689.
Patich. 691.
Lavendel. 708.
Tongeblad. 709.
Lavas. 712.
Wild Vlaskruyd. 721.
Hop 732.
Majoraan. 737.
Thymiaan. 738.
Poleye. 740.
Orege. 742.
Bok-orege. 743.
Marum. 754.
Malrove. 756.
Moederkruyd. 757.
Nigelle. 759.
Koornroos. 759.
Bingelkruyd. 760.
Meliſſe. 762.
Beerwortel. 765.
Drieblad. 771.
Aardbezien. 773.
Valeriaan. 784.
Stalktuyd. 790.
Peonie. 799.
Panax. 801.
Paſſerine. 804.
Zeevenkel. 813.
Muyzenkoorn. 820.
Polium. 828.
Salomons-zeegel. 832.
Radijs. 846.
Peeperwortel. 847.
Muysdoorn. 854.
Wijnruyt. 856.
Harmala uyt Syrien. 857.
Kunneke. 861.
Steenbreek. 863.
Bijlkenskruyd. 872.
Kruyswortel. 877.
Witte Thymus. 878.
Seſeli. 881.
Water-eppe. 884.
Sermontein. 888.
Smyrnium van Candien. 894.
Stachyskruyd. 896.
Teucrium. 901.
Vreemde wilde Kers. 913.
Tasjenskruyd. 914

Maandſtonden der Vrouwsperſonen, al te overvloedig, te doen ophouden. *zie op Vloeden.*

Maazelen uyt te drijven; deeze ziekte te geneeſen, door middel van

Vijgeboom. 24.
Tamarindenboom. 115.
Akeleyen. 351.
Cardobenedict. 453.

Manlijkheyds brand en ontſteeking wech te neemen, door middel van

Ananas. 495.
Haazenſalade. 893.

Zie voorts op Gezwellen der heymelijke Leeden. Ook op Zweeringen en Zeeren der zelve.

Melaatſche Schurftheyd te geneezen, door middel van

Oogenklaar. 480.

Zie voorts op Schurftheyd.

Melaatsheyd te geneezen, door middel van

Vijgeboom. 24.
Platanus. 59.
Ipenboom. 87.
Eſſchenboom. 95.
Berkenboom. 133.
Tamariſchboom. 201.
Wijngaard. 240.
Klim. 254.
Anemone. 328.
Oſſetong. 407.
Bergmunt. 428.
Nieswortel. 434.
Wolfsmelk. 461.
Scammonie 508.
Elarine. 560.
Gods Genade. 619.
Wilde Kers. 662.
Groot Speenkruyd. 871.
Luyskruyd. 896.
Eerenprijs. 920.

Melancholijke vochten. *zie op Galachtige &c.*

Melancholye, of zwaarmoedigheyd des Herten, te verdrijven, door middel van

Tamariſchboom. 201.
Oſſentong 407.
Slangenhoofd. 408.
Koe-oog. 421.
Cariophillate. 457.
Caucalis. 462.
Baſilicom. 499.
Saffraan. 520.
Paſtinake. 546.
Gemeene Medica. 593.
Thymiaan. 738.
Adderskruyd. 869.

Zie ook op Hert.

Melk in der Vrouwen en Kraam-vrouwen Borſten te doen verdrogen, door middel van

Populierboom. 73.
Peeterſelie. 345.
Mansoor. 359.
Munt. 427.
Boonen. 487.
Kauwoorde. 521.
Wonderboom. 852.
Wijnruyt. 856.

Melk in der Vrouwen Borſten te doen vermeerderen, door middel van

Boom der Kuysheyd. 167.
Ajuyn. 303.
Malve. 317.
Fluweele Bloem. 322.
Anemone. 328.
Dille. 329.
Anijs. 333.
Anthyllis. 334.
Oſſetong. 407.
Slangenhoofd. 408.
Kool 413.
Raponce. 440.
Cardobenedict. 454.
Ciceren. 483.
Baſilicom. 499.
Rakette. 565.
Kardinaalsbloem. 583.
Venkel. 590.
Glanx. 609.
Zee-porcellein. 621.
Gengebar. 666.
Anijskruyd uyt America. 668.
Salade. 683.
Lampſana. 689.
Kruysbloem. 829.
Radijs. 846.
Knollen. 849.
Haazenſalade. 894.

Melk in der Vrouwen Borſten goed te maken, door middel van

Kaneelboom. 123.
Haazenſalade. 894.

Melkklontering in der Vrouwen Borſten te doen ſcheyden. *zie op Borſten.*

Memorie te verſterken. *zie op Geheugenis.*

Milt-verſtoptheyd; ontſteeking, hardheyd; ſteekte; Miltzuchr; te groote Milt; en andere Milt-gebrecken van allerley ſtag, te geneezen, door middel van

Granaatboom. 17.
Moerbezienboom. 19.
Amandelboom. 35.
Perzikboom. 67.
Vlier 79.
Pijlhout. 91.

BLAD-WYZER

Esschenboom. 95.
Pokhout. 98.
Terpentijnboom. 105.
Sassafrasboom. 111.
Welriekende Eykelboom. 132.
Muscaatboom. 136.
Lauwerboom 153.
Boom der Kuysheyd. 167.
Brem. 181.
Tamarischboom. 201.
Genevetboom. 221.
Wijngaard. 240.
Geytenblad. 244.
Rosmarijn. 246.
Kappers. 255.
Avetuyt. 271.
Beerenklauw. 277.
Zuring. 280.
Vrouwenhayr. 285.
Hartstong. 287.
Gragtvaarn. 291.
Steenvaarn. 291.
Boelkenskruyd. 298.
Zee-ajuyn. 307.
Muur. 308.
Ammi. 323.
Beekbunge. 325.
Kleyn Ossetong. 326.
Angelica. 331.
Krap. 341.
Walmeester. 343.
Akeleyen. 351.
Mansoor. 359.
Aristolochie. 371.
Meesterwortel. 378.
Witte Been. 393.
Beet. 395.
Beronie. 396.
Kool. 413.
Aardnooten. 414.
Bryonie. 416.
Brunelle. 419.
Camillen. 424.
Munt. 427.
Welriekende Lis. 428.
Lis. 431.
Stinkende Lis. 432.
Carline. 449.
Cardobenedict. 453.
Kruysdistel. 456.
Caucalis 462.
Lappa Boaria. 463.
Santorie. 466.
Huyslook. 471.
Chamædrys. 476.
Condrille. 482.
Ciceren. 483.
Cicorey. 491.
Ananas. 495.
Leepelblad. 498.
Comijn. 512.
Navelkruyd. 517.
Kauwoorde. 521.
Konkommer. 528.
Koornbloem. 531.
Varkensbrood. 537.
Geele Wortelen. 544.
Dictamnus. 551.
Vingerhoed. 553.
Elatine. 560.
Alaartwortel. 561.
Rakette 565.
Hederik. 567.
Ferula. 572.
Venkel. 590.
Fenegriek. 591.
Duyvekervel. 597.
Holwortel. 599.
Oyevaarsbek. 605.
Zwaardkruyd. 608.
Weede. 612.
Gods Genade. 619.
Hondjensdraf. 622.
Goudenkruyd. 629.
Ysop. 653.
Thuyn Kers. 661.
Wilde Kers. 662.
Roomsch Neetelkruyd. 675.
Scorbuthskruyd. 700.
Lavendel. 708.
Lelie. 716.
Hop. 732.
Majoraan. 737.
Poleye. 740.
Bok-orege. 743.
Malrove. 756.
Nigelle. 759.
Mechoacan. 764.
Aardbezien. 773.
Plompe. 780.
Yzerkruyd. 787.
Stalkruyd. 790.
Panax. 801.
Passerine. 804.
Glaskruyd. 806.
Varkensvenkel. 812.
Zee-venkel. 813.
Polium. 828.
Radijs. 846.
Peeperwortel. 847.
Rhaponticum. 853.
Wijnruyt. 856.
Bijlkenskruyd. 872.
Water-eppe. 884.
Steekende Winde. 890.
Heydens Wondkruyd. 892.
Smyrnium van Candien. 894.
Stechaskruyd. 898.
Teucrium. 901.
Eerenprijs. 922.

Milt-beeving te helpen, wech te neemen, door middel van
Oyevaarsbek. 605.

Milt, gequerst zijnde, weer te geneezen, door middel van
Comijn. 512.
Tormentil. 915.

Misval der Vrouwen te voorkomen. *zie op Vrouwen Misval.*

Moeder-gebreeken, als, opstijging, neerschieting, ontsteeking, verzetting, verstopping, gezwellen, verhardheyd, verzweeting, verkoudheyd, en allerley andere ongeleegentheeden te helpen, wech re neemeo, te geneezen, door middel van
Vijgeboom. 24.
Peereboom. 31.
Queeboom. 33.
Amandelboom. 35.
Nooteboom. 41.
Pijnboom. 44.
Acacia. 52.
Eykenboom. 75.
Vlierboom. 80.
Mastikboom. 103.
Styraxboom. 112.
Kaneel. 123.
Wolboom. 128.
Muscaatboom. 137.
Lauwerboom. 153.
Boom der Kuysheyd. 167.
Cistus. 171.
Geneverboom. 220.
Jasmijn. 228.
Ageratum. 294.
Look zonder Look. 302.
Muur. 309.
Malve. 317.
Witte Malve. 318.
Ammi. 323.
Dille. 329.
Angelica. 331.
Anijs. 333.
Anthyllis. 334.
Kalfsmuyl. 337.
Krap. 341.
Bijvoet. 353.
Kalfsvoet. 357.
Mansoor. 359.
Aristolochie. 366.
Meesterwortel. 378.
Melde. 379.
Beerenoor. 383.
Klissenkruyd. 385.
Pestilentiewortel. 387.
Balsemappel. 389.
Betonie. 396.
Naterwortel. 402.
Lis. 431.
Cardobenedict. 453.
Kruysdistel. 456.
Hof-comijn. 456.
Waterlook. 478.
Coriander. 511.
Keyzerskroon. 515.
Wilde Galega. 541.
Geele Wortelen. 544.
Pastinake. 546.
Elatine. 560.
Ferula. 572.
Fraxinella. 594.
Oyevaarsbek. 605.
Kottoenkruyd. 616.
Scharley. 640.
Ysop. 653.
S. Jacobskruyd. 659.
Gengebar. 666.
Anijskruyd uyt America. 668.
Muurbloem. 678.
Damastbloem. 689.
Lavendel. 708.
Tongeblad. 709.
Lavas. 712.
Lelie. 716.
Zeevengetijdenkruyd. 724.
Malrove. 756.
Moederkruyd. 757.
Mechoacan. 764.
Drieblad. 771.
Peonie. 799.
Panax. 801.
Varkensvenkel. 810.
Rhaponticum. 852.
Wijnruyt. 856.
Kunneke. 861.
Duyvelsbeer. 866.
Seseli. 881.
Steekende Winde. 890.
Stechaskruyd. 898.
Zie ook op de twee volgende Posten.

Moedersmerten te geneezen, wech te neemen, door middel van
Lindenboom. 86.
Roozeboom. 199.
Druyvenkruyd. 409.
Welriekende Lis. 431.
Santorie. 466.
Oogenklaar. 480.
Maagdepalm. 497.
Aspergies. 671.
Vlaskruyd. 718.
Wild Vlaskruyd. 721.
Zeevengetijdenkruyd. 724.
Thymiaan. 738.
Peonie. 799.
Panax. 801.
Duyvelsbeet. 866.
Sesamum. 879.

Moeder, vervuyld zijnde, te zuyveren. Vruchtbaar te maken, door middel van
Sassafrasboom. 111.
Averuyt. 271.
Synauw. 300.
Witte Malve. 318.
Ammi. 323.
Dille. 329.
Kalfsvoet. 357.
Aristolochie. 366.
Srarrekruyd. 376.
Meesterwortel. 378.
Bryonie. 415.
Munt. 427.
Caucalis. 462.
Veld-cipres. 477.
Cicorey. 491.
Conyza. 510.
Pastinake. 546.
Hoe langer hoe liever. 558.
Holwortel. 599.
S. Jacobskruyd. 659.
Roomsch Neerelkruyd. 675.
Limonium. 712.
Orege. 742.
Zeepkruyd. 843.
Wijnruyt. 856.
Self. 859.

Zie

Zie ook op Onvruchtbare Vrouwen.
Mond-gebreeken; Mond-zweeringen, heete, en quaade; ontſteekingen, gezwellen, gaten, bloedige, en andere ongeleegenheeden, te geneezen, door middel van
Granaatboom. 17.
Daadelboom. 71.
Rhijnbezienboom. 81.
Elzenboom 90.
Viburneboom. 117.
Berkenboom. 133.
Boom der Kuysheyd. 167.
Verwloof. 173.
Olijfboom. 183.
Berberisboom. 188.
Phyllireaboom. 212.
Alcanne. 215.
Wijngaard. 240.
Braambezien. 248.
Hartstong. 287.
Hemionitis. 287.
Agrimonie. 295.
Zee-ajuyn. 307.
Aloe. 315.
Malve. 317.
Akeleyen. 351.
Standelkruyd. 401.
Naterwortel. 402.
Senegroen. 418.
Camillen. 423.
Cardobenedict. 453.
Huyslook. 471.
Leepelblad. 498.
Koornbloem. 531.
Wilde Galega. 541.
Elatine. 560.
Kardinaalsbloem. 583.
Duyvekervel. 597.
Holwortel. 599.
Zoethout. 611.
Porcellain. 620.
Hondjensdraf. 622.
Eedel Leeverkruyd. 628.
Goudenkruyd. 629.
Yſop. 653.
Jacea. 655.
Wilde Kers. 662.
Muurbloem. 678.
Steen Leeverkruyd. 686.
Scorbuthskruyd. 700.
Americaanſche Britannica. 703.
Orege. 742.
Drieblad. 771.
Cameline. 775.
Penningskruyd. 777.
Valeriaan. 784.
Yzerkruyd. 787.
Waternoot. 793.
Peonie. 799.
Panax. 801.
Vijfvingerkruyd. 809.
Weegbree. 825.
Muysdoorn. 854.
Tormentil. 915.

Mondtrekking; Mond-lammigheyd te geneezen, door middel van
Varkensbrood. 537.

Morten, hoe uyr de kleederen te houden; daar in zijnde te verdrijven; door
Cypresboom. 62.
Gagel. 146.
Averuyt. 271.
Alſſen. 274.
Vaarn. 289.
Mottenkruyd. 397.
Druyvenkruyd. 409.
Elichryſon. 561.

Naadorſt te verdrijven, door middel van
Driedistel. 454.

Naageboorte, en doode vrucht, af te drijven, door middel van
Zeevenboom. 63.
Kaneelboom. 123.
Lauwerboom. 153.
Ciſtus. 171.
Averuyt. 271.
Vrouwenhayr. 285.
Knoplook. 301.
Angelica. 331.
Laſerpitium. 332.
Anthyllis. 334.
Krap. 341.
Peeterzelie. 345.
Bijvoet. 353.
Kalfsvoet. 357.
Ariſtolochie. 366.
Meeſterwortel. 378.
Meyer. 381.
Hoefblad. 386.
Druyvenkruyd 409.
Aardnoten. 414.
Camillen. 424.
Lis 431.
Goudsbloem. 436.
Herrgeſpan. 447.
Kervel. 464.
Scammonie. 508.
Saffraan. 520.
Konkommer. 528.
Dictamnus. 551.
Ferula. 572.
Filipendula. 577.
Water-Filipendula. 578.
Fraxinelle. 594.
Holwortel. 599.
Gentiaan. 601.
Scharley. 640.
Thuyn Kers. 661.
Wilde Kers. 662.
Muurbloem. 678.
Lavendel. 708.
Tongeblad. 709.
Limonium. 712.
Lavas. 712.
Lelie. 716.
Wild Vlaskruyd. 721.
Thymiaan. 738.
Malrove. 756.
Moederkruyd. 757.
Bingelkruyd. 760.
Drieblad. 771.
Paſſerine. 804.
Wijnruyt. 856.
Kunneke. 861.
Steenbreek. 863.
Smyrnium. 894.
Stachyskruyd. 896.
Zie ook op Doode Vrucht.

Naagelzweering, en zwelling, te geneezen, te verdrijven, door middel van
Anemone. 328.
Paronychia. 807.
Longekruyd. 840.

Naagelen, afgezworen zijnde, weer te doen groeyen, door middel van
Paronychia. 807.

Naaweeën der gebaard hebbende Vrouwen wech te neemen, door middel van
Amandelboom. 35.
Ajuyn. 304.
Witte Malve. 318.
Bijvoet. 353.
Haazenoor. 475.

Navelzwelling te helpen, door middel van
Deurwas. 811.

Navel-uytpuyling aan kinderen en andere, weer inwaarts te doen keeren, door middel van
Deurwas. 810.
Vlookruyd. 835.

Natuurlijke warmte des ligchaams te vermeerderen door middel van
Self. 859.
Kunneke. 861.

Neus-bloeden te doen ophouden, door middel van
Eykenboom. 76.
Vlierboom. 79.
Lindenboom. 86.
Welriekende Eykelboom. 132.
Ajuyn. 303.
Guygchelheyl. 324.
Walſtroo. 339.
Naterwortel. 402.
Aſteroides. 418.
Munt. 427.
Bergmunt. 428.
Huyslook. 471.
Maagdepalm. 497.
Comijn. 512.
Varkensbrood. 537.
Hondstong. 539.
Paerdeſtaert. 564.
Ferula. 572.
Oyevaarsbek. 605.
Vederik. 744.
Duyzendblad. 767.
Duyzendknop. 830.
Groot Speerkruyd. 871.
Tasjenskruyd. 914.

Neusgaten-gezweeren, Polypi, Gezwellen, Kankerige zeeren, uytwaſſen, te geneezen, door middel van
Kalfskruyd. 358.
Ariſtolochie. 366.
Naterwortel. 402.

Neusgaten-gebreeken te geneezen door middel van
Granaatboom. 17.

Neusgaten-verſtopping te openen, door middel van
Nagelboom. 150.

Nieren-ſmerten, zweeringen, verſtoppingen, zwelling, en allerley andere gebreecken te geneezen, wech te neemen, door middel van
Vijgeboom. 23.
Bananienboom. 28.
Amandelboom. 35.
Nooteboom. 41.
Perzikboom. 67.
Willigeboom. 78.
Beukenboom. 93.
Pokhout. 98.
Terpentijnboom. 106.
Piſtacienboom. 107.
Saſſafrasboom. 111.
Tamarindenboom. 115.
Caſſieboom. 116.
Roode Jujuben. 119.
Kaneelboom. 123.
Muſcaatboom. 137.
Myrtusboom. 145.
Brem. 181.
Boommalve. 191.
Tamariſchboom. 201.
Geneverboom. 221.
Cardamom. 258.
Agrimonie. 295.
Boelkenskruyd. 298.
Americaanſch Boelkenskruyd. 298.
Muur. 309.
Malve. 317.
Alyſſum. 321.
Guygchelheyl. 324.
Anthyllis. 334.
Krap. 341.
Peeterzelie. 345.
Mans-oor. 359.
Meeſterwortel. 378.
Beerenoor. 383.
Betonie. 396.
Aardnoten. 414.
Waalwortel. 420.
Water Goudsbloem. 437.
Braſilie-peeper. 447.
Caucalis. 462.
Huyslook. 471.
Veld-cipres. 477.
Waterlook. 478.
Ciceren. 483.
Maagdepalm. 497.
Kauwoorde. 521.
Pepoen. 523.
Meloen. 526.
Geele Wortelen. 544.
Paſtinake. 546.
Paerdeſtaert. 564.
Zonnebloem. 582.
Venkel. 590.
Oyevaarsbek. 605.
Zoethout. 611.
Porcellein. 620.
Eedel Leeverkruyd. 628.

BLAD-WYZER

Indiaanſch Kruydje roet mij niet. 633.
Aſpergien. 671.
Muurbloem. 678.
Wild Vlaskruyd. 721.
Malloten. 725.
Hop. 732.
Mechoacan. 764.
Ruyterskruyd. 767.
Aardbezien. 773.
Moſch. 774.
Narciſſe. 779.
Yzerkruyd. 787.
Wintergroen. 795.
Peonie. 799.
Glaskruyd. 806.
Varkensvenkel. 812.
Zeevenkel. 813.
Weegbree. 825.
Sleutelbloem. 838.
Peeperwortel. 847.
Rhaponticum. 853.
Sanikel. 860.
Naaldekervel. 867.
Steekende Winde. 890
Smyrnium van Candia. 894.
Tormentil. 915.
Boksdoorn. 916.
Boksbaard. 917.
Zotsknodze. 920.
Eerenprijs. 922.
Maertſche Viole. 925.
Gulde Roede. 927.

Nieren-brand wech te neemen, door middel van
S. Jansbrood. 124.
Agrimonie. 295.
Braſiliaanſche Linze. 509.
Hartshoorn. 513.
Navelkruyd. 517.
Meloen. 526.
Indiaanſche Doornappel. 576.
Plompe. 780.
Wintergroen. 795.

Nieren-vloejing, bloedige, te geneezen, door middel van
Aardakers. 350.
Waalwortel. 420.
Hartshoorn. 513.

Nieren-ſteen te verdrijven. *zie op Steen.*

Niezen te verwekken door middel van
Niesworrel. 434.
Majoraan. 737.
Marum. 754.
Wilde Dragon. 841.
Zeepkruyd. 843.

Nies-poeder te bereyden, dat zeer goed is. 15.

Nies-poeder zeer goed, en zonder ongeleegentheyd te veroorzaken, te bereyden van
Maybloem. 717.

Ontſteeking, inwendige. *zie op Inwendige Ontſteeking.*

Onvruchtbare Vrouwen vruchtbaar te doen worden, door middel van
Synnauw. 300.
Starrekruyd. 376.
Meeſterwortel. 378.
Comijn. 512.
Scharley. 640.
S. Jacobskruyd. 659.
Orege. 742.
Bingelkruyd. 760.
Eerenprijs. 922.
Zie ook op Moeder.

Oog-gebreeken, vlekken, donkerheyd, rodigheyd, vurigheyd, bitzigheyd, brand, gezwollenheyd, errervloejing, traaning, leepheyd, zinkingen, te helpen, te geneezen, wech te neemen, door middel van
Appelboom. 7.
Queeboom. 42.
Pijnboom. 45.
Acacia. 55.
Cypreſſenboom. 62.
Viburneboom. 117.
Nagelboom. 150.
Olijfboom. 183.
Berberisboom. 188.
Roozeboom. 199.
Tamariſchboom. 201.
Geyrenblad. 244.
Roſmarijn. 246.
Braambezien. 248.
Hinnebezien. 249.
Keelkruyd. 260.
Sigmarrskruyd. 276.
Wolfsbezie. 283.
Americaanſch Bergboelkenskruyd. 298.
Zee-ajuyn. 307.
Muur. 308.
Guygchelheyl. 324.
Ambroſia. 329.
Angelica. 331.
Kalfsmuyl. 337.
Peeterzelie. 345.
Mansoor. 358.
Affodille. 372.
Starrekruyd. 376.
Baccharis 388.
Witte Been. 393.
Motrenkruyd. 397.
Wollekruyd. 399.
Srandelkruyd. 401.
Bernagie. 406.
Slangenhoofd. 408.
Bruynette. 424.
Srinkende Lis. 432.
Goudsbloem. 436.
Cardobenedict. 453.
Santorie. 466.
Cepæa. 467.
Huyslook. 471.
Chamædrys. 476.
Boonen. 487.
Baſilicom. 499.
Winde. 506.
Saffraan. 520.
Kauwoorde. 521.
Pepoen. 523.
Meloen. 526.
Koornbloem. 531.
Varkensbrood. 537.
Ridderſpoor. 548.
Elatine. 560.
Arragonſche Moſtaart. 568.
Oogentrooſt. 569.
Boekweyt 570.
Indiaanſche Doornappel. 576.
Wilde Hanekam. 579.
Zonnebloem. 582.
Fraxinelle. 594.
Kievitsbloem. 595.
Duyvekervel. 597.
Genriaan. 601.
Zoerhour. 611.
Gras van Parnas. 618.
Porcellein. 620.
Havikskruyd. 636.
Bilzenkruyd. 650.
Sroebe. 656.
Erinus van Dioſcorides. 673.
Muurbloem. 678.
Maybloem. 717.
Wild Vlaskruyd. 721.
Zeevengetijdenkruyd. 724.
Peeper. 733.
Orege. 742.
Goudenappel. 746.
Nachtſchade. 750.
Bruynrood Vierblad. 772.
Aardbezien. 773.
Valeriaan. 784.
Yzerkruyd. 787.
Speerkruyd. 793.
Perzenkruyd. 811.
Muysoor. 816.
Weegbree. 825.
Ganzerich. 833.
Vlookruyd. 835.
Wonderboom. 852.
Wijnruyt. 856.
Hermala uyt Syrien. 857.
Kruyswortel. 877.
Seſamum. 878.
Maertſche Viole. 925.

Oogſchellen, vliezen, vlekken, wech te neemen, door middel van
Berkenboom. 133.
Nagelboom. 150.
Roſmarijn. 246.
Groote Speerwortel. 357.
Madelieven. 393.
Welriekende Lis. 428.
Oogenklaar. 480.
Varkensbrood. 537.
Tandekenskruyd. 550.
Zoerhout. 611.
Havikskruyd. 636.
Scharley. 640.
Muurbloem. 678.
Zeevengerijdenkruyd. 724.
Malloten. 725.
Perzenkruyd. 811.
Duyzendknop. 830.
Peeperwortel. 847.

Oogſcheemering te verdrijven, door middel van
Populierboom. 73.
Kaneelboom. 123.
Kalfsmuyl. 337.
Akeleyen. 351.
Mansoor. 359.
Angelier. 362.
Madelieven. 393.
Varkensbrood. 537.
Ridderſpoor. 548.
Tandekenskruyd. 550.
Venkel. 590.
Wijnruyt. 856.
Stechaskruyd. 898.
Zie voorts op Gezicht.

Oogen te zuyveren, te verſterken, door middel van
Lindenboom. 86.
Geneverboom. 220.
Roſmarijn. 246.
Zuring. 280.
Guygchelheyl. 324.
Baſilicom. 499.
Elatine. 560.
Oogentrooſt. 569.
Zie ook op Gezicht.

Oogen-donkerheyd op een verwonderlijke wijs wech te neemen, door middel van
Perzenkruyd. 811.

Oogen-puyſten en Oogenjeukte te verdrijven, door middel van
Daadelboom. 71.
Boksdoorn. 916.

Oogen-zweering. *zie op Zweering der Oogen.*

Oogen, blauwgeſlagene, te regt te brengen, door middel van
Alſſen. 224.

Oogen: hardigheyd van de holle Zeeren, komende aan de hoeken der Oogen, genoemd Ægilopes. wech te neemen door
Ydele Haver. 821.

Oogen-quetſuren te geneezen, door middel van
Seſamum. 878.

Oogen: quade verwe der Oogen, na de Geelzucht overgebleven, te doen vergaan door middel van
Konkommer. 528.
Orege. 742.

Oogen, in de Kinderpokjens te bewaren voor ſchade, en heete Zinkingen; de brand wech te neemen, door middel van
Saffraan. 520.
Tasjenskruyd. 914.

Oogen-zinkingen. *zie op Zinkingen der Oogen.*

Oogen; alle daar in gekomene onzuyverheyd uyt te drijven, door middel van
Muysdoorn. 854.

Oor-ſmerten en andere gebreeken te geneezen, door middel van
Granaatboom. 17.
Acacia. 55.
Abrikoos. 68.
Populierboom. 73.
Willigeboom. 78.

Vlierboom. 80.
Sumachboom. 109.
Welriekende Eykelboom. 132.
Ciſtus. 171.
Pareye. 305.
Malve. 317.
Angelica. 331.
Kleefkruyd. 338.
Maagdepalm. 497.
Kauwoorde. 521.
Beetwortel. 545.
Gentiaan. 601.
Oyevaarsbek. 605.
Bilzenkruyd. 650.
Erinus van Dioſcorides. 673.
Malloten. 725.
Orege. 742.
Malrove. 756.
Weegbree. 825.

Ooren-doofheyd. *zie op Doofheyd.*

Ooren-zweering. *zie op Zweering der Ooren.*

Oor-verſtopping te helpen, wech te neemen, door middel van
Wilde Thymus. 878.

Ooren-ettervloejing te geneezen, door middel van
Myrtusboom. 145.
Stœbe. 656.
Tasjenskruyd. 914.

Oor-tuyting te verdrijven, door middel van
Amandelboom. 35.
Welriekende Eykelboom. 132.
Ajuyn. 304.
Kool. 413.
Coloquint-appel. 502.
Varkensbrood. 537.
Beetwortel. 545.
Orege. 742.

Oorwormen uyt 't Oor te doen komen, door middel van
Appelboom. 7.
Fraxinelle. 594.

Ooren ontlaſten van de Wormen, welke daar in groeyen; de zelve te dooden, door middel van
Perzikboom. 67.
Kappers. 255.
Pareye. 305.
Bergmunt. 428.
Cardobenedict. 453.
Venkel. 590.
Bilzenkruyd. 650.
Perzenkruyd. 811.
Vlookruyd. 835.

Opblazing der verkonde Leeden wech te neemen, door middel van
Comijn. 512.

Opdragtigheyd; heete opdruyſtigheyd in 't aangezicht, te verdrijven, door middel van
Roozeboom. 199.
Phyllireaboom. 212.
Ried. 370.
Havikskruyd. 636.
Fonteinkruyd. 832.

Oude lieden, haren Geeſt te verquikken, door middel van
Zonnedauw. 850.

Oude mannen nieuwe luſt en kracht te doen krijgen tot 't echte werk, door middel van
Piſtacienboom. 107.
Hondstand. 547.
Kortoenkruyd. 616.
Nachtſchade. 750.

Paerden-buykpijn te verdrijven, door middel van
Geytenbaard. 928.

Paerden bloedſpouwing en Hoeſt te geneezen. *zie op Bloedſpouwing der Paerden. Ook op Hoeſt en Bloedſpouwing der Paerden.*

Paerden eetensluſt te bevorderen; de zelve vergaan, te doen weerkomen, door middel van
Linzen. 484.

Paerden Engbortſtigheyd weeb te neemen, de Kortademheyd te verdrijven, door middel van
Peſtilentiewortel. 387.

Paerdenhuyd te bewaren voor 't opzitten en ſteeken van Horzelen, Vliegen, en Muggen, door middel van
Kauwoorde. 521.

Paerden inwendige gebreeken te geneezen, door middel van
Gentiaan. 601.

Paerden opene gaten en zeeren te geneezen, veroorzaakr door de wrijving des Sadels: een nieuwe huyd te doen groeyen, door middel van
Tandekenskruyd. 550.
Ganzerich. 833.

Paerden ſchurftheyd te geneezen. *zie op Schurftheyd der Paerden.*

Paerden, vernagelde; de wonden te geneezen, door middel van
Wollekruyd. 399.

Paerden vet te maken, door middel van
Oprechte Medica. 592.
Gemeene Medica. 593.
Witzen. 923.

Paerden, met Wormen gequeld, te geneezen. *zie op Wormen der Paerden.*

Paerden zeeren en opene gaten, te verhinderen, dat'er geen Wormen in groeyen, door middel van
Tandekenskruyd. 550.

Paerden, zwarthayrig, geheel wit van hayt te maken, door middel van
Hermodactelen. 501.

Paerden, die haar water niet loſſen konnen, tot de water-making te helpen, door middel van
Stalkruyd. 790.

Paerden en andere Beeſten van 't manlijk geſlachr, moedig te maken tot beſpringing, door middel van
Standelkruyd. 401.

Parſſing, of drukking, als iemand zijn gevoeg wil doen, doch niet kan, te geneezen, door middel van
Granaatboom. 17.
Zeevenboom. 63.
Anijs. 333.
Plompe. 780.
Ganzerich. 833.

Peſt, bewaaring teegens de zelve, door middel van
Oranjeboom. 15.
Vijgeboom. 24.
Saſſafrasboom. 111.
Berkenboom. 133.
Nagelboom. 150.
Ciſtus. 171.
Geneverboom. 220.
Cardamom. 258.
Alſſen. 274.
Agrimonie. 295.
Knoplook. 301.
Angelica. 331.
Akeleyen. 351.
Bijvoet. 353.
Angelieren. 362.
Ariſtolochie. 366.
Zwaluwewortel. 370.
Meeſterwortel. 378.
Brunelle. 419.
Welriekende Lis. 428.
Goudsbloem. 436.
Carline. 449.
Kervel. 464.
Welriekende Nagtbloem. 634.
Stok-violier. 681.
Windend Paerdsyzet. 714.
Berg-Slangenkruyd. 753.
Muysoor. 825.
Radijs. 846.
Wijnruyt. 856.
Tormenril. 915.
Eerenprijs. 922.

Peſt; bijzonder heerlijk bewaar-middel teegens de zelve, genomen van
Adderskruyd. 868.

Peſt-geneezing, door middel van
Eykenboom. 75.
Arbutusboom. 126.
Averuyt. 271.
Zuring. 280.
Ajuyn. 304.
Muur. 309.
Guygchelheyl. 324.
Angelica. 331.
Akeleyen. 351.
Kalfsvoet. 357.
Groot Speerwortel. 357.
Angelieren. 362.
Duyzendſchoon. 364.
Beerenoor. 383.
Peſtilentiewortel. 387.
Naterwortel. 402.
Carline. 449.
Cardobenedict. 453.
Kervel. 464.
Chamædrys. 476.
Waterlook. 478.
Wilde Galega. 541.
Dragon. 556.
Alanrwortel. 561.
Hederik. 567.
Fraxinelle. 594.
Duyvekervel. 597.
Holwortel. 599.
Galega. 599.
Genriaan. 601.
Gingidium. 607.
Gods Genade. 619.
Vederik. 744.
Berg-Slangenkruyd. 753.
Meliſſe. 762.
Plompe. 780.
Valeriaan. 784.
Yzerkruyd. 787.
Speerkruyd. 793.
Pimpinel. 824.
Weegbree. 825.
Keukenkruyd. 836.
Duyvelsbeet. 866.
Wormkruyd. 899.
Vreemde wilde Kets. 913.
Tasjenskruyd. 914.
Tormenril. 915.
Boksbaard. 917.
Eerenprijs. 922.
Vliegenet. 927.

Peſt, bijzonderlijk zeer hoog geroemd Geneesmiddel van de zelve, genomen van
Adderskruyd. 868.

Peſtilentiale, brandende ziekten. Middelen daar teegens; verkoeling, in de zelve, genomen van
Tamarindenboom. 115.
Arbutusboom. 126.
Berberisboom. 187.
Aalbezien. 195.
Doornbezien. 223.
Peſtilentiewortel. 387.
Goudsbloem. 436.
Zie ook op Koortzen.

Peſtilenriale hardigheyd, Gezwellen, Zweetingen, Carbonkelen, te geneezen, door middel van
Queeboom. 33.
Roozeboom. 199.
Hoefblad. 386.
Cardobenedict. 453.
Chamædrys. 476.
Coriander. 511.
Alantwortel. 561.
Vijgeboon. 729.
Panax. 801.
Duyvelsbeet. 866.
Tasjenskruyd. 914.

Peſtilenriale Koortzen. *zie op Koortzen.*

Peſtilentiale lucht. *zie op Quade Lucht.*

Pis-ſcharpheyd re verzachten; de brand daar van wech te neemen, door middel van
Kauwoorde. 521.
Zie ook op Koudepis.

Plat-luyzen re verdrijven, door middel van
Bilzenkruyd. 650.

Pleuris te verdrijven, te geneezen, door middel van
Appelboom. 7.

Amandelboom. 35.
Tamarindenboom. 115.
Hinnebezien. 249.
Boomvaarn. 290.
Angelica. 331.
Kleefkruyd. 338.
Welriekende Lis. 428.
Cardobenedict. 453.
Cariophillate. 457.
Kervel. 464.
Santorie. 466.
Scammooie. 508.
Saffraan. 520.
Wilde Galega. 541.
Eedele Raketre. 566.
Soerhout. 611.
S. Janskruyd. 648.
Roomſch. Neetelkruyd. 675.
Aardbezien. 773.
Valeriaan. 784.
Self. 859.
Scabioſe. 865.
Seſamum. 878.
Sermontein. 888.
Boksbaard. 917.
Maertſche Viole. 925.
Zie ook op Zijde-pijn.

Podagra te geneezen; de ſmerte verzachten; door zommige deezer Kruiden terſtond wech te oeemen; immers zeer te verminderen:
Oranjeboom. 14.
Vijgeboom. 24.
Acacia. 55.
Boom des Leevens. 60.
Cypreſſenboom. 62.
Populierboom. 73.
Willigeboom. 78.
Vlierboom. 79.
Rhijnbezien. 81.
Saſſafrasboom. 111.
Welriekende Eykelboom. 132.
Muſcaatboom. 138.
Hazelnotenboom. 162.
Brem. 181.
Boommalve. 191.
Beerenklaauw. 277.
Zee-ajuyn. 307.
Angelica. 331.
Angelieren. 362.
Kliſſenkruyd. 385.
Wollekruyd. 399.
Waalwortel. 420.
Srinkende Lis. 432.
Nieswortel. 434.
Lappa Boaria. 463.
Huyslook. 471.
Boonen. 486.
Cicorey. 491.
Coloquintappel. 502.
Scammonie. 508.
Eezels Konkommer. 528.
Varkensbrood. 537.
Wilde Galega. 541.
Wilde Vlier. 559.
Eedele Raketre. 566.
Ferula. 572.
Fraxinelle. 594.
Porcellein. 620.
Zee-porcellein. 621.
Hondjensdraf. 622.
Kruydje roer mij niet. 630.
Bilzenkruyd. 650.
Moſch. 774.
Yzerkruyd. 787.
Glaskruyd. 806.
Fonreinkruyd. 832.
Vlookruyd. 835.
Hennip. 887.
Zie ook op Flereſijn.

Pokken; vuyle Pokken. *zie op Spaanſche Pokken.*
Pokjens. *zie op Kinder-Pokken.*
Polypus. *zie op Neusgaten gezweer.*
Popeiſy. *zie op Beroerdheyd*
Purgeerende middelen; eenige der zelve zachtelijk, andere ſcharper, en noch ſcharper werkende, genomen van
Appelboom. 7.
Moerbezienboom. 19.
Vijgeboom. 23.
Karſſeboom. 37.
Denneboom. 47.
Dadelboom. 71.
Vlierboom. 80.
Rbijnbezien. 81.
Pijlhout. 91.
Paapenhout. 91.
Terpentijnboom. 106.
Piſtacienboom. 111.
Sryraxboom. 112.
Tamarindenboom. 115.
Caſſieboom. 116.
S. Jansbrood. 124.
Kleyne Lauwerboom. 156.
Hulſt. 166.
Lombaardſe Linzen. 176.
Brem. 181.
Olijfboom. 183.
Berberisboom. 188.
Roozeboom. 199.
Boomachtig Spinagie. 206.
Kappers. 255.
Oprechre Jalappe. 268.
Averuyr. 271.
Boomvaarn. 290.
Struyskruyd. 293.
Zee-ajuyn. 307.
Aloë. 314.
Malve. 317.
Beet. 395.
Kool. 413.
Ganzebloem. 422.
Niesworrel. 433.
Goudsbloem. 436.
Wilde Saffraan. 450.
Springkruyd. 458.
Eſula. 459.
Wolfsmelk. 461.
Veld-cipres. 477.
Maagdepalm. 497.
Coloquintappel. 502.
Winde. 506.
Scammonie. 508.
Leedekenskruyd. 519.
Kauwoorde. 521.
Konkommer. 528.
Varkensbrood. 537.
Hondsrong. 539.
Vingerhoed. 553.
Wilde Vlier. 559.
Alantwortel. 561.
Boekweyt. 570.
Ferula. 572.
Bloem des Lijdens. 582.
Duyvekervel. 597.
Holwortel. 599.
Gods Genade. 619.
Zonnewende. 624.
Articiocken onder de aarde. 625.
Bataten. 626.
Purgeerende Bataten. 627.
Kruydje roer my niet. 630.
Duyzendkoorn. 633.
Havikskruyd. 636.
Serranila. 657.
Aſpergies. 671.
Roomſch Neetelkruyd. 675.
Patich. 691.
Americaanſche Britannica. 703.
Hop. 732.
Bingelkruyd. 760.
Mankop. 803.
Polium. 828.
Duyzendknop. 830.
Salomons-zeegel. 832.
Vlookruyd. 835.
Zeepkruyd. 843.
Wonderboom. 852.
Thapſia. 903.
Thalictrum. 904.
Maerſche Viole. 925.

Puyſten aan 't Ligchaam en Aangezicht; zwarte, heere, en andere, te verdrijven, door middel van
Populierboom. 73.
Olijfboom. 183.
Roozeboom. 199.
Tamariſchboom. 201.
Wijngaard. 240.
Nieswortel. 434.
Huyslook. 471.
Wilde Baſilicom. 500.
Coriander. 511.
Navelkruyd. 517.
Konkommer. 528.
Paerdeſtaert. 564.
Italiaanſche Raketre. 567.
Indiaanſche Doornappel. 576.
Zonnewende. 624.
Havikskruyd. 636.
Salade. 683.
Poleye. 740.
Glaskruyd. 806.
Sermontein. 888.

Puyſten aan de Oogen. *zie op Oog-puyſten.*
Puyſten en Zeeren, van de Kinder-pokjens overgebleeven, te geneezen. *zie op Kinder-pokjens.*

Quaade, zelfs Peſtilentiale lucht, te verdrijven, of zich daar voor te bewaren, door middel van
Appelboom. 7.
Oranjeboom. 13. 15.
Vijgeboom. 24.
Nooteboom. 41.
Perzikboom. 67.
Saſſafrasboom. 110.
Berkenboom. 133.
Nagelboom. 150.
Lauwerboom. 153.
Aalbezien. 195.
Geneverboom. 220.
Roſmarijn. 246.
Agrimonie. 295.
Angelica. 331.
Anijs. 333.
Walmeester. 343.
Bijvoet. 353.
Ariſtolochie. 366.
Meeſterwortel. 378.
Welriekende Lis. 428.
Goudsbloem. 436.
Chamædrys. 476.
Corruſa. 516.
Alantwortel. 561.
Welriekende Nachtbloem. 634.
Berg-Slangenkruyd. 753.
Vijfvingerkruyd. 809.
Zie hier bij na 't geen ſtaat onder de Woorden: Peſt; bewaar-middelen teegens de zelve.

Quaade Schurftheyd te geneezen. *zie op Schurftheyd.*
Quaade Zweeringen des Monds. *zie op Mondgebreeken.*
Quaade Zeeren, Zweeren, &c. *zie op Zeeren, Zweeren, &c.*
Quaad Zeer in 't bijzonder, te geneezen, door middel van
Nooteboom. 42.
Knoplook. 302.
Huyslook. 471.
Ciceren. 483.
Erweten. 486.
Elichryſon. 561.
Duyvekervel. 597.
Weede. 612.
S. Janskruyd. 648.
Vijgboonen. 729.

Qualijkheyd der zwangere Vrouwen te verdrijven. *zie op Zwangere Vrouwen.*

Razerny; verwarring des Hoofds; zinnen-gekrenkrheyd; verſtands-gebreeken, te helpen, te verbeeteren, door middel van
Boom der Kuysheyd. 167.
Veyl, of Eylof. 252.
Boomvaarn. 290.
Niesworrel. 434.
Scammonie. 508.
Anijskruyd uyt America. 668.
Peonie. 799.
Wilde Thymus. 848.

Ribben,

Ribben, gebrooken zijnde, te geneezen, door middel van
Indiaansche Vijge. 574.
Rimpelen des Aangezichts wech te neemen. *zie op Aangezichts Rimpelen.*
Roodeloop te geneezen door middel van
Granaarboom. 17.
Queeboom. 33.
Cornoeljeboom. 39.
Castanjeboom. 40.
Nooteboom. 42.
Pijnboom. 44.
Dadelboom. 71.
Eykenboom. 75.
Lindenboom. 86.
Macerboom. 89.
Mastikboom. 103.
Lotusboom. 104.
Sumachboom. 109.
Viburneboom. 117.
Wolboom. 128.
Myrtusboom. 145.
Hazelnorenboom. 162.
Syringe. 164.
Cistus. 171.
Verwloof. 173.
Olijfboom. 183.
Berberisboom. 188.
Aalbezienboom. 195.
Roozeboom. 199.
Geneverboom. 220.
Doornbezienboom. 223.
Wijngaard. 240.
Braambezien. 248.
Alssen. 274.
Sigmaartskruyd. 276.
Beerenklauw. 277.
Hartstong. 287.
Agrimonie. 295.
Witte Malve. 319.
Beekbunge. 325.
Anijs. 333.
Kleefkruyd. 338.
Walstroo. 339.
Krap. 341.
Beerenoor. 383.
Klissenkruyd. 385.
Wirte Been. 393.
Srandelkruyd. 401.
Narerwortel. 402.
Asteroides. 418.
Waalworrel. 420.
Lis. 431.
Huyslook. 471.
Waterlook. 478.
Linzen. 484.
Boonen. 486.
Endivie. 489.
Maagdepalm. 497.
Conyza. 510. 511.
Cortusa. 516.
Navelkruyd. 517.
Saffraan. 520.
Wilde Galega. 541.
Koraalkruyd. 549.
Elatine. 560.
Paerdestaert. 564.
Italiaansche Rakette. 567.
Fetula. 572.
Fenegriek. 591.
Oyevaarsbek. 605.
Zoethour. 611.
Gnaphalium. 615.
Porcellein. 620.
Zee-porcellain. 621.
Hondjensdraf. 622.
Hyacinth. 645.
Stoebe. 656.
Thuyn Kers. 661.
Juca uyt America. 665.
Aspergien. 671.
Verkeerd Neerelkruyd. 677.
Steen-leeverkruyd. 686.
Parich. 691.
Scorburhskruyd. 700.
Limonium. 712.
Kleyn Maankruyd. 726.
Americaansche Orege. 742.
Bok-orege. 743.
Vederik. 744.
Duyzendblad. 767.
Bruyntood Vierblad. 772.
Aardbezien. 773.
Mosch. 774.
Kraakebezien. 776.
Penningskruyd. 776.
Plompe. 780.
Wintergroen. 795.
Rijs. 797.
Panikkoorn. 798.
Panax. 801.
Vijfvingerkruyd. 809.
Muysoor. 816.
Pimpinel. 824.
Weegbree. 825.
Duyzendknop. 830.
Fonteynkruyd. 832.
Vlookruyd. 835.
Rhaponticum. 852.
Self. 859.
Sanikel. 860.
Water-eppe. 884.
Fyekruyd. 895.
Tasjenskruyd. 914.
Tormenril. 915.
Boksdoorn. 916.
Americaansche Tarwe. 918.
Geytenbaard. 928.
Duyzendblad, &c. 930.
Roodgrond te verdrijven, te geneezen, door middel van
Katsseboom. 37.
Huyslook. 471.
Yzerkruyd. 787.
Deurwas. 810.
Duyzendknop. 830.
Roos, ook andere ontsteekingen, te verdrijven, door middel van
Acacia. 55.
Vlierboom. 80.
Rhijnbezien. 81.
Tamarindenboom. 115.
Cassieboom. 116.
Roozeboom. 199.
Doornbezien. 223.
Braambezien. 248.
Malve. 318.
Kleyn Ostetong. 326.
Kool. 413.
Huyslook. 471.
Wilde Basilicom. 500.
Coriander. 511.
Koornbloem. 531.
Paerdestaert. 564.
Indiaansche Doornappel. 576.
Oyevaarsbek. 605.
Weede. 612.
Porcellain. 620.
Scorbuthskruyd. 700.
Wild Vlaskruyd. 721.
Nachtschade. 750.
Moederkruyd. 757.
Ruyterskruyd. 767.
Drieblad. 771.
Aardbezien. 773.
Yzerkruyd. 787.
Glaskruyd. 806.
Deurwas. 810.
Duyzendknop. 830.
Fonteynkruyd. 832.
Vlookruyd. 835.
Wonderboom. 852.
Wijnruyt. 856.
Serpentstong. 857.
Kruyswortel. 877.
Water-eppe 884.
Gelidkruyd. 886.
Tasjenskruyd. 914.
Roos. Witte Roos te geneezen, door middel van
Klissenkruyd. 385.
Rons zoodanig te verdrijven, binnen een korte rijd, dat ze noyt zal weer komen, door middel van
Vlier. 80.
Rugge-smerten te verdrijven, door middel van
Ganzerich. 833.
Saad te vermeerderen. Saad-ontlooping, &c. *zie op Zaad.*
Scheurbuyk. *zie op Blauwschuyt.*
Schurftheyd; Krauwagie; Scerigheyd; quaade; heete Schurftigheyd te geneezen, door middel van
Vijgeboom. 24.
Nooteboom. 42.
Pijnboom. 44.
Pruymboom. 47.
Plaranus. 59.
Cypresboom. 61.
Vlierboom. 80.
Lindenboom. 85.
Ipenboom. 87.
Esschenboom. 95.
Styraxboom. 112.
Welriekende Eykelboom. 132.
Lauwerboom. 153.
Wilde Lauwerboom. 154.
Tamarischboom. 201.
Lage Berg-mispelboom. 218.
Jasmijn. 228.
Wijngaard. 240.
Rosmarijn. 246.
Veyl, of Eyloof. 252.
Klim. 254.
Cardamom. 258.
Averuyt. 262.
Zuring. 281.
Vrouwenhayr. 285.
Agrimonie. 295.
Boelkenskruyd. 298.
Knoplook. 302.
Ajuyn. 303.
Muur. 308. 309.
Malve. 318.
Laserpitium. 332.
Pieterzelie. 345.
Akeleyen. 351.
Ried. 370.
Astragaluskruyd. 377.
Meesterworrel. 378.
Osserong. 407.
Kool. 413.
Lis. 431.
Stinkende Lis. 432.
Nieswortel 434.
Palmatia. 445.
Carline. 449.
Wolfsmelk. 461.
Ciceten. 483.
Sanamunda. 488.
Articiocken. 493.
Scammonie. 508.
Braziliaansche Linse. 509.
Conyza. 510. 511.
Konkommer. 518.
Varkensbrood. 537.
Tandekenskruyd. 550.
Elatine. 560.
Alanrwortel. 561.
Fenegriek. 591.
Duyveketvel. 597.
Soethout. 611.
Zee-porcellein. 621.
Hondjensdraf. 622.
Eedel Leeverkruyd. 628.
Ysop. 653.
Wilde Kers. 662.
Steen Leeverkruyd. 686.
Patich. 691.
Lavas. 712.
Malloten. 725.
Vijgeboon. 729.
Hop. 732.
Orege. 742.
Goudenappel. 746.
Malrove. 756.
Koorntoos. 759.
Bingelkruyd. 760.
Cameline. 775.
Yzerkruyd. 787.
Glaskruyd. 806.
Vijfvingerkruyd. 809.
Weegbree. 825.
Zeepkruyd. 843.
Wonderboom. 852.
Rhaponticum. 852.

BLAD-WYZER

Wijnruyt. 856.
Scabioſe. 865.
Duyvelsbeet. 866.
Luyskruyd. 896.
Drie-verwige Violer. 924.
Zie ook op Zeeren, Zeerigheyd, &c.
Schurftigheyd, Melaatſche, te geneezen, door middel van
Oogenklaar. 480.
Zie voorts op Melaatsheyd.
Schurftigheyd der Blaas te geneezen, door middel van
Beekbunge. 325.
Zoethout. 611.
Schurftigheyd, en quaade Schurftigheyd des Hoofds te geneezen, door middel van
Willige Boomen. 78.
Hazelnotenboom. 162.
Braambezien. 247.
Beet. 395.
Munt. 427.
Wolfsmelk. 461.
Erweten. 489.
Pepoen. 523.
Malloten. 725.
Thapſia. 903.
Schurftige Handen te herſtellen, zuyver te maken, door middel van
Muur. 309.
Guychelheyl. 324.
Mollugo. 342.
Schurftige Schapen te helpen, te reynigen, door middel van
Alyſſum. 320.
Schurftigheyd, Zeerigheyd der Paerden en anderer Beeſten te geneezen, door middel van
Beekbunge. 325.
Peſtilentiewortel. 387.
Tandekenskruyd. 550.
Zee-porcellein. 621.
Hypecoon. 652.
Yſop. 653.
Water-eppe. 884.
Sciatica te geneezen. *zie op Heupenpijn; Heupjigt.*
Seere Hoofden. *zie op Zeere Hoofden.*
Seeren. Seerigheyd. *zie op Zeeren.*
Seenuwen. *zie op Zeenuwen.*
Sinkingen. *zie op Zinkingen.*
Slaapziekte, Slaapzucht, te verdrijven, door middel van
Boom der Kuysheyd. 167.
Varkensvenkel. 812.
Self. 859.
Kunneke. 865.
Slaapverwekkende middelen, genomen van
Moerbezienboom. 19.
Populierboom. 73.
Roozeboom. 199.
Dille. 329.
Lis. 436.
Endivie. 490.
Coriander. 511.
Saffraan. 520.
Hondsrong. 539.
Doryenium. 556.
Haviksкruyd. 636.
Bilzenkruyd. 650.
Salade. 683.
Mandragora. 751.
Hennip. 887.
Maertſche Viole. 925.
Slaapverwekkend, en te gelijk alle ſmert verdovend middel, voor die men eenig lid wil afzetten, genomen van
Mandragora. 751.
Slangen, Adderen, en andere giftige Dieren te verjagen, door middel van
Vlierboom. 79.
Vaarn. 289.
Agrimonie. 295.
Boelkenskruyd. 298.
Kali. 472.
Dictamnus. 551.
Wilde Vlier. 559.
Ferula. 572.
Vederik. 744.
Polium. 828.
Zie voorts in de volgende Blad-wijzer der zonderlinge zaken op, Giftige Dieren.
Slangen, Adderen, en andere giftige Dieren te dooden, door middel van
Kleyn Oſſetong. 326.
Slangen, Adderen, en anderer giftige Dieren beeten, of ſteeken te geneezen. *zie op Beeten.*
Slijmerige, taye, galachrige, en andere quaade Vochten af te drijven. *zie op Galachtige.*
Snof-poeder tot niezen. *zie op Nies-poeder.*
Sog in der Vrouwen Borſten te vermeerderen; op te droogen; goed te maken. *zie op Melk.*
Soode, of heete opwerpingen der Maag weeh te neemen, door middel van
Driedistel. 454.
Circæa van Parijs. 496.
Coriander. 511.
Zie ook op Maag-oprijſping. Opwerping.
Spaanſche Pokken te geneezen; te hulp te komen, door middel van
Eykenboom. 75.
Pokhour. 98.
Terpentijn. 106.
Saſſafrasboom. 111.
Tamarindenboom. 115.
Boom der Kuysbeyd. 167.
Brem. 181.
Tamariſchboom. 201.
Doornbezien. 223.
Boomvaarn. 290.
Steenvaarn. 291.
Struyskruyd. 293.
Ried. 370.
Cardobenedict. 453.
Kruysdiſtel. 456.
Sanamunda. 488.
Dictamnus. 551.
Wilde Vlier. 559.
Oogentrooſt. 569.
Duyvekervel. 597.
Oyevaarsbek. 605.
Gods Genade. 619.
Mechoacan. 764.
Steekende Winde. 890.
Drie-verwige Violet. 924.
Speenen of Takken aan 't Fondament. *zie op Anbey.*
Spraak verloren zijnde, te doen weer komen, door middel van
Maybloem. 717.
Sprenktvuur. *zie op Springend Vuur.*
Springend; Sprenkt, Lopend Vuur, te geneezen, door middel van
Ciſtus. 171.
Hinnebezien. 249.
Muur. 308.
Malve. 317.
Laſerpitium. 332.
Mansoot. 359.
Ried. 370.
Hoefblad. 386.
Saccharis. 388.
Offerong. 407.
Nieswortel. 434.
Huyslook. 471.
Oogenklaar. 480.
Ochrys der Grieken. 484.
Endivie. 490.
Wilde Baſilicom. 500.
Braſiliaanſche Linze. 509.
Navelkruyd. 517.
Kauwoorde. 521.
Koornbloem. 531.
Weede. 612.
Salade. 683.
Patich. 691.
Scorbuthskruyd. 700.
Lelie. 716.
Vijgeboon. 729.
Goudenappel. 746.
Nachtſchade. 750.
Moederkruyd. 757.
Koornroos. 759.
Bingelkruyd. 760.
Ruyterskruyd. 767.
Speerkruyd. 793.
Mankop. 803.
Glaskruyd. 806.
Duyzendknop. 830.
Vlookruyd. 835.
Wijnruyt. 856.
Serpentstong. 857.
Scabioſe. 865.
Water-eppe. 884.
Americaanſche Terwe. 918.
Sproetelèn. *zie op Aangezichts Zomerſproetelen.*
Sprouw te verdrijven, door middel van
Waternoot. 793.
Sprouw der jongekinderen weeh te neemen, door middel van
Oranjeboom. 15.
Muurbloem. 678.
Spijzen een zeer goede ſmaak te geeven, door middel van
Braſilie-peeper. 447.
Saffraan. 520.
Arragonſche Moſtaart. 568.
Squinantie. *zie op Keelgezwel.*
Steen der Blaas en Nieren, te verbreeken, af te drijven; de ſmert te verlichten; weeh te neemen, door middel van
Oranjeboom. 14.
Miſpelboom. 21.
Eykenboom. 75.
Elzenboom. 90.
Saſſafrasboom. 111.
Berkenboom. 133.
Lauwerboom. 152.
Brem. 181.
Haagedoorn. 186.
Joodendoorn. 189.
Geneverboom. 220.
Braambezien. 248.
Averuyt. 271.
Vrouwenhayr. 285.
Steenvaarn. 291.
Malve. 318.
Geele Malve. 319.
Anijs. 333.
Peeterzelie. 345.
Beerenoor. 383.
Kliſſenkruyd. 385.
Carline. 449.
Ciceren. 483.
Boonen. 486.
Braſiliaanſche Linze. 509.
Wilde Comijn. 513.
Hartshoorn. 513.
Ridderſpoor. 548.
Doronicum. 554.
Elichryſon. 561.
Filipendula. 577.
Venkel. 590.
Oyevaarsbek. 605.
Gingidium. 607.
Gras van Parnas. 618.
Hondjensdraf. 622.
Duyzendkoorn. 633.
S. Janskruyd. 648.
S. Jacobskruyd. 659.
Water Kers. 661.
Jobstranen. 666.
Anijskruyd uyt America. 668.
Roomſch Neetelkruyd. 675.
Knawel. 677.
Patich. 691.
Limonium. 712.
Nachtſchade. 750.
Bingelkruyd. 760.
Stalkruyd. 790.
Aardangel. 792.
Peonie 799.
Glaskruyd. 806.
Paronychia. 807.
Zee venkel. 813.
Muysoor. 816.
Duyzendknop. 830.
Muysdoorn. 854.
Sreenbreek. 863.
Zuykerwortel. 882.

Water-eppe. 884.
Sermonrein. 888.
Haazenſalade. 894.
Maertſche Viole. 925.
Gulderoede. 927.
Vliegenet. 927.
Steen der jonge kinderen in 't bijzonder af te drijven, door middel van
Cicorey. 491.
Stem helder te maken, door middel van
Muſcaatboom. 138.
Knoplook. 391.
Zee-ajuyn. 307.
Kool. 413.
Wilde Saffraan. 450.
Eedele Rakette. 566.
Indiaanſch Kruydje roer mij niet. 633.
Radijs. 846.
Stem verloren zijnde, weer te doen komen, door middel van
Lelie. 716.
Zie ook op Spraak.
Stuypen te doen vergaan, wech te te neemen, door middel van
Zee-ajuyn. 307.
Angelieren. 362.
Peonie. 799.
Swaarmoedigheyd te verdrijven. *zie op Melancholye.*
Swakke perſoonen te verſterken, door middel van
Sleutelbloem. 838.
Zuykerwortel. 882.
Swakke, uyt een zware ziekte eerſt-opgeſtane, ſterkte te veroorzaken, door middel van
Zuykerwortel. 882.
Swangere Vrouwen. *zie op Zwangere.*
Sweeren. *zie op Zweeren.*
Sweet-middelen. *zie op Zweet-middelen.*
Sydepijn. *zie op Zydepijn.*

TAkken, of Speenen aan 't Fondament. *zie op Anbey.*
Tanden, killende, de pijn daar van wech te neemen, door middel van
Bertram. 842.
Tanden, los zijnde, vaſt te maken, goed te houden, door middel van
Oranjeboom. 13.
Granaarboom. 17.
Acacia. 55.
Maſtikboom. 103.
Sumachboom. 109.
Olijfboom. 183.
Berberisboom. 188.
Tamariſchboom. 201.
Roſmarijn. 246.
Zee-ajuyn. 307.
Anemone. 328.
Naterwortel. 402.
Huyslook. 471.
Scorbuthskruyd. 700.
Aardbezien. 773.
Yzerkruyd. 787.
Tanden, geele, wit te maken, door middel van
Roſmarijn. 246.
Tanden te doen uytvallen, door middel van
Aſpergien. 671.
Tandpijn; zinkingen op de Tanden, te verdrijven, te doen ophouden, door middel van
Moerbezienboom. 19.
Vijgeboom. 24.
Amandelboom. 35.
Pijnboom. 44.
Platanus. 59.
Cypreſſenboom. 61.
Sumachboom. 109.
Myrtusboom. 145.
Tamariſchboom. 201.
Geneverboom. 220.
Roſmarijn. 246.
Kappers. 255.
Keelkruyd. 260.
Zuring. 280.
Ageratum. 294.
Knoplook. 301.
Witte Malve. 318.
Anemone. 328.
Angelieren. 362.
Affodille. 372.
Meeſterwortel. 378.
Beerenoor. 383.
Witte Been. 393.
Standelkruyd. 401.
Goudsbloem. 436.
Carline. 449.
Oogenklaar. 481.
Maagdepalm. 497.
Kanwoorde. 525.
Tandekenskruyd. 550.
Dragon. 556.
Duyvekervel. 597.
Hondjensdraf. 622.
Havikskruyd. 636.
Yſop. 653.
Gengebar. 666.
Aſpergien. 671.
Scorbuthskruyd. 700.
Lavendel. 708.
Peeper. 733.
Vijfvingerkruyd. 809.
Ganzerich. 833.
Wilde Dragon. 841.
Luyskruyd. 896.
Tormentil. 914.
Tandpijn terſtond te verdrijven, door middel van
Eſula. 459.
Tandvleeſch te zuyveten, voor verderving te bewaren; vaſt te maken: ontſtooken, verrottend, gezwollen, zweerend Tandvleeſch te heelen, te geneezen, door middel van
Granaatboom. 17.
Moerbezienboom. 19.
Pruymboom. 47.
Eykenboom. 75.
Beukenboom. 93.
Maſtikboom. 103.
Sumachboom. 109.
Viburneboom. 117.
Myrtusboom. 145.
Ciſtus. 171.
Roozeboom. 199.
Tamariſchboom. 201.
Phyllireaboom. 212.
Roſmarijn. 246.
Braambezien. 248.
Ephemerum. 265.
Munt. 427.
Goudenkruyd. 629.
Scorbutbskruyd. 700.
Aardbezien. 773.
Waternoot. 793.
Duyzendknop. 830.
Ganzerich. 833.
Self. 859.
Sanikel. 860.
Heydens Wondkruyd. 892.
Luyskruyd. 896.
Gulderoede. 927.
Tandvleeſch-bloeding te geneezen, door middel van
Weegbree. 825.
Teepelen, zeere Teepelen aan der Vrouwen Borſten, hoe men kan voorkomen de zelve te krijgen; of als z''er nu zijn, te geneezen, door middel van
Muſcaatboom. 138.
Ajuyn. 303.
Pareye. 304.
Muur. 308.
Circæa van Parijs. 496.
Zie ook op Borſten.
Teering-hebbende lieden te helpen, te geneezen, door middel van
Piſtacienboom. 107.
Beerenklauw. 277.
Muur. 308.
Kliſſenkruyd. 385.
Hoefblad. 386.
Betonie. 396.
Standelkruyd. 401.
Kool. 413.
Aardnooten. 414.
Cardobenedict. 453.
Saffraan. 520.
Pepoen. 523.
Oyevaarsbek. 605.
Zoethout. 611.
Juca uyt America. 665.
Americaanſche Orege. 742.
Bok-orege. 743.
Malrove. 756.
Narciſſe. 779.
Plompe. 780.
Weegbree. 825.
Longekruyd. 840.
Eerenprijs. 922.
Witzen. 923.
Tenaſmus. *zie op Parſſing.*
Tong-gebrecken; Tong-wonden; hitzige bleynen; ontſteeking; rauwheyd, en andere ongeleegentheeden der Tong, te geneezen, te verdrijven, door middel van
Moerbezienboom. 19.
Queeboom. 33.
Eykenboom. 75.
Verwloof. 173.
Madelieven. 393.
Munt. 426.
Elatine. 560.
Sreen-Leeverkruyd. 686.
Vlookruyd. 835.
Tong-berocrdheyd te regt te helpen. *zie op Beroorde Tong.*
Tong te verſterken, door middel van
Lavendel. 708.

UYtdrijving van alles wat in de Oogen gewayd, of anderzins gekomen mogt zijn. *zie op Oogen.*
Uyttrekking van Doornen, Splinteren, Glas, Yzer, en alle andere dingen, uyt de wonden. *zie op Wonden: en op Kogel.*
Uytwaſſend, of overvloedig Vleeſch in wonden en gezwellen, te doen vergaan, door middel van
Vijgeboom. 23.
Daadelboom. 71.
Eykenboom. 76.
Welriekende Eykelboom. 132.
Berkenboom. 133.
Kalfsvoet. 357.
Kali. 472.
Waterlook. 478.
Water-Kers. 662.
Zie ook op Wonden.
Uytwaſſend vleeſch aan de Manlijke of andere geheyme Leeden, wech te neemen, door middel van
Zeevenboom. 63.
Uytwaſſen in de Neus. *zie op Neus.*
Uytwaſſen aan eenige deelen des Ligchaams wech te neemen, door middel van
Poley. 740.

VAllende-ziekte der oude lieden, ook der kinderen, te helpen, te geneezen, door middel van
Karſſeboom. 38.
Populierboom. 73.
Lindenboom. 86.
Kaneelboom. 123.
Geneverboom. 220.
Roſmarijn. 246.
Marentakken. 250.
Cardamom. 258.
Zee-ajuyn. 307.
Malve. 317.
Angelica. 331.
Angelieren. 362.
Zwaluweworrel. 371.
Meeſterwortel. 378.
Betonie. 396.
Standelkruyd. 401.
Bryonie. 416.
Nieswortel. 434.
Hertgeſpan. 447.
Cardobenedict. 453.
Kruysdiſtel. 456.

BLAD-WYZER

Chamædrys. 476.
Koornbloem. 531.
Hondstand. 547.
Ferula. 572.
Filipendula. 577.
Fraxinelle. 594.
Holwortel. 599.
Galega. 599.
Gentiaan. 601.
Porcellein. 620.
S. Janskruyd. 648,
Yſop. 653.
Wilde Kers. 662.
Lavendel. 708.
Maybloem. 717.
Majoraan. 737.
Mechoacan. 764.
Narciſſe. 779.
Stalkruyd. 790.
Peonie. 799.
Varkensvenkel. 812.
Wilde Dragon. 841.
Self. 859.
Adderskruyd. 869.
Drieverwige Violette. 924.
Maeriſche Viole. 925.

Vallende zickte, voor dit onheyl bewaard te zijn, door middel van
Marentakken. 250.

Vel, zuyver en ſchoon te maken; van alle vlekken te reynigen. *zie op Huyd.*

Verbrandheyd door Vuur: door de Zon. *zie op Gebrandheyd.*

Verdoving van ſmert voor de geene die men eenig lid des Ligchaams wil afzetten, door middel van
Mandragora. 751.

Vergif; zich daar voor te bewaren: de vergiftigde te helpen, te regt te brengen, door middel van
Oranjeboom. 13. 14.
Moerbezienboom. 19.
Vijgeboom. 23. 24.
Queeboom. 32.
Caſtanieboom. 40.
Nooteboom. 41.
Eykenboom. 75.
Eſſchenboom. 95.
Piſtacienbonm. 107.
Saſſafrasboom. 111.
Styraxboom. 112.
Kaneel. 123.
Arbutusboom. 126.
Wolboom. 128.
Gagel. 146.
Olijfboom. 183.
Joodendoorn. 189.
Geneverboom. 220.
Roſmarijn. 246.
Averuyt. 271.
Alſſen. 274.
Zuring. 280.
Wolfsbezie. 283.
Vrouwenhayr. 285.
Knoplook. 301.
Zee-ajuyn. 307.
Malve. 317.
Kleyn Offentong. 326.
Angelica. 331.
Laſerpitium. 332.
Peeterzelie. 345.
Akeleyen. 351.
Kalfsvoet. 357.
Groot Speerwortel. 357.
Mansoor. 359.
Angelier. 362.
Duyzendſchoon. 364.
Ariſtolochie. 366.
Zwaluwewortel. 370.
Meeſterwortel. 378.
Peſtilentiewortel. 387.
Betonie. 396.
Bernagie. 406.
Offerong. 407.
Weltriekende Lis. 428.
Papeſchoe. 433.
Nieswortel. 434.
Goudsbloem. 436.
Herigeſpan. 447.
Carline. 449.
Cardobenedict. 453.
Kruysdiſtel. 456.
Cariophillate. 457.
Santorie. 466.
Huyslook. 471.
Chamædrys. 476.
Waterlook. 478.
Scordotis. 479.
Ananas. 495.
Wilde Baſilicom. 500.
Braſiliaanſche Linzen. 509.
Saffraan. 520.
Koornbloem. 531.
Varkensbrood. 537.
Geele Wortelen. 544.
Paſtinaken. 546.
Ridderſpoor. 548.
Dictamnus. 551.
Vingerhoed. 553.
Doronicum. 554.
Hoe langer hoe liever. 558.
Alantwortel. 561.
Eedele Rakette. 566.
Ferula. 572.
Kardinaalsbloem. 583.
Venkel. 590.
Fraxinelle. 594.
Holwortel. 599.
Galega. 599.
Gentiaan. 601.
Gods Genade. 619.
Hondjensdraf. 622.
Duyzendkoorn. 633.
S. Janskruyd. 648.
Yſop. 653.
Juca uyt America. 665.
Anijskruyd uyt America. 668.
Roomſch Neetelkruyd. 675.
Scorbuthskruyd. 700.
Americaanſche Patich. 707.
Lavas. 712.
Windend Paerdsyzer. 714.
Maybloem. 717.
Wild Vlaskruyd. 721.
Zeevengetijdenkruyd. 724.
Hop. 732.
Peeper. 733.
Thymiaan. 738.
Orege. 742.
Bok-orege. 743.
Berg-Slangekruyd. 753.
Marum. 754.
Malrove. 756.
Meliſſe. 762.
Molukſche Meliſſe. 762.
Valeriaan. 784.
Yzerkruyd. 787.
Aardangel. 792.
Panax. 801.
Vijfvingerkruyd. 809.
Pimpinel. 824.
Keukenkruyd. 836.
Radijs. 846.
Wijnruyt. 856.
Self. 859.
Scabioſe. 865.
Duyvelsbeet. 866.
Adderskruyd. 868.
Steekende Winde. 890.
Haazenſalade. 894.
Vreemde wilde Kers. 913.
Tormentil. 915.
Boksbaard. 917.
Vliegenet. 927.

Vergiftigde Paddeſtoelen, gegeeten hebbende, 't vergif uyt te drijven, door middel van
Peereboom. 31.
Alſſen. 274.

Vergiftige Dieren, hare beeten en ſteecken te geneezen. *zie op Beeten.*

Verkoudheyd te helpen, door middel van
Angelica. 331.
Zie ook op Fluymen; Harſſenen, Hoofd, &c.

Vermoeyde Leeden door te hittige Bijſlaap. *zie op Bijſlaaps-vermoeydheyd.*

Vermoeyde Leeden te regt te brengen, door
Camillen. 424.
Muurbloem. 678.
Gelidkruyd. 886.

Vermoeyde Voeten te helpen, door middel van
Bijvoet. 353.

Vermoeyde Zeenuwen te regt te brengen, door middel van
Stechaskruyd. 899.

Vermoeydheyd door te veel gaan; vermoeydheyd des Lichaams, wech te neemen, door middel van
Elzeboom. 90.
Walſtroo. 339.
Bijvoet. 353.
Muurbloem. 678.

Verrotting in 't Ligchaam van allerley ſlag, te voorkomen, te helpen, te geneezen, door middel van
Joodendoorn. 189.
Doornbezien. 223.
Zuring. 280.
Ageratum. 294.
Boelkenskruyd. 298.
Zee-ajuyn. 307.
Aloë. 314.
Tormentil. 914.

Verſtand te ſcharpen, door middel van
Geneverboom. 220.
Roſmarijn. 246.
Thuyn Kers. 661.
Radijs. 846.

Verſtuykte, verrekte, gebrookene, geſcheurdde, uyt 't lidt geweeſt zijnde, begroeyde Leeden te geneezen, door middel van
Acacia. 55.
Myrtusboom. 145.
Hulſt. 166.
Boom der Kuysheyd. 167.
Wijngaard. 240.
Beerenklauw. 277.
Boomvaarn. 290.
Agrimonie. 295.
Kleyn Offerong. 326.
Stinkende Lis. 432.
Chamædrys. 476.
Waterlook. 478.
Hermodactelen. 501.
Varkensbrood. 537.
Paſtinake. 546.
Aſpergien. 671.
Damaſtbloem. 689.
Lelie. 716.
Zeevengetijdenkruyd. 724.
Kleyn Maankruyd. 726.
Orege. 742.
Mechoacan. 764.
Narciſſe. 779.
Vlookruyd. 835.
Sleutelbloem. 838.
Gelidkruyd. 886.
Zie ook op Leeden, verrekte, verſtuykte, &c.

Vetheyd, al te groote vetwerding te verhinderen, de vette Lieden mager te maken, door middel van
Gentiaan. 601.
Haazepoor. 684.
Radijs. 845.

Vinnen. *zie op Bloedzweeren: Bloedvinnen.*

Vlekken en onzuyverheeden der Huyd wech te neemen. *zie op Aangezichts Zomerſproetelen, Vlekken, &c. en op Huyd.*

Vlekken uyt Kleederen en Lijnwaden te krijgen, door middel van
Oranjeboom. 13.
Zuring. 280.
Kali. 472.

Vloeden, te geweldige Maandſtonden, onnatuurlijke Vloeyingen der Vrouwsperſoonen, te ſtoppen, door middel van
Oranjeappel. 15.
Granaatboom. 17.
Miſpelboom. 21.
Queeboom. 32.
Cornoeljeboom. 32.
Acacia. 55.

Eykenboom. 75.
Sorbenboom. 84
Maſtikboom. 103.
Lotusboom. 104.
Viburneboom. 117.
Ciſtus. 171.
Verwloof. 173.
Brem. 181.
Olijfboom. 183.
Berberisboom. 188.
Roozeboom. 199.
Tamariſchboom. 201.
Stratiotes. 203.
Coccinilieboom. 219.
Keelkruyd. 260.
Synnauw. 300.
Krap. 341.
Aardakers. 350.
Starrekruyd. 376.
Beerendoor. 383.
Standelkruyd. 401.
Naterwortel. 402.
Waalwortel. 420.
Munt. 426.
Mariette. 442.
Cardobenedict. 453.
Cepæa. 467.
Huyslook. 471.
Cerinthe. 474.
Boonen. 486.
Maagdepalm. 497.
Wilde Baſilicom. 500.
Conyza. 510.
Coriander. 511.
Comijn. 512.
Cortuſa. 516.
Wilde Galega. 541.
Ridderſpoor. 548.
Elatine. 560.
Paerdeſtaert. 564.
Ruerkruyd. 576.
Wilde Hanekam. 579.
Porcellein. 620.
Limonium. 712.
Kleyn Maankruyd. 726.
Vederik. 744.
Bruynrood Vierblad. 772.
Penningskruyd. 777.
Plompe. 780.
Wintergroen. 795.
Peonie. 799.
Panax. 801.
Mankop. 803.
Muysoor. 816.
Muyzekoorn. 820.
Pimpinel. 824.
Duyzendknop. 830.
Groot Speenkruyd. 871.
Tormentil. 915.
Duyzendblad. &c. 930.

Vloeden, witte Vloeden der Vrouwsperſoonen, te ſtoppen, te doen ophouden, door middel van
Granaatboom. 17.
Sumachboom. 109.
Myrtusboom. 145.
Roozeboom. 199.
Doornbezienboom. 223.
Roſmarijn. 246.
Averuyt. 271.
Synnauw. 300.
Fluweeleboom. 322.
Anijs. 333.
Goudsbloem. 436.
Maagdepalm. 497.
Cymbalaria. 540.
Oyevaarsbek. 605.
Scharley. 640.
Kleyn Maankruyd. 726.
Duyzendblad. 767.
Bruynrood Vierblad. 772.
Aardbezien. 773.
Speerkruyd. 793.
Salomons-zeegel. 832.
Ganzerich. 833.
Gelidkruyd. 886.

Vlooyen uyt de Bedſteeden te verjagen, te doen ſterven, door middel van
Elzenboom. 90.
Alſſen. 274.
Akeleyen. 351.
Conyza. 510.
Coriander. 511.
Aardangel. 792.
Perzenkruyd. 811.
Wijnruyt. 856.
Hennip. 887.

Voeten, vuyle ſtank der zelve te verdrijven, door middel van
Alcanne. 215.

Voeten vermoeyd, *zie op vermoeyde Voeten.*

Voetjigt te verdrijven, door middel van
Huyslook. 471.
Kruyswortel. 877.
Hennip. 887.
Zie ook op Podagra.

Vrouwen lichtelijk te doen ontfangen, door middel van
Geele Wortelen. 544.

Vrouwen Maandſtonden te doen voortkomen. *zie op Maandſtonden.*

Vrouwen Miſval te verhoeden. *zie op Zwangere Vrouwen.*

Vrouwen onnatuurlijke, of te ſterke Vloeden te ſtoppen. *zie op Vloeden.*

Vrouwen vruchtbaar te doen worden. *zie op Moeder, en op Onvruchtbaer.*

Vrouwelijkheyds ſmerten te verdrijven, door middel van
Bilzenkruyd. 650.

Vrucht in 's moeders Ligchaam te verſterken. *zie op Zwangere Vrouwen.*

Vuur, koud Vuur. *zie op Koud Vuur.* Wild Vuur, Springend Vuur. *zie elk op zijnen naam.*

Vuur te beletten, dat het in geen Zweeringen kome, door middel van
Speerkruyd. 793.

Vuurigheyd aan de Vingeren, Teeën, ook anderweegen, wech te neemen, door middel van
Oogenklaar. 481.
Indiaanſche Vijge. 574.
S. Jacobskruyd. 659.
Waternoot. 793.
Wijnruyt. 856.
Serpentſtong. 857.
Kruyswortel. 877.
Tasjenskruyd. 914.
Americaanſche Tarwe. 918.
Zie ook op Roos, Zeeren, &c.

Vijt te geneezen, door middel van
Vlierboom. 79.
Zee-ajuyn. 307.
Malve. 317.
Lavas. 712.
Perzenkruyd. 811.

Wandluyzen uyt de Bedſteeden te verdrijven, te doen ſterven, door middel van
Oranjeboom. 12.
Alſſen. 274.
Vaarn. 289.
Stinkende Lis. 432.
Articiocken. 493.
Wilde Vlier. 559.
Bilzenkruyd. 650.
Anijskruyd uyt America. 668.
Perzenkruyd. 811.
Wijnruyt. 856.
Hennip. 887.

Water, brand en ſcharpheyd des waters wech te neemen, door middel van
Wilde Galege. 541.
Americaanſche Patich. 707.
Zie voorts op koude Pis.

Watet, die haar water niet konnen houden, te helpen door middel van
Cypresboom. 61.
Naterwortel. 402.
Aardnooten. 414.

Waterloſſing zachtelijk te bevorderen, of bij nood ſterk af te drijven: te helpen de geene die haar water niet konnen maken: pijn in 't watermaken wech te neemen: gemakkelijk te doen water loſſen, door middel van
Granaatboom. 17.
Miſpelboom. 21.
Bananienboom. 28.
Amandelboom. 35.
Caſtanienboom. 40.
Perzikboom. 67.
Populierboom. 73.
Eykenboom. 76.
Willigeboom. 78.
Eſſchenboom. 95.
Maſtikboom. 103.
Terpentijnboom. 105.
Saſſafrasboom. 111.
S. Jansbrood. 124.
Nagelboom. 150.
Lauwerboom. 153.
Ciſtus. 171.
Brem. 181.
Joodendoorn. 189.
Tamariſchboom. 201.
Phylireaboom. 212.
Alcanne. 215.
Geneverboom. 220.
Doornbezien. 223.
Wijngaard. 240.
Geytenblad. 244.
Roſmarijn. 246.
Cardamom. 258.
Keelkruyd. 260.
Averuyt. 271.
Beerenklaauw. 277.
Vrouwenhayr. 285.
Steenvaarn. 291.
Struyskruyd. 293.
Ageratum. 294.
Americaanſch Boelkenskruyd. 298.
Knoplook. 301.
Ajuyn. 303.
Parey. 304.
Berglook. 305.
Wilde Malve. 318.
Geele Malve. 319.
Ammi. 323.
Guygchelheyl. 324.
Beekbunge. 324.
Kleyn Oſſetong. 326.
Dille. 329.
Angelica. 331.
Anijs. 333.
Anthyllis. 334.
Peeterzelie. 345.
Bijvoet. 353.
Groot Speerwortel. 357.
Duyzendſchoon. 364.
Ried. 370.
Zwaluwewortel. 370.
Affodille. 372.
Meeſterwortel. 378.
Kliſſenkruyd. 385.
Peſtilentiewortel. 387.
Baccharis. 388.
Beet. 395.
Betonie. 396.
Standelkruyd. 401.
Penningsbloem. 403.
Druyvenkruyd. 409.
Kool. 413.
Aardnooten. 414.
Bryonie. 416.
Riedgras. 416.
Brunelle. 419.
Kocoog. 421.
Bergmunt. 427.
Welriekende Lis. 428.
Stinkende Lis. 432.
Water-Goudsbloem. 437.
Steen-Lattouw. 443.
Braſilie-peeper. 447.
Hertgeſpan. 447.
Carline. 449.
Cardobenedict. 453.
Kruysdiſtel. 456.
Hofcomijn. 456.
Caucalis. 462.
Kervel. 464.
Kali. 472.
Chamædrys. 476.
Waterlook. 478.
Ciceren. 483.

BLAD-WYZER

Cicorey. 491.
Artiocken. 493.
Ananas. 495.
Maagdepalm. 497.
Basilicom. 499.
Winde. 506.
Brasiliaansche Linzen. 509.
Coriander. 511.
Comijn. 512.
Wilde Comijn. 513.
Navelkruyd. 517.
Leedekenskruyd. 519.
Saffraan. 520.
Pepoen. 523.
Meloen. 526.
Konkommer. 528.
Winde Galega. 541.
Geele Wortelen. 544.
Beetwortel. 545.
Pastinake. 546.
Ridderspoor. 548.
Doronicum. 554.
Dragon. 556.
Wilde Vlier. 559.
Elichrysom. 561.
Alantwortel. 561.
Paerdestaert. 564.
Rakette. 565.
Iraliaansche Rakette. 567.
Hederik. 567.
Arragonsche Mostaert. 568.
Boekweyt. 570.
Ferula. 572.
Indiaansche Doornappel. 576.
Filipendula. 577.
Warer-Filipendula. 578.
Zonnebloem. 582.
Venkel. 590.
Fraxinella. 594.
Duyvekervel. 597.
Holwortel. 599.
Galega. 599.
Genuaan 601.
Oyevaarsbek. 605.
Zwaardkruyd. 608.
Gras van Parnas. 618.
Zee-porcellein. 621.
Hondjensdraf. 622.
Hedysarum. 623.
Articiocken onder de aarde. 625.
Eedel Leeverkruyd. 628.
Kruydje roer mij nier. 630.
Duyzendkoorn. 633.
Welriekende Nachtbloem. 634.
Hyacinth. 645.
S. Janskruyd. 648.
Hypecoon. 652.
Ysop. 653.
Thuyn Kers. 661.
Anijskruyd uyt America. 668.
Steekende Kaarden. 674.
Muurbloem. 678.
Stokviolier. 681.
Damastbloem. 689.
Scorbuthskruyd. 700.
Lavendel. 708.
Tongeblad. 709.
Limonium. 712.
Lavas. 712.
Windend Paerdsyzer. 714.
Wild Vlaskruyd. 721.
Perzenkruyd. 722.
Zeevengetijdenkruyd. 724.
Malloten. 725.
Hop. 732.
Majoraan. 737.
Thymiaan. 738.
Poleye. 740.
Orege. 742.
Bok orege. 743.
Nachtschade. 750.
Nigelle. 759.
Koornroos. 759.
Bingelkruyd. 760.
Beerwortel. 765.
Gierst. 766.
Drieblad. 771.
Aardbezien. 773.
Mosch. 774.
Penningskruyd. 777.
Valeriaan. 784.
Yzerkruyd. 787.
Stalkruyd. 789.
Hanekammetjens. 790.
Mankop. 803.
Passerine. 804.
Glaskruyd. 806.
Varkensvenkel. 812.
Zeevenkel. 813.
Turksche Boonen. 819.
Canarizaad. 820.
Polium. 828.
Duyzendknop. 830.
Salomons-zeegel. 832.
Zeepkruyd. 843.
Radijs. 846.
Peeperwortel. 847.
Knollen. 849.
Muysdoorn. 854.
Wijnruyt. 856.
Harmala uyr Syrien. 857.
Self. 859.
Kunneke. 861.
Sreenbreek. 863.
Naaldekervel. 867.
Wilde Thymus. 878.
Water-eppe. 884.
Sermontein. 888.
Steekende Winde. 890.
Haazensalade. 894.
Smyrnium van Candien. 894.
Stachyskruyd. 896.
Stechaskruyd. 899.
Wormkruyd. 899.
Teucrium. 901.
Tormentil. 915.
Water-starrekruyd. 917.
Eerenprijs. 922.
Witzen. 923.
Gulde Roede. 927.
Vliegenet. 927.

Waterlossing, al te veel; te doen ophouden, door middel van
Muyzenkoorn. 820.

Warerlossing der Paerden te bevorderen. *zie op Paerden.*

Warerlossing der Kinderen, die haar warer niet konnen maken, te bevorderen, door middel van
Naeldekervel. 867.

Waterzucht te geneezen; de toeneeming te verhinderen, door middel van
Pijlhour. 91.
Pokbour. 98.
Sassaftasboom. 111.
Kaneelboom. 123.
Myrtusboom. 145.
Nagelboom. 150.
Lauwerboom. 153.
Boom der Kuysheyd. 167.
Tamarischboom. 201.
Boomachtig Spinagie. 216.
Geneverboom. 220.
Rosmarijn. 246.
Beerenklauw. 277.
Boelkenskruyd. 298.
Knoplook. 301.
Ajuyn. 303.
Parey. 304.
Peeterzelie. 345.
Akeleyen. 351.
Mansoor. 359.
Zwaluwewortel. 370.
Meesterwortel. 378.
Camillen. 423.
Welriekende Lis. 428.
Lis. 431.
Brasilie-peeper. 447.
Carline. 449.
Cardobenedict. 453.
Kruysdistel. 456.
Springkruyd. 458.
Wolfsmelk. 461.
Santorie. 466.
Kali. 472.
Chamædrys. 476.
Ciceren. 483.
Cicorey. 491.
Artiockken. 493.
Maagdepalm. 497.
Basilicom. 499.
Coloquinrappel. 502.
Harrsboom. 513.
Navelkruyd. 517.
Konkommer. 528.
Varkensbrood. 537.
Wilde Galega. 541.
Geele Wottelen. 544.
Pastinake. 546.
Dictamnus. 551.
Hoe langer hoe liever. 558.
Wilde Vlier. 559.
Atragonsche Mostaart. 568.
Venkel. 590.
Duyvekervel. 597.
Gods Genade. 619.
Goudenkruyd. 629.
Wilde Kers. 662.
Lelie. 716.
Zeevengerijdenkruyd. 724.
Hop. 732.
Peeper. 733.
Majoraan. 737.
Poleye. 740.
Orege. 742.
Marum. 754.
Bingelkruyd. 760.
Mechoacan. 764.
Drieblad. 771.
Bruynrood Vierblad. 772.
Panax. 801.
Passetine. 804.
Polium. 828.
Radijs. 846.
Wonderboom. 852.
Wijnruyt. 856.
Warer-eppe. 884.
Zeewinde. 891.
Heydens Wondkruyd. 892.
Smyrnium. 894.
Teucrium. 901.
Water-starrekruyd. 917.

Waterzucht. Dorst in de zelve wech te neemen, door middel van
Anijskruyd uyr America. 668.

Wormen te verdrijven, door middel van
Hondjensdraf. 622.

Wild Vuur te bedwingen, te geneezen, door middel van
Olijsboom. 183.
Roozeboom. 199.
Doornbezien. 223.
Zuring. 280.
Melde. 379.
Beer. 395.
Coriander. 511.
Saffraan. 520.
Elatine. 560.
Porcellein. 620.
Steen-leevetkruyd. 686.
Wonderboom. 852.
Zie ook voorts op Springend Vuur.

Winden des Buyks, en in 't Ligchaam, uyt te drijven, door middel van
Oranjeboom. 14.
Nooteboom. 42.
Sassafrasboom. 111.
Kaneel. 123.
Muscaatboom. 136.
Boom der Kuysheyd. 167.
Alsen. 274.
Knoplook. 301.
Look zonder Look. 302.
Ajuyn. 303.
Anijs. 333.
Peeretzelie. 345.
Meesterwortel. 378.
Camillen. 423.
Brasilie-peeper. 447.
Kruysdistel. 456.
Hoscomijn. 456.
Caucalis. 462.
Ochrys der Grieken. 484.
Sanamunda. 488.
Coriander. 511.
Comijn. 512.
Hartshoorn. 513.

Pasti-

Paſtinake. 546.
Dragon. 556.
Alantwortel. 561.
Hederik 567.
Arragonſche Moltaart. 568.
Venkel. 590.
Gentiaan. 601.
Oyevaarsbek. 605.
Zwaardkruyd. 608.
Zoerhout. 611.
S. Jacobskruyd. 659.
Thuyn Kers. 661.
Gengebar. 666.
Steekende Kaarden. 674.
Damaſtbloem. 689.
Lavendel. 708.
Lavas. 712.
Windend Paerdsyzer. 714.
Pepoen. 733.
Majoraan. 737.
Thymiaan. 738.
Orege. 742.
Marum. 754.
Negelle. 759.
Mechoacan. 764.
Beerwortel. 765.
Panax. 801.
Wijnruyt. 856.
Harmola uyr Syrien. 856.
Kunneke. 862.
Wilde Thymus. 878.
Seſeli. 881.
Hennip. 887.
Sermonteyn. 888.
Steekende Winde. 890.
Wormkruyd. 899.

Winden der Maag te doen verteeren, uyt te drijven, door middel van
Muſcaatboom 138.
Wilde Galega. 541.
Filipendula. 577.

Wolf, een ſlag van Zeerigheyd, te geneezen, doot middel van
Cypreſſeboom. 61.

Wonden, varſſche, oude, hitzige, vervuylde, van allerley ſlag, re zuyveren, 't vergif daar uyt te trekken, te geneezen, door middel van
Appelboom. 6.
Granaatboom. 17.
Moerbezienboom. 21.
Peereboom. 31.
Queeboom. 32.
Pijnboom. 44.
Pruymboom. 45.
Cypresboom. 61.
Lage Cederboom. 64.
Perzikboom. 67.
Dadelboom. 71.
Populierboom. 73.
Eykenboom. 75.
Willigeboom. 78.
Lindenboom. 85.
Elzenboom. 90.
Saſſafrasboom. 110.
Myrtusboom. 145.
Ciſtus. 171.
Peeredoorn. 187.
Berberisboom. 188.
Boommalve van China. 193.
Strariotes. 203.
Lage Bergmiſpelboom. 218.
Coccinilieboom. 219.
Geneverboom. 220.
Indigo. 230.
Geytenblad. 244.
Roſmarijn 246.
Braambezien. 248.
Marentakken. 250.
Keelkruyd. 260.
Grachtvaarn. 291.
Boelkenskruyd. 298.
Synnauw. 300.
Look zonder Look. 302.
Parey. 305.
Muur. 308.
Malve. 318.
Witte Malve. 318.
Geele Malve. 319.
Alyſſon. 320.
Guygchelheyl. 324.
Angelica. 331.
Anrhyllis. 334.
Kleefkruyd. 338.
Krap. 341.
Mollugo. 342.
Walmeeſter. 343.
Akeleyen. 351.
Kalfsvoet. 357.
Groote Speerwortel. 357.
Duyzendſchoon. 364.
Ariſtolochie. 366.
Zwaluwewortel. 371.
Aſtragaluskruyd. 377.
Meeſterwortel. 378.
Kliſſenkruyd. 385.
Peſtilentiewortel. 387.
Balſſemappel. 389.
Madelieven. 393.
Betonie. 396.
Tweeblad. 402.
Naterwortel. 402.
Kool. 413.
Senegroen. 418.
Brunelle. 419.
Waalwortel. 420.
Koe-oog. 421.
Camillen. 423.
Bruynette. 424.
Lis. 431.
Paapeſchoe. 433.
Goudsbloem. 436.
Heitgeſpan. 447.
Kruysdiſtel. 456.
Cariophyllate. 457.
Eſula. 459.
Santorie. 466.
Kali. 472.
Smeerwortel. 473.
Cerinthe. 474.
Haazenoor. 475.
Veld-cipres. 477.
Waterlook. 478.
Scordotis. 479.
Oogenklaar. 480.
Maagdepalm. 497.
Conyza. 510.
Cornſa. 516.
Navelkruyd. 517.
Varkensbrood. 537.
Hondstong. 539.
Cymbalaria. 540.
Wilde Galega. 541.
Geele Wortelen. 544.
Paſtinake. 546.
Ridderſpoor. 548.
Dictamnus. 551.
Vingerhoed. 553.
Doronicum. 554.
Elatine. 560.
Paerdeſtaerr. 564.
Rakette. 566.
Paerdsyzer. 570.
Indiaanſche Vijge. 574.
Indiaanſche Doornappel. 576.
Zonnebloem. 582.
Holwortel. 599.
Gentiaan. 601.
Oyevaatsbek. 605.
Zoethout. 611.
Weede. 612.
Gras van Parnas. 618.
Gods Genade. 619.
Zee-porcellein. 621.
Articiokken onder de aarde. 625.
Eedel Leeverkruyd. 628.
Goudenkruyd. 629.
Indiaanſch Kruydje roer mij niet. 633.
S. Janskruyd. 648.
Bilzenkruyd. 650.
Hypecnon. 652.
Jacea. 655.
Stœbe. 656.
Serratula. 657.
S. Jacobskruyd. 659.
Wilde Kers. 662.
Verkeerd Neetelkruyd. 677.
Muurbloem. 678.
Haazepoot. 684.
Steenleeverkruyd. 686.
Americaanſche Britannica. 703.
Tongeblad. 709.
Lavas. 712.
Lelie. 716.
Zeevengetijdenkruyd. 724.
Kleyn Maankruyd. 726.
Vederik. 744.
Nigelle. 759.
Koornroos. 759.
Ruyterskruyd. 767.
Aardbezien. 773.
Penningskruyd. 777.
Narciſſe. 779.
Valeriaan. 784.
Yzerkruyd. 787.
Speerkruyd. 793.
Wintergroen. 795.
Veld-ajuyn. 796.
Panax. 801.
Vijfvingerkruyd. 809.
Deurwas. 810.
Muysoor. 816.
Pimpinel. 824.
Weegbree. 825.
Duyzendknop. 830.
Salomonszeegel. 832.
Ganzerich. 833.
Sleutelbloem. 838.
Longekruyd. 840.
Self. 859.
Sanikel. 860.
Scabioſe. 865.
Scorpioenſtaart. 868.
Groot Speenkruyd. 871.
Gelidkruyd. 886
Heydens Wondkruyd. 892.
Fyekruyd. 895.
Thalictrum. 904.
Tasjenskruyd. 914.
Tormentil. 915.
Boksbaard. 917.
Water-ſtarrekruyd. 917.
Torrekruyd. 919.
Sotsknodze. 920.
Eerenprijs. 922.
Drie-verwige Violet. 924.
Gulde Roede. 927.
Vliegenet. 927.
Duyzendblad &c. 930.

Wonden, vuyle wonden, re haaſt toelopende, open te houden, of weer re opennen, door middel van
Knollen. 849.

Wonden, vervuylde, vleeſch daar in te doen groeyen, door middel van
Meeſterwortel. 103.
Kauwoorde. 521.
Wilde Vlier. 559.
Serratula. 657.

Wonden, uytwaſſend vleeſch in de zelve wech te neemen. *zie op Uytwaſſend vleeſch.*

Wonden, voor ongeneesbaar gehouden, re geneezen, door middel van
Oogenrrooſt. 569.

Wonden, uyr de zelve re trekken, Yzer, Staal, Splinreren, Doornen, en diergelijke dingen, door middel van
Hagedoorn. 186.
Berberisboom. 188.
Malve. 317.
Hermodactelen. 501.
Dictamnus. 551.
Rakette. 565.
Zwaardkruyd. 608.
Scharley. 640.
Phlomos. 822.
Vliegenet. 927.

Kogel uyt de wonde te doen komen, *zie op Kogel.*

Wonden, vuyl of dood vleeſch in de zelve, wech te neemen, door middel van
Barkenboom. 133.
Scorbuthskruyd. 700.
Muysdoom. 854.
Zie ook op Uytwaſſend Vleeſch.

BLAD-WYZER

Wonden, verzworene Etter in de zelve, van uyt de grond uyt te halen, door middel van
Marentakken. 250.
Wonden, Zweeren, loopende gaten aan Beenen en Voeten. *zie op Gaten.*
Wonden der Beenen. *zie op Been-wonden.*
Wonden, inwendige. *zie op Inwendige verzeering.*
Wonden-bloeding te ſtempen. *zie op Bloed-ſtempende-middelen.*
Wonden te geneezen zonder lidreekenen, door middel van
Aloe. 315.
Wonden-lidteekenen, na de geneezing overgebleeven, weeb te neemen, door middel van
Ciſtus. 171.
Roſmarijn. 248.
Standelkruyd. 401.
Varkensbrood. 537.
Wonderboom. 852.
Wonden des Hoofds. *zie op Hoofd-wonden.*
Wonden der Longe. *zie op Longe-wonden.*
Wonden-ontſteeking; brand der wonden, wech te neemen, door middel van
Pijnboom. 44.
Keelkruyd. 260.
Gragvaatn. 291.
Synnauw. 300.
Muur. 308.
Aſtragaluskruyd. 377.
Kliſſenkruyd. 385.
Balſſem-appel. 389.
Standelkruyd. 401.
Twee-blad. 402
Circæa van Parijs. 496.
Paerdeſtaart. 564.
Porcellain 620.
S. Jacobskruyd. 659.
Perzenkruyd. 811.
Wonden te bewaren voor alle heete zweeringen, door middel van
Ruyterskruyd. 767.
Wonden met een Mes in de hand geſneeden, te geneezen, zonder ier anders daar toe te doen, door middel van
Pimpinel. 824
Wormen, van oude lieden, van kinderen, uyt te drijven, te dooden, door middel van
Appelboom. 7.
Oranjeboom. 13. 14. 15.
Granaatboom. 17.
Moerbezienboom. 19.
Amandelboom. 35.
Karſſeboom. 37.
Nooteboom. 41.
Cypresboom. 62.
Zeevenboom. 63.
Lage Cederboom. 64.
Perzikboom. 67.
Abricoosboom. 68.
Eykenboom. 75.
Willigeboom. 78.
Macerboom. 89.
Saſſafrasboom. 111.
Tamarindenboom. 115.
Lauwerboom. 153.
Olijfboom. 183.
Berberisboom. 188.
Aalbezien. 195.
Alcanne. 215.
Granaatboom. 220.
Kappers. 255.
Cardamom. 258.
Averuyt. 271.
Aſſa. 274.
Zuring. 280.
Vaarn. 289.
Struyskruyd 293.
Ageratum 294.
Boelkenskruyd. 298.
Knoplook. 301.
Ajuyn. 303.
Berglook. 305.
Zee-ajuyn. 307.
Aloë. 314.
Kleyn Oſſerong. 326.
Akeleyen. 351.
Angelieren. 362.
Zwaluweworrel. 370.
Meeſterwortel. 378.
Melde. 379.
Peſtilentiewortel. 387.
Beet. 395.
Naterworrel. 402.
Kool. 413.
Munt. 427.
Bergmunr. 428.
Lis. 431.
Hertgeſpan. 447.
Carline. 449.
Cardobenedict. 453.
Kervel 464.
Santorie. 466.
Huyslook. 471.
Chamædrys. 476.
Linzen. 484.
Sanamunda. 488.
Coloquintappel. 502.
Winde 506.
Coriander. 511.
Saffraan. 520.
Beerworrel. 545.
Hondstand. 547.
Doronicum. 554.
Hoe langer hoe liever. 558.
Elichryſon. 561.
Alanrworrel. 561.
Rakette. 565.
Fraxinelle. 594.
Holwortel 599.
Galege. 599.
Gennaan. 601.
Zoerhour. 611.
Gods Genade. 619.
Porcellein. 620.
Zonnewende. 624.
Yſop. 653.
Thuyn Kers. 661.
Wilde Kers. 662.
Roomſch Neetelkruyd. 675.
Vijgeboon. 729.
Hop. 732.
Tbymiaan. 738.
Malrove. 756.
Moederkruyd. 757.
Duyzendblad. 767.
Valeriaan. 784.
Weegbree. 825.
Duyzendknop. 830.
Radijs. 846.
Wijnruyt. 856.
Kunneke. 861.
Duyvelsbeer. 866.
Groor Speerkruyd. 871.
Bijlkenskruyd. 872.
Hennip. 887.
Fyekruyd. 895.
Wormkruyd. 899.
Tormentil. 915.
Wormen der Vingeren. *zie op Vijt.*
Wormen, die in de Ooren groeyen, te dooden. *zie op Oorwormen.*
Wormen der Maag uyt te drijven, door middel van
Kervel. 464.
Wormen der Paerden uyt te drijven, te dooden, door middel van
Peſtilenriewortel. 387.
S. Janskruyd. 648.
Geytenbaard 928.
Wratten wech te neemen, door middel van
Vijgeboom 23. 24.
Populierboom. 73.
Willigeboom. 78.
Wijngaard. 240.
Nieswortel. 434.
Cardobenedict. 454.
Springkruyd. 458.
Eſula. 459.
Wolfsmelk. 461.
Oogenklaar. 481.
Condrille. 482.
Hondjensdraf. 622.
Zonnewende. 624.
Vijgeboon. 729.
Poleye. 740.
Keukenkruyd. 826.
Booterbloem. 876.
Wratten aan 't manlijk Lid te verdrijven, door middel van
Zeevenboom. 63.

Zaad te vermeerderen, door middel van
Piſtacienboom. 107.
Kaneelboom. 123.
Wolboom. 128.
Muſcaatboom. 138.
Kliſſenkruyd. 385.
Standelkruyd. 401.
Wilde Saffraan. 450.
Kruysdiſtel. 456.
Ciceren. 483.
Arriciokken. 493.
Wilde Galega. 541.
Rakerre. 566.
Kortoenkruyd. 616.
Articiokken onder de aarde. 625.
Bataten. 626.
Gengebar. 666.
Aſpergien. 671.
Knollen. 849.
Tulp. 911.
Zaad-ontlooping te geneezen, door middel van
Lis. 431.
Caucalis. 462.
Hondstong 539.
Plompe. 780.
Zie ook op Druypert.
Zeennwen-trekking, ſpannig, beving, lamheyd, ſmerten, en andere gebreeken, te geneezen, door middel van
Lage Cederboom. 64.
Welriekende Eykelboom. 132.
Muſcaatboom. 137.
Lauwerboom. 153.
Averruyt. 271.
Zee-ajuyn. 307.
Balſſemappel. 389.
Srandelkruyd. 401.
Kool. 413.
Lis 431.
Carline. 449.
Ferula. 572.
Oprechre Medica. 592.
S. Janskruyd. 648.
Damaſtbloem. 689.
Scorbuthskruyd. 700.
Vlaskruyd. 719.
Zeevengetijdenkruyd. 724.
Poley. 740.
Gierſt. 766.
Varkensvenkel. 812.
Sleureſbloem. 838.
Berrram. 842.
Self. 859.
Sreekende Winde. 890.
Teucrium. 901.
Thapſia. 903.
Zeennuwen re verſterken; verkoude te helpen; de ſlappe kracht te geeven; de ſlijmerigheyd wech te neemen, &c., door middel van
Willigeboom. 78.
Kaneelboom. 123.
Muſcaatboom. 137.
Lauwerboom. 153.
Alcanne 215.
Coccinilieboom 219.
Geneverboom. 220.
Cardamom. 258.
Witte Malve. 318.
Anijs. 333.
Beerenoor 383.
Kool. 413.
Lis 431.
Lappa Boaria. 463.
Santorie 466.
Boonen. 486.

Coloquintappel. 502.
Cortuſa. 516.
Ezels Konkommer. 528.
Wilde Galega. 541.
Oprechte Medica. 592.
Yſop. 653.
Scorbuthskruyd. 700.
Lavendel. 708.
Mechoacan. 764.
Panax. 801.
Kruyswortel. 877.
Zie ook op Zeenuwen-trekking.

Zeenuwen, verhard zijnde, te verzachten, door middel van
Amandelboom. 35.
Alcanne. 215.
Saffraan. 520.
Porcellein. 720.

Zeenuwen-krimping; opgekrompene Zeenuwen, te geneezen, door middel van
Olijfboom. 183.
Akeleyen. 351.
Angelieren. 360.
Penningskruyd. 777.
Rhaponticum. 853.
Hennip. 887.
Zie ook op Zeenuwen-trekking.

Zeenuwen, verrekt zijnde, te geneezen, door middel van
Lelie. 716.
Zie ook op Verſtuykte, Verrekte Leeden: en op Leeden.

Zeenuwen, gequetſt zijnde, te geneezen, door middel van
Angelieren. 362.
Narciſſe. 779.

Zeenuwen, afgeſneeden, te geneezen, door middel van
Glaskruyd. 806.

Zeeren; Zeerigheyd: loopende, etterige, quaade Zeeren, te geneezen door middel van
Granaatboom. 17.
Daadelboom. 71.
Willigeboom. 78.
Vlierboom. 79. 80.
Barkenboom. 133.
Wilde Laurier. 154.
Ciſtus. 171.
Peeredoorn. 187.
Berberisboom. 188.
Tamariſchboom. 201.
Knoplook. 302.
Malve. 317.
Dille. 329.
Anthyllis. 334.
Peeterzelie. 345.
Akeleyen. 351.
Kalfsvoet. 357.
Water Kalfsvoet. 358.
Kliſſenkruyd. 385.
Kool. 413.
Bryonie. 415.
Nieswortel. 434.
Smeerwortel. 473.
Cerinthe. 474.
Velds-cipres. 477.
Ochrys der Grieken. 484.
Endivie. 490.
Cicorey. 491.
Wilde Baſilicom. 500.
Elatine. 560.
Alantwortel. 561.
Indiaanſche Vijge. 574.
Wilde Hanekam. 579.
Fenegriek. 591.
Zoethout. 611.
Gnaphalium. 615.
Gods Genade. 619.
Hondjensdraf. 622.
Scharley. 640.
S. Janskruyd. 648.
Hypecoon. 652.
S. Jacobskruyd. 659.
Thuyn Kers. 661.
Muurbloemen. 678.
Patich. 691.
Lavas, 712.
Lelie. 716.
Poley. 740.
Malrove. 756.
Bingelkruyd. 760.
Penningskruyd. 777.
Plompe. 780.
Valeriaan. 784.
Yzerkruyd. 787.
Panax. 801.
Glaskruyd. 806.
Vijfvingerkruyd. 809.
Weegbree. 825.
Duydzendknop. 830.
Wijnruyt. 856.
Self. 859.
Groot Speerkruyd. 871.
Heydens Wondkruyd. 892.
Fyekruyd. 895.
Teucrium. 901.
Thalictrum. 904.
Torrekruyd. 919.
Vaccaria. 920.
Eerenprijs. 922.
Drie-verwige Violet. 924.

Zeeren, brand der zelve wech te neemen, door middel van
Circæa van Parijs. 496.
Yzerkruyd. 787.
Zie voorts op Zweeren-brand.

Zeeren en Zweeren in de Neus. *zie op Neus-Gezweeren.*

Zeeren en Zweeren der Mond. *zie op Mondgebreeken.*

Zeeren en Zweeren, qualijk geheeld, al te ras toelopende vuyle wonden en opene gaten, te doen openen, door middel van
Knollen. 849.

Zeere Hoofden der Kinderen, te geneezen, door
Acacia. 55.
Wolfsmelk. 461.

Zeere Teepelen. *zie op Teepelen.*

Zeere Handen. *zie op Schurftige Handen.*

Zinkingen te verhinderen, te doen ophouden, verdrogen, door middel van
Moerbezien. 19.
Miſpelboom. 21.
Pijnboom. 45.
Pruymboom. 47.
Acacia. 55.
Eykenboom. 76.
Eſſchenboom. 95.
Saſſafrasboom. 111.
Tamarindenboom. 115.
Myrtusboom. 145.
Nagelboom. 150.
Berberisboom. 188.
Geneverboom. 220.
Jaſmijn. 228.
Ephemerum. 265.
Malve. 317.
Anemonie. 328.
Ambroſia. 328.
Angelieren. 362.
Baccharis. 388.
Naterwortel. 402.
Lis. 431.
Brem. 486.
Saffraan. 520.
Hondstong. 539.
Elichryſon. 561.
Zonnewende. 624.
Scorbuthskruyd. 700.
Orege. 742.
Mechoacan. 764.
Peonie. 799.
Weegbree. 825.
Wilde Dragon. 841.
Self. 859.
Steekende Winde. 891.

Zinkingen op de Borſt te verhinderen, door middel van
Caſſieboom. 116.
Boonen. 486.
Elichryſon. 561.
Eedele Rakette. 566.
Beerwortel. 765.
Mankop. 803.
Zie voorts op Borſt-gebreeken.

Zinkingen op de Oogen te voorkomen, te geneezen, door middel van
Stinkende Lis. 433.
Saffraan. 520.
Pepoen. 523.
Elatine. 560.
Oogentrooſt. 569.
Fenegriek. 591.
Bilzenkruyd. 650.

Zinkingen op de Tanden te verhinderen, wech te neemen, door middel van
Roſmarijn. 246.
Ephemerum. 265.
Zie voorts op Tandpijn.

Zinkingen op de Gewrigten te verdrijven, door middel van
Ephemerum. 265.

Zinkingen des Hoofds. *zie op Hoofd-zinkingen.*

Zog in der Vrouwen Borſten. *zie op Melk.*

Zwangere Vrouwen in hare dragt, deſgelijks hare Vrucht, te verſterken, door middel van
Doornbezien. 223.
Sleutelbloem. 838.
Self. 859.

Zwangere Vrouwen een lichten arbeyd te maken. *zie op Baring.*

Zwangerer Vrouwen miſval te voorkomen, door middel van
Doornbezien. 223.
Marentakken. 250.
Naterwortel. 402.
Maagdepalm. 497.
Self. 859.
Tormentil. 915.

Zwangerer Vrouwen qualijkheyd te verdrijven, door middel van
Dadelboom. 71.

Zweeren, varſſche, verouderde, hitzige; ineetende, kankerige, vloeyende, quaade, vuyle, te geneezen, door middel van
Granaatboom. 17.
Nooteboom. 42.
Acacia. 55.
Abrikoosboom. 68.
Dadelboom. 72.
Eykenboom. 76.
Rhijnbezien. 81.
Ebbenhout. 101.
Maſtikboom. 103.
Sumachboom. 109.
Myrtusboom. 145.
Ciſtus. 171.
Olijfboom. 183.
Geneverboom. 220.
Peeperboom. 232.
Braambezien. 248.
Muur. 308.
Kleefkruyd. 338.
Krap. 341.
Kalfsvoet. 357.
Water Kalfsvoet. 358.
Mansoor. 359.
Angelier. 362.
Zwaluwewortel. 371.
Kliſſenkruyd. 385.
Beet. 395.
Mottenkruyd. 397.
Brunelle. 419.
Koe-oog. 421.
Camillen. 423.
Bruynette. 424.
Lis. 431.
Steekende Lis. 432.
Nieswortel. 434.
Wilde Saffraan. 450.
Cardobenedict. 453.
Kruysdiſtel. 456.
Kervel. 464.
Santorie. 466.
Kali. 472.
Cerinthe. 474.
Veld-cypres. 477.
Waterlook. 478.
Scordoris. 480.
Oogenklaar. 480. 481.
Ciceren. 483.

BLAD-WYZER der GENEESMIDDELEN.

Ochrys der Grieken. 484.
Endivie. 490.
Coriander. 511.
Navelkruyd. 517.
Geele Wortelen. 544.
Paſtinaken. 546.
Riddetſpoor. 548.
Elatine. 560.
Alantwortel. 561.
Eedele Rakette. 566.
Italiaanſche Rakette. 567.
Ruerkruyd. 576.
Gentiaan. 601.
Zwaardkruyd. 608.
Zoethout. 611.
Gods Genade. 619.
Hondjensdraf. 622.
Zonnewende. 624.
Goudenkruyd. 629.
S. Janskruyd. 648.
Yſop 653.
S. Jacobskruyd. 659.
Roomſch Neetelkruyd. 675.
Verkeerd Neetelkruyd. 677.
Steen-leeverkruyd. 686.
Patich. 691.
Tongeblad. 709.
Lavas. 712.
Lelie. 716.
Maybloem. 717.
Kleyn Maankruyd. 726.
Jenette. 735.
Majoraan. 737.
Orege. 742.
Marum. 754
Malrove. 756.
Yzerkruyd. 787.
Speerkruyd. 794.
Wintergroen. 795.
Panax. 801.
Glaskruyd. 806.
Perzenkruyd. 811.
Weegbree. 825.
Fonteynkruyd. 832.
Vlookruyd. 835.
Serpentſtong. 857.
Sanikel. 860.
Boterbloem. 876.
Sreekende Winde. 890.
Heydens Wondkruyd. 892.
Fyekruyd. 895.
Teucrium. 901.
Thalictrum. 904.
Torrekruyd. 919.
Vaccaria. 920.
Eerenprijs. 922.
Drie-verwige Violette. 924.
Gulderoede. 927.

Zweeren en Zeeren, brand uyt de zelve te trekken, door middel van
Circæa van Parijs. 496.
Yzerkruyd. 787.
Watemoor. 793.

Zweeren en Zeeren. *zie op Zeeren en Zweeren.*

Zweerende Vingeren en Nagelen te geneezen, door middel van
Paronychia. 807.
Zie ook op Nagelzweering

Zweering der Amandelen. *zie op Amandelen.*

Zweering der Blaas te geneezen, door middel van
Paerdeſtaert. 564.
Narciſſe. 729.
Zie op Scherftheyd der Blaas

Zweering der Keel. *zie op Keel-gebreeken.*

Zweering en Gezwellen des Hoofds te geneezen, door middel van
Kappers. 255.
Hennip. 887.

Zweering der Mond; Neus; Nieren; Nagelen. *zie op Mond; Neus; Nieren; Nagelen. Ook op Kropzweeren.*

Zweering en Zeeren der heymelijke Leeden te geneezen, door middel van
Eykenboom. 75.
Boom der Kuysheyd. 165.
Verwloof. 173.
Coloquintappel. 502.
Oyevaarsbek. 605.
Yzerkruyd. 787.
Panax. 801.
Ganzeriob. 833.
Zie ook op Gezwellen der heymelijke Leeden.

Zweering der Oogen te geneezen, door middel van
Muur. 308.
Guygchelheyl. 324.
Bruynerte. 424.
Oogenklaar. 480.
Pepoen. 523.
Genriaan. 601.
Zie ook op Oog-gebreeken.

Zweering der ooren te geneezen, door middel van
Wilde Kers. 662.
Duyzendkoop. 830.
Hennip. 887.
Tasjenskruyd. 914.
Zie ook op Ooren-ettervloeying.

Zweeringen, qualijk geheeld zijnde. *zie op Zeeren en Zweeren, quaalijk geheeld, &c.*

Zweetmiddelen; opening der Zweetgaten, door middel van
Vijgeboom. 24.
Populierboom. 73.
Geneverboom. 153.
Roſmarijn. 246.
Anijs. 333.
Groote Speerwortel. 357.
Ried. 370.
Meeſterwortel. 378.
Peſtilentieworrel. 387.
Baccharis. 388.
Bergmunt. 427.
Stinkende Lis. 432.
Carline. 449.
Cardobenedict. 453.
Scordotis. 479.
Leedekensktuyd. 519.
Dragon. 556.
Duyvekervel. 597.
Srok-violieren. 681.
Damaſtbloem. 689.
Lavas. 712.
Bertram. 842.
Steekende Winde. 890.
Smyrnium van Candien. 894.
Wormkruyd. 899.
Tormentil. 915.

Zijdepijn, en andere Gebreeken, te geneezen, door middel van
Eſſchenboom. 95.
Caſſieboom. 116.
Geneverboom. 220.
Boomvaarn. 290.
Zee ajuyn. 307.
Ariſtolochie. 366.
Welriekende Lis. 428.
Nieswortel. 434.
Cardobenedict. 453.
Kervel. 464.
Santorie. 466.
Waterlook. 478.
Braſiliaanſche Linzen. 509.
Oogentrooſt. 569.
Holwortel. 599.
Gentiaan. 601.
Malrove. 756.
Drieblad. 771.
Panax. 801.
Duyzendknop. 830.
Kunneke. 861.
Scabioſe. 865.
Sermonrein. 888.
Teucrium. 901.
Thapſia. 903.
Zie ook op Pleuris:

Eynde des tweeden Blad-wijzers.

BLAD-

BLAD-WYZER

Van eenige der voornaamſte Zeldzaamheeden en Zonderlinge Zaken, in dit Werk te vinden.

Aardvlooyen en Rupzen, door wat voor een middel van de Kool af te houden. 412. *zie ook op Ongediert.*

Adder, met de Tak eens Beukenbooms aangeraakt, zou zoo heevig verſchrikken, dat hij de magt niet heeft, om een menſch te ſteeken. 93.

Aloë; wonderlijke zeldzaamheeden van deeze Planten, en der zelver Bladeren. De Autheur heeft een Aloë Plant over de vierenveertig jaren lang, op-gequeekt. Heeft bij hem gebloeyd. Andere zeer aanmerkelijke Voorbeelden. 311. Wat Aloë is; en de verſcheydene ſoorten. 315.

Antonius Pius, van zulk een Ligchaams-lengte, dat hij krom, of gebogen ging, wierd om Borſt en Rug onderſteund met dunne berdertjens van Lindenboom, om regt te konnen gaan. 85.

Appelen, hoe men die lang goed en buyten verrotting kan bewaren. Zuure Paradijs-appelen lang goed te houden. 3. Schadelijkheyd en nut van Appelen; en Genees-middelen, genomen van Appelboom. 6. *en vervolgens.* Wonderlijken afkeer eeniger menſchen van Appelen; en qualen, haar alleen door den reuk overkomen. In teegendeel zeer groote lieſhebbers van Appelen. Voorbeelden. 7.

Articiokken, middel, om de zelve vroeg te bekomen. Hoe men de Stoelen van Articiokken een geheel jaar lang kan goed behouden ten gebruyk. 492.

Athenienzen pleegen de miſdadige, welke ter dood veroordeeld waren, door 't Zap van dulle Kervel, of Scheerling, te doen ſterven. 489.

Autheurs Zinſpeelingen op de Oranje-appelen. 15. Op de Granaat-appelen. 18.

Baard der Mansperſoonen een roode verwe te geeven, door 't Poeder der Bladeren van Alcanne, in water gekookt. 215.

Beeren-oor heeft zulk een verwonderenswaardige Bloem, dat het ſchijnt, de Natuur heeft daar aan haar hoogſte Meeſterſtuk willen toonen. 381.

Berkenboom, ontzachlijkheyd des zelven in Oude tijden. Der zelver baſt gebruykt in plaats van Papier, om daar op te ſchrijven. Toortzen gemaakt van de Schors deezer Boomen: hoedanig. 133.

Bier, een lange tijd goed, varſch en zoet te houden, door middel van Lis. 431.

Blankketzel op wangen en andere Ligchaams-deelen, alleen door beademing wech te neemen 520.

Bloembollen, hoe men de zelve na ver-afgeleegene Landen kan overzenden, en goed doen blijven. 779. Bloembollen (van Tulpen) boven maten dier verkocht in Holland. *zie op Tulpbollen.*

Bloem van welriekende Lis, zeer verwonderlijk. 430. Bloem, gevormd als een Schoe; derhalven genoemd Paapenſchoe. 432. Bloem des Lijdens. *zie op Paſſiebloem.*

Boek, van den Autheur gezien, geſchreeven op de binnenſte baſten van Lindenboomen, meer dan duyzend jaren oud. Eene zulker Boeken (namentlijk, *Cicero de Ordinanda Republica; & De Inveniendis Orationum exordiis,* noch noyt in druk geweeſt) gekomen uyt de Bibliotheek van de Kardinaal Mazarin, door de teegenwoordige Keyzer Leopold te Bruſſel doen koopen voor acht duyzend en eenige guldens. 85.

Boomen; op welke tijd alle Boomen geſnoeyd moeten worden. Driederley wijzen, om altijd vruchtbare Boomen te konnen aanwinnen; als door In-enting: wat daar ontrent te doen en te mijden ſtaat, om vaſte ſchoone Boomen te bekomen. 2. 3. door Zuyging. Door Zaying. 4. 5. Middel, om ieder jaar overvloedige Vruchten aan zijne Boomen te hebben. Bewaring voor Vliegen, Rupzen, Slekken, en ander Ongediert. 5. *zie voorts op Ongediert.* Bewaring voor de nachtrijp, wanneerze bloeijen. 6. Wat Boom en ander Zaad met een waſſende, en wat met een afgaande Maan moet gezayd worden. 5. Hulpmiddel teegens de flaauwheyd en treurigheyd aller Boomen. 12. Boomen mogen niet verplant worden op den dag van een Ecclips. Moet men niet zetten in de plaats, daar een andere Boom uytgegaan is, binnen de drie jaren daar na. 30. Ouderdom eens Lotusbooms van negenhonderd jaren. 164.

Boonen, door wat voor een middel men de zelve vroeg kan bekomen. 486. Boonen en Look, ſpreekwoord der Oude van deeze Vruchten. *zie op Spreekwoord.*

Boſchboom, de geene, welke zich onder zijn Loof neer leggen, en in ſlaap geraken, worden in 't Hooſd verward, en buytenzinnig. 159.

Byen konnen de reuk der Bloeſſemen van Lindenboom gantſch niet verdragen. 86. Byen (ook Vliegen) worden verdreeven, of ſterven, wanneer men Koe-oog aan de Korven hangd. 421. Hoe men de Byen in de Korven kan beletten wech te vliegen: hoe in teegendeel andere tot haar te lokken, door Bladeren van welriekende Lis aan de Korven te hangen. 428. 't Zelve te verrichten door Hertgeſpan. 448. Door Meliſſe. 762.

Byen-ſteeken te geneezen. *zie in 't Regiſter der Geneesmiddelen.*

Ciceroos Boek, de Ordinanda Republica, & De Inveniendis Orationum exordiis, noch noyt gedrukt. *zie op Boek.*

Cineſia, een Griekſch Poëet. zoo mager en dun van Ligchaam, dat hij zich met Berderen van Lindenboom omkleeden, en dus onderſteunen moeſt. 85.

Cyrus, Koning van Perzien, een zonderling groot lieſhebber van Pruymboomen. 47.

Datura, een Kruyd, 't welk, te veel genuttigd, lagchende doed ſterven. Word van de Indiaanſche Vrouwen hare Mannen ingegeeven, wanneerze in hare teegenwoordigheyd overſpel willen bedrijven. Hoe d'Inneemers weer tot haar zelven te brengen. 542. *zie ook op Hert.*

Dolle Honden te geneezen, en weer te regt te brengen. *zie in de Blad-wijzer der Geneesmiddelen.*

Doornbezien een geheel jaar lang goed te bewaren. 222.

Dronkenſchap, als men genoodzaakt word te drinken, te voorkomen. 35. 37. 362. *zie voorts in de Blad-wijzer der Geneesmiddelen.* Zoodanig te voorkomen, dat men in een geheelen dag niet dronken zou worden. 89.

Druyven, hoe men de zelve vroeg, en zeer treffelijk kan bekomen. 238. Hoe men die lang goed kan bewaren. 239. Hoe men die kan verzeekeren voor Rotten en Muyzen. 240.

Duyven zoodanig te bedwelmen, door Nieswortel, dat ze zich met de hand laten grijpen. 435. Duyven in een korte tijd vet te maken, door groote Krok. 791.

BLAD-WYZER

ECclips werking ontrent de Boomen, welke op dien dag worden geplant. 30.
Edik te maken, zeer goed, binnen weynige uuren, van Wijn, door de Wortel van witte Beet. 395.
Elephanten ten ſtrijd als woedende gemaakt, door 't roode Zap van Moerbezien. 20.
Endivie, hoe men met de zelve moet handelen, om in de Winter te konnen gebruyken. 490.
Erweten, hoe men de zelve vroeg kan bekomen. 485.
Ezelen, van dulle Kervel eetende, worden daar door zoo ſlaperig, dat ze als dood ter neerleggen. Hier door heeft men veele deezer Beeſten leevendig gevild. Zeldzame voorbeelden. 489.
Eykenboom, zeer langleevende. Wanneer men de zelve moet ter neervellen, om goed hout te hebben. 74. Onze Voorvaderen in de eerſte Wereld niet anders als Eykelen ter ſpijs gebruykt. Eykelen in Spaanje opgediſcht tot Banquet. Eykenboom bij de Oude Grieken en Romeynen in zeer groote eere geweeſt. Kroonen van Eykenloof. 75.

FErula, word zeer begeerig, en zonder ſchaade van de Ezelen gegeeten; maar andere Beeſten 't zelve nuttigende, moeten ſterven. 571.
Filipendula met Bladeren van Peeterzelie, zoo giſtig, dat een Doctor en Apotheeker in 's Gravenhage in een Hof de zelve voor een ſoort van Peeterzelie neemende, en iets daar van proevende, zeer ellendig ſtraks daar na ſtierven. 577.

GEneverhout word noyt beſchadigd door Wormen of Wormgaten. De Trappen in den Tempel van Diana te Ephezen waren van Geneverhout gemaakt. 221.
Gezondheyd te bewaren, zonder in veele jaren ziek te worden. *zie in de Blad-wijzer der Geneesmiddelen.*
Giftige Dieren, Slangen, Padden, &c. uyt huyzen en kameren te verdrijven. 162. 167. 220. 271. 289. 295. 298.
Granadille. *zie op Paſſiebloem.*
Gras, 't welk afgeſneeden zijnde, een lange tijd kan gebruykt worden in plaats van een Pluymagie, of Vederboſch. 617.

HAanen, moedig te maken, om teegens andere te vegten, door Vrouwenhayr. 285. Door Weederdood. 286. Door wilde Haanekam 579.
Handen, hoe men die zou konnen waſſchen in heet geſmolten Lood, zonder zich te verzeeren, door middel van Bingelkruyd. 760.
Hazelnoten, hoe men de zelve lang goed kan bewaren. 161.
Hayr-uytvalling te voorkomen; te doen groeyen; ſchoon en lang te doen waſſen; zwart of andere verwe te geeven, &c. *zie in de Blad-wijzer der Geneesmiddelen.*
Hert, zoodanig te verheugen, dat men al lagchende zou ſterven, 520. *zie ook op Datura.*
Hoenderen van de Pip en Sprouw te geneezen. 63. 260. Van allerley andere ziekten. 95. 302. Hoenderen haaſt vet te maken door Boekweyt. 570. Door groote Krok. 791. Hennip. 887. Hoenderen Eyeren te doen leggen in de koude der Winter, door Hennipzaad. 887.
Hol te Ephezen, waar door de proef wierd genomen, of een dochter noch Maagd was, of niet. 44.
Honden ſterven, als ze drinken van 't Water, daar wilde Aſpergien in gezoden zijn. 672.
Hout der Oranje-, Citroen- en Limoenboom, hoedanig. 14.

Ibenboom, doodelijk-giftig voor Menſchen en Beeſten. Evenwel niet zoo zeer in deeze onze Landen. Zeldzaamheyd daar van. 49.
Indiaanſche Vijg, gegeeten zijnde, geeft aan 't Water, 't welk de eeters loſſen, een gantſch bloedige verwe, echter zonder eenige ongeleegentheyd. 574.

JOoden, hare zeer groote Lieſde tot de Oranjeboomen; en hoedanig gebruykt in haren Godsdienſt. 14. Houden de Oranje-appelen voor de verboodene Vrucht in 't Paradijs. 15.
Juca uyt America. Doodelijkheyd van dit Gewas. Hoe echter van de Americanen zoo wel ter ſpijs als tot Geneesmiddelen gebruykt. 663.

KAas, hoe men de zelve kan bewaren voor alle verrotting, en ontſtaning der Maden, door middel van Barkenboom. 133.
Karſſen, hoe men de zelve een geheel jaar lang kan goed bewaren, zonder verderf. 37.
Kalfsvoet, zonderlinge en zeer aanmerkelijke zeldzaamheyd aan deeze Plant; waarlijk een recht Natuur-wonder. 355.
Kogel, in eens Menſchen Ligchaam geſchooten, uyt de Wonde te doen komen. 33. *De uyttrekking van Yzer, Doornen, Beentjens, &c. uyt de Wonden, kan men vinden in de Blad-wijzer der Geneesmiddelen, op 't woord Wonden.*
Kool, hoe men de zelve treffelijk en zeer welſmaakend kan bekomen. 410. Om vroege en uytſteekende heerlijke Bloemkool te winnen. 412. Hoe men de zelve kan bewaren voor Aardvloyen en Rupzen. 412.
Kroonen, oud-tijds gevlochten van Peeterzelie; met welke men de Overwinners Kroonde. Aanmerkelijk geval. 345. Kroon van Eykenloof, aan welke gegeeven. 75.

LAgchende ſterven, door het gebruyk des Kruyds Datura. *zie op Datura.* Door Saffraan. *zie op Hert.*
Lauwer, Laurier, bij de Oude Romeynen gebruykt ten teeken van een algemeene blijdſchap en overwinning. Voorbeelden hier van. 152. Wonderlijke eygenſchap van de Bladeren der kleyne Laurier; waar uyt men altijd 's morgens kan weeten, met volle zeekerheyd, hoe hard het dien nagt gevrozen heeft; over dag, hoe hard het noch vrieſt 156.
Lindenboom, in de Oude tijden gebruykt in plaats van Schrijf-papier. Op wat voor wijs. Dit ſchrift genoemt Tilia, of Phylira. Boeken, op de Baſt deezes Booms geſchreeven, genoegzaam onverganklijk. 85. Eenige der zelver noch in weezen. *zie op Boek.*
Look en Boonen. Spreekwoord der Oude hier van. *zie op Spreekwoord.* Hoe veel aan Knoplook en Ajuyn verteerd is bij 't bouwen van eene Egyptiſche Pyramide. 301. *zie ook op Magneet.*
Lotusboomen worden eenige honderden, ja bij de duyzend jaren oud. Voorbeelden hier van. 104.
Luyzen en Neeten te doen ſterven, of gantſchelijk te verdrijven. 92. 134. 181. 201. 252. 280. 381. 565. 744.
Luyzen-groeying op de Huyd der Beeſten af te weeren. 579.

MAan; wat met een waſſende, wat met een volle; en wat met een afneemende Maan gezaayd moet worden. 5.
Macerboom doed ſterven alle andere ontrent hem ſtaande Gewaſſen. 89.
Magneet, of Zeylſteen, werd bedorven, als men de zelve met Look beſtrijkt. 302.
Mankopzaad, daar 't eens gezaayd is, zal 't elke jaar weer opkomen, tot in het tiende toe, als de aarde weer geroerd word. 802.
Melk te doen runnen, om'er Kaas van te maken, door Walſtroo. 339.
Melk-beeſten veel Melk te doen geeven. 592.
Mes, zoo gantſch hard te maken, door 't zelve te ſteeken in Water, waar in Muysoor gekookt is, dat men'er Yzer en Steen meê kan doorſnijden, zonder ſchaardig te werden. 816.
Middel, om zeer lang te konnen goed bewaren, Appelen. 3.
Peeren.

Peeren. 29. 32. Karſſen. 37. Nooten en Hazelnooten. 41. Articiokken. 492. Druyven. 239. Kaas. 133. Doornbezien. 222. Bier. 431. Om flaauwe Boomen en Planten weer kracht te geeven. 12. 680. Om de Boomen overvloedige Vruchten te doen dragen. *zie op Boomen.* Om haar voor allerley Ongediert te bewaren. *zie op Ongediert.* Om in langdurige gezondheyd, zonder ziekten, te blijven. *zie op Gezondheyd. zie ook op Queeën. Rozen, &c.*

Mieren, hoe men ze in hare holen kan doen ſterven, door de zelve toe te ſtoppen met 't Kruyd Zonnewende. 624. Door Anijskruyd uyt America. 668. Mieren te verdrijven door de reuk van Orege. 742.

Moerbezienboomen in Grieken, in vierentwintig achter een volgende jaren geen Vruchten gedragen. Wat ondertuſſchen gebeurde, en daar op volgde. 19.

Moerbezien-vlekken, hoe weer wech te neemen. 19.

Mollen te verdrijven door Knoplook. 302. Door Ajuyn. 304.

Motten, hoe te verdrijven, dat ze in de Kleederen niet komen. 62. 146. 271. 274. 289. 397. 409. 561. 708.

Muggen, Vliegen, te verdrijven; te doen ſterven, door de rook van Vederik. 744.

Muyzen te doen ſterven, door de reuk van Ibenboom-takken. 49. Door Bladeren van Oleanderboom. 185.

Myrtusboom, in een zonderlinge hoogachting geweeſt bij de Oude Romeynen. De Afgodin Venus toegeeygend. Verder aanmerkelijkheeden. 144. Ook bij de Joden in een groote waarde. 145.

NAgelboom; eygenſchap van de zelve. 148. D'Ooſt-Indiſche Compagnie heeft al de Nagelboomen in de Molukkiſche Eylanden doen uytroyen; en waarom. Kleyne gekroonde Nagelboomen. Niet meer dan twee der zelve in geheel Indiën. 149.

Natuurlijke vijandſchap tuſſchen de Noote- en Eykenboomen. 40. Tuſſchen de Fleermuys en de Platanusboom. 59.

Natuur-wonder ontrent de Plant Kalfsvoet. 355. Onder de Natuur-wonderen mag ook geſteld worden de krullende Huyslook. 476.

Noten, te grabbel geworpen in 't huys van Bruydegom en Bruyd; een gewoonte te Atheenen in Griekenland. Wat het beteekende. 42.

OFferhanden der Roomſche Vrouwen en Dienſtmaagden jaarlijks aan Juno, onder een Vijgeboom. Waarom. 22. 23.

Olijfboomen, ontzaglijkheyd der zelve bij de Oude. Tot wat voor een Teeken gebruykt. 182. Voorbeelden hier van. 183.

Ongediert, Rupzen, zwarte Vliegen, Slekken, Aardvlooyen, Mieren, &c. van de Boomen en Planten af te houden, te doen ſterven. 6. 10. 130. 222. 412. 470. 680. 688. 837.

Oogen te bewaren in de Kinderpokjens voor de daar opvallende Zinkingen, &c. *zie in de Blad-wijzer der Geneesmiddelen op Oogen.*

Ooſt-Indiſche Neederlandſche Compagnie doed al de Nagelboomen in de Molukkiſche Eylanden uytroyen; en waarom. 149.

Otteren beminnen de Willigeboomen boven maten zeer. 78.

Ouderdom der Lotusboomen, tot bij de duyzend jaren. 104. Der Tarpentijnboomen, ongelooffelijk groot. 149.

PAerden, zwarthayrig, geheel wit van hayr te maken. 501. Alsze op 't Gewas Paerds-yzer treeden, zouden hare Hoefyzers terſtond los worden, en afvallen. Doch van Lobel anders bevonden. 171. Haaſt vet te maken door 't Kruyd opregte Medica, 593.; en gemeene Medica. 593. Paerden roode Manen en Staarten te maken, door Water van Alcanne. 215. Te weeg te brengen, dat geen Vliegen, Muggen, &c. op de Huyd der Paerden, of in hare Zeeren komen zitten: andere gebreeken te voorkomen, of te geneezen. *zie in de Blad-wijzer der Geneesmiddelen op 't woord Paerden.*

Palmboom. Eygentlijke beſchrijving daar van. Oud-tijds de Telgen gebruykt tot Zeege-teekenen. Kleederen gemaakt van de Bladeren deezes Booms, voor de Overwinners. 70.

Paſſiebloem. Bloem des Lijdens, vertoonende veelerley teekenen en afbeeldzelen des Lijdens Chriſti. 584. De zonderlingheeden hier van aangeweezen. 586. Zeldzaamheyd deezer Bloemen. 586.

Peekelvleeſch. *zie op Vleeſch.*

Peeren, wat te doen ſtaat, om de zelve lang te konnen bewaren, en goed te houden. 29.

Peeterzelie, van de Oude Grieken gehouden voor een teeken en voorteeken van Overwinning. Zonderlingzeldzaam geval hier ontrent. 345. Peeterzelie ſpoedig te doen waſſen door aſch van Boonſteelen. 486.

Philetas, een Poët onder de Oude, zoo mager en ligt, dat hij groote Ringen van Lood aan zijne voeten moeſt doen, om door de Wind niet wechgenomen, of om verre geſmeeten te worden. 85.

Pip der Hoenderen te geneezen. *zie op Hoenderen.*

Populierboom. Der zelver ſchaduw de Oude zoo aangenaam geweeſt, dat ze daar onder gingen zitten: ook van de takken Kroonen vlochten; welke gedragen wierden van verliefde Vrijers, om in der Vrijſteren gunſt te geraken. 73. Welke Populierboomen alleenlijk tot Artzenijen dienſtig zijn. 72.

QUeeën, hoe men de zelve een langen tijd kan goed bewaren. Hoedanig in te leggen, dat ze een geheel jaar lang ſmaaklijk blijven. 32. Van de Oude genoemd de Vrucht der Lieſde. Hoe gebruykt tuſſchen een Jongman en jonge Dochter. 33.

RIet; hoe men Gragten en Slooten van 't zelve kan zuyveren. 366.

Roozen, hoe men de zelve lang goed kan bewaren, 197. Waar toe in Oude tijden gebruykt. De Afgodin Venus toegeëygend, en waarom. Een teeken van verzweegenheyd. 't Spreekwoord, 't is onder de Roos gezeyd, waar van daan gekomen. 198. Voorbeelden van perſonen, welke geen reuk van Roozen konden verdragen. 199.

SAffraan, welke de beſte is; en zonderlinge werking der zelve. 520. 521.

Schrift te ſchrijven, 't welk niet dan teegens 't Vuur kan geleezen worden. 13. 376.

Seldzaamheyd, zeer zonderling, van 't hout des Egyptiſchen Vijgebooms. 25. Van de Bananienboom. 28. Van de Sorbenboom, ontrent perſonen van een dolle Hond gebeeten, en weer geneezen zijnde. 84. Van de Macerboom, die alle andere Gewaſſen ontrent hem ſtaande, doed ſterven. 88. Van de Beukenboom, die een Adder, alleen met een zijner Takjens aangeraakt zijnde, de magt beneemt, om een Menſch te beſchadigen. 93. Van de Eſſcheboom, zoo dat geen Slang, of ander giftig Dier daar ontrent kan komen. Derhalven van de Oude voor hare huyzen geplant. Andere aanmerkelijkheyd aan deeze Boomen. 94. Aan de Kaneelboom, uyt wiens Wortel de Campher voortkomt, koud en droog tot in den derden graad; waar teegens de Baſt des Booms heet en droog is in den derden graad. 122. Aan de Boom der Kuysheyd, wechneemende alle luſt tot de bijſlaping. Voorbeelden. 167. Aan de Hulſt, welke in de Winter veel groener ſtaat als in de Zomer. Hoe ſtrenger koude, hoe blinkender groen. 166. Aan de Jaſmijn uyt Perzien. 228. Ontrent de Wijngaarden; en hare diepe booring onder de aarde, om bij een Wel te komen met de Wortel: met een

BLAD-WYZER der ZONDERLINGHEEDEN.

zonderling Voorbeeld, van den Autheur bevonden ter diepte van dertien voeten. 134. Zeldzame eygenſchap der Bladeren van Virginiaanſche Boomvaarn, derhalven ook gevoelige Boomvaarn genoemd. 290. Zeldzame eygenſchap der Ajuyn-Planten. 303. Zonderlinge Zeldzaamheeden aan de Aloë. 311. Aan 't Zaad van Yſop. 652. Aan de Bladeren der Steekende Kaarden uyt America. 674. Aan 't Berg-Slangenkruyd. 751. Aan 't Zaad van Waternoot. 792. Aan 't Gewas, genoemd Zonnedauw. 849. Aan de Bloemen van Seſamum. 878. Aan 't Gelidkruyd. 885. *Veelerley andere Zeldzaamheeden aan andere Gewaſſen konnen hier niet alle op deeze korte Lijſt gebragt worden.* zie ook op 't Woord Natuurwonder.

Self, bij de zelve behoord men Wijnruyt te planten, om die te bewaren voor 't vergif der giftige Dieren. 858.

Seylſteen. *zie op Magneet.*

Slang, omringd van Betonie Bladeren, kan over de zelve niet kruypen, maar zal zich in een windende ſterven. 396.

Slekken te dooden, door aſch van Boonſteelen. 486.

Socrates, de Wijsgeer, ter dood veroordeeld, doen ſterven door 't Zap van Dullekervel, of Scheerlink. 489.

TErpentijn, welke de beſte is, en kenteekenen. 106.

Timoleon de Veld-overſte, hoe hij zijne Soldaten, verbaaſt, om dat haar een Wagen met Peeterzelie te gemoet quam, 't welk ze voor een Voorteeken des doods hielden, deeze vrees benam. 345.

Tulp-razernij in Holland: geweldig-hooge prijs der Tulpen; met eenige zonderlinge Voorbeelden. 907. Alleenlijk drie Bollen verkogt voor dertig duyzend guldens, in Banco af te ſchrijven. Wonderlijke buytenſporigheeden hier ontrent. 909. De Weevers wilden groote Heeren zijn: geene ſpijzen noch dranken waren haar te koſtelijk, 910.

VArkens haaſt vet te maken, door Ipenbladeren, gedroogd, en dan met Draf vermengd. 88.

Vermoeydheyd, door te veel gegaan te hebben, wech te neemen. 90.

Vette lieden mager te doen worden. 99. 685. Al te groote vetwerding te verhinderen. 601. Magere lieden daar teegens vet en welgedaan te maken. 111. 879.

Viſſchen, duyzelig te doen worden, zulker wijs, datze boven op 't Water drijven, en zich met de hand laten vangen zullen. 366. 461.

Vleeſch, een zeer lange tijd goed te bewaren, zonder dat'er Wormen in komen zullen, door 't zelve in Gierſt te leggen. 766. Vleeſch van geſlagtte Beeſten voor vervuyling en Wormen te bewaren, door het zelve te beſtrooyen met gekneuſd Coriander Zaad. 512. Hoe men Peekel-vleeſch haaſtelijk gaar kan kooken, door middel van Roomſch Neetelkruyd. 675.

Vlekken uyt allerley Lijnwaad te doen, door middel van Zuring. 280. Kali. 472.

Vliegen en Muggen te verdrijven, te dooden, door de Rook van Vederik. 744.

Vlooyen, hoe uyt de Bedſteeden te verjagen, 90. 274. 812. Te dooden. 510. 512. 744. 792.

Vogelen zoo bedwelmd te maken, datze haar met de hand zullen laten vangen, door middel van Nieswortel. 435.

Vogelen worden zeer vet van Dullekervel: welke daar teegens de Menſchen de dood veroorzaakt. 489.

Vogel-lijm te maken, van de Baſt der Viburne Boomen. 117. Van Hulſt. 166. Van Marentakken. 250.

Voſſchen, beminnen de Peeren ongemeen zeer; willen echter de zelve niet eeten, voor datze eenig vleeſch daar bij hebben gekreegen; ten ware de honger haar parſtte. 31.

Vrouw; hoe men kan weeten of ze bevrucht is. 493. Haar bequaam te maken om lichtelijk te ontfangen. Miſval, als ze zwanger zijn, te verhoeden; &c. *zie in de Blad-wijzer der Geneesmiddelen.*

Vuur te bekomen in tijd van nood, door twee ſtukken houts van Lauwerboom teegens malkander te wrijven. 153.

WAlſtroo, verwonderlijke eygenſchap deezer Plant, ontrent Koeyen, of andere in de Wey gaande Beeſten. 339.

Wandluyzen uyt de Bedſteeden te verdrijven; ook te doen ſterven. *zie op de Blad-wijzer der Geneesmiddelen.*

Wijn, hoedanig men, door middel van een Peer, kan weeten, of men'er Water bij gedaan heeft, of niet. 31.

Wijn, te bewaren voor verderving, door middel van Nootenmuſcaten. 137.; en door Moſch. 774. Wijn een aangename ſmaak te geeven, door middel van Boomachtig Jupitersbaard. 217. Van Lis. 431. Onklare Wijn weer klaar te doen worden, door middel van Maagdepalm. 497. Middel, om van Wijn zeer haaſt Edik te maken, door Pimpinel. 848.

YZer, Staal, Doornen, Splinteren, en diergelijke dingen, in de Voet getreeden, of in een Wonde zittende, daar uyt te doen komen. 186. 188. 317. 501. 551. 565. 608. 640. 822. 927.

Yſop; zonderlinge zeldzaamheyd aan 't Zaad deezer Plant. 652.

ZAad van allerley Planten, hoe men 't zelve ſpoediger als na gewoonte kan doen uytſpruyten en voortkomen. 471.

Zaying; wat met een waſſende, en wat met een volle, of met een afgaande Maan moet gezayd worden. 5.

Zeylſteen, *zie op Magneet.*

EYNDE.

DRUK-FEYLEN.

De *Leezer* zal gelieven de volgende *Miſſlagen*, in 't maken der *Blad-wijzers* gevonden, te verbeeteren.

Pag. 42. De Hoofd-titel PENNEBOOM, *moet zijn* DENNEBOOM. pag. 353. lin. 24. *verſtopping*, leeſt *opſtijging*. pag 357. lin. 20. *Kalfskruyd*, leeſt *Kalfsvoet*. pag. 429. lin. 6. en 5. van onder, CHAMAIRIS *leeſt* CHAMÆIRIS. pag. 437. lin. 15. CANPANULA, *leeſt* CAMPANULA. pag. 463. lin. 30. CERFOGLIO, *leeſt* CERFOGLIO. pag. 489. l. 39. INTYRUM, *leeſt* INTYBUM. pag. 504. lin. 40. PENTAPHYLLUS, *leeſt* PENTAPHYLLEUS. pag. 545. lin. 27. *Oogen*, leeſt *Oören*. pag. 561. lin. 16. *Zaad*, leeſt *Zand*. pag. 616. lin. 7. van onder CENTAURUS, *leeſt* CENTAURIS. pag. 772. lin. 9. van onder, *Aalbezien*, leeſt *Aardbezien*. pag. 811. l. 3. achter *zwelling*, doe bij, *van de Navel*. pag. 831. l. 10. SEAN, *leeſt* SEAU. pag. 839. lin. 15. MACUCOSUM, *leeſt* MACULOSUM. pag. 841. De Hoofdtitel, voor PYRETHRUM (*zijnde de Latijnſche*) *leeſt* BERTRAM.

Zomtijds zal men ook in de *Hoogduytſche Namen* der Kruyden vinden KRUYD voor KRAUT. Indien'er noch meer andere *Feylen* worden gevonden, de zelve zullen de goedwillige *Leezers* lichtelijk konnen verbeeteren.